

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 36/1

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2018

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармоль Л.О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. екон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. екон. наук; **Ігнатенко М.М.**, докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук; **Оболєнська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболєнський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Тропіна В.Б.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Чугунов І.Я.**, докт. екон. наук; **Левасєва Л.Ю.**, канд. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Малишко В.В.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О.М.**, канд. екон. наук; **Рибакова Т.О.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: **В. Косєдовскі** докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетєринєць** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 6 від 21 лютого 2018 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 22 лютого, 2018 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 38,01.

Обл.-вид. арк. 31,32. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія КВ, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія КВ, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

© ПХДПУ, 2018.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 36/1

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2018

ББК 65.9 (4)
УДК 330.658.114
18Е

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л.А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; Гордей О.Д., докт. экон. наук; Горошкова Л.А., докт. экон. наук; Игнатенко Н.Н., докт. экон. наук; Калюга Е.В., докт. экон. наук; Кириленко О.П., докт. экон. наук; Кужелев М.А., докт. экон. наук; Лисецкий А.С., докт. экон. наук; Лукьяненко И.Г., докт. экон. наук; Мех О.А., докт. экон. наук; Навальная М.И., докт. филол. наук; Оболенская Т.Е., докт. экон. наук; Оболенский А.Ю., докт. экон. наук; Петрук А.М., докт. экон. наук; Тропина В.Б., докт. экон. наук; Череп А.В., докт. экон. наук; Чугунов И.Я., докт. экон. наук; Леваева Л.Ю., канд. экон. наук; Макаруч И.Н., канд. экон. наук; Малышко В.В., канд. экон. наук; Паламарчук О.Н., канд. экон. наук; Рыбакова Т.А., канд. экон. наук; Чабан Г.В., канд. экон. наук, Кучеренко С.Ю., канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: В. Коседовски докт. экон. наук (Польша), В. Воронов докт. соц. наук (Латвия), И. Бойко докт. экон. наук (Россия), Е. Ванкевич докт. экон. наук (Республика Беларусь), Е. Дорина докт. экон. наук (Республика Беларусь); А. Левитская докт. экон. наук (Республика Молдова), В. Меньшиков докт. соц. наук (Латвия), М. Шефер докт. экон. наук (Германия), С. Полоник докт. экон. наук (Республика Беларусь), М. Хитов докт. экономики (Болгария), Т. Сорокина докт. экон. наук (Республика Беларусь), Т. Тетеринец канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 6 от 21 февраля 2018 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 22 февраля 2018. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 38,01.

Обл.-изд. л. 31,23. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: *Ekonomičnij visnik universitetu*

Abbreviated key title: *Ekon. visn. univ.*

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2018.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 36/1

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnytskyi
2018

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: **L.O. Marmul**, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; **O.D. Hordei**, Doctor of Economics; **L.A. Goroshkova**, Doctor of Economics; **M.M. Ignatenko**, Doctor of Economics; **Y.V. Kaliuga**, Doctor of Economics; **O.P. Kyrylenko**, Doctor of Economics; **M.O. Kuzheliev**, Doctor of Economics; **A.S. Lisetsky**, Doctor of Economics; **I.G. Lukianenko**, Doctor of Economics; **O.A. Mekh**, Doctor of Economics; **M.I. Navalna**, Doctor of Philology; **T.Y. Obolenska**, Doctor of Economics; **O.Y. Obolenskiy**, Doctor of Economics; **O.M. Petruk**, Doctor of Economics; **V.B. Tropina**, Doctor of Economics; **A.V. Cherep**, Doctor of Economics; **I.Y. Chugunov**, Doctor of Economics; **L.Y. Levaieva**, Doctor of Economics; **V.V. Malyshko**, Candidate of Economics; **I.M. Makarchuk**, Candidate of Economics; **O.M. Palamarchuk**, Candidate of Economics; **T.O. Rybakova**, Candidate of Economics; **G.V. Chaban**, Candidate of Economics; **S.Y. Kucherenko**, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: **V. Kosedovskiy**, Doctor of Economics (Poland); **V. Voronov**, Doctor of Sociology (Latvia); **I. Boyko**, Doctor of Economics (Russia); **O. Vankevych**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **O. Dorina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **A. Levitska**, Doctor of Economics (Republic of Moldova); **V. Menshikov**, Doctor of Sociology (Latvia); **M. Shefer**, Doctor of Economics (Germany); **S. Polonyk**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **M. Khitov**, Doctor of Economics (Bulgaria); **T. Sorokina**, Doctor of Economics (Republic of Belarus); **T. Teterynets**, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 6 dated February 21, 2018.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on February 22, 2018. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 38,01.

Issued sheets 31,23. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskyi, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2018.

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ТЕТЯНИ МАКСИМІВНИ БОГОЛІБ

4 січня 2018 року перестало битися серце дорогої нам людини – керівника фінансово-гуманітарного факультету, творця і педагога від Бога
Боголіб Тетяни Максимівни

БОГОЛІБ ТЕТЯНА МАКСИМІВНА

Доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Академік академії економічних наук України, Відмінник освіти України, Заслужений працівник освіти України

Пішла з життя мудрий управлінець, талановитий учений, педагог і організатор. З її ім'ям пов'язана історія та розвиток фінансово-гуманітарного факультету Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Понад 35 років професійного життя Тетяна Максимівна гідно представляла педагогічну та економічну еліту в науковому світі, була організатором чисельних наукових студій. У її творчому доробку організація та проведення міжнародних і всеукраїнських конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених актуальним проблемам економіки як України, так і світової економіки. Тетяна Боголіб була ініціатором заснування та головним редактором міжнародного науково-практичного збірника «Економічний вісник університету».

Боголіб Тетяна Максимівна – академік Академії економічних наук України, академік Академії вищої школи України, заслужений працівник освіти України, доктор економічних наук, професор, декан фінансово-гуманітарного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування.

Коріння дослідниці на Чернігівщині, де народилася 18 вересня 1960 року. У 1984 році закінчила Чернігівський державний педагогічний інститут імені Тараса Шевченка і отримала кваліфікацію учителя історії.

Пройшла шлях від старшої піонервожатої до директора середньої школи. Була депутатом Корюківської районної та Чернігівської обласної рад у 1982-1994 роках. Нагороджена в 1990 році Знаком «Отличник образования СССР», у 1992 році – Знаком «Відмінник освіти України».

У 1988-1991 рр. навчалася в аспірантурі Московського державного університету імені Михайла Ломоносова та захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності 08.00.05 – економіка, планування, організація управління народним господарством, здобула науковий ступінь кандидата економічних наук, а в 1992 році було присвоєно вчене звання доцента кафедри політичної економії.

У системі вищої школи пройшла шлях від викладача до завідувача кафедри, декана факультету.

З квітня 2003 року працювала деканом фінансово-гуманітарного факультету. Багато зусиль доклала для його розбудови і визнання на міжнародній арені. У 2001-2015 роках Тетяна Боголіб очолювала кафедру економічної теорії, а з 2007 року – кафедру фінансів. Кафедри були переможцями університетського рейтингу, завжди визначалися успіхами у науковій роботі та міжнародній співпраці.

У 2005-2007 роках Тетяна Максимівна Боголіб навчалася в докторантурі Науково-дослідного інституту при Міністерстві фінансів України і у січні 2007 року успішно захистила докторську дисертацію зі спеціальності 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг та кредит, у жовтні 2007 року отримала вчене звання професора.

Вершинним досягненням Тетяни Боголіб було обрання її академіком Академії економічних наук України, у 2009 році – обрання академіком Академії вищої школи України.

Тетяна Максимівна зробила вагомий внесок у розвиток фінансової науки України, у розбудову національної системи вищої освіти, підготовку і виховання нового покоління економістів, фінансистів, педагогів та наукових кадрів.

Характерними рисами Тетяни Максимівни були людяність, порядність, відповідальність, ініціативність. Тетяна Максимівна мала широку наукову ерудицію, глибокі знання, великий досвід, дослідницькі навички, фундаментальні теоретичні знання, глибоке розуміння проблем національної економіки, її фінансової складової дозволяли їй визначати перспективні напрямки розвитку бюджетної системи, соціальної сфери, вищої освіти та науки.

Тетяна Максимівна гідно представляла плеяду науковців-фінансистів за кордоном: у Білорусі, Росії, Латвії, Литві, Польщі, Болгарії, Німеччині, Франції. Публікуючи свої наукові доробки, читаючи лекції студентам зарубіжних університетів, спільно із колегами працюючи над науковими проектами, проводячи Міжнародні конференції та наукові симпозиуми.

Тетяна Боголіб разом зі своїми учнями розробила нові підходи до бюджетного процесу, стійкості та збалансованості бюджетної системи, запропонувала основи фінансового механізму розвитку вищої освіти та науки, обґрунтувала дієвість процесу капіталізації в системі вищої освіти і науки.

Тетяна Максимівна автор понад 350 наукових праць, 100 з них опубліковані в зарубіжних виданнях, включених до науково-метричних баз Scopus, Google Scholar, Copernicus, EBSCOhost, 14 підручників та навчальних посібників, 22 монографії в тому числі 10 у зарубіжних.

Професор Тетяна Боголіб – член Центру наукових досліджень проблем регіонального розвитку країн Центральної та Східної Європи ЄС. Вона здібний організатор, талановитий педагог, яка виховала декілька поколінь фахівців із економіки, обліку та аудиту, фінансів; близько 10 тисяч молодих людей стали спеціалістами та магістрами з економіки підприємств, фінансів і кредиту, обліку і аудиту.

Тетяна Максимівна – активний організатор і учасник Міжнародних наукових конференцій «Умови економічного росту в країнах з ринковою економікою».

За великий вклад у розвиток фінансової науки, педагогічну діяльність Тетяна Максимівна Боголіб нагороджена високими державними нагородами: Заслужений працівник освіти України, Орденом Княгині Ольги III ст., Орденом Рівноапостольного Андрія Первозванного Української Православної церкви Київського патріархату; Знаками міністерства освіти і науки України: «Відмінник освіти України», «За наукові здобутки», «Петра Могили», Почесною Грамотою Міністерства освіти і науки України, Почесною Грамотою Київської обласної державної адміністрації та іншими.

Тетяна Максимівна Боголіб – непересічна Людина, Творець, Керівник і Педагог від Бога; добра, скромна, професійна людина. Людина з великої літери.

Важко змиритися з думкою, що Тетяни Максимівни немає з нами. Ми завжди збережемо у своїх серцях добру пам'ять про її любляче серце, турботу про всіх, щире вдячність за все, що професор зробила для нас.

Колектив фінансово-гуманітарного факультету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОСВІТИ І НАУКИ (НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТІ ТЕТЯНИ МАКСИМІВНИ БОГОЛІБ)

УДК 336.13:378(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219572

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ – СПРАВА ДЕРЖАВНА (ПРИСВЯЧЕНО ПАМ'ЯТІ Т.М. БОГОЛІБ)

Варналій З.С.

У статті розкрито сутність, стан, проблеми та способи фінансового забезпечення вищих навчальних закладів України. Проаналізовано та систематизовано основні наукові праці Боголіб Т.М. щодо фінансового забезпечення освіти України, окреслено її внесок в наукову скарбницю фінансової науки України. Розглянуто диверсифікацію джерел надходжень фінансових ресурсів державних вищих навчальних закладів. Визначено основні напрями розширення фінансової автономії державних вищих навчальних закладів. Запропоновано стратегічні орієнтири удосконалення фінансування державних вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: фінансування, фінансове забезпечення, державні вищі навчальні заклади, диверсифікація, фінансова автономія, стратегічні орієнтири.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ – ДЕЛО ГОСУДАРСТВЕННОЕ (ПАМЯТИ Т.М. БОГОЛИБ)

Варналий З.С.

В статье раскрыта сущность, состояние, проблемы и способы финансового обеспечения высших учебных заведений Украины. Проанализированы и систематизированы основные научные труды Боголиб Т.М. о проблемах финансового обеспечения образования Украины, обозначен ее вклад в научную кладовую финансовой науки Украины. Рассмотрено диверсификацию источников поступлений финансовых ресурсов государственных высших учебных заведений. Определены основные направления расширения финансовой автономии государственных высших учебных заведений. Предложены стратегические ориентиры совершенствования финансирования государственных высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: финансирование, финансовое обеспечение, государственные высшие учебные заведения, диверсификация, финансовая автономия, стратегические ориентиры.

FINANCIAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE – STATE AFFAIR (IN MEMORY OF T.M. BOGOLIB)

Varnalii Z.S.

The paper reveals the essence, condition, problems and methods of financial support of higher education institutions of Ukraine. The main academic works of Bogolib T.M. about the problems of

financial support of the education of Ukraine have been analyzed and systematized; the contribution of Bogolib T.M. to the academic treasury of the financial science of Ukraine is given. The study considers diversification of the financial resources of public higher education institutions. The main directions of financial autonomy of public higher education institutions growth are determined. Strategic goals for improving the financing of public higher education institutions of Ukraine are proposed.

Key words: *financing, financial support, public higher education institutions, diversification, financial autonomy, strategic goals.*

Постановка проблеми. У ХХІ столітті, в умовах інформаційної епохи, постіндустріального суспільства освіта нації повинна бути справою державної ваги, її стратегічним пріоритетом. Саме визначення пріоритетності освіти повинно бути дієвим важелем державної політики України, у тому числі її інституційне, кадрове та фінансове забезпечення. Особливої актуальності сьогодні в Україні набуває проблема фінансового забезпечення освіти.

Основою інтелектуального та інноваційного потенціалу суспільства є (повинна бути) якісна освіта, яка всіляко сприяє соціально-економічному розвитку держави. Значення і роль освіти посилюється глобалізацією, трансформаціями суспільних процесів, розвитком науково-інформаційних технологій, зростанням конкуренції держав, навчальних установ, громадян.

Удосконалення рівня та якості освіти, зокрема вищої освіти, потребує і належного фінансування вищих навчальних закладів (ВНЗ). Джерелами фінансування ВНЗ є як бюджетні кошти, так і кошти юридичних та фізичних осіб. Вагомість вирішення проблем, які пов'язані з фінансовим забезпеченням вищої освіти, зумовлена обмеженням обсягом та подекуди неефективним використанням наявних фінансових ресурсів і вимагає розробки нових підходів до визначення стратегічних орієнтирів удосконалення фінансування вказаної галузі.

Суттєвий вплив на об'єм бюджетного фінансування ВНЗ в Україні здійснює величина державного замовлення підготовки кадрів. Зміни у процесі формування державного замовлення, а також нові тенденції розподілу бюджетних місць та коштів на підготовку фахівців спонукають до більш ретельного дослідження та запровадження нових систем і моделей фінансування вищих навчальних закладів. Нині також відсутня єдина і визначена методика розрахунку оцінки та собівартості підготовки фахівця. Така модель, на нашу думку, повинна враховувати регіональні ознаки ВНЗ та студентів, а також їх категорії, спеціалізацію освітніх установ та напрямів підготовки (спеціальностей, рівнів, форм).

Державна політика у галузі вищої освіти повинна враховувати стратегічні пріоритети розвитку країн та її національні інтереси. В цьому контексті, фінансове забезпечення освіти має бути тим стратегічним орієнтиром, завдяки якому буде реально здійснюватися розвиток системи вищої освіти.

Актуальність теми дослідження набуває через: необхідність підвищення якості освіти; занадто низькі показники соціально-економічного розвитку держави; появу економіки знань; можливості та бажання більш доступного отримання вищої освіти за кордоном; занадто низький рівень фінансової автономії державних ВНЗ тощо.

Мета та завдання статті – аналіз стану, проблем та розробка стратегічних орієнтирів фінансового забезпечення державних вищих навчальних закладів в Україні. Для реалізації зазначеної мети необхідно: проаналізувати стан та встановити напрями оптимізації фінансування державних ВНЗ України, а також запропонувати стратегічні орієнтири модернізації їх фінансування.

Методи дослідження. Теоретичним і методичним підґрунтям статті є наукові розробки вітчизняних вчених з теорії фінансування ВНЗ, державних фінансів, освітнього кредитування. Зокрема, систематизовано та прорецензовано наукові праці професора Боголіб Т.М. у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам фінансуванню освіти і науки в Україні присвячені роботи вітчизняних вчених-економістів: О. Василика, Т. Єфименко, І. Каленюк, О. Красільника, Е. Лібанової, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова та інших.

В економічній науковій літературі поняття «фінансування», «фінансове забезпечення» та «фінансування освіти» є актуальними в умовах сучасного розвитку держави та все частіше та активніше використовується. Так, зокрема, вітчизняний вчений-економіст О. Василик вважає, що фінансове забезпечення здійснюється завдяки використанню методів бюджетного фінансування, самофінансування та кредитування. На його думку, кожний із зазначених методів має свою специфіку практичного застосування [18, с 102-103].

І.С. Каленюк стверджує, що фінансування освіти являє собою певну систему відносин по формуванню, розподілу та використанню різних фінансових ресурсів в освітній сфері. На її думку, фінанси вищої освіти, як економічна категорія являє собою різноманітні фонди фінансових ресурсів,

що утворюються в результаті взаємодії у сфері вищої освіти та забезпечують (повинні забезпечувати) функціонування профільних установ та закладів [21].

В той же час, О.В. Красільник зазначає, що фінансування державних ВНЗ відображає певний рівень їхніх фінансових ресурсів, за якого здійснюється постійне (систематичне) та стабільне надходження коштів, ефективне та раціональне їх використання, а також уміння залучати самостійно фінансові ресурси відповідно до чинного законодавства [22].

У цьому контексті слід зазначити, що держава може фінансувати державні ВНЗ як у прямий, так і не прямий спосіб. Проте, в сучасних умовах змінюється роль держави в освітній діяльності, що, в свою чергу, веде до трансформації державного фінансування.

Внесок Боголіб Т.М. у наукову скарбницю досліджень фінансового забезпечення освіти в Україні. Сучасні тенденції у сфері освіти засвідчують, що відбувається певні трансформаційні процеси у підготовці майбутніх фахівців. Водночас, заклади освіти, зокрема державні ВНЗ, без відповідного та належного фінансового забезпечення не зможуть достойно і по-справжньому реагувати на сучасні вимоги та виклики. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України, особливо державних ВНЗ – це є (повинно бути) справою держави. Саме з цих державницьких позицій завжди виходила і в науково-теоретичних дослідженнях і в своїй практичній освітянській діяльності справжній патріот, доктор економічних наук, професор, педагог Боголіб Тетяна Максимівна, яка велику увагу приділяла проблемам розвитку освіти і науки в Україні. Боголіб Т.М. (18.09.1960-04.01.2018) – провідний учений у галузі бюджетування соціальної сфери, засновник наукової школи фінансового забезпечення розвитку освіти, науки, розвитку економіки знань. Під її керівництвом захищено 15 кандидатських дисертацій.

Дослідження проблем освіти і науки було одним з провідних напрямів наукової та практичної діяльності Тетяни Максимівни. Ще у 2004 році вийшла її монографія «Принципи управління вузом» [8], де не лише розкривалися вихідні засади управління вузом, а й визначалися проблеми та перспективи управління вищими навчальними закладами України в нових умовах господарювання. А через два роки виходить нова монографія «Фінансування розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період» [14]. Це була її докторська монографія, в якій на високому теоретичному рівні та методологічних засад розкриті різні аспекти фінансування вищої освіти і науки, дано конкретні пропозиції щодо форм, способів та шляхів фінансового забезпечення вищої освіти і науки України в трансформаційний період. Саме в цій монографії Т.М. Боголіб під фінансовим забезпеченням ВНЗ, розуміла забезпечення фінансовими ресурсами вищій навчальні заклади витрат на навчально-методичний процес та здійснення науково-дослідних робіт [14].

Саме в цей час Тетяна Максимівна дуже багато присвячує уваги дослідженню всебічних аспектів фінансового забезпечення вищих навчальних закладів України. Зокрема, у провідному науковому журналі України з актуальних фінансових проблем, який заснував відомий вчений-фінансист О.Д. Василик – «Фінанси України» виходять одна за однією статті Боголіб Т.М. У 2004 році надруковано дві статті. В першій статті розкривається оперативне фінансове управління вищим закладом освіти де дається характеристика типових моделей оперативного управління вищим закладом освіти, пріоритети фінансування, використання доходів і розподіл фінансових потоків [6]. У другій статті мова йде про формування бюджету вищого навчального закладу де автор аналізує ВНЗ як бюджетну організацію, визначає принципи побудови бюджетної системи ВНЗ, відносини, що регулюються Положенням про бюджет ВНЗ, розкрито поняття «ліміт фінансування», приділена увага доходам бюджету, додатковим витратам у бюджеті ВНЗ, елементам поточних витрат, розглянуто поняття «нормативний бюджет», «плановий бюджет», «фактичний госпрозрахунковий бюджет», поняття «прямих і непрямих витрат» [15].

У журналі «Фінанси України» з'являлися статті Боголіб Т.М. і в наступні роки – у 2005, 2006, 2009, 2010, 2012 рр. Так, зокрема, у 2005 році надруковано одну статтю про удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти, де розкрито напрями удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти, процес диверсифікації джерел фінансового забезпечення, підходи до визначення плати за навчальні послуги, суть фінансових відносин у науково-виробничих системах [5]. В іншій статті було розглянуто досвід зарубіжних країн щодо фінансування закладів освіти, принципи кредитування, проаналізовано витрати на освіту, показано роль і значення студентських кредитів, роль держави у фінансуванні вищої освіти, визначено головні програми фінансової допомоги студентам [13].

У 2006 році там же опубліковано статтю щодо системи та методів фінансового аналізу фінансово-господарської діяльності, в якій досліджено проблему аналізу фінансової діяльності ВНЗ з метою

виявлення резервів підвищення ефективності їхнього розвитку та як складової механізму фінансового забезпечення розвитку вищої освіти й науки України в умовах трансформаційної економіки [11]. А 2009 року науковий світ побачив цікаву статтю про модель фінансування й організації діяльності вищого навчального закладу, де розглянуто питання фінансування й організації діяльності вищого навчального закладу, досліджено систему інноваційних відносин ВНЗ [3].

В 2010 році знову з'явилися ще дві статті із зазначених проблем, зокрема, щодо фінансового розвитку вищої освіти у США, де розкрито фінансові чинники розвитку вищої освіти у США, розглянуто існуючі фінансові проблеми, вартість навчання, досліджено види фінансової допомоги студентам, систему плати за навчання, витратні складові життя іноземних студентів тощо [12]. В іншій статті розглянуто зарубіжний досвід організації діяльності та фінансування дослідницьких університетів, а саме, з використанням досвіду США, досліджено проблеми створення й діяльності дослідницьких університетів, розкрито їхню роль у забезпеченні інноваційного розвитку національних економік [7].

У тому ж 2010 році у Віснику економічної науки України виходить стаття Боголіб Т.М. про механізми інтеграції науки і освіти як інноваційна складова національної економіки [2]. У цій статті на зарубіжному досвіді проаналізовано механізми інтеграції науки і освіти, визначено сутність понять «провідний університет» та «дослідницький університет», розкрито діючі концепції інтеграції освіти і науки, досліджено процес формування дослідницьких університетів в Україні, визначено їх роль у забезпеченні інноваційної складової економіки України.

Не залишився осторонь і 2012 рік. Боголіб Т.М. присвячує одну статтю питанням модернізації економічного механізму діяльності університетів, визначає роль університетської освіти в постіндустріальному розвитку України, здійснює аналіз процесу капіталізації в університетах, пропонує основні напрями модернізації економічного механізму їх діяльності [4]. А в іншій статті розкриває процеси капіталізації розвитку вищої освіти та університетської науки в Україні та за кордоном, доводить, що капіталізація в умовах різкого зниження державного фінансування є одним із головних завдань освітніх і наукових організацій [9].

А у Віснику Національної академії наук України з'явилася стаття з актуальних питань світового досвіду та українських реалій щодо конкуренції університетів [1]. В цій статті досліджено процеси конкуренції вищих навчальних закладів; обґрунтовано основні критерії формування рейтингів університетів; виявлено взаємозв'язок між високим рейтингом університету і показником його елітності; розкрито значення капіталізації в конкурентних перевагах вищих навчальних закладів; визначено роль елітних університетів у постіндустріальному розвитку суспільства.

У 2016 році в статті, що була надрукована у рідному «Економічному віснику університету» Т.М. Боголіб досліджувала роль і значення держави у створенні університетів світового рівня. Зокрема, вона зазначає, що досвід країн, де створено університети світового рівня засвідчує, що держава повинна створити сприятливі фінансові та законодавчі умови їх розвитку. Що на думку автора допоможе ВНЗ бути конкурентоспроможними на світовому рівні. В своїй цій статті Т.М. Боголіб приходить висновку, що вкрай необхідно оптимізувати мережу ВНЗ, а кошти, котрі вивільняться, вкладати у розвиток університетів європейського рівня [10].

Аналіз бюджетного фінансування освіти в Україні. Враховуючи те, що основу системи вищої освіти в Україні складають державні навчальні заклади (майже 70 %), відповідно й видатки на вищу освіту фінансувались в основному за рахунок бюджетних коштів. Водночас, сьогодні практично немає такого ВНЗ, який би не надавав платні освітні послуги.

Аналіз бюджетного фінансування освіти в Україні за останні роки засвідчує про те, що починаючи з 2000 по 2010 рік спостерігалася тенденція зростання витрат на освіту взагалі та на вищу освіту зокрема відповідно (з 4,2 % до 7,4 % та 1,3% до 2,3% ВВП відповідно). Водночас, з 2011 по 2016 роки видатки на вищу освіту значно знизились – до 1,9% від ВВП і сягнули рівня 2005 року. Це в свою чергу пов'язано насамперед зі значним зниженням й самого ВВП (рис. 1).

Разом з тим, якщо порівнювати видатки державного бюджету на освіту відносно ВВП в Україні, які в середньому складають 6-7%, із відповідним показником у зарубіжних країнах, то складається скласти враження про досить високий рівень фінансування галузі освіти. Так, зокрема, видатки на освіту у відсотках до ВВП складають у Данії – 8,5%, Новій Зеландії – 7,3%, Фінляндії – 7,2%, Ісландії – 7,1%, Швеції – 6,5%, Норвегії – 6,5%, Бельгії – 6,3%, Бразилії – 6,1%, Великобританії – 5,7%, Австрії, Франції – 5,6%, Ізраїлі – 5,5%, США – 5,3%, Канаді, Швейцарії, Литві, Латвії, Естонії, Польщі – 5,1%, Іспанії, Німеччині – 4,8%, Південна Кореї – 4,6%, Чилі – 4,5%, Італії – 4,3%, Чехії – 4,0%, Японії – 3,8% [23].

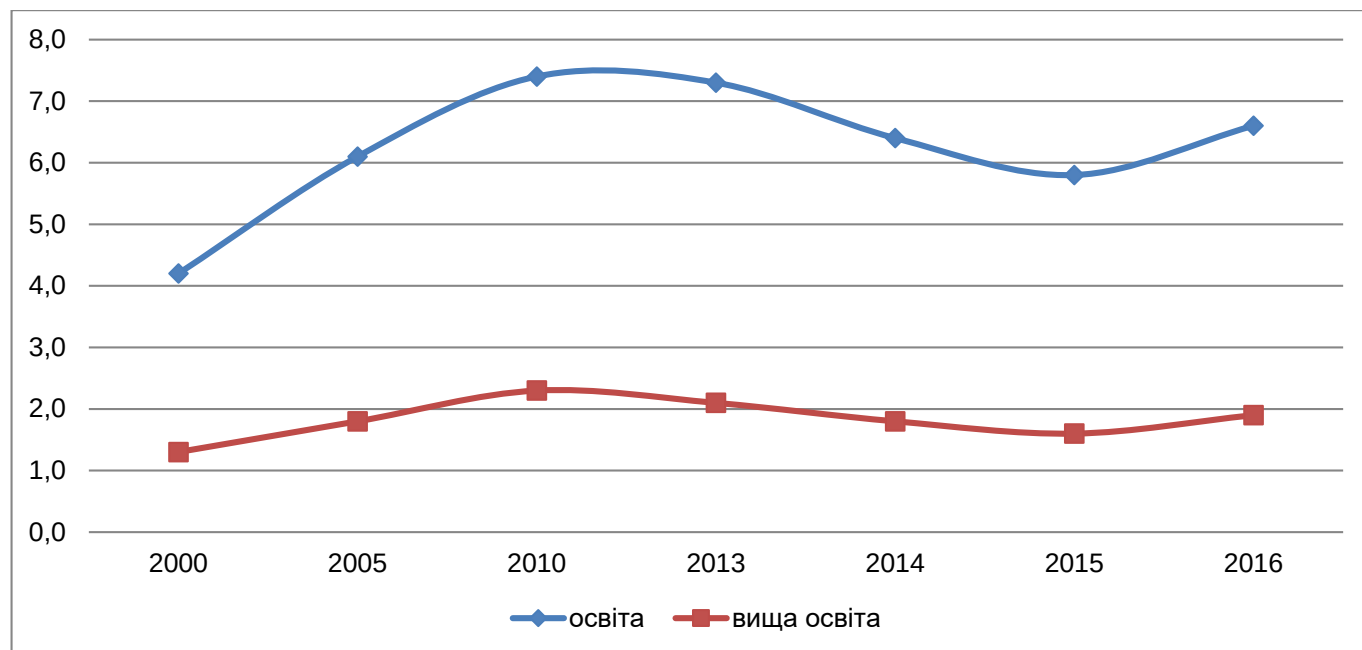

Рисунок 1. Видатки зведеного бюджету України на освіту та вищу освіту у 2000-2016 рр. (% до ВВП)
Джерело: складено на основі даних статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [19].

Аналіз функціонування державних ВНЗ дозволяє визначити основні тенденції розвитку вищої освіти. З цією метою доцільно проаналізувати сучасний стан державних ВНЗ III-IV рівнів акредитації, провести порівняльну характеристику загальних показників діяльності державних ВНЗ.

Так, зокрема, на початок 2016/17 навчального року в Україні функціонувало всього 657 ВНЗ, з яких 370 – I-II рівнів акредитації та 287 – III-IV рівнів акредитації. Водночас, слід відзначити про зменшення загальної кількості ВНЗ України III – IV рівнів акредитації. Зокрема, з 2012/13 н.р. по 2016/2017 н.р. їх кількість зменшилася на 47 установ, що зображено на рис. 2.

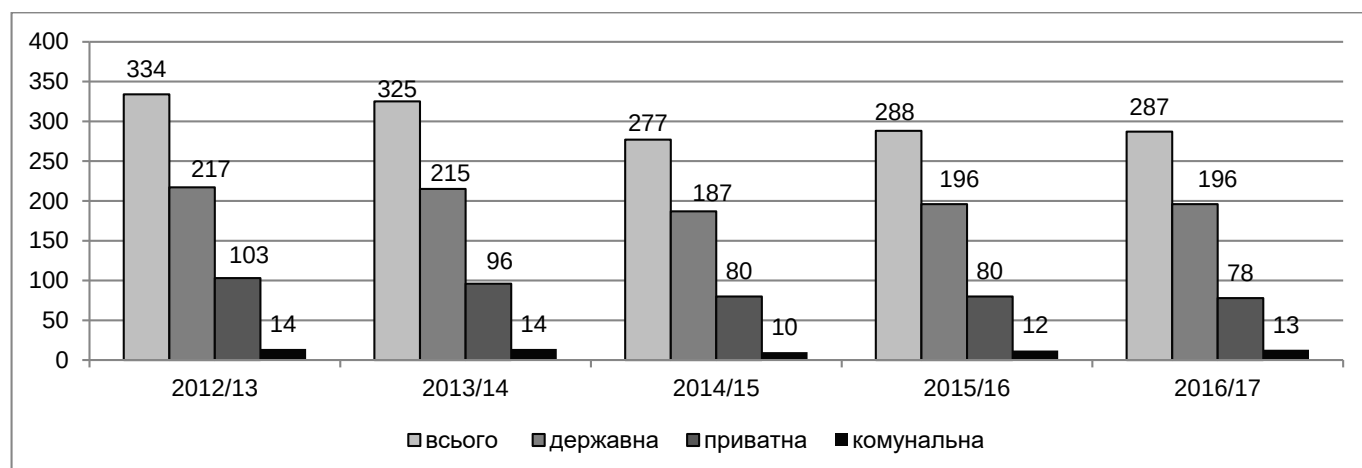

Рисунок 2. Кількість ВНЗ України III-IV рівня акредитації за формами власності станом на початок відповідного навчального року, од.

Джерело: складено на основі даних статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [19].

Щодо різних форм власності ВНЗ, та станом на 2016/17 навчальний рік в Україні функціонувало 287 ВНЗ III - IV рівнів акредитації, з яких 196 – державних, 13 – комунальних та 78 закладів приватної форми власності. Слід зазначити певні особливості комунальних та приватних ВНЗ, які мають в середньому 1,5-2 тис. студентів, а також, на денній формі у приватних закладах навчається значно менше студентів ніж на заочній формі навчання. Особливістю є і те, що окремі з комунальних та приватних ВНЗ підпорядковані не МОН України, а іншим міністерствам та відомствам [16].

Диверсифікація джерел надходжень фінансових ресурсів та фінансова автономія державних ВНЗ. Здатність ВНЗ шукати та формувати нові додаткові джерела надходжень в значній мірі залежить від ступеня автономії ВНЗ. Автономії у широкому розумінні, не лише на фінансовому рівні, а й на кадровому, організаційному та академічному рівнях. Тому, рівень автономії ВНЗ визначає можливості для диверсифікації надходжень з додаткових джерел та в значній мірі сприяє ефективному використанню потенціалу ВНЗ та пошуку нових джерел фінансування.

Диверсифікація джерел надходжень фінансових ресурсів на рівні державної підтримки відбувається через створення певних умов, за яких надається фінансування. Це може бути: широке впровадження фінансування на конкурсній основі, запровадження методики щодо визначення конкретних показників у формулах фінансового забезпечення; застосування інструментів впливу співфінансування (зокрема, надання державних субсидій тощо); фінансове забезпечення академічних обмінів викладачів і студентів тощо [17].

Диверсифікація джерел передбачає також розробку стратегічного аналізу, розгляду інституційних переваг, особливостей та можливостей навчального закладу щодо пошуку шляхів додаткових надходжень. Все це повинно супроводжуватися відповідними змінами, зокрема, створенням спеціальних структур або органів, які ефективно прийматимуть рішення щодо впровадження дієвих механізмів та інструментів диверсифікації.

Існуючі підходи щодо диверсифікації надходжень в Україні акцентують увагу на необхідності розробки заходів та ухваленні рішень, які будуть сприяти виконанню академічної місії ВНЗ. В той же час, спроби відшукати додаткові надходження можуть призвести до обмеження автономії ВНЗ та відволікатимуть від основних завдань викладацької та дослідницької роботи. У цьому аспекті дуже важливо переконатися, що стратегічний план диверсифікації надходжень та функціонування ВНЗ відповідають цілям, завданням та специфіці діяльності закладу [20].

Процес генерування та диверсифікації надходжень може бути частиною стратегії ВНЗ, спрямованої на те, щоб зробити доступними фінансові ресурси на розвиток закладу (навчання або дослідницька діяльність). На цьому етапі диверсифікація надходжень в значній мірі сприятиме розширенню місії освітніх установ, впроваджуючи нові ресурси для сприяння досягнення як існуючих, так і нових завдань.

Одним із ключових чинників успіху ВНЗ є розробка та впровадження стратегії диверсифікації в загальну академічну стратегію ВНЗ. Саме установи, які включають диверсифікацію надходжень у свої плани стратегічного розвитку мають більше можливостей для реалізації свого функціонального призначення. Водночас, слід зробити застереження, що процес диверсифікації надходжень не є самоціллю, адже основна ціль була й залишається – підтримувати головну місію ВНЗ та сприяти фінансовій стійкості [17].

Зміна кон'юнктури економіки України, обсягів державного фінансування вищої освіти, демографічна ситуація в країні, суперечливі трансформації на ринку праці, низькі доходи населення, недосконалий механізм визначення обсягів державних коштів у вигляді державного замовлення все в більшій мірі призводять до розуміння необхідності термінового перегляду існуючої системи фінансування державних ВНЗ за результатами діяльності.

Саме фінансування за результатами діяльності, на нашу думку, сприятиме: підвищенню конкурентоспроможності ВНЗ; орієнтації установ на важливі показники діяльності; підсиленню слабких індикаторів; позитивному впливу на навчальну, наукову, дослідницьку роботу ВНЗ; розширенню автономії установ; позитивно впливатиме на розподіл фінансів та удосконалення фінансового управління. Реалізація вказаних та інших заходів буде сприяти значному підвищенню якості вищої освіти в Україні.

Сучасні ВНЗ України приймають виклики функціонування в конкурентному середовищі як в середині країни, так і в Європі і в цілому світі. Динаміка, необхідна для завершення формування в Україні Європейського простору вищої освіти, не буде реалізована або призведе до недобросовісної конкуренції, якщо збережеться чинне надмірне регулювання та суворий адміністративний і фінансовий контроль вищої освіти. Тому Уряду України необхідно розширити повноваження ВНЗ і зміцнити необхідну їм автономію, забезпечити стабільне інституційно-правове та фінансове середовище. ВНЗ повинні брати на себе відповідальність за реалізацію реформи у тісній співпраці зі студентами, підвищувати якість діяльності закладу.

Фінансова автономія надає більш широкі можливості отримання та розподілу фінансування, а також можливостей позичати кошти і залишати у розпорядженні ВНЗ невикористані бюджетні кошти. ВНЗ України отримують державне фінансування у формі однорічного постатейного бюджету,

і саме тому їх фінансова автономія обмежена. Їм не дозволяється зберігати надлишок та немає можливості позичати гроші на фінансовому ринку. Майбутні законодавчі реформи в освіті повинні надати ВНЗ можливість залучати додаткові надходження на фінансових ринках. Таким чином, і держава, і влада, і університети можуть визначити інноваційні шляхи диверсифікації та збільшення фінансових потоків ВНЗ [16].

Для фінансової автономії ВНЗ важливе значення має благодійне фінансування, яке ставатиме ще важливішим у майбутньому. Під ним розуміють широкий спектр типів фінансування: фінанси надані приватними особами; надходження отримані від благодійних організацій (фондів), зазвичай спрямованих на досягнення визначених цілей і, нарешті, надходження, отримані від благодійних фондів, що фінансують наукові дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити узагальнюючий висновок про те, що обмежене фінансування державних ВНЗ негативно впливає на якість освітніх послуг. Брак бюджетних асигнувань вимагає від вищої школи пошуку додаткових джерел фінансування. Можливими шляхами розв'язання існуючої проблеми є: вивчення та імплементація передового світового досвіду щодо фінансування освіти; впровадження різноманітних форм співфінансування ВНЗ державою та бізнесом; вдосконалення інституційно-правового поля з метою подальшого розвитку меценатства, спонсорства; розробка та впровадження дієвого механізму кредитування вищої освіти; стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності ВНЗ тощо. Вивчення різноманітних аспектів фінансування державних ВНЗ вимагають подальшого розвитку, і в першу чергу – дослідження основних показників, які визначають сучасний стан ВНЗ України, а також ключових тенденцій їх діяльності. Теоретико-методологічною основою здійснення наукових досліджень щодо фінансового забезпечення освіти в Україні є наукові доробки вітчизняних вчених, серед яких непересічною постаттю була й залишається Боголіб Т.М.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т.М. Конкуренція університетів: світовий досвід і українські реалії / Т.М. Боголіб // Вісник НАН України. — 2012. — № 10. — С. 31-41.
2. Боголіб Т.М. Механізми інтеграції науки і освіти як інноваційна складова національної економіки (російський досвід) / Т.М. Боголіб // Вісник економічної науки України. — 2010. — № 1 (17). — С. 37-42.
3. Боголіб Т.М. Модель фінансування й організація діяльності вищого навчального закладу [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2009. - № 8. - С. 40-50.
4. Боголіб Т.М. Модернізація економічного механізму діяльності університетів [Текст] / Т. М. Боголіб // Економіка України. - 2012. - № 9. - С. 24–32.
5. Боголіб Т.М. Напрями удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2005. - № 2. - С. 106-113.
6. Боголіб Т.М. Оперативне фінансове управління вищим закладом освіти [Текст] / Т.М. Боголіб // Фінанси України. - 2004. - № 6. - С. 46-52.
7. Боголіб Т.М. Організація діяльності та фінансування дослідницьких університетів: зарубіжний досвід [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2010. - № 4. - С. 35-44.
8. Боголіб Т.М. Принципи управління вузом [Текст] : монографія / Т. М. Боголіб ; М-во освіти і науки України, Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ін-т ім. Григорія Сковороди. - Переяслав-Хмельницький : [б. в.] ; Київ : Знання, 2004. - 203 с.
9. Боголіб Т.М. Процеси капіталізації розвитку вищої освіти та університетської науки [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2012. - № 11. - С. 84-93.
10. Боголіб Т.М. Роль держави у створенні університетів світового рівня / Т. М. Боголіб // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 28(1). - С. 15-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2016_28%281%29__4
11. Боголіб Т.М. Система і методи фінансового аналізу фінансово-господарської діяльності ВНЗ [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2006. - № 5. - С. 50-62.
12. Боголіб Т.М. Фінансові аспекти розвитку вищої освіти у США [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2010. - № 2. - С. 70-82.
13. Боголіб Т.М. Фінансування освіти за кордоном [Текст] / Т. М. Боголіб // Фінанси України. - 2005. - № 8. - С. 132-139.
14. Боголіб Т.М. Фінансування розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: [монографія] / Т.М. Боголіб – К.: Міленіум, 2006. – 506 с.

15. Боголіб Т.М. Формування бюджету вищого навчального закладу [Текст] / Т.М. Боголіб // *Фінанси України*. - 2004. - № 10. - С. 95-102.
16. Варналій З. С. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України / З.С. Варналій, О.В. Красільник. – *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. – № 5 (194). – С. 6-13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/1>
17. Варналій З.С. Фінансування державних вищих навчальних закладів України / З.С. Варналій, О.В. Красільник, Л.П. Хмелевська. – Київ: Знання України, 2017. – 231 с.
18. Василик О.Д. Теорія фінансів: [підручник] / Василик О.Д. - К.: НІОС.- 2000.- 416 с.
19. Дані статистичних бюлетенів Державної служби статистики України [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України: [сайт]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Назва з екрана.
20. Звіти Асоціації європейських університетів [Електронний ресурс] // Асоціація європейських університетів: [сайт]. - Режим доступу: <http://www.eua.be/activities-services/publications.aspx> – Назва з екрана.
21. Каленюк І.С. Проблеми удосконалення фінансово-економічного управління системою освіти // *Вісник Київського Національного університету технологій та дизайну*. - №5. – 2013.- С.172-178.
22. Красільник О.В. Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України / О.В. Красільник // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. – 2015. – № 2 (167). – С. 110-117. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/18>
23. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators* [Електронний ресурс] // Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD): [сайт]. - Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2016_eag-2016-en – Назва з екрана.

References

1. Bogolib, T., (2012). *University Competition: World experience and Ukrainian realities*. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, vol. 10, pp. 31-41.
2. Bogolib, T., (2010). *Mechanisms of science and education integration as an innovative component of the national economy (Russian experience)*. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, vol. 1(17), pp. 37-42.
3. Bogolib, T., (2009). *Model of financing and activity organization of higher education institution*. *Finance of Ukraine*, vol. 8, pp. 40-50.
4. Bogolib, T., (2012). *Modernization of the economic mechanism of university activities*. *Economy of Ukraine*, vol. 9, pp. 24-32.
5. Bogolib, T., (2005). *Areas of improvement of financial support for the development of higher education*. *Finance of Ukraine*, vol. 2, pp. 106-113.
6. Bogolib, T., (2004). *Operational financial management of higher education institution*. *Finance of Ukraine*, vol. 6, pp. 46-52.
7. Bogolib, T., (2010). *Organization of activities and financing of research universities: foreign experience*. *Finance of Ukraine*, vol. 4, pp. 35-44.
8. Bogolib, T., (2004). *Principles of university management*. Kyiv: Knowledge, 203 pp.
9. Bogolib, T., (2012). *Processes of capitalization of the development of higher education and university science*. *Finance of Ukraine*, vol. 11, pp. 84-93.
10. Bogolib, T., (2016). *The state's role in creating world-class universities*. *Economic Herald of the University: collection of acad. works*. G. Skovoroda state pedagogical university of Pereyaslav-Khmelnytsky, vol. 28(1), pp. 15-26.
11. Bogolib, T., (2006). *System and methods of financial analysis of financial and economic activity of higher education institutions*. *Finance of Ukraine*, vol. 5, pp. 50-62.
12. Bogolib, T., (2010). *Financial aspects of development the higher education in the United States*. *Finance of Ukraine*, vol. 2, pp. 70-82.
13. Bogolib, T., (2005). *Financing education abroad*. *Finance of Ukraine*, vol. 8, pp. 132-139.
14. Bogolib, T., (2006). *Financing the development of higher education and science in the transformational period*. Kyiv: Millennium, 506 pp.
15. Bogolib, T., (2004). *Formation of the budget of a higher education institution*. *Finance of Ukraine*, vol. 10, pp. 95-102.
16. Varnalii, Z., Krasilnyk, O., (2017). *Optimization of financing public higher education institutions in Ukraine*. *Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, vol. 5 (194), pp. 6-13. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/194-5/1>

17. Varnalii, Z., Krasilnyk, O., Khmelevska, L., (2017). *Financing Public Higher Education Institutions of Ukraine*. Kyiv: Knowledge of Ukraine, 231 pp.
18. Vasylyk, O., (2000). *Theory of Finance*. Kyiv: NIOS, 416 pp.
19. Data of statistical bulletins of the State Statistics Service of Ukraine [online] State Statistics Service of Ukraine. Available at: <<http://www.ukrstat.gov.ua>> [Accessed 19 February 2018].
20. Reports of the Association of European Universities [online] Association of European Universities. Available at: <<http://www.eua.be/activities-services/publications.aspx>> [Accessed 19 February 2018].
21. Kalenyuk, I., (2013). *Problems of improvement financial and economic management of education system*. Herald of Kyiv National University of Technology and Design, vol. 5, pp. 172-178.
22. Krasilnyk, O., (2015). *Problems and prospects of financing higher education institutions of Ukraine*. Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv, vol. 2 (167), pp. 110-117. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/18>
23. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators* [online] Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). Available at: <http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2016_eag-2016-en> [Accessed 19 February 2018].

ДАНИ ПРО АВТОРА:

Варналій Захарій Степанович, д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
e-mail: vzs1955@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Варналий Захарий Степанович, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
e-mail: vzs1955@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Varnalii Zakharii, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: vzs1955@gmail.com

УДК 330.3

DOI: 10.5281/zenodo.1219594

ВИСВІТЛЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ Т.М. БОГОЛІБ

Студінський В.А.

У статті розглянуті актуальні питання економіки освіти, які у своїх дослідженнях вивчала відома українська вчена-економіст Т.М.Боголіб. Зокрема, це стосується фінансових аспектів функціонування сучасної освітньої сфери, інтеграції української освіти у глобальний освітній простір, формування сучасних вітчизняних університетів, які є конкурентоздатними на міжнародному ринку освітніх послуг. Освіта розглядається як пріоритетна галузь в економічній системі суспільства, що покликана задовольнити власне економіку не лише висококваліфікованими кадрами, але й передовими знаннями та технологіями. Це у свою чергу, забезпечує конкурентоздатність національної економіки на світовому ринку.

Ключові слова: освіта, університет, фінанси, економіка, ринок, освітня послуга, інвестиції, маркетинг.

ОСВЕЩЕНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ В НАУЧНЫХ ТРУДАХ Т.М. БОГОЛИБ

Студинский В.А.

В статье рассмотрены актуальные вопросы экономики образования, которые были исследованы в трудах известной украинской ученой-экономиста Т.М. Боголиб. В частности, это касается финансовых аспектов функционирования современной образовательной

сферы, интеграции украинского образования в глобальное образовательное пространство, формирования современных отечественных университетов, которые могут стать конкурентоспособными на международном рынке образовательных услуг. Образование рассматривается как приоритетная отрасль экономической системы общества, которая призвана удовлетворить собственно экономику не только высококвалифицированными кадрами, но и передовыми знаниями и технологиями. Это, в свою очередь, обеспечивает конкурентоспособность национальной экономики на мировом рынке.

Ключевые слова: образование, финансы, экономика, университет, рынок, образовательная услуга, инвестиции, маркетинг.

PRESENTATION OF ACTUAL ECONOMIC ISSUES OF EDUCATIONAL SPHERE IN SCIENTIFIC WORKS OF T.M. BOGOLIB

Studinski V.A.

In the articles considered pressing questions economies of education, that in the researches was studied by known Ukrainian scientific is an economist of T.M. Bogolib. In particular, it touches the financial aspects of functioning of modern educational sphere, integration of Ukrainian education in global educational space, forming of modern home universities, that are competitive at the international market of educational services. Education is examined as priority industry in the economic system of society, that called to satisfy actually an economy not only highly skilled by shots but also front-rank knowledge and technologies. It in turn, provides the competitiveness of national economy in the world market.

Key words: education, university, finances, economy, market, educational service, investments, marketing.

Актуальність теми дослідження. Освіта в сучасному економічному глобалізованому просторі стала одним із головних чинників прогресу суспільства. Тому, цілком закономірним є те, що багатьма науковцями різних сфер знань здійснюються дослідження освітньої сфери, зокрема її економічного аспекту. Великий внесок у цьому плані здійснила видатна українська вчена-економіст Тетяна Максимівна Боголіб. У творчому доробку вченої нараховується понад 250 наукових публікацій, більшість з яких присвячені актуальним питанням освіти. Зокрема, у них мова йде про формування відповідного науково-навчального середовища на різних рівнях соціального суспільного розвитку, насамперед у трансформаційній економіці; ефективну систему фінансування та функціонування як окремих вищих навчальних закладів, так і всієї освітньої галузі; організацію маркетингової діяльності вищого навчального закладу у сучасному глобалізованому відкритому освітньому просторі; функціонування освітнього ринку в національних і міжнародних масштабах. У даному контексті постає актуальним питання вивчення досліджень професора Т.М. Боголіб в системі економіки освіти.

Ступінь вивчення проблеми. Проблемам економіки освіти велику увагу приділили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, можна виокремити дослідження Х.-Д. Кюблера, І.С. Каленюк, Ф. Альтбаха, В.А. Студінського, О.В. Кукліна, М. Шефера, Г.Я. Студінської, В.Є. Сафонові, В.О. Шевчук, Д.М. Хаусмана, М.С. МакПерсона, Д. Сац та інших. Серед цих імен чільне місце належить працям Т.М. Боголіб. Основними її працями у цьому зв'язку стали монографії «Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період» (2006), «Ринкова модель вищого навчального закладу» (2007), «Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України» (2010). Вищеназвані праці та цілий ряд статей сформували концептуальний науковий підхід до визначення розвитку економічної, зокрема фінансової, бази освітньої сфери в Україні.

Виклад основного матеріалу. Економіка освіти як система характеризується такими властивостями: цілеспрямованість, цілісність, багатоструктурність, взаємозв'язок її елементів, стійкість, керованість, здатність до самовдосконалення. Але при цьому освіта не є замкнутою системою. Власне система освіти є важливою складовою всієї економічної системи суспільства. У свою чергу економіка освіти виступає невід'ємною складовою системи освіти в цілому. Предметом дослідження економіки освіти виступає – специфіка продуктивних сил та виробничих відносин в галузі, яка створює освітні послуги та задовольняє потреби в них особистості зокрема і суспільства загалом. Вона досліджує і з'ясовує особливості прояву економічних категорій та законів у сферах навчання і виховання підростаючого покоління, підготовки кваліфікованої робочої сили, підвищення кваліфікованої робочої сили, підвищення освітнього і культурного рівня населення.

Освітня галузь у сучасних умовах володіє найбільшими інтегруючими властивостями. Вона охоплює та пронизує своєю діяльністю весь економічний організм як на мікро-, так і на макро- рівнях. Особлива роль освітньої галузі визначається такими моментами:

- специфічним місцем освіти у системі суспільного розподілу праці, адже це єдина галузь, яка задовольняє запити населення в освітніх послугах та спеціалізується на відтворенні головної продуктивної сили суспільства – кваліфікованих працівників для всіх галузей;

- рівень освіти населення виступає одним із головних показників добробуту народу країни;

- освітня галузь сама себе забезпечує професійними кадрами. Вчителі та професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів і середніх спеціальних закладів відносяться до категорії працівників висококваліфікованої та кваліфікованої інтелектуальної праці. Для професіонала-педагога навчання та виховання учнів, студентів, слухачів є основною сферою професійної діяльності;

- праця в галузі освіти стала однією з наймасовіших видів людської діяльності, починаючи з раннього дитинства до похилого віку.

Таким чином, освіта як пріоритетна галузь виконує важливу економічну функцію саме у сфері забезпечення населення освітніми послугами та всіх галузей суспільного виробництва кваліфікованими кадрами. Разом з тим, освіта є визначальним чинником у системі науково-технічного прогресу всього людства. Освіта як система у сучасному високотехнологічному просторі стає фундаментом на якій базується, функціонує та розвивається власне економічна система суспільства. Виходячи саме із таких засад розуміння економіки освіти, варто розглянути окремі актуальні аспекти досліджень Т.М. Боголіб у даній науковій проблематиці.

Вчена цілком справедливо вважала, що головною умовою розвитку освітньої сфери є інвестиції. Зокрема, на її думку основою стійкого розвитку системи належить інвестиційним процесам. Саме тому вимагається удосконалення механізму управління інвестиційними процесами в освітній сфері, а також методів та прийомів залучення додаткових коштів у систему освіти взагалі і навчального закладу зокрема. Зокрема, впровадження конкурсного порядку фінансування інвестиційних процесів вищих навчальних закладів забезпечуватиме: підвищення ефективності витрат бюджетних коштів; концентрацію бюджетних коштів на розв'язання найбільш важливих завдань навчального закладу; активізацію діяльності ВНЗ в сфері залучення коштів бюджетів різних рівнів; підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів, що задіяні у процес діяльності, зокрема, навчального закладу [1, с.30].

Дані аспекти були висвітлені Т.М. Боголіб у її докторській дисертації, що була успішно захищена у 2006 році. Зокрема, в результаті підготовки дисертаційного дослідження на тему «Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні» Т.М. Боголіб вдалося:

- розробити структурно-функціональну модель фінансового забезпечення розвитку вищої освіти в Україні в трансформаційній економіці, що відповідно базується на макроекономічних показниках розвитку держави, рівня розвитку вищої освіти і науки, структуровано результати вищої освіти залежно від впливу на поступальний відтворювальний розвиток суспільства: безпосередній вплив освіти, зокрема вищої, , що знаходить своє відображення в результатах виробничих і відтворювальних економічних процесів, а також визначено інтеграційні показники національної освіти та науки, що у свою чергу ґрунтуються на цілому ряді показників;

- розробити методологію визначення статусу вищих навчальних закладів та наукових установ в системі показників бюджетного процесу, що ґрунтується на визначенні результативності та ефективності фінансово-господарської діяльності, яка у свою чергу прямо чи опосередковано впливає на конкурентоздатність як навчального закладу зокрема, так і національної освітньої системи в цілому;

- запропонувати науково-методичне обґрунтування вартості платних послуг з урахуванням запровадження кредитно-трансфертної системи організації навчального процесу, ліцензійних вимог нормативного планування і дотримання відповідних вимог, що дає можливість збільшення позабюджетних надходжень і забезпечити вирішення нагальних проблем як ВНЗ, так і вищої освіти: наявність і ефективну діяльність професорсько-викладацького та наукового складу ВНЗ, постійного забезпечення матеріально-технічної бази новими технічними та технологічними складовими, ефективно підтримання інноваційних процесів у системі функціонування вищої освіти на різних її рівнях [1, с.6].

Також зазначимо, що Т.М. Боголіб однією із перших в Україні обґрунтовувала розуміння освітнього ринку. Дане питання на межі ХХ-ХХІ століть серед вітчизняних вчених, педагогів, організаторів учбового процесу, урядовців і політиків викликало певні дискусії. Т.М. Боголіб вдалося доволі глибоко дослідити дане питання і обґрунтувати, що освітній ринок (чи ринок освітніх послуг) в Україні вже функціонує і він повинен підпорядковуватися загальним ринковим законам. Зокрема, освітній ринок базується насамперед на двох основних суб'єктах - виробниках і споживачах

інтелектуальних продуктів та освітніх послуг – фізичних і юридичних осіб різної форми власності, які представлені широким спектром економічних сфер, причому окремі суб'єкти даного ринку можуть виступати одночасно і виробниками, і споживачами освітньої продукції. Освітній ринок тісно зв'язаний з ринком інтелектуальної праці, а також – з ринком науково-технічної продукції. І це цілком логічно, бо винаходи та удосконалення, які є різними за своїм значенням та масштабістю, володіють однією спільною властивістю – здійснювати стимулюючий вплив на науково-технічний прогрес. Прагнучи до зростання прибутків, капітал революціонізує технічні процеси праці шляхом створення та використання нових методів і засобів. А в основі цієї діяльності лежить інтелект, який формує і розвиває освіта. Об'єктом купівлі-продажу на освітньому ринку окрім безпосередньо освітніх послуг можуть бути різні продукти інтелектуальної праці, в тому числі наукоємні види діяльності та інновації, а також інші послуги. До наукоємних видів послуг належать ті види інтелектуальної діяльності, які пов'язані із раціональним підбором та ефективним використанням матеріальних, трудових, технологічних і фінансових ресурсів, методів організації і управління на основі науково-технічних досягнень. В цьому плані зазначимо, що під *інновацією* розуміється широке запровадження на практиці нового винаходу, нового рішення або оригінального виконання. Та разом із тим, Функціонування і розвиток освітнього ринку безперечно вимагає державної підтримки та регулювання. В зв'язку з цим необхідно враховувати, що ефект від освіти належить не лише конкретному індивідуальному споживачеві, а й державі в цілому. В принципі будь-яка участь держави у освітньому ринку означає той чи інший вплив держави на співвідношення та структуру попиту і пропозиції [2, с.92-93]. Цікаво зазначити, що автор цієї статті при підготовці і викладання дисципліни «Економіка освіти» прийшов до дуже близьких із Т.М. Боголіб висновків [3, с.83-84].

У контексті проблематики освітнього ринку виникало і питання просування освітніх послуг (освітніх товарів) та виробників освітньої і інтелектуальної продукції на ринок. Дані питання знаходяться в площині маркетингу. Одним із піонерних напрямків дослідження були роботи Т.М. Боголіб, яка активно просувала ідею маркетингу освіти та маркетингу вищого навчального закладу [4]. Під маркетингом у освітній сфері розуміється особливий вид діяльності, який спрямований на задоволення потреб споживачів насамперед на ринку освітніх послуг. При цьому маркетинговій діяльності у освітній сфері властиві як загальні, так і специфічні принципи. Специфічність полягає в тому, освітні послуги менш сприйнятливі, ніж інші. Маркетинг у сфері освіти відрізняється також своєю своєрідністю та багатоаспектністю одночасно, оскільки існує виробництво широкого спектра послуг: освітніх, наукових та виховних. До того ж варто відзначити цілий ряд специфічних особливостей освітніх послуг: висока вартість; тривалість їх надання; необхідність подальшого супроводження послуг; наступність освітніх послуг у залежності від місця їх надання і місця проживання потенційних споживачів та ін. Все це ставить особливі та дуже серйозні вимоги до маркетингу в освітній сфері [5].

І якщо на початку 2000-х років ідея маркетингу в освіті сприймалася доволі важко, то на сьогодні вже актуальними є питання створення бренду, зокрема вищого навчального закладу, в освітній сфері. Як зазначає з цього приводу Г.Я. Студінська, бренд освіти для споживачів означає, перш за все, що випускники відповідних університетів є найбільш конкурентоздатними на міжнародному ринку праці. Разом з тим, унікальність ВНЗ як бренду полягає у тому, що в його системі можна формувати і розвивати різноманітні форми бренду.. Зокрема, це стосується бренд-особистості, бренд=події, бренд=послуги, бренд=території та інших. До того ж бренд освіти прямо впливає на створення бренду економіки відповідної країни [6, с.221-228].

Якщо питання просування вищих навчальних закладів на освітньому ринку на даний момент стало вже доконаним фактом, то у сфері середньої освіти такі процеси серйозно гальмуються. Т.М. Боголіб з цього приводу зазначала, що основними перепонами цього процесу є як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники.

Одним із таких проектів реалізації відкритості простору розвитку середньої та вищої школи є модель інтеграції «школа-вищий навчальний заклад». Зокрема, Т.М. Боголіб вважала, що у таких спільних освітніх програмах можна виокремлювати моменти, за які несуть окрему незалежну відповідальність школи та університети, а також було б цілком логічно розділити і фінансування освітньої програми, місце її здійснення, етапність її впровадження та реалізації, створення системи угод між учнем і школою, школою та університетом. При цьому особливе місце у таких стосунках належало б благодійним організаціям, державним органам опіки та позашкільним навчально-виховним закладам. Разом з тим існує серйозна проблема у впровадженні такої моделі, оскільки, оскільки більшість адміністративних працівників ланки середньої освіти економічно і психологічно

не зацікавлені у здійсненні подібних навчальних програм [7, с.107]. При цьому Т.М.Боголіб звертає увагу, що перевага відкритої освіти полягає насамперед у формуванні індивідуальних та диференційованих програм, пов'язаних з безпосередніми навчальними закладами (школа-університет), а також конкретного учня чи студента., який планує здобути відповідну спеціальність. Комбінованість навчальних програм давала б можливість у свою чергу більш ефективно використовувати фінансові ресурси при підготовці власне фахівця. Специфічність маркетингу, на думку Т.М. Боголіб, у даному випадку є прозорою, а саме у поєднанні засобів прямого маркетингу та інструментарію PR, а також їх відповідної прив'язки до конкретного регіону [7, с.169]. Звичайно, що подібні погляди мають дещо дискусійний характер, особливо в плані з практичної реалізації, та разом з тим мають цілком зрозумілу логіку. Зокрема, це стосується насамперед підготовки фахівців для конкретного адміністративного та економічного регіону.

Не менш важливим питанням у сфері функціонування як окремого вищого навчального закладу, так і всієї вищої освіти є дієва система фінансування. Це стосується як традиційних форм, так і системи диференціації фінансових потоків у вищу освіту. У цьому аспекті, в одному із своїх монографічних досліджень, як приклад, Т.М. Боголіб наводить Республіку Корею, яка у кілька разів збільшила інвестиції в освіту і завдяки цьому гарантувала постійно зростаючий і стабільну позитивну динаміку ВВП та швидко завоювала провідні позиції на світовому ринку високотехнологічної продукції. А це, у свою чергу, дало можливість значно підвищити конкурентоздатність національної економіки та державної системи серед провідних країн світу [8, с.6-7]. Виходячи з таких позицій доводиться, що повинна існувати чітка єдність освіти та науки. Україна у цьому аспекті просто зобов'язана переходити на західні стандарти функціонування освітніх та наукових установ під одним дахом – університетським. У такому разі є чітка взаємодія і концентрація відповідних фінансових, інтелектуальних, організаційних ресурсів у аспекті розв'язання відповідних наукових завдань, що стоять перед конкретною галуззю виробництва чи суспільства в цілому. Тому цілком справедливо зазначає Т.М. Боголіб, що система інноваційно-фінансових відносин повинна бути структурним елементом всієї інноваційної сфери держави. Зокрема, одним із механізмів є освітній кредит, освітній вексель, освітнє страхування навчальних закладів, пільгове оподаткування на інноваційну діяльність. Як пише Т.М. Боголіб: «У вищій освіті дуже важливий моральний аспект інноваційно-фінансових відносин. Комерційні інновації у вищих навчальних закладах, маючи відносини з некомерційною сутністю освіти і частково науки (фундаментальні дослідження) можуть сприяти вихолощенню із вузівського середовища певного типу викладачів. Кваліфіковані наукові кадри – це не тільки носії дійсно глибоких знань у всіх галузях людського життя, але і совість науки, всього суспільства (а не просто середній клас зі своїм соціальним статусом і розміром прибутку, який передбачається). З комерціалізацією освітньої і наукової діяльності навпаки: на місце солідарності і взаємодопомоги приходить конкуренція, яка характерна для ринкових відносин» [8, с. 333]. З іншого боку така конкуренція сприяє розвитку освіти і науки в цілому, при чому велика регулятивна роль у цьому належить саме державі.

У ряді своїх досліджень Т.М. Боголіб також вивчає питання залучення додаткових фінансових ресурсів у освіту через систему інноваційних благодійних фондів та приватного капіталу. Так, вона зазначає, що у розвинутих країнах світу значна частина доходів від залучення зовнішніх коштів формується через систему приватного капіталу. У свою чергу ж, в Україні ситуація є дещо проблематичною, оскільки приватні фірми не мають вільного капіталу для фінансування некомерційних проектів, а тим більше для прямої благодійності [9, с.13]. Але це жодним чином не говорить про те, що Україна, як держава з високим інтелектуальним та виробничим потенціалом не повинна розвивати різні форми приватного інвестування, зокрема освітній та науковий фандрайзинг.

Разом з тим, виняткова роль регуляції освітнього та наукового середовища залишає за собою держава, особливо у частині створення університетів світового рівня. З цього приводу Т.М. Боголіб зазначає, що у системі освіти саме дослідницький університет відіграє виняткову роль у підготовці висококваліфікованих кадрів для різних виробничих галузей та високого рівня вчених-дослідників. Саме в цій частині уряди багатьох країн світу хочуть бути упевнені, що їхні університети знаходяться в числі передових ВНЗ світу. Але парадокс університету якраз і полягає в тому, що ніхто не знає як створити відповідний тип навчального закладу, і тому процес удосконалення системи самого університету і освіти взагалі є тривалим і постійним у своєму розвитку. Проте, наявність такого типу вищого навчального закладу, як університету світового рівня, дає гарантію суспільству підготовки не лише висококваліфікованої робочої сили, а й постійного розвитку технічного та технологічного процесу [10, с.16-17].

Таким чином, поєднання різних форм і джерел фінансування освітньої та наукової сфери, зокрема окремих навчальних закладів дає можливість не лише ефективно використовувати відповідні ресурси для підготовки висококваліфікованої робочої сили, а й розвивати науку в різних напрямках. Це, у свою чергу, сприятиме позитивному економічному розвитку держави в системі світового господарства.

Висновки. Т.М. Боголіб комплексно і всебічно досліджувала актуальні питання економіки освіти. Особливо великий внесок вченою було здійснено в частині формування ринкових відносин в освітній сфері, у сфері вивчення питань організації та функціонування вищого навчального закладу в сучасному глобальному освітньому просторі, а також взаємодії всіх структурних елементів системи освіти України. Надзвичайної уваги заслуговують на подальше вивчення питання фінансів у сфері освіти, оскільки Т.М. Боголіб у цьому аспекті здійснила цілий комплекс нових досліджень, що матимуть актуальність ще доволі тривалий час.

Список використаних джерел

1. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні / Автореферат...д.е.н. – К., 2006. – 38 с.
2. Боголіб Т. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія. – К.: Освіта України, 2006. – 323 с.
3. Студінський В.А. Освітній ринок: суть поняття // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 18. Економіка і право: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. Випуск 2. – С.82-86.
4. Боголіб Т.М. Роль маркетингу в освітній сфері // Наша школа. – 2000. - № 2. – С.18-29.
5. Студінський В.А. Маркетинг у сфері підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002.- Ч.4. – С.86-88.
6. Студінська Г.Я. Бренд у національній економіці України. – К.: ДНДІМЕ, 2016. – 376 с.
7. Боголіб Т. Ринкова модель вищого навчального закладу. Монографія. – К.: Міленіум, 2007. – 244 с.
8. Боголіб Т.М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України: монографія. – К.: Корпорація, 2010. – 408 с.
9. Боголіб Т.М. Освітній і науковий фандрайзинг в Україні // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2014. - №5.- С.11-16.
10. Боголіб Т.М. Роль держави у створенні університетів світового рівня // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 28/1. – С.15-25.

References

1. Bogolib T.M. Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v Ukraini / Avtoreferat...d.e.n. – K., 2006. – 38 s.
2. Bogolib T. Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsijnyj period: monografia.- K.; Osvita Ukrainy, 2006. – 323 s.
3. Studinski V.A. Osvitniy rynek: sut' ponyattya // Naukovyy chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriya 18. Ekonomika i pravo: Zbirnyk naukovykh prats'. – K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2005. Vypusk 2. – S.82-86.
4. Bogolib T.M. Rol' marketynhu v osvitniy sferi // Nasha shkola. – 2000. - № 2. – S.18-29.
5. Studinski V.A. Marketynh u sferi pidhotovky naukovo-pedahohichnykh kadriv vyshchoyi kvalifikatsiyi // Problemy vyshchoyi pedahohichnoyi osvity u svitli rishen' II Vseukrayins'koho z'yizdu pratsivnykiv osvity // Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. – K.: NPU im. M. P. Drahomanova, 2002.- Ch.4.- S. 86-88.
6. Studinska H.Y. Brend u natsional'niy ekonomitsi Ukrayiny. – K.: DNDIIME, 2016. – 376 s.
7. Bogolib T. Rynkova model' vyshchoho navchal'noho zakladu. Monohrafiya. – K.: Milenium, 2007. – 244 s.
8. Bogolib T.M. Rol' osvity i nauky u postindustrial'nomu rozvytku Ukrayiny: monohrafiya. – K.: Korporatsiya, 2010. – 408 s.
9. Bogolib T.M. Osvitniy i naukovyy fandrayzynh v Ukrayini // Nauchnye trudy DonNTU. Seryya: ékonomycheskaya. – 2014. - №5.- S.11-16.
10. Bogolib T.M. Rol' derzhavy u stvorenni universytetiv svitovoho rivnya // Ekonomichnyy visnyk universytetu. – 2016. – Vyp. 28/1. – S.15-25.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, професор кафедри політичної економії
Київський Національний Економічний Університет імені В.Гетьмана
а/с 123, м. Київ, 03191, Україна
e-mail: studzinskiw@bigmir.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, профессор кафедры политической экономики учетно-экономических факультетов
Киевский Национальный Экономический Университет имени В.Гетьмана
а/я 123, г. Киев, 03191, Украина
e-mail: studzinskiw@bigmir.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Studinski Volodymyr Arkadijovych, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor
Kiev National Economic University named after Vadym Hetman
Box 123, Kiev, 03191, Ukraine
e-mail: studzinskiw@bigmir.net

УДК 336.1:330.362

DOI: 10.5281/zenodo.1219651

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДКРИТОСТІ І ПРОЗОРОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ФІНАНСІВ, РОЗШИРЕННЯ ПРАКТИКИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ

Боголіб Т.М.

Боголіб М.А.

Ключові слова: прозорість, відкритість, бюджетний процес, державні фінанси, бюджет для громадян.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОТКРЫТОСТИ И ПРОЗРАЧНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ, РАСШИРЕНИЕ ПРАКТИКИ ОБЩЕСТВЕННОГО УЧАСТИЯ

Боголиб Т.М.

Боголиб М.А.

Актуальность темы исследования. В условиях структурных реформ, кризисных явлений в украинской экономике большое значение имеют общественные финансы, которые являются основой структурных изменений. Их прозрачность и открытость позволяют эффективно использовать финансовые ресурсы.

Постановка проблемы. Общественные финансы играют важную роль в преобразовании национальной экономики, участие общества в их формировании и использовании положительно влияет на финансовую стабильность и преодоление дисбалансов.

Анализ последних исследований и публикаций. Украинские и зарубежные ученые в последние годы активно исследуют проблему открытости и прозрачности общественных финансов Бауман Э., Баффет У., Боголиб Т., Варналий З., Витте С., Элерс Г., Кириленко О., Лютый И., Сорос Дж. вместе с этим отсутствует комплексное исследование участия общества в формировании общественных финансов.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В нашем исследовании можно выделить ряд неисследованных частей проблем: проблему финансовых дисбалансов, проблему открытости бюджета, проблему участия общественности в формировании открытости и прозрачности финансов, проблема народного бюджета.

Постановка задачи. Проанализировать теоретико-методологические аспекты общественных финансов, показать значение открытости и прозрачности общественных финансов, раскрыть значение открытого бюджета для обеспечения макроэкономической стабильности в реальном секторе экономики.

Изложение основного материала. В статье исследовано, систематизировано и проанализировано научные труды украинских и зарубежных ученых посвященные открытости и прозрачности общественных финансов, расширения практики общественного участия. Рассмотрены вопросы формирования бюджета для граждан. Обосновано необходимость внедрения «Открытого бюджета» как комплексного подхода к практике расширения участия общественности в бюджетном процессе.

Выводы. Мы считаем, что для улучшения бюджетного процесса необходимо утвердить унифицированную технологию «социальной диагностики» определения нуждаемости пожилых граждан в предоставлении мер социальной поддержки, обеспечивающую корректность, прозрачность объективность принимаемых решениях, установить социальные требования, повышающие коэффициенты при распределении бюджетных ассигнований для отдельных категорий территорий Украины (депрессивные территории).

Таким образом, мы, прежде всего, хотели предоставить исследование, которое позволит создать бюджетную карту, ведь все материалы подтверждают необходимость использования лучших практик эффективности бюджетных расходов, решения сложных задач украинской экономики.

Очень важно органам власти всех уровней для стимулирования повышение эффективности управления общественными финансами проведение мониторинга документов стратегического и бюджетного планирования, формирование рейтинга эффективности регионов.

Ключевые слова: прозрачность, открытость, бюджетный процесс, государственные финансы, бюджет для граждан.

ENSURING OPENNESS AND TRANSPARENCY OF PUBLIC FINANCE, EXPANDING PUBLIC PARTICIPATION PRACTICE

**Bogolib T.M.,
Boholib M.A.**

Urgency of the research. In conditions of structural reforms and crisis phenomena in the Ukrainian economy, public finances, which are the basis of structural changes, are of great importance. Their transparency and openness allow the effective using of financial resources.

Articulation of the problem. Public finance plays an important role in the transformation of the national economy; the participation of the society in their formation and use positively affects financial stability and overcoming imbalances.

Analysis of recent researches and publications. Ukrainian and foreign scholars E. Bauman, U. Buffett, T. Bogolib, Z. Varnaliy, S. Witte, G. Ehlers, O. Kirilenko, I. Liutyi, G. Soros who have been actively investigating the problem of openness and transparency of public finances in recent years. At the same time there is no comprehensive study of the society participation in the formation of public finance.

Singling out unstudied parts of a common problem. In our study, we can single out a number of unstudied parts of the problems: the problem of financial imbalances, the problem of the budget openness, the problem of public participation in the formation of finance openness and transparency, the problem of the public budget.

Research objective. To analyse the theoretical and methodological aspects of public finance, show the importance of public finances openness and transparency, disclose the value of an open budget to ensure macroeconomic stability in the real sector of the economy.

Statement of basic materials. The article investigates, systematizes and analyses the scientific works of Ukrainian and foreign scientists devoted to the openness and transparency of public finances, and the extension of the public participation practice. The issues of formation of the public budget are considered, and the necessity of introducing the «Open Budget» as an integrated approach to the practice of increasing public participation in the budget process is substantiated.

Conclusions. We believe that in order to improve the budgetary process, it is necessary to approve a unified technology of «social diagnostics» to identify the needs of older citizens in providing social support measures that ensure the correctness, transparency, objectivity of decisions, establish social requirements that increase the coefficients for budgetary allocations distributions for certain categories of Ukrainian territories (depressed territories).

Thus, first of all, we wanted to provide a study that will allow us to create a budget map, since all materials confirm the need to use the best practices for the effectiveness of budget expenditures, to solve complex problems of the Ukrainian economy.

It is very important for the authorities of all levels to stimulate the growth of effectiveness of public finance management, to monitor the documents of strategic and budgetary planning, and to formulate a rating of the regions' effectiveness.

Keywords: *transparency, openness, budget process, public finance, budget for citizens.*

Актуальность темы исследования. Общественные финансы являются основой общественного развития в условиях трансформации общества и экономики. Общественные финансы обеспечивают устойчивое развитие экономики и социальную стабильность. В украинском обществе становление и развитие общественных финансов происходит в качественно новых экономических условиях: падении промышленного производства, росте цен на энергетические ресурсы, дисбалансах экономического развития, что приводит к финансовой нестабильности, социальным дисбалансам, дисбалансам на рынке труда, инфляционным процессам, негативным явлениям в реальном секторе экономике. Существующие в Украине модели общественных финансов являются не действенными, не приводят к положительным результатам. Поэтому проблема открытости и прозрачности общественных финансов, расширение практики общественного участия в их формировании является актуальна для всех постсоциалистических стран, в том числе и для Украины.

Постановка проблемы. Проанализировав нормативно-правовую базу, научные труды украинских и зарубежных ученых, мы пришли к выводу о том, что для украинской теории и практики вопрос открытости и прозрачности, участия общественности в формировании общественных финансов является не решенным, необходимо обосновать фундаментальную ценность проблемы, показать пути ее решения, предложить методологические основы и обосновать научно концептуальные подходы к проблеме открытости и прозрачности общественных финансов в Украине, что в конечном итоге обеспечит макроэкономическую стабильность и успешное развитие реального сектора экономики при участии граждан.

Анализ последних исследований и публикаций. Отдельные аспекты теоретико-методологического обоснования функционирования общественных финансов рассматриваются в трудах зарубежных ученых Баумана Э., который в своей работе «Планирование и реформирование реалистического и прозрачного бюджета» раскрывает теоретико-методологические аспекты «открытого бюджета», говорит о значении его для развития общественного бюджета в Украине.

Элерс Г. в работе «Стратегии реформ в сфере государственных финансов». Национальные программы и международные требования (МВФ, ЕС, Мирового банка) обосновывает вопросы необходимости открытости финансов в Украине и ее значение для укрепления всей финансовой системы Украины.

В работах Сороса Дж. обоснованы теоретико-практические основы общественных финансов, их значение для развития реального сектора экономики.

В работах Баффета У. значительное внимание уделяется развитию открытости и прозрачности в корпоративных финансах.

Вопросы открытого бюджета исследованы во многих трудах Боголиб Т.М., вопросы общественного бюджета исследуют Варналий З.С., Кириленко О.П., Лютый И.А.

Необходимо отметить, что о роли и значении общественных финансов, участии населения в их формировании в своих работах в XIX веке писал выдающийся финансист С. Витте.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. В работах украинских и зарубежных ученых практически не исследованы вопросы расширения практики общественного участия в формировании общественных финансов, не исследованы региональные подходы к вопросу открытости и прозрачности бюджетного процесса, вопросы формирования бюджета для граждан изучены на примере зарубежных стран, не разработан комплексный подход к вопросу формирования общественных финансов в Украине.

Постановка задачи. Исходя из исследованных вопросов общей проблемы главной задачей своего исследования мы видим систематизацию и анализ научных трудов и законодательной базы посвященных открытости и прозрачности общественных финансов, обоснования необходимости формирования бюджета для граждан и внедрения «открытого бюджета» как комплексного подхода к практике расширения участия общественности в бюджетном процессе.

Изложение основного материала. Вопрос основных проблем и вызовов в сфере обеспечения открытости и прозрачности общественных финансов является важным в укреплении прочности финансовой системы страны, регионов, местных бюджетов.

В Украине согласно территориально-административному устройству насчитывается 24 области, 1 город с особым статусом, то есть 25 субъектов бюджетного процесса, но

Министерство финансов Украины отмечает, что 15 субъектов имеют низкий уровень заинтересованности и вовлеченности граждан в бюджетный процесс. Это депрессивные регионы. Не смотря на проводимые мероприятия по повышению открытости и понятности предоставления информации о региональной бюджетной политике, основной проблемой, связанной с открытостью и доступностью бюджетных данных остается крайне низким уровень вовлеченности граждан в бюджетный процесс (Сумская, Черниговская, Житомирская, Черкасская области) [1].

Запорожская и Днепропетровская области выделяют комплекс проблем, затрудняющих распространение проектов инициативного бюджетирования, в том числе:

- отсутствие правового механизма реализации подобных проектов;
- отсутствие механизма возникновения расходных обязательств субъектов регионов и местных образований по финансированию проектов для отражения соответствующих бюджетных ассигнований в региональных и местных бюджетах;
- не определены полномочия территориальных общин в вопросах касающихся софинансирования проектов из региональных бюджетов (в том числе заключение соглашений с местными образованиями, участвующими в софинансировании, контроль за соблюдением условий предоставления и расходования субсидий);
- не определена взаимосвязь между данными проектами и принципом местного самоуправления об осуществлении волеизъявления граждан через выборные органы местного самоуправления;
- отсутствуют статистические данные, подтверждающие результаты реализации проектов в регионах.

Вместе с тем 10 регионов из 25, информацию по которым мы анализировали уже обладают практическим опытом по реализации проектов инициативного бюджетирования (в том числе популярными являются бюджет для граждан, народный бюджет, народная инициатива; программы поддержки местных инициатив Всемирного банка, проекты ПРООН) [1].

В Харьковской и Полтавской областях в 2016 году объем расходов бюджетов, направляемых на финансирование проектов инициативного бюджетирования увеличился по сравнению с фактическим объемом расходов в 2014 году в 3 раза, увеличились расходы на финансирование проектов инициативного бюджетирования в 2 раза в Донецкой, Луганской областях [2]. Эти проекты предусматривают восстановительные работы. В числе значимых проблем 5 субъектов регионального развития можно отметить недостаточную интеграцию в единое информационное пространство информационных систем управления общественными финансами, созданных различными публично-правовыми образованиями и ведомствами.

Регионами отмечается, что размещение информации отдельно по государственному бюджету, региональному бюджету и местному бюджету не позволяет рядовому гражданину получить необходимый и достаточный перечень информации о его роли в управлении общественными финансами, а также объемах ресурсов, которые он «отдает» в бюджет и «получает» из него. Области не достаточно автоматизированы и интегрированы в единое информационное пространство всех процессов управления финансово-хозяйственной деятельностью.

Например, Закарпатская область указывает на сложности интеграции бюджетных данных на территории области. Несмотря на успешный опыт автоматизации исполнения бюджета по сельским районам и городам областного значения в локальных информационных системах, остается проблема разрозненности информации о финансовых потоках на территории области. Высокие затраты на оборудование и программное обеспечение в органах местного самоуправления для обеспечения функционирования локальных информационных систем по исполнению бюджета, высокие трудовые затраты на его поддержку и обновление, отсутствие унификации документооборота, отчетности, все это требует создания единой подсистемы исполнения бюджета.

Проблемы, связанные с уже реализованными и запланированными мероприятиями по созданию и введению в эксплуатацию государственной информационной системы управления общественными финансами «Электронный бюджет», проходит апробацию в 3 регионах Украины (Тернопольская, Полтавская, Ивано-Франковская области).

Регионы отмечают трудности интеграции региональных систем организации бюджетного процесса с государственной информационной системой управления общественными финансами «Электронный бюджет», поскольку компоненты системы, доступ к которым предоставлен органам местного самоуправления, работают нерегулярно и не позволяют обеспечить своевременный ввод данных необходимых для областных бюджетов, а также не позволяют произвести выгрузку данных

в региональные информационные системы. Это препятствует обеспечению однократности ввода информации участниками бюджетного процесса.

В методических материалах отсутствуют требования к представлению информации в перспективе информационного взаимодействия обще украинской системы «Электронный бюджет» с региональными порталами «Открытых бюджетов» [3].

Регионами отмечается отсутствие в настоящее время единого ресурса, на котором гражданин может получить интересующую его, исчерпывающую информацию (размеры положенных ему выплат из бюджета, льгот, перечень государственных (местных) услуг, которые он может получить бесплатно). Отдельная информация содержится на отдельных ресурсах, однако она разрознена и не совсем понятна для рядового гражданина. Существенной проблемой для формирования «бюджета для граждан» является отсутствие в открытом доступе сопоставимых показателей (индикаторов) по регионам о реализации бюджетов и государственных программ, что вызывает наибольший интерес для граждан.

Решение данной проблемы непосредственно связано с предусмотренным Министерством финансов Украины мероприятием по созданию вертикально интегрированных ресурсов бюджетного процесса, объединяющих на основе единых правил их формирования и ведения всех бюджетов бюджетной системы Украины.

Ряд регионов Украины указывают на проблему, связанную с отсутствием единых методологических подходов к предоставлению информации о бюджете.

В разных регионах Украины используются разные числовые, процентные значения; показатель оценивается в объемном или денежном выражении. В результате пользователям крайне сложно проанализировать и разобраться с этой информацией. Следовательно, отсутствие единого формата подачи информации не позволяет пользователю сравнить бюджетные показатели в различных регионах и территориальных общинах.

Волинская область к примеру отмечает, что важной проблемой, связанной с обеспечением открытости и прозрачности финансов, решением практики общественного участия, является недостаточная проработка единых методологических подходов к отражению бюджетной информации в общедоступных информационных системах.

Проблемой для многих регионов является поддержание единого портала бюджетной системы «Бюджет для всех», важным при этом является формирование программы «Бюджетный гид» [1].

Практический опыт в части обеспечения открытости информации о бюджете в доступной форме в целом характерен для всех регионов Украины.

При этом представление информации о бюджете осуществляется в методических материалах, презентациях, материалах на специальных порталах, хотя в большинстве своем информация охватывает только отдельные этапы бюджетного процесса. Как правило, информация о бюджете в доступной для граждан форме публикуется только в соответствии закона о бюджете на очередной финансовый год и плановый период. Отдельные регионы Украины готовят «бюджет для граждан» к принятым законам о бюджете и к отчетам об исполнении бюджета за отчетный год.

Всестороннюю и наиболее полную информацию об общих параметрах бюджета в бюджете для граждан представили г. Киев, Киевская обл. и Днепропетровская область. Информация включает основные показатели социально-экономического развития регионов Украины, основные задачи и приоритеты бюджетной политики регионов, основные характеристики бюджета (общий объем доходов, расходов, дефицит/профицит бюджета, прогноз объема государственного долга), сведения о межбюджетных трансфертах и о поступлениях в бюджет в разрезе налоговых и не налоговых поступлений.

Регионы Украины при подготовке бюджетов для граждан представляют бюджетные расходы в разрезе государственных программ. Приводится информация о не программных расходах, о соотношении в бюджете расходов на реализацию государственных программ и не программных мероприятий [4].

Сведения о бюджетных расходах в разрезе государственных программ представлены в сочетании с информацией о других параметрах бюджета.

В бюджете для граждан представлено много сведений о расходах на реализацию Указов Президента Украины, Постановлений Кабинета Министров Украины. В бюджете для граждан представляют регионы информацию о расходах бюджетов целевых групп. К целевым группам могут относиться как отдельные категории граждан, получающие поддержку из бюджета в зависимости от их социального статуса (например, ветераны труда, семьи с детьми, учащиеся,

граждане, нуждающиеся в социальной поддержке, работники государственных учреждений, учителя, врачи, социальные работники), юридические лица, получающие поддержку из государственного бюджета (предприятия малого и среднего бизнеса, индивидуальные предприниматели, производители сельскохозяйственной продукции).

Всего 5 областей Украины показывают объемы финансирования, описание мероприятий и обоснования бюджетных инвестиций в крупные проекты капитального строительства на среднесрочную перспективу по направлениям дорожного строительства (строительство дороги Львов-Луцк), ЖКХ (строительство водопроводов и утепление домов Киевская область и г. Киев), водного хозяйства, физической культуры и спорта (Львов, Одесса, Днепро, Харьков), а также здравоохранения [2].

4 области и город Киев представляют информацию о бюджете для граждан в наиболее доступной для понимания форме.

Если посмотреть бюджеты для граждан по областям, городам областного значения, районам и районам в городах в них присутствуют в том или ином виде глоссарии с основными терминами и понятиями.

Еще есть информация о финансировании некоторых проектов. Инографика, качественное наполнение информацией, интерактивные инструменты характерны для многих регионов.

Важным является создание и функционирование нового модуля – мониторинг и анализ бюджетных показателей, а также создание версии для слабовидящих.

В странах Европейского Союза большое внимание уделяется работе с социальными сетями Facebook, Instagram, Twitter. В Украине социальные сети государственные и региональные чиновники больше всего используют для саморекламы.

Опыт стран Балтии показывает, что важной и перспективной является организация опросов населения по бюджетной тематике. При незначительных затратах данный инструмент позволяет, с одной стороны, выявить интересы граждан, понять их требования к представленной информации о бюджете. С другой стороны, в форме опросов возможно привлечение граждан к принятию определенных решений о распределении ресурсов, что может стать особенно актуальным на уровне местного самоуправления.

В Украине не практикуются социальные опросы граждан по бюджетной тематике. Министерство финансов не открыто для диалога из гражданами. Отчеты по результатам опросов имеют огромное значение, они во многих вопросах снимают социальное напряжение в обществе.

Многие процессы, происходящие в сфере государственных финансов в Украине вызывают социальное недовольство граждан, усиливают социальное напряжение. По итогам первого полугодия 2017 года были опубликованы Государственной службой статистики показатели средней заработной платы по регионам и в г. Киев. В г. Киеве она составила 11,8 тыс. грн. Этот показатель сразу вызвал социальное негодование в населения, а цифра – то достоверная, ведь заработная плата судей составляет 360 тыс. грн., прокуроров – 420 тыс. грн., менеджмента в системе госпредприятий – 1 млн. грн. Поэтому средний показатель и является таким высоким, хотя большинство экономически активных граждан имеют заработную плату 5-6 тыс. грн. Подобные диспропорции в оплате труда вызывают недовольство граждан, власть ведет себя цинично, особенно это касается пенсионеров.

Министерство финансов Украины уходит от диалога с гражданами, соответственно регионы не стремятся повышать открытость и прозрачность региональных финансов.

В качестве института, создание которого способствует повышению открытости бюджета можно назвать общественные советы при финансовых органах [5]. Помимо рассмотрения проектов о бюджете и его выполнении общественные советы принимают участие в обсуждении таких вопросов, как изменение состава налоговых льгот, отдельные аспекты межбюджетных отношений, повышение бюджетной грамотности населения.

Важное значение имеет вовлечение граждан в обсуждение проектов, государственных проектов, программ. Население должно принимать активное участие в обсуждении приоритетов при распределении бюджетных средств, как элемент инициативного бюджетирования [6].

Граждане должны выдвигать предложения о необходимости направления бюджетных средств на решение какой-либо острой проблемы региона и отслеживать деятельность областных администраций и Министерства финансов Украины по учету мнения граждан по вопросам направлений расходования бюджетных средств региона и с показателями, отражающими наполнения заявленных в бюджете мероприятий по социально-экономическому развитию региона.

Навыкам привлечения граждан должны обучаться работники органов местного самоуправления. В рамках реализации проекта поддержки местных инициатив может быть создана уникальная комплексная система обучения основам реализации проектов инициативного бюджетирования, она предусматривает проведения семинаров, лекций, деловых игр [7]. На семинарах рассматриваются вопросы, связанные с управлением местными бюджетами. Важными являются региональные программы местных инициатив. При этом реализуется метод инициативного бюджетирования – реализация проектов «Народный бюджет», в рамках которых имеет место непосредственное участие жителей в выборе приоритетных направлений и софинансировании реализации отдельных решений. В странах Балтии при помощи «народных денег» можно решить много различных проблем: отремонтировать кровли домов, водопроводы, тепловые сети, благоустроить дворовые территории. Условия участия в проекте «Народный бюджет» с каждым годом совершенствуется: собственность местных органов самоуправления может принимать участие, в проектах подготовив пакет документов, заявку, сведения о проекте, сведения о руководителе проекта, казначее, об ответственном за реализацию проекта в органах местного самоуправления, размерах софинансирования из всех источников. Важное значение имеют проблемные вопросы органов местного самоуправления, обязательный электронный мониторинг реализации проектов. Для реализации проектов «Народного бюджета» органы местного самоуправления областей участвуют в реализации путем софинансирования прошедших конкурсный отбор проектов в размере 45% их стоимости. Могут также выделяться целевые межбюджетные субсидии [4]. В Украине в условиях децентрализации очень важно внедрить инициативное бюджетирование, повысить финансовую и бюджетную грамотность населения. Эта проблема очень актуальна, но необходимо отметить, что население регионов Украины очень пассивно, не заинтересовано в решении проблем своего региона.

Важным условием повышения понятности для граждан информации о бюджете является активная работа органов местного самоуправления по повышению открытости и прозрачности финансов органов местного самоуправления [8]. Организация мониторинга открытости бюджетных данных органами местного самоуправления содействует повышению уровня открытости, увеличению объемов выделения субсидий, своевременному обновлению данных об общественных финансах на всех этапах бюджетного процесса.

Важными являются изменения, которые необходимо внести в Бюджетный Кодекс Украины в части повышения открытости и прозрачности общественных финансов, прежде всего размещения информации о бюджетах всех уровней на едином интернет-ресурсе, также необходимо синхронизировать бюджеты для граждан на всех уровнях: государственном, региональном и местном в виде единого интернет-ресурса о бюджетных расходах и их результативности по образу единого портала бюджетной системы Украины [8]. На данном портале должна быть реализована возможность любому гражданину (пенсионеру, студенту, родителю, предпринимателю, наемному работнику, безработному, собственнику имущества) получить конкретную информацию в понятном виде о:

а) его обязанностях перед государством – какие налоги, в каком размере, когда он должен заплатить, порядок их уплаты (должна быть возможность распечатать платежный документ с указанием конкретного плательщика и конкретной суммы);

б) его правах (что он может получить от государства):

- причитающиеся ему выплаты из бюджета (пенсии, стипендии, пособия, субсидии при покупке жилья, открытие собственного бизнеса, ведение подсобного хозяйства), их размеры (в разрезе выплат), порядок получения (необходимые документы, адреса);

- действующие преференции (налоговые льготы), отсрочки (рассрочки), уплаты налогов, пониженные размеры арендной платы, льготы при уплате коммунальных платежей и (другие) условия, размеры и порядок их получения (документы, адреса);

- оказываемые услуги (какие услуги можно получить бесплатно (по видам деятельности)), стоимость услуг в интересующих его учреждениях (по видам деятельности), рейтинги учреждений по качеству услуг, порядок их получения, контактная информация;

- иные блага (горячая вода, свет, уличное освещение, дорога, общественный транспорт и их стоимость (тарифы), кто их предоставляет (наименование организации, контактные данные)).

Указанная информация, как правило, должна содержаться на интернет-ресурсах: интернет-сайтах, публично-правовых образованиях, налоговых органах, общеукраинском сайте для размещения информации о государственных учреждениях и других (местных учреждениях), требуется систематизировать эту информацию, восполнить недостающие сведения и данные, обеспечить

взаимосвязь единого портала бюджетной системы Украины с сайтами, на которых содержится исходная информация, и создать на едином портале удобную, адаптированную для граждан систему поиска.

Мы предлагаем в регионах Украины использовать для систематизации информации о бюджетах всех уровней потенциал информационной системы «Электронный бюджет» путем разработки нормативного акта, в соответствии с которых «бюджет для граждан» всех регионов Украины будет разрабатываться, и формироваться, размещаться в системе «Электронный бюджет» для обеспечения доступности всем гражданам Украины.

Важной составной бюджета является – бюджет для граждан, главным при этом является акцент осуществления расходов. Открытость сведений о предоставлении государственной поддержке отдельных отраслей (вид, цели, сумма), а также ответственность за их нарушение [9].

Важным является внесение изменений в Бюджетный Кодекс Украины и отображение положений, регламентирующих обязательные мероприятия (например, организация работы информационного портала о бюджете), реализация проектов инициативного бюджетирования, позволит развить систему открытости и прозрачности общественных финансов, а также расширить практику общественного участия в бюджетном процессе [8].

Наиболее актуальными проблемами, по мнению регионов, являются низкий уровень заинтересованности граждан, отсутствие единых методологических подходов к предоставлению информации о бюджете и интеграции в единое информационное пространство информационных систем управления общественными финансами, созданных различными публично-правовыми образованиями.

В Украине в условиях децентрализации проблема низкой заинтересованности населения в настоящий момент решается путем публикации в максимально доступной и понятной форме информации о бюджете. Не менее важны усилия регионов по повышению финансовой и бюджетной грамотности населения.

Содержательная оценка материалов регионов показала, что максимальная активность самостоятельность, оригинальность в подходах к решению проблем, наличие прорывных решений наблюдаются в большинстве случаев у регионах Украины, где усиленно проходит процесс децентрализации.

В дальнейшем при разработке мер по повышению эффективности бюджетных расходов, несмотря на наличие, пересечение в части ресурса для публикации информации, предлагается отдельно рассматривать вопросы повышения открытости и прозрачности общественных финансов с одной стороны, и создание информационных систем управления общественными финансами, с другой.

Среди мер по совершенствованию открытости и прозрачности общественных финансов, расширению практики общественного участия регионами Украины указывается:

- публикация информации о бюджете на официальном сайте региона, едином портале Министерства финансов Украины;
- продвижение информации о бюджете в рамках социальных сетей, любительских приложений;
- повышение финансовой грамотности населения;
- проведение публичных слушаний;
- обеспечение возможности направления обращений и запросов;
- проведение опросов населения по бюджетной практике;
- организация конкурсов проектов «Бюджет для граждан».

В целом реализация политики открытости бюджета предоставляет возможности для участия граждан в разработке бюджетных решений на местах и контроля над ходом их реализации. В условиях финансового дефицита и высокой конкуренции за бюджетные ресурсы взаимодействие власти и населения может стать одним из основных инструментов роста заинтересованности жителей в решении проблем местного значения, повышения эффективности бюджетных расходов.

Выводы. В числе наиболее актуальных проблем повышения эффективности бюджетных расходов регионов Украины, можно, выделить следующие:

- отсутствие полноценной системы стратегических документов, определяющие актуальные приоритеты социально-экономического развития в соответствующих сферах реализации государственных программ на всех уровнях управления;
- недостаточное отражение и обоснование необходимости использования различных инструментов государственного регулирования в государственных программах;
- низкое качество планирования значений целевых показателей государственных программ;
- существенные различия между утвержденными государственными базовыми (отраслевыми) перечнями государственных услуг (работа), действующими на уровне регионов Украины;

- широкое использование индивидуальных выравнивающих коэффициентов для отдельных учреждений при определении нормативных затрат на оказание государственных услуг;
- слабое развитие конкуренции при оказании государственных услуг;
- отсутствие необходимого методического обеспечения предоставления социальной поддержки на принципах оценки и нуждаемости осуществления оценки (проверки имущественной и финансовой обеспеченности заявителей (получателей мер социальной поддержки));
- излишняя регламентация закупочных процедур и в том числе неоправданное затягивание закупочного процесса;
- недостаточный уровень развития механизмов привлечения частных инвестиций, включая использование государственно-частного предпринимательства;
- значительное количество различных субсидий с излишней детализацией направлений расходования бюджетных средств;
- низкая эффективность существующей системы оплаты труда гражданских служащих;
- недостаточная координация деятельности органов финансового контроля на всех уровнях управления;
- низкий уровень заинтересованности и вовлеченности граждан в бюджетный процесс.

При этом отличия в подходах, как правило, обусловлены различием общенациональных и региональных целей развития, разграничением полномочий между ними, экономическими факторами. В совокупности обеспечивается необходимая комплексность и системность в решении задач по повышению эффективности бюджетных расходов.

В Украине в условиях экономического кризиса важно изменить:

- определение прожиточного минимума для установления региональной социальной доплаты к пенсии, которая предоставляется ежеквартально гражданам Украины местными советами;
- разработать и нормативно закрепить механизм возврата субсидии на выполнение государственного задания на оказание государственных и местных услуг;
- разработать и принять Закон Украины «О микрофинансовой деятельности и микрофинансовых организациях» (1 млн. грн.) и Закон Украины «О предоставлении и распределении субсидий из государственного бюджета на поддержку малого и среднего предпринимательства».

Список использованных источников

1. Боголиб, Т.М. Бюджетная политика как инструмент макроэкономической стабильности / Т.М. Боголиб // *Економічний часопис ХХІ* – 2015 – № 3-4 – с. 84-88.
2. Закон Украины «О государственном бюджете Украины на 2017 год» – К. : Верховная Рада, 2017 – 176 с.
3. Бауман, Е. Планування й реформування реалістичного та прозорого бюджету / Ельке Бауман // *Фінанси України*. – 2014. – №9 – с. 7-21.
4. Елерс, Г. Стратегії реформ у сфері державних фінансів. Національні програми та міжнародні вимоги (МВФ, ЄС, Світовий банк) / Герд Елерс // *Фінанси України* – 2014 – №7 – с. 7-17.
5. Витте, С. Собрание сочинений и документальных материалов / С. Витте – М. : Наука, 2003 – Кн. 3-4. – 653 с; 489 с.
6. Сорос, Дж. Первая волна мирового финансового кризиса. Промежуточные итоги. Новая парадигма / Джордж Сорос. – М. : Ман и Иванов, Фербер, 2010 – 272 с.
7. Сорос, Дж. Алхимия финансов / Джордж Сорос. – М. : Диалектика, 2010 – 352 с.
8. Бюджетный Кодекс Украины. – К. : Верховная Рада, 2017 – 137 с.
9. Баффет, У. Эссе об инвестициях корпоративных финансах и управлении компаниями / Уоррен Баффет – М. : Ман и Иванов, Фербер, 2012 – 352 с.

References

1. Bogolib, T.M. Budgetary policy as an instrument of macroeconomic stability / T.M. Bogolib // *Economic magazine XXI*. – 2015 – № 3-4 – p. 84-88.
2. The Law of Ukraine «On the State Budget of Ukraine for 2017». – K. : The Verkhovna Rada, 2017. – 176 p.
3. Bauman, E. Planning and reforming the realistic and transparent budget / Elke Bauman // *Finance of Ukraine*. – 2014. – № 9. – p. 7-21.
4. Ehlers, G. Strategies for reforms in public finance. National programs and international requirements (IMF, EU, World Bank) / Gerd Ehlers / *Finance of Ukraine*. – 2014. – № 7. – p. 7-17.

5. Witte, S. *Collected Works and Documentary Materials* / S. Witte – M. : Nauka (Science), 2003. – Vol. 3–4. – 653 p.; 489 p.
6. Soros, G. *The first wave of the global financial crisis. Subtotals. A New Paradigm* / George Soros – M. : Man and Ivanov, Ferber, 2010. – 272 p.
7. Soros, G. *The Alchemy of Finance* / George Soros. – M. : Dialektika, 2010. – 352 p.
8. *Budget Code of Ukraine*. – K. : The Verkhovna Rada, 2017. – 137 p.
9. Buffett, W. *Essay on corporate finance and company management* / Warren Buffet. – M. : Man and Ivanov, Ferber, 2012. – 352 p.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Боголіб Тетяна Максимівна, доктор економічних наук, професор, декан фінансово-гуманітарного факультету Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди, заслужений працівник народної освіти України

e-mail: bogolib60@bk.ru

Боголіб Максим Анатолійович аспірант кафедри фінансів, Київського національного торговельно-економічного університету,
e-mail: boholib@mail.ru

ДАнные ОБ АВТОРАХ

Боголиб Татьяна Максимовна, доктор экономических наук, профессор, декан финансово-гуманитарного факультета Переяслав-Хмельницкого ГПУ имени Григория Сковороды, заслуженный работник народного образования Украины

e-mail: bogolib60@bk.ru

Боголиб Максим Анатольевич аспирант кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета,
e-mail: boholib@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Maksymivna Bogolib, Doctor of Science, Economics, Professor, Dean of Finance and Humanitarian Faculty Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda, honored worker of education of Ukraine

e-mail: bogolib60@bk.ru

Boholib Maxim Anatolievich, postgraduate Department of Finance Kyiv National trade and economic University,
e-mail: boholib@mail.ru

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 631.158:331 (476)

DOI: 10.5281/zenodo.1219774

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ І ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ БІЛОРУСІ

Базилева М.М.

Ключові слова: *зайнятість, заробітна плата, мотивація праці, нова економіка, організація праці, професійне навчання, власність, соціальний капітал, суб'єкт трудових відносин, технологічний базис, трудові відносини, людський капітал.*

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СОВРЕМЕННОЙ БЕЛАРУСИ

Базилева М.Н.

Предметом анализа выступает человеческий капитал и факторы его мотивации в Республике Беларусь. Цель исследования заключается в определении сущности человеческого капитала и определении его мотивирующих факторов. Задачи исследования: определить сущность человеческого капитала, охарактеризовать место мотивационной компоненты в его системе, определить факторы, мотивирующие персонал к высокопродуктивному труду. Методы исследования – это система общемировоззренческих, общих научных и частных методов познания. Результаты: определение сущности человеческого капитала на основе системного анализа позволило охарактеризовать мотивацию трудовой деятельности как сущностного элемента человеческого капитала и рассмотреть роль материальных мотивов в его формировании. В качестве факторов были рассмотрены такие как, ВВП на душу населения, удельный вес зарплаты в производимом ВВП, удельный вес минимальной заработной платы в ВВП, уровень безработицы, пособие по безработице, особенности пенсионной системы. Область применения результатов – деятельность органов управления в сфере регулирования трудовых отношений. Выводы: с целью увеличения мотивационной компоненты человеческого капитала необходимо обратить внимание на рост ВВП, повышение доли заработной платы в производимом ВВП, увеличение доли минимальной заработной платы в ВВП, совершенствование механизма регулирования рынка труда в части безработицы и совершенствовании пенсионной системы.

Ключевые слова: *занятость, заработная плата, мотивация труда, нестандартные формы занятости, новая экономика, организация труда, профессиональное обучение, собственность, социальный капитал, субъект трудовых отношений, технологический базис, трудовые отношения, человеческий капитал.*

E 29 – Macroeconomics: Consumption, Saving, Production, Employment, and Investment: Other

HUMAN CAPITAL AND HUMAN POTENTIAL IN MODERN BELARUS

Bazyleva M.N.

The subject of analysis is human capital and motivation factors in the Republic of Belarus. The purpose of the study is to determine the nature of human capital and the determination of his motivating factors. PURPOSE: To determine the nature of human capital, to characterize the place of motivational components in his system, to identify the factors that motivate staff to highly productive labor. Research methods - a system common scientific and private methods of cognition. Results: The definition of the essence of human capital characterize the motivation to work as an essential element of human capital and to consider the role of material motives in its formation. The factors were considered such as GDP per capita, the share of wages in the produced GDP, the share of minimum wages in GDP, unemployment, unemployment benefits, especially pension system. Scope results - activities of management in the field of labor relations. Conclusions: In order to increase the motivational components of human capital necessary to pay attention to the GDP growth, increasing the share of wages in the produced GDP, increase of minimum wages in GDP, improving the mechanism of regulation of the labor market in terms of unemployment and improving the pension system.

Key words: employment, wages, labor motivation, precarious employment, the new economy, labor, vocational training, property, social capital, the subjects of labor relations, technological base, labor, human capital.

Введение. Теория человеческого капитала объясняет влияние качественных характеристик субъектов трудовых отношений на результирующие параметры производства. В наиболее общем виде подобное воздействие можно свести к следующим моментам: улучшение качества субъектов трудовых отношений, повышение мобильности, стимулирование производства и занятости с целью повышения качества благосостояния, увеличение инвестиций в экономику путем преодоления диспропорции в распределении доходов и собственности.

Актуальность выбранного исследования предопределяется следующими моментами. Во-первых, предпринимательско-собственнический аспект отношений экономической системы заменяется профессионально-экономическим, определяющее место в котором занимает труд и человеческий капитал. Во-вторых, развитие государств по пути формирования новой экономики существенно изменяет формы и механизмы включения индивида в производственный процесс, связанные с появлением и бурным развитием информационных и телекоммуникационных технологий, качественным скачком в научном и техническом прогрессе, а это требует не только более высокого уровня квалификации, но и нового качества работника, что влияет на модификацию системы потребностей и мотивации работников. В-третьих, усложнение на базе новых технологий производственных процессов, выдвигает новые требования к работнику как субъекту трудовой деятельности. Становится важна уже не просто экономическая составляющая, как совокупность накопленных способностей, знаний, навыков, но и социальная и образовательная - в виде общественного статуса и должностного положения, и личностная самореализация и самоактуализация человека. В-четвертых, развитые государства мира вступили в эпоху новой экономики, которая характеризуется не только прогрессом в сфере высоких технологий, повышенным вниманием к интеллектуальному и творческому труду, но и ростом числа субъектов хозяйствования, которые работают в новых условиях. В результате весьма значимыми являются вопросы о том, как индивиды взаимодействуют друг с другом, умеют ли они работать в коллективе, насколько велико их доверие к обществу и государству.

Степень исследования проблемы. Экономисты рассматривают проблемы человеческого капитала и трудовых отношений в разных аспектах. Так экономико-правовые аспекты охарактеризованы в работах Анисимова Л.Н., Ивановой Ю.И., Лопухина В.Ю., Малашенко В.П., Мамытова Е.К., Одегова Ю.Г., Скрипченко Д.Г., Сулягина А.В. и др. Социальный контекст при анализе человеческого капитала и трудовых отношений преобладает в работах Азаровой Н.Б., Гейца И.В., Горелова Н.А., Малашенко В.П., Федченко А.А., Чепуренко А.Ю. и др. Развитие института собственности в контексте анализа трудовых отношений рассматривается в работах Бондаренко Э.Н., Булановой Н.В., Львова Д.С., Смирнова И.А. и др. Феномен новой экономики в общесистемном толковании определен в работах Белолипецкого В.Г., Гапоненко А.Л., Зотовой Е.С., Игнацкой М.А., Иноземцева В.Л., Корнейчука Б.В., Лазарева И.А., Макарова В.Л., Пороховского А.А., Рашковского Е., Рыючака А.В., Стрельца И.А., Осипова Ю.М. и др. Развитие неформальных трудовых отношений рассматривается в работах Ароновой С.А., Барсуковой С.Ю., Бобровских А.В., Заславской Т., Кандиоти Д., Ковалева Е., Кубишина Е., Седовой Н.Н., Тереховой А.А., Шанина Т., Ярыгиной Т. и др.

Исследование проблем социальных типов трудовых отношений в контексте реализации идей социального партнерства нашло свое отражение в трудах Беляевой И., Верхана П.Х., Генкина Б.М., Ермоленко Т., Кирилушкиной И.А., Кубицкого С.И., Переверзева М.П., Садовой Е. и др. Исследование проблем, связанных с содержательными моментами понятий трудовые ресурсы, трудовой потенциал, человеческие ресурсы, человеческий потенциал, кадровый потенциал нашло свое отражение в работах Кижеватовой Е., Корнейчука Б.В., Нижегородцева Р.М., Рубина Я.И., Соболевой И.В., Тесленко А.Н., Шаталовой Н.И. и др. Анализ процессов накопления и развития человеческого капитала получил реализацию в исследованиях Добрынина А.И., Дятлова С.А., Ерохина С.Г., Ильинского И.В., Исаенко А.Н., Рубина Я.И., Соболевой И.В., Супяна В., Тесленко А.Н., Цыренова Е.Д., Щетинина В.П. и др. Развитие теории социального капитала нашло отражение в работах Вильховченко Э., Монусовой Г., Стрельниковой Л.В., Сысоева С.А., и др. Макроэкономические особенности развития трудовых отношений нашли свое выражение в исследованиях Збышко Б.Г., Кендрика Дж., Лебедевой Л.Ф., Новикова А.В., Марцинкевича В.И., Супяна В. и др.

Предметом исследования выступают мотивационные аспекты человеческого капитала и человеческого потенциала.

Цель исследования заключается в определении сущности человеческого капитала и потенциала, определении их мотивирующих факторов.

Задачи исследования: определить сущность человеческого капитала, охарактеризовать место мотивационной компоненты в его системе, определить факторы, мотивирующие персонал к высокопродуктивному труду.

Методы исследования – это система общемировоззренческих. Общих научных и частных методов познания.

Постановка проблемы. Экономическое развитие Республики Беларусь предполагает необходимость полного задействования и интенсивного использования всех имеющихся ресурсов в рамках нашей страны. И именно в этом контексте представляется необходимым анализ проблемы трансформации человеческого потенциала в человеческий капитал, насколько же мы близки к их эффективному использованию и, что мешает совершить это наиболее полным образом.

Человеческий потенциал рассматривается автором, как накопленный населением запас физического и нравственного здоровья, общекультурной и профессиональной компетентности, творческой, предпринимательской и гражданской активности, который реализуется в различных областях деятельности и может быть капитализирован при определенных условиях. Достигнутый уровень благосостояния общества выступает следствием и условием развития человеческого потенциала при условии достаточного уровня инвестиций в это развитие. При таком подходе важными становятся следующие аспекты. Во-первых, речь идет о том, что носителем человеческого потенциала является все население страны, как занятое, так и незанятое. Во-вторых, важнейшими становятся качественные характеристики человека, такие как здоровье, культура, образовательно-квалификационный уровень и т.п.

В рассматриваемом контексте можно говорить о количественных и качественных характеристиках человеческого потенциала. В первом случае речь идет о численности населения, коэффициентах рождаемости и смертности, ожидаемой продолжительности жизни при рождении, производительности труда, валовом национальном доходе на душу населения, профессионально-квалификационной структуре рабочей силы, уровне заработной платы и т.д. Во втором случае следует рассматривать динамику инвестиций в образование, медицинское обслуживание, культуру и т.д.

В своем современном толковании понятие человеческий капитал выдерживает множественность подходов. Можно выделить по крайней мере три. Наиболее широкое толкование термина приводит к осознанию того факта, что человеческий капитал начинает включать не только производительные качества индивидов и возможность извлекать доход, но и комплекс моральных, этических, психологических, мировоззренческих качеств индивида. Данный подход представляется достаточно широким для толкования человеческого капитала, поскольку к данной категории очень близко подходят смежные понятия капитала культуры и социального капитала, и становится сложно разграничить их. При подобном подходе наиболее значимыми составляющими человеческого капитала объявляются культура и образование, а также степень владения научными знаниями и информацией. Помимо этого, в такой трактовке человеческий капитал примыкает и к человеческому потенциалу, поскольку рассматривается скорее как ценность не для индивида, а для общества, которое его оценивает. Оно стимулирует развитие таких проектов инвестиций в человека, которые изменяют настоящие и потенциальные потребности людей, чтобы они

коррелировались с потребностями общества в целом, поэтому человеческий капитал выступает как социальное благо, а не индивидуальное. Наиболее узкая трактовка человеческого капитала отличается от указанных выше. Здесь можно указать на ряд признаков, которым соответствует человеческий капитал: это накопленный запас навыков, знаний, мотивации и энергии; этот запас используется в производственной деятельности; поскольку целью последней является рост прибыли или дохода, то использование человеческого капитала приводит к их росту; зависимость между затратами в человеческий капитал и доходами стимулирует инвестиции в человека.

Автору представляется необходимой трактовка человеческого капитала как совокупности врожденных способностей, талантов, здоровья; знаний, умений субъектов трудовых отношений, полученных через обучение, образование и практический опыт, требующих отвлечения средств от текущего потребления; которые способствуют росту производительности труда, качества деятельности, способствуют увеличению заработков, служат основой для постоянного процесса повышения квалификации, стремления к самосовершенствованию, благодаря действующей и активированной системе мотивации.

В качестве показателей человеческого капитала могут рассматриваться рост ВВП и ВНД, получение дохода, повышение эффективности труда. Человеческий потенциал является основой для человеческого капитала, но именно последний способствует его реализации. Рост ВВП и ВНД обеспечивают долгую и здоровую жизнь, рост доходов – способствуют улучшению качества образования и качества жизни, рост эффективности труда – позволит увеличить свободное время и так может продолжаться по кругу.

Для того, чтобы человеческий потенциал трансформировался в человеческий капитал, необходимо мотивировать его в направлении развития, т.е. необходимо создавать такие условия производственной деятельности, которые приводили бы к росту производительности труда. Таким образом, одним из факторов, который является основой трансформации человеческого потенциала в человеческий капитал является мотивация. В качестве же другого фактора выступает качество знания, носителем которого является индивид.

Резюмируя вышесказанное, сделаем выводы о соотношении понятий человеческий потенциал и человеческий капитал. Первое различие между ними связано с широтой охвата населения. В случае человеческого капитала мы анализируем только занятое население. Человеческий потенциал учитывает еще и незанятое трудоспособное население и то, что находится за пределами трудоспособного возраста. Второе различие связано с условиями деятельности. Человеческий потенциал – это уже реально сложившийся человеческий капитал с социально-экономическими условиями его формирования. Т.е. здесь будут приниматься во внимание особенности социальной среды, которая формирует личность, систему ее ценностей и преимуществ, структуру интересов, степень активности, а также качество жизни населения, которое вместе с уровнем здравоохранения и образования характеризуется такими показателями, как уровень занятости населения, его платежеспособность, доступ к участию в политической жизни. Третье различие связано с самим понятием капитал, который представляет собой самовозрастающую стоимость. В этой связи человеческий потенциал можно также трактовать как набор инвестиций (образовательных, здравоохранения и воспитательных) в человека. Капиталом человек становится только тогда, когда является субъектом экономической деятельности, то есть когда инвестиции начинают работать и приносить прибыль.

Результаты исследования. Рассмотрим основные параметры развития человеческого потенциала и человеческого капитала в Республике Беларусь. По данным Национального статистического комитета, численность населения Беларуси на 1 января 2017 г. составила 9 млн. 504,7 тыс. человек и по сравнению с началом 2016 года увеличилась примерно на 7 тыс. человек [1, с. 11]. Рост численности населения наблюдается с 2012 г. Средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении (для обоих полов) в Беларуси составляет 73,9 года на конец 2016 г. [2, с. 14]. Это выше средней ожидаемой продолжительности жизни в мире, которая находится на уровне около 71 года. Средняя ожидаемая продолжительность жизни мужчин при рождении – 65,6 года, женщин – 77,2 года [2, с. 23]. В рейтинге стран мира по уровню расходов на здравоохранение, который подготовлен Всемирной Организацией Здравоохранения, Республика Беларусь занимает 105 место из 190 стран [3, с. 114]. По показателю качества жизни населения по версии The Economist Intelligence Unit Беларусь занимает 100 место из 190 стран. Индекс составляется на основе статистического анализа девяти ключевых показателей, которые отражают различные аспекты качества жизни населения: здоровье, материальное благополучие, уровень занятости и др.

Республика Беларусь характеризуется одним из самых высоких показателей рождаемости в своем регионе. Суммарный коэффициент рождаемости в Беларуси составляет 1,7 на одну женщину. По индексу материнства, который ежегодно составляется международной организацией «Save the Children», Беларусь входит в 25 (из 179) стран, благоприятных для рождения ребенка, и лидирует среди государств – участников Содружества Независимых Государств [4, с. 16].

Несмотря на сокращение числа умерших за последние годы, смертность по-прежнему превышает рождаемость. В первом полугодии 2017 года также были отмечены негативные тенденции снижения рождаемости и роста смертности, что привело к естественной убыли населения. За анализируемый период положительный миграционный прирост составил 2 тысячи человек. Основной миграционный обмен Беларуси происходил со странами СНГ, это свидетельствует о том, что Республика Беларусь обладает конкурентными преимуществами и является привлекательной страной для притока человеческих ресурсов [1, с. 11]. В результате численность населения составила 9 495,5 тыс. человек и уменьшилась на 0,1% с начала года. Сокращение численности населения отмечалось во всех регионах РБ, за исключением Минска и Минской области.

Достаточно высокий уровень человеческого потенциала обеспечивает развития система здравоохранения Республики Беларусь. Сеть лечебно-профилактических учреждений охраны здоровья на начало 2017 г. представлена 639 больницами с 81,7 тыс. больничных коек, 2341 амбулаторно-поликлиническими организациями. Обеспеченность же отрасли медицинскими кадрами определяет эффективность функционирования системы здравоохранения. В начале 2017 года в Республике Беларусь с учётом всех ведомств работало 44,3 врача на 10 тыс. населения, что на 4,2 % больше чем в 2015. Однако, обеспеченность населения средним медицинским персоналом на начало 2017 г. составляет 135,1 тыс. на 10 тыс. человек, что в 2,5 раза ниже уровня высокоразвитых стран [4, с. 76]. По-прежнему актуальной остаётся проблема финансирования здравоохранения, в значительной мере определяющая качество и доступность медицинской помощи. Удельный вес расходов консолидированного бюджета на здравоохранение к ВВП в 2016 году составил 4,2 %, что на 0,3 % больше аналогичного показателя в 2015 году [4, с.78].

Большая часть населения страны оценивает своё здоровье как хорошее или удовлетворительное, что представлено на рисунке 1. Это свидетельствует об эффективности системы здравоохранения.

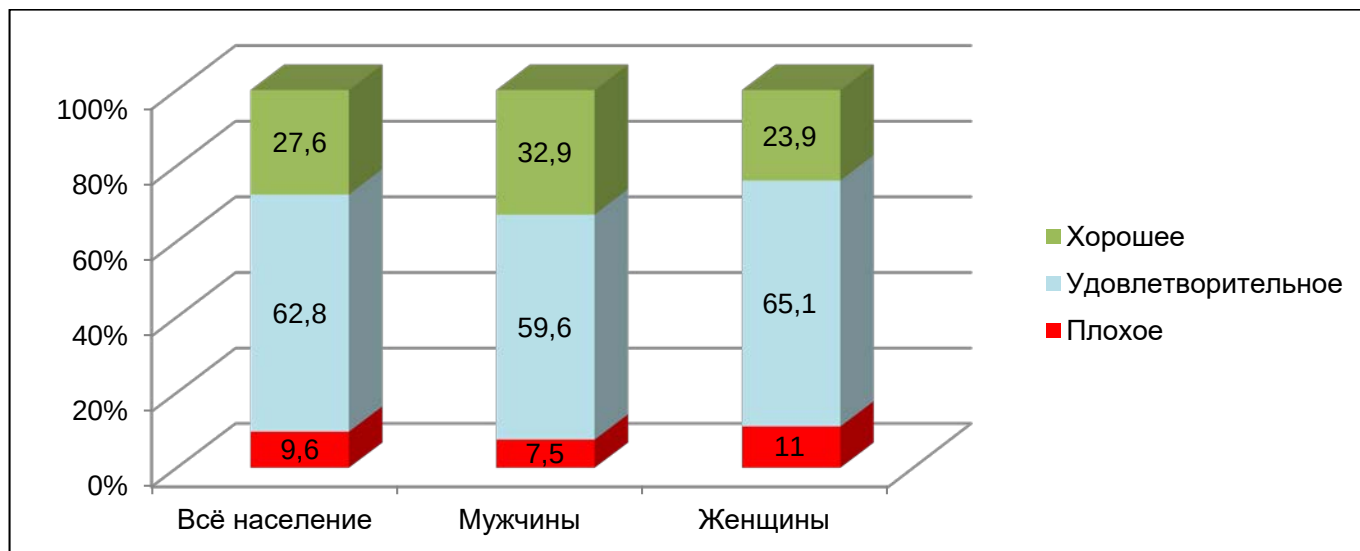

Рисунок 1. Субъективная оценка населением состояния своего здоровья (на начало 2017 г., в процентах к численности населения в возрасте 16 лет и старше)

Примечание – Источник: [4, с. 45].

Основную часть трудовых ресурсов Республики Беларусь составляет экономически активное население — население, которое имеет или желает и потенциально сможет иметь самостоятельный источник средств существования. Говоря о динамике трудовых ресурсов Беларуси, необходимо отметить, что за период с 2013 по начало 2017 г. произошли заметные изменения количественных характеристик. В частности, имело место сокращение трудовых ресурсов и их главной составляющей – трудоспособного населения. Численность трудовых

ресурсов (в среднем за год) сократилась с 5989,1 тыс. чел. до 5833,5 тыс. чел. за период с 2013 по конец 2016 года, в том числе на 41,3 тыс. человек с 2015 по 2016 год. Удельный вес трудовых ресурсов в численности населения сократился с 63,3% в 2013 г. до 61,4% в 2016 г. [1, с. 32].

В структуре трудовых ресурсов за период 2013-2017 гг. произошли изменения и в возрастной структуре занятого населения в сторону увеличения доли лиц старше трудоспособного возраста. В Республике Беларусь наряду с общим сокращением трудовых ресурсов происходит ухудшение возрастной структуры населения – рост доли пенсионеров и отношения нетрудоспособного населения к трудоспособному. Если в 2001—2010 гг. в трудоспособный возраст в Беларуси вступило более чем 1,4 млн чел, то к 2020 г. эта цифра будет меньше на 37 % (более чем на 500 тыс. чел.). В эти же годы будет нарастать количество людей, достигающих пенсионного возраста. В 2001—2010 гг., их число составило около 870 тыс. чел., а к 2020 г. составит почти 1,5 млн чел. Как известно, по классификации ООН, государства, где доля жителей старше 65 лет превышает 7 %, относят к числу стран со старым населением. На начало 2017 года в Беларуси доля этой возрастной категории населения достигла 14,2 %. По оценкам ООН к 2050 году доля людей старше 65 лет в структуре населения Беларуси возрастет до 27,6% [5, с. 23].

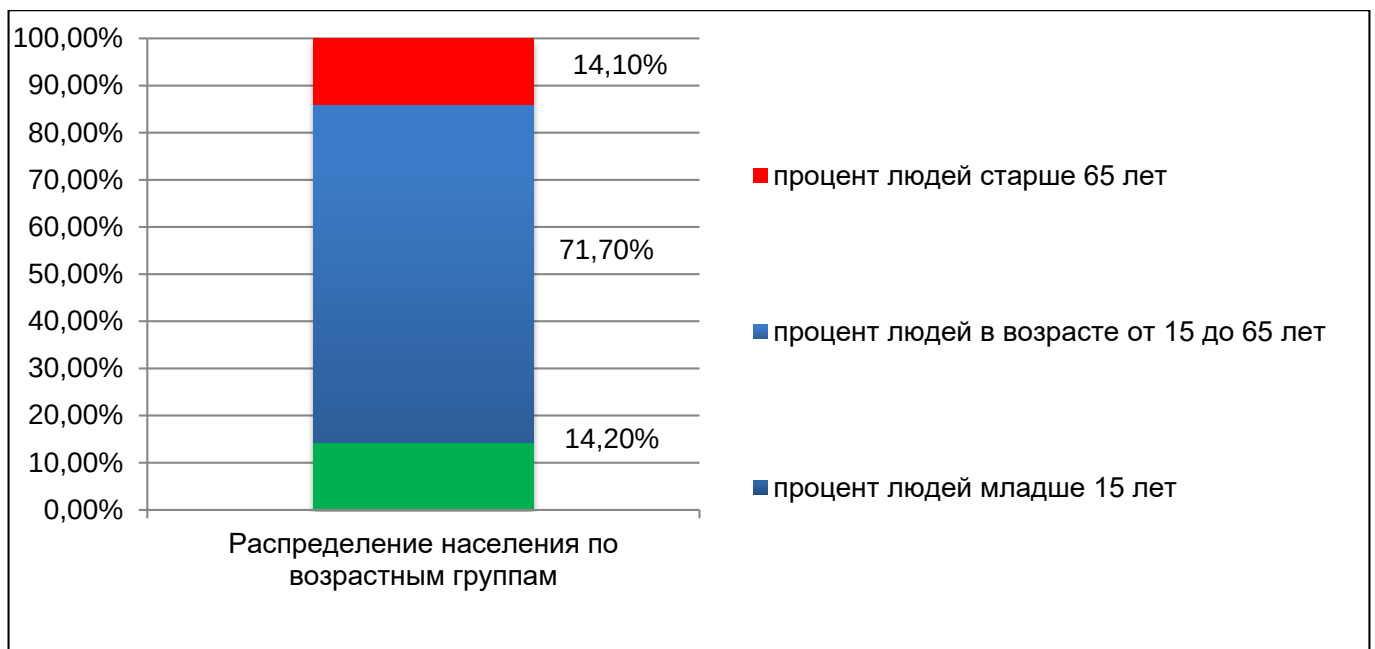

Рисунок 2. Распределение населения по возрастным группам в конце 2016 г.

Примечание – Источник: собственная разработка на основе [2, с. 32].

Рассмотрим качественные характеристики занятого населения. Согласно данным национальной статистики, среднегодовая численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками уменьшалась с 1990 по 1998 г., начиная с 2000 г. росла, достигнув пика в 2012 г. В настоящее время наблюдается тенденция снижения уровня данного показателя. На конец 2016 года в сфере научных исследований было занято 26153 человек. Причем, из них в области технических наук было сосредоточено 58,8% исследователей, естественных наук – 20,3%, общественных наук – 7,0%, медицинских – 5,3%, сельскохозяйственных – 6,3%, гуманитарных – 1,7%.

Расходы на образование считаются одним из ключевых показателей социально-экономического развития, так как отражают степень внимания, уделяемого государством и обществом образованию граждан. Инвестиции в образование не только важный способ увеличения человеческого капитала страны и улучшения перспектив развития, они имеют и собственную ценность, поскольку образование обеспечивает возможность самореализации, способствует материальному благополучию и здоровому образу жизни. В рейтинге стран мира по уровню расходов на образование Беларусь занимает 83 место из 153 стран. Показатель рассчитывается на основе данных национальной статистики и международных организаций. В качестве источника информации выступает база данных Всемирного банка «World Development Indicators», которая обновляется ежегодно. Статистика свидетельствует, что, начиная с 2005 г., доля расходов на образование в нашей стране в ВВП стала снижаться, однако, по предварительной оценке

ЮНЕСКО, она остаётся сопоставимой с мировыми показателями (Швеция – 7,8 %, Франция – 5,8 %, Германия – 4,6 %, Канада – 5,5 %, Польша – 5,0 %) [5, с.115].

При анализе структуры расходов на образование заметно, что в 2015-2016 г. примерно 45% всех расходов приходилось на общее среднее образование, 24% – на дошкольное, 12% – на высшее и послевузовское [6, с. 67]. В то же время, на прикладные исследования в области образования приходится лишь 0.1% всех расходов на образование. Следует отметить, что образовательный уровень населения вырос за период 2008-2016 гг. Согласно данным, удельный вес населения имеющего высшее образование, увеличился с 23,8% в 2008 г. до 29,4% в 2016 г.

Важнейшей характеристикой развития человеческого потенциала страны является доля расходов консолидированного бюджета на социальную сферу, в частности, на физическую культуру, спорт, культуру и средства массовой информации. Доля расходов в 2016 г. снизилась по сравнению с 2013 г. на 0,4% и составляет 7,3% всех расходов на социальную сферу [1, с. 98]. В процентах к ВВП данный показатель не изменяется на протяжении 5 лет и составляет 0,9%. В большинстве развитых европейских стран бюджетное финансирование остается одной из главных форм поддержки сферы культуры и искусства. Затраты на эти нужды в общих расходах бюджетов стран составляют сравнительно небольшую часть — от 0.8% до 2,5%. К сожалению, Республика Беларусь достигает только порогового значения расходов на культуру развитых европейских стран. Объем бюджетного финансирования на развитие отрасли культуры и искусства, который определяется в размере до 1% от валового внутреннего продукта, является недостаточным для эффективного развития данной отрасли.

Выше было отмечено, что процесс трансформации человеческого потенциала в человеческий капитал предполагает воздействие мотивационной компоненты, ибо именно она направляет усилия человека на достижение конкретного результата.

Любая деятельность, как известно, сопряжена с определенными издержками, имеет свою цену. Трудовая деятельность определяется затратами физических и моральных сил. Высокая интенсивность труда может отвлекать работника, если нет достаточных условий для поддержания работоспособности. Плохая организация труда, неблагоприятные производственные условия, неразвитость социально-бытовой сферы могут приводить к такой стратегии поведения работников, когда они предпочитают работать меньше, меньше и получать, так как для них неприемлема цена интенсивного труда. Может иметь место и иная ситуация, при которой, работник для поддержания определенного уровня благосостояния, готов платить здоровьем. А общество, устанавливая надбавки и льготы за вредные условия труда, оплату за сверхурочную работу, это санкционирует. Необходимо понимать, что, чем больше разрыв между тем, что работник отдает обществу, и тем, что он получает взамен, тем меньше для него значимы такие мотивы труда, как долг перед обществом, стремление приносить пользу. Параллельно в его сознании происходит гипертрофирование материального вознаграждения за труд. Эти процессы развиваются наиболее интенсивно, когда заработная плата оказывается существенно ниже стоимости необходимого продукта. Следствием снижения мотивов реализации в обществе становится депрофессионализация работников. Забота о повышении профессиональной квалификации перестает быть актуальной, так как потребительские свойства производимой продукции теряют смысл и перестают связываться с удовлетворением собственных потребностей.

Практика развития нашей страны свидетельствует о том, что в последнее время наиболее значимыми мотивами являются материальные. Фактически они сводятся к общей сумме доходов, который получает субъект. Последнее время номинальные денежные доходы населения имеют устойчивую тенденцию к росту. Рассмотрим структуру денежных доходов населения (таблица 1).

Таблица 1. Структура денежных доходов населения в процентах к итогу

	2014 г.	2015 г.	2016 г.	Сентябрь 2017 г.
оплата труда	62,5	61,7	62	62,3
доходы от предпринимательской и иной деятельности, приносящей доход	8,5	8,2	8,0	7,8
трансферты населению (пенсии и пособия, стипендии)	21,1	22,8	24,2	26,1
доходы от собственности (проценты по депозитам, дивиденды и прочие доходы от собственности)	7,9	7,3	5,8	5,6

Примечание – Источник: [7].

В Беларуси, как и в большинстве стран, основная доля доходов населения образуется заработной платой (62,3%). Однако в последнее время наблюдается тенденция постепенного сокращения доли заработной платы и доходов, получаемых от государства. В то же время, хоть и медленно, но увеличилась доля доходов от предпринимательской деятельности и владения собственностью (7,8%). В США, например, их доля составляет 25%. На втором месте в структуре доходов населения находятся социальные трансферты, составляющие в 2017 году 26,1%. Рост доходов от предпринимательской деятельности и от собственности свидетельствовал бы о развитии рыночных отношений в нашей экономике.

Для характеристики степени удовлетворения материальных потребностей и переходе на приоритетное мотивирование нематериальными мотивами может использоваться доля расходов на питание в общей структуре всех расходов. Если эти расходы превышают 50%, то население такой страны принято считать бедным и отдающим приоритет удовлетворению физиологических потребностей.

Обычно в странах с развитой рыночной экономикой удельный вес расходов на питание небольшой. Например, в США он составляет 10%, Японии – 15%, Швеции – 16%. Но есть страны, у которых данный показатель превышает 50% (Азербайджан – 51,1%, Армения – 51,8%, Кыргызстан – 56,7%, Таджикистан – 60,4%, Узбекистан – 57,6%, Украина – 55,2%). После удовлетворения материальных потребностей наступает очередь нематериальных потребностей, доля расходов на образование, отдых, развлечения постоянно возрастает. Например, в семьях США расходы на образование в 1,5-2 раза превышают расходы на питание. Основной статьей расходов жителей Беларуси является питание. Хотя его доля составляет менее 50%, но остается высокой (41,4%), что свидетельствует о необходимости дальнейшего повышения доходов населения (в особенности заработной платы работающих в бюджетной сфере, пенсий и пособий). Не вполне достаточным (всего 23%) является удельный вес наиболее прогрессивных расходов – на оплату услуг, в т.ч. на обучение, лечение, отдых [8, 188-202].

Главная составляющая доходов населения и основной мотив деятельности - заработная плата. Она призвана служить надежным источником доходов, выступая в то же время важнейшим экономическим фактором стимулирования трудовой активности работников. Номинальная начисленная среднемесячная заработная плата работников Республики Беларусь в июле 2017 года составила 827,5 рублей [7]. Ниже среднереспубликанского уровня заработная плата сложилась во всех регионах республики, за исключением г. Минска и Минской области. Самый низкий уровень номинальной начисленной среднемесячной заработной платы оказался в Витебской области и составил в январе – июле 654,9 р. Там же наблюдается самый низкий темп роста реальной заработной платы – 1,6%. Начисленная номинальная заработная плата распределялась следующим образом по видам экономической деятельности.

Рисунок 3. Начисленная среднемесячная заработная плата работников Республики Беларусь по видам экономической деятельности

Примечание – Источник: [7].

Статистика показывает, что заработная плата довольно существенно отличается по видам деятельности. Наибольшее ее значение достигается в сфере информации и связи, что свидетельствует об информатизации нашего общества и о том, что труд там пользуется наиболее высокой значимостью.

Уровень средней заработной платы в долларовом эквиваленте, рассчитанный через обменный курс национальной валюты, составил в Беларуси 414,6 долл. США. Данные о средней заработной плате в странах мира в 2017 году представлены в таблице:

Таблица 2. Средняя заработная плата в странах мира в 2017 г.

Страна	Среднемесячная заработная плата, долл. США
Швейцария	3855
Норвегия	3781
Швеция	3352
США	3120
Япония	2865
Австрия	2650
Франция	2465
Чехия	980
Польша	798
Россия	615
Казахстан	480
Беларусь	414
Армения	378
Узбекистан	235
Украина	168
Таджикистан	110

Примечание – Источник: [9, с. 107].

Наше государство должно создавать условия для повышения заработной платы, естественно в соответствии с ростом производительности труда, поскольку активизация нематериальных мотивов происходит только после наиболее полного удовлетворения материальных потребностей, что будет способствовать более полному трансформированию человеческого потенциала в человеческий капитал.

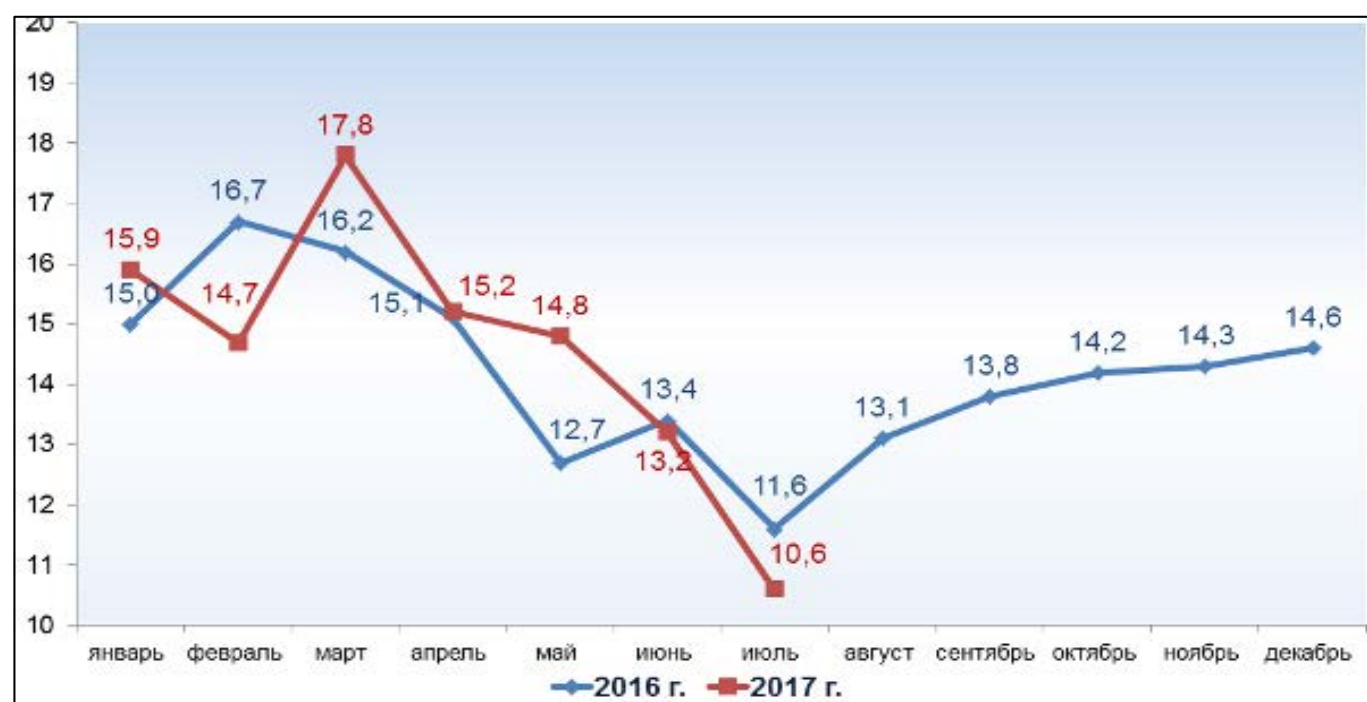

Рисунок 4. Численность зарегистрированных безработных, тыс.чел. в 2016-2017 гг.

Источник: [10]

Рассмотрим динамику безработицы в Республике Беларусь. В январе-октябре 2017 г. в органы по труду, занятости и социальной защите за содействием в трудоустройстве обратилось 215 тыс. человек (104,1 процента к январю-октябрю 2016 г.), из них 137,4 тыс. человек зарегистрированы в качестве безработных (97 процентов к январю-октябрю 2016 г.). С учетом граждан, состоящих на учете на 1 января 2017 г., в трудоустройстве нуждалось 255,8 тыс. человек, из них 172,7 тыс. безработных. [10]

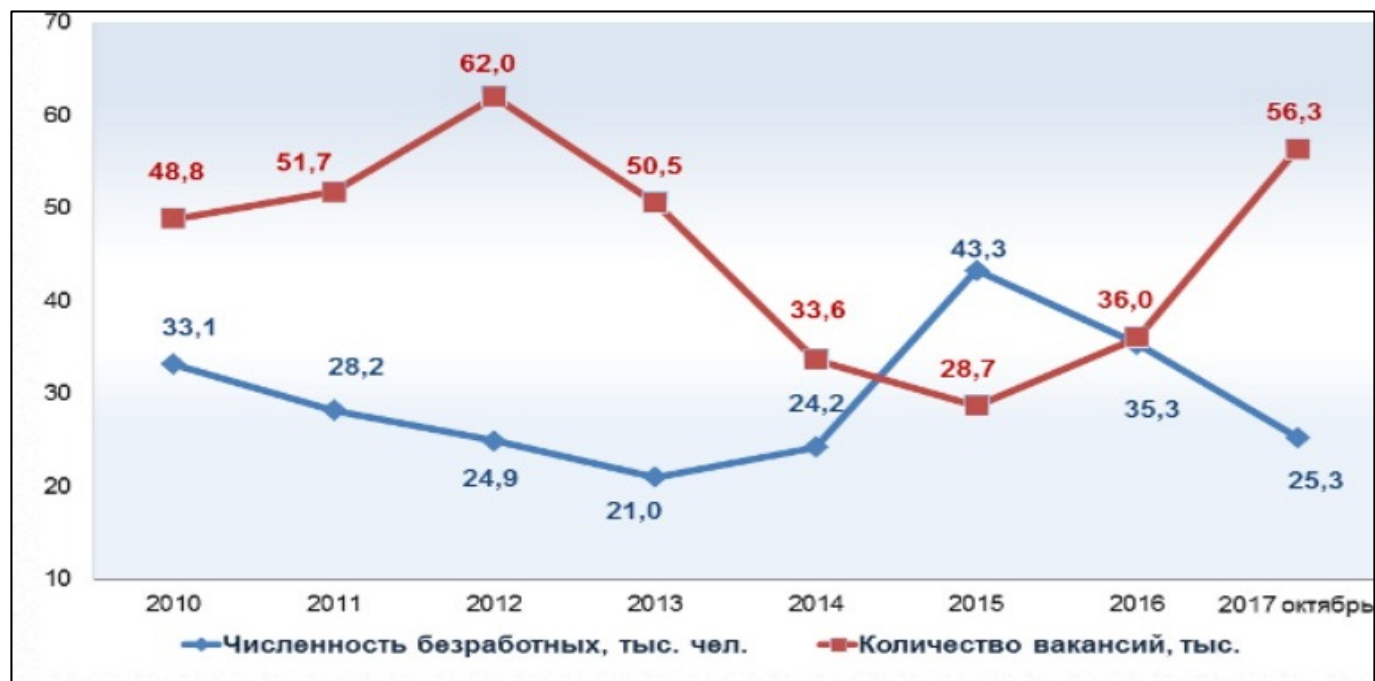

Рисунок 5. Спрос и предложение труда на 2017 г.

Источник: [10]

Спрос на рабочую силу по сравнению с аналогичным периодом прошлого года повысился. На конец октября 2017 г. в органы по труду, занятости и социальной защите поступили сведения о наличии 56,3 тыс. вакансий, что составило 149 процентов к аналогичному периоду 2016 года. Потребность в работниках по рабочим профессиям составила 60,4 процента от общего числа вакансий против 55,7 процента на конец октября 2016 года.

Численность безработных, состоящих на учете в органах по труду, занятости и социальной защите, на конец октября 2017 г. составила 25,3 тыс. человек, что на 30,6 процента меньше, чем на конец октября 2016 г. [10]

В настоящее время спрос на работников в основном формируется такими видами экономической деятельности, как:

- здравоохранение и социальные услуги (заявлено 6,2 тыс. вакансий, или 16,5% от общего их числа),
- сельское, лесное и рыбное хозяйство (5,8 тыс. вакансий, или 15,5%),
- обрабатывающая промышленность (заявлено 5,6 тыс. вакансий, или 14,9%),
- строительство (5 тыс. вакансий, или 13,1%),
- оптовая и розничная торговля, ремонт автомобилей и мотоциклов (2,9 тыс. вакансий, или 7,8%),
- образование (2,9 тыс. вакансий, или 7,6%). [24]

На 1 августа 2016 г. из 128 регионов республики уровень безработицы составил: 1% и ниже – в **66 регионах** (на 1 августа 2015 г. – в 67 регионах); 1,1–1,5% – в 57 регионах (на 1 августа 2015 г. – в 51 регионе); свыше 1,5% – в 5 регионах (на 1 августа 2015 г. – в 10 регионах). Региональные же различия в уровне и структуре безработицы также различаются [11]. С общей картиной безработицы по областям можно ознакомиться в таблице ниже.

При этом самый высокий уровень безработицы 1,5% зарегистрирован в Петриковском и Лидском районе, самый низкий – 0,3% в Минском и Смолевичском районах [11].

Данные республиканского мониторинга, проводимого органами по труду, занятости и социальной защите, местными исполнительными и распорядительными органами, указывают на **некоторое снижение остроты проблемы безработицы в нашей стране.**

Таблица 3. Численность безработных, зарегистрированных в органах по труду, занятости и социальной защите, по областям

	2013	2014	2015
Республика Беларусь	0,5	0,5	1,0
Области и г. Минск:			
Брестская	0,6	0,6	1,1
Витебская	0,7	0,7	1,1
Гомельская	0,7	0,7	1,2
Гродненская	0,5	0,6	1,1
Г. Минск	0,2	0,2	0,6
Минская	0,4	0,5	0,9
Могилевская	0,4	0,7	1,1

Источник: [11]

Уровень зарегистрированной безработицы на 1 ноября 2017 г. составил 0,6% к численности экономически активного населения изменился по сравнению с 1 ноября 2016 г – 0,8%. Данный показатель не выходит за пределы прогнозного значения .

Особенностью Республики Беларусь является т наличие скрытой безработицы, причем можно говорить о двух ее видах:

- Скрытая безработица в сфере формальных трудовых отношений, то есть которой охвачены занятые работники.

Ее параметры можно оценить по масштабам неполной вынужденной занятости.

- Скрытая безработица в сфере неформальных трудовых отношений-то есть, которой охвачены лица из численности экономически неактивного населения. Это часть фактически безработных, которые нигде не работают, ищут работу и приступают к ней без оформления трудовых отношений. Их количество можно оценить при анализе параметров и структуры экономически неактивного населения. Численность экономически неактивного населения в Беларуси постоянно растет, причем в ней возрастает доля «прочего неактивного населения» – то есть трудоспособных граждан в трудоспособном возрасте, чью занятость невозможно установить.

Согласно докладу «О социально-экономическом положении стран СНГ за первый квартал 2016 года», проводимым Статкомитетом СНГ, за последние 12 месяцев (данные на 1 апреля 2016 года) в Беларуси количество безработных увеличилось на 37,1%, в Казахстане — на 23%, в Молдове — на 22,8%, в Армении — на 11,5%, в Азербайджане — на 11%, в России — на 6%.

Экономисты считают, что реальные масштабы безработицы отражает не официальная статистика, а данные выборочного обследования домашних хозяйств, которые позволяют оценивать в том числе и масштабы скрытой безработицы.

Коэффициент напряженности на рынке труда республики снизился с 1,0 на 1 ноября 2016 г. до 0,4 безработных на одну вакансию на 1 ноября 2017 г. [11]

Таблица 4. Коэффициент напряженности на рынке труда в 2017 по областям

Область	Коэффициент напряженности на вакансию
Брестская	0.7
Витебская	0.8
Гомельская	0.5
Гродненская	0.5
Минская	0.4
г. Минск	0.2
Могилевская	0.5

Источник: [11]

Уровень трудоустройства безработных составил 56,2% от числа нуждающихся в трудоустройстве безработных.

Среди численности безработных женщины составляли 38,3%, лица в возрасте до 30 лет – 14%, сельские жители – 43,2%.

- **Состав безработных по полу, возрасту и образованию**

На 1 ноября 2017 г. более половины всех стоящих на учете безработных – мужчины (64, 2%), молодежь в возрасте 16-30лет (23,0%) [12].

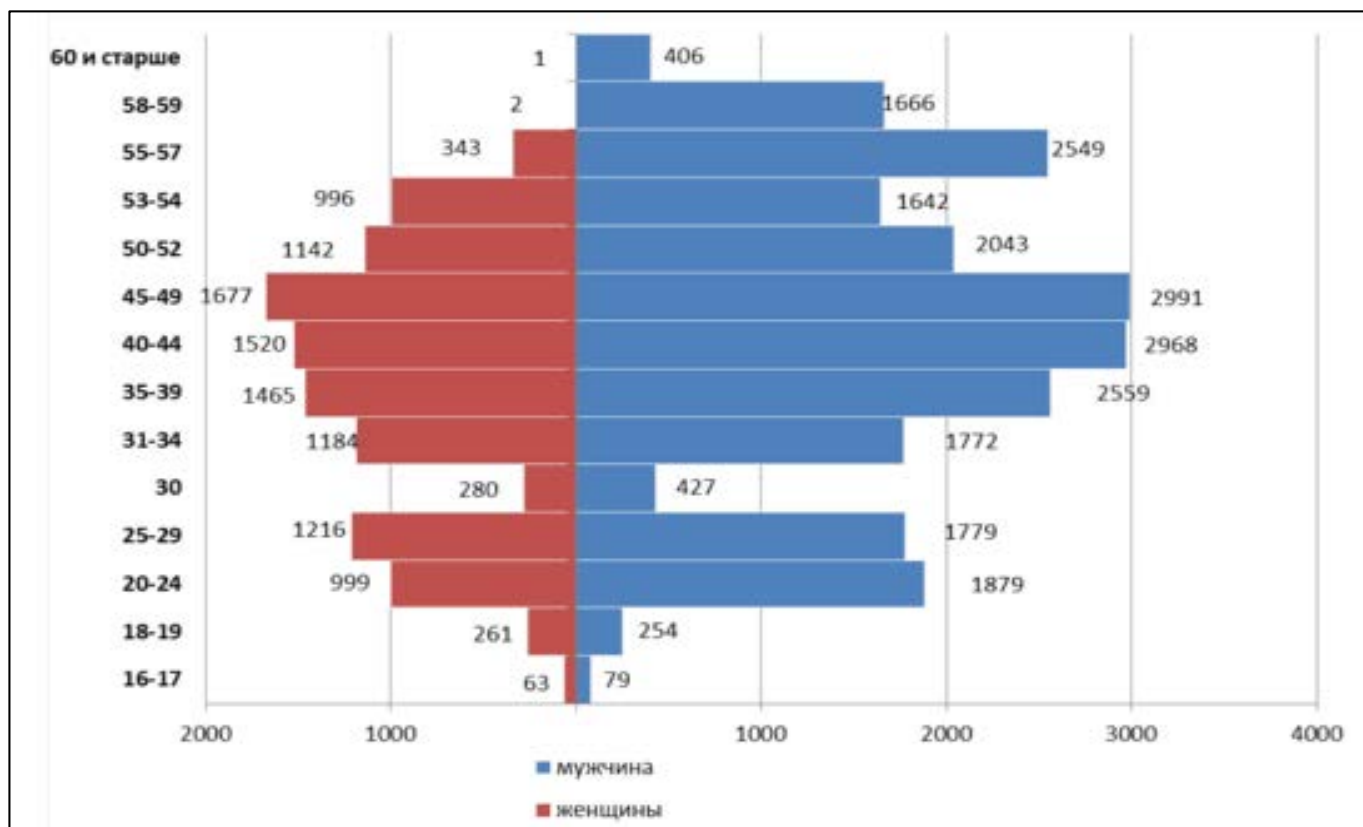

Рисунок 6. Состав безработных по возрастным группам в первом полугодии 2017 г.

Источник: [10]

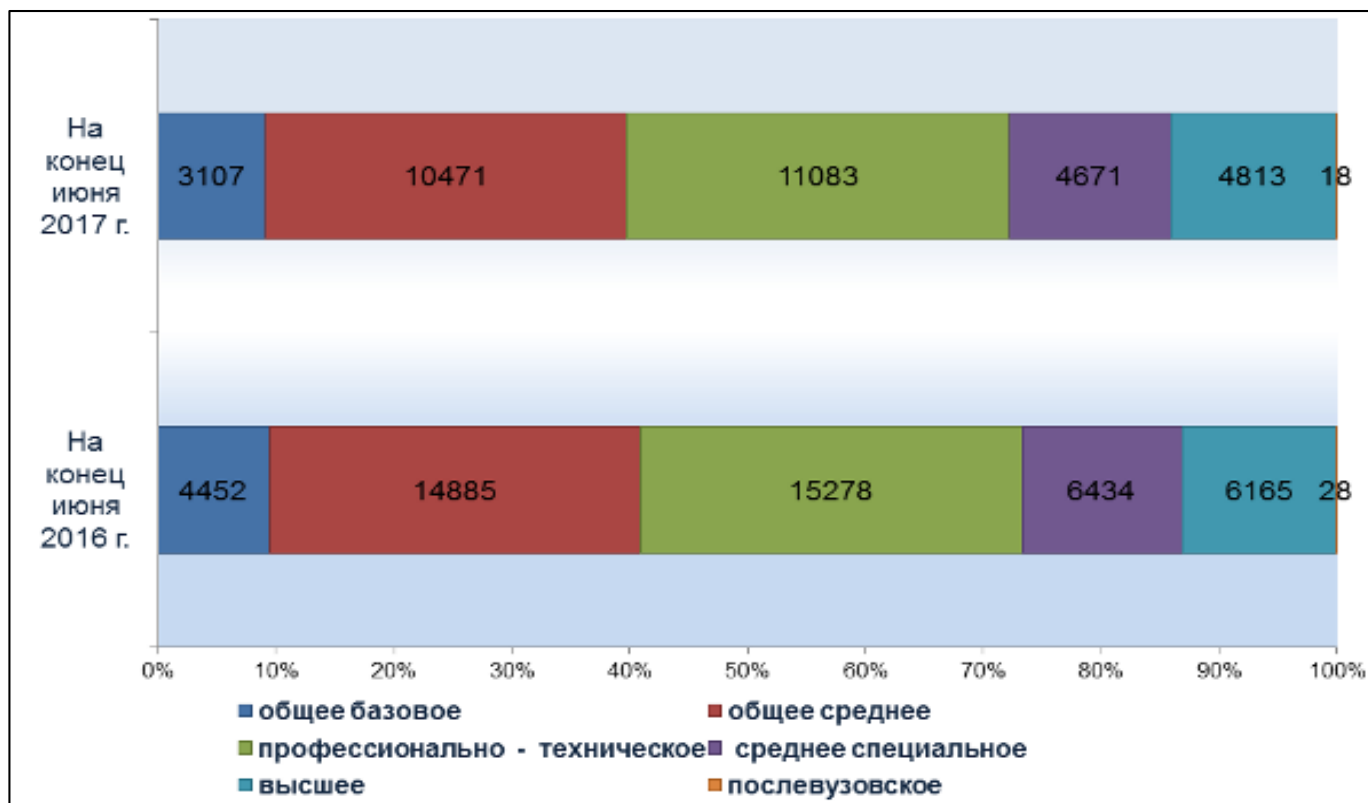

Рисунок 7. Состав безработных по образованию

Источник: [10]

Из числа безработных, состоящих на учете на 1 ноября 2017 г., имеют образование:

- общее среднее – 31,7%;
- общее базовое – 10,2%
- профессионально-техническое – 35,4%;
- среднее специальное – 13,3%;
- высшее и послевузовское – 9,6%

Выводы. Таким образом можно констатировать, что в современных условиях происходит трансформация человеческого потенциала в человеческий капитал, и сам этот процесс модифицирует работника как носителя элементов человеческого капитала. Работник становится важен не сам по себе, а как сгусток способностей, талантов, здоровья; знаний, умений, которые получены через обучение, образование и практический опыт. Они способствуют росту производительности труда, качества деятельности, увеличению заработков, служат основой для постоянного процесса повышения квалификации, стремления к самосовершенствованию, благодаря действующей и активированной системы мотивации. Акцент смещается в сторону инновационной составляющей человеческого капитала, ибо это оборачивается совершенствованием производственных и технологических процессов. Более того, поскольку, основной вклад в производительность и продуктивность вносят работники в возрасте 25-40 лет, то особое значение приобретают инвестиции в поддержание здорового образа жизни и здоровья человека.

Библіографічні дані

1. Беларусь в цифрах 2017 / Национальный статистический комитет Республики Беларусь; сост. И.В. Медведева. — Минск: Национальный статистический комитет, 2017. — 72 с.
2. Доклад о человеческом развитии 2015: Труд во имя человеческого развития, резюме / Организация Объединённых Наций; сост. С.Джахан. — М.: Весь Мир, 2016. — 48 с.
3. Доклад о состоянии здравоохранения в мире [Электронный ресурс]: Доклад Всемирной организации здравоохранения, 2013. — Режим доступа: <http://www.who.int/whr/2013/report/ru/>. — Дата доступа: 1.12.2017.
4. Беларусь в цифрах 2016 / Национальный статистический комитет Республики Беларусь; сост. И.В. Медведева. — Минск: Национальный статистический комитет, 2016. — 84 с.
5. Доклад о человеческом развитии 2016: Человеческое развитие для всех и каждого, резюме / Организация Объединённых Наций; сост. С.Джахан. — М.: Весь Мир, 2017. — 40 с.
6. Статистический ежегодник Республики Беларусь 2016 [Электронный ресурс]: статистический справочник. — Минск: Национальный статистический комитет, 2017. — Режим доступа: www.belstat.gov.by. — Дата доступа: 3.12.2017.
7. Национальный статистический комитет РБ [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://belstat.gov.by>. — Дата доступа: 30.11.2017.
8. Пролевский О.В., Осипов Г.В. Беларусь и Россия: социальная сфера и социокультурная динамика\ - Мн.: ИАЦ. — 2016. С. 188 – 202.
9. Экономические показатели [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://ru.tradingeconomics.com> — Дата доступа: 24.11.2017.
10. Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь [Электронный ресурс].—Режим доступа: <http://www.mintrud.gov.by/ru>. - Дата доступа: 03.12.17
11. Статистический ежегодник Республики Беларусь / Национальный статистический комитет Республики Беларусь; редкол.: В.И. Зиновский [и др.]. — Минск, 2016. — 715 с.
12. Труд и занятость в Республике Беларусь, 2015 (статистический сборник) // Национальный статистический комитет Республики Беларусь (официальный сайт) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.belstat.gov.by. - Дата доступа: 03.12.17.

References

1. Belarus in figures 2017 / National Statistical Committee of the Republic of Belarus; comp. I.V. Medvedev. - Minsk: National Statistical Committee, 2017. - 72 p.
2. Human Development Report 2015: Labor for Human Development, resume / United Nations; comp. S.Jahan. - M.: All the World, 2016. - 48 p.
3. Report on the world health status [Electronic resource]: Report of the World Health Organization, 2013. - Access mode: <http://www.who.int/whr/2013/report/ru/>. -- Date of access: 1.12. 2017.
4. Belarus in figures 2016 / National Statistical Committee of the Republic of Belarus; comp. I.V. Medvedev. - Minsk: National Statistical Committee, 2016. - 84 p.

5. Human Development Report 2016: Human Development for All, summary / United Nations; comp. S.Jahan. - Moscow: The whole world, 2017. - 40 p.
6. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus 2016 [Electronic resource]: statistical handbook. - Minsk: National Statistical Committee, 2017. - Access mode: www.belstat.gov.by. - Date of access: 3/12/2017.
7. National Statistical Committee of Belarus [Electronic resource] / Access mode: <http://belstat.gov.by>. - Date of access: 11/30/2017.
8. Prolevskii OV, Osipov G.V. Belarus and Russia: Social Sphere and Socio-Cultural Dynamics \ - Mn.: IAC. - 2016. S. 188 - 202.
9. Economic indicators [Electronic resource] / Access mode: <https://ru.tradingeconomics.com> - Date of access: 24.11.2017.
10. Official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the Republic of Belarus [Electronic resource] .- Access mode: <http://www.mintrud.gov.by/en>. - Date of access: 12/03/17
11. Statistical Yearbook of the Republic of Belarus / National Statistical Committee of the Republic of Belarus; Seldom: V.I. Zinovskiy [and others]. - Minsk, 2016. - 715 p.
12. Labor and employment in the Republic of Belarus, 2015 (statistical compilation) // National Statistical Committee of the Republic of Belarus (official site) [Electronic resource]. - Access mode: www.belstat.gov.by. - Date of access: 03.12.17.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Базильова Марина Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної політики Білоруського державного економічного університету;
220037 м.Мінськ, 2-й провулок Багратіона 17-195.
e-mail: basyleva@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Базылева Марина Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической политики Белорусского государственного экономического университета;
220037 г. Минск, 2-й переулок Багратиона 17-195.
e-mail: basyleva@mail.ru

ABOUT THE AUTHOR

Marina Bazyleva, PhD, associate professor, assistant professor of economic policy of the Belarusian State University of Economics;
220037, Minsk, 2nd lane Bagration 17-195.
e-mail: basyleva@mail.ru

УДК 681.518:911.375–043.86

DOI: 10.5281/zenodo.1219778

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО ГОРОДА

Дрок П.В.

Ключевые слова: информационные системы, информационно-технологические средства, информационная деятельность, информационные средства.

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО МІСТА

Дрок П.В.

Предметом дослідження є теоретичний аспект інформаційних систем у розвитку міста.

Метою дослідження є пошук методів вдосконалення вітчизняних інформаційних засобів у розвитку сучасного міста.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Визначено особливості реалізації вітчизняної інформаційної діяльності та методів вдосконалення вітчизняних інформаційних засобів для економічного розвитку країни. Доведено, що для успішного вирішення проблем інформатизації освіти України доцільно комплексно проводити дослідження за вище зазначеними напрямками з широким залученням до

виконання цієї роботи наукових установ України та вищих навчальних закладів. Аналіз напрямків реформування освіти і можливостей застосування інформаційних технологій під час їх здійснення, дає підстави стверджувати, що вирішальним чинником досягнення основних цілей реформування міста є його інформатизація. Ефективні системи інформатизації міста можуть бути створені, якщо вони базуються на дослідженні видів діяльності, що здійснюються в системі міста, і враховують як сучасний стан, так і можливі трансформації у процесі його реформування, сучасний стан і перспективи розвитку галузі інформаційних технологій, останні досягнення педагогіки, психології та інформаційних технологій в цілому.

Галузь застосування результатів роботи. Розвиток міста.

Ключові слова: інформаційні системи, інформаційно-технологічні засоби, інформаційна діяльність, інформаційні засоби.

THE ROLE OF INFORMATION SYSTEMS IN MODERN CITY DEVELOPMENT

Drok P.V.

The subject of research is theoretical aspect of informational systems in city's development.

The goal of research is to find methods of improving of domestic informational means in modern city's development.

Methods of research. In the article was used a number of scientific methods and approaches, including system, structural, comparative, factorial, that helped to actualize conceptual unity of the research.

Results of research. Special aspects of implementation of domestic informational activity and methods of improving of domestic informational means for economic development of the country were defined. It is proved that in order to successfully solve the problems of informatization of education of Ukraine, it is expedient to carry out comprehensive research in the above mentioned directions with wide involvement of scientific institutions of Ukraine and higher educational establishments in this work. The analysis of the directions of educational reform and the possibilities of using information technologies during their implementation, gives grounds to assert that its informatization is the decisive factor in achieving the main goals of the city's reformation. Efficient city information systems can be created if they are based on the study of activities carried out in the city system and take into account both the current state and possible transformations in the process of its reform, the current state and prospects for the development of information technology, the latest achievements in pedagogy, psychology and information technology in general.

The branch of appliance of results. City's development.

Key words: informational systems, informational and technological means, informational activity, informational means.

Informational systems exist till the moment of society's appearance, since on each stage of its development there is a need in management. The mission of informational system is to overwork information, needed for efficient management of all resources of the organization, to create informational and technical environment for managing its activity.

Informational system can exist without using computer equipment – it is a question of economic practicability.

In any informational system of management three types of task are solved:

- tasks of evaluating of the situation (they might be called tasks of pattern identification);
- tasks of transformation of situation description (calculation tasks, modeling problems);
- decision problems (including optimization).

IS – is a complex of information, hardware-in-the-loop and technological means, means of telecommunication, data base, methods of procedures of data handing, staff management, that implement functions of collecting, passing, processing and accumulation of information for preparing and accepting of efficient management solution. The structure for IS is showed on the painting.

The main goal of IS functioning of different objects and levels of national economy of Ukraine is to increase the management quality, to provide specialists (accountants, economists, managers, inspectors) by needed information for officiating their management functions [7].

In IS complete tasks, realization of which on the base of using of modern management methods, appliance of economic-mathematical methods and models, complex of technical means and informational technologies provide the automatization of performance of management functions and procedures (document creation, accounting, planning, analysis, forming, reporting, making decision).

The basis of activity in management of any object is informational systems, that have complicated construction, structure of which depends on the way of activity and size of the organization.

Nowadays corporates need automatized informational system of accounting on the base of modern means of computing technics, that provides:

- full and in-time meeting of informational needs;
- performance of control and auditing tasks, to get the information about defections;
- analysis and predicting of operational and financial activity of the organization;
- receiving on the base of automatization of efficient management decisions.

The management of the economy is based on information and generates new information. The effectiveness of the economy functioning of any object (enterprise, organization) depends largely on the ability of managers of different levels to carefully prepare and substantiate made decisions. The conditions of a market (competitive) economy place serious demands on the quality, timeliness, completeness, reliability of economic information, depth of analysis of economic indicators.

The informational system not only reflects the functioning of the control object, but also affects it through the control bodies. It is a set of informational processes to meet the informational needs of different levels of decision-making, its purpose is to produce information for use (consumption) by administrative staff machinery. Accordingly, it ensures the accumulation, transfer, preservation, processing and aggregation of «bottom-up» information, as well as the specification of «top-down» information.

The purpose of the IS is to describe the economic object, its states, interactions, which are expressed through economic indicators. It is called to timely submit to the management bodies the necessary and sufficient information for making decisions, the quality of which is ensured by highly effective activity of the control object.

For more than 20 years, the program of building an information society is the subject of program development at the international, national and regional levels aimed at the development of science, education, innovation support systems, informational and communication infrastructure, information resource building.

In developed countries, are adopted documents that bring the interim results of the development of the information society and set new goals. The G-8 countries have the most significance meaning for these issues.

In this regard, the Ukrainian cities are also at the center of the ongoing changes. Intensification of global competition and the development of informational and communication technologies lead to serious changes in the economy of cities, which can be marked as deindustrialization. In developed countries there is a faster growth of the information sector of the economy, causing significant changes in the labor market and in the socio-economic dynamics of cities. According to international experts, about 75% of new jobs in developed countries are today related to one or another form of information processing. As a result of these changes, the economic activity associated with the receipt and processing of information plays an important role in the urban economy, allowing them to be described as «informational».

At the state level, according to the state program «Electronic Ukraine» [1], the main target settings of the program are implemented. However, in our opinion, there appeared a need for the formation and development of a concept that reflects new realities and a wider range of issues aimed at informing the city government – the city program «Electronic City» in the system of e-government, which identifies the relevance of this research.

Issues of government and governance are considered by many researchers, including: A. Golobutskyi, G. Golovko, D. Dubov, S. Dubova, S. Zuiev, N. Kornilovska, Yu. Mashkarov, D. Melnyk, O. Orlov, V. Steklov, V. Stepanov, V. Tron, O. Shevchuk, S. Malkonri, R. Traummuller, G. Hughes and others. However, we should admit that at present there is no simple single model of e-government. There is only a set of general requirements, the execution of which citizens that receive services, have the right to expect from the government of the informational age. In addition, the practical implementation of e-government technologies meets a number of problems that are usually neglected in advance [7].

The purpose of the work is to consider the purposes and tasks of the concept of the city target program «Electronic city» in the system of electronic governance.

Informational and communication technologies occupy a central place in the renewal and restructuring of key for the city areas: production, transport, trade, public catering, life, as well as education, health care, city management, leisure and entertainment industry, public catering, life and leisure, mass media, social services, urban economy, social and cultural life, etc. In the conditions of increasing significance of the informational function of the state, public administration bodies have to modify their relations with citizens. The development of the informational society pushes the organization's data to the adoption of the concept of «e-government» [2].

In this sense, e-government is the infrastructure that government agencies must create today to change the way they do their job.

Globalization and the development of the informational society are rapidly changing the appearance of the modern world, and although there is no generally accepted definition of the informational society, most experts agree that its essence determines a series of interrelated processes:

- information and knowledge become an important resource and the real driving force of socio-economic development;
- the market of information and knowledge as a factor of production is formed on the level with the markets of natural resources, labor and capital;
- the share of industries that provide the creation, transmission, processing and use of information is growing rapidly;
- the developed informational infrastructure becomes a condition, determined national and regional competitiveness not less than, for example, transport infrastructure;
- the development and active implementation of new information and communication technologies in all spheres of activity significantly changes the models of education, labor, social life and leisure [6].

The implementation of the state program «Electronic Ukraine» identified several problems:

1. Large work on informatization, conducted in the last decade in cities, is not sufficiently coordinated. In addition to the annual urban information plans, territorial entities have their own programs, plans and projects of informatization, but they have sections related to informatization in various city target programs. The inconsistency and weak coordination of these works lead to the low level of integration of existing systems of city administration and local self-government. There is unjustified duplication of functions in different systems, there is no metropolitan complex of standards, classifiers, metadata sets, etc., which prevents unifying of data representation and ensures the coordinated functioning of these systems. The regions need to develop a unified strategy of informatization of the city, in new effective mechanisms for coordinating this activity, in implementing measures for common system provision of the city's informational and communication infrastructure.

2. Informational and communication technologies are a powerful tool for updating and improving the efficiency of all areas of activity. However, the level of informatization of schools, museums, libraries and other institutions of culture, education and science, which is in charge of the city, remains low. One of the strategic tasks of the movement towards the informational society should be the development and implementation of a set of measures to informatization of the relevant spheres of urban life.

3. Over the last decade, economic growth and job creation in economically developed countries are increasingly dependent on innovation, which implies the successful commercialization of research and development. Moreover, the enterprises of information and communication technologies of the sector, in which the development and commercialization of new technologies is the most important condition of competitiveness, is the most innovative activity. In times of the USSR, Ukraine was the center of the national innovation system, which was formed in conditions of total state ownership and centralized management of the economy. Elimination of Union sectoral ministries, privatization and a severe economic crisis have destroyed this system. The innovative process, established within the framework of the departmental system, was broken, – the organizational structure, which administratively connects production and science and ensures the implementation of developments, disappeared, the market innovations were not fully operative. The overall innovative productivity of cities has also sharply decreased. For a modern city in Ukraine is important not only to maintain its innovative potential but also to form a fully operational and efficiently functioning innovation infrastructure in the city, first of all, in the informational and communication sector itself and through the introduction of informational and communication technologies in other areas.

4. Intensive development of informational and communication technologies, their implementation in all spheres of life of the city and citizens have created new problems – providing information security of the city. Cyberterrorism and cybercrime are new phenomena that require the coordination and unification of the efforts of all those who are interested in counteracting them. In this situation, the development of a modern, world-wide experience, system of information security of the city and a complex of technical and organizational-administrative measures becomes extremely topical.

5. Social differentiation in access to information and communication technology capabilities is a common problem for all cities and countries that have embarked on the road to the information society. This problem has been called the problem of information inequality. Its importance is recognized by all states and international organizations. Access to basic informational and communication services and socially important information should be provided to all citizens, regardless of their place of residence and socio-economic status. Without solving this complicated problem related to technical, economic, cultural

and socio-psychological barriers to the massive use of informational and communication technologies, a successful advance to the information society is impossible.

6. In the conditions of development of the global informational society and orientation of Ukraine to the openness of the economy and full integration into the world economic system, the development of economic and industrial policy of the city that meets new conditions is a topical issue. Important directions of this policy should be the stimulation of the information industry of the city as the most profitable and fast-growing branch of the economy, which creates the preconditions for increasing of competitiveness in all other industries, as well as stimulating the use of informational and communication technologies in the economy, in particular the development of various forms of electronic commerce. Recent years have been characterized by the increased attention given by governments of different countries and regions to more efficient and effective interaction with citizens and organizations on the basis of widespread use of informational and communication technologies, the process of creating so-called electronic governments for the purpose of e-governance in society is held.

The conducted work in Ukraine on informatization was mainly focused on the informational provision of managerial tasks and case management. The interaction of authorities with citizens and business entities on the basis of new informational and communication technologies (ICTs) was not given due attention [5]. The program of informatization of the city administration should be based on the general concept of «e-government», contain a system of organizational, normative-methodical and technical measures that ensure the transition to the electronic form of interaction between the authorities and the population and organizations.

Conclusions. Innovation in the development of informational systems is a constant novelties in the activity of all branches of industry, in the life process – it is the urgent need, without which it will lose its connection with life, lose its creative potential, turn into a routine business, neither need society nor personality Life requires the intensification of search, experimentation, introduction of the latest technologies, the application of new means of development of the city and the country as a whole. However, the implementation of these requirements can not be chaotic, unsystematic, ill-thought and without taking into consideration the experience that in the past led to known, and in many cases, outstanding achievements. In a number of approaches, this experience has not lost its significance even today. It is clear that innovation should be deployed in the light of past experience, and not ignore it. At the core of innovative development must be all the sciences (economics, philosophy, political science, sociology, etc.), which, as well as in other branches of social production, pave the way for practice. According to this we have chosen the problem of informational systems in the elaboration and development of the e-city program as an object of independent theoretical analysis. To successfully solve the problems of informatization of education in Ukraine it is expedient to carry out comprehensive research on the above-mentioned directions with wide involvement of Ukrainian academic institutions and higher educational institutions in carrying out this work. The analysis of the directions of educational reform and the possibilities of using information technologies during their implementation, gives grounds to assert that its informatization is the decisive factor in achieving the main goals of the city's reformation. Efficient city information systems can be created if they are based on the study of activities carried out in the city system and take into account both the current state and possible transformations in the process of its reform, the current state and prospects for the development of information technology, the latest achievements in pedagogy, psychology and information technology in general.

References

1. Kravchenko S. A. *The modern informational technologies* - [Electronic resource] - Access mode: <https://forum.pravda.com.ua/index.php? Topic = 864117.0>.
2. Sergienko A. P. *Informational and communication management in a global society: psychology, technology, and PR-technik* - [Electronic resource] - Access mode: <http://mmlib.net/knigi/marketing/kniga-29/>.
3. Gritsenko G. P. «Information resources» / G.P. Gritsenko // *Textbook*. Ed. Gritsenko G.P., 2008. - 401 p. - Bibliogr.: P. 400.
4. Kholmogorov V. S. *Modern E-city* - [Electronic resource] - Access mode: <http://mmlib.net/knigi/marketing/kniga-29/>.
5. Bilyavtsev M. I., Vorobiov V. N. *Information management* / M. I. Bilyavtsev, V. M. Vorobyov // *Textbook*. Ed. M. I. Bilyavtsev, V. N. Vorobiov. - Kyiv: Center for Educational Literature, 2006. - 407 pp. - Bibliogr.: P. 406.

6. Pavlenko P. B. *Electronic City* - [Electronic resource] - Access mode: <https://ukurier.gov.ua/en/articles/elektronne-misto-zminit-mislennya/>.
7. Tsygankova T.M. *Modern models and trends of city development* / T. N. Tsygankova // *Informational systems*, 2004. - №2. - P. 31-36. - Bibliogr.: P. 36
8. Kotler F., Wong V., Sonders J., Armstrong G. *Fundamentals of Informational Systems* / F. Kotler, Veronica Wong, John Sonders, Gary Armstrong // 4th European Edition, *Principles of Marketing: European Edition 4th*. - M.: Williams, 2007 - 1200 p. - Bibliogr.: P. 1199
9. Kravtsov A. O. *Electronic city* - [Electronic resource] - Mode of access: <http://gris.com.ua/our-projects/elektronne-misto-2/>.
10. Nikolaiev P. A. *Modern city* - [Electronic resource] - Access mode: <https://www.slideshare.net/mrbrut/ss-62353637>.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Дрок Павло Валерійович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

08401, м. Переяслав-Хмельницький, Вул. Сухомлинського 30

e-mail: drok_pavlo@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Дрок Павел Валерьевич, кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры документоведения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского 30

e-mail: drok_pavlo@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Pavlo Drok, candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer of Document Science Department SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»

08401, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskyi str., 30

e-mail: drok_pavlo@ukr.net

УДК 371.2(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219827

СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Кучеренко С.Ю.

В статті проаналізовані сучасний стан, тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні. Предметом дослідження є система освіти України.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану освіти України, визначення проблем та тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

У дослідженні використовувались загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу, аналогії та порівняння, статистичні, експертних оцінок тощо.

Результати роботи. Обґрунтовано сучасний стан освіти України. Проаналізовано основні показники рівня фінансування освіти в Україні. Визначено, що причинами, які негативно впливають на розвиток системи освіти в Україні є: політична нестабільність в державі, скорочення ВВП та ВНП, недостатній рівень фінансування освітньої галузі (фінансування в основному лише захищених статей), неефективне використання наявних ресурсів та важелів впливу, недосконала правова база, застаріла матеріально-технічна база, несприятливий інвестиційний клімат, неефективне функціонування суспільно-правових інститутів, «відтік мізків за кордон» та інші фактори.

Висновки. Порівнюючи освіту України у перші роки незалежності та сьогодні, можна сказати, що вона зазнала суттєвих змін, а саме в якості освіти, способах викладання та ін.

У світі сьогодні існує багато проблем, але треба починати їх вирішувати саме з освіти, хоча мало хто цілкоміто знає основні проблеми сучасної освіти та напрями їх вирішення. Якщо не вирішити проблеми освіти, то немає резону починати вирішувати інші проблеми, тому що

всі вони повернуться назад. Адже система освіти має визначний вплив на розум, думки та почуття людини.

Розбудова сучасної структури освітньої галузі має забезпечити оптимальні умови для функціонування та розвитку системи освіти і всіх її підсистем, реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

Ключові слова: освіта, освітня політика, освітні послуги, заклади освіти, фінансування освіти.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Кучеренко С.Ю.

В статье проанализированы современное состояние, тенденции и проблемы развития образования в Украине. Предметом исследования является система образования Украины.

Целью исследования является анализ современного состояния образования, определение проблем и тенденций его развития на современном этапе.

В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: анализа и синтеза, аналогии и сопоставления, статистические, экспертных оценок и др.

Результаты работы. Обосновано современное состояние образования Украины. Проанализированы основные показатели уровня финансирования образования в Украине. Определено, что причинами, которые негативно влияют на развитие системы образования в Украине являются: политическая нестабильность в государстве, сокращение ВВП и ВВП, недостаточный уровень финансирования образовательной отрасли (финансирование в основном только защищенных статей), неэффективное использование имеющихся ресурсов и рычагов влияния, несовершенная правовая база, устаревшая материально-техническая база, неблагоприятный инвестиционный климат, неэффективного функционирования общественно-правовых институтов, «утечка мозгов за границу» и другие факторы.

Выводы. Сравнивая образование Украины в первые годы независимости и сегодня, можно сказать, что она претерпела существенные изменения, а именно в качестве образования, способах преподавания и др.

В мире сегодня существует много проблем, но нужно начинать их решать именно с образования, хотя мало кто полностью знает основные проблемы современного образования и направления их решения. Если не решить проблемы образования, то нет резона начинать решать другие проблемы, потому что все они вернутся назад. Ведь система образования имеет огромное влияние на разум, мысли и чувства человека.

Развитие современной структуры образовательной отрасли должна обеспечить оптимальные условия для функционирования и развития системы образования и всех ее подсистем; реализацию различных образовательных моделей, существование учебных заведений разных типов и форм собственности, разнообразных форм и средств получения образования, обеспечивающих гражданам предоставление качественных образовательных услуг, свободу выбора в образовании.

Ключевые слова: образование, образовательная политика, образовательные услуги, учреждения образования, финансирование образования.

CURRENT STATE, TRENDS AND PROBLEMS OF EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Kucherenko S.Yu.

The article analyses the modern state, tendencies and problems of education development in Ukraine. The subject of research is the system of education of Ukraine.

The aim of the study is to analyze the current state of education, determination of problems and trends of its development at the present stage.

In the research were used to general scientific and special methods: analysis and synthesis, analogies and comparisons, statistical, expert assessments, etc.

The results of the work. Based on current status of education of Ukraine. Analyzed the main indicators of the level of education financing in Ukraine. Determined that the reasons which negatively affect the development of the education system in Ukraine are: political instability in the country, GDP

and GNP, insufficient financing of the education sector (financed mainly only protected entries), inefficient use of available resources and leverage, imperfect legal framework, outdated physical infrastructure, unfavourable investment climate, the ineffective functioning of public-legal institutions, the «brain drain abroad,» and other factors.

Conclusions. Comparing education in Ukraine in the first years of independence and today, we can say that it has undergone significant changes, namely in the quality of education, methods of teaching etc.

In the world today there are many problems, but we need to begin to solve them with education, although few are fully aware of the basic problems of modern education and ways of their solution. If you do not solve the problem of education, then there is no reason to start solving other problems, because they all come back. Because the education system has a huge impact on the mind, thoughts and feelings.

The development of the modern structure of the education sector needs to provide optimal conditions for the functioning and development of the education system and all its subsystems, the implementation of various educational models, the existence of educational institutions of different types and forms of ownership, various forms and means of education, providing citizens with the provision of quality educational services, the freedom of choice in education.

Key words: education, educational policy, educational services, educational institutions, financing of education.

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти, що повною мірою відповідає вимогам часу, є одним з найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб вітчизняна освіта посправжньому ефективно виконувала ці важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

В освіті сучасної України відбуваються два ангоністичних процеси: з одного боку, спостерігаємо кризові явища, пов'язані з недостатніми фінансуванням та інвестиціями, погіршенням матеріало-технічної та ресурсної бази; з іншого боку, освіта як цілісний організм здатна до саморозвитку, тому позитивним чинником є нарощування її потенціалу [СТАН ОСВІТИ В УКРАЇНІ <https://buki.com.ua/blogs/Stan-osvity-v-Ukrayini/>].

Як зазначають у своїх дослідженнях провідні науковці НАПН України, українська освіта впродовж 2007–2013 рр. зазнає кардинальних змін: трансформується система освіти у напрямі адаптації до стандартів європейського освітнього простору, створюються нові стандарти оцінювання якості підготовки спеціалістів з вищої освіти та діяльності ВНЗ, запроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу у ВНЗ. Ці зміни забезпечуються відповідними законодавчо-нормативними документами, новими стандартами освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам освіти у своїх працях приділяли увагу такі вітчизняні фахівці: В. Андрущенко, В. Базилевич, Д. Богиня, Т. Боголіб, Я. Болюбаш, В. Воронкова, Н. Верхоглядова, В. Вознюк, Г. Дмитренко, В. Журавський, Т. Ілляшенко, С. Каламбет, І. Каленюк, В. Кремень, В. Крижно, О. Луцій, О. Мармаза, С. Ніколаєнко, І. Новікова, М. Степко, Т. Оболенська, А. Павленко, Г. Педченко, В. Пожуєв, Т. Решетілова, А. Таркуцяк, О.Телетов та ін. Однак у сучасних умовах розбудови економіки знань аналіз ринку освітніх послуг потребує поглибленого висвітлення.

Метою статті є аналіз сучасного стану освіти України, визначення проблем та тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

Предметом дослідження є система освіти України.

Виклад основного матеріалу. За останні 15 років Україна зробила істотні кроки на шляху формування, реалізації та розвитку державної політики в галузі освіти. Фундаментальні напрями оновлення освіти формувалися під впливом ідей утвердження державного суверенітету, побудови демократичного суспільства, становлення ринкової економіки, прагнення країни увійти в європейські освітній і дослідницький простори, а також до групи успішних країн глобалізованого світу.

Формування сучасної системи закладів освіти відбувається у специфічних умовах, вплив яких зумовлений тим, що Україна тривалий період часу перебувала під владою різних держав, що не змогло не залишити певний слід у традиціях освіти.

Згідно Закону України «Про освіту» [1], прийнятого 5 вересня 2017 року рівнями освіти є:

- дошкільна освіта, яка відповідає нульовому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- початкова освіта, яка відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- базова середня освіта, яка відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- профільна середня освіта, яка відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;

- перший (початковий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає другому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- другий (базовий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає третьому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- третій (вищий) рівень професійної (професійно-технічної) освіти, який відповідає четвертому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- фахова передвища освіта, яка відповідає п'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, який відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, який відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- другий (магістерський) рівень вищої освіти, який відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий) рівень вищої освіти, який відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій;
- науковий рівень вищої освіти, який відповідає десятому рівню Національної рамки кваліфікацій.

На думку Володимира Бахрушина, прийнятий Закон не вирішує всіх проблем української освіти, що накопичувалися десятиріччями. Але він створює для цього міцне законодавче підґрунтя. Результат буде залежати від всіх. Насамперед, від роботи викладачів і закладів освіти, яким надається набагато більша свобода у виборі змісту освіти і форм навчання, а також від спроможності держави забезпечити освіту необхідними для розвитку ресурсами. Головне, що дає новий закон, це нові можливості для розвитку і підвищення своєї конкурентоспроможності здобувачам освіти, освітянам та закладам освіти. Це надзвичайно важливо сьогодні, коли необхідно швидко реагувати на численні виклики, пов'язані з паралельними реформами в багатьох інших сферах, економічними проблемами, новими технологіями, глобалізацією освітнього простору тощо [2].

У 2017 році МОН України затвердило єдину Комунікаційну стратегію, суть її корелюється з чотирма пріоритетами діяльності МОНУ, визначеними до 2020 року:

- реформа середньої освіти «Нова українська школа»,
- модернізація професійно-технічної освіти,
- забезпечення якості вищої освіти,
- створення нової системи управління та фінансування науки.

Згідно з цими пріоритетами прописана і стратегія комунікацій. Вони мають бути проактивними та мати постійний зворотній зв'язок. МОНУ ініціює безліч змін, запущено багато важливих і корисних проєктів, однак цю діяльність поки що бачать не всі цільові групи. Задля цього публічна інформація МОНУ має стати цілком доступною на урядових веб-ресурсах, максимально зрозумілою та структурованою так, щоб в ній було легко розібратися; а самі веб-ресурси – зручними для всіх користувачів [3].

21 лютого 2018 року на засіданні уряд затвердив представлений міністром освіти і науки Лілією Гриневич державний стандарт початкової освіти. «Перші результати цієї реформи, цих змін, ми помітимо через 12 років, а цей час для нас є дуже важливим в цілому. Тому чим раніше ми почнемо формування нових можливостей, тим швидше прийдемо до успіху», - зазначив Гройсман.

Як повідомлялося, у 2018 році в Україні почнеться реформа початкової освіти. Зокрема, першокласники, які підуть до школи у 2018 році, будуть вчитися 12 років. У новому законі передбачено поділ середньої освіти на три рівні: початкова освіта тривалістю чотири роки; базова середня освіта тривалістю п'ять років; профільна середня освіта тривалістю три роки [4].

Конституцією України визначено, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах. Надання соціальних гарантій сприяє тому, що стають можливими підтримання життєвого рівня, а також розвиток здібностей людини незалежно від її матеріального становища, рівня заробітної плати і впливу економічних та інших зовнішніх факторів, по відношенню до окремих громадян [5].

Якщо розглядати динаміку кількості закладів освіти різних рівнів за останні вісім років, то найбільша їх кількість спостерігалася на початок 2010 року і складала 37,94 тис. закладів освіти, а на початок 2017 року – 33,14 тис. закладів (таблиця) [6].

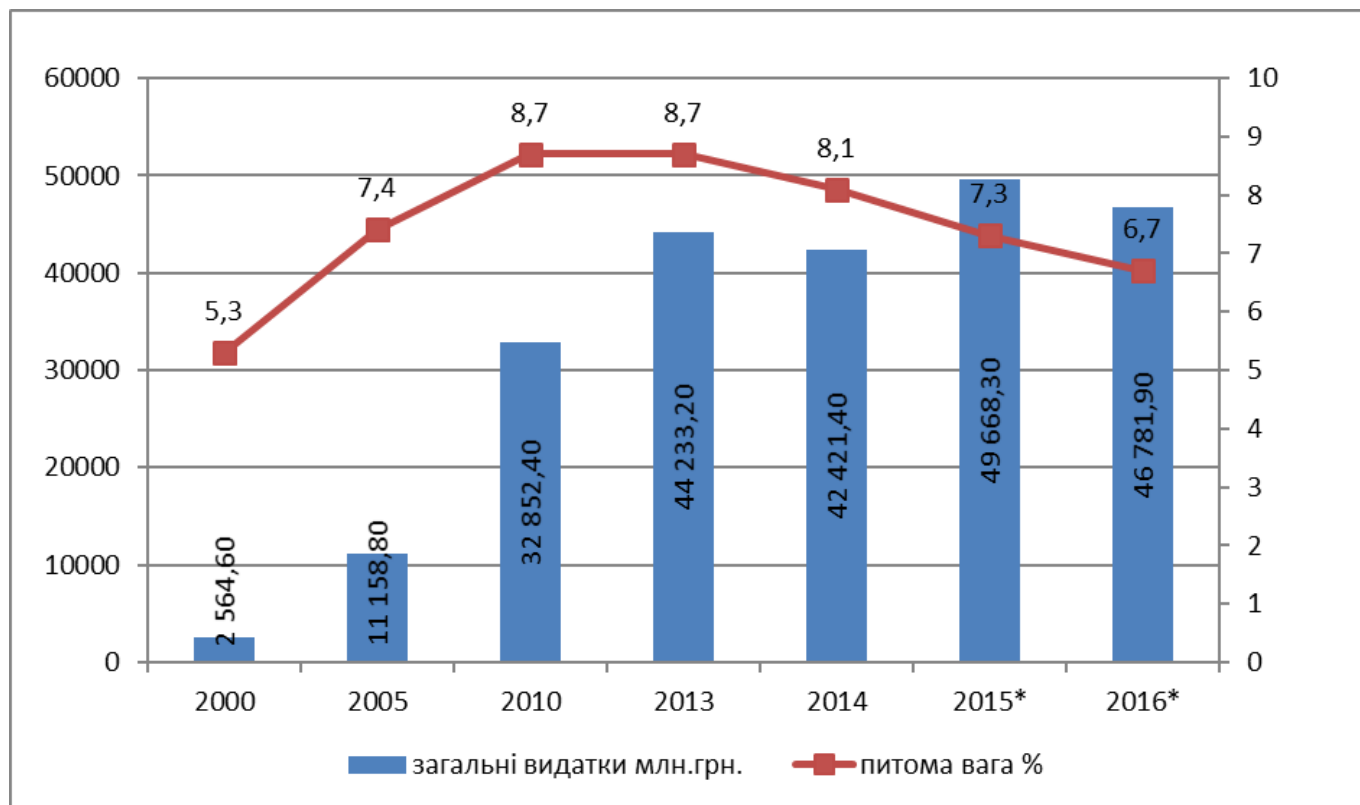
Таблиця. Кількість закладів освіти різного рівня в Україні, 2010–2017 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Дошкільні заклади освіти (мережа), тис. од.	15,5	15,6	16,1	16,4	16,7	15,0	14,8	14,9
Дошкільні заклади освіти (чисельність дітей, тис. осіб)	1214	1273	1354	1428	1471	1295	1291	1300
Середні навчальні заклади (мережа), тис. од.	20,6	20,3	19,9	19,7	19,2	17,6	17,3	16,8
Середні навчальні заклади (чисельність учнів, тис. осіб)	4495	4299	4292	4222	4204	3757	3783	3846
Професійно-технічні навчальні заклади (мережа), од.	975	976	976	972	968	814	798	787
Професійно-технічні навчальні заклади чисельність учнів, тис. осіб)	424	434	409	423	391	316	304	286
Вищі навчальні заклади (мережа), од.	861	854	846	823	803	664	659	657
Вищі навчальні заклади (чисельність студентів, тис. осіб)	2599	2491	2312	2170	2053	1689	1605	1586

*Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України.

Згідно ст. 78 п. 1 Закону України «Про освіту» [1] держава зобов'язана забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 7 % за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. В той же час, як свідчить аналіз, за роки незалежності України у жодному бюджеті зазначена стаття не виконувалась і обґрунтування для цієї норми не надано.

Аналіз обсягів і динаміки видатків на освіту загалом в 2000-2016 рр. свідчить, що питома вага видатків на освіту у всіх видатках бюджету зростала до 2013 р. (рис. 1).

*У 2015-2016 рр., без урахування видатків бюджетів АР Крим та м. Севастополя

Рисунок 1. Динаміка видатків на освіту у Зведеному бюджеті України, 2000 – 2016 рр.

*Джерело: складено на основі даних Державної служби статистики України.

Однак, починаючи з 2014 р., ці показники суттєво погіршилися. Тому стверджувати, що тенденція до зростання видатків має позитивний характер не можна, оскільки вона має непостійний характер. З одного боку, це свідчить про піклування держави про фінансове забезпечення закладів освіти, а з іншого, через інфляційні процеси, що відбуваються в економіці, позитивна динаміка показників фінансування освіти відсутня. У 2014-2016 рр. відбулося зменшення як обсягів, так і частки видатків на освіту, що обумовлено політичною нестабільністю, економічною кризою та військовими діями на Сході держави.

У 2017 році з Державного бюджету України на сферу освіти передбачено 93101041,6 тис. грн, що становить 3,6% ВВП, з яких кошти головних розпорядників коштів становлять 40248473,6 тис. грн (за загальним фондом 27437963,8) та обсяг освітньої субвенції місцевим бюджетам – 52852568,0 тис. гривень. У 2016 році ці показники склали 75053963,5 тис. грн, що становило 3,31% ВВП, з яких кошти головних розпорядників коштів становили 30269986,3 тис. грн (за загальним фондом 19378469,7 тис. грн), а обсяг освітньої субвенції місцевим бюджетам – 44783977,2 тис. гривень.

На парламентських слуханнях, що відбулися 16 листопада 2016 року, запропоновано збільшити у загальному фонді Державного бюджету України на 2017 рік обсяги видатків на освіту на 2 млрд. 448,8 млн. гривень та на науку на 1 млрд. 499,3 млн. гривень. Однак ці пропозиції при прийнятті Державного бюджету України на 2017 рік не були враховані. Крім того, у січні 2017 року почали діяти нові тарифи на електроенергію та теплопостачання, запроваджено заходи з підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 гривень, встановлено земельний податок для національних та державних дендрологічних парків. Все це суттєво посилює вже існуючі соціально-економічні проблеми з виживання вітчизняної науки і освіти [7].

7 грудня Верховна Рада ухвалила Державний бюджет України на 2018 рік. Фінансування освітньої сфери складе 219,1 млрд грн, що майже на 20%, ніж 2017 року (рис. 2).

Головний кошторис країни є одним із головних інструментів стратегічного управління, отже за його цифрами можна побачити реальні пріоритети посадовців.

Сучасна освітня політика має реалізовуватись у контексті потреб модернізації країни згідно зі Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014 р.), іншими стратегічними документами української держави, що визначають її європейський і світовий статус у майбутньому.

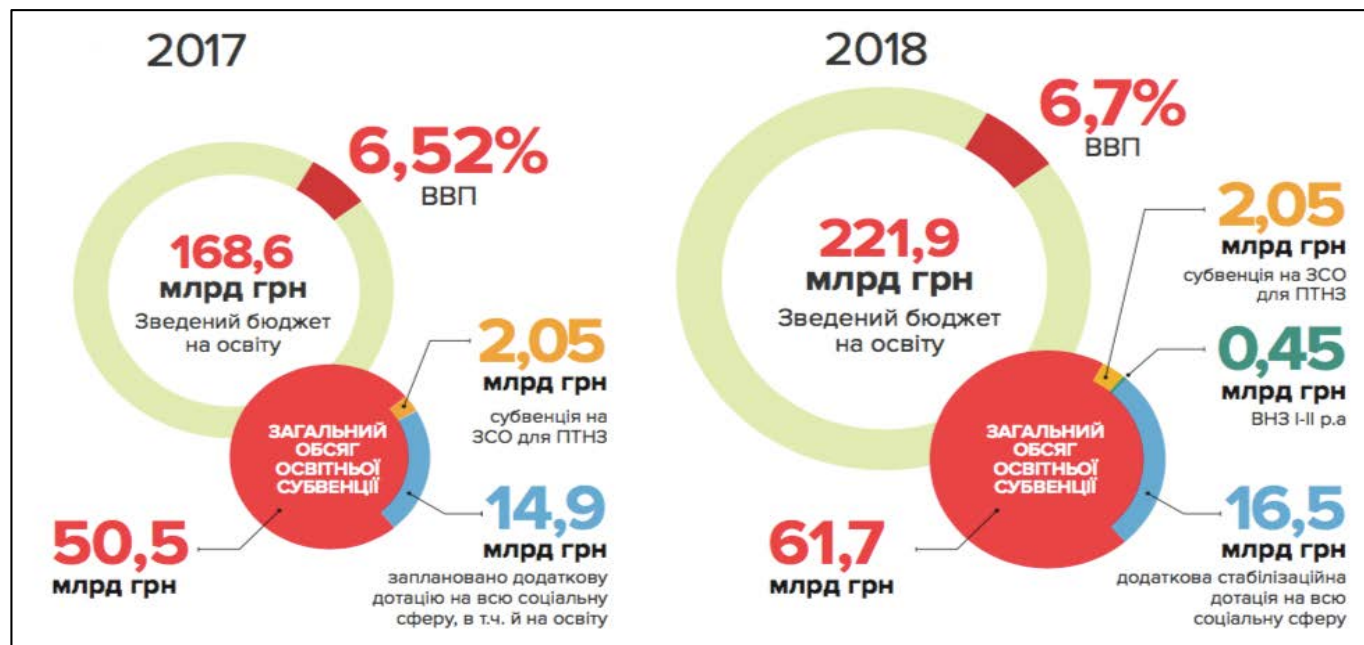

Рисунок. 2. Фінансування освіти у 2017-2018 рр. [8]

З урахуванням кризового економічного стану країни потрібно насамперед визначити найважливіші освітні проблеми та обґрунтувати способи їх розв'язання в найближчі роки та в перспективі. Очевидно, що реформування не може бути успішним, якщо здійснюється як потік постійних, локальних змін, часто суперечливих, концептуально не об'єднаних, не має широкої підтримки та розуміння в освітан і суспільстві. Отже, важливо об'єктивно оцінити досягнення і втрати минулого двадцятип'ятиріччя.

З-поміж найважливіших досягнень такі [9]:

- розроблення нової методології розвитку української освіти (цілі та цінності демократичного суспільства, особистісного розвитку, спрямованість до європейських та світових освітніх і наукових просторів тощо);
- створення каркаса нового законодавчого поля функціонування освіти;

- визначення засад рівного доступу кожного громадянина до якісної освіти всіх рівнів як магістральний напрям її розвитку;
- формування змісту освіти на основі державних стандартів як важеля збереження єдиного освітнього простору та управління якістю освіти в країні;
- створення науково-методологічного і значною мірою програмно-методичного ресурсу для переходу на 12-річну загальну середню освіту;
- перехід до варіативної освіти, створення варіативних програм, підручників і навчальних посібників як у центрі, так і в регіонах, а також у навчальних закладах;
- використання нових форм і технологій контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, студентів, запровадження зовнішнього незалежного оцінювання;
- упровадження нової методики атестації педагогічних і науково-педагогічних кадрів і державної акредитації навчальних закладів;
- поширення нових навчальних технологій (ІКТ, компетентнісна освіта, дистанційна освіта, інтерактивні методики тощо);
- рух до багатоканального фінансування галузі;
- створення національної педагогічної преси;
- розвиток професійних об'єднань, товариств у центрі та регіонах, що сприяло становленню державно-громадського управління.

Основні втрати реформування української освіти такі [9]:

- відсутність системної науково обґрунтованої ідеології розвитку освіти, її ситуативна політизація, слабкий вплив на освітній і культурний рівень суспільства, що зумовило значне послаблення консолідуючої, модернізаційної місії освіти;
- згорання мережі дошкільних навчальних закладів унаслідок відсторонення влади від розв'язання проблем дошкілля, відсутність прогнозу демографічної ситуації і потреб розвитку освіти в регіонах, нерозробленість правових засад щодо статусу землі та будівель, що зумовили неготовність цієї освітньої ланки забезпечити дошкільну освіту, передусім для дітей старшого дошкільного віку;
- дотепер не визначено функцій професійно-технічних навчальних закладів і технікумів, училищ, коледжів у нових ринкових умовах, інноваційній економіці;
- унаслідок слабого контролю в центрі та на місцях кількісного зростання мережі вищих навчальних закладів виникли ризики здобуття молоддю неякісної освіти, погіршився імідж української вищої школи за кордоном. Задавленість і масштабність проблеми спричиняють велике соціально-педагогічне й економічне напруження щодо її розв'язання в сучасних умовах, уможлиблюють корупцію і хабарництво;
- перехід до наступних етапів модернізації системи освіти без належного моніторингу якості попереднього стану зумовив безвідповідальність управлінців за результати, загальмував розвиток економіки освіти, інноваційний рух до її нової якості тощо;
- педагогічна освіта стала аутсайдером вищої школи, її стратегія — наздогнати, а не випередити. Школа перестала бути реальним замовником змісту і результатів підготовки майбутнього вчителя. Навіть у педагогічних університетах професія вчителя перетворилася лише на одну з-поміж інших. Учитель недостатньо формується як суб'єкт сучасних цінностей;
- старіння матеріально-технічної бази, особливо в секторі професійно-технічної освіти.

Висновки. Порівнюючи освіту України у перші роки незалежності та сьогодні, можна сказати, що вона зазнала суттєвих змін, а саме в якості освіти, способах викладання та ін. Сучасна освітня система в Україні представлена дошкільною, повною загальною середньою, позашкільною, спеціалізованою, професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою, вищою освітою та освітою для дорослих (у тому числі післядипломною освітою).

У світі сьогодні існує багато проблем, але треба починати їх вирішувати саме з освіти, хоча мало хто цілкомовно знає основні проблеми сучасної освіти та напрями їх вирішення. Якщо не вирішити проблеми освіти, то немає резону починати вирішувати інші проблеми, тому що всі вони повернуться назад. Адже система освіти має визначний вплив на розум, думки та почуття людини.

Розбудова сучасної структури освітньої галузі має забезпечити оптимальні умови для функціонування та розвитку системи освіти і всіх її підсистем; реалізацію різноманітних освітніх моделей, існування навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти, що забезпечують громадянам надання якісних освітніх послуг, свободу вибору в освіті.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-19 (поточна редакція) // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38-39. Режим доступу <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
2. Новий закон про освіту: що він нам дає? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/07/5/225125/>. (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
3. МІСІЯ, ФУНКЦІЇ ТА СТРАТЕГІЯ? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/misiya-ta-funkciyi>. (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
4. Реформа початкової освіти дасть результат за 12 років – Прем'єр [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2407503-reforma-pocatkovoi-osviti-dast-rezultat-za-12-rokiv-premer.html> (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
5. Красій О.І. Фінансування народної освіти / О. Красій // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 49–53.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
7. Інформація щодо фінансування освіти і науки в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukra%D1%97ni/> (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
8. Бюджет на освіту в 2018 році зріс на 53 млрд грн. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/byudzheth-na-osvitu-v-2018-rotsi-zrist-na-53-mlrd-grn/> (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf> (дата звернення: 24.02.2018). – Назва з екрана.
10. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 2007–2011 рр. : наук.-допом. бібліогр. покажч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, Ін-т вищ. освіти ; [упоряд.: Пономаренко Л.О. ; Стельмах Н.А., Пеева С.П., Айвазова Л.М., Бублик Н.М. ; наук. консультант і авт. вступ. ст. Корольов Б.І. ; наук. ред. Рогова П.І. ; бібліогр. ред. Пономаренко Л.О. – К. : Нілан-ЛТД, 2012. – 663 с.

References

1. Zakon Ukraïny «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. №2145-19 (potochna redakcija) [The law of Ukraine «About education» from 05.09.2017, No. 2145-19] // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraïny. – 2017. – № 38-39. :<http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Novyj zakon pro osvitu: shho vin nam daje? [The new law about education: that he gives us?] : <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/07/5/225125/>.
3. Misija, funkcii' ta strategija? [Mission, functions and strategy?] : <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/pro-ministerstvo/misiya-ta-funkciyi>.
4. Reforma pochatkovoi' osvity dast' rezul'tat za 12 rokiv – Prem'jer [The reform of primary education will result in 12 years, Prime Minister] : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2407503-reforma-pocatkovoi-osviti-dast-rezultat-za-12-rokiv-premer.html>
5. Krasij O.I. Finansuvannja narodnoi' osvity [Funding of public education] // Finansy Ukraïny. – 2000. – №4. – S. 49–53.
6. Oficijnyj sajт Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukraïny [The official website of the State statistics service of Ukraine] : www.ukrstat.gov.ua
7. Informacija shhodo finansuvannja osvity i nauky v Ukraïni [Information on the financing of education and science in Ukraine] : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukra%D1%97ni/>
8. Bjudzhet na osvitu v 2018 roci zris na 53 mlrd grn. [The education budget in 2018 rose by 53 billion UAH.] : <http://nus.org.ua/news/byudzheth-na-osvitu-v-2018-rotsi-zrist-na-53-mlrd-grn/>
9. Nacional'na strategija rozvytku osvity v Ukraïni na 2012–2021 roky [The national strategy of education development in Ukraine for 2012–2021] : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
10. Vyshha osvita Ukraïny v umovah transformacii' suspil'stva: stan, problemy, tendencii' rozvytku, 2007–2011 rr. [Higher education of Ukraine in the conditions of transformation of society: state, problems, development trends, 2007-2011] : nauk.-dopom. bibliogr. pokazhch. Vyp. 2 / NAPN Ukraïny, DNPB Ukraïny im. V.O. Suhomlyns'kogo, In-t vyshh. osvity ; [uporjad.: Ponomarenko L.O. ; Stel'mah N.A., Pjejeva S.P., Ajvazova L.M., Bublik N.M. ; nauk. konsul'tant i avt. vstup. st. Korol'ov B.I. ; nauk. red. Rogova P.I. ; bibliogr. red. Ponomarenko L.O. – K. : Nilan-LTD, 2012. – 663 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kucherenko Svitlana Yuriivna, PhD, assistant professor of Economics Department, Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynsky Str., Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv Region, 08401, Ukraine.

УДК 338. 48 : [001.895: 005.336.3]

DOI: 10.5281/zenodo.1219831

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

**Танана С.М.,
Сергійчук О.М.**

***Предметом** дослідження є теоретичні та практичні питання застосування інноваційних систем управління якістю сфери обслуговування.*

***Мета** статті полягає в аналізі інноваційної системи управління якістю сфери обслуговування та її ролі в активізації розвитку туризму.*

***Методи дослідження.** У статті застосовано методи теоретичного узагальнення і порівняння, системного аналізу.*

***Результати роботи.** Активізація сфери туристичних послуг зумовлює необхідність розробки та впровадження системи управління якістю як обов'язкової складової стратегії розвитку як туризму в цілому, так і на рівні його окремих підприємств. Найреальнішим способом досягнення цієї мети є формування механізму державного регулювання та управління якістю туристичних послуг, що має бути спрямованим на всебічне цілеспрямоване використання заходів, систем та методів управління. Система управління якістю обслуговування в процесі впровадження й удосконалення органічно взаємодіє з іншими соціальними й виробничими системами підприємств туристичної індустрії. У першу чергу це управління розробкою туристичного продукту, плануванням виробництва, технологічною підготовкою, матеріальними та фінансовими ресурсами, якістю праці, підготовкою кадрів тощо. Сукупно ці системи охоплюють усі сфери діяльності трудового колективу туристичного підприємства: виробничу, економічну, соціальну, технологічну.*

Досягнення ефективності системи управління якістю обслуговування на підприємствах туристичної індустрії не може бути забезпечено без використання різних інноваційних форм й активного впливу обслуговуючого та управлінського персоналу на підвищення якості обслуговування туристів, туристичних агентів.

***Галузь застосування результатів.** Отримані результати створюють теоретичне підґрунтя для активізації інноваційної діяльності на вітчизняній системі управління якістю сфери обслуговування.*

***Висновки.** Якість обслуговування впливає на структуру споживчого попиту і є важливим чинником у конкурентній боротьбі на туристичному ринку в сучасних умовах господарювання. Туристи, які задоволені сферою обслуговуванням у готелях, ресторанах, екскурсійних бюро, туристичних фірмах, стають їх активними пропагандистами. На якість обслуговування впливають такі фактори, як комплексність послуг і товарів, їх направленість на конкретного споживача, своєчасність їх надання.*

***Ключові слова:** сфера обслуговування, забезпечення якості, управління якістю, поліпшення якості, організаційні інновації, маркетингові інновації, періодичні інновації.*

ИННОВАЦИОННАЯ СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ СФЕРЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ КАК ОБЯЗАТЕЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

Танана С.М.,
Сергийчук Е.Н.

Предметом исследования является теоретические и практические вопросы использования инновационных систем управления качеством сферы обслуживания.

Цель статьи заключается в анализе инновационной системы управления качеством сферы обслуживания и ее роли в активизации развития туризма.

Методы исследования. В статье применены методы теоретического обобщения и сравнения, системного анализа.

Результаты работы. Активизация сферы туристических услуг обуславливает необходимость разработки и внедрения системы управления качеством как обязательной составляющей стратегии развития как туризма в целом, так и на уровне его отдельных предприятий. Реальным способом достижения этой цели является формирование механизма государственного регулирования и управления качеством туристических услуг, который должен быть направленным на всестороннее целенаправленное использование мер, систем и методов управления. Система управления качеством обслуживания в процессе внедрения и совершенствования органично взаимодействует с другими социальными и производственными системами предприятий туристической индустрии. В первую очередь это управление разработкой туристического продукта, планированием производства, технологической подготовкой, материальными и финансовыми ресурсами, качеством труда, подготовкой кадров. Совокупно эти системы охватывают все сферы деятельности трудового коллектива туристического предприятия: производственную, экономическую, социальную, технологическую. Достижения эффективности системы управления качеством обслуживания на предприятиях туристической индустрии не может быть обеспечено без использования различных инновационных форм и активного влияния обслуживающего и управленческого персонала на повышение качества обслуживания туристов, туристических агентов.

Область применения результатов. Полученные результаты создают теоретическую основу для активизации инновационной деятельности на отечественной системе управления качеством сферы обслуживания.

Выводы. Качество обслуживания влияет на структуру потребительского спроса и является важным фактором в конкурентной борьбе на туристическом рынке в современных условиях хозяйствования. Туристы, которые довольны сферой обслуживанием в отелях, ресторанах, экскурсионных бюро, туристических фирмах, становятся их активными пропагандистами. На качество обслуживания влияют такие факторы, как комплексность услуг и товаров, их направленность на конкретного потребителя, своевременность их предоставления.

Ключевые слова: сфера обслуживания, обеспечение качества, управление качеством, улучшение качества, организационные инновации, маркетинговые инновации, периодические инновации.

INNOVATION SYSTEM OF QUALITY MANAGEMENT OF SERVICES SECTOR AS COMPULSORY COMPONENT OF TOURISM DEVELOPMENT

Olena Sergiichuk
Svitlana Tanana

The subject of research is theoretical and practical questions of using of innovative systems of quality management of system the services sector.

The purpose of the article – to analyze the innovative system of quality management system service sector and it role in activization of development tourism.

Methods of the research. Methods of theoretical generalization and comparison, system analysis are used in the article.

The results of the research. Activization of tourist services sector determines of necessity the development and implementation of quality management system as compulsory component of the development strategy as tourism as a whole and at the level of the individual companies. The most real method to achieve this purpose is the formation of mechanism of state regulation and quality management of tourist services, should directed to the full using of measures, systems and methods of management. System of services sector of quality management in the implementation and improvement interacts with

other social systems and industrial enterprises of the tourism industry. The first is the management of development of the tourism product, production planning, technological preparation, material and financial resources, quality of work, preparation of personnel. Together, these systems cover all spheres of activity the labour collective of tourist enterprise, industrial, economical, social, technological.

Achieving of effectiveness system of the management quality of services sector on enterprises of the tourism industry can't achieved without the using of various innovative forms and active influence of services sector and management personnel on improve of the quality of tourist services, tourist agents.

Field of using results. *The results providing create of a theoretical basis for activization of innovation activity in the national quality management system of services sector.*

Conclusions. *Quality of services sector affects on the structure and consumer demand is an important factor in competition on the tourism market in the modern economic conditions. Tourists of the services sector at hotels, restaurants, travel agencies, travel agencies, active advocates are satisfied. On quality of services sector is influenced of such factor as the directing on services and products, their orientation to a specific consumer.*

Key words: *services sector, assurance of quality, management of quality, quality improvement, organizational innovations, marketing innovations, periodic innovations.*

Actuality of the theme. The Ukrainian Innovation Development Strategy for 2010-2020 years, in the context of globalization trends and modern challenges, Ukrainian higher education should professionally prepare people for life in the information society, society of knowledge and innovation, to form a person with innovative thinking, innovative culture, and ability to innovate activity, which becomes a guarantee of the competitiveness of the national economy [5]. All of these requirements directly affect the process of professional preparation for tourism.

Creation of a new educational system, adapted to the dynamic changes, taking place in tourism in the conditions of an innovative economic formation, has a priority task in most European countries. As you know, tourism is a unique kind of activity; it is characterized by globalization, sustainable development and positive economic results. Globalization, the growth of tourist flows put of new requirements for tourism education: the availability of the only professional qualifications of tourism activity, knowledge of foreign languages, culture, and economics, legal and social systems of partner-countries.

The World Tourism Organization (UNWTO), which supports education, conducts educational programs for tourism, a significant role in solving the problem of preparation specialists are played. In last years, identification has emerged in the field of tourism and in the preparation of specialists system with a large number of specializations that reflect the diversity of tourist services and take into account the prospects for rapid development of the industry.

The integration process at the corresponding stages is to implement European norms and standards in education, tourism, distribution of native cultural and scientific-technical achievements in the European Union. Eventually, such steps will work on increase the European cultural identity in Ukraine and integration to European intellectual, educational and scientific and technical environment. The management of the State Tourism Administration of Ukraine sees one of the significant steps in the development of the industry in controlling the quality of tourist services provided to the client [4].

Today in Ukraine there are about 3 thousand enterprises that have received licenses for tourism activities. According to official figures, 75% of them are engaged in tourist activities in a part-time. That is, from time to time, and the image of Ukraine on the world tourist market depends on the quality of the tourist product (services) offered by tourist enterprises (firms), and not on their quantity. Quality of activity (service) depends from professionalism, qualification, experience of personnel of tourist enterprises (firms).

In order to change Ukraine into a world-class tourist country, it is necessary to ensure coordination of the activities of the economic sectors on which the quality provision of tourist services depends. It is a hotel industry, transport, trade, communication, etc.

Another important motive for the arrival of foreign tourists to Ukraine is the natural resources and historical-cultural heritage of our country. The cost of natural resources and historical-cultural monuments depends on their availability and qualitative characteristics. Depending on the degree of accessibility of these resources and their exploitation for the purpose of tourism, they will become of great economic importance for Ukraine [6, p. 21].

The activation of the tourism services sector necessitates the development and implementation of a quality management system (QMS) as an integral part of the development strategy of tourism in general and at the level of its individual enterprises. The most realistic way to achieve this goal is formation a mechanism of state regulation and management of the quality of tourist services, which should directed at the comprehensive, purposeful using of measures, systems and management methods [3].

In the tourist-excursion business in Ukraine, a long time monopolized the state and customers had to put up with what they offered. Today, the situation is changing, and there are numerous private tourism companies, which are still mainly engaged in the organization of foreign travel. But not far off is the time when foreigners are attracted to Ukrainian routes. In these circumstances, healthy competition plays a positive role, which will force tour companies to set up their business in order to have regular customers and to do so provide them with high-quality and diverse services, taking into account the diverse tastes and cultural and aesthetic needs of consumers.

Numerous researches on improving the system of strategic management by higher education of modern information technologies, management of innovative potential (T. Bogolib, L. Haiduk, V. Hryga, L. Kozarezenko, I. Yegorov, L. Hrysenko, O. Parkhomenko, G. Androshchuk, O. Herasymenko, V. Shchekunov); providing information on higher education (L. Zainutdinova, I. Zakharova, Ye. Polat, I. Robert, A. Smirnov, V. Soldakin); generalization of different approaches of scientists to the definition of the essence «informational and educational environment of higher education» (B. Akhmetov, A. Kaliuzhniy, O. Kosolapov, V. Kriukov, A. Torina, K. Shahgeldian); organizational aspects of introduction in the educational process of new information technologies (S. Bondareva, V. Bykov, T. Gabai, M. Zhaldak, P. Korchemnyi, O. Spivakovskiy), made of base for successful solution of problem the information of higher education as complex organization, technical and technological process of development and introduction of information system of higher school.

Management of the quality of tourist services should be carried out systematically, that is, at the enterprises – subjects of the tourist industry should operate a system of quality management of tourist services. Such a system is an organizational structure with a clear distribution of responsibilities, procedures, processes and resources that are needed to manage the quality of a tourist product. World experience has formed not only general features of existing quality management systems, but also principles and methods that can be applied in each of them [2, p. 125]. There are three types of quality control systems that have conceptual differences: systems that meet the requirements of ISO 9000 series standards: General Quality Management Systems (TQM – Total Quality Management); systems that meet the criteria for national or international (regional) awards, diplomas in quality of service sector [8].

The life cycle of services includes all stages of its existence: from the initial definition of requirements and needs of the consumer to their ultimate satisfaction. The life cycle according of ISO 9004: 2009 is schematically provided by a loop or quality spiral [4]. Thus, when managing the quality of travel services, it is advisable to distinguish between «quality assurance», «quality management» and «quality improvement» in accordance with ISO 9001: 2008 [3].

Quality Assurance is a set of planned and systematic measures necessary to ensure that the service meets certain quality requirements. Quality Control (Quality Control) is a coordinated effort to direct and monitor the organization's performance in relation to quality [8]. Typically, quality management is represented by a system of methods and measures that are implemented to meet quality requirements. Of course, this concept is recommended to be used with refinement definitions such as Quality Management in Manufacturing (Manufacturing Quality Control) or Quality Management at Company Level (Company – Wide Quality Control).

Quality management includes methods and activities of operational nature, aimed at simultaneously managing the process and eliminating the reasons for poor functioning at the appropriate stages of quality.

Improvement of quality (Quality Improvement) is a continuous activity aimed at increasing the technical level of products, the quality of its manufacturing, the improvement of the elements of production and quality system. Appointment of continuous improvement of the quality management system – increasing the probability of satisfaction of customers and other interested parties [8]. In accordance with the national state standard SSGU 9000 2007, «improvement actions include: analysis and assessment of the status quo for the definition of areas of improvement; setting goals for improvement; search for possible solutions for achieving goals; assessment of these decisions and the election of one of them; introduction of the chosen decision; measuring, checking, analyzing and evaluating the implementation results to determine whether the goals have been achieved; making changes». The combination and coordination of assurance, management and improvement of quality is the activity in the quality system of services.

The General Quality Management (Quality Management) is a component of a general management function that defines and ensures a quality policy. This management function includes: operational planning, resource allocation, and other systematic actions in the field of quality, such as quality planning, performance and performance evaluation.

The system of quality management in the process of implementation and improvement organically interacts with other social and industrial systems of enterprises of the tourism industry. First and foremost, it is the management of the development of a tourism product (routes, tours), production planning, technological

training, material and financial resources, quality of work, training, etc. Taken together, these systems cover all sectors of the labour collective of the tourist enterprise: production, economic, social, and technological.

Achievement of the efficiency of the quality management system at the enterprises of the tourism industry can not be achieved without the use of various innovative forms and the active influence of the service and management personnel on improving the quality of service of tourists, travel agents and counterparties:

1. *Implementation of innovations* (organizational innovations) that are related to the development of entrepreneurship and tourism business in the system and management structure, including reorganization, absorption of competing subjects on the basis of new technology and advanced technologies, personnel policy, rational economic and financial activities;

2. *Marketing innovations*, its can meet the needs of target customers, or attract new customers;

3. *Periodic innovations* (food innovations) aimed at changing the consumer qualities of a tourism product, its positioning on the market.

Today, the most important characteristic of innovation is its novelty, which promotes: the expansion of the range of potential consumers (tourists); change of pounds of consumer and expansion of function tourist product [7, p. 49].

Innovation in tourism should include, first of all, those innovations that are accompanied by:

- restore and development of spiritual and physical forces of tourists;
- qualitatively new changes in tourist products;
- increase in the efficiency of the tourism infrastructure;
- increase of efficiency of management of sustainable operation and development of tourist sphere in the country;
- increase of efficiency of processes of formation, positioning and consumption of tourist services;
- progressive changes in the factors of production;
- increase of image and competitiveness of enterprises of the tourist industry.

The large automation and internalization of the information space of the society reveals the horizons of attractive resorts, places for recreation and stimulates consumers to independently choose the route of travel, search for affordable services at the lowest prices and provide proactive communication with service providers, which translates the business of tourist organizers into the virtual sector.

This sector of travel, backed by the achievements of the Internet-industry, ensures the functioning of the network information space, especially in travel agency for the sale of bundled offers (tour operator and travel agency).

In addition to the real sector of the product sales of the international tour operator, represented by a ramified network of initiative tour companies, travel agencies, travel agents, subagents, distributors and other intermediaries. Today, Virtual Sector is the most promising and innovative means of electronic sales. It actively influences the meta-value of travel services operator and reduces not only the cost of the tour, but also the probability of error due to high technology and consolidation of sales processes of intermediaries.

Virtual processes have a very real cost, and the issue of commission to sales agents is determined by establishing a margin (agency remuneration), which is specified in the agency agreement, commission contract, commission contract, concession contract (franchise) or a contract of sale.

The most powerful Internet-sector of sales operates with the capabilities of electronic booking systems, promotion and sales of travel services. Information support for such process innovations are:

- Global Distribution System (GDS), a combination of powerful professional booking and reservation systems for all types of travel services (Amadeus, Galileo, Worldspan, Travelport, Saber, Serena);
- Alternative Distribution System (ADS) – alternative booking systems that are created as price aggregators and offer the possibility to book both package tours and individual services for intermediaries or direct clients (portals such as booking.com, expedia.com, tickets.ua, hotels.com., lastminute.com., ORBITZ and other online booking sites for travel services for end users and agencies);
- Central Reservation System (CRS) – centralized reservation system for solving electronic distribution problems. This highly-technological development is a marketing innovation and is intended for downloading information on hotel services (airlines, tour operators, etc.) into all existing electronic channels of sale in order to increase the efficiency of direct online sales from the site of the company.

This promotion program is closely integrated with the booking system and allows you to increase sales volumes from the site – Business Service Provider (BSP) (Business Service Provider) is a contextual B2 «Business for Business» Program, as a set of software products, combined features and capabilities of multimedia document management systems and office management process management systems to reduce redundancy in traditional document circulation and improving the effectiveness of administrative

work, which mainly work on the Microsoft software platform [8].

These information tools and resources help of the tourist enterprises in the implementation of administrative management create an intellectual environment at all levels of management activity; formulate intelligent application systems for working with the external environment of mobile users, business travel services and tourism. This increases the requirements for the staff of tourist offices, promotes the emergence of new positions: (e-Commerce Manager, e-Tourism Revenue Manager), and, consequently, the formation of new competencies of the manager-innovator.

The further development of the virtualization of the tour is directed at the widespread use of mobile technologies by tourists before, during and after the trip, as well as with the aim of finding the necessary information about the special offers of tour operators, contact information, taking part in the prize draw, additional tour services, etc.

Also, the new directions of using information technologies for tourism are: introduction of mobile Internet, electronic catalog of offers; distribution of online booking not only in working with retail agencies, but also directly with customers; fullness of sites for information on countries and new tourist routes, software and software solutions – these are just a few examples illustrating the innovative activity of tourism enterprises and the areas of its further development. The above trends require consumers to have some experience in travel, knowledge about the use of mobile and Internet technologies, as well as the high professional level of personnel of tourist intermediary organizations.

Conclusions. Quality of services sector affects on the structure of consumer demand and is an important factor in the competition in the tourism market in the current conditions of management. Tourists who are satisfied by service sector in hotels, restaurants, tour agencies, travel agencies, become their active propagandists. The quality of services sector is ultimately an important factor in improving the economic efficiency of tourism. On the quality of service is influenced by factors such as the complexity of services and goods, their direction on a particular consumer, the timeliness of their provision.

International integration in the system of tourism education through the introduction of innovative methods of education preparation professionals for the tourism industry and the creation of educational international clusters is directed at increasing the competitiveness of our graduates in the labour market, formation a career throughout life, providing students with practical preparation, their mobility and quality of education.

References

1. Astakhov A., Hryplyva L. *The system of quality management – an instrument for improving the general management system of organization (by enterprise) // Standardization, certification, quality.* – 2011. – N. 4. – P. 60-64.
2. Gutsol A. *Educational discipline «Innovative technologies in tourism» as an important component of preparation specialists sp. «Tourism Studies» // Journal of the LNU. Pedagogical science – 2012. – Is.4 (239). – P. 124-129.*
3. DSGU 9000-2007 «System of Quality Management. Basic Terms and Dictionary». – URL: document.ua/sistemi-upravlinnja-jakistyu-osnovni-polozhennja-ta-slovník-nor14237.html.
4. DSGU 9001-2009 «Systems of Quality Management Requirements». URL: www.ukrcsm.kiev.ua/index.php/uk/2009-02-12-13-16-36/63-2009-02-12-08-27-01/122-2009-02-19-13-37-47.
5. *Strategy of innovation development of Ukraine on 2010-2020 years in the context of globalization challenges of February 17, 2009 year № 965-VI* URL: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id.
6. Lozovetska V. *Methodological approaches to the formation of career of future specialists // Scientific journal of Institute's professional education NAPS of Ukraine. Prof. Education: Collection of sciences works: Is. 8. - K.: «Polygraph Service», 2014. – P. 21–28.*
7. Mykhailichenko G. *Innovative development of tourism: monograph.* – K.: KNETU, 2012. – 608 pp.
8. ISO 9001: 2008 *Quality Management Systems – Requirements.* – URL: www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=464864.

Tanana Svitlana – Ph.D. in Pedagogy, Assistant Professor of the Department of Professional Education. (State Higher Educational Establishment «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»).

Olena Sergiichuk – Ph.D. in Pedagogy, Assistant Professor of the Department of Professional Education. (State Higher Educational Establishment «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»).

УДК 347.49

DOI: 10.5281/zenodo.1219839

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ В УКРАЇНІ

**Верещака І.М.,
Горбатенко О.А.**

Предметом дослідження є розробка стратегії для розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Метою дослідження є проаналізувати динаміку та структуру фінансово-економічної діяльності акціонерних товариств з державною часткою, визначити тенденції їх змін, визначити вплив негативних факторів на розвиток фінансово-економічних результатів діяльності акціонерних товариств з державною часткою. Дослідити зміни розміру статутного капіталу від розміру мінімальної заробітної плати, розглянути труднощі проходження процедури лістингу акціонерними товариствами з державною часткою та кількість випусків акцій, які допущено до торгів на фондових біржах. Визначити зміни в законодавчій базі, які стосуються мажоритарних та міноритарних власників акцій даних товариств, вимог щодо захисту власників простих акцій. Дослідити дивідендну політику найбільших товариств України щодо нарахування та виплат дивідендів, визначити проблеми та запропонувати можливі шляхи їх вирішення. Розробити стратегію розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Результати дослідження свідчать про те, що ступінь одержаних результатів полягає у розробці науково-обґрунтованих рекомендацій і стратегії майбутнього розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень і впровадження стратегії на акціонерних товариствах, спрямованої на розвиток фінансово-економічних результатів діяльності акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Висновки: Розглянуто стратегію розвитку динаміки та структури фінансово-економічної діяльності акціонерних товариств з державною часткою, визначено тенденції їх змін, визначено вплив негативних факторів на розвиток фінансово-економічних результатів діяльності акціонерних товариств з державною часткою. Досліджено зміни розміру статутного капіталу від розміру мінімальної заробітної плати, розглянуто труднощі проходження процедури лістингу акціонерними товариствами з державною часткою та кількість випусків акцій, які допущено до торгів на фондових біржах. Визначено зміни в законодавчій базі, які стосуються мажоритарних та міноритарних власників акцій даних товариств, вимог щодо захисту власників простих акцій. Проаналізовано дивідендну політику найбільших товариств України щодо нарахування та виплат дивідендів, визначено проблеми

та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Розроблено рекомендовану стратегію розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні.

Ключові слова: акціонерний сектор, акціонерне товариство, статутний капітал, мажоритарні та міноритарні власники акцій, дивіденди, дивідендна політика, корпоративний контроль, державне регулювання, державна частка власності, економічна політика, емісія акцій, продаж акцій, пакет акцій, ринок акцій.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ С ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЧАСТЬЮ В УКРАИНЕ

**Верещака И.М.,
Горбатенко Е.А.**

Предметом исследования является разработка стратегии для развития акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Целью исследования является проанализировать динамику и структуру финансово-экономической деятельности акционерных обществ с государственной частью, определить тенденции их изменений, определить влияние негативных факторов на развитие финансово-экономических результатов деятельности акционерных обществ с государственной частью. Исследовать изменения размера уставного капитала от размера минимальной заработной платы, рассмотреть трудности прохождения процедуры листинга акционерными обществами с государственной частью и количество выпусков акций, которые допущены к торгам на фондовых биржах. Определить изменения в законодательной базе, которые касаются мажоритарных и миноритарных владельцев акций данных обществ, требований по защите владельцев простых акций. Исследовать дивидендную политику крупнейших обществ Украины относительно начисления и выплат дивидендов, определить проблемы и предложить возможные пути их решения. Разработать стратегию развития акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что степень полученных результатов заключается в разработке научно-обоснованных рекомендаций и стратегии будущего развития акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований и внедрение стратегии в акционерных обществах, направленной на развитие финансово-экономических результатов деятельности акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Выводы: Рассмотрено стратегию развития динамики и структуры финансово-экономической деятельности акционерных обществ с государственной частью, определены тенденции их изменений, определено влияние негативных факторов на развитие финансово-экономических результатов деятельности акционерных обществ с государственной частью. Исследованы изменения размера уставного капитала от размера минимальной заработной платы, рассмотрены трудности прохождения процедуры листинга акционерными обществами с государственной частью и количество выпусков акций, которые допущены к торгам на фондовых биржах. Определены изменения в законодательной базе, которые касаются мажоритарных и миноритарных владельцев акций данных обществ, требований по защите владельцев простых акций. Проанализировано дивидендную политику крупнейших обществ Украины относительно начисления и выплат дивидендов, определены проблемы и предложены возможные пути их решения. Разработано рекомендуемую стратегию развития акционерных обществ с государственной частью в Украине.

Ключевые слова: акционерный сектор, акционерное общество, уставный капитал, мажоритарные и миноритарные владельцы акций, дивиденды, дивидендная политика, корпоративный контроль, государственное регулирование, государственная часть собственности, экономическая политика, эмиссия акций, продажа акций, пакет акций, рынок акций.

THE DEVELOPMENT STRATEGY OF JOINT-STOCK COMPANIES WITH STATE SHARE IN UKRAINE

**Vereshchaka I.M.,
Gorbatenko O.A.**

The subject of research is to develop a strategy for the development of joint-stock companies with state share in Ukraine.

The purpose of research is to analyze the dynamics and structure of financial and economic activity of joint-stock companies with the state share, identify trends in their changes to determine the impact of negative factors on the development of economic and financial results of activities of joint-stock companies with state share. To investigate the changes of size of the Charter capital the size of the minimum wage, to consider the difficulties of listing joint-stock companies with state share and the number of issues of shares that are traded on stock exchanges. To determine changes in the legal framework, which affect majority and minority shareholders of these companies, requirements for the protection of holders of common shares. To investigate the dividend policy of the largest companies of Ukraine regarding the accrual and payment of dividends, identify problems and propose possible solutions. Develop a strategy for the development of joint-stock companies with state stake in Ukraine.

The results of work the study indicate that the degree of the obtained results is to develop research-based recommendations and strategies for future development of joint-stock companies with state stake in Ukraine.

Practical Implications: the organization and carrying out scientific research and implementation strategies in joint-stock companies aimed at developing economic and financial results of activities of joint-stock companies with state stake in Ukraine.

Conclusions: Reviewed the strategy of development of the dynamics and structure of financial and economic activity of joint-stock companies with the state share, the tendencies of their changes, and the influence of negative factors on the development of economic and financial results of activities of joint - stock companies with state share. Changes the size of the share capital of the minimum wage, discusses the difficulties of listing joint-stock companies with state share and the number of issues of shares that are traded on stock exchanges. The determined change in the legislative framework that relate to majority and minority shareholders of these companies, requirements for the protection of holders of common shares. Analyzed the dividend policy of the largest companies of Ukraine regarding the accrual and payment of dividends, identified problems and proposed possible solutions. Developed recommended strategy for the development of joint-stock companies with state stake in Ukraine.

Key words: joint sector, a joint stock company with authorized capital of majority and minority owners of shares, dividends, dividend policy, corporate control, government regulation, government share ownership, economic policy, issue of shares, sale of shares, the shares in the stock market.

Formulation of the problem. The history of development of joint stock companies with state shares is quite difficult, and given the stage of development of economy, more and durable. In this regard, today, there are many legal problems associated with the functioning of the equity of companies with state share in Ukraine. Therefore the given theme, in our opinion, is quite relevant. As is known, joint-stock companies with the state share are one of the most widespread organizational-legal forms of management in Ukraine. Assessing the advantages of joint-stock companies with state share over others, we should look at individual aspects. So, in particular, should take into account that joint stock companies with state shares are the most flexible to attract capital, and that such opportunities are directly related to the sizes of accumulation in the economy of the state.

Analysis of recent research and publications. Problems of functioning and development of the development strategies of joint stock companies with state share in Ukraine in his writings covered such national and foreign scientists as: N. With. Butrin Boca, M. Gordon, E. Braley, S. Myers, I. Blank, A. Mendrul, V. Sutormin, A. Smitiukh, A. Cherpak, V. Shekhovtsov, V. A. Shpilevoy stern, etc. Such organizational-legal form of the company is most democratic for doing business, allows you to combine an unlimited number of savings of private individuals and on which all the owners of the companies have limited liability for the obligations of the Corporation, which in itself is an incentive to invest in risky but potentially profitable and necessary for society [2].

Setting objectives. In the conditions of constantly growing international competition for the capital of Ukrainian joint stock companies with state share will only become more attractive to investors if they are to apply high standards of corporate governance and pay more attention to the interests of the shareholders. The aim of the study is to determine the impact of negative factors on the development of economic and financial results of activities of joint-stock companies with state share. To investigate the dividend policy of the largest companies of Ukraine regarding the accrual and payment of dividends, identify problems and propose possible solutions. Develop a strategy for the development of joint-stock companies with state stake in Ukraine [3].

Presentation of the main research material. The development strategy of joint-stock forms of management with state stakes in Ukraine, the growth in the number of shareholders, the need to protect

their interests require legislation particular attention to consideration of issues of modern domestic joint-stock companies with state stake, assess the effectiveness of their financial and economic activities, the holding of equity and dividend policy, management of profits and equity capital, financial transactions with securities in the stock market. Unlike countries with more developed market economy, joint stock companies with state stake in Ukraine is not formed by combining the individual capital of the shareholders, through the distribution of statutory funds of state enterprises during privatization. Therefore, in our country there are still many problems associated with the development of joint-stock form of management, with the state share, namely: there are no mechanisms to protect the rights of minority shareholders, there is no reliable information on the activities of joint stock companies with state shares do not comply with the decision of the shareholders meeting, there is a tendency to pay out dividends at all, or the payment of the minimum dividend on the residual principle, no respect for the shareholder as the owner and others [4].

Another quite noticeable problem is that the nature of joint stock companies with state shares as merger of capital leads to the fact that the real power still belongs to those shareholders who own a significant stake. It is important to fully ensure the rights of small shareholders, to create for them certain guarantees. Supported opinion on the feasibility of installing it at the legislative level the right of minority shareholders to «opt out». That is, in the case of a vote «against» certain decisions of the General meeting, small shareholder shall have the right, and, accordingly, joint-stock company is obliged to buy back its shares [2].

This, of course, only the main problems that hindered implementation of joint-stock companies with a state share of the tasks assigned to them. In General, it should be recognized that the model of corporate relations, which operated in recent years in Ukraine, was a transition due to the peculiarities of the period of formation and development of joint-stock companies with state stake in Ukraine.

One of the most important areas of reform strategy management of public joint stock companies is to increase the level of disclosure by public companies of information and its reliability. These requirements relate to joint state and municipal unitary enterprises and economic societies, the authorized capital of which more than 50 percent of shares (shares) belong to the state or local community, and also economic societies, 50 and more percent of shares (shares) which belong to the economic societies, the share of the state or a territorial community which is 100 percent. The table contains information on the financial statements and the auditor's report, released especially important state joint-stock companies.

Since the beginning of the 2018 European financial markets has moved to a new level of regulation with the entry into force of the new legislation on markets in financial instruments, namely the EU Directive 2014/65/EU on markets in financial instruments (MIFID II) EU Regulation 600/2014 on markets in financial instruments (MIFIR) and a number of other acts of the European legislation associated with them. About it informs the press service of NSSMC [1].

Table 1. Audit opinion and financial statements of joint-stock companies with state stake in Ukraine for the year 2016 as 20.06.2017 [1]

№	State joint-stock company	Body management	The value of the assets bln.	Audit and financial reporting	Standard financial report	Audit 2016	Company what audits	Audit company meets the criteria of the Decision you 390
1.	Private joint-stock company «Ukrzaliznytsya»	CMU	266,85	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Ernst & young audit services «	YES
2.	Public joint-stock company «State food grain Corporation of Ukraine»	Agriculture Ministry	37,98	Auditors report and financial statements	MSFZ	In the process of	LLC»BDO»	YES
3.	Public joint-stock company «The Agrarian Fund»	Agriculture Ministry	5,95	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Baker Tilly Ukraine»	YES

4.	Public joint-stock company «JOINT MINING AND CHEMICAL COMPANY»	Minekonom the development	3,06	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	PRAT»Kpmg Audit»	YES
5.	Public joint-stock company «UKRGIDROENERGO»	Minenergy-coal	25,07	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «BDO»	YES
6.	Public joint-stock company «Ukrpochta»	Mininfrastrukturi	10,59	Financial statements	MSFZ	In the process of	LLC AF «Pricewaterhousecoopers»	YES
7.	Private joint-stock company «Roads of Ukraine»	Ukravtodor	As 01.04.2017y. drafting consolidated report did not complete, reliable indicators of missing	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Audit company Industrial company»	NO
8.	Private joint-stock company «ODESSA DOCK PLANT»	FDMY	3,56	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Ernst & young assurance services»	YES
9.	Private joint-stock company «Centrenergo»	FDMY	6,22	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Baker Tilly Ukraine»	YES
10.	Private joint-stock company «Turboatom»	FDMY	4,74	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Ernst & young assurance services»	YES
11.	JOINT-STOCK COMPANY «KHARKIV-OBLENERGO»	FDMY	3,73	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «BDO»	YES
12.	OPEN JOINT-STOCK COMPANY «ZAPOROZHYE-OBLENERGO»	FDMY	2,35	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «BDO»	YES
13.	Private joint-stock company «HMELNICK OBLENERGO»	FDMY	1,74	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «BDO»	YES
14.	Private joint-stock company «NIKOLAEV-OBLENERGO»	FDMY	1,13	Auditors report and financial statements	MSFZ	YES	LLC «Baker Tilly Ukraine»	YES

For the last three years, regulated capital market in Ukraine is narrowed down three times in UAH and almost seven times in dollar terms (from \$52 billion in 2014, to \$7.7 billion in 2017) Most significantly for 2015-2017 years decreased the volume of exchange trading of Government Securities (356 billion USD) and bonds of enterprises (24 billion USD). The volume of exchange trading securities, which are considered as the most risky in terms of manipulation was significantly decreased and more modest: stocks-at 21 billion. UAH. invest certificates - 4. USD. Term contracts you can also note the reduction of trading for 6 billion. UAH., although available to derivative diversity Toolkit has been significantly expanded. In total, 86% reduction in the volume of exchange trading in Ukraine for three years caused by a decline in the liquidity of the market circulation of Government securities.

As of the beginning of 2018 year state administered corporate rights in 501 commercial company. In the management of PROPERTY at the balance sheet date were corporate rights in 315 commercial companies (as of the beginning of 2017 year their number amounted to 341). Of these 191 joint created by privatization and corporatization, 62 joint-stock company, created with the participation of State property Fund, 52 limited liability companies and other business entities (HC, duck SJSHC, NAC, COAL). In the

102 companies Fund managed by the State share of size less than 25% of the authorized Fund, 59, from 25% to 40%, 30-40% to 50%, 33, from 50% to 60%, 65, from 60% to 100%, and in 26 communities-a State part size of 100%. In the management of other executive bodies were corporate rights of the State in 186 commercial companies (as of the beginning of 2017 year their number was equal to 185).

Of these 134 joint stock company, 35 limited liability companies and 17 other business companies (HC, duck SJSHC, NAC, COAL). 20 companies these authorities ruled the State share of size less than 25% of the authorized Fund, 13-from 25% to 40%, 16, from 40% to 50%, 8-from 50% to 60%, 13-from 60% to 100%, and in 116 companies – the State share of size 100%. In General, at the balance sheet date the State administered the corporate rights in 501 commercial companies. Last year their number decreased by 4.8% (at the beginning of 2017, the number of corporate rights of the State amounted to 526). The average salary in Ukraine in December 2017 year amounted UAH 8 777. Average nominal wage of full-time employee of enterprises, institutions and organizations of Ukraine in December 2017 year amounted UAH 8 777 that turned out in 2.7 times above the level of the minimum wage (3 200), informs state statistics. Compared with November 2017 onwards the size of average nominal wages increased by 17.4% and over the last 12 months (relative to December 2016) – 35.5%. Index of real wages in December 2017 year compared with November 2017 year stood at 116.2% and relatively to December 2016, 118.9% [1].

In particular, the regulatory Act concerning the registration of securities includes:

- registration of securities;
- requirements for a decision on the issue;
- the list of documents required for registration of securities;
- the order of refusal of registration of securities;
- the list of documents required for registration of the report on the results of securities issuance;
- order refusal in registration of the report on the results of securities issuance;
- the requirements for disclosure of the information contained in the report on the results of securities issuance;
- the term of publication of the report on the results of securities issuance;
- the procedure for issuance, circulation, redemption and cancellation of registration of issue of convertible bonds;
- the order of shareholders pre-emptive rights to acquisition shares of additional issue.

Is creation of base of such documents also foreseen: in relation to making of report of securities issuers public that they are considered such which carried out public suggestion of securities; is there position and report on the reward of members of observant advice of joint-stock company; position and report is on the reward of members of executive branch of joint-stock company. Foremost, is it needed to pay regard to the participants of capital market and issuers of securities such innovations which will be inculcated: are under an obligation exchange stocks in writing to report issuers about bringing of them securities to the exchange list, in case if such bringing a not issuer takes the lead.

From now on one level of listing will be inculcated only, thus requirements in relation to bringing and stay of securities in listing will answer requirements which was before used to the second level. All issuers, securities of which are included to the exchange register by the state on January, 1, 2019, must have actual boulevard of securities, that such which answers the new requirements of legislation. Exchange stocks must in writing report issuers securities of which upon the date of entering into force of changes to Statute about functioning of exchange stocks will be in an exchange list, about a necessity to January, 1, 2019 to bring the activity to conformity with the set terms in relation to the stay of securities in an exchange list. The innovations of Statute about the order of registration of changes to the rules of exchange stock touch introduction in an appeal on the exchange stock of derivatives [4].

With the purpose of transparent zing trading in the noted financial instruments Commission extends a ground which exchanges will give in such case. In accordance with the renewed release of document must a ground contain: description of base asset, reliability, quality and availability of sources given, which the cost of contract execution is set on the basis of; analysis of dynamics of cost of base asset for previous 1- 3 years (in the case of presence). All these changes will be instrumental in the increase of transparency of exchange trade, responsibility of exchange stocks, and improvement of quality of opening of information by issuers and according to greater knowledge of investors. Both documents will be published on the web site of NKCPFR for an acquaintance with him and grant during 30 days of suggestions and remarks.

Does a document contain: are there recommendations in relation to a manner and matter of report of independent public accountant in relation to the financial reporting of financial institution; are there features of determination of key questions of audit for the different types of financial institutions; recommendations in

relation to the account of requirements of the proper legislative and normative acts after every type of activity at the market of unbank financial services. Systematic is violation two and more than times requirements of legislation in the field of markets of financial services. In accordance with set the regulator act of criteria, after which a risk degree from realization of economic activity in the field of markets of financial services, subjects of menage is estimated belong to one of three degrees of risk, - high, middle or insignificant. The index of PFTS grew on to a 1,26 point, and Ukrainian share Index - on to a 10,83 point.

Table 2. An index and volumes of auctions is on PFTS after 16.02.2018 [1]

Volume of auctions, hryvnya	Index of PFTS
113 318 441,72	335,79

Table 3. The Ukrainian share index and volumes of auctions is on the «Ukrainian exchange» after 16.02.2018

Volume of auctions, hryvnya	Ukrainian share index
309 989 932,60	1 461,68

In 2017 year negative balance of foreign trade balance of Ukraine was evened \$2 625,4 millions The volume of export of commodities and services of Ukraine in 2017 year made \$52 329,6 millions, to the import – \$54 955,0 millions, informs Derzhstat. By comparison to 2016 year an export was increased on 16%, import – on 23,3%. Negative balance of foreign trade balance was made by \$2 625,4 millions (in 2016 year positive balance was fixed in size of \$541,6 millions). As press-service of national Bank reports, in January, 2018 interest rates after new hryvnya deposits grew to 11,6% annual for households and to 9,6% annual for business. Such tendency is investigation of increase of registration rate the National bank to 16%. As a result of such rising in price of funding interest rates are after new credits in a hryvnya rose also - to 29,7% annual for households and to 15,3% annual for business. The general brief-case of deposits in national currency in solvent jars in January, 2018 grew short on 3% to 475,4 milliards of Uah Above all things, it took place due to the decline of corporate deposits in a hryvnya (on 4,9% for a month). Tailings of hryvnya money on the deposits of households reduced less substantially (on 0,8% for a month).

Strategy of development of joint-stock companies with state part are based on experience of the economic developed countries, principles of corporate management, accepted Organization of economic collaboration and development, and also in practice activity of joint-stock companies, with state part in Ukraine. In that time recommendations fully conform to the requirements of current legislation [5]:

1. Introduction of these recommendations joint-stock companies can be carried out both through their everyday voluntarily application by joint-stock companies with state part and through their including to regulations ta/abo internal normative documents of societies (positions, regulations and others like that) and grant to them thus obligatory character.

2. Acceptance is encouraged a joint-stock company with state part of internal normative documents on basic questions of activity especially in the conditions of narrow-mindedness of norms of current legislation. Presence of such internal documents which are based on the best practice of corporate management and possibility of acquaintance with them of potential investors positively will influence on the investment decisions of the last in relation to securities of society [6].

Joint-stock companies with state part in Ukraine can have the ratified dividend policy with which potential investors can familiarize before acceptance of investment decisions. Such dividend policy will determine not only the share of profits, which an enterprise in the future plans to send to payment of dividends, but also circumstances which will undertake to attention at determination of certain size of dividends - feature of development of business in a past period, requirements in the reinvestment of share of profits, presence of the preferredss produced society and others like that. To the substantial risks which are subject prognostication, such belong: risks, related to concrete industry of activity of issuer and geographical region; dependence is on the certain types of raw material; risks are at the financial market, including risks, related to the interest rates and course of exchange of currencies; risks, related to responsibility of society for the state of ecological environment.

It is expedient to have a separate internal document, which regulates questions, related to activity of observant advice, society. In addition, some requirements to the members of observant advice, in particular, position in relation to property accountability of members of observant advice for non-fulfillment or improper performance of fixed duties, should be connected agreements (contracts) that are concluded with each member. The general meetings of shareholders' can determine requirement to the members of

advice. These requirements can include the presence of the proper education and experience of work, knowledges, in industry of record-keeping and finances, experience, in the sphere of business or management, knowledges of industry an enterprise works in which, to experience of the strategic planning and others like that. Society can count passing of studies on questions a fund market and corporate management as advantage of one candidate in councillors before other or to stimulate passing of such studies during the term of stay of persons on positions in advice. Suggestions in relation to candidates in the complement of advice must contain information not only about qualification, professional qualities and experience but also information about a simultaneous stay by the public servant of other enterprises, about the professional ta/abo personal copulas of candidates with this joint-stock company, about the stockholding of society (with pointing of amount and category) and others like that. For providing of that composition of observant advice was maximally represented by membership of shareholders, during advancement of candidates in the complement of advice societies it is expedient to provide the obligatory representative office of shareholders which own the certain percent of actions (10-20 percents are depending on quantitative composition of advice). For providing of effective activity of advice during all term of appointments of its members on the general meetings of shareholders' it is expedient to elect reserve composition. Persons from reserve composition will become the full-fledged members of advice or in the case of early termination of powers of councillors of any reasons, or only in the event of certain circumstances, certain internal documents of the company or by decision of the general collections.

To the joint-stock companies with state part in Ukraine it is recommended to inculcate position of corporate secretary, which is elected general collections, is independent of executive branch and to accountable general collections and advice. Upon a corporate secretary implementation of organizational functions and providing of everyday connection depends between advice and shareholders, advice and other organs of society. Must be held session regularly, less all one time in a quarter. In the case of holding session advice every it's member must preliminary receive message about a date and time of his lead through, and also order-paper and materials, in relation to the questions of order-paper. In regulation of society must be fixed order of making decision on council-boards. For maximal presentation by advice of interests of shareholders society can provide for, that on certain most essential questions made decision skilled most voices of councillors or even unanimously. It is possible to provide for and right to decision vote of chairman of advice in the case of equality of voices of its members during a decision-making. For a grant the shareholders of possibility to estimate activity of not only advice on the whole but also each of its members, in the report of advice subject opening information about activity of advice and fame about activity each of its members, visit by them council-boards and others like that. Standards of internal documents of the company regarding the relationship of councils with executive power must provide forms in which control is carried out after the executive power from the council and the procedure for obtaining information, advice on activities of the company and its executive authority the possibility of participation of advisers or authorised by the council representative at the meetings of the executive bodies of access of advisors minutes of meetings of executive power, etc. To regulation of joint-stock companies with state part in Ukraine must be included position about responsibility of councillors for the disclosure of commercial secret and confidential information about society [3].

Conclusions are from the conducted research. For providing of functioning of strategy of development every joint-stock company with state part in Ukraine through the authorized organs or authorized persons makes agreement. Some of agreements have direct attitude toward shareholders and their rights, as a result of such agreements society gets incomes or bears loss, the cost of society diminishes or grows. It sure will influence on the market value of actions, on possibility of receipt of dividends shareholders and their size. As a result of agreements in relation to reorganization of society shareholders become the participants of new enterprises. Therefore uttery important is that shareholders were in a position to take part in making decision about the conclusion of the most essential and substantial agreements of society. For this achievement in regulation of society it follows to take the decision of questions in relation to the conclusion of some agreements to exceptional jurisdiction of general collections or observant advice.

In the regulation of companies, should define major deals, as well as interrelated transactions which in the aggregate would fall under the definition of major transaction. During determination of considerable agreement it is expedient to go out not from the size of charter fund of society, but from the cost of his assets. For example, an agreement or a few interrelated agreements, after which a cost of property (works or services) which is the article of these agreements is 25 and more percents of cost of assets of society from data of the last annual financial reporting, will be considered a considerable agreement. It may also

be noted that the transaction, which is a joint stock company with the state share of current economic activity is not subject to significant transactions [5].

By grounds for attributing of a few agreements to interrelated can be their accordance such signs:

- 1) agreements are parts of one large agreement;
- 2) parties to the transactions are individuals or related persons;
- 3) the article of such agreements is property (works, services) of one kind and others like that.

The substantial terms of projects of agreements in relation to considerable agreements must in advance get shareholders for an acquaintance simultaneously with other materials, related to the questions of order-paper, that shareholders were in a position to accept a thinking over and self-weighted decision about their conclusion or un conclusion. Such personal interest can contact with the domestic relationships of public servant of society with the public servant of potential contractor by agreement or with the fact of domain by considerable part in charter fund of such contractor, or with any other circumstances through which a person has property interest in an agreement. A separate settlement is required by acquisition for the shareholders of the actions of this society which is carried out society on own initiative prepaid by them, unlike obligatory redemption of actions, about which speech went in a section about the rights of shareholders. With the purpose of providing of interests of shareholders and creditors in regulation of society it is expedient to take a decision-making about acquisition of own actions to exceptional jurisdiction of the general meetings of shareholders' or, at least, observant advice. It is recommended to provide for, that a next decision about resale of the purchased actions or their distribution among the workers of society is accepted or general collections, or observant advice, especially in that case, if the question is about the sale of stocks councillors or executive branch. An important requirement to the agreements of society (especially to the considerable agreements; agreements which the personal interest is in relation to; acceding to the own actions is their placing, and also acquisition and sale of treasury for shareholders stocks) is a requirement about their conclusion by a joint-stock company with state part in Ukraine on a fair value, which in most cases will be a market value [7].

Список використаних джерел

1. Розвиток законодавства про цінні папери, фондовий ринок та акціонерні товариства: річний звіт НКЦПФР за 2016-2017 рік// Ринок цінних паперів України. – 2017. – № 7. – С. 4-5.
2. Смитюх А. Арифметика корпоративного контролю [Електронний ресурс] / А. Смитюх. – Режим доступу: <http://antiraid.org.ua/2017/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
3. Черпак А. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А. Черпак // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2016. – № 3. – С. 162-170.
4. Щербина Е. Переваги Закону «Про акціонерні товариства» для іноземних акціонерів та складнощі у застосуванні окремих новел [Електронний ресурс] / Е. Щербина. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/jurclub/article/2879.aspx>
5. Шеховцов В. Визначення шляхів та підходів до управління процесами зміни форми власності підприємств ОПК та можливості у зв'язку з цим державного контролю за їх діяльністю [Електронний ресурс] / В. Шеховцов, О. Шевченко. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2016/6.htm>
6. Шпильова В. О. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності [Електронний ресурс] / В. О. Шпильова // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
7. Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків : ХНАМГ, 2016. – 243 с.

References

1. Development of legislation is about securities, fund market and joint-stock companies: annual report of NKCPFR after 2016-2017 rik // Market of equities of Ukraine. – 2017. – 7. – S. 4-5.
2. Smityukh A. Arifmetika korporativnogo kontrolia [Arithmetic Corporate Control]. <http://antiraid.org.ua/2017/02/18/print:page,1,arifmetika-korporativnogo-kontrolja.html>
3. Cherpak A. Korporatyvnyi kontrol v systemi upravlinnia aktsionernym tovarystvom [Corporate Control in the System of Management of a Joint-stock Company]. Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva [Bulletin of Ternopil Academy of National Economy]. No.3. (2016). pp. 162-170.
4. Scherbina of E. Perevagi Law is «On joint-stock companies» for foreign shareholders and complications in application of separate short stories [Electronic resource] / E. Scherbina. : <http://blog.liga.net/user/jurclub/article/2879.aspx>

5. Shekhovtsov V., Shevchenko O. Vyznachennia shliakhiv ta pidkhodiv do upravlinnia protsesamy zminy formy vlasnosti pidpriemstv OPK ta mozhlyvosti u zviazku ztsym derzhavnoho kontroliu za ikh diialnistiu [Determining of Ways and Approaches to Manage the Enterprises (OPK) and the State Control for their Activities]. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2013/6.ht>

6. Shpylova V.O Korporativna kultura: sutnist ta aktualni problemy suchasnosti [Corporate Culture: the Essence and Problems of Modernity]. Efektyvna ekonomika [Effective Economy]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>

7. Shtern H.Yu. Korporativne upravlinnia: navchalnyi posibnyk [Corporate Governance: Educational Accessory]. Kharkiv: KhNAMH, 2016. 243 p.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Верещака Іван Михайлович, кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки
Горбатенко Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки
 ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
 вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Верещака Иван Михайлович, кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики
Горбатенко Елена Анатольевна, старший преподаватель кафедры экономики
 ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
 ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Vereshchaka Ivan Mikhailovich, Ph. teacher of economics department
Gorbatenko Elena Anatoliivna, senior teacher of economics department
 SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky SPU named Gregory Skovorody»
 Sty. Sukhomlinsky 30, Pereyaslav-Khmelnitsky, 8401, Ukraine

УДК 330.32: 330.34

DOI: 10.5281/zenodo.1219846

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

**Грищенко І.М.,
Ігнатенко О.С.**

Предмет, мета роботи. Наведено узгаальнення методичних та науково-практичних положень щодо інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу. Розкрито завдання механізму регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Розроблено пропозиції щодо перспективних інструментів прямої та непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Показана роль інновацій як особливої форми інвестицій у агропромисловому комплексі. Предмет дослідження – науково-практичні основи регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Мета дослідження – розробка науково обґрунтованих рекомендацій з питань оптимізації інструментарію регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Метод або методологія проведення роботи. Використовувалися загальнонаукові та специфічні методи та прийоми наукових досліджень – індукція і дедукція, аналіз і синтез, наукове абстрагування, метод експертних оцінок, формальний метод (для аналізу текстів нормативно-правових актів).

Результати роботи. Подано науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшої оптимізації інструментарію регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути застосовані при формуванні та реалізації державної аграрної політики, державної інвестиційної політики, державної грошово-кредитної політики.

Висновки. Сформульована науково обґрунтована пропозиція щодо доцільності розробки Стратегії інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу. Метою

вказаної Стратегії слід визначити поліпшення структури та збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що залучаються (спрямовуються) до видів економічної діяльності агропромислового комплексу з урахуванням проголошених пріоритетів соціально-економічної та продовольчої політики держави.

Серед інструментів прямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі вказані наступні: повне або часткове державне фінансування інвестиційних та інноваційних проектів у окремих видах економічної діяльності агропромислового комплексу; реалізація програм державно-приватного партнерства при здійсненні системних інвестиційних проектів; надання гарантій (державних, місцевих) при здійсненні інвестиційних проектів (повних, часткових); супроводження крупних інвестиційних проектів, у тому числі із залученням іноземних інвестицій; сприяння окремим інвесторам (суб'єктам інвестиційного діяльності) у отриманні субсидій, грантів, інвестиційних кредитів.

Серед інструментів непрямой підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі запропоновані наступні: підтримка належного рівня доходів виробників; цінове регулювання; підтримка розвитку ринкової та виробничої інфраструктури; компенсація витрат операційної діяльності; державне фінансування наукової та науково-технічної діяльності із створення нових сортів рослин та виведення нових порід тварин; інструменти регіональної підтримки харчової промисловості та сільськогосподарського виробництва; організація некомерційного маркетингу та просування вітчизняної продукції харчової промисловості та сільського господарства на світових ринках.

Ключові слова: інвестиції, інновації, інвестиційна діяльність, інструменти регулювання, агропромисловий комплекс, стратегія.

ОПТИМИЗАЦИЯ ИНСТРУМЕНТАРИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

Грищенко И.М.,
Игнатенко А.С.

Предмет, цель работы. Приведено обобщение методических и научно-практических положений по вопросам инвестиционного обеспечения развития агропромышленного комплекса. Раскрыто задание механизма регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе. Разработаны предложения относительно перспективных инструментов прямой и не прямой поддержки инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе. Показана роль инноваций как особенной формы инвестиций в агропромышленном комплексе. Предмет исследования - научно-практические основы регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе. Цель исследования – разработка научно обоснованных рекомендаций по вопросам оптимизации инструментария регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе в условиях современных социально-экономических трансформаций.

Метод или методология проведения работы. Использовались общенаучные и специфические методы и приемы научных исследований – индукция и дедукция, анализ и синтез, научное абстрагирование, метод экспертных оценок, формальный метод (для анализа текстов нормативно-правовых актов).

Результаты работы. Представлены научно обоснованные предложения по дальнейшей оптимизации инструментария регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть применены при формировании и реализации государственной аграрной политики, государственной инвестиционной политики, государственной денежно-кредитной политики.

Выводы. Сформулирована научно обосновано предложение о целесообразности разработки Стратегии инвестиционного обеспечения развития агропромышленного комплекса. Целью указанной Стратегии следует определить улучшение структуры и увеличение объема инвестиционных ресурсов, привлекаемых (направляются) к видам экономической деятельности агропромышленного комплекса с учетом провозглашенных приоритетов социально-экономической и продовольственной политики государства.

Среди инструментов прямой поддержки инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе указаны следующие: полное или частичное государственное

финансирование инвестиционных и инновационных проектов в отдельных видах экономической деятельности агропромышленного комплекса; реализация программ государственно-частного партнерства при осуществлении системных инвестиционных проектов; предоставление гарантий (государственных, местных) при осуществлении инвестиционных проектов (полных, частичных); сопровождение крупных инвестиционных проектов, в том числе с привлечением иностранных инвестиций; содействие отдельным инвесторам (субъектам инвестиционной деятельности) в получении субсидий, грантов, инвестиционных кредитов.

Среди инструментов косвенной поддержки инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе предложены следующие: поддержание надлежащего уровня доходов производителей; ценовое регулирование; поддержка развития рыночной и производственной инфраструктуры; компенсация расходов операционной деятельности; государственное финансирование научной и научно-технической деятельности по созданию новых сортов растений и выведения новых пород животных; инструменты региональной поддержки пищевой промышленности и сельскохозяйственного производства; организация некоммерческого маркетинга и продвижения отечественной продукции пищевой промышленности и сельского хозяйства на мировых рынках.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, инвестиционная деятельность, инструменты регулирования, агропромышленный комплекс, стратегия.

OPTIMIZATION TOOLS FOR REGULATING INVESTMENT ACTIVITIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Grishchenko I.M.
Ignatenko S.A.

The subject, the purpose of the work. The following is the generalization of the methodological and practical provisions for the investment development of the agro-industrial complex. Solved assignment of the mechanism of regulation of investment activity in the agricultural sector. Developed proposals for prospective instruments of direct and indirect support of investment activity in the agricultural sector. The role of innovation as a special form of investment in the agricultural sector. Subject of research - scientific and practical bases of regulation of investment activity in the agricultural sector. The purpose of this study is to develop evidence-based recommendations on optimization of the instrumentation for regulation of investment activity in the agro-industrial complex in conditions of modern socio-economic transformations.

Method or methodology of work. Was used General scientific and specific methods and techniques of scientific research – induction and deduction, analysis and synthesis, scientific abstraction, method of expert evaluations, a formal method (for the analysis of texts of regulatory legal acts).

The results of the work. The scientifically-based proposals on further optimization of the instrumentation for regulation of investment activity in the agricultural sector.

The scope of the results. The obtained results can be applied in the formation and realization of state agrarian policy, state investment policy, the state of monetary policy.

Conclusions. Scientifically substantiated proposal on the feasibility of Strategy of investment development of the agro-industrial complex. The aim of the Strategy should determine structure improvement and increase of the investment resources involved (sent) to the types of economic activities agro-industrial complex taking into account declared priorities of socio-economic and food policy.

Among the instruments of direct support for investment activities in the agricultural sector are the following: full or partial state financing of investment and innovative projects in selected economic activities in agriculture; implementation of programs of public-private partnership in the implementation of the system of investment projects; providing guarantees (state, local) in the implementation of investment projects (full, partial); support of major investment projects, including with attraction of foreign investments; promotion of individual investors (investors) to obtain subsidies, grants, investment loans.

Among the instruments of indirect support of investment activity in the agricultural sector offered the following: maintaining the appropriate level of producers' income; price regulation; support the development of market and production infrastructure; payment of costs of operating activities; state financing of scientific and scientific-technical activities on creation of new varieties of plants and breeding animals; instruments for regional support of food industry and agricultural production; organization of non-profit marketing and promotion of the domestic food industry and agriculture in world markets.

Key words: investments, innovations, investment activities, management tools, agriculture, strategy.

Актуальність дослідження. Підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу України, з огляду на особливості унікального земельного фонду та природно-кліматичних умов України, є питанням стратегічної важливості. Належна результативність функціонування підприємств агропромислового комплексу є фактором підтримки продовольчої безпеки держави, що є запорукою соціальної стабільності у суспільстві. З економічної точки зору, високоефективна робота агропромислового комплексу України є важливим фактором антициклічного регулювання та підтримки належних темпів економічного зростання. Окрім того, стабільна робота видів економічної діяльності агропромислового комплексу, у першу чергу сільського господарства, є одним із ключових чинників підтримки сільського населення та розвитку сільських територій. Однак, в діяльності агропромислового комплексу спостерігається низка проблем, у тому числі недостатність припливу інвестицій (дефіцит інвестиційного ресурсу). Відтак, держава в рамках формування та реалізації державної економічної політики має розробити ефективні управлінські рішення, спрямовані на застосування оптимальних інструментів регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Таким чином, в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій мають бути узагальнені та вироблені науково-практичні пропозиції з питань оптимізації інструментів регулювання інвестиційної діяльності агропромисловому комплексі. Цим визначається актуальність дослідження.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими, аналіз публікацій. Проблеми оптимізації інструментів інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі перебувають в полі зору провідних науковців. Так, теоретичні та методичні аспекти формування та реалізації інвестиційної політики, інвестиційного забезпечення розвитку суб'єктів господарювання досліджують Н.Бабіна [1], В.Готра [2], С.Рибалко [10]. Окремі аспекти застосування фінансових важелів активізації інвестування у видах економічної діяльності, у тому числі у агропромисловому комплексі, висвітлено у працях Я.Грушинського [3], С.Захаріна [5; 6], В.Киценко [7], Г.Натрошвілі [9]. Однак наявні розвідки не враховують впливу сучасних соціально-економічних трансформацій. Окрім того, доцільно з новітніх позицій сформувати перелік перспективних інструментів регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі з урахуванням сучасних викликів.

Предмет дослідження – науково-практичні основи регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Мета дослідження – розробка науково обґрунтованих рекомендацій з питань оптимізації інструментарію регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Завдання дослідження:

1. визначити умови та обмеження інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.
2. обґрунтувати науково-практичні підходи до проектування інструментарію регулювання інвестиційного процесу у агропромисловому комплексі.
3. навести перспективні інструменти регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Методи. Дослідження виконувалося на основі застосування загальнонаукових та специфічних методів та прийомів наукових досліджень – індукція і дедукція, аналіз і синтез, наукове абстрагування, метод експертних оцінок, формальний метод (для аналізу текстів нормативно-правових актів).

Постановка проблеми. У агропромисловому комплексі важливими є природно-кліматичні та екологічні фактори, від дії яких в значній мірі залежить результативність виробництва. Окрім того, в умовах фінансово-економічної кризи та глобалізації ринків продовольства вирішення питань оптимізації інструментів регулювання інвестиційної діяльності агропромисловому комплексі представляє собою складну науково-практичну та прикладну проблему. Проте в умовах системної фінансово-економічної кризи, загострення проблеми доступу населення до якісної продовольчої сировини, погіршення екологічної ситуації доцільно розробити науково обґрунтовані пропозиції та науково-практичні основи оптимізації інструментарію регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Результати дослідження. Підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу, згідно нашої позиції, має бути не самоціллю, а інструментом залучення достатніх за обсягом та строками вкладення інвестиційних ресурсів, що вкладаються в об'єкти інвестиційної діяльності на прийнятних для усіх учасників відповідних інвестиційних проектах умовах. Окрім того, необхідно враховувати обмеження про структуру інвестицій. Зокрема, слід сприяти припливу інвестицій, що

вкладаються у створення та впровадження новітніх агропромислових технологій, розробку аграрних інновацій, будівництво нових сучасних підприємств, виконання науково-технічних робіт тощо.

Підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу має стати завданням, що передбачає настання конкретних вимірюваних економічних наслідків, внаслідок чого відбуватиметься підвищення економічної результативності та ефективності роботи усіх видів економічної діяльності згаданого комплексу.

Слід врахувати необхідність врахування регіональних факторів розвитку аграрної галузі, про що справедливо наголошується у науковій літературі [10, с.139]. Кожен регіон має унікальні природно-кліматичні умови, а відтак, найбільш результативна модель регулювання економічної та інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі може бути створена лише за умови повноцінного врахування регіональних чинників. Окрім того, в умовах політики децентралізації державного управління, яка реалізується нині, зростає роль та значення важелів регулювання, що сконцентровані на регіональному рівні. Іншими словами, у агропромисловому комплексі усе більше відчуватиметься вплив інструментів підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу, що сконцентровані на регіональному рівні. Відтак, визначення стратегічних орієнтирів підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу необхідно здійснювати на основі врахування реальних регіональних тенденцій.

За інформацією департаментів агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, у видах економічної діяльності агропромислового комплексу реалізується 233 інвестиційних проєктів, що супроводжуються (підтримуються) органами державної влади та управління (національного, відомчого та регіонального рівнів). Загальний бюджет вказаних інвестиційних проєктів дорівнює 36,7 млрд.грн. [2; 3; 7; 10]. Найбільша кількість інвестиційних проєктів реалізується у Полтавській, Черкаській, Херсонській та Хмельницькій областях – тобто в тих областях, в яких є розвинутий агропромисловий комплекс. Інвестиційні проєкти реалізуються у підгалузях: скотарства (59 проєктів), обробка, зберігання та переробка зернових та технічних культур (48), свинарства (33), птахівництві (23), будівництво овоче- та фруктосховищ (21), переробка аграрної сировини (16) та ін.

Протягом 2017 р. було введено в експлуатацію понад 10 сучасних виробництв на новій технологічній основі, зокрема: високотехнологічний перевантажувальний термінал з відвантаження зернових та олійних культур на річковий транспорт (компанія «Нібулон») у с.Біленьке Запорізької обл., насіннєвий завод «П'ятидні» (ТОВ «П'ятидні») у с.П'ятидні Волинської обл. та інші об'єкти.

Слід, однак, розуміти, що в різних регіонах інвестори розраховують на різну результативність інвестиційних проєктів. Також результат підвищення інвестиційної привабливості інвестори різних типів сприйматимуть неоднаково. Це відбувається тому, що інвестори різних типів мають різні очікування до результатів інвестиційних проєктів у сфері агропромислового виробництва, а при ухваленні інвестиційних рішень звертають увагу на різні критерії (показники очікуваних результатів), і в залежності від регіону, і в залежності від підгалузі. Приміром, держава як інвестор звертає увагу на виконання соціальних зобов'язань, підтримку продовольчої безпеки держави, забезпечення високих податкових надходжень; внутрішні інвестори звертають увагу на високу прибутковість, підтримку високої врожайності землі, мінімізацію корупційних та інших ризиків; іноземні інвестори звертають увагу на високу прибутковість, гарантії захисту інвестицій, можливості вільного вилучення інвестицій та прибутку, переказ прибутку за кордон тощо [6, с.90]. Таким чином, будь-які результати, отримані внаслідок виконання роботи з підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу мають бути чітко ідентифіковані як такі, які призводять до збільшення зацікавленості конкретних реальних та (або) потенційних інвесторів у здійсненні інвестування, яке за обсягом, структурою та строками відповідає меті і завданням державної соціально-економічної політики.

Без сумніву, з огляду на складність та важливість актуальних завдань, що пред'являються до результатів роботи підприємств агропромислового комплексу, а також з урахуванням великої кількості факторів, що впливають на тенденції інвестиційного забезпечення розвитку цього комплексу, державна політика підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі має бути високогармонізованою з іншими напрямками державної політики (інвестиційною, аграрною, регіональною, земельною, податковою, грошово-кредитною та ін.). На нашу думку, державна політика підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі має представляти собою не просту сукупність «декларативних» нормативно-правових актів (тобто, бути не «набором гасел»), а бути формалізованою у формі Стратегії – окремому документі високого рівня, в якому визначені мета, завдання, відповідні заходи в межах згаданої політики. У вказаній Стратегії мають бути визначені стратегічні орієнтири щодо інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового

комплексу, а відповідні заходи мають передбачати виконання певних процедур (робіт) із залученням різних органів державної влади, органів місцевого рівня, підприємств, реальних та потенційних інвесторів, міжнародних та вітчизняних кредиторів (банків). Вказана Стратегія має бути реалізована за рахунок бюджетних та позабюджетних ресурсів і, в ідеалі, повинна представляти собою великий загальнонаціональний інвестиційний проект, що реалізується із використанням механізмів державно-приватного партнерства.

Вирішення завдання поліпшення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу слід здійснювати в першу чергу через удосконалення організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Іншим напрямом вирішення згаданого завдання є вжиття комплексних заходів, спрямованих на підтримку припливу інвестицій (залучення іноземних інвестицій, стимулювання інвестиційних кредитів тощо) у агропромисловий комплекс.

Удосконалення організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності агропромислового комплексу як напрям поліпшення інвестиційної привабливості вказаного комплексу на практичному рівні передбачає виявлення (ідентифікацію) проблем організації інвестиційної діяльності у різних видах економічної діяльності агропромислового комплексу та вирішення виявлених проблем. Слід, однак, врахувати, що певні проблеми мають об'єктивну природу, і їхнє вирішення неможливе (приміром, у випадку наявності міжнародних зобов'язань держави в частині здійснення підтримки експорту або обмеження імпорту сільськогосподарської сировини). Певні проблеми можуть мати переважно локальний (місцевий) характер і мають вирішуватися в межах реалізації відповідної регіональної політики.

На основі аналізу доступної літератури [1; 2; 5; 7; 9] можемо дійти висновку, що механізм регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі має низку проблем, у тому числі:

- неефективність екологічного та земельного регулювання (зокрема в частині встановлення правил, приписів та стандартів використання землі, охорони природного середовища, своєчасного здійснення ефективних природоохоронних заходів, з чіткою відповідальністю за порушення вказаних правил),
- нераціональність системи екологічного ліцензування та оподаткування (зокрема, завищені ставки земельного податку для невеликих сільськогосподарських виробників),
- нечіткість законодавства або неврегульованість питань щодо визначення корпоративних прав, прав власності, прав акціонерів (можливість викривлення відомостей про акціонерів, непрозорість системи реєстрації прав власності, наявність законних можливостей блокування проведення зборів акціонерів, розмивання акціонерного капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, обмеження прав мінори тарних акціонерів тощо);
- недостатня ефективність роботи торгово-економічних місій (торгово-економічних відділів при дипломатичних представництвах України) за кордоном, зокрема в частині залучення та супроводження системних іноземних інвестицій,
- відсутність системності у здійсненні капітальних інвестицій за рахунок бюджетів різного рівня (такі інвестиції здійснюються не у випадку об'єктивної необхідності, а переважно у випадку наявності «вільного» бюджетного ресурсу),
- відсутність достатньої кількості програм для підтримки малого підприємництва у агропромисловому комплексі, зокрема фермерства, сімейних бізнес-проектів,
- фрагментарність та вибірковість застосування інструментів надання державних гарантій для залучених нових інвестицій,
- нераціональність політики підтримки інвестиційних кредитів, що спрямовуються на фінансування інвестицій у агропромисловому комплексі.

Поданий перелік проблем, звісно, не є вичерпним, але і наведеного переліку цілком достатньо, аби зробити висновок про необхідність невідкладного вжиття чітких та ефективних заходів, спрямованих на оптимізацію інструментарію регулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Враховуючи описані вище проблеми та протиріччя, які характеризуються різнофакторною природою виникнення та наявністю багатьох економічних інтересів, а також з урахуванням необхідності забезпечення продовольчої безпеки держави, можемо дійти висновку, що задля організації належного забезпечення інвестиційного розвитку агропромислового комплексу із застосуванням засобів та інструментів державного впливу доцільно розробити документ стратегічного рівня – Стратегію інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу України. Цей документ повинен стати «дорожньою картою», за якою здійснюватиметься координація

дій та рішень органів державної влади та управління, що беруть участь у формуванні державної політики у сфері інвестиційного забезпечення агропромислового комплексу. В першу чергу йдеться про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство аграрної політики і продовольства України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, обласні державні адміністрації, а також окремі консультативно-дорадчі органи (Раду інвесторів при Кабінеті Міністрів України, Раду іноземних інвесторів та ін.). У Стратегії мають бути визначені мета, завдання, ключові орієнтири (планові параметри) інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу, і на основі цього розроблені цільові програми та програмні документи, в яких буде визначено заходи розвитку системи державної підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі, етапи реалізації визначених завдань та заходів, відповідальні виконавці.

На нашу думку, метою Стратегії інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу на сучасному етапі суспільних та економічних трансформацій, з огляду на описані вище обмеження та виклики, має стати поліпшення структури та збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що залучаються (спрямовуються) до видів економічної діяльності агропромислового комплексу з урахуванням проголошених пріоритетів соціально-економічної та продовольчої політики держави. Виходячи із проголошеної мети, мають бути виділені основні завдання політики державної підтримки інвестиційного забезпечення агропромислового комплексу. Серед таких завдань можуть бути: збільшення обсягу інвестицій, що спрямовуються до видів економічної діяльності агропромислового комплексу; удосконалення структури інвестицій, що спрямовуються до видів економічної діяльності агропромислового комплексу (зокрема, шляхом збільшення частки інвестицій, що спрямовуються у виробництво органічної та екологічно чистої продукції); збільшення інвестування інноваційної діяльності у агропромисловому комплексі; зростання обсягу реалізації сільськогосподарської сировини та продукції харчової промисловості за межі України; збільшення рівня доступу сумлінних товаровиробників до зовнішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності (зокрема, інвестиційного кредиту) тощо. В процесі формування проекту Стратегії слід врахувати, що ключовим принципом її реалізації має стати пріоритетність забезпечення національних інтересів України з обов'язковим виконанням міжнародних зобов'язань.

На основі викладеного, а також з урахуванням проаналізованого міжнародного досвіду регулювання інвестиційного процесу можемо виділити інструменти прямої та непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Інструменти прямої підтримки передбачають здійснення адресних заходів, що уможливають інвестування за конкретним проектом за рахунок різних джерел (приватних, бюджетних, кредитних, іноземних). Інструменти непрямої підтримки спрямовані на активізацію інвестиційної діяльності у певному сегменті агропромислового комплексу, без наявності адресності вжитих заходів.

Серед інструментів прямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі можемо виділити наступні [1; 2; 4; 5; 9]:

- повне або часткове державне фінансування інвестиційних та інноваційних проектів у окремих видах економічної діяльності агропромислового комплексу (в основному у сільському господарстві, лісовому господарстві та ін.);
- реалізація програм державно-приватного партнерства при здійсненні системних інвестиційних проектів;
- надання гарантій (державних, місцевих) при здійсненні інвестиційних проектів (повних, часткових);
- супроводження крупних інвестиційних проектів, у тому числі із залученням іноземних інвестицій;
- сприяння окремим інвесторам (суб'єктам інвестиційної діяльності) у отриманні субсидій, грантів, інвестиційних кредитів.

Серед інструментів непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі можемо виділити наступні [3; 6; 7; 8]:

- підтримка належного рівня доходів виробників (що на практиці призводить до збільшення прибутковості операційної діяльності, і таким чином призводить до зростання рентабельності інвестицій, а відтак – створює додаткові мотивації для інвестора для реінвестицій або нових інвестицій);
- цінове регулювання (підтримка внутрішніх цін на продукцію харчової промисловості або сільськогосподарську сировину, встановлення імпортного та експортного мита, квотування тощо);
- підтримка розвитку ринкової та виробничої інфраструктури (створення та фінансування розвитку об'єктів ринкової та виробничої інфраструктури);
- компенсація витрат операційної діяльності (надання субсидій виробникам певних видів продукції, надання субсидій за використання обладнання тощо);

- державне фінансування наукової та науково-технічної діяльності із створення нових сортів рослин та виведення нових порід тварин;
- інструменти регіональної підтримки харчової промисловості та сільськогосподарського виробництва (зокрема, із використанням бюджетного та позабюджетного фінансування);
- організація некомерційного маркетингу та просування вітчизняної продукції харчової промисловості та сільського господарства на світових ринках.

З урахуванням предмету дослідження коротко охарактеризуємо можливі заходи в межах кожного із запропонованих перспективних інструментів.

Як було відзначено, потребує удосконалення модель *бюджетного фінансування інвестиційної діяльності у видах економічної діяльності агропромислового комплексу*. Зокрема, має бути суттєво удосконалений механізм відбору підприємств, що мають право на надання бюджетної підтримки для здійснення інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Така підтримка має надаватися у першу чергу державним підприємствам, а також підприємствам, що виробляють соціально важливу продукцію за регульованими державою цінами. Окрім того, така підтримка може надаватися виключно підприємствам, які не мають податкової заборгованості та реалізують проекти у певних пріоритетних напрямках діяльності (виробництво продукції для подальшої її реалізації за межі України, виробництво органічної продукції, виробництво продукції із застосуванням відновлювальних джерел енергії, виробництво продукції для закладів бюджетної сфери – лікарень, шкіл, дитячих садків, установ МО тощо). Доцільно запровадити механізм, що у всіх випадках бюджетне фінансування інвестиційних проектів у агропромисловому комплексі здійснюється на основі методології державно-приватного партнерства і передбачає укладення відповідного договору з чіткими правами та обов'язками сторін (держави, місцевої громади, інвестора, підприємства). У будь-якому випадку рішення про бюджетне фінансування інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі мають ухвалюватися із застосуванням науково обґрунтованої методології, з урахуванням думки громадськості, в умовах просторості та відкритості. Окрім позитивних наслідків щодо розширення агропромислового виробництва вказане призведе до підвищення ефективності державної бюджетної політики, а відтак – уможливить виділення нових бюджетних інвестицій у майбутньому.

Доцільно розширити практику реалізації *програм державно-приватного партнерства* при здійсненні системних інвестиційних проектів. Вказану діяльність слід проводити на основі чіткого застосування наявних законодавчих актів. Перспективною формою вказаного партнерства є укладення багатосторонньої інвестиційної угоди, сторонами якої є різні учасники системного інвестиційного проекту (державний орган, інвестор, підприємство-рецепієнт, банк, землевласник, територіальна громада та ін.).

Має бути удосконалений механізм *надання гарантій (державних, місцевих) при здійсненні інвестиційних проектів*. Як показує міжнародний досвід, такі гарантії можуть стати потужним мотиватором активізації інвестиційної діяльності. В той же час гарантії мають надаватися лише у тому випадку, якщо реалізація інвестиційного проекту пов'язана із виконанням функцій держави (приміром, підтримка належного рівня продовольчої безпеки). Можливе також започаткування практики видачі гарантій підприємствам, які мають бездоганну ділову репутацію та реалізують продукцію за межі України.

Супроводження крупних інвестиційних проектів, у тому числі із залученням іноземних інвестицій має здійснюватися на основі вже існуючих моніторингових майданчиків – Ради підприємців при Кабінеті Міністрів України, Ради іноземних інвесторів, інших консультативно-дорадчих органів. Головне завдання – зробити діяльність цих органів ефективною, регулярною, спромогтися безумовного виконання ухвалених рішень. Для вирішення цього завдання необхідна відповідна політична воля та розуміння важливості залучення сумлінних іноземних інвесторів як каналу надходження новітніх технологій.

Пожвавлення інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі можливе через *сприяння окремим інвесторам (суб'єктам інвестиційної діяльності) у отриманні субсидій, грантів, інвестиційних кредитів*. Як відомо, на інвестиційному ринку є можливості залучення зовнішнього фінансування на реалізацію певних пріоритетних проектів (у тому числі від структур Євросоюзу, інших міжнародних організацій). Уповноважений орган державної влади (приміром, Міністерство аграрної політики та продовольства України) має проводити роботу щодо систематизації можливих інвестиційних пропозицій у сфері агропромислового виробництва, надавати роз'яснення щодо практики та процедур заповнення відповідних інвестиційних заявок,

здійснювати супроводження та моніторинг поданих заявок, в межах законодавства та наданої законом компетенції здійснювати лобіювання українських інвестиційних проектів та відстоювати позиції українських заявників. Виходимо з того, що вказаний канал є важливим не лише з точки зору фінансування інвестицій, а і з точки зору набуття підприємствами досвіду проектного фінансування із залученням коштів міжнародних партнерів, а також як один із факторів модернізації структури агропромислового виробництва (зокрема, із застосуванням ресурсоощадливих технологій).

Підтримка належного рівня доходів виробників можлива через використання різних інструментів: компенсаційні платежі, відшкодування через втрати внаслідок стихійного лиха тощо. Відповідні заходи напрацьовані світовою практикою, у тому числі практикою країн ЄС, і показали свою високу ефективність як засоби регулювання і виробничої, і інвестиційної активності у агропромисловому комплексі. Застосування вказаного інструменту має призводити до збільшення прибутковості операційної діяльності суб'єктів господарювання агропромислового комплексу і через це забезпечити належну рентабельність інвестицій.

Інструменти цінового регулювання повинні використовуватися як засіб усунення цінових диспропорцій на ринку продовольства, а також бути спрямовані на забезпечення доступу соціально вразливих верств населення до якісного продовольства, що має важливе соціальне значення (соціальні сорти хлібу, окремих видів продукції тваринництва та рослинництва). Окрім того, за допомогою інструментів цінового регулювання можливо здійснювати підтримку економічної діяльності підприємств вітчизняного агропромислового комплексу – приміром, шляхом запровадження або маніпулювання імпортом та експортом митом. Зокрема, експортне мито у випадку його запровадження або підвищення ставки здатне стимулювати внутрішніх товаровиробників до розширення виробництва, а відтак – до стимулювання відповідних інвестицій. Ця робота має здійснюватися виключно на основі дотримання міжнародних зобов'язань держави.

В процесі реалізації загальної державної економічної політики необхідно вживати заходи для *підтримки розвитку ринкової та виробничої інфраструктури*. Йдеться, зокрема, про реалізацію програм підтримки малого підприємництва, сільського підприємництва тощо, які передбачають створення та фінансування розвитку об'єктів ринкової та виробничої інфраструктури. Така робота передбачена також наявними відомчими державними цільовими програмами. Реалізація цього напрямку здатна призвести до зниження транзакційних витрат товаровиробників та підвищення привабливості загального ділового клімату у агропромисловому комплексі, а відтак – і до підвищення привабливості інвестиційної діяльності.

Важливим напрямом підтримки інвестиційної активності у агропромисловому комплексі є *компенсація витрат операційної діяльності*. Йдеться про розробку ефективних механізмів надання субсидій виробникам певних видів продукції (приміром, продукції, яка є ринково непривабливою, але дуже необхідною з точки зору підтримки продовольчої безпеки держави), надання субсидій за використання обладнання (приміром, використання обладнання вітчизняного виробництва). На практиці це здатно призвести до збільшення обсягу вкладення інвестицій у певні види виробництва. Така компенсація може проводитися як через пряме бюджетне фінансування, так і з застосуванням інших фіскальних інструментів (приміром, списання податкового боргу).

Суттєвим напрямом підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі є *державне фінансування наукової та науково-технічної діяльності із створення нових сортів рослин та виведення нових порід тварин*. Виходимо з того, що вказану роботу, з огляду на її тривалість та непрогнозованість результатів, окремі товаровиробники профінансувати не спроможні. В той же час позитивні результати наукової та науково-технічної діяльності, що здатні призвести до підвищення ефективності національного агропромислового виробництва, мають бути доступні усім товаровиробникам. Слід також розуміти, що результативна наукова і науково-технічна діяльність із створення нових сортів рослин та виведення нових порід тварин здатна пришвидшити дифузії технологій та інновацій, а відтак – призвести до підвищення інвестиційної привабливості агропромислового комплексу.

В процесі реалізації заходів підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі доцільно застосовувати інструменти *регіональної підтримки харчової промисловості та сільськогосподарського виробництва*. Виходимо з того, що кожен регіон має власну агропромислову спеціалізацію, а відтак – унікальні проблеми агропромислового виробництва, які мають вирішувати переважно із використанням засобів регіонального рівня (у тому числі за рахунок коштів регіональних бюджетів). В той же час держава має стимулювати відповідну роботу через участь у фінансуванні окремих заходів. На практиці це здатно приводити до вирішення окремих

завдань соціально-економічної політики на місцевому рівні, а відтак – призводити до уможливлення формування та реалізації відповідних інвестиційних пропозицій щодо започаткування та розвитку агропромислового виробництва в межах певних територій.

Важливим напрямом стимулювання інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі є *організація некомерційного маркетингу та просування вітчизняної продукції харчової промисловості та сільського господарства на світових ринках*. Йдеться про використання комплексу заходів, спрямованих на всебічну підтримку вітчизняного товаровиробника у ринковому середовищі, яке нерідко є «недоступним» без підтримки держави (у перш за все – на світових ринках з жорстким режимом доступу на ці ринки). Вказану роботу слід проводити із залученням торгово-економічних місій України за кордоном (торгово-економічних відділів при дипломатичних представництвах України). Крім того, необхідно підвищити ефективність участі України (в особі її державних органів) у виставкових та презентаційних заходах, що проводяться в Україні та за кордоном. Вважаємо, що усі українські товаровиробники мають отримати безкоштовний доступ до регулярних аналітичних оглядів ситуації на ключових ринках продовольства у світі, а також до переліку потенційних торговельних партнерів.

На основі опрацювання наукових джерел [2; 7] встановлено, що експортна активність видів економічної діяльності агропромислового комплексу не відповідає наявному економічному потенціалу вказаного комплексу. Володіючи 25% світових чорноземів, Україна на світових ринках продукції харчової промисловості та сільського господарства, згідно оцінки Світової Організації Торгівлі (СОТ) займає лише 0,34% [10, с.138]. Вказане призводить, зокрема, до втрати потенційних експортних доходів. Лише кілька підгалузей харчової промисловості (зокрема, виробництво олії) демонструють високу експортну активність. Експортні доходи, завдяки курсовій різниці, могли б стати суттєвим джерелом збільшення прибутковості діяльності підприємств у видах економічної діяльності агропромислового комплексу, а відтак – і засобом збільшення інвестиційної привабливості усього комплексу. Тому важливим напрямом підтримки інвестиційної привабливості агропромислового комплексу є *збільшення експортної активності*, насамперед підприємств сільського господарства та харчової промисловості. Робота щодо збільшення експортної активності вказаних підприємств повинна включати:

- надання адресної державної підтримки підприємствам агропромислового комплексу, що здійснюють високопродуктивну експортну діяльність, сумлінно виконуючи вимоги національного законодавства (зокрема, щодо продажу валютної виручки),
- розробка та впровадження інструментів надання пільгових експортних кредитів для підприємств агропромислового комплексу, які мають намір здійснювати експортну діяльність із реалізації за межі України продукції харчової промисловості або сільського господарства,
- розробка та впровадження інструментів пільгового страхування експортних поставок продукції харчової промисловості або сільського господарства (можливо, шляхом компенсації частини страхових платежів, або створення відповідного державного оператора),
- надання практичної допомоги у організації господарської (зокрема, торговельної) діяльності українським експортерам агропромислової продукції з боку торгово-економічних місій України за кордоном,
- упорядкування механізмів експортно-імпортного регулювання у сфері агропромислового виробництва (зокрема, із використанням інструментів експортного мита, імпортного мита).

Як відомо, негативно на стан інвестиційної привабливості агропромислового комплексу України впливає *нечіткість та нестабільність законодавства*, у першу чергу у сфері захисту інвестицій та прав інвесторів. Вказане позбавляє інвестора прогнозувати результати інвестиційної діяльності, а також каталізує загальний інвестиційний ризик. Відтак, необхідно вжити заходів щодо імплементації кращих світових стандартів до національного законодавства України, що регулює інвестиційну діяльність у агропромисловому комплексі. Окрім того, буде доцільним здійснення регулярних консультацій депутатського корпусу з інвесторами різних типів, які можна проводити у формі парламентських слухань.

Важливим напрямом (орієнтиром) підвищення інвестиційної привабливості видів економічної діяльності агропромислового комплексу має стати *стимулювання інноваційної діяльності за видами агропромислового виробництва*. Нині інноваційна активність у агропромисловому комплексі не є високою [2, с.20]. Натомість перспективність впровадження інновацій у агропромисловому комплексі, з урахуванням необхідності мінімізації впливу природно-кліматичного фактору, а також з урахуванням наявності постійного попиту на високоякісну продукцію харчової промисловості та сільського

господарства на внутрішньому та зовнішньому ринках – є незаперечною. Збільшення інноваційної активності у видах економічної діяльності агропромислового комплексу неодмінно призведе до зростання показників інвестиційної активності, оскільки для розробки та впровадження інновацій необхідні відповідні інвестиційні ресурси. Взагалі, кожний інноваційний проект може розглядатися в першу чергу як інвестиційний, оскільки інвестор, вкладаючи кошти в інновації, орієнтується на традиційні критерії окупності, рентабельності та захищеності інвестицій.

В практиці регулювання інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності мають місце випадки ігнорування законодавства, або зупинення дії положень нормативно-правових актів, які стосуються державної підтримки інноваційної діяльності (у тому числі за рахунок прямого фінансування з державного бюджету). З одного боку, це можна пояснити обмеженістю фінансових ресурсів держави. Але з іншого боку, беззаперечним є напрям на необхідність радикального технологічного оновлення основних виробничих фондів, стимулювання виробництва.

Вважаємо, перспективним напрямом активізації інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі є *розробка нормативно-методичної бази для створення відомчих (аграрних) фондів фінансування інвестицій*. Наявна модель регулювання інноваційної діяльності підприємств не сприяє розширенню джерел фінансування такої діяльності, а й навіть протидіє залученню зовнішніх ресурсів фінансування. Питання про можливість формування спеціальних фондів фінансування інновацій залишається невирішеним. Джерелом формування таких фондів мають стати тимчасово вільні кошти товаровиробників, які можуть отримати статус партнера фонду і відповідно розраховувати на його підтримку у випадку виробничої необхідності.

Висновки та пропозиції. Сформульована науково обґрунтована пропозиція щодо доцільності розробки Стратегії інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу. У вказаному документі мають бути чітко виділені перспективні інструменти прямої та непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі.

Метою Стратегії інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового комплексу на сучасному етапі суспільних та економічних трансформацій доцільно визначити поліпшення структури та збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що залучаються (спрямовуються) до видів економічної діяльності агропромислового комплексу з урахуванням проголошених пріоритетів соціально-економічної та продовольчої політики держави. Виходячи із проголошеної мети, мають бути виділені основні завдання політики державної підтримки інвестиційного забезпечення агропромислового комплексу.

На основі вказаної Стратегії уможлиблюється розробка цільових програм та програмних документів, в яких буде визначено заходи розвитку системи державної підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі, етапи реалізації визначених завдань та заходів, відповідальні виконавці.

В процесі формування проекту Стратегії слід врахувати, що ключовим принципом її реалізації має стати пріоритетність забезпечення національних інтересів України з обов'язковим виконанням міжнародних зобов'язань.

Виділено перспективні інструменти прямої та непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі. Серед інструментів прямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі вказані наступні: повне або часткове державне фінансування інвестиційних та інноваційних проектів у окремих видах економічної діяльності агропромислового комплексу; реалізація програм державно-приватного партнерства при здійсненні системних інвестиційних проектів; надання гарантій (державних, місцевих) при здійсненні інвестиційних проектів (повних, часткових); супроводження крупних інвестиційних проектів, у тому числі із залученням іноземних інвестицій; сприяння окремим інвесторам (суб'єктам інвестиційної діяльності) у отриманні субсидій, грантів, інвестиційних кредитів. Серед інструментів непрямої підтримки інвестиційної діяльності у агропромисловому комплексі запропоновані наступні: підтримка належного рівня доходів виробників; цінове регулювання; підтримка розвитку ринкової та виробничої інфраструктури; компенсація витрат операційної діяльності; державне фінансування наукової та науково-технічної діяльності із створення нових сортів рослин та виведення нових порід тварин; інструменти регіональної підтримки харчової промисловості та сільськогосподарського виробництва; організація некомерційного маркетингу та просування вітчизняної продукції харчової промисловості та сільського господарства на світових ринках.

Враховуючи негативні наслідки системної соціально-економічної кризи, яка проявляється зокрема у недостатній мотивації суб'єктів економічної діяльності агропромислового комплексу до

організації інвестиційної діяльності, доцільно вжити ефективних та реалістичних заходів, спрямованих на встановлення партнерських відносин органів державної влади та сумлінних виробників і інвесторів, недопущення економічної дискримінації (у тому числі щодо доступу до факторів виробництва), запровадження результат-орієнтованих методик державно-приватного партнерства. Згідно нашої позиції, стимулювання інвестиційної активності у видах економічної діяльності агропромислового комплексу також має стати одним із ключових принципів державної агропродовольчої політики.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому мають бути виконані дослідження з економіко-математичного моделювання припливу та розподілу інвестицій у агропромисловому комплексі з урахуванням динаміки фінансового ринку.

Список використаних джерел

1. Бабіна Н.О. Інвестиційне забезпечення сталого економічного розвитку / Н.О.Бабіна // *Економіка і управління*. – 2015. - № 4. – С. 93-97.
2. Готра В.В. Теоретичні основи управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва України / В.В.Готра, М.І.Ігнатко // *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. – 2017. – Випуск 1 (17). – С. 16-22.
3. Грущинський Я.М. Фінансово-правові механізми інвестування в сільське господарство / Я.М.Грущинський // *Часопис Київського університету права*. – 2010. - № 4. – С.255-258.
4. Закон України «Про інвестиційну діяльність» // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. – 1991. – № 47. – ст.646.
5. Захарін С.В. Інвестиційне забезпечення інноваційного й технологічного розвитку промислових підприємств / С.В.Захарін // *Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів [монографія]*. - К.: КНЕУ, 2013. - С. 147-159.
6. Захарін С.В. Фінансові важелі активізації інвестиційної та інноваційної діяльності / С.В.Захарін // *Науковий вісник Полісся*. – 2016. – № 1. – С. 88-93.
7. Киценко В.П. Формування інвестиційної привабливості в сільськогосподарському виробництві / В.П.Киценко // *Вісник ЖДТУ*. – 2016. - № 4 (46). – С.273-276.
8. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності [Електронний ресурс]. – Доступний з: works.com.ua/work/7261_Kredityvannya_silskogospodarskih_pidpriemstv_yak_efektivne_dжерело_investiciinoi_diyalnosti.html
9. Напрошвілі Г.Р. Фінансові інструменти стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності / Г.Р.Напрошвілі // *Економіка і управління*. – 2016. - № 1. – С. 134-139.
10. Рибалко С.В. Оцінка інвестиційної привабливості аграрної галузі та проблеми залучення інвестицій в регіоні / С.В.Рибалко // *Вісник Харківського національного університету сільського господарства*. – 2011. - № 112. – 519 с.

References

1. Babina N.O. Investicijne zabezpechennja stalogo ekonomichnogo rozvitku / N.O.Babina // *Ekonomika i upravlinnja*. – 2015. - № 4. – S. 93-97.
2. Gotra V.V. Teoretichni osnovi upravlinnja innovacijnim rozvitkom agropromislovogo virobnictva Ukraїni / V.V.Gotra, M.I.Ignatko // *Naukovij visnik Mukachiv's'kogo derzhavnogo universitetu*. – 2017. – Vipusk 1 (17). – S. 16-22.
3. Grushhins'kij Ja.M. Finansovo-pravovi mehanizmi investuvannja v sil's'ke gospodarstvo / Ja.M.Grushhins'kij // *Chasopis Kiїvs'kogo universitetu prava*. – 2010. - № 4. – S.255-258.
4. Zakon Ukraїni «Pro investicijnu dijal'nist'» // *Vidomosti Verhovnoi Radi (VVR)*. – 1991. – № 47. – st.646.
5. Zaharin S.V. Investicijne zabezpechennja innovacijnogo j tehnologichnogo rozvitku promislovihi pidpriemstv / S.V.Zaharin // *Strategija pidpriemstva: adaptacija organizacij do vplivu svitovih suspil'no-ekonomichnih procesiv [monografija]*. - K.: KNEU, 2013. - S. 147-159.
6. Zaharin S.V. Finansovi vazheli aktivizacij investicijnoi ta innovacijnoi dijal'nosti / S.V.Zaharin // *Naukovij visnik Polissja*. – 2016. – № 1. – S. 88-93.
7. Kicenکو V.P. Formuvannja investicijnoi privablivosti v sil's'kogospodars'komu virobnictvi / V.P.Kicenکو // *Visnik ZhDTU*. – 2016. - № 4 (46). – S.273-276.
8. Kredityvannja sil's'kogospodars'kih pidpriemstv jak effektivne dzherelo investicijnoi dijal'nosti [Elektronnij resurs]. – Dostupnij z: works.com.ua/work/7261_Kredityvannya_silskogospodarskih_pidpriemstv_yak_efektivne_dжерело_investiciinoi_diyalnosti.html

9. *Natroshevili G.R. Finansovi instrumenti stimuljuvannja investicijnoi ta innovacijnoi dijal'nosti / G.R.Natroshevili // Ekonomika i upravlinnja. – 2016. - № 1. – S. 134-139.*

10. *Ribalko S.V. Ocinka investicijnoi privablivosti agrarnoi galuzi ta problemi zaluchennja investicij v regioni / S.V.Ribalko // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu sil's'kogo gospodarstva. – 2011. - № 112. – 519 s.*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, академік НАПН України, доктор економічних наук, професор,
e-mail: hrischenko.i@knutd.edu.ua

Ігнатенко Олександр Степанович, аспірант
Київський національний університет технологій та дизайну МОН України,
01011, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2,
e-mail: ign@mail.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Грищенко Иван Михайлович, академик АПН Украины, доктор экономических наук, профессор, ректор Киевского национального университета технологий и дизайна,
e-mail: hrischenko.i@knutd.edu.ua

Игнатенко Александр Степанович, аспирант
Киевский национальный университет технологий и дизайна МОН Украины,
01011, м. Киев, вул. Немировича-Данченка, 2,
e-mail: ign@mail.ua

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ivan Grishchenko, Rector of the Kyiv National University of Technology and Design, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Economics, Professor
e-mail: hrischenko.i@knutd.edu.ua

Oleksandr Ignatenko, graduate student
Kyiv National University of Technologies and Design
01011, s. Kyiv, Nemerovitcha-Dantchenko street 2,
e-mail: ign@mail.ua

УДК 331.101.38;69.007

DOI: 10.5281/zenodo.1219850

ФОРМУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ СИСТЕМНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Лич В.М.,
Заєць О.С.**

У статті узагальнені та систематизовані пріоритети формування системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств. Обґрунтована необхідність прискорення їх генезису, визначені основні принципи та підсистеми, пріоритетні завдання які необхідно вирішити в процесі становлення системного стимулювання підвищення еколого-соціально-економічної ефективності будівництва.

Основними пріоритетами формування системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств доцільно вважати такі, як: створення належних матеріальних стимулів для розширеного відтворення якісної робочої сили, зокрема, на основі розробки Програм організації неперервного підвищення кваліфікаційного рівня персоналу будівельних підприємств; обґрунтування Програми збереження і розвитку людського капіталу на перспективу з врахуванням стратегії розвитку будівельних підприємств, в основі якої повинно бути системне стимулювання людського капіталу; запровадження комплексу заходів по підвищенню ефективності існуючих форм і систем оплати праці, поєднуючи екологічні, економічні та соціальні інтереси як найманих працівників, так і роботодавців; створення цілісної системи соціального забезпечення працюючих на будівельних підприємствах;

запобігання втратам робочої сили, сприяння переходу від заробітної плати як частка в доходах до заробітної плати як ціни робочої сили; закріплення заходів удосконалення системного стимулювання людського капіталу в колективному договорі між адміністрацією будівельних підприємств і профспілками, або уповноваженим трудовим колективом органом.

Ключові слова: ефективність, системне стимулювання, людський капітал, будівельне підприємство, оперативність, об'єктивність, комплексність.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИОРИТЕТОВ СИСТЕМНОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Лыч В.Н.
Заец А.С.

В статье обобщены и систематизированы приоритеты формирования системного стимулирования человеческого капитала строительных предприятий. Обоснована необходимость ускорения их генезиса, определены основные принципы и подсистемы, приоритетные задачи, которые необходимо решить в процессе становления системного стимулирования человеческого капитала строительных предприятий, что обеспечит стабильное повышение эколого-социально-экономической эффективности строительства.

Среди основных приоритетов формирования системного стимулирования человеческого капитала строительных предприятий необходимо назвать: создание необходимых материальных стимулов для расширенного воспроизводства качественной рабочей силы, в особенности, на основе разработки Программ организации непрерывного повышения квалификации персонала строительных предприятий; обоснование Программы сохранения и развития человеческого капитала на перспективу с учётом стратегии развития строительных предприятий, в основе которой должно быть системное стимулирование человеческого капитала; внедрение комплекса мероприятий обеспечивающих повышение эффективности существующих форм и систем оплаты труда, которые объединяют в единое целое экологические, экономические и социальные интересы как наёмных работников, так и работодателей; создание целостной системы социального обеспечения работающих на строительных предприятиях; предотвращение потерь рабочей силы, создание условий перехода от зарплаты как части в доходах к зарплате определяемой ценой рабочей силы; утверждение мероприятий совершенствования системного стимулирования человеческого капитала в коллективном договоре между администрацией строительного предприятия и профсоюзами или уполномоченным трудовым коллективом органом.

Ключевые слова: эффективность, системное стимулирование, человеческий капитал, строительное предприятие, оперативность, объективность, комплексность.

FORMATION OF PRIORITIES OF THE SYSTEMIC HUMAN CAPITAL STIMULATION OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Lych V.,
Zayets O.

The article summarizes and systematizes the priorities of the formation of human capital systemic stimulation of construction enterprises. It justifies the necessity of its genesis acceleration, determines the major principles and subsystems, the priority tasks which need to be met in the process of formation of systemic human capital stimulation of construction enterprises that will lead to the stable improvement of eco-socio-economic efficiency of construction. Among the major priorities of formation of the systemic human capital stimulation of construction enterprises it is necessary to determine the following: the creation of the essential material incentives for extended reproduction of qualitative labor force, in particular, on the basis of development of programs for the organization of continuous improvement of the qualification level of personnel of construction enterprises; justification of the Program for the preservation and development of human capital in future, taking into account the strategy of development of construction enterprises, which should be based on systemic stimulation of human capital; introduction of a set of measures to improve the efficiency of existing forms and systems of remuneration, combining environmental, economic and social interests of both employees and employers; creation of the integrated system of social security of employees at construction enterprises; preventing labor force losses, facilitating the transition from salaries determined as a share in income to salary determined as cost of labor; inclusion of measures to improve the systemic stimulation of

human capital in a collective agreement between the administration of construction enterprises and trade unions, or an authorized by the workforce body.

Key words: *efficiency, systemic stimulation, human capital, construction enterprise, efficiency, objectivity, complexity.*

Постановка проблеми. В процесі інноваційного розвитку будівельних підприємств людський капітал стає визначальним чинником конкурентоспроможності і економічного зростання. Перспективним напрямом розширеного відтворення людського капіталу будівельних підприємств є активне залучення роботодавців і працівників до підвищення професійного зростання персоналу з метою забезпечення його ефективного і довгострокового творчого розвитку.

Слід зазначити, що в умовах постійних ринкових змін освіта на будівельних підприємствах виконує роль механізму передачі знань у виробництво і набуває найбільшого значення у забезпеченні економічного зростання, стає однією з найпріоритетніших сфер інвестування в соціально-економічний розвиток. Інвестування в людину вкладень, які є доцільними (в грошовій і негрошовій формі), сприяють підвищенню якості робочої сили, продуктивності праці та конкурентоспроможності будівельних підприємств.

Система освіти є перехідним містком, який об'єднує науку з виробництвом через формування людського капіталу відповідного рівня і якості.

В цьому зв'язку, особливу увагу слід приділити створенню належних матеріальних, соціальних і моральних стимулів для розширеного відтворення якісної робочої сили на будівельних підприємствах на основі, зокрема, розробки програм організації неперервного підвищення кваліфікаційного рівня персоналу. В умовах впровадження інновацій у виробничу діяльність будівельних підприємств, виникає необхідність постійного оновлення знань, удосконалення навичок, компетентності та роботи в команді професіоналів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розвиток теорії і практики стимулювання трудової діяльності людського капіталу зробили Д. Богиня, І. Бондар, Ф. Гільбрет і Л. Гільберт, Т. Заяць, Г. Емерсон, М. Карлінг, А. Колот, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет, О. Шелдон та інші. Відомими авторами сучасних теорій стимулювання на Заході стали Ф. Герцберг, Е. Лоулер, Д. Мак-Грегор, А. Маслоу, Л. Портер та інші.

В процесі формування інноваційної моделі розвитку будівельних підприємств закономірно зростає науковий інтерес до проблем відтворення людського капіталу як визначального чинника забезпечення зростання еколого-соціально-економічної ефективності будівництва. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження нового напрямку генезису сучасної економіки – економіки інтелектуального капіталу теоретико-метологічною основою якої є визначальні принципи школи неокласичного синтезу [1,2]

Разом з тим, практика господарської діяльності будівельних підприємств засвідчує низькі темпи їх інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. Нагальною необхідністю їх прискорення є розробка та впровадження пріоритетів системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств.

Мета дослідження полягає в узагальненні та систематизації пріоритетів формування системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств.

Основні результати дослідження. Ефективне еколого-соціально-економічне стимулювання людського капіталу на підприємствах пов'язане із вирішенням взаємопов'язаних завдань щодо удосконалення: організації виробництва і управління; системного стимулювання персоналу; створення сприятливих безпечних умов праці; соціально-трудова відносин; соціально-психологічного клімату на підприємствах; якісного підвищення характеристик трудового потенціалу.

Системне стимулювання людського капіталу безпосередньо впливає на формування мотивації розширеного відтворення кваліфікації, здібностей індивідів до трудової діяльності, підвищення їх працездатності з метою зростання доходів як фізичних, так і юридичних осіб.

В основі еволюції теорій стимулювання людського капіталу є постійний пошук гармонії між двома сутностями потреби людини (за природою і нормами права), а також рівноваги у співвідношенні здібностей і потреб у процесі їх безперервної взаємодії. [3,4,5]. Необхідність формування системного стимулювання мотивації людського капіталу будівельних підприємств за сучасних умов розвитку визначається такими основними потребами:

- прагненням оптимально активізувати інноваційну активність персоналу і спрямовувати на досягнення конкретного еколого-соціально-економічного результату;
- підвищенням зацікавленості персоналу у кінцевих результатах діяльності будівельних підприємств через здійснення впливу на його економічну поведінку;

- спрямованістю на забезпечення стабільного розвитку людського капіталу будівельних підприємств на основі підвищення професійно-кваліфікаційного рівня, безперервного організаційного навчання, покращення якості трудового життя;
- створенням сприятливих передумов та дієвих мотиваційних факторів, що стимулюють розвиток людського капіталу будівельних підприємств;
- інвестування у постійний безперервний розвиток персоналу будівельних підприємств;
- інтелектуалізацією людського капіталу будівельних підприємств;
- безперервним створенням, розвитком, накопиченням, розширенням відтворенням і передачею знань з метою створення доданої вартості;
- орієнтацією на розвиток всіх здібностей працівників, що можуть бути використані в процесі інноваційного розвитку будівельних підприємств.

Істотним кроком і пріоритетом у процесі розбудови системного стимулювання людського капіталу є здійснення стратегічного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища. При цьому аналіз внутрішнього середовища передбачає дослідження і прогнозування можливостей і ризиків факторів зовнішнього середовища, а також визначення ступеня їх впливу на процес розвитку людського капіталу будівельних підприємств.

Після проведеного аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності будівельного підприємства здійснюється формулювання переліку цілей, завдань і принципів функціонування системного стимулювання людського капіталу, на основі яких експертною групою розробляються положення системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств, включаючи визначення та обґрунтування змісту і структури системи та її матеріальних і нематеріальних складових, а також документальне закріплення розроблених елементів системи у внутрішньо організаційних документах (положеннях, наказах, розпорядженнях тощо). Наступним кроком у процесі організації розробки системного стимулювання людського капіталу є планування впровадження розроблених положень зазначеної системи із обґрунтуванням його фінансового забезпечення та реалізація комплексу запланованих стратегічних заходів.

Процес формування пріоритетів системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств повинен здійснюватись на основі сукупності вихідних принципів, що являються нормами та правилами, які визначають вимоги до функціонування системного стимулювання людського капіталу і включають:

- еколого-соціально-економічну ефективність;
- гнучкість і динамічність;
- цілеспрямованість;
- комплексність;
- об'єктивність;
- оперативність;
- наукову обґрунтованість.

Особливості системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств визначаються тим, що завдання мотивації людського капіталу і, відповідно, пріоритетів інтелектуальної праці є надзвичайно складними в силу специфіки даного виду діяльності. Зазначене твердження обумовлене, по-перше, необхідністю інноваційного розвитку підприємств будівельного комплексу, формування нових знань, підвищення інтелектуальної активності, професійно-кваліфікаційного зростання, стимулювання пошуку нових нестандартних, прогресивних і науково обґрунтованих рішень, створення і підтримання атмосфери творчості. По-друге, в умовах формування елементів економіки інтелектуального капіталу важливим є не просто інноваційний процес, а його стабільний стратегічний напрямок і економічна результативність, що виражаються у визначених показниках економічної ефективності, зокрема у підвищенні прибутковості, зниженні витрат, зростанні продуктивності праці і якості процесів будівництва.

Слід констатувати, що сукупність цілей, завдань, принципів, властивостей і характеристик, а також загальна стратегія будівельного підприємства визначають внутрішню організаційну структуру системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств, яка включає дві взаємопов'язані підсистеми: матеріальне і нематеріальне стимулювання.

Підсистема матеріального стимулювання охоплює сукупність форм, методів та інструментів стимулюючого впливу, що сприяють переважно інтенсивному довгостроковому розвитку людського капіталу будівельних підприємств на основі забезпечення та підвищення матеріальної, соціальної зацікавленості працівників у досягненні визначених індивідуальних і колективних результатів.

Підсистема нематеріального стимулювання мотивації охоплює сукупність форм, методів та інструментів стимулюючого впливу, що спрямовані на створення передумов для переважно інтенсивного довгострокового розвитку людського капіталу будівельних підприємств за рахунок вдосконалення якості трудового життя та підвищення корпоративної культури працівників.

В сучасних умовах переважною формою матеріального стимулювання на будівельних підприємствах є оплата праці, яка першочергово формує індивідуальні інвестиції в людський капітал. Індивідуальне матеріальне стимулювання виступає у виробничих відносинах будівельного підприємства як частка продукту для особистого сімейного споживання і визначається залежністю між кількістю та якістю праці й отриманим продуктом. Саме якість праці забезпечується належним рівнем володіння компетенціями працівника, або належним рівнем людського капіталу.

Однією із таких форм стимулювання працівників є гарантування їм підвищення розряду, категорії, кар'єрного росту після закінчення терміну навчання.

З метою залучення працівників до професійного навчання на виробництві особливу увагу слід приділяти плануванню на будівельному підприємстві кар'єри персоналу, його професійно-кваліфікаційному просуванню, створенню трудового потенціалу належних соціально-побутових умов, в першу чергу, можливість отримати гуртожиток, службове житло, пільговий кредит на купівлю житла. Урегулювання питання забезпечення житлом буде сприяти не тільки залученню молоді на будівельні підприємства і розвитку професійного навчання персоналу на виробництві, а й розв'язанню важливих соціальних проблем, таких як зменшення частки тіньової зайнятості, зменшення чисельності молоді на ринку праці та в сумнівних сферах діяльності, зниження серед молоді кримінальних дій і ін.

Форми нематеріального стимулювання на будівельних підприємствах недостатньо поширені. На наш погляд, причинами такої ситуації є відсутність належного досвіду в цьому питанні, невідповідне ставлення як роботодавців, так і працівників до цієї проблеми, зниження ролі профспілок та інших представницьких організацій найманих працівників у вирішенні питань розвитку виробництва і підготовки кадрів, відношення до цих питань як до другорядних. Між тим в країнах ЄС профспілки активно залучаються до організації професійного навчання своїх членів, сприяють підвищенню їх конкурентоспроможності на внутрішньому фірмовому ринку праці.

Таким чином, пріоритетна підтримка і розвиток мотиваційних стимулів до досягнення певного освітнього рівня, неперервне навчання і перенавчання виробничого персоналу будівельних підприємств значною мірою залежить від зростання заробітної плати в залежності від освіти та кваліфікації.

Серед причин, які мають суттєвий негативний вплив на формування кваліфікованої робочої сили є відсутність пріоритетності творчої праці, а особливо складної, серед соціальних цінностей вагомого прошарку працездатного населення. В умовах низької ціни робочої сили та слабкої залежності оплати праці від її результатів і трудових зусиль працівника будівельного підприємства, особливо для значної частини молоді, соціальна цінність праці є невисокою. В умовах, коли відсутня пряма залежність між кваліфікованою працею та її оплатою, мотивація до розвитку трудового потенціалу різко знижується.

Серед інших негативних впливів низького рівня заробітної плати на формування кваліфікованої робочої сили в будівельній галузі слід відмітити:

- збереження сегменту прихованого безробіття при збереженні низької ціни робочої сили;
- обмеження регулюючої ролі заробітної плати на ринку праці через падіння частини заробітної плати у грошових доходах;
- збереження та посилення мотивації до вторинної та третинної зайнятості, особливо для кваліфікованих працівників;
- посилення спонукальних мотивів до трудової міграції за кордон;
- гальмування формування потужного середнього класу серед висококваліфікованих найманих працівників, які за рівнем освіти ідентифікують себе із середнім класом;
- вплив підвищення мінімальної заробітної плати на мотивацію праці через скорочення різниці між доходами високо і низько кваліфікованих працівників;
- надмірна щільність тарифної сітки призводить до невиправданої зрівнялівки і підриву стимулів до кваліфікованої праці.

Позитивні та обмежуючі впливи заробітної плати на формування кваліфікованої робочої сили будівельних підприємств здійснюються, з одного боку, через механізм поділу на неконкуруючі групи, з іншого – через механізм диференціації заробітної плати між професіями та кваліфікаціями.

Об'єктивними позитивними наслідками впливу заробітної плати на формування кваліфікованої робочої сили має стати підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили,

отже – і зростання ролі людського капіталу в підвищенні ефективності виробництва будівельних підприємств.

Таким чином, на будівельних підприємствах, враховуючи особливості будівельної галузі, доцільно обґрунтувати Програму збереження і розвитку людського капіталу на перспективу з врахуванням стратегії розвитку будівельної галузі, в основі якої повинно бути системне стимулювання людського капіталу.

Системне стимулювання людського капіталу на будівельних підприємствах повинно бути пов'язане із запровадженням прогресивних форм оплати праці для висококваліфікованих працівників.

Слід відмітити, більш високі заробітні плати працівника будівельного підприємства з вищими якісними характеристиками (високий рівень освіти, професійних навиків, мотивації, мобільності і здоров'я) забезпечують працюючим збільшення доходів від трудової діяльності, а також і ренту з нагромадження трудового потенціалу.

Комплекс дій по підвищенню ефективності існуючих систем оплати праці повинен поєднувати екологічні, економічні та соціальні інтереси як найманих працівників, так і роботодавців.

Застосування прогресивних систем оплати праці, використання зарубіжного досвіду, його прийнятних елементів дозволить більш професійно і ефективно проводити роботу з реформування оплати праці та підвищення рівня заробітної плати будівельних підприємств. В 2017 році середньомісячна номінальна заробітна плата працівників будівельних підприємств зросла з 5325 грн в січні до 6251 грн в грудні, тобто збільшилася на 17%, проте, вона є меншою за середню по Україні на 12% [6].

Як відомо, заробітна плата і продуктивність праці перебувають у тісному взаємозв'язку. Так, зростання продуктивності праці та збільшення на цій основі маси товарів і послуг слугує об'єктивною передумовою підвищення заробітної плати. Водночас заробітна плата – основний матеріальний стимул зростання продуктивності праці. Необхідно враховувати однак, що на початковому етапі підвищення рівня оплати праці зазвичай приводить до зростання продуктивності праці, а отже – до збільшення прибутків будівельних підприємств. Проте після певного моменту витрати роботодавця, пов'язані з подальшим підвищенням зарплати, перевищуватимуть отриману вигоду.

Теоретичним обґрунтування підвищення рівня оплати праці має зв'язок заробітної плати із граничною продуктивністю праці та вартістю граничного продукту праці. Для побудови ефективної системи заробітної плати її елементи мають змінюватися залежно від продуктивності будівельного підприємства. У зв'язку з цим важливе значення має дотримання принципу випереджального зростання продуктивності праці порівняно із зростанням заробітної плати. Цей принцип впливає із закону підвищення продуктивності праці. Він має забезпечити необхідні масштаби для нагромадження, подальшого збільшення обсягів будівельної продукції. Підвищення продуктивності праці та рівня заробітної плати збільшує конкурентоспроможність продукції.

Першочерговість цього завдання полягає ще у тому, що будь-які інновації на будівельному підприємстві, у його господарському механізмі особливо відчутно й безпосередньо впливають на працівника через добре організовану оплату праці.

Вважаємо, що необґрунтовано тривалий час не змінювалася тарифна система в цілому у виробничій сфері, тому вона втратила свої функції як основи організації оплати праці, нормування праці та преміювання. Істотно порушено вимогу обліку в оплаті реальних відмінностей у роботі, деформовано співвідношення оплати за категоріями працівників, знизилася престижність висококваліфікованої праці, а також праці інженерно-технічного персоналу, майстрів та виконробів будівельних підприємств.

Комплексний підхід до запобігання втратам робочої сили на будівельному підприємстві потребує реформування стимулюючого фактору людського капіталу для підвищення продуктивності праці, якості робочої сили й ефективності виробництва, тобто створення на підприємстві цілісної системи регулюючих чинників забезпечення зниження витрат на виробництво, підвищення витрат на оплату праці в собівартості будівельної продукції, шляхом недопущення перевищення витрат порівняно з чинними нормативами, залежності рівня оплати праці від результативності, удосконалення тарифної системи та підвищення її реального рівня.

Основними проблемами управління оплатою праці на будівельному підприємстві є удосконалення її організації, яка обумовлена необхідністю посилення ролі доходів від трудової діяльності як основного джерела грошових доходів працюючих в будівельній галузі, відновлення втрачених функцій заробітної плати в забезпеченні розширеного відтворення кваліфікованої робочої сили шляхом системного стимулювання підвищення освітнього рівня працівників, їх кваліфікації,

зміцнення здоров'я та забезпечення підвищення якості життя працюючих; створення цілісної системи соціального забезпечення працівників; запобігання втратам робочої сили на підприємстві; сприяння переходу від заробітної плати як частки в доходах до заробітної плати як ціни робочої сили.

Для вирішення таких проблем необхідно вирішити ряд пріоритетних завдань:

- підвищення витрат на оплату праці в операційних витратах будівельної продукції, шляхом недопущення перевищення матеріальних витрат порівняно з чинними нормативами;
- заборони віднесення витрат, не пов'язаних безпосередньо з виробництвом на собівартість будівельної продукції;
- підвищення продуктивності праці з використанням усіх наявних у будівельного підприємства резервів зростання цього показника;
- забезпечення системного зниження витрат на виробництво без підвищення цін на будівельну продукцію;
- удосконалення організації заробітної плати, що передбачає:
- удосконалення тарифної системи оплати праці шляхом установлення тарифних ставок залежно від рівня кваліфікації працівників;
- запровадження гнучких тарифних систем оплати праці;
- запровадження з урахуванням особливостей діяльності підприємств будівельної галузі єдиних тарифних сіток для всіх категорій працюючих;
- удосконалення внутрішньовиробничих тарифних умов оплати праці як чинника підвищення мотивуючої і стимулюючої ролі тарифних систем;
- удосконалення договірного регулювання оплати праці;
- удосконалення регулювання мотиваційного механізму регулювання міжпосадових міжкваліфікаційних рівнів оплати праці.

Сучасний рівень заробітної плати в Україні, який є найнижчим у Європі, являється найбільш серйозною загрозою національної безпеки, розвитку економіки і суспільства в цілому. Реальна заробітна плата має бути не нижчою ніж в країнах ближнього зарубіжжя. Її величина першочергово визначається системою якісних і кількісних параметрів результативності трудової діяльності.

Доцільною для впровадження на будівельних підприємствах є система „участі в прибутках», що оптимально відображає ринкові економічні відносини, взаємозв'язок доходу найманих працівників із прибутковістю будівельних підприємств, розширює фінансові можливості будівельних підприємств при здійсненні реформування оплати праці.

При формуванні ефективних форм і систем оплати праці на будівельних підприємствах можуть бути використані:

- безтарифні та рейтингові системи заробітної плати;
- система, в основі якої кваліфікаційний рівень (співвідношення фактичної заробітної плати працівника за минулий період та мінімального рівня оплати праці підприємства);
- система з нормативно-часткового розподілу на основі експертної оцінки результатів праці підрозділів та окремих працівників;
- система „плаваючих окладів» (з урахуванням результатів роботи за місяць в наступному місяці для робітників призначаються нові посадові оклади);
- індивідуалізація заробітної плати, заснована на оцінці заслуг (диференціація окладів у межах розряду чи посади);
- система „вилки» співвідношень оплати праці різної якості (конкретні значення „вилки» в кожній кваліфікаційній групі) та інші.

На рівні будівельних підприємств слід проводити роботу з урахуванням світового досвіду вдосконалення оцінюючих нормативів складності. Діючі системи організації оплати праці слід змінювати за рахунок введення до них схем оцінки ступенів складності робіт, основою яких є гарантований державою рівень мінімальної заробітної плати. Це дозволить підвищувати оцінку більш складного рівня праці та мотивувати працівників за якісну висококваліфіковану працю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Системне стимулювання людського капіталу будівельних підприємств є основною складовою частиною впровадження стратегії будівельного підприємства і сприяє досягненню довгострокових цілей функціонування будівельного підприємства на основі створення і використання діючих мотивів і стимулів, спрямованих на забезпечення відтворення людського капіталу на будівельному підприємстві в контексті його інноваційного розвитку.

Основними пріоритетами формування системного стимулювання людського капіталу будівельного підприємства доцільно вважати такі, як: створення належних матеріальних стимулів

для розширеного відтворення якісної робочої сили, зокрема, на основі розробки Програм організації підвищення кваліфікаційного рівня персоналу будівельних підприємств; обґрунтування Програми збереження і розвитку людського капіталу на перспективу з врахуванням стратегії розвитку будівельного підприємства, в основі якої повинно бути системне стимулювання людського капіталу; запровадження комплексу заходів по підвищенню ефективності існуючих форм і систем оплати праці, поєднуючи екологічні, економічні та соціальні інтереси як найманих працівників так і роботодавців; створення цілісної системи соціального забезпечення працюючих на будівельному підприємстві; запобігання втратам робочої сили, сприяння переходу від заробітної плати як частки в доходах до заробітної плати як ціни робочої сили; закріплення заходів удосконалення системного стимулювання людського капіталу в колективному договорі між адміністрацією будівельного підприємства і профспілками, або уповноваженим трудовим колективом органом.

Нагальною є потреба формування системного дослідження проблематики стимулювання вітчизняного людського капіталу, а особливо людського капіталу будівельних підприємств.

Список використаних джерел

1. *Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: монографія: у 2 ч.* – К.: КНУБА, 2009. – Ч.1. – 224с.
2. *Економіка інтелектуального капіталу: сутність та особливості формування в будівництві: монографія.* – К.: КНУБА, 2017. – 196с.
3. *Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід.*// За ред. Проф. Т.М. Кір'ян. – К.: 2017. - 246с.
4. Малихін О.М. Формування основних елементів системної мотивації людського капіталу будівельних підприємств / О.М. Малихін. – К.: БІЗНЕСІНФОРМ, 2014. - № 2. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.business-inform.net.
5. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. *Human capital of Ukraine: state, problems, prospects of reproduction: monograph: 2 hours* - K.: KNUBA, 2009. - Part 1. - 224s.
2. *The economy of intellectual capital: the essence and peculiarities of formation in the construction: a monograph.* - K.: KNUBA, 2017. – 196s.
3. *Employment, labor and social protection of the population: domestic and foreign experience.* / / Ed. Prof. T.M. Kiran - K.: 2017.-246s.
4. *Malykhina O.M. Formation of the basic elements of systemic motivation of human capital of construction enterprises* / O.M. Malykhina - K.: BUSINESS INFORM, 2014. - No. 2. - [Electronic resource]. - Access mode: www.business-inform.net.
5. *State Statistics Service of Ukraine. Official website. Average monthly wages by type of economic activity from the beginning of the year in 2017.* [Electronic resource]. - Mode of access: [http // www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/).

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лич Володимир Миколайович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії

Київський національний університет будівництва і архітектури

Повітрофлотський проспект 31, м. Київ, 03680, Україна

e-mail: kapital335@ukr.net

Заєць Олександр Степанович, здобувач кафедри економічної теорії

Київський національний університет будівництва і архітектури

Повітрофлотський проспект 31, м. Київ, 03680, Україна

e-mail: kapital335@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лыч Владимир Николаевич, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической теории

Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Воздухофлотский проспект 31, г. Киев, Украина

e-mail: kapital335@ukr.net

Заец Александр Степанович, соискатель кафедры экономической теории

Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Воздухофлотский проспект 31, г. Киев, Украина

e-mail: kapital335@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lych V., doctor of economics, professor

Zayets O., applicant

Kiev national university of civil engineering and architecture

31, Povitroflotsky prospect, Kyiv, 03680, Ukraine

e-mail: kapital335@ukr.net

УДК: 332.142.4

DOI: 10.5281/zenodo.1219865

ІНТЕГРОВАНА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

**Полоник С.С.,
Хоробрих Е.В.,
Литвинчук А.А.**

Ключові слова: фактори, «зелена» економіка, принципи, методичні підходи, оцінка, рівень екологічного стану, стійкість, система показників, групи, індикатори, рейтинг, пріоритетні напрямки.

ИНТЕГРИРОВАННАЯ ОЦЕНКА УРОВНЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

**Полоник С.С.,
Хоробрых Э.В.,
Литвинчук А.А.**

В статье представлена интегрированная (объединенная) оценка, мониторинга и анализа качества и степени экологической устойчивости Республики Беларусь с учетом принципов «зеленой» экономики. Предметом исследования является влияние экологического фактора на социально-экономическое развитие Республики Беларусь. Целью исследования является разработка и апробация методики интегрированной оценки уровня экологического состояния и его влияния на социально-экономическое развитие республики. Методы исследований – экономико-статистический, анализа, синтеза, индуктивный, дедуктивный, сравнения, системный, экспертных оценок и др. Рассмотрен ряд факторов, обосновывающих разработку методики определения приоритетов и направлений формирования экологической политики, сбалансированной по социальным и экономическим критериям, основанной на комплексной оценке индикаторов, отражающих уровень экологической ситуации Республики Беларусь, внедрение которых будет способствовать экономическому росту и снижению социальной напряженности при одновременном улучшении показателей качества окружающей среды. Приведены результаты проведенных математических расчетов, относительные значения индикаторов преобразованы в итоговые рейтинговые оценки по годам, и сформирован рейтинг республики относительно каждого рассматриваемого года. Сформулированы основополагающие принципы в области охраны окружающей среды для обеспечения экологически благоприятных условий общества и граждан. Определены приоритетные направления обеспечения экологической устойчивости Республики Беларусь.

Ключевые слова: факторы, «зеленая» экономика, принципы, методические подходы, оценка, уровень экологического состояния, устойчивость, система показателей, группы, индикаторы, рейтинг, приоритетные направления.

INTEGRATED ESTIMATION OF THE ENVIRONMENTAL STATE LEVEL AND ITS IMPACT ON THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Polonik S.S.,
Khorobrikh E.V.,
Lytvynchuk A.A.

The article suggests integrated (joint) assessment, monitoring and analysis of the quality and degree of environmental sustainability of the Republic of Belarus, taking into account the principles of the «green» economy. The subject of the study is the influence of the environmental factor on the social and economic development of the Republic of Belarus. The aim of the study is to develop and appraise a methodology for an integrated assessment of the level of the ecological state and its impact on the socio-economic development of the republic. Methods of research - economic and statistical, analysis, synthesis, inductive, deductive, comparison, system, expert assessments, etc. A number of factors substantiating the development of a methodology for determining priorities and directions for the formation of environmental policy balanced on social and economic criteria, based on a comprehensive assessment indicators reflecting the level of the environmental situation in the Republic of Belarus, the implementation of which will promote economic growth and reduce social tensions while improving the quality of the environment. The results of the mathematical calculations are given, the relative values of the indicators are converted into the final rating estimates by years, and the rating of the republic is formed relative to each year under review. The basic principles in the field of environmental protection are formulated to ensure environmentally friendly conditions for society and citizens. Priority directions of ensuring environmental sustainability of the Republic of Belarus are determined.

Keywords: factors, «green» economy, principles, methodological approaches, assessment, level of ecological status, sustainability, system of indicators, groups, indicators, rating, priority areas.

В условиях глобализации мировой экономики и роста промышленного производства проблемы взаимоотношения в системе «общество и природа» являются наиболее острыми и имеют огромное социальное и экономическое значение.

Современный этап экономического и социального развития Республики Беларусь, экологические угрозы, ухудшение качества окружающей среды, глобальные и региональные климатические изменения обусловили необходимость формирования такой государственной экологической политики, которая могла бы обеспечить устойчивое и сбалансированное социально-экономическое развитие при условии сохранения природного потенциала страны. Это обусловлено рядом факторов [1]:

- практическая реализация традиционной экономической модели развития общества привела к таким проблемам, как рост загрязнения окружающей среды, дефицит и истощаемость природных ресурсов, разрушение озонового слоя, изменение климата и потепление, снижение биологического разнообразия на планете и др.;

- в последние годы современный мир столкнулся помимо экологического с экономическим, финансовым, продовольственным кризисами. При этом доминирующая часть средств вкладывалась в финансовые активы, недвижимость, добычу природных ресурсов, а экономическое развитие осуществлялось за счет чрезмерного использования природных ресурсов, истощения и деградации экологической системы;

- используемые в настоящее время оценочные показатели (например, ВВП, прибыль, рентабельность) не учитывали негативного антропогенного влияния на окружающую среду, а потому не могли дать полного представления о реальной эффективности производственно-хозяйственной деятельности;

- для осуществляемой в настоящее время экономической деятельности характерно не только загрязнение окружающей среды и истощение природных ресурсов, но и обесценивание природного капитала;

- современный технологический уклад является высокоуглеродным и экорасточительным.

Учитывая тенденции загрязнения окружающей среды, все большую актуальность приобретают вопросы регионального развития, в котором ведущая роль принадлежит разработке новой, экологически ориентированной стратегии развития общества и его хозяйства. Это в свою очередь является отличительной особенностью международного опыта современного этапа развития экономики, в котором учитываются состояние окружающей среды и экологические блага в системе общественного воспроизводства. Современное состояние проблемы требует эколого-экономической оценки и анализа взаимоотношений производства и окружающей среды, где

субъекты региональной экономики выступают как эколого-экономические системы и согласуют требования экономики и экологии. Именно поэтому Республика Беларусь рассматривает «зеленую» экономику в качестве важного инструмента обеспечения устойчивого социально-экономического развития страны, огромная роль в котором отводится научным исследованиям.

Традиционные подходы к решению этой проблемы в регионах, основанных на так называемых природоохранных мероприятиях, не дают ожидаемых результатов. Кроме того, не только транснациональные корпорации, международные компании и организации, но и многие региональные органы власти считают любые экологические программы и меры затратными, не приносящими выгод и не способствующими развитию экономики. Напротив, в регулировании взаимодействия человека с окружающей и природной средой важным является координация деятельности органов исполнительной власти всех уровней в регионах и хозяйствующих субъектов всех форм собственности. В этой связи перед региональным менеджментом как наукой управления стоит задача разработать механизмы, методы и средства оценки, которые позволят обеспечить наиболее эффективное достижение экологических целей и задач регионального развития.

В настоящее время в современной отечественной и зарубежной науке применяется большое количество методов и методологий для оценки влияния экологического фактора на социально-экономическое развитие региона. Общими научными методами оценки являются: метод системного анализа, метод систематизации, специальные научные методы, балансовый метод, методы экономико-географического исследования, методы экономико-математического моделирования и др., результаты анализа которых используются при составлении планов, программ и прогнозов развития. Важной составляющей таких документов является проблема взаимоотношения в системе «общество-природа», как наиболее острая и имеющая огромное социальное и экономическое значение в целях достижения устойчивого развития региона.

Несмотря на глубину и безусловную значимость множества подходов к оценке влияния экологического фактора, многие ее вопросы в настоящее время остаются нерешенными. Так, до сих пор практически не существует единой методики оценки влияния экологического фактора на социально-экономическое развитие региона, позволяющей оперативно отражать динамику и выявлять экологические факторы, определяющие устойчивое развитие региона. Поэтому недостаточная разработанность, комплексность и многогранность рассматриваемой проблемы первоочередным ставит вопрос разработки применительно к условиям Беларуси интегрированной оценки уровня экологического состояния республики и его влияние на социально-экономическое развитие республики с учетом принципов «зеленой» экономики.

Изучив и проанализировав существующие методические подходы к оценке социально-экономического развития региона (А.Г. Аганбегяна, Я.М. Александровича, Н.П. Беляцкого, Н.Г. Берченко, А.В. Богдановича, А.А. Быкова, Т.С. Вертинской, А.С. Головачева, А.Г. Гранберга, В.Г. Гусакова, Е.Л. Давыденко, А.В. Данильченко, А.Е. Дайнеко, Е.Б. Дориной, М.К. Жудро, М.М. Ковалева, Л.В. Козловской, М.В. Мясникова, С.С. Полоника, В.И. Тарасова, И.Э. Точицкой, Е.А. Третьяковой, Т.В. Усковой, В.С. Фатеева, Г.А. Хацкевича, А.А. Шашко, Л.С. Шеховцовой, О.С. Шимовой и др.), считаем целесообразным предложить методику оценки уровня экологического состояния и его влияния на социально-экономическое развитие Республики Беларусь, включающая два основных направления: первое – построение системы показателей (индикаторов), отражающих влияние экологического фактора на социально-экономическое развитие региона, и второе направление – расчет групповых индексов по выделенной системе показателей с последующим определением интегрального индекса, позволяющего делать оценку об экологическом уровне развития республики и степени устойчивости ее социально-экономического развития. Для обеспечения сравнимости показателей с различной размерностью они приводятся к сопоставимому виду индексным методом путем сравнения с наилучшими показателями (max или min) периода 2006 – 2016 гг. по каждому году в отдельности. Для расчета конечного показателя применялся рейтинговый метод, позволяющий достаточно точно определить уровень экологического развития республики по каждому рассчитываемому году и метод динамических рядов, основанный на использовании типовых характеристик показателей, характеризующих социально-экономическое развитие Республики Беларусь. В качестве темповых характеристик использовались цепные темпы изменения значений выбранных индикаторов за период 2006 – 2016 гг. [2]

На основе комплексного исследования теоретических аспектов и методических подходов к оценке влияния совокупности всех факторов, разработан **алгоритм оценки**.

На **первом етапе** обосновывался состав показателей, отражающих: качество окружающей среды; экономические процессы для создания экологически благоприятной обстановки; влияние экономики на состояние окружающей среды; экологизацию производственных процессов.

На **втором этапе** – оценка уровня экологического состояния Республики Беларусь и его влияние на социально-экономическое развитие республики по каждому году за период 2006 – 2016 гг. осуществлялась с применением индексного метода, который в последние 10 – 16 лет получил широкое распространение. Эти индексы стали использоваться в экономике в качестве сводного показателя, позволяющего быстро сравнивать результаты деятельности различных территориальных единиц за определенный период. Растущая популярность сводных индексов оценки социально-экономического развития была связана с тем, что они являлись инструментом выработки экономической политики, поскольку позволяли проранжировать итоги года, выявлять существенные различия между территориальными единицами в определенные периоды времени, основываясь на складывающейся в них экономической ситуации. Данные рейтинговой оценки дают возможность определить слабые места и проблемы развития республики за период 2006 – 2016 гг. и выработать экономическую политику по стимулированию экономического развития и роста как на республиканском уровне, так и региональном. Целью применения индексов влияния экологического фактора на социально-экономическое развитие Республики Беларусь в нашем исследовании является комплексная оценка экологического состояния республики как в целом за период 2006 – 2016 гг., так и каждого года. Его комплексная оценка включает экологический уровень развития (качество окружающей среды, создание экологически благоприятной обстановки) и влияние экономики на окружающую среду (природоемкость ВВП, экологизация производственных процессов). С помощью этого метода экономисты, политики, ученые, предприниматели, аспиранты, магистранты и др. могут анализировать состояние экономической среды, эффективность осуществления стратегии экономической политики и повышения конкурентоспособности, деятельность частного и общественного сектора, конкурентные преимущества и недостатки территорий, иную информацию. При этом индексный способ позволяет учитывать не только абсолютные величины показателей каждого года исследований, но и степень их близости (дальности) к показателю эталона или наиболее благоприятный год за определенный период времени, имеющего наилучшее (минимальное или максимальное) значение показателя, которое принимается за 100%.

Далее в отношении лидера соответствующие параметры по годам пересчитываются в процентном отношении по приведенным ниже формулам:

$$I_i = \frac{a_i}{a_{\max}} * 100, \quad (1)$$

Или

$$I_i = \frac{a_{\min}}{a_i} * 100, \quad (2)$$

где: i – номер региона; a – значение параметра для i -ого региона; $a_{\max}$, $a_{\min}$ – наилучшее и худшее значение параметра региона; I_i – оценка уровня развития i -го региона по каждому j -му показателю по отношению к региону-лидеру.

В результате применения общей формулы рассчитываются частные для всех отобранных показателей в разрезе выделенных групп (таблица 1).

На **третьем этапе** проводились математические преобразования. Исходя из конкретных значений всех показателей по каждой составляющей конкурентоспособности региона определялся итоговый индекс самой составляющей по формуле (3):

$$I_{ij} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n I_{ij}, \quad (3)$$

где I_{ij} – индекс качества окружающей среды, экологически благоприятной обстановки, природоемкости ВВП, степени экологизации производственных процессов i -ого региона; I_{ji} – индекс i -ого региона по j -му показателю составляющей; n – количество показателей.

На **четвертом этапе** определялся итоговый интегральный индекс экологического состояния республики и его влияния на социально-экономическое развитие, который будет представлять собой среднее арифметическое агрегированных показателей по выделенным группам $I_{\text{кос}j}$, $I_{\text{эбо}j}$, $I_{\text{пе} \text{веп}j}$, $I_{\text{эпп}j}$, т.е. в итоговой рейтинговой оценке весовые коэффициенты агрегированных индексов будут одинаковыми:

$$I_{\text{еколі}} = \frac{I_{\text{кос } i} + I_{\text{эбоі}} + I_{\text{Певсп } i} + I_{\text{эпп } i}}{4}, \quad (4)$$

где: $I_{\text{еколі}}$ – итоговый интегральный индекс экологического состояния республики за период 2006 – 2016 гг.

Таблица 1. Система показателей для расчета агрегированных индексов экологического и социально-экономического развития республики

Группа показателей	Наименование показателя
Показатели качества окружающей среды	Выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух от стационарных источников, на душу населения, кг
	Уловлено и обезврежено загрязняющих атмосферный воздух веществ, выбрасываемых стационарными источниками, на душу населения, кг
	Сброс воды, на душу населения, м ³
	Лесовосстановление и лесоразведение, на душу населения, га
Показатели создания экологически благоприятной обстановки	Текущие затраты на охрану окружающей среды, на душу населения, тыс. руб.
	Инвестиции в основной капитал, направленные на охрану окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов, на душу населения, тыс. руб.
	Внутренние затраты на научные исследования и разработки, на душу населения, тыс. руб.
Показатели, отражающие природоемкость ВВП	Выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух от стационарных источников, на единицу ВВП, тонн
	Сброс воды, на единицу ВВП, тыс. м ³
	Добыча (изъятие) воды из природных источников для использования в народном хозяйстве, на единицу ВВП, тыс. м ³
Показатели, отражающие степень экологизации производственных процессов	1. Уловлено и обезврежено загрязняющих атмосферный воздух веществ, отходящих от стационарных источников, на единицу ВВП, тонн
	2. Использование воды, на единицу ВВП, тыс. м ³

Примечание. Источник – составлено авторами

Полученный итоговый интегральный показатель рейтинга может быть использован в качестве одного из ключевых индикаторов устойчивого развития республики.

Пятый этап – формирование рейтинговой оценки уровня экологического состояния Республики Беларусь и его влияние на социально-экономическое развитие.

Для получения рейтинговой оценки уровня экологического состояния Республики Беларусь и его влияние на социально-экономическое развитие осуществлялся сбор статистических данных по четырем выбранным направлениям оценки по системе показателей за период 2006 – 2016 гг. (таблица 2).

Таблица 2. Показатели оценки уровня экологического состояния Республики Беларусь

Показатели	Период										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Валовой внутренний продукт											
всего млрд руб.	79267	97165	129791	137442	170466	307245	547617	670688	805793	899098	94321
темпы роста	121,8	122,5	133,5	105,8	124,0	180,2	178,2	122,4	120,4	111,6	105
на душу населения, тыс. руб.	8253	10163	13622	14457	17980	32461	57 863	70 837	85 000	94 662	9 927
Численность населения (на конец года)											
тыс. чел.	9 579	9 542	9 514	9 500	9 481	9 465	9 464	9 468	9 481	9 498	9 505
темпы роста	99,4	99,6	99,7	99,8	99,8	99,8	99,9	100,0	100,1	100,1	100,1
I. Качество окружающей среды											
Выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух от стационарных источников											

тыс. тонн	423,3	408,2	396,1	377,1	371,1	433,2	445,3	445,3	462,8	458,3	453,0
темпы роста	104,8	96,4	97,0	95,2	98,4	116,7	102,8	100,0	103,9	99,0	98,0
на душу населения, кг	43	42	41	40	39	46	47	49	48	48	49
Уловлено и обезврежено загрязняющих атмосферный воздух веществ, выбрасываемых стационарными источниками											
тыс. тонн	2 902,0	2 724,9	2 595,9	2 540,5	2 862,6	2 799,7	2 691,0	2 886,7	3 645,7	3 187,1	2 921,4
темпы роста	107,1	93,8	95,2	97,8	112,6	97,8	96,1	107,2	126,2	87,4	91,6
на душу населения, кг	30,3	28,4	27,2	26,7	30,1	29,5	28,4	30,5	38,5	33,6	30,7
Сброс воды											
млн м³	1 192	1 144	1 091	1 083	1 076	1 087	1 099	1 058	1 034	948	1 170
темпы роста	94,6	95,9	95,3	99,2	99,3	101	101	96,2	97,7	91,6	123,4
на душу населения, м³	124	119	114	114	113	114	116	111	109	99,8	123,0
Лесовосстановление и лесоразведение											
га	51 471	56 217	54 988	50 005	32 983	30 555	31 172	30 284	32 374	33 094	37 179
темпы роста	114	109	97,8	90,9	65,9	92,6	102	97,1	106,9	102	112
на душу населения, км	5 373	5 868	5 762	5 255	3 471	3 222	3 293	3 199	3 419	3 490	3 914
II. Создание экологически благоприятной обстановки											
Текущие затраты на охрану окружающей среды											
млрд руб.	720	801	818	991	1 362,9	2 386,1	4 659,0	5 470,2	5 539,9	6 195,2	6 751
темпы роста	103,1	111,2	102,1	121	137	175	195	117	101	111	108,9
на душу населения, тыс. руб.	75,2	83,6	85,3	103	143	251	492	578	585	653	710
Инвестиции в основной капитал, направленные на охрану окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов											
млрд. руб.	188,5	179,4	282,3	340,7	448,1	414,9	747,6	883,3	963,5	1 261,4	2232,3
темпы роста	117,5	95,1	157	120	131	92,5	180	118	109	130	176
на душу населения, тыс. руб.	19,6	18,7	29,5	35,8	47,1	43,7	78,9	93,3	101	133	235
Внутренние затраты на научные исследования и разработки											
млрд. руб.	523,7	934,8	962,4	883,3	1 140,6	2 081,9	3 537,8	4 372,3	4 073,1	4 495,4	475,3
темпы роста	118	178	102	91,7	129,1	182,5	169,9	123,6	93,1	110,4	105,7
на душу населения, тыс. руб.	54,6	95,4	105,1	92,9	120,3	219,9	373,8	461,8	429,6	473,3	500,0
III. Природоемкость ВВП											
Выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух от стационарных источников											
на единицу ВВП, тонн	5,34	4,20	3,05	2,74	2,17	1,41	0,81	0,66	0,57	0,50	0,48
Сброс воды											
на единицу ВВП, тыс. м³	15,0	11,7	8,4	7,8	6,3	3,5	2,0	1,5	1,3	1,1	1,2
Добыча (изъятие) воды из природных источников для использования в народном хозяйстве											
млн. м³	1 730	1 698	1 638	1 573	1 598	1 638	1 642	1 571	1 571	1 448	1 504
на единицу ВВП, тыс. м³	21,1	16,6	12,0	10,9	9,1	5,2	2,9	2,2	1,8	1,5	15,9
IV. Степень экологизации производственных процессов											
Уловлено и обезврежено загрязняющих атмосферный воздух веществ, выбрасываемых стационарными источниками											
на единицу ВВП, тонн	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,004	0,003	0,001
Использование воды											
млн. м³	1 546	1 485	1 410	1 337	1 359	1 406	1 442	1 373	1 371	1 270	1 302
на единицу ВВП, тыс. м³	19,5	15,3	10,8	9,7	8,0	4,5	2,6	1,5	1,7	1,3	1,4

Примечание. Таблица составлена авторами

На основе вышеприведенных статистических данных выполнен расчет итогового интегрального показателя по выделенным группам за анализируемый период (таблица 3).

Данные таблицы свидетельствуют о положительной тенденции роста уровня экологической ситуации в республике за анализируемый период 2006 – 2016 гг. (с 48,4 в 2006 г. до 72,7 в 2016 г., т.е. 1,5 раза)

Произошло замедление темпов роста показателей, определяющих воздействие экономики на окружающую среду по следующим направлениям: выбросы загрязняющих веществ в атмосферный воздух от стационарных источников; сбросы загрязненных сточных вод в поверхностные воды; улавливание загрязняющих веществ в атмосферу, отходящих от стационарных источников; использование свежей воды.

Таблица 3. Оценка уровня экологического развития Республики Беларусь по группам агрегированных показателей за период 2006 – 2016 гг.

Показатели	Период										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
$I_{\text{кocj}}$	91,1	89,4	86,5	81,6	80,8	76,6	77,5	81,8	78,9	77,0	87,5
$I_{\text{эбоj}}$	10,1	10,4	14,9	17,3	19,9	26,4	49,8	66,7	74,3	79,8	100,0
$I_{\text{пе вепj}}$	38,8	9,3	28,3	27,9	28,5	29,2	42,2	51,2	59,9	69,1	41,8
$I_{\text{эппj}}$	53,3	37,6	39,3	40,0	24,8	31,0	41,6	60	44,9	55	56,5
$I_{\text{эколj}}$	48,4	37,8	42,8	42,3	40,1	46,6	57,0	66,8	65,8	72,3	72,7

Примечание. Таблица составлена авторами

Динамика с уменьшением темпов роста этих показателей свидетельствует о некотором улучшении экологической ситуации в республике. Особо следует отметить как положительный факт рост текущих затрат на охрану окружающей среды и инвестиций на душу населения с 2006 г. по 2016 г., соответственно в 8,4 и 12,7 раза.

Для получения рейтинговой оценки уровня экологического состояния Республики Беларусь и его влияние на социально-экономическое развитие была использована шкала оценок с интервалом от 0 до 100, соответственно, чем выше значение $I_{\text{экол}}$, тем выше уровень экологического состояния по конкретному периоду времени (году) (таблица 4).

Таблица 4. Критерии определения уровня экологической ситуации в Республике Беларусь

Класс	Рейтинговый балл	Значение уровня экологического развития
Зона А – высокий уровень		
A	От 91 до 100	Высокий уровень
Зона В – средний уровень		
B+	От 71 до 90	Выше среднего уровень
B	От 41 до 70	Средний уровень
Зона С – низкий уровень		
C	От 21 до 40	Низкий уровень
Зона D – неудовлетворительный уровень		
D	От 0 до 20	Неудовлетворительный уровень

Примечание. Таблица составлена авторами

Рейтинговая оценка уровня экологической ситуации Республики Беларусь по бальной оценке по анализируемым группам и отдельным годам представлена в таблице 5.

Таблица 5. Рейтинг Республики Беларусь по уровню экологической ситуации

Показатели	Период										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
$I_{\text{кocj}}$	A	B+	B+	B+	B+	B+	B+	B+	B+	B+	B+
$I_{\text{эбоj}}$	D	D	D	D	C	B	B	B+	B+	A	A
$I_{\text{пе вепj}}$	C	D	C	C	C	C	B	B	B	B	B
$I_{\text{эппj}}$	B	B	C	B	C	C	B	B	B	B	B
$I_{\text{эколj}}$	B	C	B	B	B	B	B	B	B	B+	B+

Примечание. Таблица составлена авторами

Рейтинговые баллы оценки уровня экологической ситуации Республики Беларусь по интегральному показателю за период 2006 – 2016 гг. показывают, что в среднем экологическая ситуация характеризуется как положительная (средний уровень), но имеет в определенные годы некоторые отклонения в разрезе выделенных групп (2006 г., 2008 – 2014 гг. средний уровень, 2007 г. – низкий уровень, 2015 – 2016 гг. – уровень выше среднего).

При соответствующих расчетах по фактическим данным интегральный показатель экологического состояния Республики Беларусь позволит:

- провести сравнительную оценку уровня экологической ситуации различных территорий и его влияние на социально-экономическое развитие;
- измерить фактическую величину уровня сложившейся экологической ситуации в разрезе выделенных направлений за определенный период времени;
- выявить факторы, негативно влияющие на социально-экономическое развитие страны в целом;
- более обоснованно оценить перспективы экономико-эколого-социального развития страны;
- определить эффективность использования природного потенциала страны с учетом собственных ресурсов;
- обосновать направления экономико-эколого-социальной деятельности, наиболее соответствующей целям развития регионов и страны в целом;
- объективно оценить эффективность работы органов государственной власти регионов и местного самоуправления.

Заключение.

Стратегической целью государственной политики в области охраны окружающей среды является обеспечение экологически благоприятных условий для жизнедеятельности общества и граждан. Поставленная цель предполагает решение следующих задач [3]:

- повышение эффективности использования природно-ресурсного потенциала при обеспечении целостности природных комплексов и удовлетворении потребностей общества в настоящем и будущем;
- обеспечение устойчивого снижения вредных воздействий на окружающую среду при осуществлении хозяйственной и иной деятельности путем: экологизации социально-экономического развития на национальном, отраслевом и региональном уровнях; совершенствования организационных, технических и планировочных решений по снижению негативного воздействия на окружающую среду;
- повышение уровня экологической безопасности, снижение угрозы жизнедеятельности населения и ущерба экономике страны от опасных гидрометеорологических явлений, чрезвычайных ситуаций техногенного характера;
- реабилитация загрязненных и иных экологически дестабилизированных территорий, восстановления их биосферных функций.

Реализация поставленных задач должна базироваться на следующих основополагающих принципах:

- соблюдение и обеспечение прав граждан на благоприятную окружающую среду;
- полное возмещение вреда, причиненного окружающей природной среде;
- полнота, открытость, достоверность и своевременность экологической информации;
- прогнозирование и учет возможных последствий (экологических рисков) всех видов экономической и иной деятельности, воздействия которой непредсказуемы для окружающей среды и здоровья человека;
- ответственность за нарушение законодательства об охране окружающей среды;
- сохранение естественных экологических систем, природных ландшафтов и природных комплексов;
- сотрудничество государственных органов, бизнеса и общественного сектора по решению проблем сохранения природного потенциала Республики Беларусь и улучшению качества окружающей среды.

Исходя из вышеизложенного, приоритетными направлениями обеспечения экологической устойчивости станут:

- расширение возможностей для участия граждан, общественных объединений, бизнес-сообщества в формировании и реализации государственной экологической политики;
- повышение уровня компетентности и профессиональной подготовки управленческих кадров, принимающих решения в области природопользования и охраны окружающей среды;

- улучшение правовых, организационно-экономических и информационных условий для формирования ответственного и ресурсосберегающего потребления товаров, а также экологически безопасного их производства субъектами хозяйствования;
- стимулирование внедрения технологических и организационно- управленческих инноваций, способствующих снижению объема использования токсичных материалов в технологических процессах, ресурсоемкости производства и продукции, в первую очередь, на производственных объектах, оказывающих комплексное воздействие на окружающую среду;
- дальнейшее внедрение на предприятиях страны комплексных природоохранных разрешений, экологической сертификации, системы экологического управления и аудита, экологической маркировки продукции;
- развитие национальной системы мониторинга окружающей среды, контроля в области охраны окружающей среды, направленных на предупреждение загрязнений или иных негативных воздействий вместо нейтрализации их последствий;
- повышение надежности и эффективности механизмов финансирования природоохранной деятельности через возобновление практики формирования фонда охраны природы, определение приоритетных направлений и прозрачных механизмов распределения его средств, внедрение механизмов платежей за экосистемные услуги;
- расширение международного сотрудничества в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности путем присоединения и ратификации актуальных для республики международных договоров и соглашений, проведение совместных научных исследований и разработок, внедрение международных экологических стандартов;
- проведение экологической сертификации объектов в соответствии с международными стандартами.

Список использованных источников

1. Полоник, С.С. Влияние внутренних и внешних вызовов с учетом возникновения риск-ситуаций на экологическую составляющую конкурентоспособности региона / С.С. Полоник, Э.В. Хоробрых, А.А. Литвинчук // Новая экономика. - № 2 (66). – 2015. – С. 222 – 227.
2. Полоник, С.С. Методический подход к оценке влияния экологического фактора в условиях устойчивого развития при переходе Республики Беларусь к «зеленой» экономике / С.С. Полоник, Э.В. Хоробрых, А.А. Литвинчук // Новые подходы и методы управления устойчивым социально-экономическим развитием регионов : материалы Всероссийской науч.-практ. конф., Санкт-Петербург, 24 – 25 октября 2017 г. / Института проблем региональной экономики РАН ; редкол.: С.В. Кузнецов. – Санкт-Петербург, 2017. С. 146 – 152.
3. Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2030 г. / Министерство экономики Республики Беларусь ГНУ НИЭИ. – Минск, 2015. – 143 с.

References

1. Polonik, S.S. Vlijanie vnutrennih i vnesnih vyzovov s uchetom vozniknovenija risk-situacij na jekologicheskiju sostavljajushuju konkurentosposobnosti regiona [Influence of internal and external calls taking into account occurrence of risk situations on the ecological component of the region's competitiveness] / S.S. Polonik, Je.V. Horobryh, A.A. Litvinchuk // Novaja jekonomika [New Economy]. - № 2 (66). – 2015. – S. 222 – 227.
2. Polonik, S.S. Metodicheskij podhod k ocenke vlijaniya jekologicheskogo faktora v uslovijah ustojchivogo razvitija pri perehode Respubliki Belarus' k «zelenoj» jekonomike [Methodical approach to the assessment of the influence of the environmental factor in the conditions of sustainable development during the transition of the Republic of Belarus to the «green» economy] / S.S. Polonik, Je.V. Horobryh, A.A. Litvinchuk // Novye podhody i metody upravlenija ustojchivym social'no-jekonomicheskim razvitiem regionov : materialy Vserossijskoj nauch.-prakt. konf., Sankt-Peterburg, 24 – 25 oktjabrja 2017 g. / Instituta problem regional'noj jekonomiki RAN ; redkol.: S.V. Kuznetsov. – Sankt-Peterburg [New approaches and methods of managing sustainable socio-economic development of regions: materials of the All-Russian Scientific and Practical Conference. Conf., St. Petersburg, October 24 - 25, 2017 / Institute for Regional Economics of the Russian Academy of Sciences; rare: S.V. Kuznetsov. - St. Petersburg], 2017. S. 146 – 152.
3. Nacional'naja strategija ustojchivogo social'no-jekonomicheskogo razvitija Respubliki Belarus' na period do 2030 g. / Ministerstvo jekonomiki Respubliki Belarus' GNU NIJeI. – Minsk [National Strategy for Sustainable Social and Economic Development of the Republic of Belarus for the period until 2030 / Ministry of Economy of the Republic of Belarus. - Minsk], 2015. – 143 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ:

Полоник Степан Степанович - доктор економічних наук, професор, заступник декана економічного факультету,

Білоруський державний університет,

Республіка Білорусь, 220050, м.Мінськ, вул. К. Маркса 31,

Хоробрих Елеонора Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник,

Литвинчук Анна Анатоліївна - аспірантка Білоруського державного університету, науковий співробітник,

Інститут економіки Національної Академії Наук Білорусі,

Республіка Білорусь, м.Мінськ, 220072, вул. Сурганова 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ:

Полоник Степан Степанович – доктор экономических наук, профессор, заместитель декана экономического факультета,

Белорусский государственный университет,

Республика Беларусь, 220050, г. Минск, ул. К. Маркса 31,

Хоробрых Элеонора Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник,

Литвинчук Анна Анатольевна – аспирантка Белорусского государственного университета, научный сотрудник,

Институт экономики Национальной Академии Наук Беларуси,

Республика Беларусь, г. Минск, 220072, ул. Сурганова 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHORS:

Polonik Stepan Stepanovich - Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Economics, Belarusian State University,

Republic of Belarus, 220050, Minsk, K. Marx street 31,

Khorobrykh Eleonora Viktorovna - candidate of economic sciences, associate professor, leading researcher,

Lytvynchuk Anna Anatolyevna - post-graduate student of the Belarusian State University, research fellow, Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus,

Republic of Belarus, Minsk, 220072, Surganova street 1/2,

e-mail: litva-1986@yandex.ru

УДК 338.48-44(1-22)(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219867

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

**Слюсар С.Т.,
Бурлаков О.О.**

***Предметом дослідження** є актуальні проблеми та перспективи розвитку (зеленого) туризму в Україні.*

***Методи, що були використані в процесі дослідження.** Методологічною основою дослідження є комплексний підхід, системно-структурний аналіз та діалектичний метод наукового пізнання. Для реалізації поставлених завдань застосовувалися такі методи: статистичний, порівняння, узагальнення, дедукції та інші.*

***Результати дослідження.** На сьогоднішній день сільський зелений туризм, за визнанням експертів Всесвітньої туристичної організації, є одним із секторів туристичної індустрії, що динамічно зростає. Сільський зелений туризм є невід'ємною складовою комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій та одним із засобів вирішення багатьох сільських проблем. Він має дуже позитивний вплив на розширення сфери зайнятості сільського населення, особливо жінок, дає сільським жителям додатковий заробіток, розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки в виробничій сфері, а й у сфері обслуговування.*

Таким чином, стаття присвячена актуальним проблемам та перспективам розвитку (зеленого) туризму в Україні, а саме:

– визначено сутність категорій «сільський туризм», «сільський зелений туризм», «агротуризм», «екотуризм», «сільська садиба», «сільська територія», «сільське населення», «ринок сільських туристичних послуг».

– розглянуто та проаналізовано ринок сільських туристичних послуг в Україні;

– визначено фактори впливу на перспективу розвитку сільського (зеленого) туризму та запропоновані першочергові заходи щодо забезпечення пріоритетності розвитку цього сегменту сфери щодо розвитку сільського туризму в Україні.

Галузь застосування результатів: державне агентство України з туризму та курортів органи, державної влади, органи місцевого самоврядування, у навчальному процесі при викладанні облікових дисциплін.

Висновки. Сьогодні актуальним є розвиток сільського (зеленого) туризму, який давно практикується в Україні. Адже в сільській місцевості, яка має відповідну рекреаційну базу, завжди було багато відпочиваючого міського населення. Залучення туристичних фірм в сфері сільського туризму, дасть змогу краще популяризувати зелений туризм і вивести його на новий рівень розвитку.

Ключові слова: сільський туризм, сільський зелений туризм, агротуризм, екотуризм, сільська садиба, сільська територія, сільське населення, ринок сільських туристичних послуг.

ПУТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Слюсар С.Т.,
Бурлаков А.О.

Предметом исследования являются актуальные проблемы и перспективы развития (зеленого) туризма в Украине.

Методы, которые были использованы в процессе исследования. Методологической основой исследования является комплексный подход, системно-структурный анализ и диалектический метод научного познания. Для реализации поставленных задач применялись следующие методы: статистический, сравнения, обобщения, дедукции и другие.

Результаты исследования. На сегодняшний день сельский зеленый туризм, по признанию экспертов Всемирной туристической организации, является одним из секторов туристической индустрии динамично растет. Сельский зеленый туризм является неотъемлемой составляющей комплексного социально-экономического развития сельских территорий и одним из средств решения многих сельских проблем. Он очень положительное влияние на расширение сферы занятости сельского населения, особенно женщин, дает сельским жителям дополнительный заработок, расширяет возможности занятости сельского хозяина не только в производственной сфере, но и в сфере обслуживания.

Таким образом, статья посвящена актуальным проблемам и перспективам развития (зеленого) туризма в Украине, а именно:

– определена сущность категорий «сельский туризм», «сельский зеленый туризм», «агротуризм», «экотуризм», «сельская усадьба», «сельская территория», «сельское население», «рынок сельских туристических услуг».

– рассмотрены и проанализированы рынок сельских туристических услуг в Украине;

– определены факторы влияния на перспективу развития сельского (зеленого) туризма и предложены первоочередные меры по обеспечению приоритетности развития этого сегмента сферы по развитию сельского туризма в Украине.

Область применения результатов: государственное агентство Украины по туризму и курортам органы, государственной власти, органы местного самоуправления, в учебном процессе при преподавании учетных дисциплин.

Выводы. Сегодня актуальным является развитие сельского (зеленого) туризма, который давно практикуется в Украине. Ведь в сельской местности, имеющей соответствующую рекреационную базу, всегда было много отдыхающего городского населения. Привлечение туристических фирм в сфере сельского туризма, позволит лучше популяризировать зеленый туризм и вывести его на новый уровень развития.

Ключевые слова: сельский туризм, сельский зеленый туризм, агротуризм, экотуризм, сельская усадьба, сельская территория, сельское население, рынок сельских туристических услуг.

WAYS OF DEVELOPMENT OF RURAL (GREEN) TOURISM IN UKRAINE

Sliusar S.T.,
Burlakov O.O.

Object of research there are current problems and the prospects of development (green) tourism in Ukraine.

Methods which were used in the course of the research. A methodological basis of a research is an integrated approach, system structure analysis and a dialectic method of scientific knowledge. The following methods were applied to implementation of the tasks: statistical, comparing, generalizations, deductions and others.

Results of a research. Today rural green tourism, by recognition of experts of the World tourist Organization, is one of sectors of the tourist industry dynamically grows. Rural green tourism is the integral component of complex social and economic development of rural territories and one of cures of many rural problems. It very positive influence on expansion of the sphere of employment of a rural population, especially women, gives to villagers additional earnings, expands possibilities of employment of the rural owner not only in the production sphere, but also in services industry.

Thus, article is devoted to current problems and the prospects of development (green) tourism in Ukraine, namely:

- the essence of categories «rural tourism», «rural green tourism», «agrotourism», «ecotourism», «rural estate», «rural territory», «rural population», «market of rural tourist services» is defined.
- are considered and analysed the market of rural tourist services in Ukraine;
- factors of influence on the prospect of development of rural (green) tourism are defined and prime measures for ensuring priority of development of this segment of the sphere for development of rural tourism in Ukraine are proposed.

Range of application of results: the state tourism agency of Ukraine and resorts bodies, the government, local government bodies, in educational process when teaching registration disciplines.

Conclusions. Today development of rural (green) tourism which practices in Ukraine long ago is relevant. In the rural zone having the relevant recreational base there was always a lot of a having a rest urban population. Involvement of travel companies in the sphere of rural tourism, will allow to popularize better green tourism and to bring him to the new level of development.

Key words: rural tourism, rural green tourism, agrotourism, ecotourism, the rural estate, the rural territory, rural population, market of rural tourist services.

Statement of a problem in a general view and its communication with important scientific and practical tasks. Tourism holds a specific place in economy of the countries. Performing a number of functions of economic, welfare, political, recreational, educational and ecological character, it is the sphere of realization of market mechanisms, a source of replenishment state and local budgets. As shows experience of the countries of the world, aggravations an environmental and cultural and spiritual problem in many large cities of Europe, it is connected with processes of an urbanization and industrialization, objectively caused emergence of need for close communication of urban population with the nature. Development of rural tourism in Ukraine is relevant for the reasons of further influence on stabilization of economic development of villages, employment of a rural population, their exit from social and economic crisis, reduction of population shift from rural regions to the cities. Rural tourism in the majority of the countries of the world is considered as the integral component of the program of complex social and economic development of rural territories.

In recent years the special relevance was acquired by a problem of development of rural tourism in the conditions which are brought closer to the nature. The organization of rest and tourism on the basis of rural settlements can have extremely positive influence on economy and ecology of many administrative regions of Ukraine for the account: uses of the available private housing stock, financial resources of a rural population for construction and adaptation of private housing for reception of tourists, self-employment of peasants and providing tourists with organic food.

Review of Past Research and Publications. Separate aspects of rural green tourism are covered in works of the famous scientists in the field of the right, history, a turizmovedeniye, sociology, economy and geography, in particular Y. Alekseev, V. Evdokimenko, T. Zastavetsky, A. Kirillov, S. Kuzik, V. Miklovda, M. Pityulich, A. Starostina, A. Stetsyuk and other scientists. However questions which are considered in these researches do not cover many problems arising on the way of ensuring sustainable development of tourist branch, and is more concrete than green tourism in the rural zone.

Purpose of the Article. The purpose of this article is directed to a research of a role and the place of rural green tourism in development of national tourist branch in the sphere of green tourism in the rural zone and a socio-political situation in rural regions of Ukraine.

Presentation of the Results. The concept «rural tourism» is often identified with the concept «agrotourism». Really, between them there are a lot of parallels. But, adhering to the classification accepted in the world, the equal-sign between the called terms can't be put. The concept «rural tourism» on substantial filling is much wider in comparison with the concept «agrotourism». In other words, it is possible to claim that agrotourism is one of the most widespread (especially in the countries with the farmer organization of agrobusiness) forms of rural (green) tourism.

Agrotourism (agritourism) is the entertaining type of tourism concentrated on rural territories which provides use of rural (farmer) economy for the purpose of a recreation, education or active attraction to traditional forms of managing [1, p. 59].

Agrotourism can be shown in different forms, but always includes renting of the rural house.

Distinguish two basic forms of agrotourism:

- i will eat apartments with service directly within economy;
- placement on a lodging for the night with self-service on the lands belonging to economy, for example, in campings and tents.

Agrotourism are the main key to success:

- farmer's level, skills of service of guests;
- esthetics of farm;
- proximity of placement of farm in the city center.

The concept «rural green tourism» is faithful carrying out leisure in the concept «ecological tourism».

Ecological tourism (ecotourism) is the informative and entertaining type of tourism concentrated on natural (a little changed by the person) territories which provides occupations various forms of an active recreation in natural landscapes without infliction of harm to the environment.

For definition of such multi-purpose tourism I have appeared the new concept «ekoagroturizm» recently. This type of tourism provides use of guest lodges without owners (as, for example, in Finland) or the agroestates located in limits or sides of biospheric reserves and rational parks which, along with occupations ecological agriculture, offer a wide range ecological (from a robinzonada to observation of animals in their habitat) and sports and tourist occupations (hunting, fishery, etc.).

However, rural green tourism (and also agrotourism) and ecotourism differ in main objectives of use of free time. Rural green tourism is a type of carrying out free time in the form of stationary rest with a possibility of near radial departures or campaigns. But the ecotourism is a type of carrying out leisure in the form of the continuous movement, opening of the wild nature, route acquaintance with natural and historical sights of the territory derivative knowledge of traditions and local culture.

The concepts given above were already included into lexicon of the Ukrainian tourists and tour operators and also the government institutions dealing with issues of regulation of these types of tourism in Ukraine. It is legislatively fixed the term «rural green tourism» which legal contents are treated as rest in the Ukrainian village. This sphere of leisure has captured a wide range of forms of rest in the village: from stationary rest in rural areas (actually rural tourism), rest in the tourist centers and resorts that in the administrative plan settlements or the small cities, to rest in agriculture (agrotourism).

Agrotourist to services, as well as any other services, peculiar features, such as are inherent:

- non-material character;
- continuity of production of tourist's service and its consumption;
- inability to preservation;
- inconstancy of quality (fig. 1).

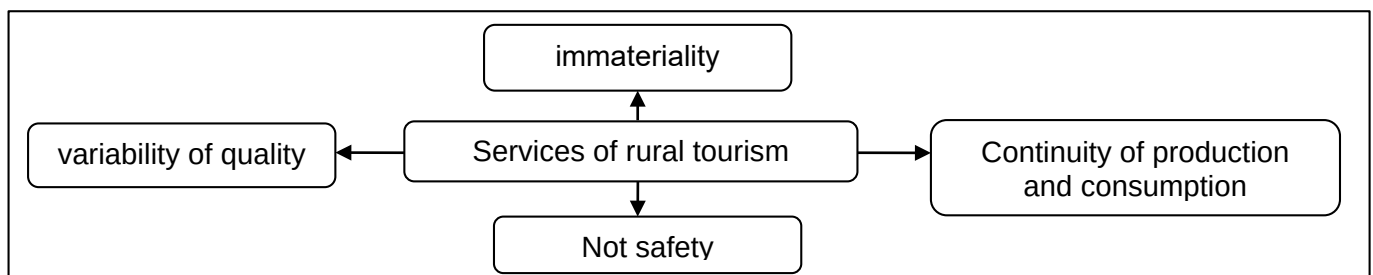

Figure 1. Specifics of a Tourist's Product (complex of services) of rural (green) tourism.

Development of rural tourism demands accurate planning. Planning is developed taking into account accurately certain time frames with application of flexible modern integrative, ecologically safe and steady methods. The biggest problem of planning at the level of private owners of agrostates consists in absence in them special economic knowledge and the corresponding skills of management of rural tourism. Tourism in rural areas is a private initiative sector therefore level his planning has to happen in line with the general local and regional planning of social and economic and cultural development of rural communities.

Planning of rural tourism is one of forms of management of the agrotourist organizations, consists in accurate definition and a concrete regulation of strategy, tactics and the mechanism of functioning of the agrotourist organizations and institutions in the market environment for the purpose of ensuring their effective competitiveness and economic prosperity [11, p. 171].

The essence of strategic planning of rural tourism is in what the owner of the agrostate is able to offer people than and as his offer differs from the proposal of potential competitors, potential opportunities, technologies and resources, company services, the corporate style and so forth.

Strategic planning should be considered as dynamic set of the interconnected administrative processes which follow the friend from the friend.

Strategic planning provides in rural (green):

1. Appointment definition to the hospitable estate - process consists in establishment of content of activity of the agrostate, her appointment, characterizes activity, proceeding from market requirements, features of production, the nature of her consumption, competitive conditions.

2. Assessment of a condition of the external environment provides studying of influence on agrostates of his such elements as: state of the economy, features of legal regulation of production, characteristic of the environment and existence of resources, scientific and technical level and so forth. The analysis direct environments includes definition of buyers, competitors, the market of labor.

3. Assessment of a condition of internal structure allows to define strong and weaknesses of the agrostate, internal opportunities on which he can count in competition in the course of achievement of the purposes. The internal environment is investigated in the following directions: personnel capacity, organization of management, marketing, finance.

4. Development of versions of alternative decisions. Show full structure of versions of decisions, establish the greatest possible set of options. Each option is connected with conditions and resources, consider restrictions which can influence the decision. Among the factors influencing the following is important: obligations, existence of financial resources and providing with qualified personnel.

5. Justification and choice of an optimal solution. This process is the basic in strategic planning as in him decisions on how the firm will achieve the objectives are made and to realize the mission. The chosen strategy allows to consider all factors which can influence her activity.

6. Introduction of an optimal solution and assessment of results. Assessment of implementation of the optimal strategic solution is the final stage of strategic planning. An instrument for ensuring of objective assessment is control, defines the system of control actions, finds out reasons for rejection of results of activity of the agrostate from the reasonable development strategy, allows to introduce amendments in indicators of the plan and in strategy realization process [7, p. 285].

Also it should be noted that at strategic planning it is necessary to consider seasonal fluctuations of demand for a tourist product. The seasonality is defined by a number of factors.

Thus, owners of agrostates have to develop the plan of managing (business plan) providing versatile elements of rural tourist business. It is necessary to involve the informed persons from the private sector, public organizations, local administrations in development of plans for development of rural tourism.

The business plan is a peculiar advertizing document on the basis of which it is possible to draw conclusions not only on business, but also about its owners. Therefore both contents, and appearance of the business plan is important.

On (green) tourism, identification of all possible risks which can arise both at the owner of the rural estate, and in the tourist is important.

For the purpose of identification of risks in the sphere (green) tourism first of all it is necessary to identify them. In a broad sense identification (Latin of Identificus - identical) can be considered from two positions: 1) identification, likening; 2) establishment on the basis of certain signs of identity of various objects. Concerning risks of subjects (green) tourism identification helps their identification for the purpose of search of methods of management (fig. 2) by them.

Thus, the list of risks of subjects (green) tourism can be divided into two groups: the risks which are directly not connected with implementation of tourist activity (spontaneous, natural, technogenic,

ecological, etc.), and the risks which are directly connected with implementation of tourist activity (economic, financial, currency, social, etc.).

The international experience of carrying out travel business demonstrates that one of the most effective methods of management of risks of subjects (green) tourism is insurance which not only allows insurance of expenses of the owner of the country estate upon destructive natural disasters, but also provides protection against adverse change of an economic environment.

The complex of marketing communications is the system of the actions directed to informing and belief of consumers, a reminder to them about a tourist product, sales promotion and creation of positive image of the agroestate or region in the opinion of the public.

At a stage of assessment of needs of consumers it is necessary to create the main lines of the offered product (rest in the village) and to reveal what needs and expectations of consumers can be satisfied with this product.

Estimating appeal of a tourist product define such features of rural (green) tourism:

- rest in natural to the environmentally friendly environment;
- acquaintance with rural culture, traditions, crafts;
- family atmosphere;
- interesting rest for children;
- contact with the nature (plants, animal)
- participation in life of a rural household;
- more self-service [4].

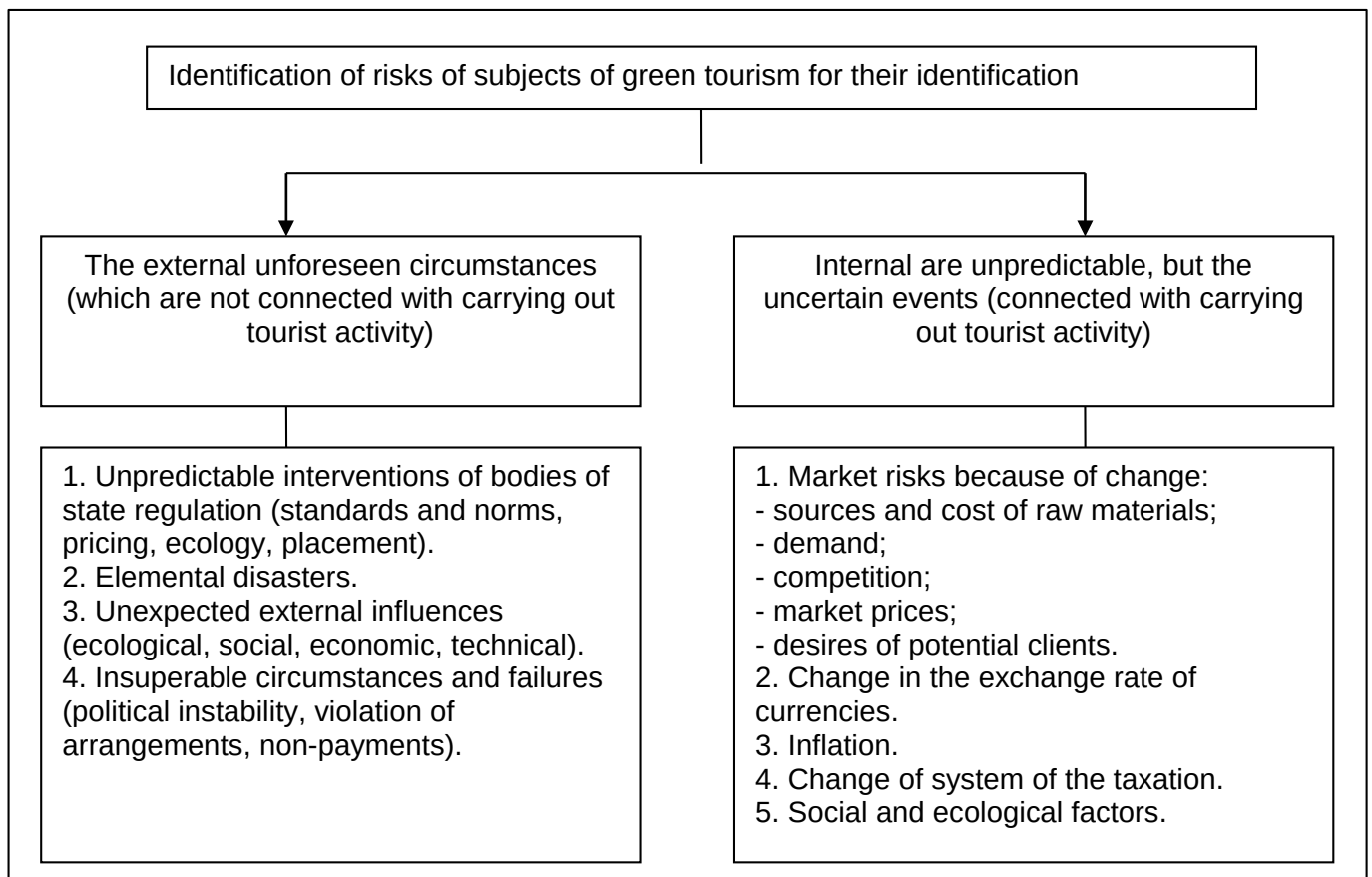

Figure 2. Identification of risks of subjects (green) tourism [2, p.7].

The specified features of services in rural green tourism can satisfy such needs of potential tourists: rest, improvement of health, improvement of a physiological and mental condition of the person; need for new experience, receiving new impressions and knowledge of the nature, animals, village lives, etc.; change of a kind of activity - a temporary separation from vanity of the city, carrying out is a lot of time in the fresh air, communication with the nature, isolation from other tourists or big groups of people.

Rest in the village gives the chance not to communicate constantly with other vacationers as it usually happens in hotels or on recreation facilities, and most to plan the mode of rest.

Planning of creation and development of the agroestate provides development of the marketing plan in which it is necessary to define accurately needs of tourists which will come to the concrete region and to predict what services are necessary to them.

Marketing planning in general means definition of main goals of marketing and optimum model of their achievement through optimum distribution of resources.

The marketing strategy of development for the agroestate and its product in the sphere of rural (green) tourism it is possible to represent schematically (tab. 1).

For the purpose of development of the qualitative plan of marketing it is necessary to estimate the current state of the market, to compare the opportunities to opportunities of competitors, to define the place in the market. For this purpose use the SWOT method - the analysis which finds weak and strengths of the agroestate, its opportunity and threat of activity and development in the market of services of rural (green) tourism.

Table 1. Models of development of the agroestate

Model	Characteristic
A - delivery of rooms for tourists	Accommodation by food, is not present orientation to target groups. Profit small and casual.
V - a board to agroestates	Specially equipped rooms for guests, rather high profit.
C - the organization of continuous rest	The traditional agroestate with the wide range of services, is not present specialization on groups of vacationers.
B - reception of certain groups of guests	Special services for certain groups of tourists. Profit invests in further development of activity.
E - advanced services	Very high-quality services, profit in a year it is approximately identical. There is a search of new segments of the market.

For each agroestate such analysis is individual, the experience in this sphere of action considering features of its arrangement, resource providing and gained. The chosen marketing strategy has to answer the purpose of the agroestate and be used for formation of long-term plans of activity [15, p. 164].

Tourism even more often plays a role of the indicator of the political relations between regions, the stabilizer of partnership at the nation-wide level. Therefore, despite great importance of tourism, the state determined it by one of the priority directions of development of national economy and culture, the sphere of realization of the rights and needs of the person and society, one of the defining components of social and economic policy of the state and regions. For today in Ukraine there is a number of problems which do not contribute to the development of tourist branch, lead to essential destruction of the economic and social relations in the tourist sphere. It first of all lack of a control system in the tourist sphere in connection with uncertain special central executive authority concerning tourism, but also absence to the clear public policy aimed at the development (green) tourism. Problem in management of tourism is the imperfection of legal regulation at the regional and local levels, lack of plans of complex development of tourist and recreational zones.

In the territory of Ukraine the word «cluster» began to be used relatively recently, and its major importance consists in association of various elements in a whole for achievement of a goal or performance of a certain function.

Important characteristics of clusters are:

- geographical concentration (the enterprises are close located attracts an opportunity to save on the ambulance production interactions, exchange of a social capital;
- specialization (clusters concentrate around a certain sphere of action in which all participants are related)
- plurality of economic agents (activity of clusters covers not only the enterprises entering them but also public organizations, financial intermediaries, the institutes promoting cooperation, etc.);
- competition and cooperation (as main types of interaction between participants of a cluster);
- achievement of the necessary «critical weight» at a rate of a cluster (for obtaining effects of internal dynamics and development);
- viability of clusters (are intended for a long-term outlook);
- involvement into innovative process [12, p. 243].

The tourist cluster represents the group of the interconnected enterprises and structures of the industry of tourism and related branches (health care, communication, transport) concentrated in a certain territory which in the interaction complement each other in the course of creation of a complex tourist product of the region.

The tourist cluster is rather compact territory growth of the industry of tourism, is characterized a certain tourist specialization and attaches particular importance attractive (appeal) of a component of a cluster. Besides, external communications are of great importance (ensuring transport availability (proximity) communications in a cluster) [60, p.460].

Cluster associations is very effective form of regional growth and a form of the organization of innovative processes, in that case in the market not the separate enterprises, but complexes which can reduce own expenses due to joint technological cooperation of the companies compete.

Such type of associations is capable to form characteristic economic space, the strukturnoutvoryuvalnikh of elements of global system performing functions as aims at expansion of the sphere of free trade, free movement of human resources and the capital.

The cluster of rural (green) tourism can be defined how the group of the interconnected enterprises concentrated in a certain territory, institutions and the organizations of the sphere of tourism and hospitality (tour operators, tourist agents, means of placement, food) and other related branches (transport and communication of the equipment of communication, trade, etc.), regional authorities and the public associations interacting.

The essence of cluster model of rural (green) tourism consists in ensuring commercial activity, improvement of business relations and achievements between participants of a cluster indissoluble and the interconnected cooperation. Observance of conditions of equality and creation of conditions for growth of the competition in the market of rural (green) tourism is inherent in also cluster model of rural (green) tourism.

The main objective of a cluster of subjects of managing of rural (green) tourism is training, financing, marketing, full support of development of rural (green) tourism in Ukraine.

Not only tenants in severalty of estates, but also rural consultative services, that is the enterprises to which duties rendering consulting services in the organization, productions of rural tourism will belong can be participants of a cluster of rural tourism.

Each of participants of a cluster of rural tourism to perform accurately established function - in the course of formation and realization of a tourist product of rural tourism, at the same time members of a cluster will be closely connected among themselves. As participants of a cluster of rural (green) tourism can function rural consultative services - the enterprises providing consulting services including. On training, marketing of services of rural tourism and so forth [5].

Public authorities and local government bodies have to carry out effective support of all participants of a cluster in the course of the organization of rural tourism. Besides, their competence has to include carrying out standardization and certification of means of accommodation of tourists in the rural zone, estimates of quality of production and services, compliance to certain standards. The credit unions founded by association of property and the interests of citizens will provide means for financing of development of subjects of rural tourism [9, p. 150].

The importance of cluster approach to the organization of rural tourism is that he pays much attention territorial and social to aspects of economic development, offers effective instruments of stimulation of regional growth owing to what employment grows, the competitiveness of regional production systems increases, the budgetary receipts grow.

Therefore in the course of creation of a quality product of rural tourism in Ukraine it is necessary to combine efforts of representatives of the different branches connected among themselves by a common goal.

So, advantages of introduction of cluster model of rural tourism following:

- rational use of local resources;
- attraction of new internal and external investments;
- increase in competitiveness of the enterprises and region in general and growth in volumes of production of a local product;
- expansion of interregional exchange;
- combination of efforts of public authorities, local government bodies, enterprise structures and public organizations for the purpose of development of rural tourism;
- community of use of personnel potential;
- community of use of resources;
- increase in number of training programs and increase in its qualification;
- decrease in prime cost of services of rural tourism due to the preferences provided to participants of a cluster;
- coordination of tactics and strategy of business activity;
- development and deployment of joint marketing and advertizing activities;

- advance of a tourist brand of the region;
- participation in tourist fairs, exhibitions;
- increase in opportunities for innovative forms and activities in the sphere of rural (green) tourism [13, p. 7].

Thus, creation of clusters in the sphere of rural (green) tourism is one of the most important methods of innovative development of tourist branch, method of association of traditional and new forms of the organization of rural (green) tourism and method of rational use of natural capacity of the region.

Advantages of creation of a cluster of rural tourism are that on a miscellaneous of businessmen (owners of estates, representatives of service trade, local masters), public authorities and local government bodies, the public associations are formed, due to coordination of joint efforts can effectively create and realize a tourist product of rural tourism, all-round development of rural territories through effective use of resources will be a consequence of what.

For creation of a cluster of rural tourism it is necessary to carry out a complex of legislative, economic and humanitarian affairs and to provide basic conditions of regional growth.

Creating a tourist cluster in the sphere of rural tourism, it is necessary to observe a certain algorithm.

The first step during creation of a tourist cluster is need of carrying out the analysis of tourist capacity of the territory, including:

- audit of the available tourist resources;
- definition weak and strengths, threats and opportunities, that is SWOT analysis of the available complex of rural (green) tourism;
- comparison of the available complex of resources for providing tourist branch with tourist resources of other regions, countries.

Further it is necessary to carry out the choice of the strategy of development of rural tourism, having investigated:

- the available conditions for development of rural (green) tourism;
- potential of marketing positioning;
- атрактивність resources for rural (green) tourism;
- transport proximity to main the target markets;
- the level of development of communications in the territory [14].

It is also necessary developments of the development program of clusters of rural tourism with the instruction concrete (on subjects) making its introductions, that is measures for development:

- cluster атрактивност;
- productive system of communications and interaction between the enterprises of the tourist industry;
- the transport component of a cluster providing cluster entry into the main target markets;
- actions for the organization of development of cluster infrastructure [10].

The following step during creation of a cluster in the sphere of rural tourism has to be development by investors (in this case owners of estates) and authorities (regional and regional public administrations) of investment projects for development of a cluster of rural (green) tourism.

At development and deployment of the investment project the investor has to:

- to achieve the project objectives according to its role in a cluster;
- to provide economic effect;
- to provide social effect;
- to observe terms of implementation of the project.

In turn, authorities, that is regional and regional public administrations have to:

- to prepare investment the platform, that is to provide completeness of documentation on questions of ownership rights, conditions of use of the land plot, information about available communications and risks;
- to provide transparency of system of necessary coordination of activity of owners of estates with authorities;
- to organize the system of measures for support of the project (for example, the tax concessions, the special credits, etc.) [6, p. 13].

Therefore, the organization of clusters of rural (green) tourism has to become perspective long-term a program problem of state policy which success also depends on combination of efforts of public authorities, local governments, the public, owners of estates, will promote elimination of social and economic problems of rural territories.

To attract the greatest number of vacationers to rural (green) estates and to get for it the corresponding profit it is necessary to create the minimum standards of service, to bring rural estates to appropriate level. It agrees with service level in Ukraine certification of estates is carried out, the certificate

means a preliminary guarantee of services for the tourist. The Program of ecological certification of estates for rural (green) tourism «the Green Estate» works in our state. Tourists prefer to those estates, having the certificate and the sign «Green Estate» [3].

The main driving force of rapid development of rural (green) tourism is quickly growing demand for a recreation outdoors, is defined by increase in discrepancy of the circle of the modern person to his physiological and biological requirements. Increase in demand for rural rest increases owing to reduction of duration of working hours, increase in number of paid holidays, growth of education level, development of transport network - railway, road, the air and marine transport.

Also, it is possible to mark out lines which the region for successful development (green) tourism has to have: the clean environment, low urban saturation and industrialization of which are characteristic low population density the involvement of the working population in nonagricultural professions had free resources of rooms harmonious agricultural a landscape high recreational potential the low income of local population.

Conclusions and prospects of further researches. The main directions and tendencies of development of rural tourism demonstrate that it is very perspective branch of economy with high social-and-ecological potential. In Ukraine rural tourism acts as rather new form of rest which is one of key links on the way to the ekologo-focused development of tourist branch and an agrosfera in general. Therefore the state program of economic development has to be focused on comprehensive greening of tourist branch and actively promote distribution of ecologically safe types of tourism and also include various stimuluses or stimulations of development of rural tourism. Development of rural (green) tourism contributes to the development of the peasantry, namely is one of the directions of diversification of rural economy, provides her financial improvement, stimulates formation of a strong layer of the middle class in the village, it is also additional boost for promoting of the Ukrainian culture, dissemination of knowledge and information on historical, natural, ethnographic features of Ukraine that deserves all support from the state.

References

1. *About the approval of the state program of development of tourism for 2002-2010: Resolution of the Cabinet of Ukraine of April 29, 2002 № 583/ofits. bulletin Ukraine, 2002. № 18, p. 143.*
2. *About the approval of the state target program of development of the Ukrainian village until 2015: The resolution of the Cabinet of Ukraine from 19 Saint. 2007 № 1158/Ofits. bulletin Ukraine, 2007. № 73. – p. 7.*
3. *Adviser to the organizer of rest to the owner of the estate: [With support of Global Fund for women] - Kovalin, (2008): 35 pp.*
4. *Berkovich V.I. State regulation of the sphere of tourism at the regional level: the thesis of the candidate of science on public administration : 25.00.02 - the mechanism of public administration. Zaporizhia: GU «Zaporizhia institute of the public and municipal administration», 2007.*
5. *Efremov A. Effective management of a tourist complex // Messenger of the Kiev national university of a name of Taras Shevchenko [Economy], № 42 (2000): 8-10.*
6. *Filipenko I. (2008), Green light - to «green» estates. [Rural tourism will help to fight against poverty in the village] // Day:36 pp.*
7. *Litvinenko N. (2008), To the village on rest // Rural messages, p.13.*
8. *Luzhanskaya, T.Y. Rural tourism: history, present and перспектив: studies. grant (be recommended MON) / T.Y. Luzhanskaya. - M.: Condor, 2008. – p. 385.*
9. *Melnichenko S. V. (2009), Socially - economic value and problems of development of rural green tourism in the Ukraine / Village of Melnichenko, A.Yu.Eremenko. – [Naukova thought], p.145.*
10. *Ripkema D. D. Economy of historical heritage. Practical a grant for heads / D.D. Ripkema; the lane from English M.V. Bogankov; scientific edition A.P. Kudryavtsev. M.: Bilding, 2006. – p. 156.*
11. *Rural green tourism - the priority sphere of development of tourism in the period of an economic crisis. [Electronic - Access mode: <http://uzhgorod.net.ua/news/34499>.*
12. *Rutinsky M.I., Zinka Y.V. Rural tourism: Manual. / M.I. Rutinsky, Y.V Zinka. - M.: Knowledge, 2008. – p. 271.*
13. *Shkvarchuk L. A. Pricing: textbook /L. A. Shkvarchuk. - M.: K. : Condor, 2013 – p.460.*
14. *Sikorsky M. I. (1988), On the earth Pereyaslavsky / M. I.Sikorsky, D.T.Bystry. – [Naukova thought], pp. 7 - 10.*
15. *The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine «About personal country economy» available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (Accessed 15 May 2003).*
16. *Vachevsky M.V. Marketing in services sectors. / M.V. Vachevsky, V. Skotny - M.: Center of educational literature, 2014. – p. 262.*

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Слюсар Світлана Тимофіївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
e-mail: devko89@ukr.net

Бурлаков Олексій Олександрович, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування

e-mail: alex.tsumibito@gmail.com

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Слюсар Светлана Тимофеевна, к.э.н., доцент кафедры учета и налогообложения
e-mail: devko89@ukr.net

Бурлаков Олексій Олександрович, к.э.н., доцент кафедры учета и налогообложения
e-mail: alex.tsumibito@gmail.com

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская область, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Slusar Svitlana Tymofiivna, PhD (Economics), associate professor of account and taxation
e-mail: devko89@ukr.net

Burlakov Alexey Alexandrovich, PhD (Economics), associate professor of account and taxation
e-mail: alex.tsumibito@gmail.com

SHEE «Pereyaslav-Khmelnitsky state pedagogical university named Gregory Skovorody
Sukhomlinsky St., 30. Pereyaslav-Khmelnitskyi, Kiev region, 08401, Ukraine

УДК 338.45

DOI: 10.5281/zenodo.1219869

**ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ВАЖІЛЬ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
НА ПРИКЛАДІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ**

**Череп А.В.,
Кушнір В.В.**

Метою даної статті є розкриття змісту заробітної плати та аналіз динаміки заробітної плати як важеля управління персоналом підприємства у сільськогосподарській галузі.

В умовах переходу до ринкових відносин і при економічній кризі, що різко погіршили матеріальне становище сільських трудівників, на перший план вийшли матеріальні мотиви до праці. Система матеріального стимулювання праці, що склалася в аграрній сфері, не дозволяє працівникові забезпечити задоволення своїх матеріальних потреб навіть при досягненні високої індивідуальної продуктивності праці на мінімально необхідному рівні.

Створення системи мотивації до праці в аграрному секторі економіки належить до найскладніших проблем. Це пояснюється тим, що в даному випадку потрібне врахування складної специфіки аграрних відносин, об'єктивно зумовлених, як особливостями землеробської праці, так і складністю сільського укладу життя.

У статті розглянуто заробітну плату як ключову складову ефективної роботи персоналу. Визначений зміст заробітної плати, та особливості мотивації праці у сільському господарстві. Охарактеризовано основні проблеми мотивації праці працівників сільськогосподарської галузі. Проаналізовано динаміку заробітної плати у даній галузі та її вплив на управління персоналом. Система мотивації трудової діяльності на підприємствах, що займаються сільським господарством включає різні методи мотиваційного заохочення, але найвпливовішим засобом мотиваційного впливу залишається заробітна плата, тому ми проаналізували динаміку мінімальної заробітної плати порівнюючи із середньою заробітною платою.

Ключові слова: заробітна плата, мотивація, матеріальна мотивація, структура заробітної плати, продуктивність праці, сільське господарство, стимули, ефективність, управління персоналом.

ЗАРАБОТНАЯ ПЛАТА КАК РЫЧАГ УПРАВЛЕНИЯ НА ПРИМЕРЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОТРАСЛИ

**Череп А.В.,
Кушнир В.В.**

Целью данной статьи является раскрытие содержания заработной платы и анализ динамики заработной платы как рычага управления персоналом предприятия в сельскохозяйственной отрасли.

В условиях перехода к рыночным отношениям и при экономическом кризисе, резко ухудшили материальное положение сельских тружеников, на первый план вышли материальные мотивы к труду. Система материального стимулирования труда, сложившаяся в аграрной сфере, не позволяет работнику обеспечить удовлетворение своих материальных потребностей даже при достижении высокой индивидуальной производительности труда на минимально необходимом уровне.

Создание системы мотивации к труду в аграрном секторе экономики относится к сложным проблемам. Это объясняется тем, что в данном случае нужно учета сложной специфики аграрных отношений, объективно обусловленных, как особенностями земледельческого труда, так и сложностью сельского уклада жизни.

В статье рассмотрены заработную плату как ключевую составляющую эффективной работы персонала. Определенный смысл заработной платы, и особенности мотивации труда в сельском хозяйстве. Охарактеризованы основные проблемы мотивации труда работников сельскохозяйственной отрасли. Проанализирована динамика заработной платы в данной отрасли и ее влияние на управление персоналом. Система мотивации трудовой деятельности на предприятиях, занимающихся сельским хозяйством включает различные методы мотивационного поощрения, но самым влиятельным средством мотивационного воздействия остается заработная плата, поэтому мы проанализировали динамику минимальной заработной платы сравнивая со средней заработной платой.

Ключевые слова: *заработная плата, мотивация, материальная мотивация, структура заработной платы, производительность труда, сельское хозяйство, стимулы, эффективность, управление персоналом.*

WAGES AS A CONTROL LEVER ON THE EXAMPLE OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY

**Cherep A.V.
Kushnir V.V.**

The purpose of this article is to outline the content of wages and the analysis of the dynamics of wages as a means of personnel management in the enterprise in the agricultural sector.

In the conditions of the transition to market relations and during the economic crisis, which dramatically worsened the material situation of rural workers, the material motives for labor came to the fore.

The system of material stimulation of labor in the agrarian sector does not allow the employee to provide satisfaction of their material needs, even when achieving a high individual productivity of labor at the minimum necessary level.

Creating a system of motivation for labor in the agrarian sector of the economy is one of the most difficult problems. This is explained by the fact that in this case, account is taken of the complex nature of agrarian relations, objectively predetermined, as features of agricultural labor, and the complexity of the rural way of life.

The article deals with wages as a key component of effective work of the personnel. Determined the content of wages, and the peculiarities of the motivation of labor in agriculture. The main problems of the motivation of the workers of the agricultural industry are described. The dynamics of wages in this field and its influence on personnel management are analyzed.

The system of motivation of work in enterprises engaged in agriculture includes various methods of incentive incentives, but the salary remains the most influential means of motivational influence, therefore we analyzed the dynamics of the minimum wage compared with the average wage.

Key words: *wages, motivation, material motivation, wage structure, labor productivity, agriculture, incentives, efficiency, personnel management.*

Постановка проблеми. Заробітна плата – це один з ефективних важелів управління персоналом. При правильному користуванні даним інструментом ефективність роботи співробітників буде тільки збільшуватися. Головне – бачити баланс між розміром заробітної плати і внеском співробітника в процес роботи.

Також необхідно вибирати правильну систему розрахунку заробітної плати, так як неефективна система може привести або до низького рівня роботи співробітників, або до звільнення співробітників з підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання було висвітлено у працях науковців: Гончарова В. [2], Дідонова О.В. [2], Калини А. [4], Павловської О. [6], Транченко Л.В. [10].

В працях Гончарова В.Г., Дідонова О.В. розкрито проблеми та методологію збільшення заробітної плати в умовах ресурсозбереження на підприємствах виробничої сфери.

Теоретичні й практичні аспекти розглянуто у працях зарубіжних учених, а саме: Дж. М. Кейнса [5], А. Моріса [1].

У працях Моріса А. і Кейнса Дж. висвітлено проблемні питання зайнятості і економічного зростання економіки світу.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розкриття змісту заробітної плати та аналіз динаміки заробітної плати як важеля управління персоналом підприємства у сільськогосподарській галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заробітна плата відіграє важливу роль в стимуляції поведінки персоналу, так як, отримуючи заробітну плату, людина задовольняє свої потреби. Але розглянемо більш детально зміст та особливості заробітної плати.

У Законі України «Про оплату праці» зміст заробітної плати трактується як винагорода, розрахована, у грошовому вимірі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [3].

Традиційну заробітну плату ділять на 2 види: номінальну і реальну.

Номінальну заробітну плату організація виплачує працівникові за виконану ним трудову діяльність, а реальна заробітна плата показує, яку кількість товарів і послуг можна придбати за номінальну заробітну плату.

За формою заробітну плату ділять на відрядну і погодинну. При відрядній формі оплати винагороду визначається пропорційно обсягу виконаної роботи. При погодинній формі оплати враховується кількість витраченого часу на роботу.

Розглянемо більш детально основні функції заробітної плати.:

- мотиваційна або стимулююча – дозволяє направляти персонал на досягнення певних цілей або результатів шляхом порівняння трудового вкладу та розміру оплати праці;
- відтворювальна – обумовлює можливість працівників забезпечувати своїм окладом різні потреби не тільки свої, але і своєї сім'ї; розвивати рівень своєї культури; поліпшувати умови життя; відпочивати від трудової діяльності;
- регулююча – виступає в ролі балансу між працівником і роботодавцем, основа реалізації даного балансу в диференціації оплати праці;
- статусна – показує залежність статусу працівника на підприємстві від його рівня заробітної плати;
- виробничо-часткова – визначає участь співробітника у формуванні ціни на послуги або товари, а також його частку у витратах на виробництво [2].

Отже, основним стимулюючим компонентом заробітної плати є мотивація, розглянемо більш детально її зміст.

Мотивація персоналу – це одна з ефективних заходів збільшення продуктивності праці [4].

Мотивацію поділяють на матеріальну, соціальну та психологічну. Матеріальна мотивація – це спосіб стимуляції, який завжди буде пріоритетним для більшості співробітників в порівнянні з іншими видами стимуляції.

Види матеріальної стимуляції: заробітна плата, премії, відсоток від виручки. Заробітна плата є найефективнішим і, в той же час, найдорожчим способом матеріальної мотивації [5].

Отже, позитивним у матеріальній стимуляції є висока ефективність, перевага для співробітника. Відносно мінусів то це: велика вартість, звикання, тимчасовий ефект.

Нині сільськогосподарське виробництво в Україні продовжує залишатися малоефективним сектором економіки, що зокрема спричинено відсутністю дієвої системи мотивації продуктивної праці зайнятих у галузі осіб. Проблема матеріального стимулювання в сільському господарстві є

нерегулярність і несвоєчасність виплати заробітної плати працівникам, що на тлі низького її рівня значно погіршує їх матеріальне становище та слугує деструктивним фактором їхньої мотивації.

Водночас, заборгованість із виплати заробітної плати в сільському господарстві має сталу позитивну тенденцію до скорочення. Однак ця проблема в аграрному секторі остаточно поки що не вирішена і продовжує негативно впливати як на мотивацію працівників, так і на їх матеріальний добробут.

Розглянемо докладніше сільськогосподарську специфіку мотивації яка проявляється в наступних особливостях.

1. Сезонність робіт. Вона передбачає розрив у часі між процесом виробництва і отриманням результатів а чим він більший тим більші зусилля потрібні для мотивації. Отже сезонність сільськогосподарського виробництва ускладнює процес стимулювання.

2. Результати сільськогосподарського виробництва безпосередньо залежать від погодно-кліматичних і природно-економічних умов конкретного регіону, а це призводить до ризику неотримання запланованого рівня доходу в подальшому. Тому мотиваційна роль роботодавця знижується так як матеріальне винагорода часто є основою його впливу.

3. Особливістю аграрного виробництва є і те що більша частина виробленої продукції не входить до складу товарної продукції, а бере участь у внутрішньому обороті в якості сировини для інших товаровиробників. Це так само знижує вплив роботодавця на працівника так як в його розпорядженні виявляється менший обсяг грошових коштів ніж це було б можливо при промисловому виробництві.

4. Особливістю аграрного сектору є те що більшість робіт виконується на відкритому повітрі і під впливом різних погодних і кліматичних умов. Через це трудові ресурси (орієнтовані наприклад на розумову працю) від'їжджають у міста. Це викликає необхідність використання утримують мотиваційних інструментів (наприклад наділення житлом), а вони вимагають наявності істотних грошових коштів і для даної сфери стають проблемними.

5. У сільському господарстві у великому обсязі використовується праця жінок, підлітків і пенсіонерів. А це пов'язано в тим, що в системі трудових цінностей вони в більшій мірі орієнтовані на сприятливі соціальні умови праці, можливість спілкування, престиж і соціальні гарантії. Для їх отримання вони готові відмовитися від кар'єрного зростання або високого заробітку. В цьому випадку роботодавцю складно спрямувати їх на стрімке зростання продуктивності праці та зате їх може зацікавити широкий спектр нематеріальних інструментів мотивації. Це полегшує процес мотивації на тлі обмеження грошових коштів.

Таким чином, мотивація працівників в сільськогосподарській сфері порівнюючи з іншими відрізняються. В даній сфері роботодавець не має ряд мотиваційних важелів, а вплив інших дещо обмежено. Але є й перевага використання нематеріальної мотивації але при цьому так само існує проблема грамотного її застосування.

Серйозною проблемою на селі залишається низька заробітна плата і зростання безробіття. Спробуємо простежити динаміку середньої та мінімальної заробітної плати у сільському господарстві.

Таблиця 1. Середня заробітна плата у сільському господарстві (на грудень поточного року)

2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
2.675 грн.	3.385 грн.	4.417 грн.	6.142 грн.

Примітка. Джерело: [9].

Таким чином, можна помітити, що зростання середньої заробітної плати у даній галузі відбувалось як відносно середнього рівня оплати в народному господарстві, так і відносно мінімальної заробітної плати та мінімальної заробітної плати (табл. 2).

Таблиця 2. Мінімальна заробітна плата

2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1.218 грн	1.378 грн.	1.600 грн.	3.200 грн.

Примітка. Джерело: [8]

Отже, беручи до уваги 2014 р. то середньомісячна заробітна плата в галузі становила 2.675 грн., що є більшою в два рази від мінімальної заробітної плати, з 2015 по 2017 роки тенденція до зростання середньої заробітної плати відносно мінімальної заробітної плати продовжувала зростати.

У січні-вересні 2017 року середня заробітна плата у сільському господарстві склала 5 585 гривень, що на 47% більше ніж за аналогічний період минулого року. Середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві, разом із лісовим та рибним господарством, у січні-вересні 2017 року складала 5 863 грн (у січні-вересні 2016 року – 4 060 грн).

Зокрема, у вересні 2017 року середня заробітна плата у сільському господарстві склала 6 209 гривень, що на 32% більше ніж у січні поточного року.

Але тим не менш порівнюючи заробітну плату в Україні та Європейськими державами, в Україні вона є на 35% нижчою. Серед причин низької ціни сільської робочої сили слід назвати неефективність сільськогосподарського виробництва, порівняно нижчу його прибутковість та низькі темпи росту обсягів виробництва в галузі.

Таблиця 3. Індекс продуктивності праці у сільськогосподарських підприємства в Україні з 2014-2016 роки

Рік	На 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві	У % до попереднього року
2014	227753,4	109,1
2015	223309,9	98,0
2016	275317,8	123,3

Примітка. Джерело: [11]

Отже, рівень продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах в Україні збільшився на 14,2% у 2014 р. порівняно з 2016 р.

Таблиця 4. Відношення середньомісячної заробітної плати працівника, зайнятого в сільському господарстві до мінімальних соціальних гарантій в Україні 2014-2017 року

Рік	Мінімальна зарплата, грн.	Прожитковий мінімум для осіб працездатного віку, грн.	Середньомісячна зарплата 1 штатного працівника грн.	Середньомісячна зарплата 1 штатного працівника у с-г, грн.	Відношення зарплати працівника зайнятого в с-г, (%) до		
					Заробітної плати		Прожиткового мінімуму
					середньої	мінімальної	
2014	1218,00	1218,00	3480,00	2476,00	71,1	203,3	203,3
2015	1378,00	1218,00	4343,00	2925,00	67,3	212,3	212,3
2016	1600,00	1496,00	6475,00	4417,00	37,2%	214%	214%
2017	3200,00	1700,00	7479,00	6142,00	20,3%	201%	201%

Примітка. Джерело: [11].

Співвідношення динаміки рівня заробітної плати на сільськогосподарських підприємствах із двома показниками – кількістю працівників аграрних підприємств та кількістю зайнятого сільського населення у працездатному віці.

Співвідношення перших двох показників показує, що за сталої тенденції до підвищення рівня заробітної плати кількість найманих працівників має зворотну тенденцію до скорочення. Це свідчить про те, що попри постійне підвищення заробітної плати аграріїв ще не досягнуто того рівня, коли воно починає стимулювати збільшення кількості осіб, які бажають працювати в сільському господарстві.

Однак зайняте сільське населення практично не реагує на зміни заробітної плати та кількість найманих працівників, через їх надто малу питому вагу в загальній чисельності зайнятих, а також через поширення нестандартних форм зайнятості на селі.

Отже, серед низької ціни сільської робочої сили слід відзначити:

- порівняно нижчу віддачу на капітал у сільському господарстві,
- відносно стабільний внутрішній попит на сільську сировину,
- слабку цінову еластичність попиту на сировину,
- незначну долю доданої вартості у виробленні продукції,
- нижчу, ніж у промисловості, кваліфікацію працівників.

Унаслідок цього, питома вага витрат на оплату праці у валовій доданій вартості сільського господарства хоча і поступово зростає, однак залишається нижчою, ніж у цілому по економіці України.

Висновки. Підсумовуючи аналіз статті, можна стверджувати, що серйозною перепорою зростання заробітної плати в аграрних підприємствах є їх фінансові труднощі, пов'язані із нестачею оборотних коштів, що ускладнює своєчасність виплати заробітної плати. Підвищення заробітної плати стримується й через існування хибної думки про те, що буцімто це може призвести до зростання

собівартості сільськогосподарської продукції. Однак варто зазначити, що питома вага заробітної плати в собівартості продукції сільського господарства залишається надзвичайно низькою, що також спричиняє низький рівень оплати праці в галузі й негативно впливає на мотивацію аграріїв.

Заробітна плата – це один з ефективних важелів управління персоналом. При правильному користуванні даним інструментом ефективність роботи співробітників буде тільки збільшуватися. Головне – бачити баланс між розміром заробітної плати і внеском співробітника в процес роботи.

Також необхідно вибирати правильну систему розрахунку заробітної плати, так як неефективна система може привести або до низького рівня роботи співробітників, або до звільнення співробітників з підприємства.

На рівні сільськогосподарського підприємства доцільно вжити заходів для збільшення частки оплати праці в собівартості продукції за одночасного зменшення матеріальних витрат, упровадження сучасних форм організації трудової діяльності, відновлення науково обґрунтованого нормування праці, удосконалення матеріального стимулювання працівників у напрямі більш тісного зв'язку заробітної плати із результатами праці, зменшення частки натуральної оплати в заробітній платі, осучаснення механізму колективно договірної регулювання оплати праці аграрних підприємств, посилення впливу профспілок сільських працівників тощо.

Реалізація запропонованих заходів потребує прийняття виважених, обґрунтованих рішень на всіх рівнях управління, і насамперед на державному. Сьогодні вкрай необхідно внести зміни, доповнення та уточнення до цілого ряду законодавчих актів, що регулюють заробітну плату в аграрній сфері.

Вирішення проблем сільської зайнятості або принаймні їх послаблення та підвищення рівня життя селян, можливе на основі загального економічного зростання країни та розроблення протекціоністської аграрної політики.

В іншому випадку досягатиметься лише тимчасове покращення ситуації на аграрному ринку праці. Розв'язання проблем матеріального стимулювання аграріїв потребує комплексного підходу щодо вжиття заходів як на державному рівні, так і на рівні конкретного сільськогосподарського підприємства.

Список використаних джерел

1. Морис А. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность /А. Морис; пер. с франц. – М. : Теус, 2003. – 314 с.
2. Гончаров В.М., Додонов О.В. Оплата праці у виробничій сфері: проблеми та методологія збільшення заробітної плати в умовах ресурсозбереження: [монографія]. – Донецьк: ТОВ «АЛЬМАТЕО», 2006. – 246 с.
3. Закон України «Про оплату праці»: за станом на 12 груд. 2016 р./ Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Київ : Парлам. вид-во, 2016. – С.189.
4. Калина А. В. Соціально-економічна сутність заробітної плати / А. В. Калина // Формування ринкових відносин в Україні. - 2008. - № 4 (23). - С. 81-85.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Гелиос, 2012. – 352 с.
6. Павловська О. Вплив доходів та заробітної плати на зайнятість населення / О. Павловська // Україна: аспекти праці. – 2016. – № 4. – С. 3–11.
7. Праця в Україні у 2015 р. : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 322 с.
8. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2017. №28-УШ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/3/609966/>
9. Статистичний щорічник України за 2016 р. – К. : Август Трейд, 2017. – 559 с.
10. Транченко Л.В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика : [монографія] / Л.В. Транченко. – Умань, 2012. – 586 с.
11. Україна у цифрах 2016 : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 248 с.

References

1. Alle M. (2003) «Globalization: the destruction of employment and economic growth. Empirical Evidence», Moscow, Russia.
2. Goncharov VM, Dodonov O.V. (2006) «Labor remuneration in the manufacturing sphere: problems and methodology of increasing wages in the conditions of resource conservation», Donetsk : LLC «ALMATEEO»
3. Law of Ukraine (2016) «On labor remuneration»: as of December 12. 2016 / The Verkhovna Rada of Ukraine «. - Officer kind. - Kyiv: Parlami.

4. Kalina AV, (2008) «Socio-economic essence of wages / AV Kalina // Formation of market relations in Ukraine». - vol. 4 (23). - pp. 81-85
5. Keynes J. M. (2012) «General Theory of Employment, Percentage and Money» / J.M. Keynes; per. from english. - pp. 75
6. Pavlovskaya O. (2016) «The Influence of Revenues and Wages on Employment of the Population» / O. Pavlovskaya // Ukraine: Aspects of Labor. - 2016. - vol. 4. - pp. 3-11
7. Labor in Ukraine in 2015: stat. save - K.: State Statistics Service of Ukraine, 2016. - pp. 322
8. About the State Budget of Ukraine for 2016: Law of Ukraine dated 25.12.2015. №28-US [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.epravda.com.w/publications/2016/11/3/609966/>
9. Statistical Yearbook of Ukraine for 2016 - K.: August Trade, 2017. - pp. 559
10. Transchenko L.V. Formation and regulation of the labor market in the countryside: theory, methodology, practice: [monograph] / L.V. Tranchenko - Uman, 2012. - pp. 586
11. Ukraine in figures 2016: page. save - K. : State Statistics Service of Ukraine, 2017. - pp. 248

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Череп А.В., доктор економічних наук, професор,

Кушнір В.В.

Запорізький національний університет

Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66

e-mail: znu@znu.edu.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Череп А.В., доктор экономических наук, профессор,

Кушнир В.В.

Запорожский национальный университет

Украина, 69600, г. Запорожье, ул. Жуковского, 66

e-mail: znu@znu.edu.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Cherep A.V., doctor of Economics, professor,

Kushnir V.V.

Zaporizhzhya national university

Ukraine, 69600, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66

e-mail: znu@znu.edu.ua

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК: 657.1: 338

DOI: 10.5281/zenodo.1219756

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Гудкова А.А.

Исследование посвящено методологическим основам регионального анализа, учитывая виды анализа, в зависимости от технологий регионального анализа, целей и конкретных задач. В описании общей методологии регионального анализа обращено внимание на специфику предмета регионального анализа, а следовательно и потребность в конкретных методических приемах в сочетании с принципами системного анализа. Рассмотрена официальная статистика, используемая для частной оценки развития научно-технического и инновационного потенциала. Предложена система показателей оценки инновационности субъектов Российской Федерации, отражающая уровень восприятия региональной экономики, научно-технической и инновационной деятельности.

Ключевые слова: технологический и инновационный потенциал, региональный анализ, методология, показатели научно-технологического и инновационного потенциала, показатели инновационности.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Гудкова А.О.

Це дослідження присвячено методологічним основам регіонального аналізу, враховуючи види аналізу залежно від технологій регіонального аналізу, цілей і конкретних завдань. В описі загальної методології регіонального аналізу звернуто увагу на специфіку предмета регіонального аналізу, а отже і потребу в конкретних методичних прийомах у поєднанні з принципами системного аналізу. Розглянута офіційна статистика, яка використовується для оцінки розвитку приватного науково-технічного та інноваційного потенціалу. Запропонована система показників оцінки інноваційності суб'єктів Російської Федерації, яка відображає рівень сприйняття регіональної економіки, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Ключові слова: технологічний та інноваційний потенціал, регіональний аналіз, методологія, показники науково-технологічного та інноваційного потенціалу, показники інноваційності.

METHODICAL FUNDAMENTALS FOR THE REALIZATION OF A DEVELOPMENT ANALYSIS OF THE FEDERAL SUBJECTS OF THE RUSSIAN FEDERATION

Gudkova A.A.

The present study focuses on the methodological fundamentals of a regional analysis, considering the types of analysis, the dependency of a technological regional analysis on its purpose and specific goals. In the description of the general methodology of the regional analysis attention is focused on the specifics of the subject of regional analysis and the consequent need for the specific instructional techniques combined by principles of system analysis. The official statistics used for the development quotient of scientific, technical and innovative potential are considered. The system of indicators of assessing the innovativeness of the federal subjects of the Russian Federation, reflecting the level of perception of regional economy of scientific and technical and innovative activity is suggested.

Keywords: technological and innovative potential, regional analysis, methodology, indicators of scientific, technological and innovative potential, indicators of the innovativeness.

Introduction. In the last decade regional analysis has been increasingly used to solve practical problems within the competence of administrative bodies and management in the sphere of vital interests of the federal subjects of the Russian Federation.

The most complete assessment of the situation in a region is given by a comprehensive analysis of the socio-economic situation. But such an analysis is a difficult task since its subject is a multi-component and self-contradictory territorial and economic system. Conditions of development of such a system at the same time form both positive and negative factors of internal and external nature.

That is why the state of a particular sphere (in particular, the research and innovation sphere) or a resource of the regional economy is often analysed in order to assess the situation and problems of the territory and its main socio-economic characteristics (competitiveness, investment attractiveness, scientific and innovative potential and other characteristics of the region).

Ultimately, regional analysis is a set of specialized information analysis technologies that allows you to: describe the studied regional situations in the system of their characteristic features (parameters, options), give a quantitative and qualitative assessment of these situations (thereby identifying «points of growth»), and evaluate the internal and external factors that have led the region to a particular state.

Under the subject of regional analysis is often understood the socio-economic development of the region (the federal subject of the Russian Federation), which needs to be comprehensively assessed or its level determined. Thus the subject of the regional analysis represented is clear; according to the results of the estimates and calculations of indicators it is possible to build comparative series and identify groups of regions to make informed decisions about their state support.

However, if you look at the subject of regional analysis from a different angle, then such an identification of it with the development of the region is not quite correct.

Firstly, the term «development» is not entirely successful, where we are talking about the state of a federal subject at a particular time. Secondly, the assessment of the level of development of the region, with all the interest in this indicator, is only one of the sub-products of the regional analysis because it does not answer the main question of what is happening in the territory.

Therefore, the analysis of the territorial and economic system must include: analysis of the whole (situation); analysis of the key issues most relevant to solve specific problems of regulation of territorial development, and analysis of the development processes. In other words, the task of a regional analysis includes a study of changes in the parameters of territorial and economic system, how individual regional problems are transforming. In practice a regional analysis is most often consolidated to simpler analytical actions (such as the creation of ratings in that other direction), or the diagnosis of certain problems of functioning of the territorial and economic system (for example, the regional innovation system) [1].

Our goal is related to the description of the features of regional analysis, regional analysis of technologies depending on its purpose and specific goals, including a comparative analysis of the level of development of scientific and innovative potential.

Types of Regional Analysis

For practical purposes, there are different kinds of regional analysis (for example, analysis of the situation, analysis of regional problems), which are fundamentally different from each other depending on the specific purpose of the analytical studies, but have a number of common features.

Analysis of the situation in the territory of the federal subject of the Russian Federation for the opportunity to give a summary and assessment for the complete identification of the entire territorial and

economic system. This determines the need for using technologies of logical combination of heterogeneous information, defining the degree of correlation between the partial and the resulting parameters of the state of the system and calculating the integral index, as well as the need to find the «point of reference» for comparative assessments and to correlate the regional situation with any of its types.

Analysis of regional problems of the federal subject of the Russian Federation involves the analysis of the regional situation as a whole, based on the results of the latter. This requirement is not excessive because the analysis of the regional situation by definition includes at least the listing of the key problems of the region and captures its basic parameters. However, this is not sufficient and the task often arises of studying each of the most significant problems individually.

Regional analysis, regardless of its purpose (analysis of the situation or problem analysis), can be modified under the influence of different requirements to its promptness. This is manifested in the following subcategories:

- 1) continuous analysis, carried out in the mode of tracking (monitoring) the changes in the parameters of the regional situation and regional problems;
- 2) periodic review, carried out in particular to rank the innovative development of territorial and economic system;
- 3) one-time analysis used, for example, to examine the scientific and innovative potential of a particular federal subject of the Russian Federation.

Each of these sub-categories of regional analysis is focused on its information base, methods of analysis, the degree of consideration of trends in the regional situation and the form of presentation of the analysis results.

The dependence of regional analysis technology on its purpose and specific goals

In each case, the content, subject, structure and methods of regional analysis are directly dependent on the purpose of its conduct and are completely determined by agreed intentions of the customer and the performer of respective works. This is its main difference from the works (studies) related to the development of regional programs for the development of the subjects of the Russian Federation. The development of regional programs is carried out in a uniform technology and their final results are stated in the prescribed form to be provided to the relevant executive authorities of the subjects of the Russian Federation.

All the goals of regional analysis can be grouped in three areas: research; to regulate economic activity; corporate and economical. The results of works in each of these areas at certain moments can complement each other but the target specificity of their organization does not change.

Regional analysis associated with research orientation, is based on the free choice of field of study, objectives, used information and its processing methods, as well as the form of presentation of results.

If the customers of the survey are public authorities of a federal subject of the Russian Federation or a large business, then the regional analysis is transformed in accordance with the objectives set.

Regional analysis conducted in order to develop control measures of economic activity is typical for federal and regional authorities and is intended for the regulation of territorial development and the development of regional policy. The starting basis for this analysis is primarily official statistics, and in some cases, the results of research carried out by order of public authorities.

Regional analysis related to corporate and business purposes (business objectives) is different in its specifics. Businesses (mostly large) require an objective knowledge of the situation in the region and the existing problems. Typically, a regional analysis of the tasks is associated with the territorial expansion of production and marketing, selection of sites for facilities and so forth.

These differences of regional analysis highlight the importance of the information and analytical activities, as well as the value of the primary goal setting. The correctly specified goal of regional analysis allows the selection of technology most convenient to achieve this goal.

General Procedure for Regional Analysis

The specifics of a subject of regional analysis, which involves bringing to a common denominator of diverse settings, situations and problems, determines the use of a specific set of instructional techniques unified by the system analysis principles.

It is completely clear that for the federal subject of the Russian Federation it is important to respect the balance of the territorial and economic system. Focus on any type of activity to the detriment of other agents of economic activities makes it necessary to adjust the totality of relations in the regional system. This, however, does not eliminate the importance of choosing priority directions of development.

The first phase of the regional analysis is linked to the determination of goal-setting, with a clear formulation of a specific application task. The main method is a method of constructing the «objective

tree», which reflects the activity priorities of the public authorities of subjects of the Russian Federation or businesses which undertake a regional analysis.

The following stage of work, being organizational, consists in the development of the scheme of carrying out the analysis of concrete regional situations and problems. For this purpose, usually methods of network planning and project design with the development of the schedule of work with agreed deadlines, sequence, volumes and recorded results of each stage of the regional analysis are used.

More complex problems arise at the stage of organizing the collection of baseline information. Here there is a need to ensure the adequacy of information support (official statistics, regulations of various levels, industry and departmental information, information and analytical materials of administrations of subjects of the Russian Federation, results of opinion polls, etc.). It is important to evaluate the possibility of combining different databases.

The next stage is connected with the solution of methodological problems at the stage of describing regional situations and problems. The main ones are the methods which are based on pre-designed and standardized layouts, the use of which facilitates the study of multi-component situations and multi-factor problem.

In drawing up the types of regional situations and problems specifically designed and tested methods are used such as the construction of ranks, cluster analysis, direct analogies etc.

As a separate methodological task we should note the task associated with obtaining comparative assessment of regional situations and problems as well as with the assessment of the impact on their formation of circumstances and conditions of various kinds.

Thus, the regional analysis is a combination of the system approach (as the original methodological preposition) with a variety of methodological techniques. These methodological techniques are implemented in the form of certain technologies of solving regional analysis tasks based on their target approach.

Economic-mathematical methods and models of analysis of scientific and innovative potential

For the purposes of comparative analysis of the research and innovation potential various types of diagnosis can be applied [2]:

1) Comparative analysis of indicators of comparable objects. This assumes comparison of indicators of comparable objects (for example, comparison of regional peers).

2) Analysis of the dynamics of indicators. This kind of diagnosis, the most simple in terms of interpretation, is based on the analysis of the dynamics of certain indicators. As a rule, we consider the dynamics of the last 5-7 years, with the greatest possible detail.

3) Factor analysis. Detailization of the target indicator of interest to the level of individual factors (indicators) having a significant impact on this indicator. The use of this type of analysis gives an idea not only on the general trends of regional development but also the factors influencing them.

The possibility of using cluster analysis

In recent years, terminology and methods of cluster analysis have been increasingly used in regional studies [3]. A cluster is a group of objects, territorial units having close (single-type/ similar) signs, and clustering is the isolation procedure of such homogeneous groups. The result is the opportunity to move from a general analysis of the state of the region as a whole to diagnosing situations and problems in the single-type groups of intra-regional facilities (territorial clusters).

Technically, cluster analysis is a formalized procedure, based on a special mathematical apparatus. This procedure involves:

1) selection of the final indicators of the subjects from the perspective of the specific purpose of regional analysis;

2) selection of the essential characteristics of the subjects themselves;

3) identification of the «concentration» zones of these traits and characteristics.

It should be noted that in case of failure of the system approach and the excessive simplification of relationships between factors and results of regional situations and problems the cluster analysis will not help to effectively solve the tasks. However, the main advantage of the cluster analysis is the possibility of separation within the studied region (federal subject of the Russian Federation) of zones united by common problems of economic, social and other nature. Separation of general problem field into zones depends solely on the number of initial (grouped) parameters of regional situations and problems.

Features of Regional Analysis

The results of the regional analysis are equally influenced by both the methodology of its conducting and the completeness and quality of the initial information (primarily, official statistics). At the federal level it is represented by various electronic databases, statistical compilations like «Regions of Russia», «Statistical Yearbook» and others.

Despite the diversity of the State statistics on the federal level, it has a number of drawbacks that restrict its usage in the regional analysis. So, regionally federal statistics are limited to the level of a federal subject of the Russian Federation. Federal statistics do not provide detailed information on regional budgets and taxes collected on the territory of the subjects of the Russian Federation. In addition the statistics do not have complete information about the state of inter-regional trade (volumes, directions, including the supplies under government contracts).

Note also that the formation of parameters of regional situations and problems that are the object of regional analysis, is affected by the regulatory framework [4]. New federal laws and regulations and amendments to existing regulations are adopted each year, binding upon regions of the Russian Federation, while significantly expanding the subject of federal regulation.

The official state and regional statistics do not have corresponding reports, which overlook influence of federal and regional regulations on the formation of parameters of regional situations and problems. It is only possible to identify this influence through special analysis.

In particular, among the regulatory documents of the federal level, we can note the program of budget federalism, which considerably adjusts the parameters of regional situations and problems (changes in the proportions of the budget of income and expenses between the «centre», regions and municipalities).

Indicators of scientific and technical potential

It is commonly considered that the scientific and technical potential is a comprehensive description of the level of scientific development, opportunities and resources available to the state and society to solve the problems of a technical nature. At the same time, considering this term in the light of the solution of technical problems, we note that scientific and technical potential is a certain system that ensures the creation of scientific and technological innovations and acquiring of information necessary to improve the socio-economic efficiency in all spheres of human activity.

A set of indicators of scientific and technological potential presented by official statistics is formed upon the basic methodological principles of construction of systems of statistical indicators [5]:

- 1) structuring of indicators, ensuring the interrelation between them in accordance with the structure of the studied object;
- 2) selection of the most essential signs forming the structure of indicators and achievement of optimum compactness of the system;
- 3) the integrity of the system of indicators and its methodological, informational and organizational structure, etc.

The structure of the system of statistical indicators represents the composition of the national scientific system (including its regional context) and the proportions of its development, covering the characteristics of the main scientific sector resources (human, organizational, logistical and informational) and indicators of the results of scientific research and development. Their indicators composition corresponding to a specific group is presented in Table 1.

Table 1: Statistical indicators of scientific and technical personnel

Groups of indicators of science	Content indicators
Indicators of the organizational structure of science	The number and composition of organizations engaged in research and development
Indicators of science personnel	The number and composition of the personnel engaged in research and development; movement of the personnel engaged in research and development; training of scientific personnel
Indicators of material and technical basis of science	Existence and structure of fixed assets of research and development; movement of fixed assets; use of fixed assets; volume, structure, dynamics and use of current assets of research and development
Indicators of information resources	The number of organizations using information and communication technologies; equipment of workers with personal computers; use of specialized software; use of network technologies
Indicators of funding for research and development	Volume and structure of spending on research and development; dynamics of expenditures on research and development
Indicators of research results	Publication activity; creation of technologies (patents, licenses, technologies)

The system of indicators of scientific and technological potential, represented in official statistics, allows describing the state and dynamics of development of the scientific sphere, not only on national but also regional level. In the regional analysis, such a system of indicators of scientific and technical potential determines the region's ability to generate knowledge. This analysis of the situation in the federal subject of the Russian Federation with regard to the status and availability of scientific and technological potential must give a summary assessment and the identification of the scientific system of the region.

Practice shows that the area of regional analysis of scientific and technological potential expands along with setting by regional authorities of goals associated with the resolution of regional situations and problems. In view of the limited set of indicators provided by official statistics at the regional level, the need is coming to a head for complete, reliable and timely information that can be obtained in the framework of regular monitoring.

Indicators of innovation potential

The lack of a unified approach to the definition of «innovation potential» is due to the fact that its interpretation is determined by the different views on the process and conditions of innovative development. Innovation potential is considered as: 1) a sub-system of the innovation system; 2) a measure of the ability and willingness of the economic subject to innovate; 3) the aggregate of the resource and resulting components etc. [6].

In our view, under innovation potential is to be understood an organized set of interrelated conditions and resources to ensure the reproduction of existing technological base and the possibility of realization of innovative activity, as well as the possibility of expanded reproduction of the national innovation system, including its regional dimension.

Regional analysis of the innovative potential is aimed in the first place at assessing its performance components and the achieved level of innovation potential. Table 2 shows groups of statistical indicators of innovative potential, presented by official statistical agencies (Federal State Statistics Service of Russia, the territorial bodies of statistics) [5].

In the regional analysis of innovative development of a federal subject of the Russian Federation, determining the status and potential of regional organizations involved in innovations must be complemented by factor analysis determining the technical potential of the region. These factors include: increased automation of production and management systems based on the latest information technology; introduction of new progressive technology; use of new innovative and resource-saving technologies; improving the organization of production and labour; renewal of fixed assets; presence of available resources in the region.

Table 2: Statistical indicators of innovative potential

Groups of indicators of science	Content indicators
Indicators of innovation personnel	The number of staff engaged in innovative activities
Indicators of material and technical base of innovation	The volume and structure of production assets used in innovative activity
Indicators of innovation costs	Volume and structure of the cost of innovation, the dynamics of the cost of innovation
Indicators of technology exchange	Number of acquired technology and technology transferred
Indicators of information resources	A list of sources of information on innovation
Performance indicators of innovative activities	Volume, structure and dynamics of innovative products; innovative activity of organizations engaged in innovations

Innovativeness of the federal subjects of the Russian Federation from the perspective of a system of indicators of scientific and technical and innovative potential

In the regional analysis, the innovativeness of the federal subject of the Russian Federation is considered in terms of availability of competitive potential.

Under the innovativeness of the federal subject of the Russian Federation, we have to understand the nature of the system of factors (indicators) of economic and innovative development. The display of this characteristic is expressed in the fact that closely cooperating socio-economic factors of economic development in the region provide increased intensity of social reproduction on the basis of the accelerated diffusion of new organizational and marketing innovations and high technologies. The factors describe various aspects of research and innovative activities, cooperation between subjects of innovation activity, level of perception by the regional economy of the results of scientific and technical and innovative activity.

The system of assessment indicators of scientific and technical and innovative potential has to be directed on the achievement of specified results.

To assess the level of innovativeness in a region we have proposed a system of indicators meant to carry out a comparative express analysis of innovative development of the federal subjects of the Russian Federation. An indispensable condition is to provide reference to the data of the official state statistics, presented in the open press.

Table 3 shows the corresponding system of innovation indicators of the federal subject of the Russian Federation in the context of four directions – economic development; competitiveness; scientific and technical potential of the region's industry; innovative potential.

Table 3. Indicators of innovativeness of federal subject of the Russian Federation

Directions	Denomination of indicators	Assignment of indicators	Data sources
Economic development	Gross regional product per one occupied person in the region, rub	Economic result of production	Federal State Statistics Service
	Share of technological innovations in fixed capital investments, %	Innovative capacity of investments in production and service	Federal State Statistics Service
	Number of university students per 10 000 people of the region	Educational potential of population	Federal State Statistics Service
The competitiveness of the region's industry	The ratio of innovative products in the total volume of the goods shipped, %.	The contribution of innovative activity of industrial organizations in the development of the regional economy	Federal State Statistics Service
	The ratio of technological innovation expenditures to the total volume of the products shipped, %.	The intensity of expenditure on technological innovation	Federal State Statistics Service
Scientific and technical potential	Gross domestic expenditure on R&D per researcher, roubles.	The level of funding for science	Federal State Statistics Service
	The ratio of personnel engaged in research and development, of the total number of employed in the economy of the region, %.	The level of employment in the field of scientific and technical activities	Federal State Statistics Service
	Number of patent applications for inventions and useful models per 10,000 people of an economically active population of the region, units.	The effectiveness of the scientific and technical sphere. The potential for innovative activities	Rospatent, Federal State Statistics Service
Innovative activities	The ratio of organizations implementing technological innovation, %.	The degree of involvement of the organization in the implementation of innovative activities as a whole or its individual types	Federal State Statistics Service
	The volume of innovative products shipped per 1 ruble of technological innovation expenditures, %.	The level of economic efficiency of innovative activity	Federal State Statistics Service
	Number of advanced technologies created per 10 000 people of an economically active population of the region, units.	The effectiveness of innovation and scientific and technological activities	Federal State Statistics Service

The use in the regional analysis of this system of indicators of scientific, technical and innovative activity of the federal subjects of the Russian Federation allows evaluating the competitiveness of the regional economy as a whole; the level of resource support of scientific activity; level of innovative activity in the region and its effectiveness. Besides its use enables the identification of the level of innovative development of the federal subjects of the Russian Federation; identification and evaluation of the statistical significance of the factors that determine it.

Fields of application of indicators characterizing innovativeness of the federal subject of the Russian Federation

Comparison of the proposed system of indicators with the indicators used in the practice of foreign countries and international organizations when conducting regional analysis, of course, reflects its lack of compatibility with European regional innovation performance reviews. However, its purpose is connected with carrying out an express-analysis of innovative activities and the effectiveness of science and technical and innovation potential (including comparative analysis) based on the monitoring of innovative activity of the federal subject of the Russian Federation.

In the regional analysis in the framework of the proposed system of indicators the comparative analysis of innovative development and effectiveness of scientific, technical and innovative potential of the federal subjects of the Russian Federation can be done, firstly, on a sample of corresponding indicators of a group of subjects of the Russian Federation for any given year and secondly, on a time sample of any federal subject indicators in question for any given time period. In the latter case a dynamic aspect of innovative development is analysed.

Findings. In today's economic transformation the problem of a prompt assessment of the situation in various spheres of social activity is of paramount importance. The content, direction and intensity of the processes taking place in the sphere of science and innovation, their consequences necessitate special monitoring of the dynamics of the situation in this area and its determinants.

In this regard, the regional analysis of the work on the formation of a system of indicators becomes essential. Identifying federal subjects of the Russian Federation on the basis of their level of innovativeness provides the territorial public authorities with the initial information required to develop strategic solutions of regional policy.

Resorting to information provided by official statistical bodies is determined by the fact that the national statistics has accumulated great positive experience in the field of methodology and organization of statistical observation of science and innovation. The initial data for this observation is acceptable for the regional analysis of the level of research and innovative potential development. It should be noted that the methodology of statistical monitoring of research and development, technology and innovation as a whole used in the Russian Federation generally meets the international practice and is based on the relevant international guidelines (Frascati, Oslo, and others.).

The original source of statistical information allows on the basis of the proposed system of indicators to obtain a general characterization of the regional scientific, technological and innovation potential and the level of innovation of the Russian Federation.

Structurally, the proposed system of indicators of innovativeness of the Russian Federation consists of three parts: The first part - the indicators characterizing the competitiveness of industry in the region, the second part - indicators showing the potential of science in the region, and the third part - indicators that reflect the potential and effectiveness of innovative activities. The system of the represented group of indicators provides information as to a specific federal subject of the Russian Federation and the general characteristics of science and technology and innovative potential in the Russian Federation.

Furthermore the practical implementation of the results of the analysis of scientific, technological and innovative potential will create an information-analytical base for the formation of the state regional innovation policy, as well as provide a solution to the main problems of innovative development of the federal subjects of the Russian Federation. The main tasks include: determining the effect of innovative activities on economic growth, competitiveness and sustainable development of the regional economy; preparation of evidence-based proposals to elaborate the ways (priority projects, directions, events) to attain goals and effectively meet the challenge of innovative development of the Russian Federation; providing information to support the formation of regional science, technology and innovation policy.

References

1. *Rating of innovative development of the subjects of the Russian Federation: analytical report* // Ed. by L.M. Gokhberg. - M. : National Research University «Higher School of Economics». 2012.
2. A.K. Kazantsev, S.N. Leora, I.A. Nikitina, D.A. Rubvalter, S.A. Firsova *Regional scientific-technological complexes of Russia: assessment indicators and methodology of comparative analysis* // M. : Scientific Research Institute – Federal Research Centre for Projects Evaluation and Consulting Services *Information-analytical bulletin* No. 1, 2009.
3. A.A. Gudkova *Managing the development of regional social and economic systems* // *Actual problems and prospects of development of economy, management and finance* // Kaliningrad, Published in the Scientific Journal of the Kaliningrad State Technical University «KSTU News», 2013.

4. A.A. Gudkova, T.I Turko Regional innovation policy as an object of monitoring innovation activities in the federal subjects of the Russian Federation // М.: SRI FRCEC Research Institute. Innovation. Scientific works. Issue 2 (13). 2014.

5. L.M. Gokhberg Statistics of Science. М.: TEIS, 2003.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гудкова Ангеліна Олександрівна, кандидат економічних наук, начальник відділу, ФГБНУ НДІ Республіканський дослідний науково-консультаційний центр експертизи вул. Антонова-Овсєнка, будинок 13, стр. 1, м Москва, Російська Федерація.
e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гудкова Ангелина Александровна, кандидат экономических наук, начальник отдела, ФГБНУ НИИ Республіканский исследовательский научно-консультационный центр экспертизы ул. Антонова-Овсеенко, дом 13, стр. 1, г. Москва, Российская Федерация.
e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

DATA ABOUT AUTHOR

Gudkova Angelina

Federal State Budget Institution, Scientific Research Institute, Federal Research Centre for Projects Evaluation and Consulting Services (SRI FRCEC)
Antonova-Ovseenko St., Bldg. 1, SRI FRCEC, 123317 Moscow, Russian Federation
e-mail: ang-gudkova@yandex.ru

УДК 657.6:005:339

DOI: 10.5281/zenodo.1219762

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

**Лисецький А.С.,
Чабан Г.В.**

Предмет роботи: теоретичні та методичні положення щодо здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі.

Мета: розкрити сутність і зміст внутрішнього доходів діяльності підприємств торгівлі.

Методологія: дослідження базується на теорії наукового пізнання, системному підході до розглянутих проблем, вивченні їх взаємозв'язку та розвитку.

Результати роботи: розкрито сутність і зміст внутрішнього аудиту ефективності основної діяльності підприємств торгівлі.

Галузь застосування: результати даного дослідження можуть застосовуватись в діяльності підприємств торгівлі, аудиторських фірм та державних установ України, у навчальному процесі при викладанні облікових дисциплін

Висновки: внутрішній аудит доходів від основної діяльності підприємства можна визначити як процес формування професійного незалежного судження щодо економічності, продуктивності, результативності і технологічної ефективності операційної діяльності.

Ключові слова: внутрішній аудит, результативність, економічність, аудиторські докази, торговельні підприємства.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА ДОХОДОВ ОТ ОСНОВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

**Лисецкий А.С.,
Чабан Г.В.**

Предмет работы: теоретические и методические положения по осуществлению внутреннего аудита доходов от основной деятельности предприятий торговли.

Цель: раскрыть сущность и содержание внутреннего доходов деятельности предприятий торговли.

Методология: исследование базируется на теории научного познания, системном подходе к рассматриваемым проблемам, изучении их взаимосвязи и развития.

Результаты работы: раскрыта сущность и содержание внутреннего аудита эффективности основной деятельности предприятий торговли.

Область применения: результаты данного исследования могут применяться в деятельности предприятий торговли, аудиторских фирм и государственных учреждений Украины, в учебном процессе при преподавании учетных дисциплин

Выводы: внутренний аудит доходов от основной деятельности предприятия можно определить как процесс формирования профессионального независимого суждения по экономичности, производительности, результативности и технологической эффективности операционной деятельности.

Ключевые слова: внутренний аудит, результативность, экономичность, аудиторские доказательства, торговые предприятия

ORGANIZATION OF INTERNAL AUDIT OF INCOME FROM THE BASIC ACTIVITY OF TRADE ENTERPRISES

Lisetskyi A.S.
Chaban G.V.

Subject of work: theoretical and methodological provisions for the implementation of internal audit of income from the main activities of trade enterprises.

Aim: to open the essence and content of the domestic income of the enterprises of trade.

Methodology: the research is based on the theory of scientific knowledge, the systematic approach to the problems considered, the study of their interconnection and development.

Results of work: the essence and content of the internal audit of the effectiveness of the main activities of enterprises of trade are disclosed.

Field of application: the results of this study can be used in the activities of enterprises of trade, audit firms and state institutions of Ukraine, in the educational process in the teaching of accounting disciplines.

Conclusions: Internal audit of income from the main activity of the enterprise can be defined as the process of forming a professional independent judgment regarding the efficiency, efficiency, efficiency and technological efficiency of operational activities.

Key words: internal audit, efficiency, profitability, audit evidence, trade enterprises.

Актуальність теми. Торговельна діяльність є важливою складовою економіки України, яка на сучасному етапі розвитку перебуває у динамічному трансформаційному процесі. Функціонування торговельних підприємств в умовах ринкових відносин спрямоване на отримання комерційної вигоди, а результатом для суб'єктів господарювання є отримання доходів і прибутку. Забезпечення сталого розвитку торговельної сфери залишається важливим завданням, особливо за умов посилення конкуренції та реалізації євроінтеграційної політики в країні. Набуття Україною асоційованого членства в ЄС безпосередньо вплине на результати діяльності національних торговельних підприємств через вихід на внутрішні ринки іноземних суб'єктів торгівлі, у той час як на сучасному етапі розвитку вихід українських торговельних компаній на зовнішній ринок є проблематичним у зв'язку із обмеженими ресурсами та низькою конкурентоспроможністю товарів. Відтак, формування доходів підприємств торгівлі на внутрішньому ринку є визначальним для розвитку національної економіки, адже саме в цій сфері суспільного виробництва створюється майже 20% валового внутрішнього продукту.

Постановка завдання. Систематизувати фактори, що впливають на сутність і зміст внутрішнього аудиту ефективності основної діяльності підприємств торгівлі.

Аналіз останніх досліджень. Розгляд проблематики становлення та розвитку контролю й аудиту знайшов своє відображення у наукових працях вітчизняних учених та закордонних фахівців, зокрема Р. Адамса, В. Андрєєва, А. Аренса, М. Барішнікова, С. Бичкової, М. Білухи, А. Богомолова, В. Бондаря, Ф. Бутинця, А. Герасимовича, Г. Давидова, Н. Дорош, Д. Кармайкла, М. Корінська, Дж. Лоббека, М. Лучка, В. Максимової, Н. Малюги, Є. Мниха, Л. Нападовської, В. Пантелєєва, О. Петрик, І. Пилипенка, М. Пушкаря, О. Редька, Дж.К. Робертсона, В. Рудницького, Я. Соколова, В. Сопка, В. Шевчука та у працях інших авторів. Проте в динамічних економічних умовах виникає необхідність у розгляді деяких аспектів внутрішнього аудиту у контексті забезпечення стабільності суб'єкта господарювання у кризовій ситуації.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та інтеграції до світового економічного простору, поглиблення ринкових перетворень та подолання наслідків фінансово-економічної кризи розвиток економіки України вимагає підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств. Важливість удосконалення управління господарськими процесами зумовлює критичний перегляд інструментів підготовки комплексної інформації. Ці фактори посилюють значення внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит сприяє формуванню потоку науково обґрунтованої контрольної-аналітичної інформації, перевірці й оцінці несприятливих ситуацій за допомогою аудиторських засобів, та прогнозуванню майбутнього розвитку суб'єкта господарювання. Наявність у структурі управління фірми служби внутрішнього аудиту та контролю, що розвивається на основі міжнародних стандартів, є необхідним атрибутом виходу на світові фінансові ринки.

У зв'язку з цим зростає науковий та практичний інтерес до обґрунтування організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту, яке сприятиме комплексному вирішенню проблем менеджменту й створить підґрунтя для відображення якісних і кількісних характеристик діяльності підприємства у сучасних економічних умовах.

Процеси розробки та діагностики альтернативних рішень, а також добору оптимальних з них для практичної реалізації базуються на оцінці істотної економіко-управлінської інформації, основна частина якої формується в системі бухгалтерського обліку та уніфікується в бухгалтерській (фінансовій) звітності. Якість системи бухгалтерського обліку, правдивість бухгалтерської звітності та первинної документації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень лежать в основі методології внутрішнього аудиту. Це дає підстави розглядати аудит як оптимальний метод зниження інформаційного ризику в управлінні.

Внутрішній аудит повинен сприяти вирішенню проблем, пов'язаних з розробкою науково обґрунтованої, відповідної динамічним сучасним вимогам, системи формування первинної інформації та своєчасних оптимальних управлінських пропозицій для прийняття ефективних управлінських рішень з розвитку суб'єктів господарювання не тільки в даний момент, але й в довгостроковій перспективі. Кваліфікована служба внутрішнього аудиту здатна за допомогою інструментів, властивих ексклюзивно аудиту, не тільки перевіряти та діагностувати проблемні ситуації, але й прогнозувати їхню майбутню динаміку, а також формувати управлінські рекомендації, відповідні до змін середовища (табл. 1).

Проте, дієвий внутрішній аудит сфери торгівлі для здійснення таких функцій повинен бути не структурним елементом, що тільки констатує, контролює та підтверджує інформацію, що вже відбулась (історичні факти), але – органом, що проводить різновекторні дослідження, надає консультації та є орієнтованим на перспективу.

Таблиця 1. Характеристика навиків внутрішніх аудиторів за оцінками експертів

Навики	Важливість навички, %
Комунікація – вміння чітко формулювати та слухати	61
Правильність судження	48
Незалежність суджень	45
Вміння працювати в команді	41
Співпраця з різними рівнями менеджменту	30
Етичність	25
Здатність переконувати	22
Навики налагодження взаємовідносин	12

Примітки: складено за [5].

Тому, на нашу думку, функціонування СВА торгівлі повинно відповідати таким критеріям: оптимальності складу (не порушувати налагоджену управлінську та організаційну структуру суб'єкта господарювання через створення нових заплутаних вертикалей чи механізмів управління); ефективності (не лише виконувати покладені функції оперативно, але й не переобтяжувати адміністративні витрати шляхом залучення надмірної кількості працівників як внутрішніх, так і зовнішніх, нівелюючи отримані фінансові напрацювання (збільшення доходів чи зниження витрат) суттєвим зростанням вартості таких результатів); фаховості (включати компетентних працівників або залучати організації, що характеризуються належною репутацією, оскільки залежно від ситуації може бути економічно обґрунтованіше скористатися послугами зовнішніх фірм, ніж підбирати чи

навчати власний персонал); синергетики (СВА є елементом підприємства, тому лише у співпраці з іншими структурами суб'єкта господарювання можливе досягнення бажаного ефекту діяльності, особливо уважно варто слідкувати за внутрішньокорпоративними конфліктами, які можуть виникнути у зв'язку з перерозподілом деяких контролюючих повноважень на користь СВА). Таким чином запропоновано систему критеріїв (оптимальності складу, ефективності, фаховості та синергетики) функціонування системи внутрішнього аудиту, що дасть змогу застосовувати ключові вимоги до ефективної діяльності служби та посилити на цій основі достовірність обліку та звітності і прозорість інформації суб'єкта господарювання.

Виконання зазначених критеріїв при формуванні служби внутрішнього аудиту торгівлі однак не означає, що робота цього відділу забезпечить миттєвий ефект та буде налагоджена оптимально. Для ефективного функціонування служби внутрішнього аудиту необхідно врахувати, що її діяльність – це комплекс взаємопов'язаних факторів, що забезпечують виконання покладених на неї функцій. Вважаємо, що результативна діяльність служби внутрішнього аудиту від основної діяльності можлива за умови наявності всіх атрибутів організаційно-методичного забезпечення: об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності.

Охарактеризуємо елементи моделі організації та методики здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності.

Отже, об'єктом внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності є господарюючий суб'єкт та його окремі структурні елементи, господарські, в тому числі технологічні, процеси, що здійснюються на підприємстві та спрямовані на отримання доходу. При цьому увага може акцентуватися на окремих сегментах роботи суб'єкта господарювання, наприклад, його основній діяльності, залежно від ключових завдань, які ставляться перед аудитором. Зокрема, серед основних об'єктів при аналізі основного доходу підприємств торгівлі будуть: 1) формування доходів від реалізації товарів та послуг; 2) розрахунок торговельних надбавок; 3) правильність вирахування акцизних платежів та ПДВ; 4) перевірка наявності запасів та інвентаризаційних документів; 5) точність визначення собівартості реалізованих товарів; 6) ефективність здійснення товарно-транспортних витрат; 7) формування напрямів розширення доходів та зниження витрат тощо. Функції внутрішнього аудитора (суб'єкта) можуть виконувати як фахівці внутрішнього аудиту, що є працівниками підприємства торгівлі, так і ревізійні комісії, сторонні організації чи зовнішні аудитори. Приймаючи рішення про організацію внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності необхідно врахувати напрям і специфіку діяльності, обсяги фінансово-економічної діяльності та сформованість системи управління суб'єкта господарювання, стан внутрішнього контролю тощо.

При цьому об'єктивно потребують створення служби внутрішнього аудиту підприємства торгівлі зі складною організаційно-правовою структурою та ті, що мають численні групи пов'язаних контрагентів, наприклад: фінансово-промислові, холдинги в цілому та їх окремі члени, а також інші об'єднання, де має місце контроль однієї юридичної одиниці над іншими (прикладом серед аналізованих підприємств можна вважати Фоззі груп, оскільки підприємство містить у своїй структурі окрім торговельних як виробничі, так і транспортні, маркетингові, консалтингові та інші види підприємств, що створює додаткове навантаження на службу внутрішнього аудиту, яка повинна працювати зконсолідованою у структурі інформацією з метою забезпечення максимальної ефективності запропонованих заходів) [3].

Також постає питання про підпорядкування та ієрархію звітності внутрішніх аудиторів у таких організаційних структурах. У світовій практиці таке питання вирішується наступним чином (табл.2).

Таблиця 2. Ієрархія звітності внутрішніх аудиторів у світовій практиці

Звітності внутрішніх аудиторів	Частка, %
Керуючий, президент, голова правління	42
Аудиторський комітет	34
Голова фінансового управління	11
Інші	5
Рада керуючих	3
Голова операційного відділу	2
Голова ризик-менеджменту	2

Примітки: складено за [4].

Безумовно, структура управління та ієрархія повноважень та звітності займає важливе місце у створенні ефективної СВА, оскільки чітка схема управлінської вертикалі забирає питання дублювання повноважень, конфлікти підпорядкування та надання інформації, спрощує застосування заходів реагування та впливу.

Щодо досліджуваних у дисертації підприємств торгівлі, то СВА підпорядковується менеджменту чи правлінню та покликана забезпечити ці органи управління достовірною інформацією про діяльність, в першу чергу, про доходи від основної діяльності.

Серед вітчизняних економістів існують різні бачення щодо місця та ролі внутрішнього аудиту в системі контролю господарюючого суб'єкта або в системі його менеджменту. Однак, практично всі вони сходяться на тому, що внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю, складовою системи внутрішнього контролю або способом його організації; наголошують також на високій ефективності, але й значній вартості засобів внутрішнього контролю. Щодо досліджуваних у дисертації підприємств торгівлі, то СВА підпорядковується менеджменту чи правлінню та покликана забезпечити ці органи управління достовірною інформацією про діяльність, в першу чергу, про доходи від основної діяльності.

Серед вітчизняних економістів існують різні бачення щодо місця та ролі внутрішнього аудиту в системі контролю господарюючого суб'єкта або в системі його менеджменту. Однак, практично всі вони сходяться на тому, що внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю, складовою системи внутрішнього контролю або способом його організації; наголошують також на високій ефективності, але й значній вартості засобів внутрішнього контролю.

Питання організаційної форми служби внутрішнього аудиту торгівлі має вирішуватися самостійно кожним підприємством з урахуванням специфіки його діяльності. Однак можна виділити основні найбільш загальні вимоги та підходи, що існують в Україні та закордоном [2]:

1. *Перший спосіб* передбачає створення власної служби внутрішнього аудиту. Даний підхід володіє наступними перевагами:

- співробітники суб'єкта господарювання обізнані з внутрішньою структурою підприємства та галузевою специфікою бізнесу;
- коли аудиторські завдання реалізують співробітники підприємства, то фахові навички та досвід, отримані в процесі, залишаються в підприємства та можуть використовуватися надалі;
- менеджмент суб'єкта господарювання може застосовувати внутрішніх аудиторів у будь-який час для здійснення завдань;
- зберігається конфіденційність щодо інформації, отриманою у процесі надання аудиторських послуг;
- існує можливість проведення постійного моніторингу за впровадженням пропозицій внутрішніх аудиторів та корегування результатів їх застосування.

2. *Другий спосіб* організації системи внутрішнього аудиту – це застосування аутсорсингу (англ. outsourcing – здійснення усіх або частини функцій менеджменту підприємства сторонніми фахівцями), тобто передати функції внутрішнього аудиту повністю або частково зовнішньому консультантові або спеціалізованій компанії.

3. Врешті, *третій спосіб* – ко-сорсинг, що передбачає створення служби внутрішнього аудиту в межах підприємства, але з можливістю за потреби залучати зовнішнього консультанта чи експертів спеціалізованої компанії.

Використання аутсорсингу та ко-сорсингу дає такі потенційні переваги [2]:

- 1) можливість використання послуги фахівців різних галузей;
- 2) доступ до фахових аудиторських кадрів;
- 3) доступ до новітніх технологій і методик здійснення внутрішнього аудиту;
- 4) гнучкість використання аудиторських ресурсів (наприклад, за умови впровадження нової системи або потреби у проведенні позапланового аудиту не доведеться збільшувати штат внутрішніх аудиторів або відволікати їх від виконання інших проектів).

Аутсорсинг та ко-сорсинг застосовують різні підприємства як невеликі суб'єкти господарювання сфери торгівлі (малі та середні фірми, у яких для створення власної служби внутрішнього аудиту обмежені фінансові ресурси), так і великі торгівельні компанії. Останні вдаються до таких послуг за умови необхідності аудиту специфічної області (наприклад, капітального будівництва або інформаційних технологій тощо) чи в періоди, коли навантаження на власних аудиторів суттєво зростає. Застосування аутсорсингу та ко-сорсингу в світовому масштабі виглядає наступним чином (табл.3).

Таблиця 3. Використання аутсорсингу та ко-сорсингу внутрішніми аудиторами у світі

Країни	Більше 10%	10% і менше	Не використовується, %
Загалом	17	27	56
Африка	14	28	58
Західна Європа	16	34	50
США та Канада	25	32	43
Середній Схід	28	28	44
Латинська Америка	18	17	65
Східна Європа-Центральна Азія	7	17	76
Тихоокеанська Азія	14	28	58

Примітки: складено за [4].

Проблеми зі застосуванням аутсорсингу та ко-сорсингу стосуються кількох ключових моментів. По-перше, вибір фірми з належними параметрами кваліфікації та якості наданих послуг, особливо якщо це відбувається вперше, займає час та сприяє зростанню витрат організації. По-друге, існує ризик, що оптимальна вибрана компанія не матиме можливості допомогти і доведеться жертвувати якимось критерієм, вибираючи іншого партнера, що в кінцевому підсумку може негативно позначитися на результаті та отриманих ефектах від співпраці. По-третє, фірми завжди обережно використовують зовнішні компанії через можливість неетичної поведінки (розповсюдження інформації про діяльність, саботаж ефективності, промисловий шпіднаж тощо).

Слід зауважити, що у розрізі аналізованих підприємств торгівлі застосування аутсорсингу та ко-сорсингу не носить системного характеру та пов'язане переважно з оцінкою об'єктів злиття-поглинання. Створення служби внутрішнього аудиту як структурного елемента є досить складним процесом, що вимагає вирішення низки організаційно-технічних та методологічних проблем. Зокрема, на підприємстві торгівлі можуть діяти кілька служб і підрозділів, що реалізують різні види контролю, здійснюють внутрішній контроль різних операційних напрямів та рівнів, на різних етапах операційної діяльності тих або інших видів операцій.

Предметом внутрішнього аудиту є механізм управління торгівельним підприємством та його структура; дотримання вимог законів, нормативних актів, розпоряджень менеджменту; система бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та управління ризиками; стан використання та збереження майна, ступінь забезпеченості ресурсами та їх використання; окремі бізнес-процеси основної діяльності (у табл. 4 бачимо оцінку найважливіших знань та навиків внутрішнього аудиту за оцінкою The Institute of Internal Auditors Research Foundation).

Таблиця 4. Знання та навички внутрішніх аудиторів за оцінкою The Institute of Internal Auditors Research Foundation

Знання та навички	Оцінка, %
Зростання вартості фірми за допомогою внутрішнього аудиту	88
Комунікаційні навички (ораторські, вміння презентувати матеріал)	71
Знання середовища, змін законодавства та професійних стандартів	60
Вміння розв'язувати конфлікти	51
Критичне, концептуальне і аналітичне мислення	48
Організаторські навички	45
Підвищення кваліфікації і розвиток персоналу	38
Зростання навиків керівництва	30
Навички бухобліку	13
ІТ-навички та користування технікою	11
Культурні особливості та знання іноземних мов	5

Примітки: складено за [4].

Варто наголосити, що в умовах розвиненого ринку ключовим критерієм ефективності всіх служб підприємства є його ринкова капіталізація, проте в вітчизняних реаліях СВА швидше орієнтуватиметься на знання середовища, змін законодавства та вміння розв'язувати конфлікти. Крім того, залежно від сфери та специфіки діяльності завдання можуть змінювати важливість та змістовне навантаження. В даному випадку предмет конкретизуватиме безпосередні об'єкти дослідження внутрішніх аудиторів. Наприклад, якщо мова йде про визначення збереженості запасів

підприємств торгівлі, то предметом вважатимуться: оцінка інвентаризаційних відомостей та висновків й відповідність обліковій інформації; визначення ефективності та якості умов зберігання; аналіз застосування альтернативних варіантів зберігання; аналіз частоти постачання та вивезення (продажу, переміщення тощо) запасів у відповідності до термінів зберігання та обсягів продажів; формування висновків щодо відповідальних осіб та розробка рекомендацій для усунення виявлених недоліків тощо.

Методи внутрішнього аудиту сфери торгівлі – це сукупність конкретних методичних прийомів, що у взаємозв'язку із загальнонауковими методами використовуються для проведення аудиторських процедур. Так, розвиток бухгалтерського обліку, статистики, ревізії й контролю, аналізу господарської діяльності, судово-бухгалтерської експертизи та юриспруденції стимулювали формування нових методичних прийомів аудиту.

Методи внутрішнього аудиту об'єднують у загальнонаукові та спеціальні (розрахунково-аналітичні, документальні та методи узагальнення). Розрахунково-аналітичні методи – це класичні прийоми економічного аналізу (групування, порівняння, ланцюгові підстановки, балансові зв'язування тощо), статистичні й економіко-математичні методи, аналітична перевірка.

Найпоширенішими методичними прийомами одержання аудиторських свідчень є аналітичні процедури (табл. 5): оцінка співвідношень різного виду фінансових даних (наприклад, собівартості реалізованих товарів і доходу від реалізації товарів) або динаміка фінансових і нефінансових показників (наприклад, чисельності персоналу й заробітної плати); співставлення фактичних даних із прогнозами показниками; аналіз зміни останніх звітних даних щодо аналогічних даних минулих періодів, показників аналогічних підприємств торгівлі, середньогалузевих показників; оцінка несподіваних відхилень; дослідження дії форс-мажорних факторів; аналіз результатів оцінки контексті інформації, отриманої від інших осіб.

Таблиця 5. Інструменти та техніки, що використовуються внутрішніми аудиторами у світі

Інструменти аудиту	Частка, %
Ризик-орієнтоване планування	76
Інші електронні засоби	70
Аналітичні огляди	64
Статистична обробка	57
Електронні документи	56
Техніка комп'ютерного аудиту	48
Контрольна самооцінка	42
Блок-схемне програмне забезпечення	39
Бенчмаркінг	37
Безперервний та он-лайн аудит	31
Візуальна інтерпретація даних	28
Збалансована система показників	23
Процесне моделювання	12

Примітки: складено за [5].

Очевидно, що найбільш ефективними інструментами внутрішнього аудиту будуть ті, які ґрунтуватимуться на динамічному аналізі відносних показників діяльності та достовірно відображатимуть зміни, що відбуватимуться на підприємстві, та джерела коригування отриманих результатів.

В таких умовах для торгівлі документальні методичні прийоми включають інформаційне нормативно-правове регулювання, моделювання, перевірку (дослідження) облікових документів.

Нормативно-правове регулювання передбачає аналіз діяльності об'єкта аудиторської перевірки на предмет дотримання норм і правил, передбачених законодавством, нормативними документами (положеннями, інструкціями), правилами (внутрішнього розпорядку, розподілу обов'язків тощо).

Інформаційне моделювання здійснюється шляхом фіксування на певному носії інформації сукупності даних про об'єкт дослідження (первинні облікові документи, облікові реєстри й фінансова звітність, нормативні карти). При створенні інформаційної моделі служба внутрішнього аудиту підприємства торгівлі відштовхується від необхідності створення масиву даних, що комплексно і достовірно з врахуванням впливу середовища відображає об'єкт дослідження.

Наприклад, інформаційна модель підприємства торгівлі міститиме інформацію про асортимент продукції, динаміку постачань, структуру продажів, залишки на складах, відсотки націнки відносно видів продукції, терміни та умови зберігання, пропозиції постачальників щодо нових продуктів, попит споживачів тощо.

Перевірка (дослідження) облікових документів полягає у встановленні достовірності проведення господарських операцій, їхньої ефективності й доцільності прийомами документального контролю, фактичного контролю, обчислення, спостереження, опитування, інспекції тощо.

Методологія аудиту включає метод як загальний підхід до досліджень і конкретну методику як сукупність спеціальних прийомів, що використовуються при аудиторських перевірках. Все різноманіття прийомів і методів аудиту в практичній діяльності застосовується по чергово (визначення реального стану, аналіз, оцінка).

Кінцевою метою проведення внутрішнього аудиту є збільшення вартості підприємства торгівлі шляхом зростання прибутковості основної діяльності через розробку рекомендацій з усунення недоліків, вдосконалення існуючих систем та моніторингу їх своєчасного впровадження. Ця мета реалізується шляхом ефективного використання наявних у підприємства торгівлі ресурсів. Українські суб'єкти господарювання сфери торгівлі, що приділяють значну увагу питанням внутрішнього аудиту, покращують фінансовими показниками швидкість реагування на ринкові зміни, а тому стають привабливішими для довгострокових інвесторів, отримують конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Аналізуючи підприємства торгівлі київського регіону, з'ясовано, що метою внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності є зростання позитивної різниці між доходами та витратами, яка досягається не за рахунок зростання націнки (велика конкуренція сприяє швидше підтриманню стабільних цін та наданню знижок постійним клієнтам), а за рахунок аналізу складових собівартості, оптимізації процедур постачання-відвантаження, розширення асортименту, пошук нових ринків збуту, маркетингових та інших нецінових атрибутів просування.

Менеджмент суб'єкта господарювання сфери торгівлі є відповідальним за формування та підтримку надійної і результативної системи внутрішнього аудиту. При цьому служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді, звітує перед правлінням, основною метою внутрішнього аудиту є допомога управлінцям підприємства торгівлі у ефективному виконанні покладених на них обов'язків, надання менеджерам підприємства торгівлі достатньої впевненості у тому, що активи фірми використовуються найефективнішим чином для досягнення цілей і завдань підприємства в цілому та його окремих підрозділів [2].

Серед безлічі завдань, що стоять перед внутрішніми аудиторами як в Україні, так і за кордоном, можна виділити такі напрями роботи служби внутрішнього аудиту у сфері торгівлі (табл. 6):

- контрольна та ревізійна діяльність (найбільш поширена на вітчизняних суб'єктах господарювання у сфері торгівлі) – оскільки служба внутрішнього аудиту підпорядковується управлінцям як орган контролю за діяльністю менеджменту та працівників з боку вищого керівництва, тобто функціонально виконує роботу контролера-ревізора, а саме: виявляє господарські, фінансові та інших порушення, факти розкрадань активів та інших шахрайств, причини порушень та винні особи і залучає їх до відповідальності; розробляє пропозицій з усунення виявлених порушень;

Таблиця 6. Основні напрями роботи служби внутрішнього аудиту у міжнародній практиці

Напрямок роботи	Частка, %
Операційний аудит	89
Аудит фінансових ризиків	72
Оцінювання ефективності контролю	70
Аудит інформаційних ризиків	63
Аудит підприємницького ризику	57
Забезпеченість цінних паперів та інвестицій	54
Управлінський аудит	50
Тести на банкрутство	42
Аудит аутсорсингових операцій	35
Огляд стратегій збалансованої системи показників	26
Кількісний аудит	24
Аудит оподаткування	19
Імплементация стандартів аудиту	5

Примітки: складено за [4].

- моніторинг діючої системи внутрішнього контролю підприємства торгівлі за умови дотримання принципу незалежності (притаманний підприємствам розвинутих країн) – внутрішній аудит є компонентом системи управління ризиками та підпорядковується безпосередньо наглядовій раді суб'єкта господарювання, тобто відповідає вимогам Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту (International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing) і Кодексу етики Інституту внутрішніх аудиторів [1].

Зауважимо, що залежно від економіко-політичних умов діяльності суб'єкта господарювання, зокрема в умовах ворожого поглинання, пріоритети діяльності СВА та усх інших служб можуть динамічно змінюватися, працюючи в режимі усунення критичних параметрів та оптимізації бізнес-процесів.

Розглядаючи українську модель внутрішнього аудиту можемо побачити два основних напрями роботи: ревізія та власне внутрішній аудит (забезпечення достовірності бухгалтерсько-фінансової звітності, мінімізація оподаткування та сприяння збереженості активів підприємства).

При цьому вітчизняний внутрішній аудит фактично виконує функції зовнішнього аудиту та не розриває усіх своїх можливостей. Забезпечення аудиторської діяльності у сфері торгівлі полягає у створенні умов для здійснення максимально ефективно функцій служби внутрішнього аудиту.

Нормативно-правове забезпечення служби внутрішнього аудиту підприємств торгівлі передбачає роботу служби в межах вітчизняної законодавчої бази та напрацювання внутрішніх нормативних документів, покликаних сприяти виконанню зобов'язань внутрішнього аудиту. Як і будь-яка структурна одиниця підприємства торгівлі служба внутрішнього аудиту потребує належного фінансування та забезпечення кваліфікованими кадрами, що сприятимуть безперебійному виконанню повноважень. Служба внутрішнього аудиту торгівлі допомагає суб'єкту господарювання виконати поставлені завдання, використовуючи послідовний і систематичний підхід до аналізу та посилення ефективності управління ризиками, контролю та корпоративного управління [129]. Саме з таким визначенням сьогодні працюють більшість вітчизняних внутрішніх аудиторів, визначаючи основні принципи внутрішнього аудиту як етичні, принципи організації діяльності, методичні, принципи здійснення внутрішнього аудиту, контролю якості аудиту.

Процедури, що забезпечують реалізацію аудиту у сфері торгівлі можна поділити на фактичні (огляд, інвентаризація, спостереження, обстеження, контрольний вимір, технологічний контроль, лабораторний контроль), спеціальні (опитування, підтвердження, листування) та документальні (перегляд документів, порівняння документів, перерахування розрахунків бухгалтерії), аналітичні процедури. Для ефективності управління операціями з розробки методичного забезпечення та рекомендацій з внутрішнього аудиту товарних запасів необхідно опиратися на такі засади:

1) мобільність та оперативність мають бути основною характеристикою взаємин фінансового та управлінського обліку в межах обліково-фінансової системи;

2) високий рівень конкуренції вимагає економічного підґрунтя концепції менеджменту основної діяльності суб'єкта господарювання торгівлі, який прагне фінансової стабільності та забезпечення максимального товарообороту.

При цьому служба внутрішнього аудиту підприємств торгівлі повинна реалізовувати різноманітні та масштабні завдання, які включають такі елементи:

1) моніторинг ефективності заходів внутрішнього контролю (розробка дієвих систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю є прямим обов'язком керівництва; на службу внутрішнього аудиту у зв'язку з цим кладуть відповідальність за перевірку цих систем, діагностику ефективності їхнього функціонування та розробку рекомендацій із вдосконалення);

2) дослідження управлінської та бухгалтерської інформації (перевірка засобів і способів збору, класифікації, виміру такої інформації та складання звітності на її основі, специфічні запити щодо окремих її складових частин);

3) контроль результативності та ефективності, в тому числі контроль нефінансовими засобами;

4) контроль за дотриманням вітчизняного законодавства, нормативно-правових актів та інших зовнішніх вимог, а також директив, політик та інших внутрішніх вимог керівництва.

При формуванні служби внутрішнього аудиту у сфері торгівлі важливо також налагодити автоматичну систему постачання інформації через спрямування інформаційних потоків, оскільки повна та своєчасна первинна інформація є обов'язковою умовою успішної реалізації не лише аналітичної функції, але й ухвалення правильних рішень у сфері запобігання помилок і розроблення системи заходів з посилення фінансово-економічної стабільності підприємства. Для запобігання виникненню і зростанню ризиків необхідно забезпечити службу внутрішнього аудиту спеціальними знаннями та доступом до конфіденційної інформації підприємства торгівлі, що сприяє посиленню

результативності роботи аудитора. Основними критеріями управлінського персоналу, що здійснюються з метою забезпечення якісних послуг внутрішнього контролю та аудиту, є незалежність, професійний рівень та доступ до інформації підприємства. В свою чергу, служба внутрішнього аудиту повинна реалізовувати інтереси підприємства і дотримуватись вимог конфіденційності.

Внутрішній аудит у сфері торгівлі спрямований на минулі події та поточні процеси, тому чим частіше проводиться аудит, тим меншим є минулий період, тим точніша поточна картина подається членам аудиторському комітету, наглядової ради та акціонерам підприємства. Сьогодні у бізнес-середовищі обговорюється необхідність функціонування системи постійного аналізу, моніторингу та управління ризиками – безперервного аудиту (*continuos audit*).

Моніторинг системи внутрішнього аудиту потрібен для визначення його ефективності та результативності, оцінювання відповідності діяльності служби діючим стандартам, виявлення можливостей для покращення її діяльності, зростання корисності для підприємства торгівлі.

Важливо наголосити, що метою торговельного підприємства має бути не створення системи контролю, яка б сприяла відсутності помилок, відхилень і неефективності, а системи, що сприяла б їх вчасному виявленню та усуненню, таким чином підвищуючи ефективність роботи, оскільки ресурси, спрямовані підприємством на формування служби внутрішнього аудиту, могли б бути застосовані для фінансування інших цілей.

Таким чином, запропонована модель організації та методики здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності як система взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності) покликана забезпечити формування ефективної системи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та посилити конкурентоспроможність підприємства в умовах економічної кризи. В умовах посилення конкурентної боротьби у сфері роздільної торгівлі застосування класичних цінових методів не забезпечує достатньої прибутковості бізнесу, тому посилюється практика використання нецінових, зокрема, оперативне управління обігом товарних запасів, маркетингові заходи, супутні пропозиції (супровід, консалтинг, транспортне забезпечення) за умови ефективного управління бізнес-процесами.

На практиці за наявності служби внутрішнього аудиту суб'єкт господарювання у сфері торгівлі володіє ефективною контрольною системою, яка сприяє вирішенню найважливіші проблеми посилення конкурентоспроможності, а саме: здійснює системний моніторинг та аналіз діяльності структурних підрозділів підприємства; знаходить та реалізує внутрішні резерви підвищення ефективності бізнесу; виявляє перспективні напрями розвитку шляхом цільових контрольних перевірок та наступного фахового аналізу; ефективно консультує працівників бухгалтерських, фінансово-економічних та інших служб підприємства; вчасно знаходить недоліки у роботі системи внутрішнього контролю і застосовує заходи з їх усунення; пропонує на 30-50 % відсотків дешевшу вартість послуг, ніж зовнішні консультанти, і більшу оперативність; забезпечує стабільне і ефективне функціонування підприємства в конкурентних умовах; сприяє раціональному використанню ресурсів і зростанню потенціалу підприємства; вчасно виявляє та мінімізує фінансові, комерційні тощо ризики підприємства; підтримує систему інформаційного забезпечення менеджменту, яка дозволяє своєчасно адаптувати підприємство до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Висновки. Отже, внутрішній аудит у сфері торгівлі сприяє впевненості керівництва у тому, що діяльність підприємства відповідає політиці розвитку, плановим документам, вимогам законодавства тощо. Разом з тим служба внутрішнього аудиту формує зв'язок між різними сферами діяльності та підрозділами через контроль інформаційних потоків, що дає можливість менеджменту та зовнішнім користувачам мати правдиве уявлення про господарську діяльність торговельного підприємства.

Впорядкуванню процесу внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності торговельних підприємств сприятиме його організація за такими етапами: визначення мети, розробка загальних засад і порядку проведення, конкретне поетапне планування, підбір інформації, надання висновків та розробка пропозицій, моніторинг запровадження пропозицій і корегувальні дії. Це забезпечить створення ефективного контрольного середовища та процедур внутрішнього контролю й сприятиме посиленню конкурентоспроможності торговельного підприємства.

Список використаних джерел

1. Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту (Стандарти). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iaa-ru.ru/files/documents_open/Standards%20rus%202013%20IIA%20clean.pdf

2. Сонин А. Внутренний аудит для успешной компании / А. Сонин // Консультант. – 2004. – № 19. – С. 20-23.
3. Сотникова Л.В. Оценка состояния внутреннего аудита : [практ. пособ.] / Л.В. Сотникова; под ред. В.И. Подольского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 143 с.
4. Internal Audit Around the World : A Perspective on Global Regions // The Institute of Internal Auditors Research Foundation (IIARF), 2014. – 153 с. (243)
5. Staying a Step Ahead Internal Audit's Use of Technology Closer Look // Michael P. Cangemi TECHNOLOGY CBOK The Global Internal Audit Common Body of Knowledge http://contentz.mkt5790.com/lp/2842/191428/20151403_CBOK_Staying_A_Step_Ahead.pdf.

References

1. Mizhnarodni profesijni standarty vnutrishn'ogo audytu (Standarty). [International Professional Standards for Internal Audit (Standards)] : http://www.iaa-ru.ru/files/documents_open/Standards%20rus%202013%20IIA%20clean.pdf
2. Sonin A. Vnutrenniy audit dlya uspeshnoy kompanii [Internal audit for a successful company] // Konsul'tant. – 2004. – № 19. – С. 20-23.
3. Sotnikova L.V. Otsenka sostoyaniya vnutrennego audita : prakt. posob. [Assessment of the state of internal audit] pod red. V.I. Podol'skogo. – M. : YuNITI-DANA, 2005. – 143 s.
4. Internal Audit Around the World : A Perspective on Global Regions // The Institute of Internal Auditors Research Foundation (IIARF), 2014. – 153 с. (243)
5. Staying a Step Ahead Internal Audit's Use of Technology Closer Look // Michael P. Cangemi TECHNOLOGY CBOK The Global Internal Audit Common Body of Knowledge http://contentz.mkt5790.com/lp/2842/191428/20151403_CBOK_Staying_A_Step_Ahead.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисецький Анатолій Степанович, доктор економічних наук, професор, зав.кафедри обліку і оподаткування

e-mail: a.lisecky@meta.ua

Чабан Галина Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, заступник зав.кафедри обліку і оподаткування

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лисецкий Анатолий Степанович, доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры учета и налогообложения

e-mail: a.lisecky@meta.ua

Чабан Галина Викторовна, кандидат экономических наук, доцент, зам. зав. кафедрой учета и налогообложения

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysetskyi Anatolii Stepanovich, doctor of economic sciences, professor, of the Department of Accounting and Taxation

e-mail: a.lisecky@meta.ua

Chaban Galina Victorivna, candidate of economic sciences, lecturer of the Department of Accounting and Taxation

e-mail: lesia.tirbah@mail.ru

SHEE «Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»

АНАЛІЗ ЧАСОВИХ РЯДІВ ПЕРВИННОГО РИНКУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ М. КИЄВА**Шапошнікова І.О.**

Предмет, мета роботи. Метою статті є дослідження особливостей розвитку первинного ринку житлової нерухомості в м. Києві, аналіз закономірностей його функціонування, створення економіко-математичних моделей динаміки цін з метою прогнозування його подальшого тренду.

Метод або методологія проведення роботи. У дослідженні використано методи порівняння, узагальнення, наукової абстракції, дедукції, аналізу та синтезу, моделювання, а також системного підходу. Методологія статистичного аналізу базується на методах статистичного спостереження, групування, формалізації, регресійного аналізу та аналізу часових рядів.

Результати роботи. Проаналізовано динаміку цін на первинному ринку житлової нерухомості м. Києва з 2005 по 2017 роки. Досліджено еволюцію часового ряду на основі фундаментального аналізу ринку нерухомості за цей період. Запропоновано математичні моделі, що описують динаміку вартості 1 кв.м житла в певний період часу. На основі отриманої математичної моделі розраховано прогнозні значення вартості 1 кв.м житла в новобудовах м. Києва на 2018 - 2019 роки.

Висновки. Отримані математичні моделі для окремих частин часового ряду в значній мірі відображають існуючу динаміку цін. Висока прогнозна точність моделей часового періоду, що розпочався у 2 кв. 2014 року і продовжує тривати, дозволяє використовувати їх для прогнозування вартості квартир в новобудовах м. Києва у 2018 - 2019 роках. Проведене дослідження тенденцій розвитку первинного ринку житлової нерухомості м. Києва дозволяє компаніям-забудовникам на основі спрогнозованої вартості продажу 1 кв.м житла планувати майбутні надходження, ефективно управляти прибутком, мінімізувати ризики, що створює компаніям додаткові конкурентні переваги на ринку новобудов.

Ключові слова: ринок нерухомості, прогнозування, первинний ринок нерухомості, будівництво житла, факторний аналіз, моделювання, будівельні компанії, інвестиції в нерухомість, часовий ряд, регресійний аналіз.

**АНАЛИЗ ВРЕМЕННЫХ РЯДОВ ПЕРВИЧНОГО РЫНКА
ЖИЛОЙ НЕДВИЖИМОСТИ Г. КИЕВА****Шапошнікова І.А.**

Предмет, цель работы. Целью статьи является исследование особенностей развития первичного рынка жилой недвижимости г. Киева, анализ закономерностей его функционирования, создание экономико-математических моделей динамики цен с целью прогнозирования его дальнейшего тренда.

Метод или методология проведения работы. В исследовании использованы методы сравнения, обобщения, научной абстракции, дедукции, анализа и синтеза, моделирования, а также системного подхода. Методология статистического анализа базируется на методах статистического наблюдения, группировки, формализации, регрессионного анализа и анализа временных рядов.

Результаты работы. Проанализирована динамика цен на первичном рынке жилой недвижимости г. Киева с 2005 по 2017 годы. Исследована эволюция временного ряда на основе фундаментального анализа рынка недвижимости за этот период. Предложены математические модели, описывающие динамику стоимости 1 кв.м жилья в определенный период времени. На основе полученной математической модели рассчитаны прогнозные значения стоимости 1 кв.м жилья в новостройках г. Киева на 2018 - 2019 годы.

Выводы. Полученные математические модели для отдельных частей временного ряда в значительной мере отражают существующую динамику цен. Высокая прогнозная точность моделей последнего временного периода (2 кв. 2014 года - текущее время) позволяет использовать их для прогнозирования стоимости квартир в новостройках г. Киева в 2018 - 2019 годах. Проведенное исследование тенденций развития первичного рынка жилой недвижимости г. Киева позволяет компаниям-застройщикам на основе спрогнозированной стоимости продажи 1 кв.м жилья планировать будущие поступления, эффективно управлять прибылью, минимизировать риски, что создает компаниям дополнительные конкурентные преимущества на рынке новостроек.

Ключевые слова: рынок недвижимости, прогнозирование, первичный рынок недвижимости, строительство жилья, факторный анализ, моделирование, строительные компании, инвестиции в недвижимость, временной ряд, регрессионный анализ.

TIME SERIES ANALYSIS OF THE PRIMARY RESIDENTIAL REAL ESTATE MARKET IN KYIV

Shaposhnikova I.O.

The subject and the purpose of research. The purpose of the article is researching the features of the evolution of the primary residential real estate market in Kyiv, analysing the regularity of its development, creating economic and mathematical models of price dynamics that can be used to predict its future trend.

Method or methodology of the work. The research uses methods of comparison, generalization, scientific abstraction, deduction, analysis and synthesis, modeling and the system approach. The methodology of statistical analysis is based on methods of statistical observation, grouping, formalization, regression analysis and time series analysis.

Results. The dynamics of prices in the primary residential real estate market in Kyiv from 2005 to 2017 is analyzed. The evolution of the time series based on the fundamental analysis of the real estate market is investigated. There are proposed mathematical models that describe the dynamics of the cost of 1 sq.m of apartments. The created mathematical model allowed to calculate the predict of the cost of 1 sq.m of apartments in new buildings in Kyiv for 2018 - 2019.

Conclusions. Mathematical models that were obtained for individual parts of the time series expect price dynamics with high accuracy. High predictive accuracy of models of the last time period (Q2-2014 - current time) allows using them for predicting the cost of apartments in new buildings in Kyiv in 2018 - 2019. This research, based on predicted prices, allows companies that build and sell apartments in Kiev to plan future revenues, manage income effectively, minimize risks. It gives additional competitive advantages for companies at the primary residential real estate market.

Keywords: real estate market, prediction, primary real estate market, housing construction, factor analysis, modeling, construction companies, real estate investments, time series, regression analysis.

Постановка проблеми. Постійні зміни, що відбуваються в економіці України, значною мірою впливають як на будівельну галузь в цілому, так і на діяльність компаній-забудовників, що працюють на первинному ринку житлової нерухомості. Саме будівельна галузь одна з найперших реагує на кризові явища зниженням обсягів будівництва і тим самим впливає на зменшення обсягів реалізації продукції та послуг в суміжних сферах - ринку будівельних матеріалів та виробів, будівельного транспорту та обладнання, енергоносіїв, проектних послуг. Тому важливим є збереження діяльності таких компаній в обсягах, що забезпечуватимуть сталий розвиток будівельної галузі, в тому числі і за рахунок прогнозування цін на нерухомість окремого регіону та можливості ефективно управляти прибутком в кризовий період. Це дасть змогу значно зменшити ризики в діяльності компанії, такі як: втрата конкурентних переваг внаслідок зниження попиту на квартири в новобудовах; продовження строку будівництва, що значно підвищує вартість будівництва; повного припинення будівництва, що призводить до прямої втрати залучених на будівництво коштів, а також до ризику банкрутства при наявних позовах до суду від інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження процесів на ринку нерухомості України зробили В.В. Галасюк, О.І. Драпіковський, І.Б. Іванова, А.М. Іванченко, Е.Т. Карапетян, О.Р. Квасовський, М.В. Ковтун, Н.С. Косар, М.М. Мамчин, В.П. Пилипчук, Н.Є. Селюченко, Ю.С. Хавар, В.М. Шалаєв, О.В. Шкурупій. Механізми функціонування галузі будівництва житлової нерухомості досліджували А.М. Асаул, І.А. Брижаль, В.М. Геєць, Ю.М. Манцевич, Л.А. Поляков, І.М. Салій, О.А. Тимофеева. Висвітленню теоретичних та методологічних основ економіко-математичного моделювання ринку нерухомості присвячені праці таких українських та зарубіжних вчених, як В.О. Воронін, Л.Ю. Гальчинський, В.С. Григорків, Г.М. Стернік, Ю.В. Калиніченко, С.В. Козак, Е.В. Лянце, Л.А. Лейфер, Н.К. Максишко, Е. Петерс, В.А. Тазетдінов, Є.І. Тарасевич, О.В. Урсуленко, С.Р. Хачатрян, О.І. Ярошенко, Л.П. Яновський.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей розвитку первинного ринку житла в м. Києві, аналіз закономірностей його функціонування, оцінка сучасного стану та створення економіко-математичних моделей динаміки цін з метою прогнозування його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Результативне управління прибутком компанії-забудовника базується на ефективному управлінні собівартістю будівництва та оперативному регулюванні ціни продажу житлового об'єкту, що будується. При цьому запропонована інвесторам вартість продажу

квартир відіграє ключову роль у формуванні прибутку будівельної організації. З одного боку, середня вартість продажу 1 кв.м житлової нерухомості формується ринковим середовищем конкретного району міста (сформовані попит та пропозиція, наближеність до наявних станцій метро, престижність як району, так і комплексу, що будується, інвестиційна привабливість), з іншого - вона не може бути нижчою за собівартість будівництва даного об'єкту. Враховуючи те, що будівництво є доволі тривалим процесом (в середньому 3 роки), а ситуація в соціально-економічному секторі весь час змінюється, важливим є можливість для компаній-забудовників при виникненні кризових передумов на ринку нерухомості швидко реагувати на негативні явища в рамках своєї цінової політики з метою зменшення ризиків неотримання прибутку. Це можливо за рахунок зниження ціни продажу квартир у прогнозованих межах.

Ринок нерухомості, можна розглядати як складну динамічну систему, поведінка якої визначається її властивостями, що змінюються у часі [1]. Усі фактори, які впливають на ціноутворення на ринку нерухомості, можна розділити на внутрішні (місце розташування об'єкту, технічний стан, об'ємно-планувальні рішення тощо) та зовнішні (соціально-економічні, фінансові та політичні фактори). При цьому сила впливу на динаміку ціни 1 кв. м внутрішніх факторів значно менша, ніж зовнішніх [2].

У рамках даного дослідження проаналізуємо динаміку вартості продажу 1 кв.м житла в новобудовах м. Києва з січня 2005 року по грудень 2016 року. Інформаційною базою є усереднені ціни продажу 1 кв.м житла у новобудовах м. Києва, розраховані за даними ріелтерських агенцій [3, 4, 5]. Результати обробки даних представлено у вигляді *дискретного* часового ряду, в якому спостереження здійснюються через фіксовані інтервали часу - квартали. В даному випадку часовий ряд, що описує ціни на первинну нерухомість м. Києва, носить *нестационарний* характер. Це виражається в тому, що значення часового ряду не коливаються щодо фіксованого середнього, а проявляють чітко виражену тенденцію до зростання або падіння (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка середніх цін продажу 1 кв.м площі житла у новобудовах м. Києва за період 1 кв. 2005 р. - 4 кв. 2016 р., долл. США

Джерело: побудовано автором на основі даних [3], [4], [5]

З урахуванням досвіду різних спеціалістів (Г.М. Стернік, А.М. Асаул, Л.А. Лейфер та ін.), доцільно аналізувати наявні тренди часового ряду окремо, тому що вони характеризують по суті різну динаміку зміни цін [6, 7]. В нашому випадку аналіз динаміки вартості 1 кв.м житлової площі в новобудовах м. Києва дозволяє відокремити наступні періоди:

- **період I:** інтенсивний ріст цін з 1 кв. 2005 р. по 3 кв. 2008 р., який є продовженням тенденції помірного росту ціни з вересня 2001 року, що почався після терактів в США 11 вересня 2001 року, коли населення масово розпочало вкладати доларові накопичення в купівлю нерухомості. Темп росту ціни за квартал в цей період коливається у межах $-1,5\% \div +18,2\%$, а за весь період ціни змінюються з 808 до 2826 долл./м² (+245%). Постійно зростаючий попит на квартири в Києві також підсилили наступні фактори: збільшення населення Києва за рахунок трудової міграції; дефіцит пропозиції житла як на

вторинному, так і на первинному ринку Києва; загальне зростання доходів юридичних та фізичних осіб, що обумовило, з одного боку, потребу інвестування вільних коштів, з іншого - покращення житлових умов; іпотечне кредитування житла, в тому числі, в іноземній валюті; купівля нерухомості спекулянтами з метою подальшої реалізації за вищими цінами в умовах швидко зростаючого ринку [8]. Наведені фактори в сукупності призвели до неадекватного зростання цін та виникнення цінової «бульбашки» на ринку нерухомості м. Києва до осені 2008 року, коли середні ціни пропозиції на ринку новобудов досягли максимального діапазону \$2600 - 3000 за 1 кв.м площі квартири.

- **період II:** стрімке падіння цін на житлову нерухомість у 4 кв. 2008 р. на 32% до 1800 долл./м². Головна причина - це наслідки світової фінансової кризи, що спровокували в економіці України негативні процеси: загальне зменшення промислового виробництва на 5% за підсумком 2008 р., скорочення обсягів робіт в будівельній галузі на 16%, стрімку девальвацію гривні на 52,5%; ріст інфляції до 25,2%; кризи в банківському секторі країни, обумовлену суттєвим ростом заборгованості домогосподарств по кредитах, узятих в іноземній валюті (\$26,7 млрд. станом на жовтень 2008 р. [9, 10] При цьому частка заборгованості за кредитами в іноземній валюті станом на кінець 2008 р. становила 59,1% [10]. За підсумками 2009 р. зафіксовано від'ємний фінансовий результат діяльності банківського сектору у розмірі 38,4 млрд. грн. [10]. Кризові явища в економіці країни та фінансовому секторі були додатково ускладнені політичною кризою, що тривала на той час в країні. Це все призвело до зниження рівня платоспроможності, кризи неплатежів, банкрутства низки великих банків і, відповідно, до різкого скорочення кількості інвесторів та, особливо, спекулянтів на ринку нерухомості України. Як наслідок - падіння ВВП в 2009 році на 16,4% [9].

- **період III:** спадний тренд протягом 1 кв. 2009 р. - 1 кв. 2014 р. з коливанням цін у межах -8,1 ÷ +5,7% і абсолютними значеннями цін за 1 кв.м в межах \$1896-1525. Ціни на нерухомість знижуються поступово. Продовження кризи в економіці країни призводить до зниження обсягів будівництва на 54% та зниження обсягів введення в експлуатацію житла на 34% за підсумком 2009 р. [9]. Девальвація гривні і заморожування іпотечного кредитування негативно впливають на попит і, відповідно, на вартість квартир. Але в 2011-2013 рр. ситуація з цінами стабілізується. Забудовники Києва щорічно здають в експлуатацію 1,5 млн. м² житла [9]. З цього періоду обсяги будівництва особливо не знижуються, балансуючи на позначці 1,3-1,4 млн. м² в рік.

- **період IV:** 4 кв. 2013 р. - 1 кв. 2014 р. - суттєве падіння цін на 13% до 1200 долл./м², спричинене політичною кризою, яка спровокувала подальшу кризу в економіці країни, фінансовому та банківському секторах (девальвація гривні на 40%, банкрутство низки банків, зниження реальних доходів населення на фоні стрімкого зростання цін на продукти харчування). Але подальшого катастрофічного зниження цін на нерухомість не відбулося за рахунок перерозподілу коштів інвесторів (фізичних і юридичних осіб) з банківських депозитів у ринок новобудов як менш ризикований. На фоні знецінення гривні забудовники залишили ціни на незмінному рівні, що зробило ринок новобудов привабливим та відносно безпечним інструментом інвестування і дозволило інвесторам зменшити наслідки девальвації своїх заощаджень за рахунок вкладання коштів в новобудови.

- **період V:** 2 кв. 2014 р. - 4 кв. 2016 р., також спадний, з коливаннями ціни у межах -7,5 ÷ +1,2% (1331 - 1007 долл./м²). Цей період продовжується до грудня 2017 року. Тривалому, поступовому зниженню цін на квартири сприяють наступні фактори: збільшення кількості квартир на продаж, зумовлене міграцією населення і відтоком капіталу за кордон на фоні політичної та економічної кризи; збільшення кількості забудовників та, відповідно, і пропозицій від забудовників; стримане інвестування в нові квартири на фоні підвищення тарифів на комунальні послуги та введення податку на нерухомість, а також значного зменшення вартості оренди квартир; суттєве зниження спекулятивної складової внаслідок відсутності прибутку (різниці між інвестованими коштами на стадії котловану та продажем введеної в експлуатацію квартири); відсутність доступного кредитування житла (існуючі ставки по кредиту на купівлю житла складають від 20% річних у гривні).

Таким чином, досліджуваний часовий ряд містить у собі три різні яскраво виражені тенденції: період I, період III та період V, візуальний аналіз яких дозволяє зробити припущення щодо наявності функцій, якими можна описати зазначені тренди. Для виявлення математичної моделі тренду скористаємось поширеним методом, що описує нестационарні процеси - регресійним аналізом. Динаміку цін для кожного з періодів та функції, що їх описують, зображено на рис.2. Часові ряди зазначених періодів можна описати наступними рівняннями лінійної регресії:

- період I: $Y^1(t) = 145,99 \cdot t + 686,87$; $R^2 = 0,97$;

- період III: $Y^2(t) = -12,39 \cdot t + 1882,78$; $R^2 = 0,82$;

- період V: $Y^3(t) = -28,9 \cdot t + 1252,73$; $R^2 = 0,82$.

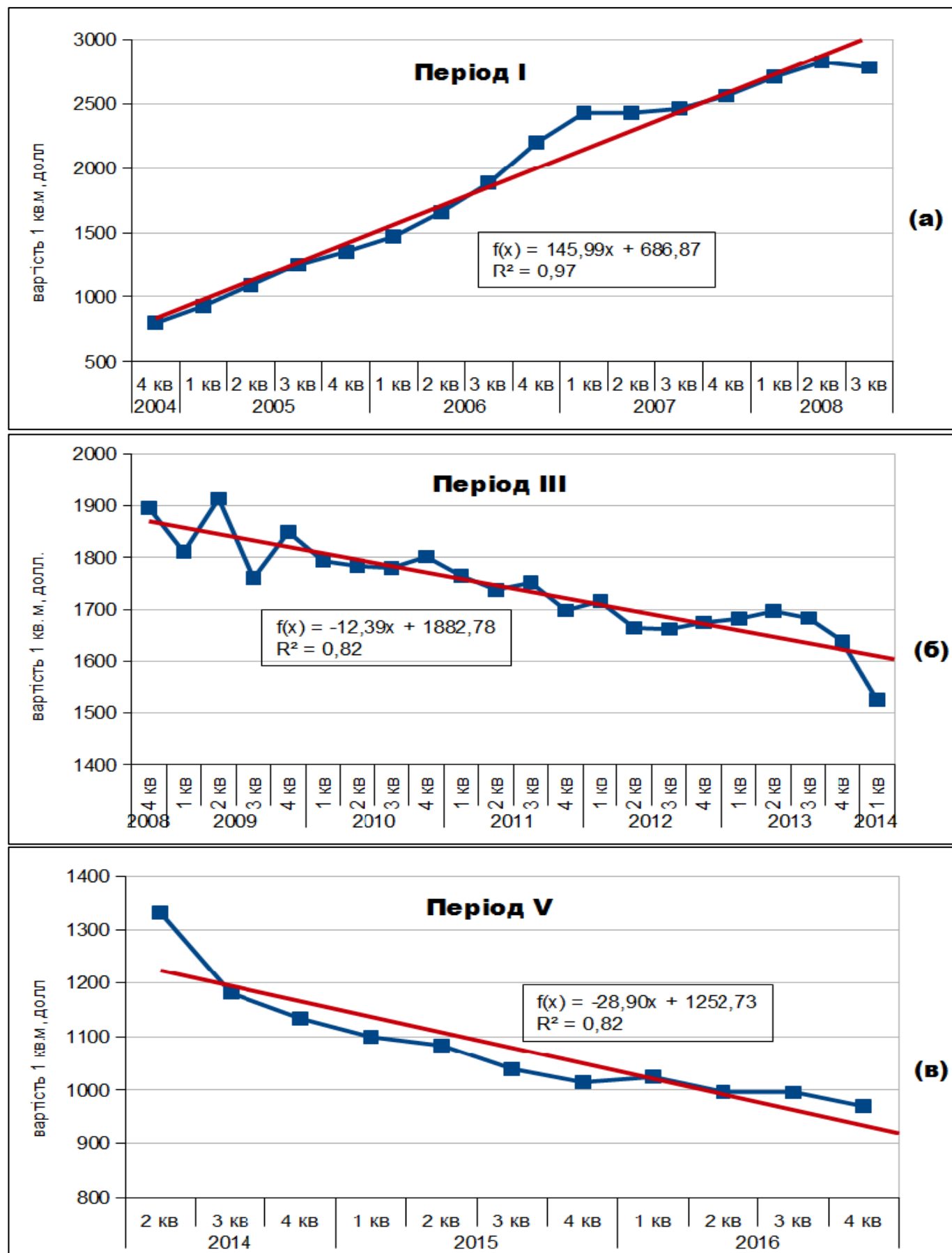

Рисунок 2. Динаміка середніх цін продажу 1 кв.м площі житла у новобудовах м.Києва та лінія тренду для періодів: I - (а), III - (б), V - (в)

Джерело: розраховано автором за даними [3], [4], [5]

Високі коефіцієнти детермінації (R^2), що наближаються до 1, дозволяють зробити висновки про відповідність отриманих моделей динаміці цін, що розглядаються.

Водночас були отримані і проаналізовані рівняння степеневої, експоненційної та логарифмічної регресії для цих періодів. З огляду на отримані результати, динаміку цін періоду I найкраще описують рівняння лінійної та степеневої регресії, для періоду III - лінійної регресії, для періоду V - логарифмічної та степеневої регресії (табл. 1).

Таблиця 1. Математичні моделі поведінки цін для відповідних часових періодів

Період I	1 кв. 2005 - 3 кв. 2008 р.	$Y^1(t) = 145,99 \cdot t + 686,87, R^2 = 0,97$ $Y^1(t) = 662,45 \cdot t^{0,52}, R^2 = 0,96$
Період III	1 кв. 2009 - 1. кв. 2014 р.	$Y^2(t) = -12,39 \cdot t + 1882,78, R^2 = 0,82$
Період V	2 кв. 2014 - 4 кв. 2016 р.	$Y^3(t) = -28,9 \cdot t + 1252,73; R^2 = 0,82$ $Y^3(t) = 1309,75 \cdot t^{-0,12}, R^2 = 0,99$ $Y^3(t) = -140,28 \cdot \ln(t) + 1302,5, R^2 = 0,98$

Джерело: розраховано автором

Перевірку якості отриманих моделей зробимо тільки для періоду V (рис. 3), який продовжує тривати.

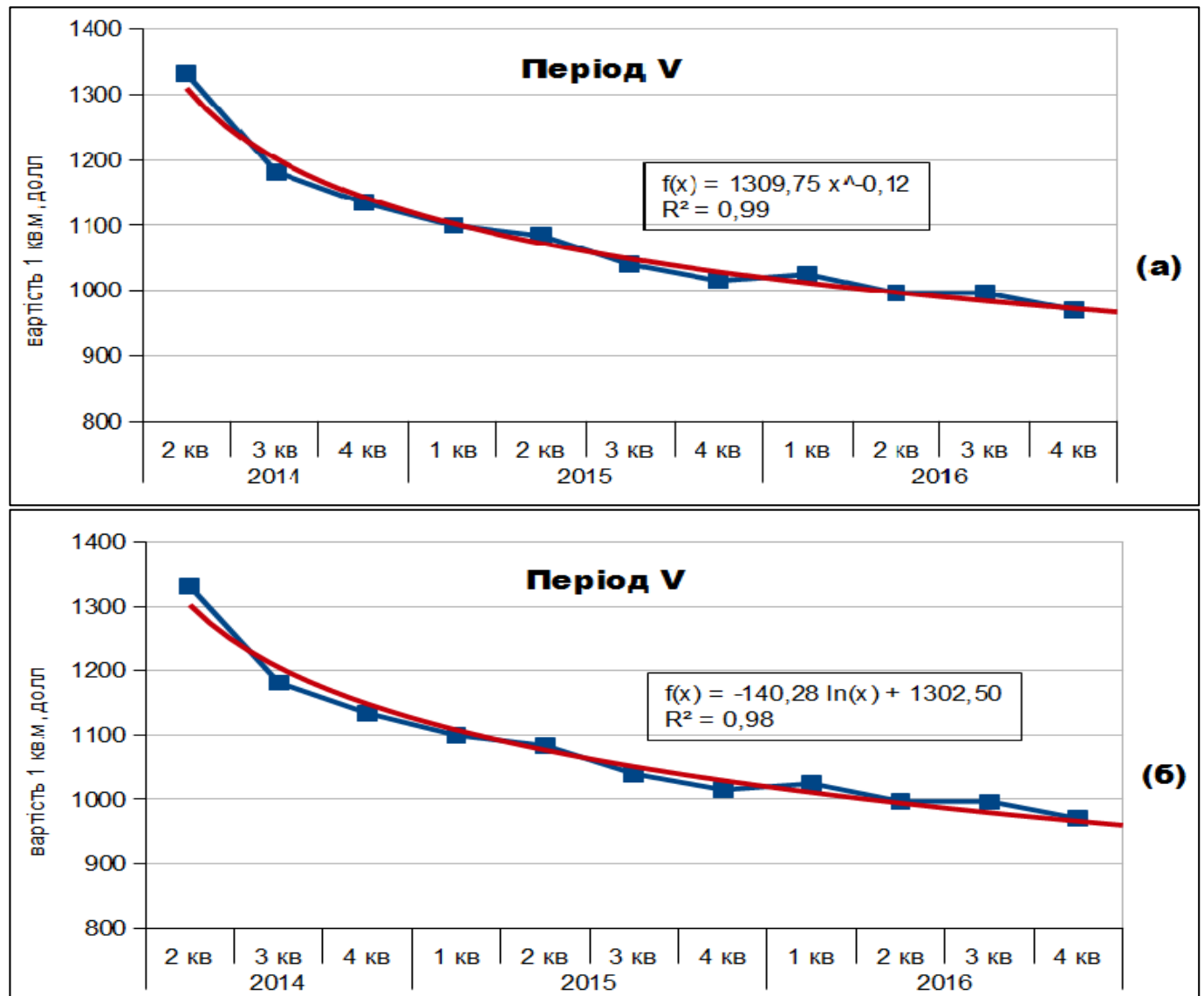

Рисунок 3. Динаміка середніх цін продажу та лінія тренду для періоду V: степенева - (а), логарифмічна - (б)

Джерело: розраховано автором за даними [3], [4], [5]

Розраховані за наведеними моделями значення ціни продажу 1 кв.м площі житла співставимо з фактичними усередненими даними по продажу 1 кв.м житлової нерухомості на первинному ринку м. Києва за 2017 рік (табл.2).

Таблиця 2. Перевірка якості математичних моделей, отриманих для періоду V за даними 2017 року

Порядко-вий номер періоду (t)	Відповідний період часу	Фактична ціна, долл./м ²	Розрахункова ціна Y(t), долл./м ²	Абсолютне відхилення, долл./м ²	Похибка, %
лінійна регресія: $Y^3(t) = -28,9 \cdot t + 1252,73$; $R^2 = 0,82$					
12	1 кв. 2017 р.	965	906	-59	-6,1
13	2 кв. 2017 р.	965	877	-88	-9,14
14	3 кв. 2017 р.	950	848	-102	-10,7
15	4 кв. 2017 р.	949	819	-130	-13,7
логарифмічна регресія: $Y^3(t) = -140,28 \cdot \ln(t) + 1302,5$; $R^2 = 0,98$					
12	1 кв. 2017 р.	965	954	-11	-1,12
13	2 кв. 2017 р.	965	943	-23	-2,34
14	3 кв. 2017 р.	950	932	-17	-1,84
15	4 кв. 2017 р.	949	923	-27	-2,81
степеневая регресія: $Y^3(t) = 1309,75 \cdot t^{-0,12}$; $R^2 = 0,99$					
12	1 кв. 2017 р.	965	972	7	0,76
13	2 кв. 2017 р.	965	963	-2	-0,26
14	3 кв. 2017 р.	950	954	4	0,47
15	4 кв. 2017 р.	949	946	-3	-0,3

Джерело: розраховано автором

Оцінка якості отриманих моделей показала їх високу точність. Так, розрахована середня абсолютна похибка апроксимації (*mean absolute percentage error, MAPE*) не перевищує 10% і складає: для моделі, що описана рівнянням лінійної регресії - 9,9%, рівнянням логарифмічної регресії - 2%, рівнянням степеневі регресії - 0,5%. Висока надійність отриманих моделей дозволяє використовувати їх компаніям-забудовникам для прогнозування цін на первинному ринку нерухомості в короткостроковій (до 1-го року) та середньостроковій (1-3 роки) перспективах.

Використання моделі степеневі регресії $Y^3(t) = 1309,75 \cdot t^{-0,12}$ з найкращим показником MAPE - 0,5% дозволяє отримати наступні прогнозні результати продажу 1 кв.м квартир в новобудовах міста Києва в 2018 р. та 1-му півріччі 2019 р. за умови збереженої динаміки цін (рис.4):

1 кв. 2018 р.	939 долл./м ²
2 кв. 2018 р.	932 долл./м ²
3 кв. 2018 р.	926 долл./м ²
4 кв. 2018 р.	920 долл./м ²
1 кв. 2019 р.	914 долл./м ²
2 кв. 2019 р.	909 долл./м ²

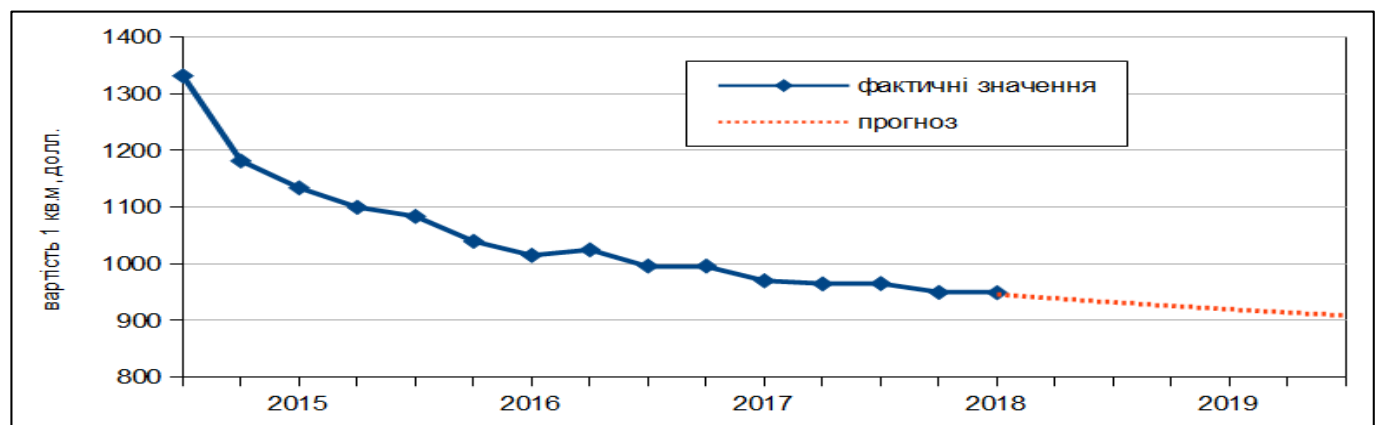

Рисунок 4. Прогноз вартості 1м² житла у новобудовах м. Києва за моделлю степеневі регресії $Y^3(t) = 1309,75 \cdot t^{-0,12}$

Джерело: розраховано автором

Висновки з даного дослідження і перспектива подальших розвідок у даному напрямі.

Постійна зміна економіко-політичної ситуації в країні знаходить своє відображення, в тому числі, у цінах продажу квартир на первинному ринку столиці. Тому дослідження тенденцій на первинному ринку нерухомості є пріоритетним завданням, що стоїть перед компаніями-забудовниками, адже можливість прогнозувати майбутні надходження та мінімізувати ризики надає таким компаніям конкурентні переваги на ринку новобудов.

Аналіз отриманих моделей, що описують динаміку цін на житло, дозволяє зробити наступні висновки: припущення щодо доцільності аналізу окремих частин часового ряду виявилось вірним - всередині виділених інтервалів часу зберігається єдиний механізм зміни ціни 1 кв.м житла; отримані математичні моделі в значній мірі відображають існуючу динаміку цін; висока прогнозна точність для моделей періоду V, що продовжує тривати, дозволяє використовувати їх для прогнозування вартості житла в 2018 - 2019 рр.

Перспективою подальших досліджень є структуризація цін в новобудовах по районах столиці, а також по конструктивних рішеннях житлових об'єктів, що будуються, з метою отримання більш точних результатів в залежності від місцезнаходження та об'ємно-планувальних характеристик об'єктів будівництва.

Список використаних джерел

1. Калиніченко Ю.В. Моделювання тенденцій ринку нерухомості / Ю.В. Калиніченко, В.В. Добровольська, А.Р. Абрамчук // *Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету*. – 2016. – Том 23. – № 1. – С. 28-36.
2. Воронін В.О. Дослідження ринку нерухомості. Проблеми, тенденції, прогнозування / В.О. Воронін, Е.В. Лянцє, М.М. Мамчин // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. – 2010. – № 690 : *Логістика*. – С. 540–552.
3. Консалтингова компанія SV Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.svdevelopment.com/ru/web/flat_costs/.
4. Портал нерухомості Domik.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://domik.ua/nedvizhimost/ceny-kiev.html>
5. Портал нерухомості Realt.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://realt.ua/Db2/0st.php?Opr=1>
6. Лейфер Л.А., Гришина М.А. Анализ и прогнозирование цен недвижимости. Нижний Новгород: Приволжский центр финансового консалтингаи оценки.-2009.-39 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.labrate.ru/leifer/real-estate-market-research-for-appraisers-2009-1.pdf>
7. Стерник Г.М., Стерник С.Г., Свиридов А.В. Развитие и совершенствование методов прогнозирования на рынке жилой недвижимости // *Урбанистика и рынок недвижимости*. – 2014. – № 1. – С. 53-93.
8. Шалаєв В.М., Іванова І.Б., Драпіковський О.І., Смольнікова С.М. та інші. Тенденції ринку нерухомості України: реалії та прогнози. 2007–2013: монографія/за ред. О.І. Драпіковського, І.Б. Іванової. – К.: «Арт Економі», 2012. – 240 с.
9. Сайт Міністерства статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>

References

1. Kalynichenko Yu.V. Modeliuvannia tendentsii rynku nerukhomosti / Yu.V. Kalynichenko, V.V. Dobrovol'ska, A.R. Abramchuk // *Ekonomicnyi analiz : zb. nauk. prats Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. – 2016. – Tom 23. – №1. – S. 28-36.
2. Voronin V. O. Doslidzhennia rynku nerukhomosti. Problemy, tendentsii, prohnouzuvannia / V.O. Voronin, E.V. Liantse, M.M. Mamchyn // *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. – 2010. – № 690 : *Lohistyka*. – S. 540–552.
3. Konsal'tynhova kompaniia SV Development. – Retrieved from : http://www.svdevelopment.com/ru/web/flat_costs/.
4. Portal nerukhomosti Domik.ua. – Retrieved from : <http://domik.ua/nedvizhimost/ceny-kiev.html>.
5. Portal nerukhomosti Realt.ua. – Retrieved from : <http://realt.ua/Db2/0st.php?Opr=1>.
6. Leyfer L.A., Grishina M.A. Analiz i prognozirovanie tsen nedvizhimosti. Nizhniy Novgorod: Privolzhskiy tsentr finansovogo konsaltingai otsenki.-2009.-39 s. – Retrieved from : <http://www.labrate.ru/leifer/real-estate-market-research-for-appraisers-2009-1.pdf>

7. Sternik G.M., Sternik S.G., Sviridov A.V. *Razvitie i sovershenstvovanie metodov prognozirovaniya na rynke zhiloy nedvizhimosti // Urbanistika i rynek nedvizhimosti.* – 2014. – № 1. – S. 53-93.
8. Shalaiev V.M., Ivanova I.B., Drapikovskiy O.I., Smolnikova S.M. ta inshi. *Tendentsii rynku nerukhomosti Ukrainy: realii ta prohnozy. 2007–2013: monohrafiia/za red. O.I. Drapikovskoho, I.B. Ivanovoі.* – K.: «Art Ekonomi», 2012. – 240 s.
9. *Sait Ministerstva statystyky Ukrainy.* – Retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. *Richnyi zvit Natsionalnoho banku Ukrainy za 2009 rik.* – Retrieved from : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66438>.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Шапошнікова Інна Олександрівна, старший викладач кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури, Повітрофлотський проспект, 31, м. Київ, 03037, Україна
e-mail: inna.shaposhnikova@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шапошникова Инна Александровна, старший преподаватель кафедры экономики строительства, Киевский Национальный университет строительства и архитектуры, Воздухофлотский проспект, 31, г. Киев, 03037, Украина
e-mail: inna.shaposhnikova@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shaposhnikova Inna Alexandrovna, Senior Lecturer, Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture
31, Povitroflotskyi prospekt, Kyiv, 03037, Ukraine
e-mail: inna.shaposhnikova@gmail.com

Рецензент: Ізмайлова Катерина Василівна, кандидат економічних наук, професор кафедри економіки будівництва, Київський національний університет будівництва і архітектури.

УДК 657.36

DOI: 10.5281/zenodo.1219770

ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ТА КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

Яременко Л.М.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методичні та практичні аспекти обліку дебіторської та кредиторської заборгованості.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на підприємствах України.

Методологія проведення роботи. Робота виконана за результатами дослідження сучасних вітчизняних і зарубіжних поглядів на особливості управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Результати роботи. У статті розглянуто сутність дебіторської та кредиторської заборгованості. Описано особливості щодо управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах. Охарактеризовано облік дебіторської та кредиторської заборгованості. Визначено основні прийоми управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Галузь застосування результатів. Організація та проведення наукових досліджень щодо особливостей управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на вітчизняних підприємствах з урахуванням міжнародних стандартів.

Висновки. Належний облік дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має істотне значення, тим самим сприяє упорядкуванню інформації, прозорості, точності та достовірності даних розрахункових операцій за борговими зобов'язаннями (з дебіторами та кредиторами). Стійкість

фінансового положення підприємства є запорукою його подальшого економічного і фінансового зростання.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, прибуток, оцінка, активи, позичальник.

ФОРМИРОВАНИЕ УЧЕТНОЙ ИНФОРМАЦИИ ДЕБИТОРСКОЙ И КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ

Яременко Л.М.

Предметом исследования выступают теоретические, методические и практические аспекты учета дебиторской и кредиторской задолженности.

Цель исследования заключается в определении особенностей управления дебиторской и кредиторской задолженностью на предприятиях Украины.

Методология проведения работы. Работа выполнена по результатам исследования современных отечественных и зарубежных взглядов на особенности управления дебиторской и кредиторской задолженностью.

Результаты работы. В статье рассмотрена сущность дебиторской и кредиторской задолженности. Описаны особенности по управлению дебиторской и кредиторской задолженностью на отечественных предприятиях. Охарактеризовано учет дебиторской и кредиторской задолженности. Определены основные приемы управления дебиторской и кредиторской задолженностью.

Область применения результатов. Организация и проведение научных исследований об особенностях управления дебиторской и кредиторской задолженностью на отечественных предприятиях с учетом международных стандартов.

Выводы. Надлежащий учет дебиторской и кредиторской задолженности на предприятии любой формы собственности имеет существенное значение, тем самым способствует упорядочению информации, прозрачности, точности и достоверности данных расчетных операций по долговым обязательствам (с дебиторами и кредиторами). Устойчивость финансового положения предприятия является залогом его дальнейшего экономического и финансового роста.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, прибыль, оценка, активы, заемщик.

FORMATION OF ACCOUNTING INFORMATION OF ACCOUNTS RECEIVABLE AND ACCOUNTS PAYABLE

Yaremenko L.M.

The subject of the study is theoretical, methodological and practical aspects of accounting for accounts receivable and payables.

The purpose of the study is to determine the peculiarities of management of accounts receivable and payables at Ukrainian enterprises.

Methodology of work. The work is performed on the results of research of modern domestic and foreign views on the peculiarities of management of accounts receivable and payables.

Results of work In the article the essence of receivables and accounts payable is considered. The features of the management of accounts receivable and payables at domestic enterprises are described. The accounting of accounts receivable and accounts payable is described. The basic methods of management of accounts receivable and accounts payable are determined.

The field of application of results. Organization and conducting of scientific researches on peculiarities of management of accounts receivable and payables at domestic enterprises taking into account international standards.

Conclusions. Proper accounting of accounts receivable and payables at the enterprise of any form of ownership is essential, thus contributing to the ordering of information, transparency, accuracy and reliability of data on settlement operations for debt obligations (with debtors and creditors). The stability of the financial position of the company is the key to its further economic and financial growth.

Keywords: accounts receivable, accounts payable, income, valuation, assets, borrower.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що розвиток ринкових відносин в Україні супроводжується посиленням конкурентної боротьби, що зумовлює швидке зростання номенклатури та обсяг виробництва товарів і послуг, збільшення кількості суб'єктів господарювання,

вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки товарів та послуг. В сучасних ринкових умовах фінансове середовище функціонує та ефективно взаємодіє з системою розрахунків, тим самим опосередковуючи фінансово-господарську діяльність. Розрахунки, які характеризуються діючим та динамічним характером, потребують певних управлінських впливів, що виробляються в системі фінансового менеджменту на основі переробки чисельних потоків різноманітної економічної інформації де провідна роль належить обліковій інформації.

Платоспроможність та ліквідність - важливі фінансові показники які обчислюються, виходячи з облікових даних про заборгованість за розрахунками та в свою чергу характеризують фінансовий стан підприємств, мають вплив на рівень їхньої інвестиційної привабливості, кредитоспроможності, загальної рентабельності діяльності. В Україні сучасний стан не можна охарактеризувати як позитивний. Оскільки, оборотні кошти не іммобілізовані в запасах товарно-матеріальних цінностей, а зосереджені майже на рівні 60% в дебіторській заборгованості, також в структурі пасиву балансу половина джерел являється залученими. Останнім часом за даними Державного комітету статистики України величина дебіторської заборгованості займає досить вагомую частку в складі оборотних активів підприємств і на кінець 2016 року дебіторська заборгованість підприємств України склала 3945631,4 млн. грн. [5], що становить близько 65% від загального обсягу оборотних активів підприємств України. Це свідчить про те, що незабезпеченість підприємств власними оборотними коштами викликана недоліками в управлінні дебіторською і кредиторською заборгованістю. Статистичні дані є свідченням того, що ця заборгованість характеризується як прострочена заборгованість. Подолати дану ситуацію можна за умов впровадження на підприємствах ефективної системи управління фінансами і, зокрема, управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Поняття економічної сутності та особливостей класифікації дебіторської та кредиторської заборгованостей, їх вплив на фінансово-господарську діяльність підприємств у своїх наукових працях висвітлювали Голов С., Стоун Д., Хітчинг К., Лещенко О., Кірейцев Г., Борисов А., Бутинець Ф., Горецька Л., Костюченко В., Бланк І. та ін. Дослідженню проблемних питань щодо обліку та аудиту дебіторської та кредиторської заборгованості присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, таких як С.Л. Береза, М.Д. Білик, О.С.Бородкін, Ф.Ф.Бутинець, О.М.Кияшко, В.М. Костюченко, В.В. Ковалев, І.В. Орлов, В.С. Рудницький, В.В.Сопко, П.Я.Хомин, Ю.Д. Чацкіс, Л.М. Яременко та інші.

Мета дослідження – науково обґрунтувати особливості управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на підприємствах України. Цільова спрямованість написання статті обумовила постановку та розв'язання наступних завдань: обґрунтовано дебіторську та кредиторську заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку, охарактеризовано облік дебіторської та кредиторської заборгованості, описано основні прийоми управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Основні результати дослідження. Сучасні умови господарювання надають повну свободу суб'єктам підприємницької діяльності щодо самостійного вибору ринків збуту продукції, постачальників і підрядників та у пошуку джерел фінансування. Судячи з цього, особлива увага серед теоретиків, практиків та науковців приділяється саме взаєморозрахункам підприємства у фінансовому середовищі. Протягом останніх років одним із найбільш складних та дискусійних питань, що зумовлено проблемою неплатежів являється облік дебіторської та кредиторської заборгованості (розрахунки з дебіторами та кредиторами). Облік дебіторської та кредиторської заборгованості являється найважливішим інструментом в системі управління грошовими потоками підприємства та ефективності їх використання, підтримкою щоденної платоспроможності підприємства. Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємств означає чітке розуміння змісту та класифікаційних ознак, які повинні бути різнобічними та в першу чергу зручними для розв'язання облікових завдань та вирішення бухгалтерських ситуацій.

Проаналізуємо стан дебіторської та кредиторської заборгованості на українських підприємствах у 2011–2016 роках (рис. 1). Дебіторська заборгованість входить до складу оборотних активів та впливає на показники фінансового стану. Для функціонування підприємства досить важливе значення має управління й аналіз дебіторської заборгованості. В абсолютному вираженні величина розрахунків вітчизняних підприємств з дебіторами та кредиторами з кожним роком зростає. Однак, починаючи з 2014 року розмір дебіторської заборгованості перевищує кредиторську заборгованість в середньому на 19,2%.

Рисунок 1. Співвідношення величини дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах України у 2011 – 2016 роках

Складено на підставі [5].

За даними рис. 1. ми спостерігаємо, що розмір дебіторської заборгованості має тенденцію до збільшення (від 1426657 млн. грн. у 2011 році до 3945631,4 млн. грн. у 2016 році), що характеризується негативними чинниками:

1) сповільнення ритму оборотності капіталу, що супроводжується відволікання коштів з обороту і відповідно стримує інноваційний розвиток підприємства та може призвести до погіршення фінансового стану підприємства;

2) тривалість неповернення дебіторської заборгованості, що призведе до обезцінення коштів і тим самим спричинить інфляцію;

3) не вчасне погашення дебіторської заборгованості істотно вплине на фінансову стабільність підприємства та показники фінансового стану підприємства;

4) велика частка дебіторської заборгованості у структурі активів підприємства знижує ліквідність підприємства та підвищує ризик фінансових збитків.

Дебіторська заборгованість являється частиною оборотного капіталу суб'єктів господарювання. Для повного розуміння сучасного стану і розмірів розрахунків з покупцями, замовниками та іншими дебіторами необхідно проаналізувати структуру оборотного капіталу та визначити, яка його частина приходить на дебіторську заборгованість (рис. 2). У науковій літературі рекомендована питома вага дебіторської заборгованості у вартості оборотних активів прийнята на рівні 40%. Аналізуючи отримані дані, можна зробити висновок, що структура оборотних коштів вітчизняних підприємств є незбалансованою.

За період з 2011 року до 2016 року питома вага заборгованості дебіторів коливається в діапазоні з 59 % до 65%. Це свідчить про значне вилучення коштів із обороту підприємства з одного боку за рахунок збільшення величини заборгованості покупців та замовників, а з іншого – за рахунок необхідності погашення зобов'язань перед бюджетом за нарахованими податками у той час, як безпосередній розрахунок з дебіторами ще не відбувся.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначено Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», який застосовується з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації щодо дебіторської заборгованості, встановлених іншими положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку [7].

Відповідно до цього Положення - дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума [7].

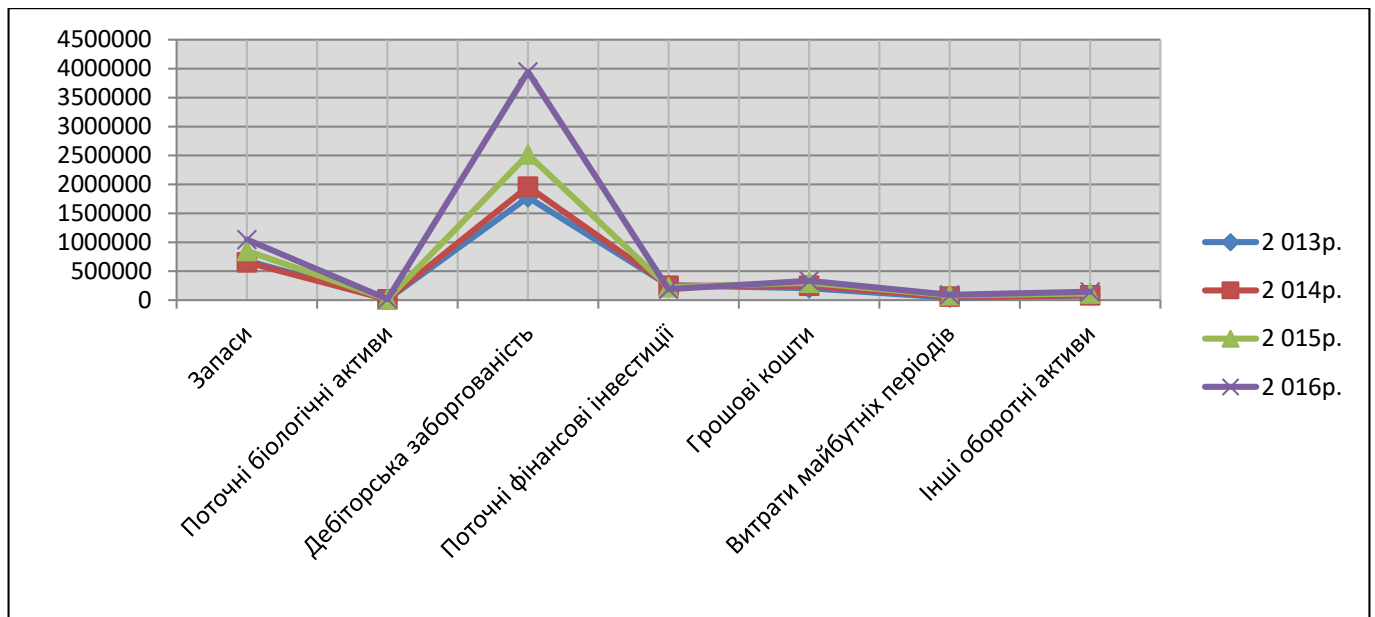

Рисунок 2. Динаміка структури оборотного капіталу підприємств України за 2013 – 2016 роки
Складено на підставі [5]

Зміст кредиторської заборгованості у фінансовій звітності визначає НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», в якому подано загальні вимоги щодо розкриття інформації про кредиторську заборгованість. Відповідно до НП(С)БО 1, у статті «Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги» зазначається сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та отримані послуги (крім заборгованості, забезпеченої векселями) [4].

Трактувань дебіторської та кредиторської заборгованості у сучасній економічній літературі є чимало.

Вагомими і суттєвими є наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених економістів щодо розгляду сутності поняття «дебіторська заборгованість» в економічній літературі. Так, Шип В.Ю. в своїх працях висвітлив проблемні питання щодо сутності поняття «дебіторська заборгованість» [8, с. 96-99]; Береза С.Л. і Матицина Н.П. зосередили свою увагу на питаннях класифікації дебіторської заборгованості [1, с. 32-37]. Яременко Л.М. у своїх працях зосередила увагу на формуванні обліково-аналітичної інформації в управлінні дебіторською заборгованістю та визначила особливості обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах [9, с. 123-130].

Для нормального функціонування всіх ланок господарства необхідно мати достовірну та повну інформацію про фінансовий стан підприємства, а особливо про кредиторську заборгованість. Дискусії серед науковців та економістів щодо визначення поняття кредиторська заборгованість продовжуються до цього часу.

Фізик-теоретик А.Б. Борисов під кредиторською заборгованістю розуміє грошові кошти, які тимчасово підпорядковані підприємству, фірмі, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі, у яких вони позичені і яким вони не виплачені [2, с. 437].

Визначення кредиторської заборгованості за різними авторами коливаються від досить традиційного визначення, як наприклад: «належний до оплати борг» до так званих оригінальних, як: «очікуваний відтік грошових коштів або інших ресурсів» або «відмова суб'єкту від потенційного доходу». Останні думки найбільш повно виражені у досить типовому визначенні: «кредиторська заборгованість - це попередня відмова суб'єкта від потенційного доходу або майбутніх економічних вигод на користь інших суб'єктів відповідно з існуючим в теперішній час зобов'язанням, обумовленим попередніми господарськими операціями або іншими подіями».

Наведені вище визначення щодо поняття «кредиторська заборгованість» підтверджують ту думку, що існує багато розбіжностей щодо визначення даного поняття. Більшість вчених-економістів розглядають кредиторську заборгованість, як грошові кошти, а деякі з них під кредиторською заборгованістю розуміють частину майна або форму розрахунків за товари та послуги, але ніхто не схиляється до думки, що кредиторська заборгованість є складовою кругообігу капіталу. Оскільки, елементи кругообігу капіталу виступають частиною безперервного потоку господарських операцій. Закупівлі призводять до збільшення основних засобів, виробничих запасів, що має вплив на кредиторську заборгованість, виробництво призводить до збільшення готової продукції, реалізація

– до зростання дебіторської заборгованості і грошових коштів. Зазначений цикл операцій багаторазово повторюється і в результаті призводить до грошових надходжень і платежів.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що поняття «дебіторська заборгованість» є аналогічним поняттю «кошти в розрахунках», що в свою чергу означає матеріальні ресурси, які не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з кругообігу грошових коштів. Кредиторська заборгованість - це сума, яку повинен сплатити боржник за одержані цінності від постачальника, надані послуги, виконані в терміни роботи, нараховану заробітну плату, розрахунки з бюджетом і позабюджетними фондами та ін.

Між кредиторською і дебіторською заборгованістю є багато спільного і відмінного. Спільним є те, що обидва види заборгованості ґрунтуються на розриві в часі між товарною угодою і її оплатою і, таким чином, базуються на функції грошей як засобу платежу. Відмінність між ними впливає з особливостей функціонування цих видів заборгованості. Сплативши за товар, покупець погашає свою кредиторську заборгованість, а дебіторська заборгованість відповідно залишається непогашеною до моменту надходження грошових коштів на банківський рахунок постачальника. Звідси - відмінність в часі існування обох видів заборгованості.

Синтетичний облік дебіторської заборгованості ведеться на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 38 «Резерв сумнівних боргів» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами» по таких субрахунках: 371 «Розрахунки за виданими авансами», 372 «Розрахунки з підзвітними особами», 374 «Розрахунки за претензіями», 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків». Поточна дебіторська заборгованість обліковується на рахунках 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками», та на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Регістром аналітичного обліку розрахунків з дебіторами є реєстр дебіторів. У ньому відображаються назви дебіторів, дата і документ, що засвідчують виникнення заборгованості, сума, дата і документ, що засвідчує погашення дебіторської заборгованості.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості. Регістром аналітичного обліку є реєстр дебіторів.

Що стосується обліку заборгованості за майно, що передане у фінансову оренду, то аналітичний облік ведеться за кожним договором фінансової оренди.

Для обліку поточної кредиторської заборгованості призначені рахунки 6 класу: 60 «Короткострокові позики», 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями», 62 «Короткострокові векселі видані», 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 64 «Розрахунки за податками і платежами», 65 «Розрахунки за страхуванням», 66 «Розрахунки з оплати праці», 67 «Розрахунки з учасниками», 68 «Розрахунки за іншими операціями» [6].

Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю передбачає:

- обґрунтування можливості виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості;
 - визначення політики надання кредиту та інкасації для різних груп покупців (постачальниками) і видів продукції;
 - аналіз і ранжування покупців (постачальників) залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і запропонованих умов оплати;
 - контроль розрахунків з дебіторами (кредиторами) за відстрочену або прострочену заборгованість та вивчення причин недотримання договірної дисципліни;
 - своєчасне визначення прийомів прискорення обігу оборотних активів і зменшення безнадійних боргів;
 - забезпечення умов продажів, що гарантують надходження грошових коштів;
 - прогноз надходжень грошових коштів від дебіторів на основі коефіцієнтів інкасації.
- Основними прийомами управління дебіторською та кредиторською заборгованістю є:
- аналіз замовлень, оформлення розрахунків і встановлення характеру дебіторської та кредиторської заборгованості;
 - ABC - аналіз у відношенні до дебіторів;
 - аналіз заборгованості за видами продукції для визначення невігідних з точки зору інкасації товарів;
 - оцінка реальної вартості існуючої дебіторської та кредиторської заборгованості;
 - зменшення дебіторської заборгованості на суму безнадійних боргів;
 - контроль за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості;
 - визначенні конкретних розмірів знижок при достроковій оплаті;
 - оцінка можливості факторингу – продажу дебіторської заборгованості [3].

Висновки. Таким чином, ми прийшли до висновку, що розрахунки між підприємствами та організаціями є однією з необхідних складових розширеного відтворення. Вони опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту, перехід його з товарної форми в грошову, і навпаки. Розрахунки ґрунтуються на економічній базі кругообігу коштів в процесі виробництва і є суспільним визнанням того, що вони виступають як система економічних відносин між підприємствами. Якщо розглядати підстави виникнення зобов'язань, то можна зробити висновок, що зобов'язання для однієї сторони виступає дебіторською заборгованістю, а для іншої - кредиторською. Тобто, за напрямами боргових зобов'язань (суб'єктами) заборгованість по розрахунках між підприємствами (що випливають із виконання (невиконання) зобов'язань) поділяють на кредиторську і дебіторську. Дебіторська заборгованість виступає як заборгованість інших підприємств або окремих осіб за платежами даному підприємству, кредиторська - суми заборгованості даного підприємства іншим підприємствам і окремим особам. Належна організація обліку дебіторської і кредиторської заборгованості на підприємстві будь-якої форми власності має істотне значення тим самим сприяє упорядкуванню інформації, прозорості, точності та достовірності даних розрахункових операцій за борговими зобов'язаннями (з дебіторами та кредиторами). Стійкість фінансового положення підприємства є запорукою його подальшого економічного і фінансового зростання.

Список використаних джерел

1. Береза С.Л. Проблема визначення дебіторської заборгованості в обліку / С.Л. Береза // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. - 2003. - №4 (26). - С.32-37.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. - М.: Кн. мир, 1999. - 895 с.
3. Лівовшко Т.В. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_088.pdf
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 01 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. наказом МФУ від 07.02.13 р. №73. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 №291 із змінами і доповненнями - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс]: положення затв. МФУ від 25.10.10 № 725/4018. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. - Законодавство України.
8. Шип В.Ю. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація / В.Ю. Шип // Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Економіка. — Вип. 29, Ч. 2. — 2010. — С. 96-99.
9. Yaremenko, L.M. The debt component of financial safety of Ukraine in the situation of crisis events in the economy / L.M. Yaremenko, I.M. Makarchuk, N.M. Yevtushenko // Науковий вісник Полісся. - 2017. - № 2 (10). Ч. 1. - С. 120-126.

References

1. Bereza S.L. A problem of determination of account receivable is in the account // Visnyk ZhDTU. Seria: Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. - 2003. - №4 (26). - S.32-37.
2. Borusov A.B. Bolhoj ekonomizeskoj slovar. - M.: Kn. world, 1999. 895 p.
3. Livohko T.V. Management a debtor and creditor debt : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_088.pdf
4. National position (standard) of record-keeping 01 the «General requirements to the financial reporting»: затв. by the order of МФУ from 07.02.13 №73. : [www.zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).
5. Official web-site of the State committee of statistics of Ukraine : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Plan rakhunkiv bukhgalters'kogo obliku aktiviv, kapitalu, zobov'yazan' i gospodarikh operatsiy pidpriemstv i organizatsiy [Yelettronniy resurs]: zatverzhdennoye nakaz Ministerstva finansiv Ukraïni vid 30.11.1999 №291 iz zmīnami i dopovnenniyami : <http://zakon1.rada.gov.ua/CGI-BIN/zakony/main.cgi>.
7. Polozhennya (standart) bukhgalters'kogo obliku 10 «Debitors'ka zaborgovanist'» [Yelettronniy resurs]: polozhennya zatv. MFU vid 25.10.10 № 725/4018. : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/zakony/main.cgi>. - Zakonodavstvo Ukraïni.
8. Shyp V.Yu. Account receivable: essence and classification // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu Seria: Ekonomika. - Vip. 29, - Ch. 2. - 2010. - S. 96-99.

9. Yaremenko L.M., Makarchuk I.M., Yevtushenko N.M. *The debt component of financial safety of Ukraine in the situation of crisis events in the economy* // *Науковий вісник Полісся*. – 2017. - № 2 (10). Ч. 1. – С. 120-126.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Яременко Людмила Михайлівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: 1luda1@rambler.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Яременко Людмила Михайловна, кандидат экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: 1luda1@rambler.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Liudmyla Mykhailivna Jaremenko, Candidate of Sciences in Economy, assistant professor of obliku i opodatkuvannya

Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University, State Higher Education Institution

Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv Region, Ukraine, 08401

e-mail: 1luda1@rambler.ru

УДК 336.77(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219776

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ТА РИЗИКИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Мацелюх Ю.В.

Предмет дослідження – вплив інституційних проблем економіки на розвиток кредитного ринку України.

Мета дослідження – визначення макроекономічних проблем та ризиків, що впливають на розвиток кредитного ринку та розробка рекомендацій щодо вдосконалення інституційного забезпечення розвитку кредитного ринку.

Методи дослідження – дослідження базується на застосуванні загальнонаукових та економіко-математичних методів.

Результати роботи. У статті розглядаються інституційні проблеми економіки, пов'язані з надмірною інфляцією, обслуговуванням внутрішнього та зовнішнього боргу, нестабільною політичною ситуацією, високою обліковою ставкою, які створюють високі ризики для розвитку кредитного ринку. Зокрема, збільшують кількість проблемних та дорогих кредитів, що знижує інвестиційну привабливість економіки України. Покращення ситуації у даному сегменті ринку банківських послуг автор вбачає у прискоренні прийняття законопроекту, який передбачає створення і ведення кредитного реєстру НБУ. Це дозволить знизити ймовірність кредитування недобросовісних позичальників та зменшити кількість проблемних кредитів у майбутньому.

Галузь використання результатів. Отримані результати сприяють вдосконаленню інституційного середовища для розвитку ринку банківських послуг та призначені для використання НБУ та банками для усунення проблем кредитування.

Висновки. Встановлено, що ризики в розвитку кредитного ринку пов'язані з інституціональними проблемами розвитку економіки України на сучасному етапі. Обґрунтовано, що подолання ризиків потребує запровадження нових антикризових інструментів для розвитку кредитного ринку, змін в інституційно-правовому забезпеченні та посиленні координації грошово-кредитної політики НБУ.

Ключові слова: кредитний ринок, кредитний ризик, інституційні проблеми економіки, облікова ставка, державний борг, рівень інфляції.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ И РИСКИ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Мацелюх Ю.В.

Предмет исследования - влияние институциональных проблем экономики на развитие кредитного рынка Украины.

Цель исследования - определение макроэкономических проблем и рисков, влияющих на развитие кредитного рынка и разработка рекомендаций по совершенствованию институционального обеспечения развития кредитного рынка.

Методы исследования - исследования базируются на применении общенаучных и экономико-математических методов.

Результаты работы. В статье рассматриваются институциональные проблемы экономики, связанные с чрезмерной инфляцией, обслуживанием внутреннего и внешнего долга, нестабильной политической ситуацией, высокой учетной ставкой, которые создают высокие риски для развития кредитного рынка. В частности, увеличивают количество проблемных и дорогих кредитов, снижает инвестиционную привлекательность экономики Украины. Улучшение ситуации в данном сегменте рынка банковских услуг автор видит в ускорении принятия законопроекта, который предусматривает создание и ведение кредитного реестра НБУ. Это позволит снизить вероятность кредитования недобросовестных заемщиков и уменьшит количество проблемных кредитов в будущем.

Область применения результатов. Полученные результаты способствуют совершенствованию институциональной среды для развития рынка банковских услуг предназначены для использования НБУ и банками для устранения проблем кредитования.

Выводы. Установлено, что риски в развитии кредитного рынка связаны с институциональными проблемами развития экономики Украины на современном этапе. Обосновано, что преодоление рисков требует введения новых антикризисных инструментов для развития кредитного рынка, изменений в институционально-правовом обеспечении и усилении координации денежно-кредитной политики НБУ.

Ключевые слова: кредитный рынок, кредитный риск, институциональные проблемы экономики, учетная ставка, государственный долг, уровень инфляции.

INSTITUTIONAL PROBLEMS OF ECONOMY AND RISK OF DEVELOPMENT OF THE CREDIT MARKET OF UKRAINE

Macelukh Y.V.

The subject of the research is the influence of the institutional problems of the economy on the development of the credit market of Ukraine.

The purpose of the study is to identify macroeconomic problems and risks that affect the development of the credit market and to develop recommendations for improving institutional support for the development of the credit market.

Methods of research - researches are based on the application of general scientific and economic-mathematical methods.

Results of work. The article deals with the institutional problems of the economy, connected with excessive inflation, servicing domestic and external debt, an unstable political situation, high interest rates, which create high risks for the development of the credit market. In particular, they increase the number of problematic and expensive loans, which reduces the investment attractiveness of Ukraine's economy. Improving the situation in this segment of the banking services market, the author sees in the acceleration of the adoption of the bill, which provides for the creation and maintenance of a credit register of the NBU. This will reduce the probability of lending to unscrupulous borrowers and reduce the number of bad loans in the future.

The field of results utilization. The obtained results contribute to the improvement of the institutional environment for the development of the banking services market and are intended for use by the NBU and banks to address lending problems.

Conclusions. It is established that risks in the development of the credit market are connected with the institutional problems of the development of the Ukrainian economy at the present stage. It is substantiated that overcoming of risks requires the introduction of new anti-crisis instruments for the development of the credit market, changes in the institutional and legal support and strengthening of coordination of monetary policy of the NBU.

Key words: credit market, credit risk, institutional problems of the economy, discount rate, state debt, inflation rate.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі існуючі інституційні проблеми економіки України, а саме повільні темпи її зростання, висока інфляція, корупція, неефективна зовнішня і внутрішня

кредитна політика, відсутність дієвих законодавчих ініціатив не створюють ефективного інституціонального середовища для кредитного ринку, а трансформуються в ризики і загрози його розвитку. Причини такої ситуації різноманітні, включаючи кризові явища в економіці, низьку платоспроможність населення, високий рівень реальної процентної ставки за кредитами, обслуговувати які має можливість не кожен позичальник, високий кредитний ризик, що потребує від банків формування додаткових резервів під такі кредити. У цьому контексті одним із найважливіших чинників зміни ситуації у позитивну сторону має стати ефективне інституційне забезпечення кредитного ринку для подолання ризиків для подальшого його розвитку. Йдеться не лише про вплив основних макроекономічних показників на розвиток кредитного ринку, але й про створення інституційного середовища для банківських і небанківських організацій, які працюють у сфері кредитування, як необхідної суспільної інституції, без якої не може ефективно відбуватися цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок в обґрунтування теоретичних підвалин і практичних порад стосовно кредитного ринку України зробили С. Глущенко, А. Даниленко, О. Дзюблюк, Р. Корнилюк, О. Луняков, В. Федосов, О. Шевцова, І. Школьник. При цьому більш вузькому напрямку, а саме дослідженню проблеми управління проблемними активами в банках присвячено праці таких вчених як В. Андрійчука, О. Барановського, І. Белової, Г. Карчевої, І. Лютого, В. Міщенко, С. Науменкової, Л. Слободи та ін. Незважаючи на це, на нашу думку, питанню інституційного забезпечення кредитного ринку під впливом сучасних макроекономічних чинників, які формують ризики його розвитку увага приділена недостатньо.

Мета дослідження полягає у визначенні макроекономічних проблем та ризиків, що впливають на розвиток кредитного ринку та розробка рекомендацій щодо вдосконалення інституційного забезпечення розвитку кредитного ринку.

Виклад основного матеріалу. За даними офіційної статистики економіка України у 2017 році продовжувала розвиватися, проте розвиток відбувався дуже уповільненими темпами і суттєво відставав від сучасних глобальних тенденцій¹. На економічну ситуацію в країні повпливало багато факторів. Наприклад, один із них – високий рівень корупції. За оцінкою Міжнародного валютного фонду висока корупція в Україні щорічно «з’їдає» 2% ВВП. Аналітики «Українського інституту майбутнього» окреслили головні економічні події в економіці України, які здійснювали найбільший вплив [1]:

- підвищення мінімальної заробітної плати у 2 рази – до 3 200 грн. За оцінками НБУ це привело до зростання ВВП на 0,5%, проте, в той же час, за оцінками UIF це визвало ріст інфляції на 2-4%;
- транспортна блокада Донбасу та насильницький захват бойовиками підприємств на Сході України. За останніми оцінками, які у кінці грудня озвучив прем’єр-міністр України Володимир Гройсман, блокада вже коштувала Україні 1% ВВП;
- отримання траншу МВФ – 1млрд. грн., що допомогло поповнити резерви НБУ і підтримати стабільність курсу гривні;
- підписання угоди про умови об’єднання системи України з ENTSO-E; це означає, що реформа ринку електроенергії просувається у правильному напрямі;
- розміщення 15-річних єврооблігацій України на суму 3 млрд. дол. під 7,35%;
- реструктуризація внутрішнього боргу на 220 млрд. грн. зменшила боргове навантаження на держбюджет;

¹ По країнах з ринком, що формується і країнам, що розвиваються прогноз залишився незмінним - 4,9% (в 2018 році) і 5% (в 2019) відповідно. Оцінка зростання економіки Індії не змінилася - 7,4% і 7,8%. У Бразилії МВФ очікує в 2018 році зростання на 1,9% (прогноз поліпшений на 0,4 п.п.), в 2019 році - на 2,1% (плюс 0,1%). Прогноз зростання китайської економіки фонд знову підвищив на 0,1 п.п. щорічно, до 6,6% і 6,4%. В економіках країн СНД в 2018 році МВФ очікує зростання на 2,2% (прогноз поліпшений на 0,1 п.п.), в 2019 році - 2,1%. Без урахування Росії ВВП держав СНД в поточному році буде рости темпами на рівні 3,4% (прогноз поліпшений на 0,1 п.п.), в 2019 році - 3,5%. Оцінка зростання ВВП розвинених країн поліпшена: в 2018 році - на 0,3 п.п., до 2,3%, в 2019 році - на 0,4 п.п., до 2,2%. Прогноз зростання економіки США підвищено на 0,4 п.п. - до 2,7% і на 0,6 п.п. - до 2,5%, країн єврозони - на 0,3 п.п., до 2,2% і 2%, Японії - на 0,5 п.п., до 1,2% в 2018 році і на 0,1 п.п., до 0,9% в 2019 році. Прогноз зростання ВВП Великобританії залишився без змін на поточний рік - 1,5%, на 2019 - знижений на 0,1 п.п., до 1,5%. Зростання економіки Росії в 2018 році МВФ очікує на рівні 1,7%. Раніше, в жовтні, він оцінював його в 1,6%, в 2019 році - 1,5%. Економіка Китаю зростає швидше, ніж очікувалося.

Як повідомлялося, 7 грудня 2017 року Верховна рада прийняла держбюджет на 2018 рік, у якому закладено прогноз зростання ВВП на рівні 3% при інфляції 9% і курс гривні 29,3 гривні за долар у 2018 році. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/22/633261>

- перевищення рівня інфляції над орієнтиром НБУ – так, на кінець 2017 р. інфляція планувалася на рівні 9,1%, а у підсумку склала 12,2%;² [2]
- підвищення облікової ставки НБУ – з 12,5% до 16%. Це створило тиск на ділову активність та ріст економіки;
- покращення у рейтингу Doing Business з 80 до 76 позиції, що певним чином знизило ризики для інвесторів;
- вихід банківського сектору у прибуток: зазначається, що це сприяє загальному зростанню економіки.

Сучасна державна зовнішня і внутрішня кредитна політика теж не створює сприятливих умов для розвитку кредитного ринку України. Зростання розмірів державних боргів збільшує залежність України від іноземних кредиторів і відповідно знижує інвестиційну привабливість національної економіки. Уряд, з метою фінансування виплат за зовнішніми запозиченнями, підвищує податковий тиск на громадян та бізнес. А саме, внутрішні борги погашаються за рахунок додаткового фінансового тиску на населення через інфляцію та девальвацію, коли гроші просто друкуються для фінансування державних видатків, а цей процес маскується під збільшення обсягів внутрішньої державної позики. Так, починаючи з 2004 року сума державного та гарантованого державою боргу збільшилась з 85 млрд. до 2800 млрд. гривень відповідно до стратегії управління запозиченнями Міністерства фінансів на 2018 рік. (рис.1).

Прогнозні показники Мінфіну базуються на повній вибірці коштів за програмою співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ), кредитною угодою між Державним банком розвитку КНР і НАК «Нафтогаз України» і складають приріст суми зобов'язань на 700-800 млрд. гривень або +27% лише за один рік [3]. В цілому, по Україні з 2014 року можна відмітити подвоєння державних боргів.

За методологією МВФ для країн третього світу допустиме максимальне державне боргове навантаження на економіку складає близько 60%. В Україні даний показник наближається до відмітки 80-90% (рис. 2), що є рекордним значенням за всю історію незалежності.

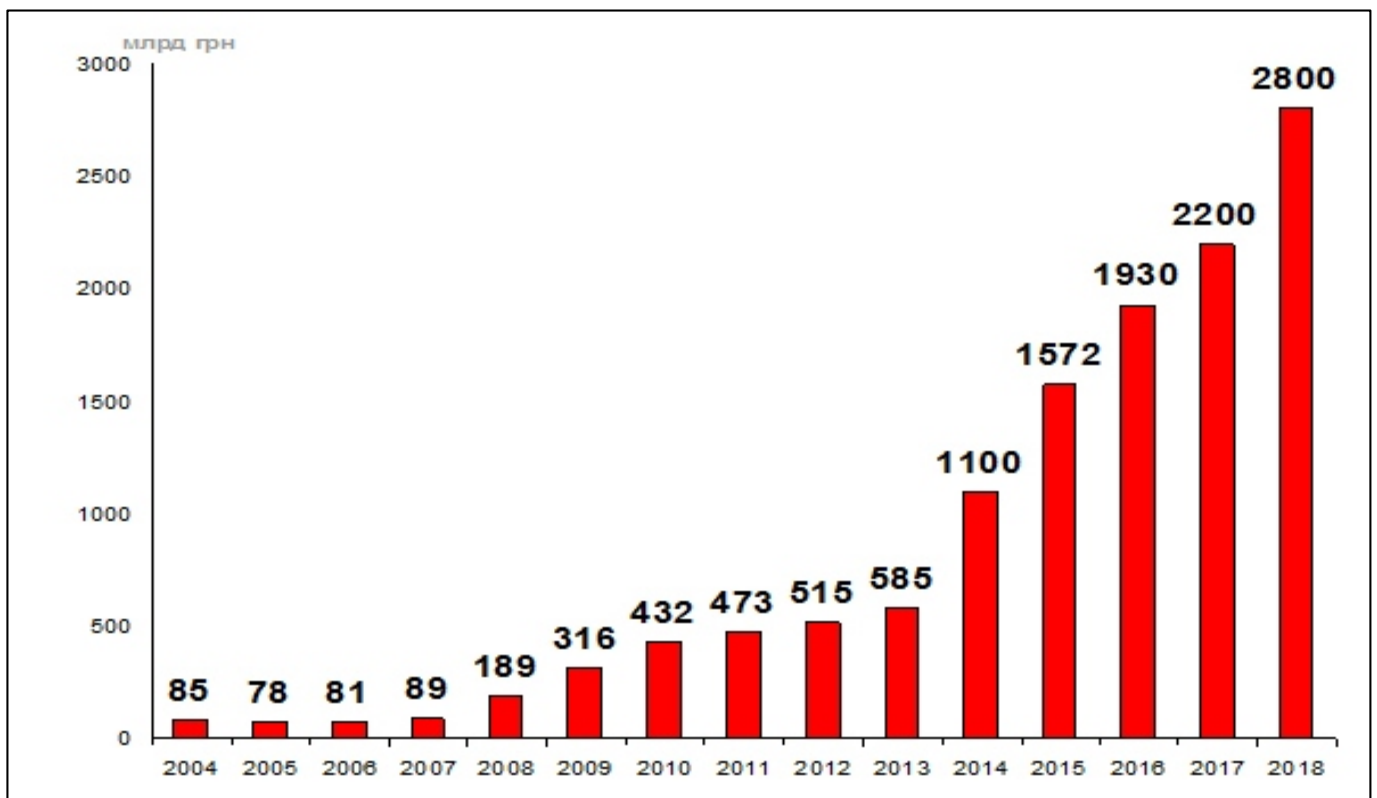

Рисунок 1. Динаміка державного та гарантованого державного боргу протягом 2004-2018 років*
* розрахунки European analytical centre

² За даними офіційної статистики за підсумками 2017 року інфляція в Україні становить 13,7%, а 2016-го - 12,4%. Серед регіонів найвищі показники інфляції були в таких областях: Донецька - 15,9%, Рівненська - 15%, Луганська - 14,9%, Одеська та Черкаська - по 14,6%, Херсонська - 14,4%. Найнижчі показники - у Дніпропетровській (12,8%) та Чернівецькій (12,4%) областях. Інфляція в Києві склала 13,4%.

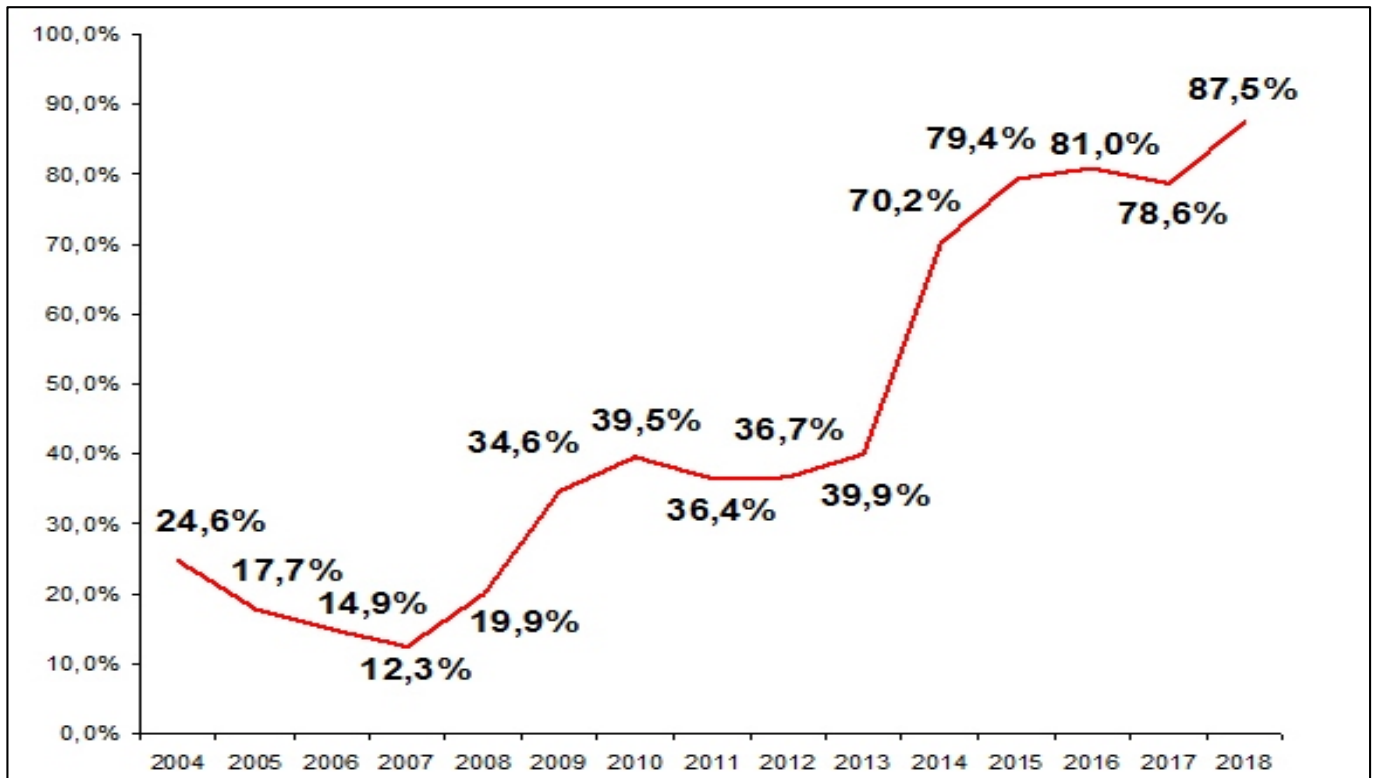

Рисунок 2. Динаміка державного боргового навантаження на національну економіку протягом 2004-2018 років*

* розрахунки *European analytical centre*

Отже, у 2018 році українська влада планує на плечі громадян (в розрахунку на одного жителя) перекласти ще близько 23 тис. гривень нових боргів. За думкою експерта європейського аналітичного центру Вадима Бардаса, більше половини цих коштів будуть направлені через корупційний механізм у приватний бізнес осіб, наближених до вищої ланки державного менеджменту.

Що стосується сучасних тенденцій грошово-кредитної політики НБУ, то визначальними її індикаторами є підвищення облікової ставки з 13,5% до 14,5% у грудні 2017 року, та до 16% у січні 2018 року. Вона впливає на вартість кредитів, що надаються Нацбанком комерційним банкам. Чим вона вища, тим дорожче обходяться банкам позики рефінансування, тим дорожче вони пропонують власні кредити, тим менше позичальників оформляють позики. Обслуговувати дорогі кредити в силах не кожен позичальник, а високий кредитний ризик потребує від банків формування додаткових резервів під такі кредити. Слід також враховувати і значний юридичний ризик, пов'язаний з кредитними операціями, оскільки права кредиторів в Україні слабо захищені на рівні як законодавства, так і правозастосовальної практики, що перешкоджає, в тому числі, розвитку кредитування та доступності кредитних коштів.

Перехід банківської системи на міжнародну практику визначення непрацюючих кредитів та введення банківським регулятором нових вимог до оцінки банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями дали змогу оцінити реальний рівень проблемних кредитів, виданих українськими банками. Результат видався вражаючим: частка таких кредитів (а це 58% в липні 2017 року) виявилася найбільшою у світовій практиці за усю історію спостережень. Для порівняння слід згадати, що, за даними НБУ, серед країн з найбільшими історичними максимумами частки непрацюючих кредитів, наприклад, у 2010 році Афганістан – цей показник складав 50%; Нігерія – 38%; Екваторіальна Гвінея – в 2016 році – 28%. Слід також відмітити, що частка кредитів, що прострочені більш, ніж а 90 днів (тобто тих кредитів, надії на повернення яких невеликі), складає майже 80% від усіх непрацюючих кредитів. І це при тому, що за рівнем кредитної активності населення України знаходиться на одному із останніх місць у Європі: співвідношення таких кредитів до ВВП складає усього 3,6% [4].

Крім того, наявність проблемних кредитів у банків – це і значний ризик для вкладників цього банку, адже порушення графіку грошових надходжень від позичальників створює загрозу для регулярних виплат за депозитами.

При цьому сподіватися тільки на покращення економічної ситуації у країні для скорочення проблемних кредитів не доводиться. Як зазначає НБУ у своєму Звіті про фінансову стабільність [5], якщо економіка буде зростати, то якість кредитного портфелю суттєво покращиться, але обслуговування більшості непрацюючих кредитів вже ніколи не продовжиться. Якщо ж бурного економічного зростання не відбудеться, а курс гривні буде як і раніше падати (що є більш реалістичним сценарієм), то портфель проблемних кредитів залишиться джерелом системних ризиків для банків. На нашу думку, банкам слід активніше вирішувати питання проблемних кредитів, використовуючи при цьому механізми реструктуризації та списання боргу.

На сучасному етапі, при роботі з проблемними боргами українські банки, як правило, домовляються про реструктуризацію з позичальниками, списують їх або продають з дисконтом, тобто, нижче за їх вартість. Внаслідок неефективності судової системи стягнення за проблемними кредитами самим банком може стати неможливим або вимагати багато часу.

На нашу думку, для врегулювання діяльності банків з проблемними кредитами є необхідність прискорити прийняття в 2018 г. проекту Закону України «Про діяльність з управління заборгованістю». Прийняття вказаного законопроекту, в доповнення до існуючих можливостей, дозволить банкам продавати проблемні кредити спеціалізованим фінансовим установам – компаніям з управління заборгованістю. В подальшому саме ці компанії будуть врегульовувати питання погашення заборгованості, взаємодіючи безпосередньо з боржниками. Даний законопроект направлений на правове забезпечення діяльності компаній з управління заборгованістю в Україні, створення належного конкурентного середовища на вторинному ринку кредитів, вдосконалення регулювання передачі прав вимог за заборгованістю. Крім цього, прийняття цього закону надасть банкам реальну можливість більш оперативно очищати свої баланси від «токсичних кредитів», що приведе до покращення їх фінансового стану, вивільнення додаткових ресурсів, що раніше використовувалися у якості резервів, та активізації кредитного ринку у цілому.

Покращити ситуацію у даному сегменті ринку банківських послуг може допомогти і остаточне прийняття законопроекту №7114-д, який передбачає створення і ведення кредитного реєстру НБУ. Кредитний реєстр, що існує у багатьох країнах світу, являє собою інформаційну систему, в якій зібрані данні про кредитні угоди фінансових установ і стану їх виконання. Банки зможуть використовувати таку інформацію при оцінці рівня кредитного ризику перед наданням кредиту і своєчасно дізнаватися про проблеми потенційного позичальника при обслуговуванні інших кредитів. Це дозволить знизити ймовірність кредитування недобросовісних позичальників та зменшить кількість проблемних кредитів у майбутньому.

Ліквідність банківської системи в Україні продовжує знаходитися на високому рівні. При цьому банки вкладають кошти в депозитні сертифікати Національного банку та державні цінні папери. Загальний обсяг ОВДП в обігу наближається до розміру депозитного портфелю банків. При цьому уряд накопичив історично високі залишки коштів на казначейському рахунку в Національному банку. Кошти місцевих бюджетів продовжують розміщуватися на депозитах банків, замість розширення інвестування реального сектору економіки³. У Раді НБУ зазначають, що такі обсяги ліквідності свідчать про формування «монетарного навісу», який сконцентрований в банківській системі та державному секторі.

З огляду на поточний стан грошово-кредитного ринку, витрачання коштів урядом протягом короткого періоду часу, як це традиційно відбувалося в кінці 2017 року, може мати більш суттєві ризики стабільності грошової одиниці України ніж в попередні роки. Тому вкрай важливим є необхідність проведення моніторингу стану грошово-кредитного та валютного ринку, ліквідності банківської системи, а також існує потреба посилення координації грошово-кредитної та бюджетної політики з метою недопущення різкого збільшення пропозиції коштів та посилення інфляційних ризиків.

Висновок: Інституційні проблеми економіки України тісно пов'язані з розвитком кредитного ринку України. До основних макроекономічних проблем слід віднести зростання розмірів державних боргів, яке збільшує залежність України від іноземних кредиторів і відповідно знижує інвестиційну привабливість національної економіки; по-друге високі темпи інфляції; по-третє – постійне зростання облікової ставки НБУ, як базового інструмента конкурентоспроможності кредитного ринку України. Це, в свою чергу, формує ризики в розвитку кредитного ринку України, а саме збільшує кількість проблемних кредитів, що є однією з головних загроз банківського сектору. Існує також

³ Йшлося в повідомленні прес-служби НБУ від 17.01.18 року за підсумками засідання Ради Національного банку України (Авт.)

значний юридичний ризик, пов'язаний з кредитними операціями, оскільки права кредиторів в Україні слабо захищені на рівні як законодавства, так і правової практики, що перешкоджає, в тому числі, розвитку кредитування та доступності кредитних коштів. У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідне мобільне запровадження нових інструментів роботи з проблемною заборгованістю, які допоможуть банкам очистити баланс від «токсичних» кредитів та покращити стан кредитних портфелів, зокрема через прийняття проекту Закону України «Про діяльність з управління заборгованістю». Вкрай важливим вважаємо запровадження постійного моніторингу стану грошово-кредитного та валютного ринку, ліквідності банківської системи та посилення координації грошово-кредитної та бюджетної політики з метою недопущення різкого збільшення пропозиції коштів та посилення інфляційних ризиків.

Список використаних джерел

1. Главные экономические события 2017 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ekspert-nazval-glavnye-ekonomicheskije-sobytiya-2017-g--1104927.html>
2. Офіційна статистика за підсумками 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/groshi/u-derzhstati-pidrahuvali-v-yakih-regionah-cini-zrostali-naybilshe-1086355.html>
3. Vadym Bardas. Investment and forecasting expert. European Analytical Centre. Як комерційні банки відновлюють кредитування. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/16922-yak-komercyn-banki-vidnovlyuyut-kredituvannya.html>
4. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
5. Звіт про фінансову стабільність НБУ: офіційний сайт НБУ. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>

References

1. Glavnyye ekonomicheskije sobyitiya 2017 goda. : <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ekspert-nazval-glavnye-ekonomicheskije-sobytiya-2017-g--1104927.html>
2. Ofitsiynaya statystyka za pidsumkamy 2017 roku. : <https://tsn.ua/groshi/u-derzhstati-pidrahuvali-v-yakih-regionah-cini-zrostali-naybilshe-1086355.html>
3. Vadym Bardas. Investment and forecasting expert. European Analytical Centre. Yak komertsyyni banky vidnovlyuyut' kredytuvannya. : <http://ua-ekonomist.com/16922-yak-komercyn-banki-vidnovlyuyut-kredituvannya.html>
4. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. : <https://bank.gov.ua/control/uk/index>
5. Zvit pro finansovu stabil'nist' NBU: ofitsiynyy sayt NBU. : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60764561>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Мацелюх Юлія Вікторівна, аспірантка 2-го року навчання,
Університет державної фіскальної служби України,
м. Ірпінь, вул. Університетська, 31
e-mail: ulia90891@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Мацелюх Юлия Викторовна, аспирантка 2-го года обучения,
Университет государственной фискальной службы Украины,
г. Ирпень, ул. Университетская, 31
e-mail: ulia90891@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Macelukh Yulia Viktorivna, a post-graduate student of the 2nd year of study,
University of the State Fiscal Service of Ukraine
Irpin, University street, 31
e-mail: ulia90891@gmail.com

Рецензент: Онишко Світлана Василівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансових ринків Університету державної фіскальної служби України.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ У СИСТЕМІ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ**Смєсова В.Л.**

Предметом дослідження є система відтворення економічних інтересів акторів.

Мета статті – визначення основних площин системи відтворення економічних інтересів та їх характеристика, обґрунтування сукупності взаємозв'язків, які виникають між зазначеними площинними рівнями на основі інтеракцій акторів.

Метод чи методологія проведення роботи. Застосовано системний та міждисциплінарний підходи, а також методи наукової абстракції, аналіз і синтез, індукція та дедукція, метод порівняльного аналізу.

Результати роботи: введено у науковий обіг категорію «відтворення економічних інтересів» та розглянуто зазначений процес як систему; визначено та охарактеризовано основні площини системи відтворення економічних інтересів акторів – наноплощину, мікроплощину, макроплощину, мегаплощину, мезоплощину; розкрито сукупність інтеракцій (зв'язків, відносин), які утворюються між рівнями зазначеної системи.

Застосування результатів: в сфері вивчення проблем економічної теорії, в національній економіці, при розробці стратегії економічного розвитку державними і регіональними службами.

Висновки. Розкрито зміст відтворення економічних інтересів як утворення, яке системне враховує багатоманітність, неоднорідність, змінність інтересів у динаміці, мінливість економічної поведінки та економічних дій акторів щодо їх реалізації, а також інституційний, мережевий, суспільний, внутрішньо-груповий, міжнародний вплив. Останнє визначає його як комплексну просторово-часову субстанцію, яка характеризує перетворення: інтереси-наміри-дії-результат.

Ключові слова: відтворення, економічні інтереси, система, економічна поведінка, економічні прагнення, формування і реалізація економічних інтересів.

ВЗАИМОСВЯЗИ В СИСТЕМЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ**Смесова В.Л.**

Предметом исследования является система воспроизводства экономических интересов актеров.

Цель статьи - определение основных плоскостей системы воспроизводства экономических интересов и их характеристика, обоснование совокупности взаимосвязей акторов, возникающих между указанными плоскостными уровнями.

Метод или методология проведения работы. Применен системный и междисциплинарный подходы, а также методы научной абстракции, анализ и синтез, индукция и дедукция, метод сравнительного анализа.

Результаты работы: введена в научный оборот категория «воспроизводство экономических интересов» и указанный процесс рассмотрен как система; определены и охарактеризованы основные плоскости системы воспроизводства экономических интересов акторов - наноплоскость, микроплоскость, макроплоскость, мегаплоскость, мезоплоскость; раскрыта совокупность интеракций (связей, отношений), которые образуются между уровнями указанной системы.

Применение результатов: в области изучения проблем экономической теории, в национальной экономике, при разработке стратегии экономического развития государственными и региональными службами.

Выводы. Раскрыто содержание воспроизводства экономических интересов как образования, которое системно учитывает многообразие, неоднородность, изменчивость интересов в динамике, изменения в экономическом поведении и экономических действиях акторов относительно их реализации, а также институциональное, сетевое, общественное, внутригрупповое, международное влияние на этот процесс. Последнее определяет его как комплексную пространственно-временную субстанцию, которая характеризует преобразования: интересы-намерения-действия-результат.

Ключевые слова: воспроизводство, экономические интересы, система, экономическое поведение, экономические стремления, формирование и реализация экономических интересов.

INTERRELATIONS IN THE SYSTEM OF REPRODUCTION OF ECONOMIC INTERESTS**Smiesova V.L.**

The system of the reproduction of the economic interests of the actors is the topic of the study.

The goal of the research is the definition of the basic levels of the reproduction of economic interests and their characteristic, justification of the aggregate of relationships actors that arising between the levels.

Method or methodology of work. The basis of the work is a systematic and interdisciplinary approaches, methods of scientific abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, the method of comparative analysis.

The results of scientific work: introduced in the scientific revolution of the category of «reproduction of economic interests» and the process considered as the system; defined and described the main plane of the system of reproduction of the economic interests of the actors – nanoplane, microplane, macroplane, megaplane, mesoplane; the totality of the interactions (links, relationships) are discovered, which are formed between the levels of the system.

Scope of the results. The results of the research may be used to study problems of economic theory and national economy, in the formulation of the strategy of economic development of the state and regional services.

Conclusions. Disclosed the contents of the reproduction of economic interests as substance, which systematically take into account the diversity and heterogeneity, variability of interest in dynamics, changes in economic behavior and the economic activities of actors on their implementation, as well as the institutional, networking, societal, intragroup, the international influence on this process. The last defines it as a complex spatial-temporal substance which characterizes the transformation: interests-intentions-action-result of.

Key words: reproduction, economic interests, system, economic behavior, economic aspirations, formation and realization of economic interests.

Актуальність. Розвиток кожної окремої національної економіки і світового господарства в цілому напряму залежить від процесів формування, використання і відтворення економічних інтересів акторів. З одного боку, формування економічних інтересів характеризує прагнення акторів щодо задоволення своїх потреб в економічних і соціальних благах та відображає їх потенційні можливості участі в економічній діяльності. З іншого боку, процес реалізації економічних інтересів є віддзеркаленням економічної активності, економічної поведінки та економічних інтеракцій (зв'язків, відносин) акторів. Відтворення економічних інтересів, під яким ми розуміємо відповідно безперервне відновлення процесів формування і реалізації економічних інтересів акторами з метою задоволення потреб в економічних і соціальних благах, виступає складно-сконструйованою системою, яка орієнтована передусім на забезпечення економічного розвитку акторів, національної економіки і світового господарства в просторі і часі. Тому сьогодні важливим і актуальним є ґрунтовний аналіз зазначеної системи, її побудови і структурних компонентів.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Дослідження економічних інтересів, найбільший пік проведення яких у вітчизняній економічній школі приходився на радянський період, сьогодні знов є актуальними, що пов'язано з розвитком поведінкової економічної теорії. Значна кількість робіт у зазначеній сфері економічного аналізу була зосереджена на визначенні природи, характерних рис, економічних інтересів, їх класифікації, зв'язку з потребами, мотивами і стимулами економічної діяльності, що є характерним для робіт В. Базилевича, П. Канапухіна, В. Тарасевича, Н. Чернецової та ін. [1-4] Також проводилися дослідження системи економічних інтересів, аналіз економічних інтересів на мікро-, макро- і мегарівнях, протиріч економічних інтересів та інструментів їх узгодження в роботах Т. Белобородової, Е Ісраїлової, В. Рокочої [5-7]. Серед сучасних дослідників науковий аналіз процесів формування і реалізації економічних інтересів здійснювався Юр'євим В.М., Чернецовою Н.С., Мельник С.І., Рассказовою Н.В. [8;4;9-10]. Одночасно не проводився аналіз процесів формування, реалізації і відтворення економічних інтересів як поліструктурної системи інтеракцій акторів, що, на наш погляд, є важливим з точки зору змін, які відбулися у парадигмі сучасної економічної науки, її орієнтації на людиноцентризм та економічну поведінку акторів, а також змін у самій економіці, пов'язаних із посиленням її інформаційно-мережевої спрямованості.

Тому **метою статті** є визначення основних площин системи відтворення економічних інтересів та їх характеристика, обґрунтування сукупності взаємодій, які виникають між зазначеними площинними рівнями на основі інтеракцій акторів.

Викладення основного матеріалу. З точки зору системного підходу відтворення економічних інтересів представляє собою єдине ціле, певну упорядкованість, яка є результатом генерації взаємозв'язків, взаємовідносин і взаємодій акторів, підсистем і площин в процесі відтворення економічних інтересів. Тобто єдність і нерозривність зазначеної системи утворюється через розподіл цілого на компоненти – взаємозв'язки і взаємодії як початкові точки життєвого циклу і розвитку

економічних інтересів, а не через синтез різнорівневих компонентів в просте ціле. Одночасно частини системи отримують значення та зміст тільки як частина цілісності, утворюють нову якісну форму та синергетичний ефект тільки через емерджентність. Таким чином, система відтворення економічних інтересів повинна розглядатися комплексне і мультистороннє, через дуалістичні (прямі і зворотні) зв'язки цілісності та її компонентів. Система відтворення економічних інтересів за своєю структурою є багатомірною, розвивається в різних площинах і вимірах на основі утворення сукупності рівневих і міжрівневих взаємозв'язків між економічними акторами, з інституціями та інститутами, іншими системами. Відповідно у зазначеній системі можна виділити наступні площини залежно від типів зв'язків: *наноплощина, мікроплощина, макроплощина, мегаплощина, мезоплощина* (див. рис. 1).

Наноплощина – це відтворення економічних інтересів окремої людини; зв'язки, які формує людина в своїй ендогенній цілісності як підсистема у підсистемах відтворення економічних інтересів акторів. Людина може мати неповторні, індивідуальні, тобто притаманні виключно їй економічні інтереси, а також механізми їх формування, реалізації і відтворення (характеризуватися як економічна індивідуальність); вступати в економічні і соціальні зв'язки, відносини унаслідок взаємодії з економічним і соціальним середовищем (характеризуватися як економічний індивід); здійснювати економічні дії та економічну поведінку, спрямовану на втілення своїх економічних прагнень і очікувань (характеризуватися як економічний актор). Таким чином, у відтворенні своїх економічних інтересів людина сама по собі виступає як окрема система, для якої властиві такі риси як саморегулювання, самовідтворення, самоорганізація і саморозвиток. Одночасно вона виступає субкомпонентом систем відтворення економічних інтересів більш високого порядку.

Для відтворення економічних інтересів у наноплощині характерним є утворення взаємозв'язків зі спряженими, спорідненими, близькими за походженням процесами і явищами – виникненням потреб, формуванням цінностей, мотивів економічної поведінки та економічної діяльності, яку виконує людина тощо. Ендогенне наповнення людини, а саме, її прагнення і вподобання, інстинкти і бажання, стереотипи і звички, усвідомлене і підсвідоме, раціональне та ірраціональне, набуте в результаті освіти, досвіду і розвитку тощо формує каркас системи нановзаємозв'язків.

Одночасно зазначені взаємозв'язки є відображенням тих економічних умов, в яких людина реалізує свої економічні інтереси, а також відбитком дії механізмів, обмежуючих її економічні реакції. Економічний простір характеризує ті умови, в які імплантована людина, яким вона вимушена відповідати, підкорятися, пристосовуватися в процесі формування і реалізації своїх економічних інтересів. Одночасно – це стан економіки, який визначає вектор її подальшого руху, середовище, в якому людина розвиватися в просторі і часі, отримує досвід і навички економічної поведінки, шукає шляхи узгодження конфліктів інтересів і способи їх розв'язання. Інститути-обмежувачі визначають необхідність пошуку альтернатив і оптимумів для реалізації економічних рішень, вимагають самоорганізації людини в процесі відтворення її економічних інтересів, пошуку нових способів та інструментів втілення економічних прагнень. Крім того, на зазначеному рівні людина утворює й інші прояви своєї суті, не лише як людини економічної, а й як людини соціальної, інституційної, інформаційної та ін., що має своїм наслідком формування єдиної цілісності її інтересів як сплаву соціальних, економічних, інституційних, індивідуальних і суспільних інтересів. Останнє відображає не лише утворення зв'язків між зазначеними інтересами у наноплощині, а й ідентифікацію площини людини як органічної єдності, для якої притаманне злиття гетерогенних і одночасно комплементарних форм її актуалізації. Одночасно площина відтворення економічних інтересів людини є характеристикою ступеня її активності в економічних реакціях, поведінці, виборі і взаємодії. Тобто вимір її функціонування як економічного актора, що знаменує перехід людини у мікроплощину відтворення економічних інтересів.

Таким чином, наноплощина виступає генетичним базисом системи відтворення економічних інтересів, оскільки людина:

- актуалізується в економічному середовищі як економічний актор і може одночасно бути носієм економічних інтересів індивідууму, підприємства, групи, суспільства тощо;
- синтезує в собі механізм узгодження антагоністичності інтересів і можливостей їх реалізації, внутрішнього потенціалу і рівня економічної активності, економічних прагнень та економічної дійсності (норм, вимог, умов формування та реалізації економічних інтересів);
- адаптується до реалій економічного життя, створює перехідні містки для взаємовідповідності з екзогенним середовищем та одночасно формує і розвиває свою ендогенну структуру, розширює межі своїх підприємницьких, інтелектуальних, творчих, трудових спроможностей і тим самим створює умови для самореалізації;

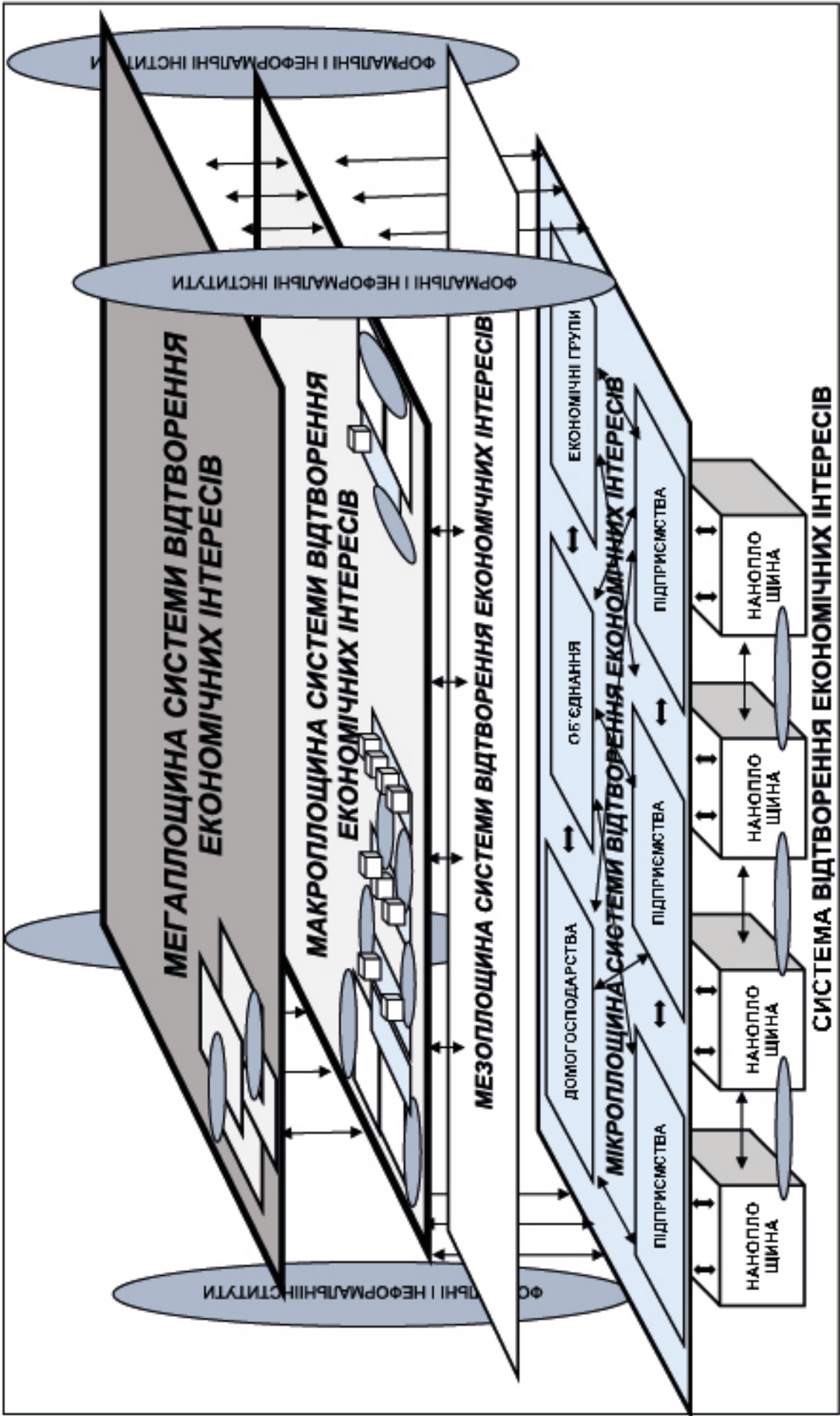

Рисунок 1. Взаємозв'язки і взаємодія між площинами системи відтворення економічних інтересів*
*Розроблено автором

- детермінує формування інтересів та прагнень до економічних цінностей, генерує власне і сприймає суспільне відношення до них на основі взаємоупорядкування ендогенності та екзогенності (внутрішніх устремлінь та зовнішніх обмежень).

Зазначене визначає антропоцентризм як основу функціонування системи відтворення економічних інтересів, доводить взаємозалежність і взаємозумовленість наноплощини відтворення економічних інтересів та економічного середовища, розкриває наявність у даній площині синтезу раціональних/ірраціональних економічних прагнень та реальних економічних дій акторів.

Мікроплощина – рівень відтворення економічних інтересів на основі взаємозв'язків і взаємодії акторів як носіїв споживчих інтересів, інтересів утворених ними підприємств (фірм), груп та об'єднань, інтересів трудової, інвестиційної, підприємницької та ін. діяльності. У мікроплощині процес відтворення інтересів економічних одиниць – домогосподарств, підприємств (фірм), їх об'єднань і угруповань, економічних та суспільних груп тощо відбувається, з одного боку, у своєму внутрішньому середовищі, тобто через упорядкування ендогенних економічних прагнень та їх втілення через відповідні економічні дії. Основними із зазначених прагнень є досягнення економічного і соціального ефектів шляхом зниження витрат (економії ресурсів) та досягнення/збільшення економічної вигоди, зростання капіталізації фірми, зниження економічних ризиків і усунення загроз. З іншого боку, у мікроплощині процеси формування, реалізації і відтворення економічних інтересів акторів відбуваються через взаємодію з іншими акторами, підсистемами на рівні підприємства, учасниками груп та організацій, а також з екзогенним середовищем через прямі і зворотні інтеракції з інституційними регуляторами. У сучасній економіці актори враховують як власні економічні інтереси (генетично закладену і еволюційно/динамічно сформовану структуру), так і відповідні інтереси своїх контракторів, на які не можна не зважати, тобто утворюють горизонталі взаємозв'язків, вступають у формальні та неформальні взаємоінтеракції, досягають гомогенного і гетерогенного перетинання економічних інтересів. Відповідно мікроплощина відтворення економічних інтересів комплексно поєднує в собі:

- «генетично» збережені, організовані і знов відтворені попередні уклади формування і реалізації економічних інтересів, постійної рекурсії яких вимагають внутрішні прагнення самих акторів до: підтримання рівня функціонування і розвитку, необхідного для виживання у поточних економічних умовах, мінімального ступеня віддачі від економічних дій, обсягу капіталу, достатнього для протистояння наявним економічним загрозам;

- конструкти економічної поведінки в процесі формування і реалізації економічних інтересів, сформовані на основі власного досвіду; відібрані акторами в процесі господарської еволюції і прогресивного розвитку, асимільовані до економічної дійсності форми і способи реалізації економічних інтересів, реплікацію найбільш ефективно реалізованих форм власних економічних інтересів та нових форм і способів відтворення економічних інтересів, запозичених у інших акторів;

- ретрансляцію інтересів економічних груп та об'єднань, трудових колективів, домогосподарств, до яких входять актори, у зв'язку з необхідністю задоволення своїх індивідуальних потреб в економічних благах, збереження власних доходів, робочих місць, наявних виробничих потужностей, ринків збуту, отримання нових перспективних можливостей, сфер прикладання економічних інтересів, способів економії ресурсів від участі в економічному угрупованні тощо, тобто через узгодження колективних економічних інтересів з ендогенними індивідуальними інтересами;

- риформінг ендогенно-індивідуальних та колективних інтересів через дію екзогенних інституційних фільтрів – норм і законодавства в сфері господарювання, узвичаєнь, правил і традицій економічної практики, договірних обмежень, державних стимулів/бар'єрів, внутрішньогрупових кодексів економічної поведінки тощо, і утворення на цій основі нової іпостасі мікроекономічних інтересів.

Таким чином, відтворення економічних інтересів у мікроплощині виступає інтегральним і комплементарним сполученням стійких ендогенних орієнтацій акторів як економічних одиниць, колективних економічних прагнень та екзогенних трансформаційних обмежень. На мікрорівні відтворення економічних інтересів утворюються поліструктурні горизонтальні зв'язки і взаємодії (прямі і зворотні, між економічними акторами однієї спільності), а також формуються вертикалі (в основному прямі та інколи зворотні, між ієрархічними підрівнями підприємства, державою і підприємствами, виробником і споживачами) та діагоналі взаємотрасформаційних зв'язків (прямі і зворотні) із множиною підсистем відтворення інтересів економічних акторів на різних рівнях, що одночасно знаменує перетікання мікроплощини у макроплощину взаємозв'язків і взаємодій. Відтворення економічних інтересів національної економіки тим самим враховує усю систему потреб, мотивів, інтересів, які чинять вплив на їх подальшу реалізацію і забезпечення їх рекурсії,

економічну поведінку і дії усіх економічних акторів на внутрішньо-національному рівні та одночасно вплив зовнішнього середовища на її стан і розвиток.

Макроплощина системи відтворення економічних інтересів охоплює рівень національної економіки і втілює в собі:

- як автономна цілісна субстанція – взаємодію з іншими економічними та неекономічними системами (більш високого порядку, рівними за рангом) – системами держави, інститутів, соціуму; системами суспільного відтворення, відтворення капіталу та інших економічних ресурсів; системами політичних, соціальних, етичних інтересів акторів тощо. Взаємодія зі спорідненими та неспорідненими системами дає можливості економічним акторам використовувати усі їх переваги і новації, уникати перекосів, наявних в «інших» системах, народжувати нові форми економічних інтересів, механізмів їх реалізації і відтворення, більш ефективно втілювати прагнення до збільшення економічної вигоди та зниження витрат. Одночасно «інші» системи отримують аналогічні зворотні реакції від взаємозв'язків із макроплощиною відтворення економічних інтересів, що матиме синергетичний ефект для усіх сторін взаємодії, призведе до зміни та оновлення параметрів взаємодіючих систем, активного обміну і дифузії інтересів. Одночасно зазначена взаємодія може призвести до спаду і деструкції макроплощини відтворення економічних інтересів у випадку згасання підтримуючого впливу держави та інших інститутів, цілеспрямованого руйнування секторів, галузей економіки, втрати економічної і географічної території, політичних цілей, протиріччя суспільним інтересам тощо;

- взаємодію з її підсистемами – мікроекономічного відтворення інтересів акторів (домогосподарств, підприємств (фірм), їх об'єднань і окремих груп, мереж і організацій), сферами прикладання інтересів та забезпечення їх функціонування і регулювання тощо. У зазначеній взаємодії відбувається прямий і зворотній комплементарний взаємовплив мікро- та макроплощин, економічної активності акторів мікрорівня щодо формування та реалізації своїх соціально-економічних інтересів та відповідної мікроекономічної реакції на неї (захисту/охорони/стимулювання або деструкції/стримування/унеможливлення) і навпаки. Одночасно економічні прагнення акторів мікроплощини, їх зацікавленість в розвитку певних видів діяльності, здійсненні економічних операцій, у появі нових субформ власності, ринків збуту, сучасних форм економічної взаємодії конструюють мікроекономічні інтереси і визначають пріоритети їх відтворення на макрорівні. Суміжність, перетинання, доповнення, імплікація економічних інтересів мікро- і макроплощин мають своїм наслідком трансформацію, переродження і розвиток всіх вимірів і рівнів системи відтворення економічних інтересів;

- трансформаційні перетворення в результаті руху і розвитку зазначеної системи на основі процесів інтеграції, реконструкції всередині самої системи, а також в її підсистемах, у зовнішньому середовищі. Кількісні або якісні, екстенсивні або інтенсивні зміни – в економічній поведінці акторів, глибини і тривалості відтворення ними своїх економічних інтересів – визначають відповідний тип їх відтворення на макрорівні та подальший висхідний/низхідний рух системи в цілому. Інтеграція і реконструкція в результаті змін ендогенного та екзогенного середовища дають нові імпульси до оновлення і розвитку системи, підвищення ступеня її самоорганізованості, кореляції різних рівнів системи, взаємопроникнення і взаємокоординації взаємодіючих між собою систем відтворення економічних інтересів.

Тобто поліструктурна динамічна макроплощина утворюється і розвивається в просторі і часі, зберігає можливості відносно стійкого відновлення на основі постійної генерації нових метаболістичних конструктів в процесі комплексної взаємодії зазначених підсистем, формування взаємодіючих між ними, зв'язків з економічними і соціальними системами більш високого/нижнього рівня, трансформації ендогенних сил та екзогенного простору. Відповідно відтворення економічних інтересів на макрорівні набуває нової структурної форми, відмінної від її підсистем, нових системних властивостей і якостей, параметрів і функцій, нових гетерогенних взаємозв'язків, інтеграційної ентропії і взаємодифузії.

Мегаплощина відображає глобальний рівень відтворення економічних інтересів – між національними економіками в межах світового господарства. Відтворення інтересів у зазначеній площині характеризується взаємопроникненням інтересів інших країн у систему національного відтворення інтересів, їх антагоністичною боротьбою і узгодженням, а також кооперацією та інтеграцією міжнародних економічних акторів з метою вирішення конфліктів інтересів і втілення їх економічних прагнень. У зазначеній площині наявні вертикальні (від найсильніших світових економічних акторів до більш слабших), горизонтальні (серед міжнародних економічних акторів зі

спільними економічними інтересами або пов'язаних один з одним спільними економічними інтересами, приналежністю до інтеграційного угруповання); прямі, зворотні і мережеві зв'язки. У мегаплощині найбільш інтенсивне відбувається процес відтворення економічних інтересів у зв'язку з наявністю на зазначеному зрізі найбільш стійких відносин і зв'язків між світовими економічними акторами, більшою зацікавленістю країн у захисті всієї системи своїх внутрішніх інтересів (політичних, соціальних, етичних, культурних тощо), які прямо детермінують з економічними, інтенсивністю взаємодії національних економік у зазначеній площині через заключення різноманітних угод, прийняття відповідного законодавства, реалізацію інвестиційних проектів, кооперацію та інтеграцію в межах спільних об'єднань тощо. Для ядра світового господарства, представленого найрозвиненішими країнами світу і крупними ТНК, характерне відтворення економічних інтересів із найбільшою інтенсивністю, тривалістю, глибиною та ґрунтовністю. Малі економіки вимушені поступатися вимогам великих економік, крупних корпорацій і сприяти реалізації, в першу чергу, економічних інтересів останніх, а не втілювати власні національні інтереси. І таким чином, ядро світового господарства по суті рестрикціонує відтворення економічних інтересів на його периферії. Одночасно у мегаплощині наявний і зворотній зв'язок, коли малі економіки прагнуть реалізувати свої інтереси у тимчасово вільних фінансових ресурсах шляхом запозичення у великих економік, залученні інвестицій та інновацій, придбанні технологій і відкритті нових ринків, що означатиме одночасний процес формування і реалізації економічних інтересів великих економік. Зазначені процеси характеризують наявність симбіозу в процесі відтворення інтересів у мегаплощині і відображають процеси взаємного розвитку взаємодіючих у даній системі економік.

Взаємодія і взаємозв'язки економічних акторів між нано-, мікро-, макроплощинами утворюють мезоплощину відтворення економічних інтересів. Остання екстраполюється в економічних інтересах певної території, галузі, сфери економічної діяльності, гендерного зрізу тощо. *Мезорівень* відображає взаємозв'язки в процесі економічного вибору та економічної поведінки акторів, які наявні між рівнями відтворення інтересів національної економіки та мікро- (домогосподарств, підприємств, економічних груп тощо) і нанорівнями. При цьому множина зв'язків буде мати переважно вертикальний (регулюючий вплив від держави до певних мезозрізів, від інститутів до певних економічних груп, від економік іншого світу до вітчизняної економіки) та зворотний, а також горизонтальний характер (між регіонами, територіями, групами щодо реалізації їх спряжених економічних інтересів).

Мезоплощина є локально-суміжним рівнем, який стикається і контактує зі всіма площинами у системі відтворення економічних інтересів. Її функціональна роль включає: підвищення ефективності взаємодії економічних акторів з інститутами, інституціями; удосконалення механізму відтворення економічних інтересів на рівні певного мезоекономічного зрізу; зміну структурних пропорцій і масштабів інтересів у мезоекономіці, їх узгодження з інтересами держави; взаємодія з іншими площинами відтворення інтересів в процесі вирішення суміжних питань.

Висновки. Таким чином, застосування системного і міждисциплінарного підходів дозволили розкрити зміст відтворення економічних інтересів як:

- відособленої економічної системи, єдність і цілісність якої формується через утворення взаємозв'язків, взаємовідносин між економічними акторами на основі їх взаємодії в процесі формування, реалізації та відтворення економічних інтересів, синтезу і взаємоузгодження гетерогенних економічних прагнень абсолютно різних економічних акторів;
- поліплощинну багатомірну структуру, яка розвивається та узгоджується на основі руху, інтеграції, реконструкції і трансформації всередині самої відтворювальної системи, в її підсистемах та зовнішньому середовищі через метаболізм, дифузію, взаємоперехід різних зрізів і площин формування і реалізації економічних інтересів, утворення площинних, міжплощинних, системних і міжсистемних зв'язків і взаємодій;
- утворення, яке системне враховує багатоманітність, неоднорідність, змінність інтересів у динаміці, мінливість економічної поведінки та економічних дій акторів щодо їх реалізації, а також інституційний, мережевий, суспільний, внутрішньогруповий, міжнародний і т. д. вплив, що характеризує його як комплексну просторово-часову субстанцію постійного відновлення процесів формування і реалізації економічних інтересів, тобто втілення ланцюжка: інтереси-наміри-дії-результат.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д. Людиноцентричність парадигмальних зрушень в економічній теорії XXI ст. // *Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. – С. 15-20.

2. Канапухин П. А. Закономерность эволюции экономических интересов и механизмы их реализации в экономике России : дисс. ... доктора экономических наук : 08.00.01 / П. А. Канапухин. – Воронеж, 2009. – 409 с.
3. Тарасевич В. К гносеологии государственного капитализма / В. Тарасевич // Проблемы економіки та політичної економії. – 2017. – № 1. – С. 59-82.
4. Чернецова Н. С. Экономическая природа и эволюция системы экономических интересов : Дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / Н. С. Чернецова, М., 2003. – 411 с.
5. Белобородова Т. Взаимосвязь экономических интересов и социально-экономических институтов / Т. Белобородова, Н. Чернецова. // Экономические науки. – 2009. – №11(60). – С. 63-67
6. Исраилова Э. А. Механизм согласования экономических интересов субъектов рыночного хозяйства : диссертация ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Э. А. Исраилова. – Ростов-на-Дону, 2009. – 169с.
7. Рокоча В. Глобалізаційні чинники трансформації національних економічних інтересів / В. Рокоча // Вісник КНТЕУ. – 2004. – №1. – С. 41-50
8. Юрьев В.М. Экономические интересы и их реализация в транзитарной экономике: Дисс. д.э.н. / В.М. Юрьев. – М., 1997. – 360с.
9. Мельник С. І. Сутність і класифікація національних економічних інтересів / С. Мельник, І. Горбан, М. Цуп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 57-66.
10. Рассказова Н. В. Устойчивое развитие социально-экономической системы в контексте теории интересов / Н. В. Рассказова // Философия хозяйства. – 2013. – №5. – С. 149-158.

References

1. Bazilevich V.D. (2017) Lyudinotsentrichnlst paradigmnlh zrushen v ekonomlchnly teoriYi XXI st. [Man-centricity of paradigmatic shifts in the economic theory of the XXI century], Paradigmnl zrushennya v ekonomlchnly teoriyi XXI st.: Materiali III Mizhnarodnoyi naukovo-praktichnoyi konferentsiyi, K., Kiyivskiy natsionalniy univrsitet Imeni Tarasa Shevchenka, pp.15-20.
2. Kanapuhin P. A. (2009) Zakonomernost evolyutsii ekonomicheskikh interesov i mehanizmyi ih realizatsii v ekonomike Rossii [The regularity of the evolution of economic interests and the mechanisms for their implementation in the Russian economy], diss. ... d-ra ekon. nauk, 08.00.01, Voronezh, 409 p.
3. Tarasevich V.N. (2017) K gnoseologii gosudarstvennogo kapitalizma [To the epistemology of state capitalism], Problemi ekonomiki ta politichnoi ekonomii, no 1: 59-82.
4. Chernetsova N. Ekonomicheskaya priroda i evolyutsiya sistemyi ekonomicheskikh interesov [The economic nature and evolution of the system of economic interests]: diss. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.01, M., 2003, 411 p.
5. Beloborodova T., Chernetsova N. (2009) Vzaimosvyaz ekonomicheskikh interesov i sotsialno-ekonomicheskikh institutov [The relationship of economic interests and socio-economic institutions]. Ekonomicheskije nauki, no11(60): 63-67
6. Israilova E. A. (2009) Mehanizm soglasovaniya ekonomicheskikh interesov sub'ektov ryinochnogo hozyaystva [The mechanism of coordination of economic interests of subjects of market economy]: diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01, Rostov-na-Donu, 169 p.
7. Rokocha V. (2004) Globalizatsiynl chinniki transformatsiYi natslionalnih ekonomlchnih Intereslv [Globalization factors of the transformation of national economic interests], Vlsnik KNTEU, no1: 41-50
8. Yuryev V. Ekonomicheskije interesy i ih realizatsiya v tranzitarnoy ekonomike [Economic interests and their realization in the transit economy]: diss. ... d-ra ekon. nauk, M., 1997, 360 p.
9. Melnik S., Gorban I., Tsup M. (2014) Sutnist i klasifikatsiya natslionalnih ekonomichnih interesiv [Essence and classification of national economic interests], Naukoviy visnik Lvivskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav. seriya ekonomichna, Vip. 1: 57-66.
10. Rasskazova N. V. (2013) Ustoychivoe razvitie sotsialno-ekonomicheskoy sistemyi v kontekste teorii interesov [Sustainable development of socio-economic system in the context of the theory of interests], Filosofiya hozyaystva, no 5: 149-158.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Смєсова Вікторія Леонідівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»,
пр. Гагаріна, 8, м. Дніпро, Україна, 49005
e-mail: smesova_vl@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Смесова Виктория Леонидовна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики,
ГБУЗ «Украинский государственный химико-технологический университет»,
пр. Гагарина, 8, г. Днепро, Украина, 49005
e-mail: smesova_vl@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Smiesova Viktoriya Leonidivna, PhD of Economics, Associate Professor, Associate Professor
Department of Theoretical and Applied Economics,
Ukrainian State Chemical-Technological University,
8 Gagarin ave., Dnipro, Ukraine, 49005
e-mail: smesova_vl@ukr.net

Рецензент: Гармідер Л.Д., завідувач кафедри економіки промисловості та організації виробництва, доктор економічних наук, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет».

УДК 304:351.862.4-054.73(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219754

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Шимченко Л.А.

Предметом дослідження є проблеми внутрішньо переміщених осіб в контексті існуючого в Україні «суспільства ризику» та при необхідності забезпечення консолідації українського суспільства в умовах гібридної війни.

***Метою статті є:** дослідити проблему внутрішньо переміщених осіб в Україні з позицій соціальної безпеки.*

Теоретичною та методологічною основою роботи послужили нормативні акти України, друковані періодичні матеріали та інтернет-ресурси.

***Результати роботи.** Акцентується увага на наявності в Україні ознак «суспільства ризику» і система вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб є тому одним із доказів.*

***Галузь застосування результатів.** Матеріал доцільно застосовувати при проведенні лекційних та семінарських занять з курсів Соціальної економіки, Соціально-економічної безпеки, Національної економіки.*

***Висновки.** Основні зусилля органів влади на всіх рівнях повинні концентруватися на розробці та ефективному впровадженні системи соціально-економічних та культурних змін для швидкої соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, задоволення їх найбільших потреб через створення нових робочих місць та будівництво повноцінного житла, залучаючи переселенців до суспільного життя територій їх тимчасового перебування.*

***Ключові слова:** внутрішньо переміщені особи, «суспільство ризику», соціальна політика, соціальна безпека, соціалізація, ідентифікація особи, самовизначення громадян.*

ПРОБЛЕМЫ ВНУТРЕННЕ ПЕРЕМЕЩЁННЫХ ЛИЦ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Шимченко Л.А.

***Ключевые слова:** внутренне перемещённые лица, «общество риска», социальная политика, социальная безопасность, социализация, идентификация личности, самоопределение граждан.*

PROBLEMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE CONTEXT OF ENSURING SOCIAL SECURITY IN UKRAINE

Shymchenko L.A.

***The subject of study** is problems of the internally displaced persons in the context of a «risk society» existing in Ukraine and providing consolidation of the Ukrainian society under conditions of the hybrid warfare, if necessary.*

The article purpose is to examine a problem of the internally displaced persons in Ukraine from the standpoint of social security.

Theoretical and methodological frameworks of the work encompass legislative acts of Ukraine, print periodicals and Internet resources.

Research results. The author focuses on existence of features of the «risk society» in Ukraine. A system for solving problems of the internally displaced persons is one of evidences of this fact.

Sphere of application of the results. It is expedient to apply the obtained results in holding lectures and workshops in Social Economics, Socio-economic Security and National Economy.

Conclusions. The public authorities at all the levels should concentrate their efforts on development and effective implementation of a system of socio-economic and cultural changes for more rapid social adaptation of the internally displaced persons, meeting their greatest needs through creation of new jobs and construction of permanent housing, involving the displaced persons in the social life of territories, where they temporary stay.

Key words: internally displaced persons, «risk society», social policy, social security, socialization, person identification, self-determination.

Topicality of the research. Considering a state as the main center of social domination aimed at ensuring guarantees and conditions for sustainable public and political development, the durable and stable economic growth, effective control over public funds and gradual expansion of welfare to all segments of a population, the author concludes that the Ukrainian state may be attributed to non-effective or failed states. Avoiding the latter term, the author refers to non-efficiency, particularly emphasizes one very painful aspect – a social policy regarding socially vulnerable categories of the population. There are 1.7 million internally displaced persons and 2.8 million persons with disabilities in Ukraine and 60% of Ukraine's population is living below the poverty line (up to \$1.9 per day), Neal Walker, UNDP Resident Representative in Ukraine, officially said while presenting in June 2017 the UNDP's Human Development Report [1]. Hence, the theme chosen for research is of great importance.

Level of scientific development of the research topic. A considerable number of Ukrainian scholars such as E.M. Libanova, V.N. Novikov, L.M. Cherenko, O.V. Makarova, O.M. Palii, O.M. Khmelevska, L.P. Duma, Z.V. Medvid, N.P. Boretska, S.I. Pantsyr, T.V. Semyhina, etc. develops a matter of a social policy in own scientific papers. Their researches mainly orient towards examination of theoretical and methodological, methodical and applied issues regarding a system of social protection of the population, the increase of its effectiveness and further enhancement. Scientific papers of U. Beck, N. Luhmann, A. Giddens, C. Lau, as well as O. Yanytskyi, V. Zubkova, S. Yakovleva, V. Ibrahimov, et al. have scientifically contributed to studying an issue of social protection of the population under conditions of the «risk society». However, some theoretical and practical matters, particularly those concerned with new tendencies and innovative processes in the system of social services of Ukraine, especially those related to social security of the internally displaced persons, have not been sufficiently researched.

The article purpose consists in examination of a problem of the internally displaced persons in Ukraine from the standpoint of social security.

Presentation of the main research results. According to the Constitution of Ukraine, the state is a social state guaranteeing a high level of social security and social protection of its citizens. Achieving such level is possible owing to undertaking an effective social policy by particular entities, activity of which is stipulated by the certain social interests and is based on particular legal acts. Such entities encompass public authorities, local self-governance, non-governmental organizations and voluntary organizations. The international law declares that a state, which determines general frameworks, a purpose, goals, priorities, a legislative basis of a social policy and puts the latter into practice, is a major subject of its implementation. The main indices of effectiveness of a state's social policy include a level of welfare, education, population health, social stability, constructiveness of social relations, etc. We will try to ascertain what features are inherent to modern Ukraine in the context of social security.

For the last four years, there have been cardinal breakthroughs in Ukraine: the Revolution of Dignity took place; the European vector of development was enshrined in the government policy; the national economy faced the profound world and civilizational crisis; the state defends own right to existence through diplomatic channels and military means. Temporary occupation of the certain territories and the conduct of anti-terrorism operation considerably affect socio-economic development of the state now. There have been numerous forced relocations in Ukraine since 2014. According to data of social security departments of regional administrations and the Kyiv city State Administration, 1,493,057 million persons or 1,218,611 million families from the Donbas and Crimea were registered as at February 5, 2018 [2].

In September 2017, the European Commission raised the question about distribution of 50,000 refugees from conflict zones of the Middle East and Africa between the EU member countries. Nevertheless, only 16 of the 28 EU member countries proposed to shelter refugees, preparing 34,000 places for them as at mid-November 2017 [3]. According to the world information sources, 65.6 million persons have been forced to leave their homes by the end of 2016. This year alone, about 10.3 million persons left their homes. Within the period 2011-2016, 12 million persons, or approximately 2/3 of a country's population, have migrated from Syria [4].

Such number of relocation of people one way or another demonstrates formation of the «risk society». Let us remind that the German sociologist Ulrich Beck in his scientific paper «Risk Society, Towards a New Modernity» has formulated a term of the «risk society» for the first time. The scientist has linked its sense with security as a normative ideal of the present era. A profound conflict and breakdown within the very society emerges because the industrial society has produced goods as well as a large number of global and extra social risks, which are not always controlled by a human. A majority of social entities ceases to realize and support functional obligations of their activities at the required level. Correspondingly, social consciousness more and more accuses of posing threats such as criminalization of economies and states, ecological problems and deterioration of health of the planet's population, unemployment and poverty, devaluation of family and general social relationships, the increase of irresponsibility in a society or state rather than focuses on achieving a certain level of welfare.

In addition, U. Beck has placed social architecture and political dynamics of civilizational threats to own existence at the heart of his research. The scholar has set out these threats in five theses:

- risks emerging at the highest stage of development of productive forces (in particular, consequences of the influences of toxins and pollutants in foodstuffs, which are beyond our perception...). They induce systematic and often irreversible harm, but generally remain invisible. These risks only exist in terms of (scientific and non-scientific, reliable or unreliable) knowledge about them.

- means of information and means for examination of an extent of a risk become the core social and political positions.

- determination and growth of risks stipulate situations being dangerous for a society. Although risks to some extent demonstrate the social and class structure, they bring different logic into play: «risks of modernization sooner or later also strike those produce or profit from them». Even the rich and powerful are not safe from hazards to health, legitimization, property and profit. Simultaneously, risks produce and expand new global inequalities between underdeveloped and developed countries as well as among the developed countries themselves.

- civilizational risks are big business. They are a bottomless barrel of infinite and self-producible demands. With economic benefits from produced risks, a society faces the hazards and forms the political potential of the risk society.

- in the risk society consciousness determines being. Potential of the risk society must be analyzed from the standpoint of categories of the origin and diffusion of knowledge about risks.

Publicity and governments interfere in spheres previously considered «unpolitical», undertaking a «policy of elimination of causes in the industrialization process itself». There is the public dispute over defining risks. The political potential of catastrophes emerges in the risk society [5, p. 77].

Without going into detail, the author may assert there are all the features of the «risk society» in Ukraine. The system of solving the problem of the internally displaced persons is a clear example of this. The conflict is concerned with tangible goods and the loss of confidence in the future and traditional lifestyle. Circumstances such as the change of human values, military actions and the loss of an enormous number of young lives for a long time against a background of offshore accounts of a part of Ukrainian citizens and increasing wealth of those responsible for stability in the country cause the social and political potential of catastrophes.

A process of formation of various social structures, establishing interrelations, seeking balance in the social environment, delimitation of interests of different socio-political forces occur during the whole period of transformation under military conditions. At the same time, processes of socialization (re-socialization), seeking own identity, self-determination of the citizens, which take the form of a wide range of contradictory and, frequently, radical aspirations occur in the country [6, p. 7].

The author agrees with the widespread view that migrants are a new element of a social environment, which decreases a general level of safety of various groups of a host population and produces different types of risks [7, p. 61]. Current migration needs formation of a managing system that would operate as an independent social institution being able to accomplish new goals through principally new methods. The

legislation of Ukraine does not determine a concept «internal forced migration», but uses a term «internally displaced person» (IDP). In accordance with Article 1 of the Law of Ukraine «On Ensuring of Rights and Freedoms of *Internally Displaced Persons*», an *internally displaced person* is a citizen of Ukraine, foreigner or stateless person lawfully residing in the territory of Ukraine that was forced to leave his place of residence as a result of or in order to avoid negative impact of armed conflict, temporary occupation, widespread violence, violations of human rights and disasters of natural or man-made origin [8, p. 7].

From the point of view of an ordinary citizen, the very definition does not contain an element of state's fault and responsibility for lack of actions on elimination of a source of the problem related to forced replacement. Uniqueness of each person and person's problems has not been taken into account in formulation of types of aid for forcibly displaced persons: one has just driven his BMW from Donetsk to Kyiv and expects for returning home and another has fled bombardments because of a clear threat to the life. Such acceptable forms of solving the problem of forcibly displaced persons (FDPs) have stipulated emergence of a so-called phenomenon «lonely crowd», i.e. loneliness in a crowd, concentration of dispersed persons managed by other persons in qualitatively new and critical circumstances. If the persons remain under a state of such «crowd» for a long-term, their consciousness will change catastrophically. Social catastrophes become one of forms of such inverted consciousness [9, p. 137].

The largest number of the FDP has been deployed in the Kharkiv, Luhansk, Donetsk, Dnipropetrovsk, Zaporizhzhia, Kyiv regions and the city of Kyiv. A total of the internally displaced persons includes more than 771.8 thousand pensioners, 49.8 thousand people with disabilities and 227.4 thousand children. In general, a number of families, who received one-time assistance during January-November 2017, accounts for 1,875,842 families (a monthly average number accounts for 170,531). The government provided financial help amounted to 2.579,9 UAH million as at November 16, 2017 [10].

Not only does the state, but non-governmental organizations, volunteer groups, certain funds and indifferent people deal with problems of the FDPs. Drawing on results of research of the UN Refugee Agency (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR) conducted in February-March 2017, the author indicates problems concerned with discrimination, administrative and bureaucratic impediments to the implementation of their rights, housing problems, absence of prospects for integration in the territory of residence and the deep concern about search for long-term decisions. Many of them feel hopelessness and isolation in spite of years lived in Ukraine. Those, who have gained the refugee status or additional protection, face problems related to opportunities of naturalization and stable living in Ukraine.

Problems of the FDPs and persons facing a threat of displacement comprise high rent, absence of employment prospects, difficulties in receiving state subsidies for compensation of high costs for municipal services and understanding that there are less and less chances to return to a former place of residence in the near future. The FDPs consider administrative and procedural obstacles, absence of the political will, coordination and understanding on the part of governmental officials to be the main reasons of their problems. Many of FDPs suffer discrimination from the Ukrainian society and conclude that governmental officials do not apply sufficient efforts to ensure a FDP full access to own rights [11].

Social and cultural aspects of the forced internal migration are also worth paying especial attention to while examining problems of the FDPs. The internally displaced persons are forced to abandon their traditional usual way of life, rules and ways of behavior and to accept new ones. Such steps frequently result in a cultural shock and psychological trauma. What reasons do cause such consequences? Why is it so important? The author will try to analyze these reasons on level of socio-cultural importance of national identity, where dominating identity gives name to a country (state) and give its life meaning. Dominating identity is referred to as self-identification of a human with a certain society, its values, history, a territory, culture, state and legal institutions, which is a determinative factor of implementation and protection of the internal and external interests of a personality. The main purpose of formation of person's dominating identity is achievement of psychological understanding a unity of destinies of all members of a nation regardless of their ethnic origin, formation of a sense of responsibility for existence and development of a nation, willingness to protect its freedom and independence. The weakness of national identity leads to the increase of a tendency, which is inherent to representatives of ethnical groups compactly settled in some regions of the country, to identify themselves with the people of neighboring countries. Such weakness is an incentive for adjacent states to create scenarios of «protection own citizens» in these territories [12, p. 178].

Triggering the war, Russia used the idea of «protection of own citizens» in the territories of Ukraine. More and more researchers point to a low level of Ukrainian identity in Crimea and the Donbas. There was a time when the state did not take notice of a problem related to prevailing regional identification and a low figure of Ukrainian identity of citizens dragged into the military confrontation in the east of Ukraine and

Crimea. Weakening and «blurring» the Ukrainian identity generate separatism. Hence, pro-Soviet Russian self-identity of inhabitants of the eastern and southern regions as well as denial of striving to European values expressed by a majority of the Ukrainian population have led to a political and socio-economic conflict and fostered support of the Russian Federation's aggression against Ukraine.

The European-oriented Ukrainian identity of a part of citizens from the Donbas and Crimea has become a driving force of mass migration processes in Ukraine. To some extent, such process has fostered emergence of a new type of a «cultural archetype»: self-determination of Ukrainians; uncertainty regarding the future; the distrust of the existing authorities; the search and usage of alternative ways of life support; insuppressibility and recklessness; leaving it up to the fate rather than relying on own self-governing will in relation to lifetime achievements.

Consequently, a socio-cultural phenomenon has become one of key phenomena in the system of forced internal migration. The Ukrainian identity as a basis of the socio-cultural phenomenon is a determinative framework of state-building being able to affirm our national continuity and distinctiveness and, thus, to irreversibly legitimize a fact of existence of the Ukrainian state and nation. The exclusive nature of Ukraine should provide appearance of general Ukrainian senses, meanings, an outlook paradigm and integrity of a cultural environment, i.e. all the components united by a conception of identity. The Ukrainian identity is the determinative background for formation of democratic frameworks underlying the life of the society and national state. Such status for Ukraine is enshrined in documents of the UNO and UNESCO [12, p. 179].

Conclusions. The public authorities at all the levels should concentrate their main efforts on development and effective implementation of a system of socio-economic and cultural changes for more rapid social adaptation of the internally displaced persons, meeting their greatest needs through creation of new jobs and construction of permanent housing, involving the displaced persons in the social life of territories, where they temporary stay.

In the process of rendering various services, governmental officials have to avoid location-dependence and provide access to services at the place of actual residence rather than at the registered place of residence. Moreover, governmental officials should widely disseminate information on opportunities of employment, proposing, if necessary, flexible forms of employment, fly-in fly-out jobs, part-time employment and remote jobs. They should formulate a system of proposals regarding affordable housing for labor migrants on a basis of public-private partnership.

References

1. V Ukraini 60% naselennia zhyvut za mezheiu bidnosti – OON [In Ukraine, 60% of the population live below the poverty line – UN]. Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/news/society/v-ukrajini-60-naselennja-perebuvajut-za-mezheju-bidnosti-oon-180908.html>.
2. Minsotspolityky [The Ministry of Social Policy]. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua/news/14748.html>.
3. Yunker shokovanyi tym, u yakomu «pekli» zhyvut bizhentsi u Livii [Junker is shocked that refugees live in Libya as in «hell»]. Retrieved from <http://www.dw.com/uk>.
4. OON: 65,6 miliona osib u sviti vymusheno zalyshyly svoiu domivku [UN: 65,6 million people in the world are forced to leave their homes]. Retrieved from <http://www.dw.com/uk>.
5. Kuzmenko T.M. (2010). *Sotsiologhiia [Sociology]*. Kyiv : Center for Educational Literature. 320 p.
6. Balakirieva O.M. (2014). *Naukovyi analiz i dokazove obgruntuvannia – uspikh stratehii rozvytku ta konkretnykh dii [Scientific analysis and evidence base – the success of development strategies and concrete actions]*. *Ukrayinskyi Sotsium [Ukrainian Society]*. no. 3 (50). pp. 7-9.
7. Shlykova E.V. (2008). *Sotsyal'naya priyemlost' novovvedenny mihratsyonnoho zakonodatel'stva [Social acceptability of innovations in migration legislation]*. *Sotsyologicheskiye Issledovaniya [Sociological Studies]*. no. 2. pp. 56-65.
8. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishnio peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706-VII [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine dated October 20, 2014, no. 1706-VII]. *Ofitsiyni Visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]*. (2014). no. 4.
9. Nadraha V.I. (2015). *Problemy vymushenoї vnutrishnioї mihratsii naselennia v konteksti «suspilstva ryzyku» [Problems of Forced Internal Migration in the Context of a «Risk Society»]*. *Ukrayinskyi Sotsium [Ukrainian Society]*. no.1 (52). pp. 135-141.
10. *Sotsialna sfera – reformy v dii (Za materialamy Minsotspolityky) [Social sphere – reforms in action (Based on the materials of the Ministry of Social Policy)]*. Retrieved from <http://ipzn.org.ua/2017/12>.

11. *Ukraina. Spilna otsinka potreb 2017 [Ukraine. Joint Assessment of Needs 2017]. Retrieved from http://unhcr.org.ua/attachments/article/1527/UKRAINE%202017%20PARTICIPATORY%20ASSESSMENT_UKR_WWW.pdf.*

12. Stepiko M.T., Chernenko T.V. (2017). *Ukrainska identychnist yak vyznachalna zasada protydii rosiiskii ahresii [Ukrainian Identity as Defining the Basis of Resistance to Russian Aggression]. Stratehichni priorytety [Strategic Priorities]. no. 3 (44). pp. 178-183.*

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шимченко Людмила Анатоліївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри економіки

Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08400, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шимченко Людмила Анатольевна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры экономики

Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08400, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Shymchenko Liudmyla Anatoliivna, Ph.D in Philosophy, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Economics

Hryhorii Skovoroda Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogic University, State Higher Education Institution

Sukhomlynskoho, 30, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv Region, Ukraine, 08401

УДК 338.43.02

DOI: 10.5281/zenodo.1219760

СПЕЦИФІКА І ЗАКОНОМІРНОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНИХ ВІДНОСИН В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Шульга О.А.

Аграрні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи мають як спільні риси, так і національні особливості. Вивчення досвіду ринкових реформ в аграрному секторі цих країн має важливе значення для виявлення тенденцій та закономірностей трансформацій аграрних відносин, адже дозволить розробити виважену стратегію та тактику подальших ринкових реформ в аграрному секторі України та повніше врахувати при цьому негативні чинники, які мали місце в умовах трансформаційних процесів у сільському господарстві країн з перехідною економікою.

Предмет дослідження – закономірності та суперечності формування нової системи економічних відносин в аграрному секторі країн з перехідною економікою в результаті його ринкової трансформації. Для з'ясування і розкриття даного питання були застосовані діалектичний та системний підходи, історичний метод, методи аналізу і синтезу, узагальнення та інші. Мета статті – з'ясувати специфіку та закономірності трансформації аграрних відносин в країнах Центрально-Східної Європи, визначити суперечності проведених трансформацій.

Проведення аграрних реформ у країнах з перехідною економікою Центрально-Східної Європи можна умовно поділити на три періоди: на першому етапі – стратегічним завданням була структурна реформа аграрного сектора, в основі якої лежала приватизація землі; на другому етапі відбулася радикальна зміна напрямку внутрішньої аграрної політики в напрямку політики підтримки цін і ринків, експортних і імпорتنих обмежень; на третьому етапі відбувалася (а в деяких країнах вже відбулася) підготовка до вступу в ЄС. Ціллю аграрних реформ в країнах Центрально-Східної Європи було перетворення аграрного сектору їх національних економік на ринково орієнтований сектор економіки. Для досягнення цієї цілі були поставлені такі завдання: приватизація землі і реорганізація колишніх сільськогосподарських підприємств, структурна перебудова аграрного сектору; лібералізація ринків, проведення

приватизації у суміжних галузях агропромислового комплексу, формування ринкової інфраструктури; формування нової державної агропродовольчої політики.

Зміст та результати проведених реформ великою мірою, особливо на першому етапі, визначалися стартовими умовами, які різнилися в окремих країнах Центрально-Східної Європи. Спільними результатами аграрних трансформацій майже в усіх країнах стали: утвердження багатокладності форм власності і форм господарювання на селі; запровадження ринку землі, контрольованого державою; зменшення частки сільського господарства у виробництві валового внутрішнього продукту в національних економіках та зменшення частки зайнятих у виробництві сільськогосподарської продукції тощо.

Аналіз змісту і результатів проведених аграрних реформ в країн Центрально-Східної Європи дозволяє зробити наступні висновки щодо закономірностей трансформації аграрних відносин: у тих країнах, де відбувалася реституція, спостерігалася затягування земельної реформи та уповільнення структурної реформи; більш вигідні стартові позиції для проведення приватизації землі і структурної реформи аграрного сектора мали країни, де приватизація в інших галузях відбулася до проведення аграрної реформи, а аграрні перетворення почалися вже за умови макроекономічної стабілізації; загальною закономірністю для країн для всіх країн було більш повільне реформування державних підприємств порівняно з колективними; успіх реформування значною мірою визначався ступенем визнання необхідності і суті реформ сільським населенням; після проведення структурної реформи у аграрних секторах цих країн склалася бімодельна структура господарювання з різною часткою дрібних та крупних господарств; у результаті аграрних трансформацій у більшості країн зменшилась як частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті країн, так і частка зайнятих у галузі; ефективність процесів реформування значною мірою залежить від інституційних трансформацій в економіці і суспільстві; успіх аграрної реформи залежить від послідовності, комплексності та системності реформаційних заходів та загальної макроекономічної ситуації в країні тощо.

Ключові слова: аграрний сектор, приватизація, лібералізація, структурна перебудова економіки, відносини власності на землю, суперечності.

СПЕЦИФИКА И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ АГРАРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Шульга О.А.

Аграрные трансформации в странах Центрально-Восточной Европы имеют как общие черты, так и национальные особенности. Изучение опыта рыночных реформ в аграрном секторе этих стран имеет важное значение для выявления тенденций и закономерностей трансформации аграрных отношений, ведь позволит разработать взвешенную стратегию и тактику дальнейших рыночных реформ в аграрном секторе Украины и полнее учесть при этом негативные факторы, которые имели место в условиях трансформационных процессов в сельском хозяйстве стран с переходной экономикой.

Предмет исследования – закономерности и противоречия формирования новой системы экономических отношений в аграрном секторе стран с переходной экономикой в результате его рыночной трансформации. Для выяснения и раскрытия данного вопроса были применены диалектический и системный подходы, исторический метод, методы анализа и синтеза, обобщения и др. Цель статьи – выявить специфику и закономерности трансформации аграрных отношений в странах Центрально-Восточной Европы, определить противоречия проведенных трансформаций.

Проведение аграрных реформ в странах с переходной экономикой Центральной и Восточной Европы можно условно разделить на три периода: на первом этапе – стратегической задачей была структурная реформа аграрного сектора, в основе которой лежала приватизация земли; на втором этапе произошла радикальная смена направления внутренней аграрной политики в направлении политики поддержки цен и рынков, экспортных и импортных ограничений; на третьем этапе происходила (а в некоторых странах уже состоялась) подготовка к вступлению в ЕС. Целью аграрных реформ в странах Центральной и Восточной Европы было превращение аграрного сектора их национальных экономик на рыночно ориентированный сектор экономики. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи: приватизация земли и реорганизация бывших сельскохозяйственных предприятий, структурная перестройка

аграрного сектора; либерализация рынков, проведения приватизации в смежных отраслях агропромышленного комплекса, формирование рыночной инфраструктуры; формирования новой государственной агропродовольственной политики.

Содержание и результаты проведенных реформ во многом, особенно на первом этапе, определялись стартовыми условиями, которые отличались в отдельных странах Центрально-Восточной Европы. Общими результатами аграрных трансформаций почти во всех странах стали: утверждение многоукладности форм собственности и форм хозяйствования на селе; введение рынка земли, контролируемого государством; уменьшение доли сельского хозяйства в производстве валового внутреннего продукта в национальных экономиках и сокращение доли занятых в производстве сельскохозяйственной продукции и тому подобное.

Анализ содержания и результатов проведенных аграрных реформ в стран Центрально-Восточной Европы позволяет сделать следующие выводы относительно закономерностей трансформации аграрных отношений: в тех странах, где происходила реституция, наблюдалось затягивание земельной реформы и замедление структурной реформы; более выгодные стартовые позиции для проведения приватизации земли и структурной реформы аграрного сектора имели страны, где приватизация в других отраслях состоялась к проведению аграрной реформы, а аграрные преобразования начались уже при макроэкономической стабилизации; общей закономерностью для всех стран было более медленное реформирование государственных предприятий по сравнению с коллективными; успех реформирования в значительной мере определялся степенью признания необходимости и сути реформ сельским населением; после проведения структурной реформы в аграрных секторах этих стран сложилась бимодельная структура хозяйства с разной долей мелких и крупных хозяйств; в результате аграрных трансформаций в большинстве стран уменьшилась как доля сельского хозяйства в валовом внутреннем продукте страны, так и доля занятых в отрасли; эффективность процессов реформирования в значительной степени зависит от институциональных трансформаций в экономике и обществе; успех аграрной реформы зависит от последовательности, комплексности и системности реформирования мероприятий и общей макроэкономической ситуации в стране и т. д.

Ключевые слова: аграрный сектор, приватизация, либерализация, структурная перестройка экономики, отношения собственности на землю, противоречия.

JEL Classification: Q100, P270, P270, P270, Q150:O130, J100.

SPECIFICITY AND TRANSPARENCY OF TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL RELATIONS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Shulga O.A.

Agrarian transformations in the countries of Central and Eastern Europe have both common features and national peculiarities. Studying the experience of market reforms in the agrarian sector of these countries is important for revealing the tendencies and patterns of transformation of agrarian relations, as it will allow to develop a well-balanced strategy and tactics of further market reforms in the agrarian sector of Ukraine and more fully take into account the negative factors that took place in the conditions of transformation processes in agriculture in countries with economies in transition.

The subject of the study is the patterns and contradictions in the formation of a new system of economic relations in the agrarian sector of transition economies as a result of its market transformation. To clarify and disclose these questions, dialectical and systematic approaches, historical method, methods of analysis and synthesis, generalizations, and others were used. The purpose of the article is to find out the specifics and regularities of the transformation of agrarian relations in the countries of Central and Eastern Europe, to determine the contradictions of the transformations carried out.

Conducting agrarian reforms in the transition economies of Central and Eastern Europe can be divided into three periods: at the first stage - the strategic task was the structural reform of the agricultural sector, which was based on the privatization of land; at the second stage there was a radical change in the direction of internal agricultural policy in the direction of policy of maintaining prices and markets, export and import restrictions; At the third stage (and in some countries it has already taken place), preparations for accession to the EU took place. The purpose of agrarian reforms in the countries of Central and Eastern Europe was to transform the agrarian sector of their national economies into a market-oriented sector of the economy. To achieve this goal, the following tasks were set: privatization of land and reorganization of former agricultural enterprises, structural adjustment of

the agrarian sector; liberalization of markets, privatization in related branches of the agro-industrial complex, formation of market infrastructure; formation of a new state agro-food policy.

The content and results of the reforms carried out to a large extent, especially at the first stage, were determined by the starting conditions that differed in certain countries of Central and Eastern Europe. The common results of agrarian transformations in almost all countries were: the establishment of multi-layered forms of ownership and forms of management in the countryside; the introduction of a land market controlled by the state; reducing the share of agriculture in the production of gross domestic product in national economies and reducing the share of employed in the production of agricultural products, etc.

The analysis of the content and results of the agrarian reforms carried out in the countries of Central and Eastern Europe allows us to draw the following conclusions regarding the patterns of transformation of agrarian relations: in countries where the restitution took place, there was a delay in the land reform and slowing down of structural reform; more favorable starting positions for privatization of land and structural reform of the agrarian sector were the country where privatization in other sectors took place before the agrarian reform, and agrarian transformations began already under the condition of macroeconomic stabilization; general regularity for these countries was a slower reform of state-owned enterprises compared to collective ones; the success of the reform was largely determined by the degree of recognition of the need and nature of the reforms of the rural population; after the structural reform in the agrarian sectors of these countries there has developed a bimodal structure of management with a different share of small and large farms; as a result of agrarian transformations in most countries, both the share of agriculture in the gross domestic product of countries and the share of employed in the industry decreased; the effectiveness of the reform processes depends to a large extent on institutional transformations in the economy and society; the success of agrarian reform depends on the consistency, complexity and systematic nature of the reform measures and the overall macroeconomic situation in the country, and so on.

Key words: *agrarian sector, privatization, liberalization, structural adjustment of the economy, relations of ownership of land, contradictions.*

Постановка проблеми. Аграрні трансформації в країнах Центрально-Східної Європи мають як спільні риси, так і національні особливості. Вивчення досвіду ринкових реформ в аграрному секторі цих країн має важливе значення для виявлення тенденцій та закономірностей їх аграрних трансформацій, що дозволить розробити виважену стратегію та тактику подальших ринкових реформ в аграрному секторі України та повніше врахувати при цьому негативні чинники, які мали місце в умовах трансформаційних процесів у сільському господарстві країн з перехідною економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження змісту і результатів ринкових трансформацій аграрного сектору країн з перехідною економікою зробили такі вчені, як І. Лукінов, П. Гайдуцький, В. Гусаков, М. Зубець, В. Згліньський, П. Саблук, О. Онищенко, Т. Осташко, К. Маркус, В. Месель-Веселяк, І. Ковач, Г. Черевко, В. Юрчишин та інші. Однак залишаються малодослідженими питання пов'язані із виявленням та аналізом соціально-економічних суперечностей в перехідних економіках, та їх відображенням в економічній теорії та економічній політиці.

Постановка завдання. Мета роботи – з'ясувати специфіку та закономірності трансформації аграрних відносин в країнах Центрально-Східної Європи, визначити суперечності проведених трансформацій. Для з'ясування і розкриття даних питань були застосовані діалектичний та системний підходи, історичний метод, методи аналізу і синтезу, узагальнення та інші. На основі аналізу змісту та результатів аграрних трансформацій в країнах з перехідною економікою з'ясовано специфіку, суперечності та закономірності трансформації аграрних відносин в країнах Центрально-Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На старті реформ для перехідних економік постсоціалістичних країн характерними були такі риси: повна або часткова втрата державою керованості макроекономічними процесами; не сформованість інституційної структури; нестабільність умов господарювання; деформованість економічної структури; дефіцит матеріальних та фінансових ресурсів, соціальні обмеження; деформованість системи цін; монополізація I та III сфер агропромислового комплексу, інфляція; одночасна наявність економічних і організаційних форм, притаманних як адміністративно-командній економічній системі, так і ринковій економічній системі тощо. У таких умовах головна функція економічної політики держави полягала у створенні умов для переходу до ринку та його становлення. Її виконання у ході проведення аграрних реформ у країнах Центрально-Східної Європи породило ряд суперечностей економічної політики держави, основна з яких полягала у тому, що, з одного боку, необхідно було забезпечити поступове зменшення втручання держави у перебіг економічних процесів, з іншого –

активізувати дії держави щодо формування умов для переходу до ринкових відносин (зокрема, сформувати відповідну законодавчу базу, забезпечити появу нових інституцій та підвищити ефективність функціонування діючих інституцій, провести роздержавлення і приватизацію в аграрному секторі економіки тощо).

Необхідність аграрних трансформацій у постсоціалістичних країнах була викликана двома обставинами: по-перше, неадекватністю існуючої структури агропромислового комплексу вимогам нової макроекономічної ситуації, високим рівнем державної підтримки аграрного сектору економіки та його низькою економічною ефективністю; по-друге, втратою продовольчих ринків всередині Ради Економічної Взаємодопомоги – замкнутого ринку соціалістичних країн. У зв'язку з цим, цілєю реформ в аграрному секторі постсоціалістичних країн було його перетворення на ринково орієнтований сектор економіки. Для досягнення цієї цілі були поставлені такі завдання: приватизація землі і реорганізація колишніх сільськогосподарських підприємств, структурна перебудова аграрного сектору; лібералізація ринків, проведення приватизації у суміжних галузях АПК, формування ринкової інфраструктури; формування нової державної агропродовольчої політики.

Аграрні перетворення в країнах Центрально-Східної Європи, незважаючи на загальні цілі та завдання, відрізняються між собою за змістом, порядком проведення та наслідками. Залежно від цілей і характеру трансформацій реалізацію аграрної реформи в цих країнах можна умовно поділити на три періоди, кожному з яких відповідають свої особливості внутрішньої аграрної та зовнішньоторговельної політики, а також структурної реформи. Виділяють такі періоди аграрних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи:

I етап: 1989 рік - середина 90-х років. На першому етапі проводилася земельна реформа у сільському господарстві, демонополізація і приватизація в ресурсних галузях, формування ринкових структур в агропродовольчому комплексі, відбулися лібералізація цін і торгівлі сільськогосподарською продукцією, інституційна реформа. Стратегічним завданням першого етапу трансформацій була структурна реформа аграрного сектору, в основі якої лежала приватизація землі.

II етап: середина 90-х - кінець 90-х років. Характерною ознакою реформування аграрної сфери на цьому етапі стала радикальна зміна напрямку внутрішньої аграрної політики від лібералізації торгівлі, цін і обмеженого втручання у функціонування ринків до політики підтримки цін і ринків, експортних і імпорتنих обмежень. Продовжувалася інституційна реформа, зростала ефективність виробництва, а подальші структурні зміни відбувалися у напрямку консолідації земельних ділянок.

III етап: кінець 90-х років - 2004 рік – подальший період. Стратегічним завданням третього етапу стала підготовка країн Центрально-Східної Європи до вступу в Європейський Союз. Це передбачало гармонізацію внутрішньої аграрної політики цих країн з вимогами спільної аграрної політики країн ЄС. Тому зусилля урядів спрямовувалися на поглиблення структурної реформи, підвищення ефективності аграрного сектору тощо [7, с. 36-37].

На стратегію, темпи і глибину здійснення реформ, особливо на їх першому етапі, визначальний вплив мали стартові умови різних країн. Стартові умови аграрних трансформацій в окремих країнах різнилися за: рівнем централізації системи управління аграрним сектором; необхідністю проведення реституції земельної власності; макроекономічними умовами; співвідношенням різних типів господарських структур; національними традиціями і змінами у психології за роки спільного господарювання. Так, наприклад, в Україні система управління сільським господарством була більш централізованою, що ускладнювало початковий етап реформ. А в Польщі і Словенії система управління була найменш централізованою і відповідно найбільш ринково орієнтованою.

Залежно від початкових умов трансформацій, національних традицій і політичних цілей кожна постсоціалістична країна обрала свою власну модель приватизації землі і майна, а також структурної та організаційної перебудови сільського господарства. Так, зокрема, Карен Маркус та Джон Свіннен, аналізуючи перебіг аграрних перетворень в країнах з перехідною економікою протягом перших п'яти років реформ, виділяють три моделі реформування аграрної сфери – «російську», «центральноєвропейську» та «китайську». Зазначені дослідники виявили суттєві відмінності серед країн у співвідношенні темпів зміни валових обсягів виробництва та продуктивності праці. «Російська модель», яка на їхню думку, чітко проявилась в Росії, Білорусії, Україні, Азербайджані, Казахстані, Киргизстані Молдові та Таджикистані, характеризується значним скороченням обсягів виробництва і зниженням продуктивності праці. «Центральноєвропейська модель», класичними представниками якої можуть бути Чехія, Угорщина та Словаччина, характеризується порівняно меншим спадом обсягів виробництва та значним зростанням продуктивності праці. «Китайська модель», типовими представниками якої є Китай, В'єтнам та

Албанія, відзначається значним зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва та повільним зростанням продуктивності праці [6, с. 61].

По-іншому класифікує моделі реформування сільського господарства у країнах ЦСЄ В. Зглінський, беручи за основу глибину перетворень у відносинах власності. Він також виділяє три моделі, однак дає їм інші назви і змістовну характеристику:

- «балканська модель» полягає у реституції, загальній приватизації, що супроводжуються роздібненням виробничих структур і їх незначною адаптацією до ринку;
- «центральноєвропейська модель» полягає у приватизації, вибірковій (в окремих країнах) реституції, що супроводжується пристосуванням колишніх виробників до роботи в нових умовах, з врегулюванням відносин власності на основі приватної власності;
- «східноєвропейська модель» полягає не у масовій приватизації та реституції, а її заміні формальним розподілом землі та майна між працівниками. Ця модель фактично не вносить суттєвих змін у діяльність постсоціалістичних підприємств, однак надає їм інше правове оформлення [2, с. 61].

Розглянемо більш детально заходи аграрної реформи в різних країнах Центрально-Східної Європи. Досить цікавим є досвід аграрної трансформації в Угорщині. На початок реформ в країні нараховувалось близько 136 державних господарств та 1250 колективних господарств. Поряд з ними діяли індивідуальні господарства, адже в Угорщині приватна власність на землю визнавалась офіційно. Крім того, існували доволі потужні регіональні підприємства кооперативного типу, які мали досить хороший менеджмент, маркетингову орієнтацію та навіть деякі навички роботи в умовах ринку.

При здійсненні земельної реформи в Угорщині перевагу було надано не масовій приватизації, а пошуку ефективних власників. Замість реституції було проведено приватизацію землі за допомогою контрибуційних сертифікатів за принципом: «земля повинна належати тим, хто на ній працює». Контрибуційні сертифікати номінальною вартістю 10 тисяч форинтів вважались цінними паперами, за які можна було викупити землю. Приватизація землі здійснювалась лише через спеціальні земельні аукціони. Надане законодавством право відчуження сертифікатів призвело до скуповування землі фізичними і юридичними особам, які мали кошти. Навіть іноземні юридичні та фізичні особи, в обхід закону через підставних осіб, змогли скупити досить значні масиви землі в західному регіоні.

Приватизація державних господарств в Угорщині також мала свої особливості. Позитивним кроком приватизації державних господарств було попереднє здійснення у них реструктуризації. Певна частина господарств були перетворені у державні холдингові компанії, інші стали своєрідними «пілотними фермами» у державній власності. Біля 20% державних господарств стали власністю зарубіжних інвесторів. Приватизація решти таких господарств здійснювалась за конкурсами, в яких, як правило, приймали участь керівники підприємств та їх працівники. У результаті конкурсного відбору було створено більш життєздатні сільськогосподарські підприємства з середньою площею до 1800 га. Переможці конкурсу заключали контракт на оренду з Агенцією державного майна строком на 10-30 років та отримували переважне право купівлі майна і землі державного господарства.

Трансформація псевдо кооперативів в Угорщині відбувалась на основі Закону про трансформацію кооперативів, який передбачав такі можливі способи поведінки для членів кооперативів: вихід з кооперативу з паюванням належного майна і землі між всіма бажаними вийти; трансформацію кооперативів в інші види підприємств; акціонування (корпоратизацію) кооперативів; трансформацію кооперативу в інший кооператив на основі нової нормативної бази. Проте в багатьох випадках трансформація кооперативів носила формальний характер. Керівництво кооперативів часто не забезпечувало їх адаптації до роботи в умовах ринку, що створювало ситуацію із значними конфліктами інтересів. Певною специфікою трансформації кооперативів в Угорщині є право вільного ринкового обігу кооперативних часток (паїв). Державою стимулювалась концентрація цих паїв з допомогою спеціальних податкових пільг та кредитів [5, с. 62-65].

Значно повільніше та з набагато гіршими результатами проходила аграрна реформа у Болгарії. До початку реформи болгарський аграрний сектор був майже повністю кооперативним. Частка кооперативів в загальному землеволодінні становила 92%. Незважаючи на те, що приватизація землі в Болгарії призвела до утвердження там приватної власності, рівень розукрупнення земельних угідь залишався все одно досить незначним. Отримані земельні ділянки селяни могли використати або для створення власного підприємства, або для передачі в оренду чи у рентне використання в кооперативі, або в якості паю при вступі у кооператив, або здати за винагороду (фактично продати) наділ в общинний або державний фонд. Тобто, як бачимо, створення і розвиток кооперативів в Болгарії активно підтримувалося державою.

Досить складним у Болгарії є порядок ринкового обігу землі. Будь-яка ділянка спочатку має бути викуплена сусідом, пізніше – місцевим приватним господарством, далі – місцевою общиною або закуплена у державний фонд. І лише у випадку проходження цих етапів, ділянка може надійти у вільний продаж.

Під час проведення аграрної реформи в Болгарії досить довго, в прихованій формі, існували державне замовлення та директивне ціноутворення. Лише 40% продукції виробники могли продавати за вільними цінами. Існували мінімальні (захисні) ціни на основні види експортної продукції та граничні (фіксовані) ціни на найважливіші продукти внутрішнього споживання. Однак державне втручання у процеси ціноутворення швидко виснажило державний бюджет та розбалансувало аграрний ринок. Тому уряд Болгарії, зрештою, провів лібералізацію цін на сільськогосподарську продукцію [5, с. 65-67].

Проміжну позицію за комплексністю, системністю та ефективністю займає аграрна реформа в Румунії. Як відзначає Міністерство сільського господарства Румунії, період 1990-1996 років відзначався низькими темпами проведення реформ, що обумовило значні збитки сільського господарства у 1997 році. Одним із перших кроків аграрної реформи було надання більшої господарської самостійності сільськогосподарським підприємствам. Однак матеріально-технічне постачання та частково збут продукції при цьому продовжували контролюватися державою. У липні 1991 року у Румунії примусово були ліквідовані усі виробничі кооперативи, а їх землю було роздано серед колишніх власників і тодішніх членів господарств. Документом, що підтверджував право власності, були сертифікати власності. Таким способом поміж 4,7 мільйонів осіб було розподілено майже 9 мільйонів гектарів. Однак, лише 30-40% нових власників у Румунії створили власні господарства родинного типу.

Наступні кроки аграрних перетворень полягали в приватизації підприємств із одночасним збереженням великих технологічних комплексів у межах цих підприємств на основі кооперації та корпоратизації. Напевно тому багатьом новоствореним кооперативам та колишнім державним господарствам, які були трансформовані в акціонерні товариства, вдалося залишитися учасниками аграрного ринку [3; 5].

У найбільш сприятливих умовах щодо фінансового, організаційного і законодавчого забезпечення реформ опинилась колишня Німецької демократичної республіки. Насамперед це стосується вільного вибору форми підприємництва. Через це чимало колишніх великих підприємств продовжували функціонувати, однак на практиці вони не здійснювали жодної діяльності. Найбільшого поширення отримали так звані «зареєстровані товариства», які були своєрідною формою кооперативів, однак вони були лише перехідною формою на шляху подальшої трансформації.

Досвід німецької аграрної реформи показав, що майнова оцінка реформованих підприємств повинна базуватись виключно на реальній ринковій вартості і здійснюватись незалежними експертами. Майнове регулювання повинно бути жорстко регламентованим і контрольованим, аби уникнути потенційних зловживань. Адже оцінка майна за залишковою або балансовою вартістю може створити економічну деформацію, а завищена оцінка майна, навпаки, може створити ілюзію значних ресурсів, яких насправді немає в розпорядженні трансформованих підприємств. Особливістю німецької аграрної реформи є збереження у більшості випадків крупного виробництва у формі різноманітних корпоративних підприємств з використанням оренди і суборенди.

Цікавим з геополітичної точки зору є досвід аграрного реформування країн Балтії. Аграрні реформи у країнах Прибалтики полягали у відмові від колгоспно-радгоспної системи та збереження великих виробничих комплексів; проведенні повної лібералізації аграрного ринку і ціноутворення; відмові від державного патерналізму та прихованого монополізму; підтримці підприємництва у сфері агробізнесу та приватних сімейних господарств; орієнтації на європейську інтеграцію.

Досвід аграрних перетворень в Польщі теж є своєрідним. У Польщі протягом післявоєнних років сільське господарство продовжувало розвиватися переважно на основі приватної власності на землю та інші засоби виробництва. У 1989 році приватний сектор Польщі складався з 2 мільйонів селянських господарств (із середньою площею 6,3 га), які володіли 76% сільськогосподарських угідь. Частка державного сектора складала 18,6% сільськогосподарських угідь, а середній розмір державного сільськогосподарського підприємства становив 3500 га. Сільськогосподарські виробничі кооперативи використовували 3,6% сільськогосподарських угідь (середній розмір 356 гектарів). Таким чином, кооперативи у Польщі базувалися на приватній власності їх членів на землю, що відкидало потребу в їх структурній реформі і створювало для них вигідні стартові умови при переході на ринкову економіку [7, с. 38-39].

Економічні перетворення у сільському господарстві Польщі відбувалися в двох напрямках. Перший напрямок стосувався організаційно-економічних змін у структурі самого сільського господарства і принципів його функціонування, а другий – інституційних змін, що мали на меті забезпечити реалізацію нової аграрної політики. Основні організаційно-економічні зміни в середовищі аграрних виробників полягали в приватизації державних господарств та зміні засад діяльності кооперативів і кооперативних підприємств.

Державний сектор у сільському господарстві займав приблизно 20% всієї території. Оскільки загальнодержавна програма приватизації державного майна виявилась малоприматною для приватизації у сільському господарстві, у 1992 році було створено спеціальну Агенцію державної власності у сільському господарстві. Діяльність Агенції щодо приватизації державних господарств полягала у здійсненні таких кроків: прийняття у власність державних господарств і їх формальна ліквідація; реструктуризація підприємств і підготовка їх до нових форм господарювання; передача землі та майна у нові форми господарювання.

Основними способами передачі майна колишніх державних господарств у нові форми господарювання могли бути: продаж всього майна і землі або їх частини зацікавленим приватним особам; передача в оренду на визначений термін; внесення їх у формі внеску в господарське товариство; передача в тимчасове адміністрування; передача землі і засобів державним інституціям або організаціям. Однак на практиці переважали оренда землі та майна. Створення спеціальної Агенції дозволило адаптувати систему управління сільським господарством до вимог ринку. Адже галузеве міністерство було позбавлене права «власності» та «управління» підприємствами.

Значно повільнішими були перетворення в кооперативному аграрному секторі Польщі. Єдиним примусовим кроком держави щодо сільськогосподарських кооперативів була ліквідація ієрархічної драбини – центральних та регіональних об'єднань та органів управління. Слід зауважити, що зміни, які відбувалися в аграрному секторі Польщі (приватизація державних господарств, самоліквідація кооперативів) не спричинили до переходу землі і майна в селянські господарства. Лише 4% землі, що вивільнилася, перейшла у власність селянських господарств.

Для координації робіт з розвитку сільського господарства і суміжних ланок агропромислового комплексу було створено Агенцію з реструктуризації та модернізації сільського господарства. Основними завданнями цієї Агенції є фінансова підтримка: розвитку сільського господарства через інвестиції, освітні, дорадчі і консультаційні програми; сучасних методів переробки і зберігання продукції; надання послуг та інформації. Підтримка може здійснюватись у формі дотацій, преференційних кредитів, надання гарантій по кредитах або фінансування спеціальних проектів.

Слід відзначити, що Агенція з реструктуризації та модернізації сільського господарства сприяє розвитку сільських населених пунктів, особливо в частині фінансування підприємницьких ініціатив та розбудови сільської інфраструктури. Оскільки це відбувається на тлі успішної адміністративної реформи, яка розширила права і посилила відповідальність місцевих громад і органів самоуправління – соціальний розвиток села отримав значний поштовх. Позитивний вплив на діяльність сільського господарства Польщі здійснює також Агенція сільськогосподарського ринку, метою якої є стабілізація ринку через стабілізацію цін і забезпечення певного рівня дохідності аграрного виробництва [5, с. 73-77].

Як бачимо, майже всі країни при проведенні земельної реформи дотримувалися концепції передачі (на платній або безкоштовній основі) землі працівникам сільськогосподарських підприємств та пенсіонерам з їх числа. У багатьох країнах цей розподіл був умовним, без персоніфікації наділів. Саме у зв'язку з цим, у переважній більшості країн результатом реституції стало те, що земля залишилася у користуванні тих, хто її обробляв (в основному за рахунок поширення оренди землі). Найраціональнішою була процедура реституції, що була застосована в Угорщині, де для повернення землі і фондів колишнім власникам використовувалися ваучери, за які особи, що мали право на повернення власності, могли придбати землю або інші фонди – без зобов'язання з боку держави повернути їм саме те, що належало їм раніше. У результаті в цій країні вдалося уникнути подрібнення земельних ділянок.

Досить гнучкою була модель реституції земель у Литві за рахунок паралельного використання трьох методів: повернення саме тієї земельної ділянки, що була націоналізована після війни; надання іншої, еквівалентної ділянки; або виплати компенсації. З огляду на значну на той час суму компенсації, що складала 150-425 доларів США за га, більшість колишніх власників віддали перевагу останньому методу, за рахунок чого вдалося уникнути подрібнення земельних ділянок.

Найбільш радикально підійшла до проблеми реституції земель Албанія, де відбувся розподіл землі серед працівників колективних і державних підприємств без урахування інтересів її колишніх власників, що отримали альтернативну компенсацію приватизаційними ваучерами або урядовими облігаціями. Однак найрадикальнішу приватизацію було проведено у Вірменії та Грузії, де всі, без винятку, землі сільськогосподарського призначення було розподілено на сімейні ділянки.

Специфічним наслідком дотримання принципів соціальної та історичної справедливості при проведенні приватизації землі і реституції у багатьох країнах стала не тільки фрагментація земельних ділянок, але й значна частка землі сільськогосподарського призначення у володінні міських жителів. У країнах Балтії, Болгарії, Чеській Республіці та Словаччині сформувався досить численний прошарок таких землевласників, що дозволило запровадити у цих країнах ринок землі.

Тобто у багатьох країнах Центрально-Східної Європи розподіл земель поєднувався з реституцією, у ході якої поверталися не права власності, а права користування. Виняток становлять лише країни Прибалтики, в яких реституція проводилася відповідно до документів, які підтверджували права власності на земельні ділянки до 1940-х років.

Взагалі у постсоціалістичних країнах було використано три основні підходи до трансформації відносин власності [4, с. 78-83]. Перший був використаний у КНР, другий – в країнах Центральної Європи і Прибалтики, а третій – на території СНД. Зосередимо свою увагу на останніх двох, оскільки саме вони перебувають у центрі нашого дослідження.

Країни Центральної Європи і Прибалтики при проведенні реформи орієнтувалися на пристосування до умов входження до ЄС. Тому для них характерним було поєднання державного регулювання системних перетворень в економіці з поетапним нарощуванням ролі саморозвитку ринкових елементів; відмова від збереження провідної ролі державної власності та поступове доведення її частки до рівня розвинутих країн; нарощування питомої ваги іноземної власності; формування прошарку дрібного і середнього бізнесу тощо.

Третій підхід, як було зазначено вище, знайшов застосування у країнах Співдружності незалежних держав. Яскравим прикладом цієї модель перетворень є російська модель. Як відомо, приватизація в Росії здійснювалася в три етапи – ваучерний (1992-1994), грошовий (1995-1997) та реструктуризація і перерозподіл власності на користь потужніших господарських структур на основі стихійної конкурентної боротьби або шляхом використання адміністративного ресурсу (з 1998 року). Ваучерна приватизація не послугувала для основної частини росіян джерелом первісного нагромадження капіталу через невисоку ціну майнових сертифікатів. Натомість, вона надавала необмежену можливість переходу до рук інших власників ваучерів та акцій, масовий продаж яких стимулювався низьким рівнем прибутковості більшості підприємств. Водночас керівники підприємств отримали можливість поступового оволодіння контрольними пакетами акцій шляхом їх поетапного викупу у своїх працівників. Характерними рисами російської моделі були: пряме втручання державних органів у рішення питань приватизації в інтересах олігархів та наближених до них осіб; поширення власних моделей приватизації в інтересах регіональних еліт; високий рівень криміналізації приватизаційного процесу.

Тобто державні структури в частині постсоціалістичних країн своїми діями часто на практиці підтримували формування монопольних структур. Як наслідок, відбувалося формування квазіринкових економічних форм. Мало місце не розуміння того, що приватна власність сама по собі, без створення відповідного інституційного середовища, не забезпечує конкурентних умов господарювання. Відповідно до цього у цих країнах спостерігалася формалізація приватної власності. Формально власниками землі стали селяни, а реально їхніми землями володіють і отримують від цього доходи новостворені сільськогосподарські підприємства або суто бізнесові структури, так звані агрохолдинги. Тобто досвід реформ в країнах Центрально-Східної Європи свідчить, що перехід до ринку в умовах самоусунення держави від створення відповідного інституційного середовища обумовлює становлення державно-монополістичної форми ринку та поширення нелегальної приватногогосподарської діяльності (кримінальної, тіньової).

Зауважимо, що при проведенні аграрної реформи у країнах Центрально-Східної Європи побутувала думка, що для досягнення цілей реформи достатньо в принципі проведення лише земельної реформи, яка повинна була забезпечити трансформацію земельних відносин шляхом запровадження приватної форми власності на землю та формування фермерських господарств. Як показав досвід реформ, така думка виявилася слушною лише для тих країн, в яких аграрний сектор був основним сектором економіки, а частка сільського населення і частка зайнятих в сільськогосподарському виробництві були високими. Серед таких країн Албанія, Румунія, Китай.

Щодо країн з індустріально-аграрною економікою, серед яких Чехія, Угорщина, Росія та інші, то в економіках цих країн аграрний сектор не займав провідного місця, частка зайнятих в сільськогосподарському виробництві була невисокою, у структурі населення переважало міське населення, а у сільськогосподарському виробництві застосовувалися більш розвинуті технології та більш розвинутою була ринкова інфраструктура тощо. У зв'язку з цим, зростання мотивації серед селян не завжди дозволяло компенсувати ті технологічні втрати, які мали місце при переході до менш індустріальних технологій ведення сільськогосподарського виробництва у селянських (фермерських) господарствах. А оскільки в структурі населення цих країн переважало міське населення, то зростання виробництва сільськогосподарської продукції і споживання продуктів харчування у сільській місцевості не призвели до суттєвого зростання середньодушового продовольчого споживання у країні. Тобто в індустріально-аграрних країнах проведення земельної реформи не завжди супроводжувалося зростанням обсягів сільськогосподарського виробництва та рівня середньодушового продовольчого споживання.

У результаті проведення земельної реформи відбулася реорганізація колишньої системи ведення сільськогосподарського виробництва та формування нової системи господарювання. В усіх країнах сформувався сектор фермерських господарств. Однак в одних країнах фермерські господарства стали основними виробниками сільськогосподарської продукції, як наприклад в Латвії, Румунії та деяких інших, а в інших країнах – ні. Тобто, якщо в аграрних країнах проведення господарської реформи призвело до домінування в структурі їх аграрного сектору господарств населення та фермерських господарств, то в індустріально-аграрних країнах набули поширення, перш за все, сільськогосподарські підприємства ринкового типу, зокрема, виробничі кооперативи. Спільним для всіх країн було те, що у процесі реорганізації розміри більшості колишніх сільськогосподарських підприємств були зменшені. Відтак відбулося зниження товарності виробництва із одночасним збільшенням на селі чисельності безробітних [8, с. 345-346].

Поряд із трансформацією аграрних відносин, у країнах Центрально-Східної Європи набували поширення процеси розшарування сільського населення. Так, польський вчений І. Ковач виділяє чотири основні напрями становлення нових цінностей сільського населення. Це: 1) «обуржуазнювання», тобто формування групи власників і підприємців; 2) «оселянювання», тобто більшість новостворених господарств населення орієнтовані переважно на самозабезпечення; 3) пролетаризація, що охоплює ту частину сільського населення, яка в умовах аграрних трансформацій втратила роботу в аграрній сфері і поза нею; 4) виникнення неколективних власників і працівників-пайовиків, не спроможних самостійно організувати економічну діяльність [1, с. 80].

Важливими складовими аграрних реформ в постсоціалістичних країнах були демонополізація і приватизація I та III сфер агропромислового комплексу, які до реформ знаходилися в руках декількох державних монополій. При приватизації цих сфер в постсоціалістичних країнах було використано два підходи: 1) продаж підприємств на загальних умовах у відповідності із законодавством про приватизацію в цих країнах; та 2) спеціальна схема приватизації вищезгаданих об'єктів, яка забезпечувала привілеї сільськогосподарським виробникам в їх придбанні.

Щодо агропродовольчої політики, то лібералізація цін і відміна продовольчих субсидій призвели у постсоціалістичних країнах до зростання цінового диспаритету між II та I і III сферами агропромислового комплексу. Така ситуація виникла в результаті того, що ціни на ресурси для сільського господарства почали зростати швидше рівня інфляції, в той час, як зростання продовольчих цін програвало у перегонах із інфляцією через падіння платоспроможного попиту населення. Така ситуація призвела до зниження доходів сільськогосподарських товаровиробників, вимивання їх оборотних засобів та масової їх збитковості. Ситуація ускладнювалася ще й відсутністю сформованої ринкової інфраструктури, що обумовило зростання трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств.

Не на користь сільськогосподарських виробників відбувалися зміни і у кредитній сфері. Інфляція обумовила зростання процентної ставки по кредитах та скорочення строків їх надання позичальникам. У таких умовах постсоціалістичні країни вдалися до наступних заходів: субсидування процентної ставки; забезпечення банківських позик державними гарантіями; списання або реструктуризація боргів; створення спеціалізованих кредитних інститутів для аграрного сектору економіки.

Взагалі можна виділити три етапи еволюції агропродовольчої політики постсоціалістичних країн. Перший етап пов'язаний із проведенням лібералізації цін, відмови від планування обсягів сільськогосподарського виробництва, зменшення обсягів держзамовлення (або відмови від нього),

скасування привілеїв для сільського господарства, введення квот на експорт певних продуктів, субсидування імпорту тощо. На другому етапі почали проводити політику аграрного протекціонізму. У цей час створюються національні агентства по регулюванню ринків, вводяться мінімальні гарантовані ціни, імпорتنі тарифи, квоти, експортні субсидії тощо. І третій етап пов'язаний із коригуванням агропродовольчої політики країн-претендентів у члени ЄС у відповідності до принципів Спільної аграрної політики країн ЄС.

Таким чином, аналіз змісту і результатів проведених реформ в аграрних секторах країн Центрально-Східної Європи дозволяє зробити наступні висновки щодо тенденцій і закономірностей трансформацій аграрних відносин:

1. країни, де не проводилася реституція власності, опинилися у більш вигідних початкових умовах. У тих же країнах, де постало питання про повернення землі та майна колишнім власникам або їх спадкоємцям, відбулося затягування земельної реформи та уповільнення структурної реформи.

2. Більш вигідні стартові позиції для проведення приватизації землі і структурної реформи аграрного сектора мали країни, де приватизація в інших галузях відбулася до аграрної реформи, а аграрні перетворення почалися вже за умови макроекономічної стабілізації.

3. Країни із значною часткою державного сектора в сільському господарстві мали несприятливі стартові умови для реформування, оскільки загальною закономірністю у зазначених країнах було більш повільне реформування державних підприємств порівняно з колективними.

4. Успіх реформування значною мірою визначався ступенем визнання необхідності і суті реформ сільським населенням.

5. Після проведення структурної реформи у країнах Центрально-Східної Європи склалася бімодельна структура господарських одиниць з різною часткою крупних підприємств, дрібних та середніх фермерських господарств. Фермерські господарства переважають в Албанії, Словенії, Латвії, Польщі, Румунії. У Литві, Болгарії та Естонії фермерські і особисті підсобні господарства володіють понад половиною сільськогосподарських угідь. У Чехії, Словаччині, Угорщині, країнах Співдружності незалежних держав і на території колишньої Німецької Демократичної Республіки переважають крупні господарства.

6. По завершенні першого етапу перетворень частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті країн Центрально-Східної Європи суттєво зменшилась. Така тенденція пояснюється не тільки структурними змінами в економіці, але й суттєвим зменшенням виробництва сільськогосподарської продукції через порушення цінового паритету, падіння купівельної спроможності виробників, низькою купівельною спроможністю населення, незахищеністю внутрішніх продовольчих ринків.

На останньому ж етапі аграрних трансформацій у цих країнах зменшилась не лише частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті, але і частка зайнятих у галузі. Причому у країнах, де в результаті структурної реформи утворилася значна кількість фермерських господарств, зайнятість у сільському господарстві, навпаки, зросла (наприклад, у Румунії). У країнах, де було збережено крупні сільськогосподарські підприємства (Угорщині, Чеській Республіці і Словаччині) зменшення частки сільського господарства у валовому внутрішньому продукті супроводжувалося зменшенням зайнятості. Тільки у Болгарії частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті зросла при зменшенні частки зайнятих. Крім того, для країн з порівняно високим рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення характерна незначна частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті і незначна частка у загальній зайнятості, що не перевищує 10%. Для групи країн з відносно низьким рівнем валового внутрішнього продукту на душу населення характерною є значна частка зайнятих у сільському господарстві [7, с. 50-51].

7. Сільськогосподарські підприємства більшості країн Центрально-Східної Європи зіткнулися з проблемою фінансування виробництва. Відсутність доступу до кредитів або високі відсоткові ставки кредитів стали загальною проблемою. Тому більшість країн Центрально-Східної Європи перейшли до політики аграрного протекціонізму і ввели системи преференційних кредитів і кредитних гарантій для забезпечення сільського господарства обіговими коштами.

8. Загальною закономірністю країн із перехідною економікою є низький рівень прямих іноземних інвестицій в агропродовольчий сектор, причому рівень інвестицій у сільське господарство є суттєво нижчим від рівня інвестицій в галузі, що знаходяться вище і нижче за технологічним ланцюжком.

9. Досвід країн із перехідною економікою показує, що ефективність процесів реформування значною мірою залежить від інституційних трансформацій в економіці і суспільстві. Земельна реформа не є достатньою умовою економічних перетворень на селі. Значно важливішим

елементом аграрної реформи є інституційна, яка має бути спрямована на реформи в усіх сферах агропромислового комплексу та створення сприятливого підприємницького середовища.

10. Успіх аграрної реформи залежить від послідовності, комплексності та системності реформаційних заходів та загальної макроекономічної ситуації в країні. Мова йде про те, що, по-перше, не можливо досягнути високої результативності реформованих сільськогосподарських підприємств в дестимулюючих макроекономічних умовах. Натомість підвищення стабільності проведення реформ покращує доступ до ринків капіталів, технологій, стимулює підприємницьку ініціативу. По-друге, паралельно з реформуванням аграрних структур мають проводитися реформи систем господарського і адміністративного управління. Адже відсутність нового інституційного середовища, збереження традиційних методів і принципів господарювання ведуть до функціонування сільськогосподарських підприємств в звичному для них режимі, консервують стару поведінку, оскільки ринкові стимули не працюють.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведення аграрних реформ у країнах з перехідною економікою Центрально-Східної Європи можна умовно поділити на три періоди: на першому етапі – стратегічним завданням була структурна реформа аграрного сектора, в основі якої лежала приватизація землі; на другому етапі відбулася радикальна зміна напрямку внутрішньої аграрної політики в напрямку політики підтримки цін і ринків, експортних і імпорتنих обмежень; на третьому етапі відбувалася (а в деяких країнах вже відбулася) підготовка до вступу в ЄС. Ціллю аграрних реформ в країнах Центрально-Східної Європи було перетворення аграрного сектору їх національних економік на ринково орієнтований сектор економіки. Для досягнення цієї цілі були поставлені такі завдання: приватизація землі і реорганізація колишніх сільськогосподарських підприємств, структурна перебудова аграрного сектору; лібералізація ринків, проведення приватизації у суміжних галузях агропромислового комплексу, формування ринкової інфраструктури; формування нової державної агропродовольчої політики.

Зміст та результати проведених реформ великою мірою, особливо на першому етапі, визначалися стартовими умовами, які різнилися в окремих країнах Центрально-Східної Європи. Спільними результатами аграрних трансформацій майже усіх країн стали: утвердження багатоукладності форм власності і форм господарювання на селі; запровадження ринку землі, контрольованого державою; зменшення частки сільського господарства у виробництві валового внутрішнього продукту в їхніх національних економіках та зменшення частки зайнятих у виробництві сільськогосподарської продукції тощо. Крім того, відбулося формування нових аграрних відносин, які із позицій забезпечення економічного і соціального розвитку є більш ефективними порівняно з попередніми. Однак, хоч проведені реформи і посприяли розв'язанню наявних на той час суперечностей в системі відносин власності, форм господарювання та господарського механізму в аграрному секторі економіки, проте водночас породили, із запровадженням приватної власності на землю, ряд нових суперечностей, які наразі розв'язуються у країнах Центрально-Східної Європи шляхом встановлення контролю з боку суспільства за використанням землі та дотриманням умов її купівлі-продажу.

Аналіз змісту і результатів проведених аграрних реформ в країн Центрально-Східної Європи дозволяє зробити наступні висновки щодо закономірностей трансформації аграрних відносин: у тих країнах, де відбувалася реституція, відбулося затягування земельної реформи та уповільнення структурної реформи; більш вигідні стартові позиції для проведення приватизації землі і структурної реформи аграрного сектора мали країни, де приватизація в інших галузях відбулася до проведення аграрної реформи, а аграрні перетворення почалися вже за умови макроекономічної стабілізації; загальною закономірністю для всіх країн було більш повільне реформування державних підприємств порівняно з колективними; успіх реформування значною мірою визначався ступенем визнання необхідності і суті реформ сільським населенням; після проведення структурної реформи у аграрних секторах країн Центрально-Східної Європи склалася бімодельна структура господарювання з різною часткою дрібних та крупних господарств; у результаті аграрних трансформацій у більшості країн зменшилась як частка сільського господарства у валовому внутрішньому продукті країн, так і частка зайнятих у галузі; ефективність процесів реформування значною мірою залежить від інституційних трансформацій в економіці і суспільстві; успіх аграрної реформи залежить від послідовності, комплексності та системності реформаційних заходів та загальної макроекономічної ситуації в країні тощо. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі будуть стосуватися розробки теоретичної концепції та моделі розв'язання суперечностей в системі аграрних відносин.

References

1. Kovach I. *Jakosc zycia na wsi w 6 wybranych krajach postsocjalistycznych* / I. Kovach // *Wies i Rolnictwa*. – 1997. – №3.
2. Zglinski W. *Procesy dekollektiwizacji rolnictwa I ich skutki w postkomunistycznych krajach Europy Srodkowej i Wschodniej* / *Problematyka geopolityczna Europy Srodkowej i Wschodniej* / W. Zglinski. – Rzeszow: WE UMSK, 1999. – S. 141-142.
3. *Agrarnaya reforma v stranakh Tsentral'no-Vostochnoy Yevropy i Rossii (1990-2000)* [Agrarian reform in the countries of Central-East Europe and Russia (1990-2000)]. – M.: Nauka, 2003. – 255 s.
4. Budkin V. *Peredumovy i rezul'taty transformatsiyi vlasnosti u postsotsialistichnykh derzhavakh* [Prerequisites and results of the transformation of property in post-socialist states] / V. Budkin // *Ekonomika Ukrayiny*. – 2002. – №5. – S. 76-83.
5. Hubeni YU. E. *Ahrarna reforma u Ches'kiy Respublitsi: vid «oksamytovoyi» revolyutsiyi do yevropeys'koyi intehratsiyi. Pryklad hidnyy nasliduvannya* [Agrarian reform in the Czech Republic: from the «velvet» revolution to European integration. An example worthy of imitation] / YU. E. Hubeni. – L'viv: Ukrayins'ki tekhnolohiyi, 2001. – 368 s.
6. Markus K. *Kaka prokholdila agrarnaya reforma v Kitaye?* [How was the agrarian reform in China?] / Karen Markus, Dzhan Svinen // *Transformatsiya*. – 1999. – №6. – S. 11-13.
7. Ostashko T.O. *Rynkova transformatsiya ahrarnoho sektora* [Market transformation of the agrarian sector] / T.O. Ostashko. – K.: Feniks, 2004. – 280 s.
8. Serova Ye.V. *Agrarnaya ekonomika* [Agrarian economy] / Ye.V. Serova. – M.: GU VSHE, 1999. – 480 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шульга Ольга Антонівна, докторант кафедри політичної економії, кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шульга Ольга Антоновна, докторант кафедры политической экономики, кандидат экономических наук, доцент,
ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», 03680, г. Киев, проспект Победы, 54/1,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Shulga Olga Antonovna, doctoral candidate department political economy, Associate of Proffesor, PhD in Economics,
SHEE «Kiev national economic university named after Vadym Hetman», 03680, Kyiv, Prospekt Pobedy, 54/1,
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336

DOI: 10.5281/zenodo.1219764

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА: ТЕОРЕТИЧНІ АКСІОМИ ТА ПРИКЛАДНІ АНТИТЕЗИ

Александрюк Т.Ю.,
Баранник Л.Б.,
Дулік Т.О.

Предметом розгляду є основні теоретичні і практичні питання реалізації фінансової політики.

Мета статті - вивчення теоретичних постулатів, які розкривають сутність і особливості фінансової політики, а також оцінка проблем реалізації фінансової політики в Україні. Висунуто гіпотезу дослідження, що створення державою сприятливого фінансового середовища дозволить українській економіці при формуванні бюджетних ресурсів більше використовувати потенціал ринкових інститутів і призведе до переорієнтації фінансової політики в бік ослаблення податкового навантаження на платників. Мета і гіпотеза дослідження визначили його завдання.

Методи дослідження. Відповідно до логіки наукового пошуку в статті використані системний підхід, теоретичний аналіз, що включає розгляд окремих рис і виявлення нових характеристик проблем, проведення аналогій, математичні і статистичні методи.

Результати роботи. Показано, що трансформація ролі і функцій держави в суспільстві вплинули на становлення і еволюцію фінансової політики. Зроблено акцент на неоднозначності тлумачення фінансової політики науковцями. Запропоновано розглядати поняття «фінансова політика» в широкому і вузькому розумінні; з точки зору ознак об'єктивного і суб'єктивного порядку; економічного змісту і форм прояву і ін. Фінансова політика є вагомим інструментом економічного розвитку країни. Названо пріоритетні напрямки фінансової політики. Зважений підхід до формування і реалізації фінансової політики вимагає врахування впливу екзогенних і ендогенних факторів, що детермінують прийняття рішень. Крім того, при розробці основних напрямків фінансової політики держава повинна виходити з необхідності підтримки фінансової стабільності та недопущення падіння рівня життя громадян. Досліджено такий аспект, як невідповідність між стратегічною метою фінансової політики і способами її досягнення, а також ряд інших суперечностей сучасної фінансової політики в Україні.

Область застосування результатів. Органи фінансової системи, в тому числі фінансової служби, фінансових управлінь, податкових інспекцій.

Висновки. Україні необхідно продовжити політичні та економічні реформи, рішуче боротися з корупцією, активно здійснювати приватизацію, поглиблювати податкову реформу, в тому числі удосконалювати податкове законодавство.

Ключові слова: фіскальна політика, бюджетна система, податкова система, податки, збори, доходи, видатки, державний бюджет, місцеві бюджети.

ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АКСИОМЫ И ПРИКЛАДНЫЕ АНТИТЕЗЫ

Александрюк Т.Ю.,
Баранник Л.Б.,
Дулик Т.А.

Предметом рассмотрения являются основные теоретические и практические вопросы реализации фискальной политики.

Цель статьи - изучение теоретических постулатов, раскрывающих сущность и особенности фискальной политики, а также оценка проблем реализации фискальной политики в Украине. Выдвинута гипотеза исследования, что создание государством благоприятной финансовой среды позволит украинской экономике при формировании бюджетных ресурсов больше использовать потенциал рыночных институтов и приведет к переориентации фискальной политики в сторону ослабления налоговой нагрузки на плательщиков. Цель и гипотеза исследования обусловили его задачи.

Методы исследования. В соответствии с логикой научного поиска в статье использованы теоретический анализ, включающий рассмотрение отдельных черт и выявление новых характеристик проблем, проведение аналогий, математические и статистические методы.

Результаты работы. Показано, что трансформация роли и функций государства в обществе повлияли на становление и эволюцию фискальной политики. Сделан акцент на неоднозначности толкования фискальной политики научным сообществом. Предложено рассматривать понятие «фискальная политика» в широком и узком понимании; с точки зрения признаков объективного и субъективного порядка; экономического содержания и форм проявления и др. Фискальная политика является весомым инструментом экономического развития страны. Названы приоритетные направления фискальной политики. Взвешенный поход к формированию и реализации фискальной политики требует учета влияния экзогенных и эндогенных факторов, детерминирующих принятие решений. Кроме того, при разработке основных направлений фискальной политики государство должно исходить из необходимости поддержания финансовой стабильности и недопущения падения уровня жизни граждан. Исследован такой аспект, как несоответствие между стратегической целью фискальной политики и способами ее достижения, а также ряд других противоречий, присущих современной фискальной политике в Украине.

Область применения результатов. Органы финансовой системы, в том числе фискальной службы, финансовых управлений, налоговых инспекций.

Выводы. Украине необходимо продолжить политические и экономические реформы, решительно бороться с коррупцией, активно осуществлять приватизацию, углублять налоговую реформу, в том числе совершенствовать налоговое законодательство.

Ключевые слова: фискальная политика, налоговая система, налоги, сборы, доходы, расходы, государственный бюджет, местные бюджеты.

FISCAL POLICY: THEORETICAL AXIOMS AND APPLIED ANTITHESSES

Aleksandriuk T.Y.
Barannyk L.B.
Dulik T.O.

The subject of the study is the main theoretical and practical issues of the fiscal policy implementation.

The purpose of the article is to study theoretical postulates that reveal the essence and peculiarities of fiscal policy, as well as assess the problems of implementing fiscal policy in Ukraine. The research hypothesizes that the government's moves towards the most favourable financial environment will allow the Ukrainian economy to make better use of the potential of market institutions (insurance, credit, banks, etc.) in the budgeting process and direct the fiscal policy towards easing the tax burden. The purpose and hypothesis of the study determine its tasks.

Methods of the research. In accordance with the logic of the scientific search, the article used theoretical analysis, including consideration of individual traits and identification of new characteristics of problems, comparison, mathematical and statistical methods.

The results of the work. It is shown that the transformation of the role and functions of the state in society influence the formation and evolution of fiscal policy. The accent is made on the ambiguity of the interpretation of fiscal policy by the scientific community. It is proposed to consider the concept of «fiscal policy» in a broad and narrow sense; in terms of objective and subjective signs; economic content and forms of manifestation, etc. Fiscal policy is a powerful tool for economic development of the country. The priority directions of fiscal policy are named. A weighted approach to shaping and implementing fiscal policy requires taking into account the influence of exogenous and endogenous factors that determine decision-making. In addition, when developing the main directions of fiscal policy, the state should proceed from the need to maintain financial stability and prevent the fall of the standard of living of citizens. Explored is the discrepancy between the strategic goal of fiscal policy and ways to achieve it, as well as a number of other contradictions inherent in modern fiscal policy in Ukraine.

Sphere of application. The bodies of the financial system, including the fiscal service, financial departments, tax inspections.

Conclusions. Ukraine needs to continue political and economic reforms, resolutely fight corruption, actively implement privatization, deepen tax reform, including improving tax legislation.

Keywords: *fiscal policy, tax system, taxes, fees, revenues, expenditures, state budget, local budgets.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного динамічного розвитку національних економік, розширення функцій держави й зростання її потреб особливо актуальним є забезпечення державних бюджетів достатнім обсягом коштів та їх раціональне використання. Вирішення цієї вкрай важливої проблеми значною мірою залежить від того, наскільки ефективно буде здійснюватися фінансова політика держави. Світова практика свідчить, що може бути підґрунтям для загального економічного піднесення в країні. Але задля цього має бути створено сприятливе фінансове середовище, що є одним із завдань фінансової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади та окремі практичні аспекти фінансової політики знайшли відображення у працях видатних зарубіжних учених різних часів [1-12]. Серед сучасних вітчизняних учених слід назвати В. Андрущенко, О. Василика, В. Вишневського, В. Кравченка, А. Крисоватого, М. Кучерявенка, С. Лондаря, І. Лук'яненко, І. Луніну, І. Лютого, А. Мярковського, А. Нечай, Ц. Огня, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, Л. Сидельникову, А. Соколовську, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та багатьох інших.

Переважна більшість напрацювань з питань фінансової політики ґрунтовні й заслуговують на ретельне вивчення. Водночас багато теоретичних і практичних питань залишаються невирішеними та дискусійними. Потребують поглиблених досліджень регіональні аспекти реалізації фінансової політики, визначення дієвих засобів впливу на соціально-економічний розвиток України в умовах реформування економічної системи та її адаптації до європейських стандартів. Крім того, наявність в економіці країни суттєвих суперечностей вимагають проведення подальших досліджень, спрямованих на розвиток теорії та практики фінансової регулювання.

Мета статті – вивчення теоретичних постулатів, які розкривають сутність і особливості фінансової політики, а також оцінка проблем реалізації фінансової політики в Україні.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з методологічних постулатів наукового пізнання сутності й структури будь-якого економічного явища, його дослідження передбачає з'ясування специфіки, історичних умов виникнення, виявлення тенденцій його трансформації в ході історичного процесу, з'ясування місця та ролі в економічній системі держави. Така послідовність дозволяє зрозуміти природу та прослідкувати внутрішню логіку розвитку об'єкта дослідження [13, с. 13; 14, с. 11].

Фінансова політика є невід'ємною складовою фінансової політики держави, а засоби, що застосовуються для виконання завдань, передбачених фінансовою політикою (податки та збори, доходи бюджету, державні видатки, державні кредити, місцеві бюджети та деякі інші) є водночас важливими і необхідними інструментами реалізації фінансової політики.

Етимологія слова «фінансовий» має латинське походження («фіскус» (лат. *fiscus*, букв. – кошик, «*fiscalis*» - казенний). Тлумачення його сутності зазнало певної еволюції. У Стародавньому Римі фіском називалась спочатку військова каса, згодом приватна каса імператора Августа, з IV ст. – єдиний загальнодержавний фінансовий центр Римської імперії, куди стікались усі види доходів і зборів і звідки надавались вказівки про порядок стягування податків [15, с. 307]. За часів Петра I фіскалом називали чиновника, який спостерігав за законністю дій закладу чи особи головним чином у судовій та фінансовій сферах. У розмовній мові з'явився вираз «фіскалити», у переносному значенні - доносити [16, с. 697].

Уперше фінансову політику було впроваджено після світової кризи 1929-1933 рр. Доцільність такої політики обґрунтував Дж. Кейнс [5]. У 30-40-х рр. XX ст. фінансова політика спрямовувалася

на пом'якшення наслідків економічних криз, скорочення безробіття, підвищення платоспроможного попиту населення, у 50-60-х рр. - на стимулювання темпів економічного зростання, антициклічні заходи, досягнення високої зайнятості тощо. Систематичне проведення фінансової політики почалось у другій половині ХХ ст., коли фінанси держави стали відігравати значну роль у забезпеченні стабільного економічного розвитку.

У незалежній Україні потреба у фінансовій політиці виявилась наприкінці ХХ ст. під час створення національного економічного простору і, відповідно, власних фінансових ресурсів шляхом формування бюджетної та податкової систем.

Здійснення фінансової політики можливе завдяки концентрації в руках держави значних фінансових ресурсів. У розвинених країнах держава акумулює 40-55% ВВП, що дозволяє формувати ринок товарів і послуг, спрямовувати значні кошти на розвиток інфраструктури, фундаментальних наукових досліджень, соціальну політику, підтримання правопорядку.

Нині термін «фінансова політика» у загальнодержавному контексті використовується в різних нормативно-правових актах. У наукових колах немає одностайної думки щодо трактування змісту поняття «фінансова політика» (табл. 1).

Оцінюючи представлені погляди авторів на зміст поняття «фінансова політика», зазначимо, що така широка його інтерпретація має право на існування, оскільки розкриває її сутність та важливі особливості здійснення, які виявляються на практиці. В українських наукових виданнях стверджується, що вона може бути представлена як:

- заходи держави щодо формування, наповнення та регулювання державного бюджету з використанням податкових важелів;
- діяльність держави щодо формування й реалізації оптимальної політики витрат із державного бюджету, спрямована на формування ефективної національної економіки;
- діяльність держави щодо формування та реалізації політики надходжень і витрат державного бюджету, що має на меті створення належних умов для продуктивного розвитку національної економіки.

На нашу думку, поняття «фінансова політика» можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому тлумаченні фінансова політика – це поняття макроекономічного рівня і означає систему регулювання урядом країни фінансових відносин між державою та суб'єктами господарювання за допомогою засобів бюджетної та податкової політики.

За більш конкретним визначенням (у вузькому сенсі), «фінансова політика» - це сукупність урядових заходів у сфері оподаткування та державних видатках, які спрямовані на формування та використання доходів бюджетів держави, а також досягнення певних соціально-економічних цілей в національній економіці.

Зміст поняття «фінансова політика» поєднує в собі ознаки об'єктивного та суб'єктивного характеру. Його об'єктивний зміст проявляється через функції, які виконують у суспільстві податки та державні видатки, а суб'єктивний – через використання їх урядом під час проведення фінансової політики. Головне завдання уряду полягає в тому, щоб їх правильно використати, тобто об'єктивні ознаки пристосувати до національного економічного простору, а суб'єктивні – поставити в рамки бюджетно-податкового законодавства [14, с. 61].

Для більш глибокого розуміння ролі фінансової політики в системі державного регулювання, її слід розглядати за економічним змістом і формою прояву. За економічним змістом – це певна модель бюджетно-податкових відносин, пов'язаних із формуванням і використанням фінансових ресурсів держави як домінанти її соціально-економічної стабільності та регіонального розвитку.

За формою прояву – це результат конкретних дій, рішень держави (уряду) щодо зміни податкових джерел формування доходів державного та місцевих бюджетів, напрямів їх використання на загальнодержавному та регіональному рівнях, що врегульовані нормами права.

У вітчизняному законодавстві ці положення закріплені у Бюджетному та Податковому кодексах України, законі про державний бюджет на рік і відіграють важливе практичне значення для забезпечення ефективності бюджетного процесу і системи оподаткування.

Загалом таке теоретичне розуміння змісту фінансової політики вказує на її цілеспрямований характер і надає уявлення про внутрішню притаманні їй характерні властивості, які проявляються лише в правовій державі. При цьому увага акцентується не тільки на змісті фінансової політики та засобах її реалізації, але й визначається їх цільова спрямованість, яка зумовлює вирішення таких завдань, як боротьба з безробіттям та інфляцією, стабілізація економіки, забезпечення економічного зростання тощо. Досягнення тієї чи іншої мети забезпечується державою за допомогою законодавчої зміни рівня оподаткування, обсягів державних витрат, трансфертних

виплат, що в свою чергу позначається на таких макроекономічних показниках, як доходи платників податків; реальний та номінальний ВВП; сукупний попит, сукупна пропозиція; заощадження домогосподарств; реальний обсяг інвестицій; зайнятість населення; податкові надходження.

Таблиця 1. Наукові підходи до визначення змісту поняття «фіскальна політика»

№ п/п	Автор	Дефініція поняття
1.	Агапова Т. А. [17]	Фіскальна політика - це сукупність засобів і заходів держави, спрямованих на зміну порядку державних видатків, оподаткування, надання пільг, субсидій, трансферних платежів, що здійснюється з метою акумулювання фінансових ресурсів та впливу на досягнення макроекономічної стабільності, перерозподіл ресурсів і доходів, забезпечення повної зайнятості.
2.	Базилевич В. [18, с. 690]	Фіскальна політика - це урядовий вплив на економіку через оподаткування, формування обсягу й структури державних витрат із метою забезпечення належного рівня зайнятості, запобігання та обмеження інфляції, згубного впливу циклічних коливань.
3.	Белова І. [19]	Фіскальна політика - це вплив держави на економічну кон'юнктуру за допомогою зміни обсягу державних витрат та оподаткування.
4.	Будаговська С. [20, с. 303]	Бюджетно-податкова (фіскальна) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом змін державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому.
5.	Блайндер А. [2]	Три підходи до визначення поняття «фіскальна політика», зокрема: - комплексний – система регулювання урядом економіки за допомогою змін державних видатків, податків і стану державного бюджету з метою зміни реального обсягу виробництва, зайнятості, контролю над інфляцією та прискорення економічного покращання; - фінансовий – сукупність фінансових заходів держави з регулювання урядових доходів і видатків з метою досягнення певних соціально-економічних цілей; - за видатками – заходи уряду зі зміни державних видатків, оподаткування та стану державного бюджету, спрямовані на забезпечення повної зайнятості, рівноваги платіжного балансу й економічного покращання під час виробництва неінфляційного ВВП.
6.	Борисов А. Б. [21]	Фіскальна політика – це діяльність уряду в галузі оподаткування, державних витрат, державного бюджету, що має на меті забезпечення зайнятості населення та вирішення економічних проблем в країні.
7.	Борисов Е. Ф. [22]	Фіскальна політика - це сукупність фінансових заходів держави з регулювання урядових доходів і витрат.
8.	Дорнбуш Р. [23, с. 90]	Фіскальна політика - це політика уряду, яка стосується обсягів урядових закупівель, трансфертних платежів і податків.
9.	Економічна енциклопедія: у трьох томах. [24, с. 828]	Фіскальна політика – це сукупність фінансових заходів держави по регулюванню доходів і витрат бюджету з метою досягнення певних соціально-економічних цілей суспільства, виконання найважливіших функцій держави.
10.	Макконнелл К.Р. [8, с. 665]	Фіскальна політика - це зміни в урядових видатках і оподаткуванні, які спрямовані на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва.
11.	Ракул О.В. [25, с. 50]	Фіскальна політика - сукупність заходів, які проводять органи державної влади щодо формування й реалізації дохідної та видаткової складових державного бюджету з метою ефективного виконання державою своїх функцій.
12.	Самуельсон П.А. [26, с. 389]	Під фіскальною політикою розуміють процес змін у системі оподаткування, урядових видатках для того, щоб: по-перше, зменшити коливання ділових циклів; по-друге, сприяти швидкому зростанню економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції.
13.	Сідельникова Л.П. [27, с. 13]	Фіскальна політика - це комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових надходжень до державного бюджету, напрями здійснення державних видатків та способи залучення позикових коштів, з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави та потенційного фіскального ефекту економічно виправданого державного запозичення задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання.
14.	Цап І. [28]	Фіскальна політика - це складна система економічних відносин між державою, підприємствами, організаціями, установами, закладами й громадянами щодо розподілу та перерозподілу суспільного продукту, створення централізованого фонду фінансових ресурсів і його використання на задоволення загальнодержавних потреб.

Попередні визначення фіскальної політики держави стосуються й «регіональної фіскальної політики», як її частини. Однак регіональна фіскальна політика пов'язана із конкретними діями і рішеннями місцевих органів самоврядування та їх виконавчих органів, які стосуються мобілізації коштів до місцевих бюджетів, розподілу й використання частини вартості валового регіонального продукту. Такі повноваження вони отримують від держави внаслідок впровадження й реалізації в країні демократичних засад і принципів бюджетної децентралізації на регіональному рівні.

Важливі сутнісні характеристики фіскальної політики знаходять своє відображення у певних функціях, які є похідними від соціально-економічних функцій податків і державних видатків. Функції фіскальної політики є ключ до розуміння її внутрішньої природи та суспільного призначення. На практиці склалися і в певних модифікаціях реалізуються такі функції, як фіскальна, розподільна, перерозподільна, регулююча та соціальна.

Зовнішнім проявом функцій фіскальної політики є вплив податків і видатків на стан ринкової кон'юнктури, перерозподіл ВВП (або ВРП), нагромадження необхідних ресурсів для виконання державою її функцій, фінансування соціальних програм, стимулювання економічного зростання, підтримку високого рівня зайнятості, обслуговування державного боргу, розвиток міжнародних відносин тощо.

Відповідно стратегічними цілями фіскальної політики є стабілізація економічної ситуації в країні шляхом створення сприятливого фінансового середовища для розвитку всіх інституційних регулюючих механізмів економічної системи та їх адаптації до світових стандартів.

Ключовими важелями фіскальної політики є державний та місцеві бюджети, за допомогою яких держава здійснює розподіл і перерозподіл частини вартості ВВП, змінює таким чином структуру виробництва, впливає на результати діяльності суб'єктів господарювання та здійснює соціальні перетворення.

Джерелами формування доходної частини Державного бюджету України, насамперед, є податкові надходження (рис. 1).

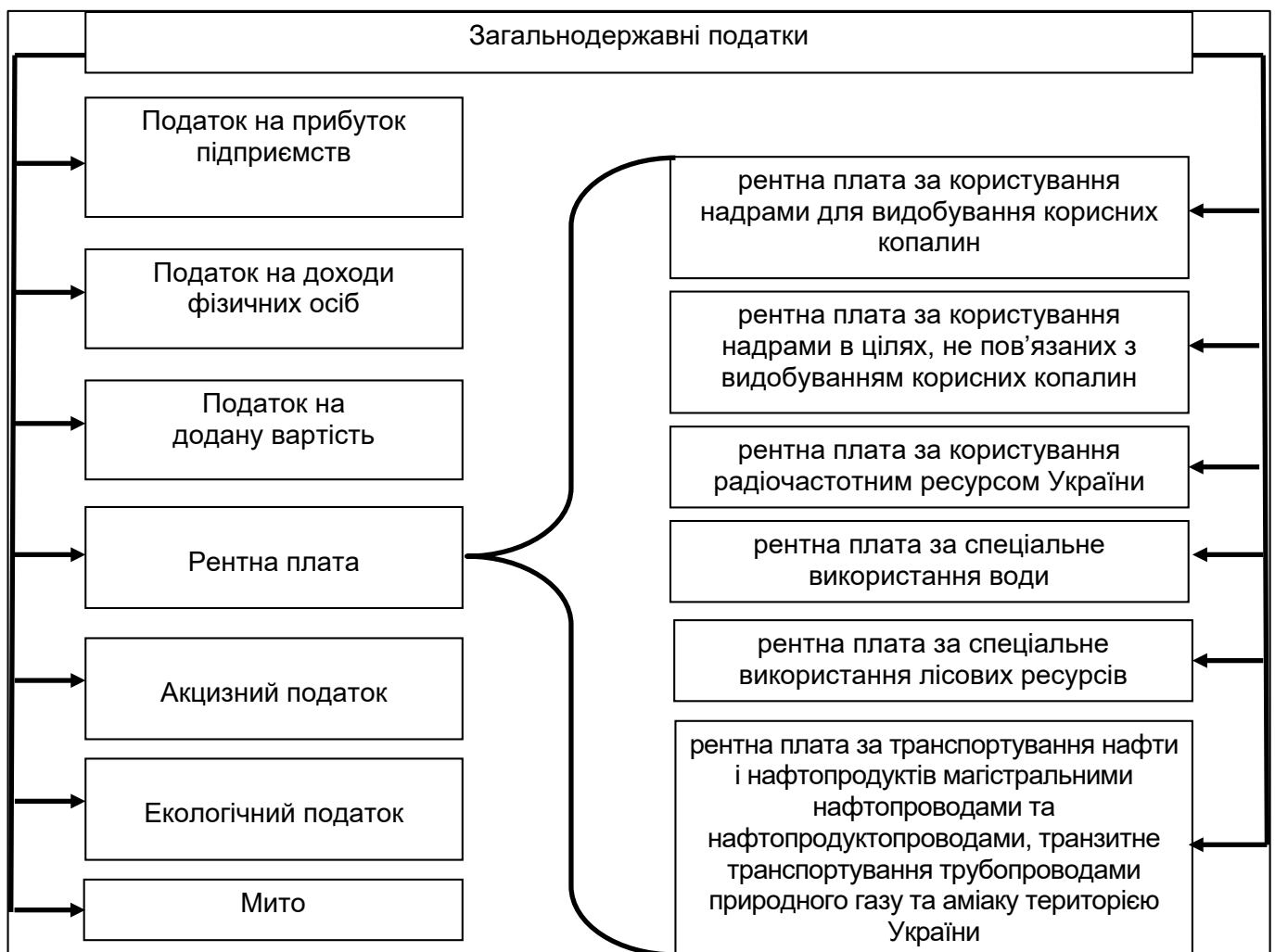

Рисунок 1. Загальнодержавні податки в Україні

За останні десять років їх частка у доходах бюджету у середньому становить близько 80%. У більшості розвинених країн за рахунок податків також формується значна частина доходів бюджету держави.

Важливим джерелом формування доходної частини місцевих бюджетів України є податкові надходження, які включають місцеві податки та збори (рис. 2).

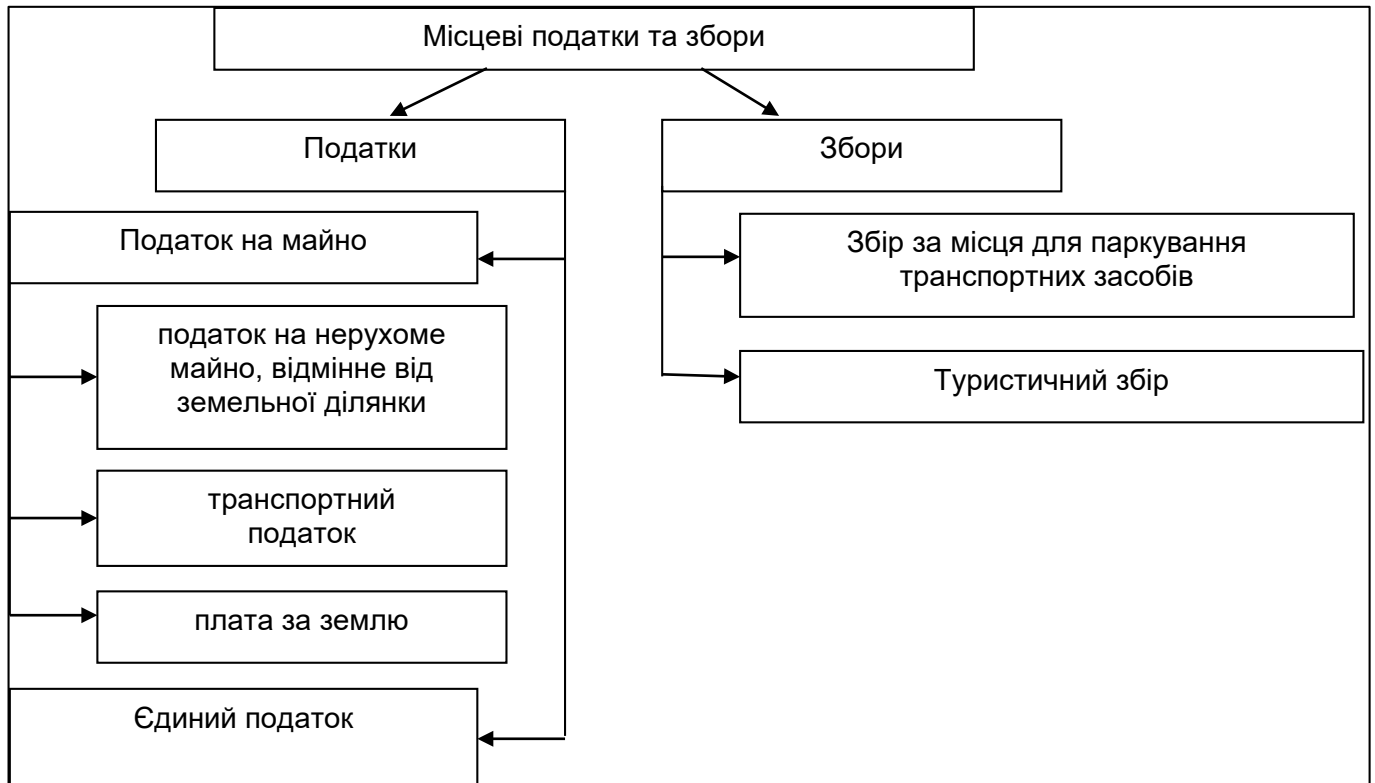

Рисунок 2. Місцеві податки і збори в Україні

У сучасних умовах розвитку економіки України державний і місцеві бюджети набувають нової якості та є:

- планом формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду;
- основним інструментом регулювання соціально-економічних процесів у масштабах держави та її адміністративно-територіальних одиниць [13, с. 26].

Нової якості набувають складові та інструменти фіскальної політики. Наприклад, домагаючись виконання тих чи інших завдань розвитку, держава змінює кількість податків і рівні їх застосування, переглядає пріоритети в фінансуванні галузей національної економіки тощо. Зміна загальноцивілізаційної парадигми розвитку зумовила такий аспект проблеми, як соціалізація податків. Деякі автори вважають останню одним із принципів ефективного податкового регулювання, що означає врахування соціального статусу платника податків, стан його здоров'я, матеріальні статки та деякі інші важливі життєві параметри [29, с. 18].

Фіскальна політика стосується багатьох сфер життя суспільства. Тому, на нашу думку, в якості пріоритетних напрямів фіскальної політики в Україні слід назвати не тільки податкову реформу чи розпочату децентралізацію управління в бюджетній сфері, а також і пенсійну реформу, яка не закінчується лише переглядом формули нарахування пенсій, та реформу в сфері оплати праці, яка теж не повинна обмежуватися збільшенням мінімальної заробітної плати. Їхню діалектику розкриває учений І.Г. Лук'яненко: «Податкова реформа має стимулюючий вплив на економіку. Це є вірним і для пенсійної реформи. Скорочення пенсійного оподаткування сприймається економікою як сигнал заощаджувати, а скорочення звичайного оподаткування, як сигнал споживати. Якщо метою економічних реформ є зростання та накопичення капіталу, то найкращим варіантом є чиста пенсійна реформа, яка полягає в скороченні пенсійного оподаткування заробітної плати та створення умов для інвестування заощаджень. Якщо метою економічних реформ є зменшення шокового

перехідного періоду, то до пенсійної слід додати й податкову реформу. Їх комбінація дозволить вийти на вищий рівноважний рівень споживання, проте за рахунок відмови від частки приросту заощаджень та подальшого економічного зростання» [30].

Усі надходження та видатки бюджетів повинні складати єдиний баланс відповідного бюджету. Однак зміни в економіці країни під дією внутрішніх і зовнішніх факторів (криза, війна, міграція населення тощо) призводять до того, що планові показники зазвичай не співпадають з фактичними. Державний бюджет України на 2017 р. не був збалансованим за доходами й видатками. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Державний бюджет на 2017 рік» на 2017 р. затверджено доходи державного бюджету у сумі 770 966 617,6 тис. грн., видатки державного бюджету у сумі 841 102 834,3 тис. грн. [31]. Граничний обсяг дефіциту Державного бюджету України затверджено у сумі 77 647 000 тис. грн. [там само]. Для України вже тривалий час дефіцит бюджету - явище хронічне (див. табл. 2). Для населення наявність дефіциту має хоч і опосередковане, але не аби яке значення, оскільки воно бере участь в поверненні залучених для покриття дефіциту коштів шляхом сплати податків.

Таблиця 2. Динаміка Державного бюджету України протягом 2008-2017 рр. (млн грн.)*

Рік	Доходи	% ВВП**	Видатки	% ВВП	Кредитування	% ВВП	Дефіцит бюджету	% ВВП
2008	231686,3	24,44	241454,5	25,47	2732,5	0,29	-12500,7	-1,32
2009	209700,3	22,96	242437,2	26,54	2780,3	0,30	-35517,2	-3,89
2010	240615,2	22,23%	303588,7	28,04	1292,0	0,12	-64265,5	-5,94
2011	314616,9	23,90	333459,5	25,33	4715,0	0,36	-23557,6	-1,79
2012	346054,0	24,56	395681,5	28,08	3817,7	0,27	-53445,2	-3,79
2013	339180,3	23,31	403403,2	27,73	484,7	0,03	-64707,6	-4,45
2014	357084,2	22,79	430217,8	27,46	4919,3	0,31	-78052,8	-4,98
2015	534694,8	27,01	576911,4	29,14	2950,9	0,15	-45167,5	-2,28
2016	616274,8	25,86	684743,4	28,73	1661,6	0,07	-70130,2	-2,94
2017	793265,0	27,4	839243,7	29,0	1870,9	0,06	-47849,6	-1,65

* Джерело: складено та розраховано авторами за [32; 33]

** За 2017 рік взято очікуваний розмір ВВП у сумі 2895000 млн грн.

Нестабільність економічного розвитку, не дивлячись на незначну позитивну динаміку скорочення дефіциту бюджету впродовж останніх двох років, має свій негативний відбиток на добробут громадян України, що проявляється загалом у зниженні ВВП на душу населення. Так, у 2017 р. цей показник складає 2 459 дол. США, у той час, як у кризовому 2008 р. - 4 095 дол. США на душу населення [34].

Покриття дефіциту бюджету шляхом збільшення податків з огляду на сучасний стан економіки країни неприйнятний. Відповідно до загальноновизнаного наукою відомого висновку вченого А. Лаффера, який набув характеру аксіоми, збільшення податкових надходжень до бюджету може бути забезпечене лише до певного рівня податкового навантаження (рівня податкових ставок), при подальшому його підвищенні обсяги бюджетних надходжень будуть навпаки зменшуватися, оскільки високі податки здійснюють дестимулюючий вплив на діяльність суб'єктів господарювання. А перехід до помірного оподаткування (базова ставка менша від максимально можливої) дасть позитивні результати через певний проміжок часу. Перш за все зростуть доходи платників податків, це сприятиме зростанню сукупного попиту й сукупної пропозиції, заощаджень та інвестицій, ділової активності, зайнятості населення, а звідси і збільшенню податкових надходжень.

Зауважимо, що в світовій практиці розрізняють два види фіскальної політики: дискреційну і недискреційну (автоматичну). Їх сутність та методологічні основи висвітлені у багатьох наукових працях зарубіжних та українських учених і набули хрестоматійного значення.

Дискреційна фіскальна політика - це цілеспрямована законодавча зміна урядом податків і державних видатків з метою збалансування бюджету; стабілізації економіки; досягнення рівноваги в економіці; збільшення рівня зайнятості; зниження темпів інфляції тощо. Її наслідки для національної економіки в результаті застосування:

- податкових важелів: ріст/зниження податків зменшує/збільшує доходи, що веде до зниження/збільшення сукупного попиту, зайнятості, і випуск продукту падає/зростає;

- державних видатків: ріст/зниження державних видатків збільшує/зменшує сукупний попит; зайнятість зростає/падає - випуск продукту зростає/падає, що в свою чергу зменшує/збільшує податкові надходження. Комбінація цих фіскальних заходів залежить від фази економічного циклу.

Проте для реалізації такої політики потрібен більш тривалий період часу, оскільки вона пов'язана з прийняттям законодавчих рішень. Недискреційна політика (політика автоматичних стабілізаторів) регулює доходи і витрати незалежно від оперативних дій держави.

Пряме підвищення податкового тягаря все рідше використовується в світі як основний інструмент отримання додаткових коштів. Влада багатьох країн намагається оптимізувати податкові системи шляхом реформ, тому, найчастіше розширюють податкову базу, обмежують кількість податкових відрахувань та інших пільг. Середня світова ставка прибуткового податку за рік зросла лише на 0,41% (до 31,53%). У 2015 р. підвищення ставок відбулось в семи країнах, зниження у восьми. Найзначніше скорочення було в Іспанії, де у результаті податкової реформи максимальна ставка прибуткового податку (для громадян з високими доходами) була знижена з 52% до 47%. Була й значно опущена нижня планка доходів, з якої починає застосовуватися максимальна ставка - з € 300 тис. до € 60 тис. [35].

Уряд України знайшов «вихід» із тяжкої фінансової ситуації - не підвищувати податки, а підняти комунальні тарифи для населення до їх «ринкової вартості», у результаті чого у чотири рази дорожча гаряча вода та втричі – опалення.

Видатки Державного бюджету України спрямовуються на освіту, соціальний захист, медицину, культуру, спорт, оборону, відсотки за запозиченнями, чиновницький апарат, підтримання правопорядку, транспорт; інші галузі економіки, комунальне господарство, сільське господарство, охорону довкілля, паливно-енергетичний комплекс. Найголовнішими витратами держави, безперечно, є ті, що йдуть на розвиток людського капіталу (освіту, науку, медицину). Проте політика виконання видатків бюджету не завжди відповідає цьому принципу.

Доходи держбюджету на 2018 р. встановили в розмірі 913,6 млрд грн (877,42 млрд грн), а витрати - 988,6 млрд грн (948 млрд грн). Що стосується відомств, то левову частку витратять на Міністерство соціальної політики (150 млрд грн., з яких 139 млрд грн. призначені Пенсійному фонду) і Міністерство оборони (86 млрд грн.). Порівняно з 2017 р. перше міністерство отримає менше майже на 2 млрд грн., друге - більше на 3 млрд. Зростуть видатки на МВС - 65,9 млрд грн. (в 2017 р. - 63,9 млрд грн.), Нацгвардію - 10,9 млрд грн (9,7 млрд грн), Нацполіцію - 24,2 млрд грн (23,4 млрд грн). Видатки держави на відомства по боротьбі з корупцією (НАБУ і НАПКА) залишаться тими же. Незначним є збільшення витрат Міністерства освіти - 31,3 млрд грн (30,8 млрд грн. у 2017 р.) Міністерству культури виділили 6,3 млрд грн. (5,4 млрд грн. у 2017 р.), на медицину заплановано 26,5 млрд грн проти 31,5 млрд грн. у 2017 р. [36].

У цілому, як можна бачити, радикальних поліпшень щодо рівня життя населення бюджет на 2018 р. не несе. Олександр Охрименко, економіст, президент Українського аналітичного центра, вважає обіцяне підвищення «мінімалки» до 4100 грн. у 2018 р. черговим піар-ходом під вибори. На його думку, прожитковий мінімум повинен становити мінімум 3 тисячі гривень [37].

Голова Комітету економістів України Андрій Новак називає бюджет-2018 копією бюджету 2017 р. «Структурно доходи і витрати майже нічим не відрізняються, просто до бюджету цього року додали показник інфляції і за фактом економічні результати мало чим відрізнятимуться від тих, що є в 2017 р.: зростання ВВП і інфляції будуть аналогічними, триватиме девальвація гривні до 30 грн. / \$ до кінця 2018 року», - пояснив він. На його думку, є і неоднозначні статті: зокрема, вони стосуються збільшення держборгу на 231 млрд грн. та отримання доходів від приватизації - 22,5 млрд грн. «Для порівняння у 2017 р. закладали 17 млрд і отримали трохи більше мільярда. Навіть не уявляю, що можна на цю суму продати. Весь цей рядок витрат можна сміливо додавати до дефіциту бюджету. Тобто реальний дефіцит бюджету складе близько 100 млрд грн.», - вважає А. Новак. Також, за його словами, різке підвищення зарплат спровокує відхід підприємств у тінь. З ним згоден економіст Юрій Гаврилечко, який каже, що за фактом для малих підприємств не створили ніяких поблажок, а під ударом знову опиняться якраз ті підприємці, які сплачують єдиний податок, акциз зросте разом із інфляцією [там само].

Висновки. Таким чином, здійснене дослідження свідчить про те, що фіскальна політика як спосіб фінансового регулювання національної економіки здійснюється за допомогою потужних важелів - податків і державних витрат. У результаті їх зміни (наприклад, зниження податкових ставок, надання податкових пільг тощо) забезпечується відповідний вплив на макроекономічні процеси - стимулювання (стримування) економічного зростання, розвиток окремих галузей економіки тощо.

Багато положень, що стосуються сутності фіскальної політики і напрацьовані світовою наукою і практикою, стали аксіоматичними. Але в реальній дійсності під дією ендегенних (криза, революція, війна, помилки уряду тощо) та екзогенних (глобалізаційні тенденції, загострення світової конкуренції тощо) чинників вони набувають характеру антитез. Доведено, що за допомогою регулювання кількості і якості податків, раціонального використання державних коштів можна успішно впливати

на наповнюваність бюджету і добробут населення. У випадку з українською економікою це правило не завжди спрацьовує. Сподівання на те, що ринок буде автоматично регулювати економічні процеси повинні бути підкріплені створенням відповідних умов для розвитку ринкових інститутів, зокрема страхування, підприємництва, банківської сфери тощо.

Україні необхідно продовжити політичні та економічні реформи, рішуче боротися з корупцією, активно здійснювати приватизацію, поглиблювати податкову реформу, в тому числі удосконалювати податкове законодавство, запровадити накопичувальну пенсійну систему.

Список використаних джерел

1. Боди З. Финансы / З. Боди, Р. Мертон; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2008. – 592 с.
2. Блайндер А. С. Экономикс: Принципы и политика : [учеб.] / А. С. Блайндер. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 904 с.
3. Бьюкенен Дж.М. Сочинения / Дж.М. Бьюкенен // (Серия «Нобелевские лауреаты по экономике»); пер. с англ. - Т. 1. – М.: Таурус Альфа. – 1997. – 560 с.
4. Wicksell K.A. (1967) A new Principle of Just Taxation // Classics in the Theory of Public Finance / Ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock. N.Y.: St. Martin's Press. - p.72.
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
6. Кларк Джон Бейтс. Распределение богатства / Джон Бейтс Кларк; пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 2000. – 367 с.
7. Cohen Stuart A.J. (1967). On progressive Taxation // Classics in the Theory of Public Finance / Ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock. - N.Y.: St. Martin's Press - p. 60.
8. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика : [пер. с англ.] / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. 13 изд-е. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
9. Милль Дж.Ст. Основы политической экономии / Дж.Ст. Милль; пер. с англ. В 3 т. – М.: Прогресс, 1981. – Том 3. – Книга V. – С. 143–388.
10. Мэнкью Н.Г. Принципы экономикс / Мэнкью Н.Г. – СПб.: Питер Ком, 1999. - 784 с.
11. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки / Ф. Нитти; пер. с итал. - М.: Изд-е М. и С. Сабашниковых, 1904. – 365с.
12. Петти В. Трактат о налогах и сборах. // Антология экономической классики / В. Петти. – М.: МП «ЭКОНОВ», «КЛЮЧ», 1993. – 475 с.
13. Реформування бюджетної системи України на інноваційних засадах : [моногр.] / Кол. авторів [заг. ред. Ф.О. Ярошенко]. - К.: Міністерство фінансів України, 2010. – 544 с.
14. Дулік Т.О. Прямі податки в системі державного регулювання доходів юридичних і фізичних осіб: дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. економ. наук. – Спеціальність 08.04.01. – Фінанси, грошовий обіг і кредит. / Т.О. Дулік. – К.: НДФІ при Міністерстві фінансів України, 2001. – 185 с.
15. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. Т. 4. Гл. ред. А. М. Румянцев. - М.: Советская энциклопедия, 1980. – 672с.
16. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Ок. 57000 слов. – М.: Русский язык, 1987. – 749с.
17. Агапова Т. А. Макроэкономика : [учеб.] / Т. А. Агапова. – М: Инфра-М, 2004. – 416 с.
18. Базилевич В. Д. Макроекономіка : [підруч.] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, К. С. Баластрик ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2007. – 703 с.
19. Белова И. А. Эволюция теоретических основ фискальной политики государства / И. А. Белова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 27 (208). – С. 17.
20. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна, Т. Пахомова; За заг. ред. С. Будаговської. – Вид. 4-те. – К.: Основи, 2007. – 520 с.
21. Борисов Е. Ф. Экономическая теория : [учеб.] / Е. Ф. Борисов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт Издат, 2005. – 399 с.
22. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М., 2003. – 642 с.
23. Дорнбуш Р. Макроэкономика : [пер. с англ.] / Р. Дорнбуш, С. Фишер. – М., 1997. – 784 с.
24. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / С.В. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 952 с.
25. Ракул О.В. Фіскальна політика держави: проблеми розуміння / О.В. Ракул // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – №1. – С. 44-50. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/>

26. Самуельсон П.А. Макроекономіка / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордгауз. – К. : Основи, 1995. – 574 с.
27. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л.П. Сідельникова. – Херсон : Гринь Д.С., 2010. – 436 с.
28. Цап І. Проблеми та перспективи фіскальної політики в Україні / І. Цап // Ефективність державного управління : [зб. наук.пр.]. – 2013. – Вип. 35. – С. 339–345.
29. Баранник Л.Б. Соціалізація податків як принцип ефективного податкового регулювання в ринковій економіці // Формування ринкових відносин в Україні. - 2013. - № 9 (148). – С. 15-20.
30. Лук'яненко І.Г. Моделювання впливу змін фіскальної політики на економіку України / І. Г. Лук'яненко // Бізнес Інформ. - 2012. - № 4. - С. 201-204.
31. Про Державний бюджет на 2017 рік : Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII (зі змінами та доповненнями).
32. Виконання державного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/budget/>
33. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=391283>
34. Мировой атлас данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knoema.ru/atlas/Украина/ВВП-на-душу-населения>
35. Все налоги мира-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kommersant.ru/doc/2945195>
36. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7.12.2017 № 2246-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/>
37. Новые зарплаты депутатов и выборы с простых украинцев: что заложили в бюджет-2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vesti-ukr.com/strana/268676-novye-zarplaty-deputatov-i-pobory-s-prostykh-ukraintsev-chto-zalozhili-v-bjudzhet-2018>

References

1. Bodi Z., Merton R. *Finansy* ; per. s angl. – М.: Izdatel'skiy dom «Vil'yams», 2008. – 592 s.
2. Blaynder A.S. *Ekonomiks: Printsipy i politika* : [ucheb.] – М.: YUNITI-DANA, 2012. – 904 s.
3. B'yukenen Dzh.M. *Sochineniya* // (Seriya «Nobelevskiye laureaty po ekonomike»); per. s angl. - T.1. – М.: Taurus Al'fa. – 1997. – 560 s.
4. Wicksell K.A.(1967) *A new Principle of Just Taxation* // *Classics in the Theory of Public Finance* / Ed. By R.A. Musgrave, A.T. Peacock. N.Y.: St. Martin's Press. - p.72.
5. Keyns Dzh.M. *Obshchaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg.* – М.: Progress, 1978. – 494 s.
6. Klark Dzhon Beyts *Raspredeleniye bogatstva* / Dzhon Beyts Klark; per. s angl. – М.: Gelios ARV, 2000. – 367 s
7. Cohen Stuart A.J. (1967). *On progressive Taxation* // *Classics in the Theory of Public Finance* / Ed. By R.A. Musgrave, A.T. Peacock. N.Y.: St. Martin's Press - p. 60.
8. Makkonell K.R., Bryu S.L. *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* : [per. s angl.] 13 izd-ye. – М. : INFRA-M, 1999. – 974 s.
9. Mill' Dzh.St. *Osnovy politicheskoy ekonomii* / Dzh.St. Mill'; per. s angl. V 3 t. – М.: Progress, 1981. – Tom 3. – Kniga V. – S. 143 –388.
10. Menk'yu N.G. *Printsipy ekonomiks.* – SPb.: Piter Kom, 1999. - 784 s.
11. Nitti F. *Osnovnyye nachala finansovoy nauki* ; per. s ital. - М.: Izd-ye M. i S. Sabashnikovykh, 1904. – 365s.
12. Petti V. *Traktat o nalogakh i sborakh.* // *Antologiya ekonomicheskoy klassiki.* – М.: МР «EKONOV», «KLYUCH», 1993. – 475 s.
13. *Reformuvannya biudzhetnoi systemy Ukrainy na innovatsiinykh zasadakh* : [monohr.] / Kol. avtoriv [zah. red. F.O. Yaroshenko]. - К.: Ministerstvo finansiv Ukrainy, 2010. – 544 s.
14. Dulik T.O. *Priami podatky v systemi derzhavnogo rehuliuvannya dokhodiv yurydychnykh i fizychnykh osib: dysert. na zdob. nauk. stup. kand. ekonom. nauk.* – Spetsialnist 08.04.01. – *Finansy, hroshovyi obih i kredyt.* – К.: NDFI pry Ministerstvi finansiv Ukrainy, 2001. – 185 s.
15. *Ekonomicheskaya entsiklopediya. Politicheskaya ekonomiya.* T. 4. Gl. red. A.M. Rumyantsev. - М.: Sovetskaya entsiklopediya, 1980. – 672s.
16. Ozhegov S.I. *Slovar' russkogo yazyka. Ok. 57000 slov.* – М.: Russkiy yazyk, 1987. – 749s.
17. Agapova T.A. *Makroekonomika*: [ucheb.]. – М: Infra-M, 2004. – 416 s.

18. Bazilevich V.D., Bazilevich K.S., Balastrik K.S. *Makroyekonomika* : [pidruch.] ; za red. V. D. Bazilevicha. – K.: Znannya, 2007. – 703 s.
19. Belova I. A. *Evolutsiya teoreticheskikh osnov fiskal'noy politiki gosudarstva* // *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*. – 2010. – № 27. – S. 17.
20. Budahovska S, Kiliievych O., Lunina I., Pakhomova T. *Mikroekonomika i makroekonomika: Pidruchnyk: U 2 ch. ; Za zah. red. S. Budahovskoi*. – Vyd. 4-te. – K.: Osnovy, 2007. – 520 s.
21. Borisov Ye. F. *Ekonomicheskaya teoriya* : [ucheb.]. – 3-ye izd., pererab. i dop. – M. : Yurayt Izdat, 2005. – 399 s.
22. Borisov A. B. *Bol'shoy ekonomicheskii slovar'*. – M., 2003. – 642 s.
23. Dornbush R., Fisher S. *Makroekonomika* : [per. s angl.] – M., 1997. – 784 s
24. *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T. 3 / S.V. Mochernyi ta in.* – K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2000. – 952 s.
25. Rakul O.V. *Fiskalna polityka derzhavy: problemy rozuminnia* // *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. – 2015. – №1. – S. 44-50. : <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/>
26. Samuelson P.A., Nordhaus V.D. *Makroekonomika*. – K. : Osnovy, 1995. – 574 s.
27. Sidelnikova L.P. *Podatkovi ta pozychkovi finansy: fiskalna filosofiiia vyboru: monohrafiia*. – Kherson : Hrin D.S., 2010. – 436 s.
28. Tsap I. *Problemy ta perspektyvy fiskalnoi polityky v Ukraini* // *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia* : [zb. nauk.pr.]. – 2013. – Vyp. 35. – S. 339–345.
29. Barannyk L.B. *Socializatsiya podatkiv yak pryncyp efektyvnogo podatkovogo reguluvannja v rynkovij ekonomiki* // *Formuvannja rynkovyh vidnosyn v Ukrai'ni*. - 2013. - № 9 (148). – S. 15-20.
30. Lukyanenko I.H. *Modelyuvannya vplyvu zmin fiskal'noyi polityky na ekonomiku Ukrayiny* // *Biznes Inform.* - 2012. - # 4. - S. 201-204.
31. *Pro Derzhavnyi biudzheth na 2017 rik: Zakon Ukrainy vid 21.12.2016 r. № 1801-VIII (zi zminamy ta dopovnenniamy)*.
32. *Vykonannya derzhavnoho biudzhetu Ukrainy* : <https://index.minfin.com.ua/budget/>
33. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy* : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=391283>
34. *Mirovoy atlas dannykh* : <https://knoema.ru/atlas/Ukraina/VVP-na-dushu-naseleniya>
35. *Vse nalogi mira-3* : <https://www.kommersant.ru/doc/2945195>
36. *Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik: Zakon Ukrainy vid 7.12.2017 № 2246-19* : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/>
37. *Novye zarplaty deputatov i pobory s prostykh ukraintsev: chto zalozhili v byudzheth-2018* : <https://vesti-ukr.com/strana/268676-novye-zarplaty-deputatov-i-pobory-s-prostykh-ukraintsev-chto-zalozhili-v-byudzheth-2018>

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Александрюк Тетяна Юріївна, старший викладач кафедри оподаткування та соціального забезпечення

e-mail: 54tatu@gmail.com

Баранник Лілія Борисівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри оподаткування та соціального забезпечення

e-mail: baranniklb@gmail.com

Дулік Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри оподаткування та соціального забезпечення

e-mail: dta1409@ukr.net

ННІ «Фінансова академія» Університету митної справи та фінансів

вул. Аржанова, 12. м. Дніпро, 49083, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Александрюк Татьяна Юрьевна, старший преподаватель кафедры налогообложения и социального обеспечения

e-mail: 54tatu@gmail.com

Баранник Лилия Борисовна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой налогообложения и социального обеспечения

e-mail: baranniklb@gmail.com

Дулик Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры налогообложения и социального обеспечения
e-mail: dta1409@ukr.net
УНИ «Финансовая академия» Университета таможенного дела и финансов
ул. Аржанова, 12. г. Днепр, 49083, Украина

DATA ABOUT AUTHORS

Aleksandriuk, Tetyana Yuriivna, Senior Lecturer of the Department of Taxation and Social Security
e-mail: 54tatu@gmail.com

Barannyk Liliya Borysivna, Doctor of Economics, Professor, Head of Tax and Social Security of ESI «Financial Academy»
e-mail: baranniklb@gmail.com

Dulik, Tetyana Oleksandrivna, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Taxation and Social Security
e-mail: dta1409@ukr.net
ESI «Financial Academy» University of customs and finance
Arzhanova Str., 12. Dnipro, 49083, Ukraine

УДК 331.25

DOI: 10.5281/zenodo.1219835

ПРОБЛЕМИ СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Гайдук І.С.

Предметом статті є соціальні та економічні чинники, які впливають на процес старіння населення.

Метою статті є розкрити проблеми старіння населення України в контексті пенсійної реформи.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Проаналізовано стан пенсійній системі України за час проведення реформи. Запропоновано авторське визначення поняття «пенсійна система». Наведено порівняльні дані щодо тривалості життя в Україні та світі. Сформовано статистичне узагальнення основних показників соціально-пенсійного забезпечення громадян України за ряд років. Надано пропозиції щодо подальшого удосконалення пенсійної системи України.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть використовуватися в практичній діяльності працівників різних сфер економічних відносин, пенсіонерами та організаціями, які займаються питаннями пенсійного забезпечення.

Висновки. Завдання, що стоять перед Україною на шляху до ефективного зростання та добробуту, полягають, перш за все, у забезпеченні належного рівня життя громадян. Це стане в повній мірі можливим лише тоді, коли проблеми старіння населення будуть максимально вирішені на користь людей пенсійного віку. Адже вони найменш захищені особи країни, котрі щоденно прагнуть належного до себе ставлення. Система недержавного пенсійного забезпечення покликана сприяти вирішенню цих проблем в найближчому майбутньому за допомогою тих механізмів та важелів, які гарантуватимуть стабільність в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: старіння, пенсійна система, пенсійна реформа, тривалість життя, принципи дієвості, пенсійний вік, прогнозування.

ПРОБЛЕМА СТАРЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПЕНСИОННОЙ РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ

Гайдук И.С.

Предметом статьи являются социальные и экономические факторы, которые влияют на процесс старения населения.

Целью статьи является раскрыть проблемы старения населения Украины в контексте пенсионной реформы.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты исследования. Проанализировано состояние пенсионной системе Украины за время проведения реформы. Предложено авторское определение понятия «пенсионная система». Приведены сравнительные данные о продолжительности жизни в Украине и мире. Сформирован статистическое обобщение основных показателей социально-пенсионного обеспечения граждан Украины за ряд лет. Даны предложения по дальнейшему совершенствованию пенсионной системы Украины.

Область применения результатов исследования. Результаты исследования могут использоваться в практической деятельности работников различных сфер экономических отношений, пенсионерами и организациями, которые занимаются вопросами пенсионного обеспечения.

Выводы. Задачи, которые стоят перед Украиной на пути к эффективному росту и благосостояния, заключаются, прежде всего, в обеспечении надлежащего уровня жизни граждан. Это станет в полной мере возможно только тогда, когда проблемы старения населения будут максимально решены в пользу людей пенсионного возраста. Ведь они наименее защищены лица страны, ежедневно стремятся надлежащего к себе отношения. Система негосударственного пенсионного обеспечения призвана способствовать решению этих проблем в ближайшем будущем с помощью тех механизмов и рычагов, которые будут гарантировать стабильность в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: старения, пенсионная система, пенсионная реформа, продолжительность жизни, принципы действенности, пенсионный возраст, прогнозирование.

PROBLEMS OF POPULATION AGING IN THE CONTEXT OF PENSION REFORM IN UKRAINE

Gayduk I.S.

The subject of the article is social and economic factors that influence the aging process.

The aim of the article is to reveal the problem of aging of the population of Ukraine in the context of pension reform.

Methodology work of this article is general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.

Results of research. The state of the pension system of Ukraine during the reform process is analyzed. Author's definition of the concept «pension system» is proposed. Comparative data on life expectancy in Ukraine and in the world are presented. A statistical generalization of the main indicators of social and pension provision of Ukrainian citizens for several years has been formed. Proposals for further improvement of the pension system of Ukraine are presented.

Scope of results of research. The results of the study can be used in the practical work of employees of various spheres of economic relations, pensioners and organizations involved in retirement provision.

Conclusions. The challenges faced by Ukraine on the road to effective growth and well-being are, above all, to ensure an adequate standard of living for citizens. This will become fully possible only when the problems of aging of the population will be solved as much as possible in favor of people of retirement age. After all, they are the least protected persons of the country, who seek a proper attitude every day. The system of non-state pension provision is intended to help solve these problems in the near future by means of mechanisms and instruments that will ensure stability in the long run.

Keywords: aging, pension system, pension reform, longevity, principles of effectiveness, retirement age, forecasting.

Актуальність теми дослідження. Процес старіння є невідворотною реальністю, яку можемо постійно спостерігати навколо себе, і до якої потрібно готуватися на всіх етапах життя. В геронтології старіння пов'язують із втратою та поступовим зменшенням можливостей організму людини до нових адаптацій у навколишньому середовищі. З економічної точки зору ми розглядатимемо поняття «старіння» як процес у житті індивідуального суб'єкта суспільних та фінансових відносин, що супроводжується непоправними втратами можливостей функціонувати на попередніх рівнях ефективності. В даному дослідженні актуальність набудуть: можливості взаємодії окремих людей та їх груп із різними соціальними інститутами; економічні зв'язки між особами пенсійного віку та державою; взаємозалежності між макто- та мікркатегоріями економічного зростання, заробітної плати та пенсії. Особливу роль у процесі пошуку оптимальних рішень щодо подолання проблем старіння відведено саме пенсійній системі, перед якою стоять серйозні завдання та функції контролю, регулювання і стимулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями старіння населення та розбудови ефективної пенсійної системи займаються такі зарубіжні та вітчизняні науковці: Лондар С., Лондар Л., Курило І., Кухта М., Калита Т., Сичова К., Ніколас Бар та ін.

Проте і надалі ставляться вагомі завдання перед дослідниками всього світу щодо забезпечення рівних можливостей людей післятрудоного віку та удосконалення діючих механізмів пенсійної системи, що спонукає до подальшої ґрунтовної роботи в цій сфері.

Метою статті є розкрити проблеми старіння населення України в контексті пенсійної реформи.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2002 року основним рамковим документом, що описує проблеми старіння населення, являється Мадридський Міжнародний план дій з проблем старіння (ММПДПС). Ті країни, які його реалізують, взяли на себе зобов'язання щодо здійснення відповідних заходів на всіх рівнях у таких трьох пріоритетних напрямках: люди похилого віку й розвиток; сприяння покращенню здоров'я та добробуту у похилому віці; забезпечення життєдіяльності у сприятливому стабільному середовищі. На базі цих основоположних тверджень було сформульовано 10 зобов'язань, які беруть на себе уряди країн щодо практичної реалізації Мадридського плану дій [5]:

1) забезпечити органічне відображення проблем старіння в усіх сферах політики з тим, щоб привести суспільство й економіку у відповідність із демографічними зрушеннями й збудувати суспільство, доступне для людей усіх вікових груп;

2) забезпечити повну інтеграцію й участь людей похилого віку в житті суспільства;

3) сприяти рівноправному й стійкому економічному розвитку у відповідь на проблеми старіння;

4) скорегувати системи соціального захисту з врахуванням демографічних змін та їх соціальних і економічних наслідків;

5) забезпечити ринкам робочої сили можливість реагувати на економічні й соціальні наслідки старіння населення;

6) сприяти безперервному навчанню та пристосовувати систему освіти до змін економічних, соціальних та демографічних умов;

7) домагатися забезпечення якості життя у будь-якому віці й збереження самостійності, включаючи здоров'я та добробут;

8) враховувати гендерні чинники у старіючому суспільстві;

9) надавати підтримку сім'ям, які доглядають за людьми похилого віку, й підтримувати солідарність між різними поколіннями та у межах одного покоління;

10) сприяти виконанню регіональної стратегії реалізації за допомогою регіонального співробітництва.

Як країна, в якій доволі високий рівень старіння населення поєднується з масштабною депопуляцією, Україна зазнає особливо помітних труднощів у царині соціального захисту осіб похилого віку й у перспективі, мірою прискорення старіння (згідно з демографічним прогнозом – у 2020-2025 рр.), вельми гостро відчуватиме такі соціально-економічні наслідки цього процесу, як посилення демоекономічного (відповідно, й податкового) навантаження на працездатний контингент, дефіцит робочої сили (насамперед, кваліфікованої), загальне старіння робочої сили, скорочення можливостей трудових ресурсів забезпечення довготривалого догляду осіб похилого віку, зростання попиту на медичні послуги з боку літнього населення тощо. Вищезазначене потребує перебудови наявної соціально-економічної системи відповідно до потреб старіючого населення, реформування системи соціального захисту, охорони здоров'я тощо [1].

В ході аналізу різних аспектів поняття «пенсійна система», виявлено певні загальні спільні риси в трактуванні цього терміну вітчизняними науковцями, що дало змогу сформулювати два наступні визначення, в яких на перший план виходять категорії «інститут відносин» та «самоорганізована система». Отже:

1) пенсійна система – це складний державно-приватний інститут відносин, що містить в собі компоненти соціальних, правових та економічних підсистем для забезпечення надійного та фіксованого доходу переважно осіб, що досягли пенсійного віку;

2) пенсійна система – це самоорганізована система, що покликана забезпечити здійснення програм охорони здоров'я, соціального обслуговування та лояльності задля реалізації на належному рівні високих стандартів життя громадян держави в будь-якому віці.

Як зазначено в ст. 2 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4], система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох таких рівнів:

- солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – Солідарна система), що базується на засадах солідарності, субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду;

- накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – Накопичувальна система), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах;

- система недержавного пенсійного забезпечення (далі система НПЗ), що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат.

На даному етапі свого існування Солідарна система в Україні зазнає відчутних труднощів в плані акумуляції коштів до ПФУ без відповідних дотацій із бюджету для належних виплат теперішнім пенсіонерам. Про це свідчитимуть дані розрахунків, що будуть наведені в табл. 2. За оптимістичними прогнозами накопичувальна система запрацює аж у 2021 році. Все частіше особливий інтерес громадян викликає система НПЗ, яка побудована на принципі «назбирай собі на пенсію сам», і діє також на принципах незалежності від держави в плані накопичення ресурсів, добровільній участі фізичних осіб та законодавчому гарантуванню повернення вкладених коштів.

Розглядаючи структуру населення України в 2017 р., можемо відмітити, що 18 млн. осіб – це економічно-активне населення; 11,9 млн. осіб – пенсіонери; 5,8 млн. осіб – діти віком до 15 років. За іншими статистичними даними виявлено, що із цих 18 млн. осіб економічно-активного населення – 16,3 млн. осіб являються працюючими, а 1,7 млн. осіб – безробітні (12,3 млн. осіб офіційно працевлаштовані та самозайняті, 4 млн. осіб – неофіційно працевлаштовані).

Однією з основних складових пенсійної реформи 2017 р. є її осучаснення. Це означає, що тепер розмір пенсії буде залежати від розміру мінімальної заробітної плати. Так, наприклад, у простого шахтаря, у якого страховий стаж становить 47 років, а вийшов він на пенсію в 2008 р., пенсія становить 3331,87 грн. А якби він вийшов на пенсію в 2016 р., то отримував би 8446,21 грн. Уряд запланував двічі в 2018 р. підвищити прожитковий мінімум. З 1 липня розмір мінімальної пенсії складе 1435 грн, а з 1 грудня – 1497 грн. Негативним фактором є те, що більшість пенсіонерів живуть за межею бідності. Останнє осучаснення пенсій проводилося в травні 2012 року, проте мінімальну зарплату підвищували аж 9 разів [3].

Порівняльні дані щодо виходу на пенсію чоловіків та жінок в різних країнах світу за 2017 р. наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Порівняльні дані щодо виходу на пенсію чоловіків та жінок в різних країнах світу за 2017 р.

Назва країни	Вік виходу на пенсію чоловіків, років	Вік виходу на пенсію жінок, років	Середня тривалість життя, років
Велика Британія	65	60	80,3
Бельгія	65	65	80
Німеччина	65	65	80,6
Китай	60	50-55	73,7
США	65	65	78,7
Франція	60	60	81,7
Україна	60	57-58**	68,8

* складено на основі [7]

** пенсійний вік для жінок в Україні з 2018 р. становить 57 років, які народилися до 1959 року; у всіх інших випадках – 58 років

За даними табл. 1 бачимо, що в більшості країн світу вік виходу на пенсію що для чоловіків, що для жінок є однаковим (60 або 65 років). Окрім того, вік виходу на пенсію по країні може змінюватися, враховуючи можливість проведення пенсійної реформи Звернемо увагу на середню тривалість життя. Найвища вона у Франції (понад 81 рік), а найнижча в Україні (68,8 років). Майже на 5 років в середньому довше за нас живуть китайці (73,7 роки). Саме через це так гостро стоїть питання підвищення пенсійного віку для громадян нашої країни. Особливу настороженість викликає великий розрив у показниках середньої тривалості життя по Україні в гендерному відношенні (за 2017 р. для чоловіків – 66,4, для жінок – 76,3). Різниця – майже десятиліття! У той час, як у розвинутих європейських країнах ця різниця становить від 3 до 5 років.

Аналізуючи найбільшу тривалість життя чоловіків за регіонами України, виявляємо, що в Чернівецькій області – 68,5 років, на другому місці Тернопільська область – 68,4 роки. Жінки ж найдовше живуть на Львівщині – 78,1 років. Друга сходинка у волинянок, які живуть в середньому 77,5 років. Середня тривалість життя на Вінничині – 77 років. До речі, найменша тривалість життя чоловіків зафіксована в Київській області – 64,6 роки. На Херсонщині, яка посідає другу сходинку сумного рейтингу, тривалість життя чоловіків становить 64,8 роки. Жінки ж живуть найменше в Дніпропетровській області – 75 років. Не можуть похвалитися високою тривалістю життя жінок і на Київщині, де показник становить 75,4 років [8].

Вищенаведені дані наштовхують на потребу формулювання основних можливих причин такої низької тривалості життя в Україні:

- недостатньо ефективна система медичного забезпечення (часто машина швидкої допомоги не в змозі вчасно приїхати на виклик в гірських місцевостях Карпат);
- надмірна емоційна та фізична навантаженість чоловіків на роботі;
- низький рівень доходів більшості населення, що призводить до відсутності елементарних можливостей обігріти своє житло в сільській місцевості та прогудувати сім'ю.

Продовженням цього стане більш детальний розгляд структури та елементів забезпечення функціонування пенсійної системи України (табл. 2).

Таблиця 2. Основні показники функціонування пенсійної системи України за 2012-2017 рр.

Показник	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Населення, млн. осіб	45,6	45,5	45,4	42,8	42,5	42,3
Чисельність пенсіонерів, млн. осіб	13,8	13,6	13,5	13,6	12,2	11,9
Пенсіонерів, % від населення	30,0	29,9	29,8	31,8	28,7	28,1
Мінімальна пенсія, грн.	882	949	949	1074	1247	1452
Середня заробітна плата, грн.	2752,9	2979,5	3148,0	3455,0	4482,3	7351,0
Власні надходження ПФУ, млрд. грн.	163,6	168,6	166,9	169,9	110,0	141,9
Дефіцит бюджету ПФУ, млрд. грн.	26,2	21,8	17,1	31,8	81,7	85,5
Дотації з державного бюджету, млрд. грн.	65	83	87	95	143	141,3
Працездатне населення, млн. осіб	31,8	31,9	31,9	29,2	29,3	29,0
Коефіцієнт пенсійного навантаження	0,434	0,426	0,423	0,466	0,416	0,410
Річний індекс інфляції, %	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	101,6
Середній курс долара, грн./1 дол. США	7,99	7,99	11,88	21,84	25,88	26,80
Прожитковий мінімум на 1 січня, грн.	1017	1108	1176	1176	1330	1544

* складено на основі [6; 9]

В табл. 2 спостерігаємо динаміку цілого ряду показників, що характеризують чисельність населення та пенсіонерів, суму мінімальної пенсії та середньої заробітної плати, надходження та дефіцит ПФУ, прожитковий мінімум та інші важливі макроекономічні дані щодо ситуації в Україні за 2012-2017 рр. Зокрема, чисельність пенсіонерів за цей період скоротилася з 13,8 млн. осіб до 11,9 млн. осіб, що свідчить про негативні тенденції в плані здоров'я та матеріального становища людей такого віку. Ріст мінімальної пенсії склав 60,7 % (з 882 грн. в 2012 р. до 1452 грн. – у 2017 р.). Суттєво зріс дефіцит бюджету ПФУ (з 26,2 млрд. грн. до 85,5 млрд. грн.) та дотацій з державного бюджету (з 65 млрд. грн. до 141,3 млрд. грн.). Особливо невтішні дані по середньому курсу долара США. Він теж зріс із 7,99 грн. за 1 дол. США аж до 26,80 грн., і це була далеко не рекордна цифра.

На рис. 1 наведено прогноз щодо демографічної та пенсійної ситуації в Україні до 2020 р.

Так, за період 2010-2020 рр. спостерігаємо дані щодо кількості людей, яка має вийти на пенсію за віком та кількості людей, яка досягає працездатного віку. Перший показник демонструє стабільний ріст на 10,6 % (із 579 631 осіб до 640 987 осіб). За другим показником простежується протилежна закономірність: зниження на 27,9 % (із 534 986 осіб до 385 427 осіб). Відповідно, різниця в прогнозованому 2020 році складе 255 560 осіб.

На рис. 2 зображено зміну показників розміру мінімальної пенсії, середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму за 2012-2017 рр. в дол. США. За всіма групами даних показників спостерігаємо тенденцію до зниження:

- мінімальна пенсія – із 110,4 дол. США до 57,6 дол. США (спад на 91,6 %);
- середня заробітна плата – із 344,5 дол. США до 274,3 дол. США (відносний спад на 20,4 %);
- прожитковий мінімум – із 127,3 дол. США до 54,2 дол. США (спад майже в 2,5 рази).

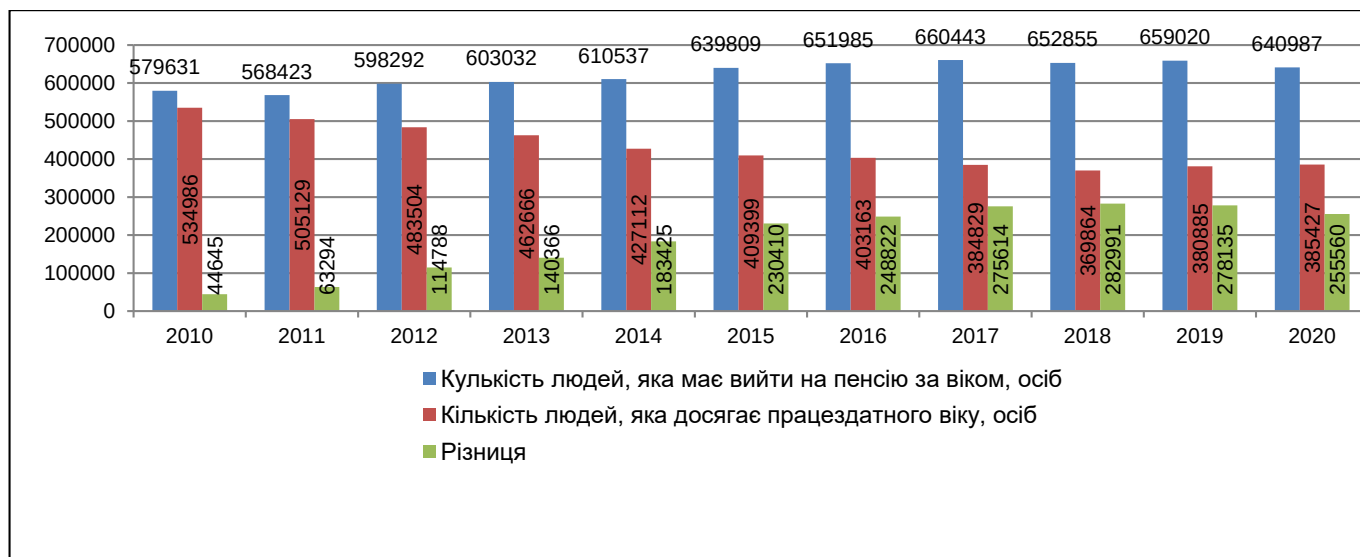

Рисунок 1. Прогноз демографічної та пенсійної ситуації в Україні до 2020 року [2]

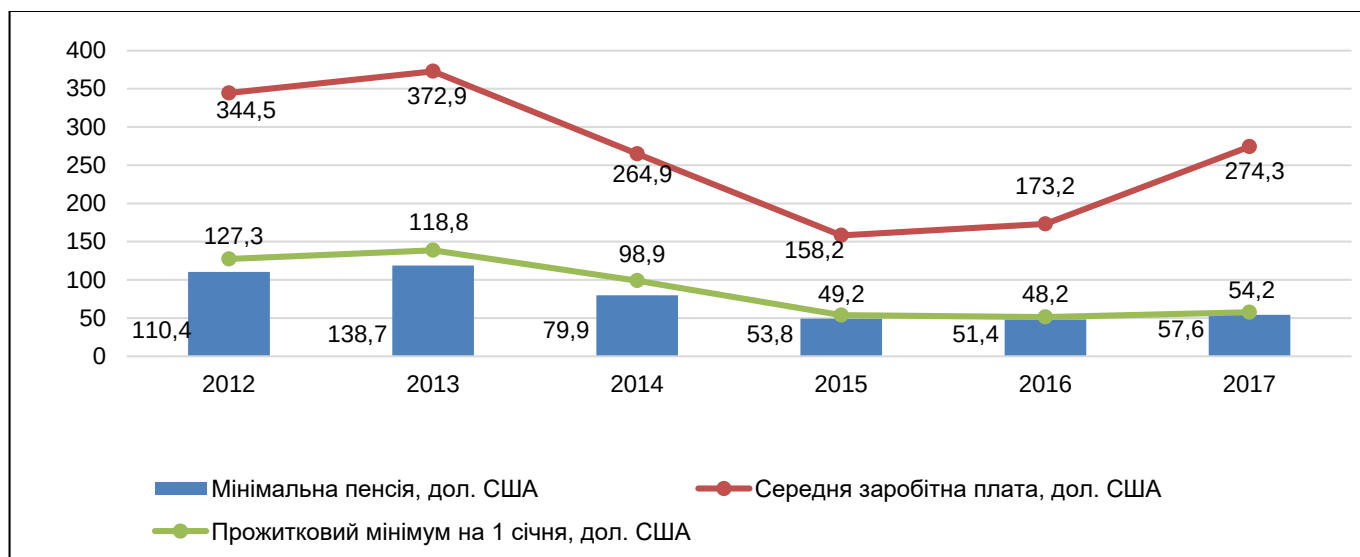

Рисунок 2. Показники розмірів мінімальної пенсії, середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму за 2012-2017 рр. в дол. США

* складено автором

Висновки. Потужною основою стабільного розвитку кожного суспільства вважається саме верховенство закону та справедливості, на основі яких стає можливою ефективна співпраця всіх мешканців держави. Для України надзвичайно важливо здійснювати реформи не часткового покращення життя окремих елементів суспільства, але прикладати всіх зусиль для поєднання охорони здоров'я, освіти протягом всього життя та соціального партнерства, щоб в кінцевому результаті показники якості життя населення зростали з кожним наступним роком в геометричній прогресії. Це, однозначно, непрості виклики для держави, які вимагають зважених кроків та ризикованих проєктів. Маючи на меті загальнолюдський добробут, кожна особа повинна зацікавитися в тому, щоб проявляти себе в якості відповідального компонента потужної системи державно-приватного співробітництва.

Завдання, що стоять перед Україною на шляху до ефективного зростання та добробуту, полягають, перш за все, у забезпеченні належного рівня життя громадян. Це стане в повній мірі можливим лише тоді, коли проблеми старіння населення будуть максимально вирішені на користь людей пенсійного віку. Адже вони найменш захищені особи країни, котрі щоденно прагнуть належного до себе ставлення. Система недержавного пенсійного забезпечення покликана сприяти вирішенню цих проблем в найближчому майбутньому за допомогою тих механізмів та важелів, які гарантуватимуть стабільність в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Курило І.О. Старіння населення в Україні у дзеркалі соціально-демографічної політики / І.О. Курило // Демографія та соціальна економіка. – 2012, – № 2 (18). – С. 23–32.
2. Ми невідворотно підвищимо пенсійний вік – демографія змушує [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://apostrophe.ua/article/economy/2015-03-16/mi-nevdvorotno-pdvischimo-pensyniy-vk--demografya-zmushu/1411>.
3. Основні положення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення пенсій», 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B3hk8pHF8rZhczRPdzBNUXILUGM/view>.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
5. Региональная стратегия осуществления Мадридского международного плана действий по проблемам старения, 2002 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unepce.org/fileadmin/DAM/pau/_docs/ece/2002/ECE_AC23_2002.pdf.
6. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html.
7. Умови виходу на пенсію в різних країнах, тривалість життя пенсіонерів у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://msdnipro.com/novini-ukrainu/umovi-vihodu-na-pensiyu-v-riznih-krayinah-trivalist-zhittya-pensioneriv-u-sviti.html>.
8. Фахівці запевняють, що тривалість життя в Україні зросла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expres.ua/news/2017/02/11/227551-fahivci-zapevnyayut-tryvalist-zhyttya-ukrayini-zroslo>.
9. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 січня 2017 року та середня чисельність у 2016 році / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/kn/kn_u/kn1216_u.html.

References

1. Kurylo I.O. Starinnya naselennya v Ukrayini u dzerkali social'no-demografichnoyi polityky` // Demografiya ta social'na ekonomika. – 2012, – № 2 (18). – S. 23–32.
2. My` nevidvorotno pidvy`shhy`mo pensijnij` vik – demografiya zmushuye : <https://apostrophe.ua/article/economy/2015-03-16/mi-nevdvorotno-pdvischimo-pensyniy-vk--demografya-zmushu/1411>.
3. Osnovni polozhennya proektu Zakonu Ukrayiny` «Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrayiny` shhodo pidvy`shhennya pensij», 2017 rik : <https://drive.google.com/file/d/0B3hk8pHF8rZhczRPdzBNUXILUGM/view>.
4. Pro zagal'noobov'yazkove derzhavne pensijne straxuvannya : zakon Ukrayiny` vid 09.07.2003 No 1058-IV : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
5. Regy`onal'naya strategy`ya osushhestvleny`ya Madry`dskogo mezhdunarodnogo plana dejstvuj` po problemam starenij`ya, 2002 g. : http://www.unepce.org/fileadmin/DAM/pau/_docs/ece/2002/ECE_AC23_2002.pdf.
6. Serednij` rozmir misyachnoyi pensiji ta kil'kist` pensioneriv : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html.
7. Umovy` vy`xodu na pensiyu v rizny`x krayinax, try`valist` zhy`ttya pensioneriv u sviti : <http://msdnipro.com/novini-ukrainu/umovi-vihodu-na-pensiyu-v-riznih-krayinah-trivalist-zhittya-pensioneriv-u-sviti.html>.
8. Faxivci zapevnyayut`, shho try`valist` zhy`ttya v Ukrayini zroslo : <http://expres.ua/news/2017/02/11/227551-fahivci-zapevnyayut-tryvalist-zhyttya-ukrayini-zroslo>.
9. Chy`sel`nist` naselennya (za ocinkoyu) na 1 sichnya 2017 roku ta serednya chy`sel`nist` u 2016 roci / Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/ds/kn/kn_u/kn1216_u.html.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гайдук Іван Степанович, аспірант ДННУ «Академія фінансового управління», вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Гайдук Иван Степанович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления», ул. Пидварська, 52, м. Переяслав-Хмельницкий, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gaiduk Ivan Stepanovich, post-graduate student «Academy of financial management»,
52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: gaiduk94ivan@gmail.com

УДК 331: 664 (477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219842

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ ДО УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ ДЛЯ КРАЇНИ

Кошулько О.П.

Стаття є продовженням серії публікацій останніх років, що стосуються української міграції за кордон.

В даній статті представлені результати досліджень, що стосуються персональних грошових переказів, що надсилалися в Україну з-за кордону у період з 1996 по 2016 рр. за даними Світового банку. У документі також показано порівняння між особистими грошовими переказами, що надсилаються в Україну та внутрішнім валовим продуктом України (дані Економіки торгівлі) у період з 2007 по 2016 рр.

В статті були проведені такі етапи дослідження: аналіз проведеного опитування серед колишніх українських трудових мігрантів та дітей діючих трудових мігрантів Тернопільської області України про ефективне використання особистих грошових переказів, відправлених їм з-за кордону; аналіз переваг для соціально-економічного розвитку України від грошових переказів українців; зроблені висновки про важливість грошових переказів для сімей українських трудових мігрантів, для держави та загального соціально-економічного розвитку країни.

Висновки. Грошові перекази іммігрантів з України та Української діаспори з-за кордону в Україну, безумовно, важливі для соціально-економічного розвитку країни, але це тільки кошти, отримані за рахунок банківських установ, насправді, ніхто не знає реальний обсяг грошових переказів мігрантів в країну.

Важливість грошових переказів для сімей трудових мігрантів у тому, що іноді вони є єдиним джерелом виживання для сімей трудових мігрантів. У цих випадках, грошові перекази дозволяють сім'ям трудових мігрантів, вижити в умовах безробіття і низьких зарплат при високих витратах на життя, або дозволити їм мати більш високий рівень життя в Україні. Українці також використовують грошові перекази з-за кордону для придбання або будівництва житла для них і їх сімей та навчання дітей у вузах.

Важливість грошових переказів для соціально-економічного розвитку України у тому, що вони можуть бути використані в якості інвестицій для відкриття та розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Завдяки грошовим переказам з-за кордону, деякі з родин українських трудових емігрантів і колишніх трудових мігрантів можуть відкрити легальний бізнес в Україні або інвестувати гроші в різні проекти в Україні, такі як сонячні батареї, з метою сприяння соціально-економічному розвитку України.

Ключові слова: грошові перекази, Україна, Світовий Банк, опитування, ВВП.

**ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ
В УКРАИНУ: ПРЕИМУЩЕСТВА ДЛЯ СТРАНЫ**

Кошулько О.П.

Статья является продолжением серии публикаций последних лет, касающихся украинской миграции за рубеж.

В данной статье представлены результаты исследований, касающихся денежных переводов трудовых мигрантов, направляемых в Украину из-за рубежа за период с 1996 по 2016 гг., по данным Всемирного банка. В документе также проанализировано соотношение личных денежных переводов, отправленных в Украину за указанный период к ВВП Украины (по данным Торговой экономики) за период с 2007 по 2016 год.

В данной статье представлены следующие этапы исследований: проведение опроса среди бывших украинских трудовых мигрантов и детей нынешних трудовых мигрантов в Тернопольской области Украины об эффективном использовании личных денежных переводов, отправленных из-за границы в страну; анализ выгод для социально-экономического развития Украины, полученных от личных денежных переводов украинцев;

сделаны выводы о важности денежных переводов для семей украинских трудовых мигрантов, государства и общего социально-экономического развития в целом.

Выводы. Денежные переводы иммигрантов из Украины и Украинской диаспоры из-за рубежа в Украину, безусловно, важные для социально-экономического развития страны, но это только средства, полученные за счет банковских учреждений, на самом деле, никто не знает реальный объем денежных переводов мигрантов в страну.

Важность денежных переводов для семей трудовых мигрантов в том, что иногда они являются единственным источником выживания для семей трудовых мигрантов. В этих случаях, денежные переводы позволяют семьям трудовых мигрантов, выжить в условиях безработицы и низких зарплат при высоких расходах на жизнь, или позволить им иметь более высокий уровень жизни в Украине. Украинцы также используют денежные переводы из-за рубежа для приобретения или строительства жилья для них и их семей и обучения детей в вузах.

Важность денежных переводов для социально-экономического развития Украины в том, что они могут быть использованы в качестве инвестиций для открытия и развития малого и среднего бизнеса в Украине. Благодаря денежным переводам из-за рубежа, некоторые из семей украинских трудовых эмигрантов и бывших трудовых мигрантов могут открыть легальный бизнес в Украине или инвестировать деньги в различные проекты в Украине, такие как солнечные батареи, с целью содействия социально-экономическому развитию Украины.

Ключевые слова: денежные переводы, Украина Мировой Банк, опрос, ВВП.

PERSONAL REMITTANCES OF LABOR MIGRANTS TO UKRAINE: BENEFITS FOR THE COUNTRY

Oksana Koshulko

This paper is the continuation of a series of publications in recent years concerning Ukrainian migration abroad.

This paper presents the results of research concerning the personal remittances sent to Ukraine from abroad during the period 1996-2016, using data from the World Bank. The paper also shows a comparison between personal remittances sent to Ukraine and the total Gross Domestic Product of Ukraine (data from Trading Economics) in the period from 2007 to 2016.

The following stages of research were used: conducting a survey among ex-Ukrainian labor migrants and the children of current labor migrants in the Ternopil region of Ukraine about the effective use of personal remittances sent into the country from abroad; analysis of benefits for the socio-economic development of Ukraine gained from the personal remittances of Ukrainians; drawing conclusions about the importance of remittances for families of Ukrainian labor migrants, for the state and for the general socio-economic development of the country in general.

Conclusions. The remittances of Ukrainian immigrants and the Ukrainian Diaspora from abroad to Ukraine are unquestionably important for the socio-economic development of the country, but these are only the transfers received through bank institutions, in fact, nobody knows the real amount of money transfers of immigrants to the country.

The importance of the remittances for the families of the labor migrants is a very significant because sometimes they are the only source of survival for the families of the labor migrants. In these cases, the remittances enable the families of the labor migrants to survive in conditions of unemployment or low salaries at a time of high living expenses, or permit them to enjoy a higher standard of living in Ukraine.

Ukrainians also use the remittances from abroad to buy or build houses for them and their families and educate children in universities.

The importance of the remittances for the socio-economic development of Ukraine is also very high because they can be used as investments for the opening of small and medium-sized businesses in Ukraine. Thanks to the remittances from abroad, some of families of Ukrainian labor immigrants and ex-labor immigrants can open legal businesses in Ukraine or invest money in various projects for Ukraine, such as solar panels, with the aim of aiding the socio-economic development of Ukraine.

Keywords. Personal Remittances, Ukraine, the World Bank, survey, GDP.

Introduction. This paper presents the results of research concerning personal remittances sent back to Ukraine by Ukrainian labor migrants working abroad.

Data from the World Bank concerning personal remittances sent from abroad by Ukrainian migrants has been used.

The paper also uses Ukraine's Gross Domestic Product data from Trading Economics and the results of a survey, conducted among ex-Ukrainian labor migrants and children of current labor migrants in the Ternopil region of Ukraine about personal remittances to Ukraine from abroad. In addition, the paper compares personal remittances from abroad to Ukraine (data of the World Bank) and the Gross Domestic Product in Ukraine (data of the Trading Economics) for 2007-2016 in USD Billion.

This paper is the continuation of a series of publications in recent years concerning Ukrainian migration abroad and their children. Among these publications are the papers «Human capital depreciation of female immigrants and ways to restore lost human capital» [1]; «Children of female immigrants in Turkey: numerical analysis of data» [2]; «Research into the dilemmas concerning the employment of immigrants in their professions abroad and the depreciation or restoration of their human capital» [3]; «Slavic women in Turkey: from past to present» [4]; Challenges of Ukrainian female immigrants and their children in host countries» [5]; Women from North move to South: Contemporary migration from the Former Soviet Union countries to Turkey [6]; Discourse about Women-Immigrants from Former Soviet Union Countries as a Special Social Group in Turkey» [7]; «The role of Ukrainians in the economic growth of Poland» [8]; «Gender inequality as one of the largest problems of Slavic women in Islamic world» [9]; «Reflections on the features of accumulation of the Human Capital of representatives of female and male genders» [10]; «Ukrainians in the Light of Migration Crisis in Europe» [11]; «Exploring of the Human Capital Depreciation of Ukrainian Labor Migrants Abroad: Results of a Survey» [12]; «Issues in countries of the former Soviet Union as the driving force for female migration to Turkey» [13]; «The «Value of Life and Labor» of Ukrainian Migrants Abroad» [14]; «The positive and negative aspects of Ukrainian labor migration for Ukraine and Receiving Countries» [15]. Also in prepress is a chapter of a monograph concerning children of Ukrainian labor migration and refugees «The current position and recent experience in Ukraine of children of labor migrants, internally and externally displaced persons, refugees and asylum seekers» that will be published in the 3rd UNESCO Chair monograph 2018 «International experiences in the area of refugee and migrant children's adaptation - theory, research, praxis» from the series «Development and Social Adaptation of Children and Youth» [16] in 2018 in Warsaw, Poland.

This research on the personal remittances sent from abroad by Ukrainian migrants is very important and topical because it reveals the full amount of the remittances and real benefits for the socio-economic development of Ukraine overall and for families of Ukrainian labor migrants in particular.

Stages of research

The research consisted of the following stages:

- Definition of the term 'personal remittances' using the explanations of the World Bank;
- Definition of the terms 'official personal remittances' and 'unofficial personal remittances' using the explanations of the author;
- A comparison of personal remittances sent to Ukraine (data of the World Bank) and the Gross Domestic Product in Ukraine (data of the Trading Economics) for 2007-2016 in USD Billion;
- The conducting of a survey using the quantitative method among ex-Ukrainian labor migrants and children in the Ternopil region of Ukraine about the effective use in Ukraine of personal remittances from abroad;
- The analysis of benefits from personal remittances received for both families of Ukrainian labor migrants and for the socio-economic development of Ukraine;
- Drawing conclusions about the importance of the remittances for both the families of the labor migrants and the socio-economic development of Ukraine.

Definition a term 'personal remittances' by the World Bank

According to explanations of the World Bank, «personal remittances» is the sum of personal transfers and compensation of employees. Personal transfers, a new item in the Balance of Payments Manual 6th Edition (BPM6), represents a broader definition of worker remittances. Personal transfers include all current transfers in cash or in kind between resident and nonresident individuals, independent of the source of income of the sender (and regardless of whether the sender receives income from labor, entrepreneurial or property income, social benefits, and any other types of transfers; or disposes assets) and the relationship between the households (regardless of whether they are related or unrelated individuals)» [17].

Table 1 shows the amount of personal remittances received in Ukraine during 1996-2016, in current US\$ using data from the World Bank.

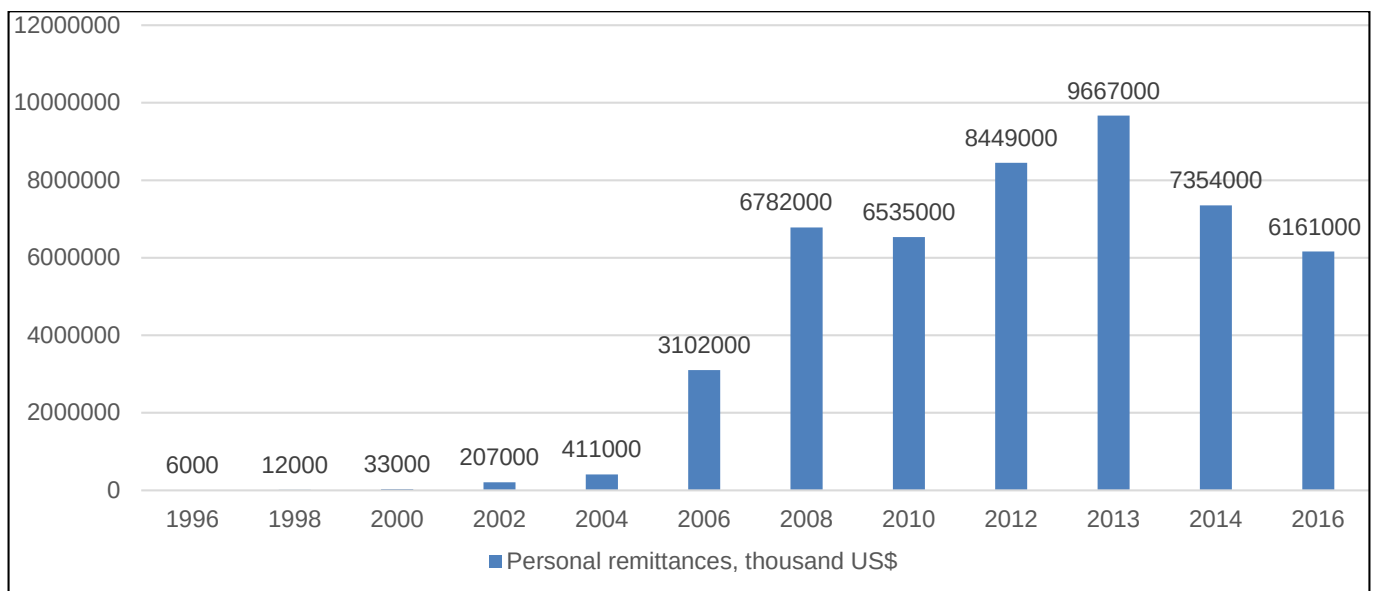
This data from the World Bank shows significant rises in the amount of personal remittances received in Ukraine during the period 1996-2016, as the remittances have increased from 6,000.00 thousand US\$ in 1996 to 6,160,630.07 thousand US\$ in 2016 (Figure 1).

Table 1. Personal remittances to Ukraine, received from the World Bank, 1996-2016 (current US\$)

Ukraine	Years	Payments data (current US\$)
	1996	6,000,000
	1997	12,000,000
	1998	12,000,000
	1999	18,000,000
	2000	33,000,000
	2001	140,000,000
	2002	207,000,000
	2003	330,000,000
	2004	411,000,000
	2005	2.408 Billion
	2006	3.102 Billion
	2007	5.29 Billion
	2008	6.782 Billion
	2009	5.941 Billion
	2010	6.535Billion
	2011	7.822 Billion
	2012	8.449 Billion
	2013	9.667 Billion
	2014	7.354 Billion
	2015	5.845 Billion
	2016	6.161 Billion

Source: The World Bank, 2016 [17].

Primarily the remittances have increased thanks to Ukrainian labor migrants who went abroad to work for their families and provide a better standard of living for them. There are many different reasons for this migration: poverty and low wages, university education costs for children, debts, unemployment and the desire to acquire real estate.

Figure 1. Differences in personal remittances during the period 1996-2016 in thousand US\$

Source: The World Bank, 2016 [17].

According to the data of the World Bank, the highest number of personal remittances to Ukraine during the period 1996-2016 was in 2013 (9.667 Billion US\$), at the time of the end of 2013 the Revolution of Dignity in Ukraine and after the undeclared war had started. At that time Ukrainian labor migrants, other emigrants from the Ukrainian Diaspora and people from various countries helped Ukraine to withstand the difficulties and challenges of this difficult period in its history.

Official and unofficial personal remittances and its geography

Of course, the number of the remittances does not reflect all remittances to Ukraine during 2007-2016 because a significant number of remittances come to Ukraine by other channels than the banks.

The author of the paper has separated two types of transfers of the personal remittances to Ukraine - terms 'official personal remittances' and 'unofficial personal remittances'. Explanations of the types of transfers of the personal remittances to Ukraine are:

- The official channel of sending personal remittances through the Ukrainian banking system and those of other countries within the banking system of the World Bank;
- The unofficial channel of sending personal remittances through the hands of migrants, via members of their families or friends, or via other intermediaries.

It seems that the second, unofficial, way is more common and acceptable for the Ukrainian labor migrants because this avoids the payment of additional fees for transfer of the remittances.

Comparative characteristic of personal remittances to Ukraine (data from the World Bank) [17] and the Gross Domestic Product in Ukraine (data from the Trading Economics) [18] for 2007-2016 in USD Billion.

Using data from the World Bank and the Trading Economics it is possible to compare the amount of personal remittances to Ukraine to the Gross Domestic Product in Ukraine for 2007-2016 in USD Billion (Table 2).

Table 2. Comparison of personal remittances to Ukraine (data of the World Bank) and the Gross Domestic Product in Ukraine (data of the Trading Economics) for 2007-2016 in USD Billion

Country	Years	Personal remittances to Ukraine	Gross Domestic Product in Ukraine	Percentage of Personal remittances to Ukraine compare to GDP, %
Ukraine	2007	5.29	142.72	3.7
	2008	6.782	179.99	3.8
	2009	5.941	117.23	5.1
	2010	6.535	136.01	4.8
	2011	7.822	163.16	4.8
	2012	8.449	175.78	4.8
	2013	9.667	183.31	5.3
	2014	7.354	133.5	5.5
	2015	5.845	91.03	6.4
	2016	6.161	93.27	6.6

Source: The World Bank, 2016 [17], and the Trading Economics, 2016 [18].

Using data from the World Bank [17] and the Trading Economics [18], it is also possible to calculate the amount of personal remittances to Ukraine as a percentage of annual GDP.

The amount of personal remittances to Ukraine was 3.7% of the GDP in 2007, in 2008 - 3.8%, in 2009 - 5.1%, in 2010-2012 - 4.8%, in 2013 - 5.3%, in 2014 - 5.5%, in 2015 - 6.4%, and in 2016 - 6.6%.

This shows that personal remittances to Ukraine amount to a significant part of the country's GDP, rising from 3.7% in 2007 to 6.6% in 2016. However, this is but one side of the issue.

It must also be noted that the loss to Ukraine of talented, skilled and able-bodied people is a big problem and could be irreparable.

A survey among ex-Ukrainian labor migrants and children of current labor migrants in the Ternopil region of Ukraine

Personal remittances are the result of the work of Ukrainians abroad who support their families in Ukraine. In a survey conducted among ex-Ukrainian labor migrants and children of current labor migrants in the Ternopil region of Ukraine there were 196 interviewees. The main reasons given for going abroad were socio-economical such as unemployment in Ukraine (41.02%); low wages (16.61%); the desire to acquire real estate (11.53%); poverty (10.51%); university education costs for children (5.42%); debts (5.08%); other reasons (9.15%); and desire for a better standard of living (0.68%) [5-8].

One reason for conducting this survey was to discover how the ex-Ukrainian labor migrants and children of current labor migrants in Ukraine use the personal remittances they receive and the majority of respondents answered that they use them for the following needs:

- For land purchase and house construction (31.9%);
- For education of children in universities (27.9%);

- For medical treatment of members of their families (8.3%);
- For laying the foundation of their own business (8.3%);
- For everyday living expenses (21%);
- For other reasons (2.5%).

According to the results of the survey, it is possible to define the top three reasons that Ukrainian labor migrants send personal remittances to Ukraine:

- For house constructions (31.9%) for them and their families;
- For education of their children in universities (27.9%);
- For the everyday living expenses of their families (21%) (Figure 2).

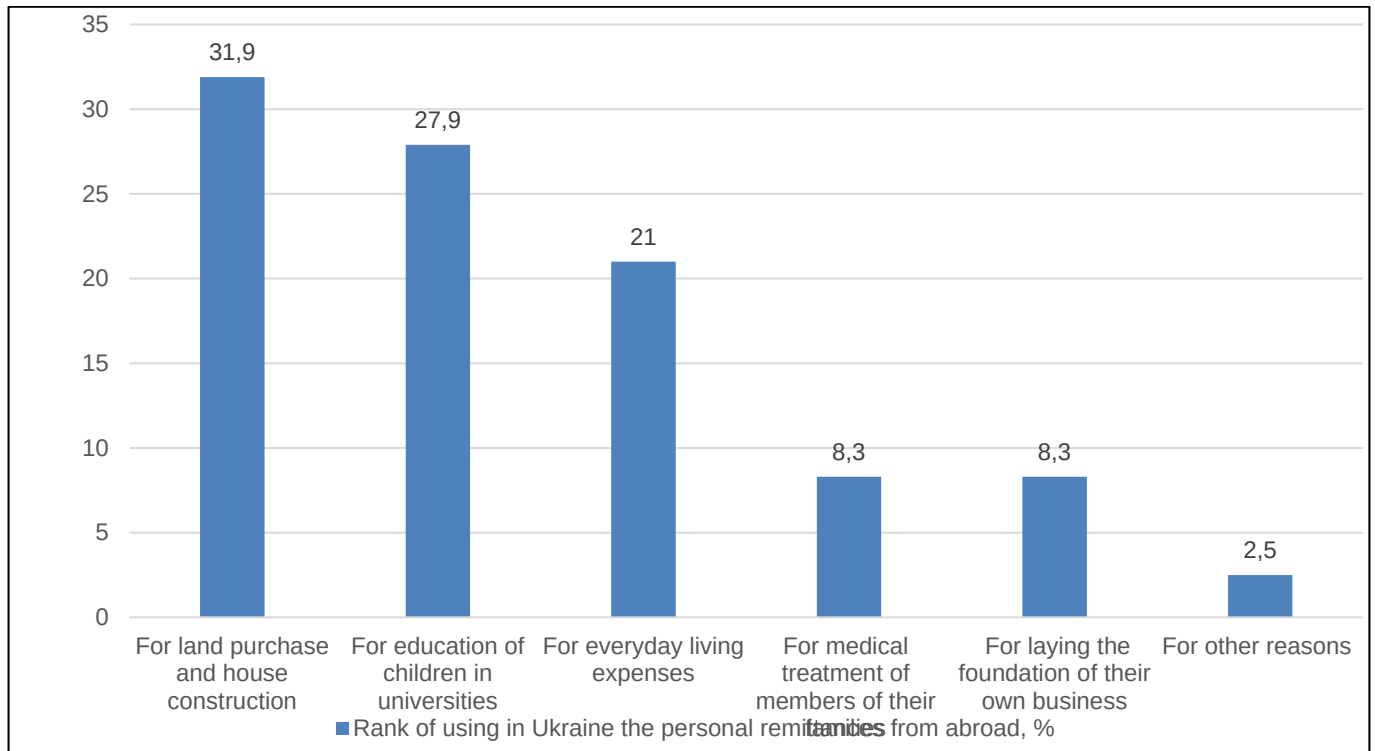

Figure 2. Discovering how the ex-Ukrainian labor migrants and children of current labor migrants in Ukraine use the personal remittances they receive

Source: Research of the author

The survey also shows that Ukrainian labor migrants send personal remittances to Ukraine from the following countries: Sweden, Israel, Belgium, Ireland, Norway, Latvia, Lithuania, Turkey, Italy, Spain, Russia, Portugal, Poland, Czech Republic, Germany, USA, Greece, Belarus, UK, Canada, Austria, and others.

Benefits for families of Ukrainian labor immigrants and socio-economic development of Ukraine from personal remittances of Ukrainians

Benefits for families of Ukrainian labor immigrants and socio-economic development of Ukraine from personal remittances of Ukrainians are:

- Thanks to remittances from abroad, the majority of families of Ukrainian labor immigrants can enjoy better conditions in their life in Ukraine;
- Some of families of Ukrainian labor immigrants and ex-labor immigrants are able to open a legal business in Ukraine, buy or build houses for their families; educate children in universities; and invest money in some innovative projects for Ukraine, such as solar panels, or other projects, which aid the socio-economic development of Ukraine.

The importance of the remittances for both the families of the labor migrants and the socio-economic development of Ukraine

Firstly, sometimes the remittances are the only means of survival for the families of the labor migrants. In these cases, the remittances to the families of the labor migrants enable them to survive in conditions of unemployment or low salaries at this time of high living expenses or to have better standard of living in Ukraine. Therefore, the importance of the remittances for the families of the labor migrants cannot be over-estimated.

Secondly, the importance of the remittances for the socio-economic development of Ukraine is a very high too because they can be used as investments for the opening of small and medium-sized businesses in Ukraine and according to the results of the survey, these investments have proved very successful in Ukraine. Thanks to the remittances from abroad, some of families of Ukrainian labor immigrants and ex-labor immigrants can also invest money in various innovative projects for Ukraine, such as solar panels, which aid the socio-economic development of Ukraine.

Conclusions. The paper presents the results of research based on the data of the World Bank, which analyses personal remittances to Ukraine from abroad during period 1996-2016, the Trading Economics concerning amount of the Gross Domestic Product in Ukraine in 2007-2016, and the data from the surveys among ex-Ukrainian labor immigrants and the children of current Ukrainian labor immigrants in the Ternopil region of Ukraine about the effective use of personal remittances from abroad in Ukraine.

According to the results of this research, the percentage of the personal remittances to Ukraine compared to GDP of Ukraine in 2007 was 3.7%, in 2008 - 3.8%, in 2009 - 5.1%, in 2010-2012 - 4.8%, in 2013 - 5.3%, in 2014 - 5.5%, in 2015 - 6.4%, and in 2016 - 6.6%.

The personal remittances to Ukraine make a significant addition to the GDP of the country from 3.7% in 2007 to 6.6% in 2016, but it is only one side of the picture - the other side is that Ukraine loses talented, skilled and able-bodied people, and today this is an irreparable loss for the country.

According to the results of the survey, the top three reasons for Ukrainian labor immigrants for sending personal remittances to Ukraine are house constructions (31.9%) for families; education of children in universities (27.9); and everyday living expenses of families (21%).

According to the results of the Web survey, the majority of respondents are sure that the remittances of Ukrainian immigrants and the Ukrainian Diaspora from abroad to Ukraine are unquestionably important for the socio-economic development of the country, but these are only the transfers received through bank institutions, in fact, nobody knows the real amount of money transfers of immigrants to the country.

The importance of the remittances for the families of the labor migrants is a very significant because sometimes they are the only source of survival for the families of the labor migrants. In these cases, the remittances enable the families of the labor migrants to survive in conditions of unemployment or low salaries at a time of high living expenses, or permit them to enjoy a higher standard of living in Ukraine.

The importance of the remittances for the socio-economic development of Ukraine is also very high because they can be used as investments for the opening of small and medium-sized businesses in Ukraine. According to the results of the survey, this has already been demonstrated successfully in Ukraine. Thanks to the remittances from abroad, some of families of Ukrainian labor immigrants and ex-labor immigrants can open legal businesses in Ukraine or invest money in various projects for Ukraine, such as solar panels, with the aim of aiding the socio-economic development of Ukraine.

Ukrainians also use the remittances from abroad to buy or build houses for them and their families and educate children in universities.

References

1. Koshulko, O. (2018). *Human capital depreciation of female immigrants and ways to restore lost human capital*. MEST Journal, 15 Jan, Vol. 6(1), pp. 27-33, Belgrade, Serbia.
2. Koshulko O. (2017). *Children of female immigrants in Turkey: numerical analysis of data*. International Scientific Journal World Scientific News, Vol. 90, pp. 88-100, Nov. 2017, Katowice, Poland.
3. Koshulko, O. (2017). *Research into the dilemmas concerning the employment of immigrants in their professions abroad and the depreciation or restoration of their human capital*. Proceedings of the 3rd International Scientific Conference «Dilemmas of scientific research in various fields of science: natural sciences, science and technology, economic and social sciences, humanistic sciences,» Katowice Institute of Information Technologies, International Scientific Journal 'World Scientific News', Vol. 89 (2017), pp. 8-15, Katowice, Poland, November, 24.
4. Koshulko, O. (2017). *Slavic women in Turkey: from past to present*. Proceedings of the 7th International Symposium «Gecmisten Gunumuze Goc - Migration from Past to Present,» organized by Canik Municipality together with History Studies Journal, (pp. 2117-2124), Canik, Samsun, Turkey, February 17-19.
5. Koshulko, O., Kobets, V. (2017). *Challenges of Ukrainian female immigrants and their children in host countries*. Proceedings of the 9th Junior Researchers Conference on European and National context in research, Polotsk State University, (pp. 110-113), Novopolotsk, Belarus, April 25-26.
6. Koshulko, O. (2016). *Women from North move to South: Contemporary migration from the Former Soviet Union countries to Turkey*. Transnational Press London Ltd., UK, 126 p. ISBN 978-1-919781-31-9. <http://www.tplondon.com/books/koshulko>.

7. Koshulko, O. (2016). *Discourse about Women-Immigrants from Former Soviet Union Countries as a Special Social Group in Turkey*. In: *Gender in Transnational Societies: Feminist Scholarship and Personal Narratives* by Rujuta Chincholkar-Mandelia and Moiyattu Banya, pp. 165-167, Cognella Academic Publishing, San Diego, USA.
8. Koshulko, O., Koshulko V. (2016). *The role of Ukrainians in the economic growth of Poland*. *An International Research On-line Journal World Scientific News*, Vol. 42, pp. 256-266, Feb. 2016, Poland. EISSN: 2392-2192.
9. Koshulko, O. (2016). *Gender inequality as one of the largest problems of Slavic women in Islamic world*. *Proceedings of the 6th International conference «Gender and communicative behavior»*, Polotsk State University, Polotsk, Republic of Belarus, October 27-28.
10. Koshulko, O. (2016). *Reflections on the features of accumulation of the Human Capital of representatives of female and male genders*. *Proceedings of the II International Scientific Conference «Economic Theory of the XXI century: Search for Effective Mechanisms of Economic Management»*, Polotsk State University (pp. 78-81), Polotsk, Republic of Belarus, October 20-21.
11. Koshulko, O. (2016). *Ukrainians in the Light of Migration Crisis in Europe*. *Proceedings of the International Workshop «Human rights - contemporary threats and challenges»*, Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wroclaw, Wroclaw, Poland, May 30-31.
12. Koshulko, O. (2015). *Exploring of the Human Capital Depreciation of Ukrainian Labor Migrants Abroad: Results of a Survey*. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, Vol. 64, pp. 66-72, Nov. 2015 © Sci Press Ltd., Switzerland doi: 10.18052/www.scipress.com/ILSHS.64.66.
13. Koshulko, O., Onkal, G. (2015). *Issues in countries of the former Soviet Union as the driving force for female migration to Turkey*. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. Vol. 56, pp. 120-126. Online: 2015-07-17. Sci Press Ltd., Switzerland doi:10.18052/www.scipress.com/ILSHS.56.120.
14. Koshulko, O. (2015). *The «Value of Life and Labor» of Ukrainian Migrants Abroad*. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, Vol. 59, pp. 1-8, Sep. 2015. Sci Press Ltd., Switzerland doi:10.18052/www.scipress.com/ILSHS.59.1.
15. Koshulko, O. (2015). *The positive and negative aspects of Ukrainian labor migration for Ukraine and Receiving Countries*. *Proceedings of the 10th International Conference of the Albanian Institute of Sociology (AIS) «How the International Migration is shaping the Contemporary Society?»* / Edited by Elda Sokoli Kutrolli, Naile Demiri. AAB College (pp. 17-18), Prishtina, Kosovo, November 20-21.
16. Koshulko, O. (2018). *The current position and recent experience in Ukraine of children of labor migrants, internally and externally displaced persons, refugees and asylum seekers*. In: *3rd UNESCO Chair monograph 2018 «International experiences in the area of refugee and migrant children's adaptation - theory, research, praxis»* from the series «Development and Social Adaptation of Children and Youth», Maria Grzegorzewska Pedagogical University (MGPU), Warsaw, Poland.
17. *Personal remittances, received in Ukraine (current US\$)*. (2018). The World Bank. Received from <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>. Accessed: 10.01.2018.
18. *Ukraine GDP*. (2018). *Trading Economics*. <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp>

ДАНІ ПРО АВТОРА

Кошулько Оксана Павлівна к.е.н., доцент кафедри фінансів і галузевої економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Білорусь
e-mail: oksanakoshulko2015@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кошулько Оксана Павловна к.э.н., доцент кафедры финансов и отраслевой экономики, Учреждение образования «Полоцкий государственный университет», г. Новополоцк, Беларусь
e-mail: oksanakoshulko2015@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Oksana Koshulko, Ph.D. in Economic Sciences, Associate Professor
Polotsk State University, Novopolotsk, Belarus
e-mail: oksanakoshulko2015@gmail.com

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**Леваєва Л.Ю.,
Кучеренко М.А.**

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання функціонування та розвитку державних та недержавних пенсійних фондів в Україні.

Метою написання статті є наукове обґрунтування теоретичних основ становлення пенсійного забезпечення, виявлення особливостей його функціонування в Україні і розробка рекомендацій щодо шляхів поліпшення його подальшого розвитку.

Методологія проведення роботи. Робота виконана на основі досліджень сучасних наукових поглядів щодо визначення сутності та розвитку системи пенсійного забезпечення та недержавного пенсійного страхування в Україні.

Результати роботи. Процес старіння населення та зростання частки осіб пенсійного віку посилює соціальне та фінансове навантаження на працююче населення країни і стало причиною підвищеної уваги сучасного суспільства до розвитку системи пенсійного забезпечення. Побудова ефективно функціонуючих державних та недержавних пенсійних фондів в Україні означає створення нового потужного механізму пенсійного забезпечення. Значущість таких фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки даного дослідження мають практичне значення у процесі удосконалення механізму фінансового забезпечення системи соціального захисту населення.

Висновки. Удосконалення пенсійної реформи відповідатиме удосконаленню всієї економічної системи, тому що створення обов'язкового накопичувального фонду та системи недержавних пенсійних фондів створюють додаткові стимули для виходу економіки з тіні та слугуватимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

Перевагами накопичувальної системи є те, що вона не залежить від демографічних проблем, забезпечує інвестиційний ресурс економіки шляхом залучення коштів, що в ній акумулюються, забезпечує персоналізацію і індивідуалізацію накопичених грошових коштів та забезпечує диференціацію розмірів пенсій залежно від особистих накопичень людини. Основними загрозами при впровадженні накопичувальної системи є : знецінення пенсійних накопичень унаслідок інфляції; вплив фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійне страхування.

**АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ
СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ****Леваева Л.Ю.,
Кучеренко Н.А.**

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы функционирования и развития государственных и негосударственных пенсионных фондов в Украине.

Целью написания статьи является научное обоснование теоретических основ становления пенсионного обеспечения, выявление особенностей его функционирования в Украине и разработка рекомендаций относительно путей улучшения его дальнейшего развития.

Методология проведения работы. Работа выполнена на основе исследований современных научных взглядов относительно определения сущности и развития системы пенсионного обеспечения и негосударственного пенсионного страхования в Украине.

Результаты работы. Процесс старения и увеличение доли населения пенсионного возраста усилило социальное и финансовую нагрузку на работающее население страны и стало причиной повышенного внимания современного общества к развитию системы пенсионного обеспечения. Построение эффективно функционирующих государственных и негосударственных пенсионных фондов в Украине означает создание нового мощного механизма пенсионного обеспечения. Значимость таких фондов определяется их способностью быть существенным источником поддержки социальных стандартов и

одночасно аккумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення і висновки даного дослідження мають практичне значення в процесі удосконалення механізму фінансового забезпечення системи соціальної захисту населення.

Висновки. Удосконалення пенсійної реформи буде відповідати удосконаленню всієї економічної системи, так як створення обов'язкового накопительного фонду і системи недержавних пенсійних фондів створять додаткові стимули для виходу економіки з тіні і служитимуть великим потенціалом фінансових ресурсів для інвестування і розвитку економіки.

Перевагами накопительної системи є те, що вона не залежить від демографічних проблем; забезпечує інвестиційний ресурс економіки шляхом залучення коштів, в ній накопчуються; забезпечує персоналізацію і індивідуалізацію накопчених грошових коштів і забезпечує диференціацію розмірів пенсій в залежності від особистих накопчень людини. Основними загрозами при впровадженні накопительної системи є: обесцінювання пенсійних накопчень внаслідок інфляції; вплив фінансово-економічного кризису.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, пенсійне забезпечення, пенсійна система, пенсійне страхування.

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF PENSION SYSTEM IN UKRAINE

Levaieva L.Yu.

Kucherenko M.A.

Subject of research are theoretical and practical issues of functioning and development of state and non-state pension funds in Ukraine.

The purpose of writing the article is a scientific substantiation of the theoretical foundations of formation of pension, identifying peculiarities of its functioning in Ukraine and development of recommendations regarding ways to improve its further development.

The methodology of work. The work is done on the basis of studies of modern scientific views on the definition of the nature and development of the pension system and private pension insurance in Ukraine.

The results of the work. The aging population and the rising proportion of the elderly increased social and financial burden on the working population and caused high attention of modern society to the development of the pension system. Building a well-functioning state and non-state pension funds in Ukraine means creating a new powerful mechanism for pension provision. The importance of such funds is determined by their ability to be a significant source of support for social standards and at the same time a battery of internal investment resources for the accelerated development of the national economy.

Practical significance of the obtained results. Theoretical provisions and conclusions of this study are of practical importance in the process of improving the mechanism of financial provision of the system of social protection of the population.

Conclusions. Improving pension reform will respond to the improvement of the whole economic system, because the establishment of an accumulation Fund and the system of private pension funds would create additional incentives for the release of the shadow economy and will serve as a great potential financial resources for investment and economic development.

Advantages of a funded system is that it does not depend on population issues, provides investment resources of the economy, by raising funds that are accumulated in it, provides personalization and individualization of accumulated funds and provides differentiation of pensions depending on the personal savings of the person. The main threats at the introduction of a funded system are : depreciation of pension savings due to inflation.

Key words: pension funds, pension provision, pension system, pension insurance.

Постановка проблеми. Однією з найбільш важливих соціально-економічних проблем національної економіки є реформування вітчизняної пенсійної системи. Наявна пенсійна система, заснована на солідарних принципах є не достатньо ефективною. За відсутності дієвих заходів державної підтримки та створення накопичувального пенсійного страхування, поточний стан та динаміка розвитку сектору недержавних пенсійних фондів залишаються незадовільними, користувачами їх послуг є менше двох відсотків населення працездатного віку. Система накопичувального пенсійного забезпечення є вагомим джерелом інвестиційних ресурсів у вітчизняну

економіку і додатковою складовою доходів пенсіонерів. Актуальним завданням сучасного етапу соціально-економічних перетворень у нашій державі є радикальне реформування пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку України, подолання наслідків фінансової економічної кризи, підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів.

Метою даного дослідження є наукове обґрунтування теоретичних основ становлення пенсійного забезпечення, виявлення особливостей його функціонування в Україні і розробка рекомендацій щодо шляхів поліпшення його подальшого розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Особливості пенсійної реформи в розвинених країнах були розглянуті в роботах П. Болле, Д. Ла-Тулліппе, М. Альбера, А. Анікіна, Е. Хижня, А. Силенко, Г. Мактагарт та інших. Проблеми пенсійного забезпечення досліджували в своїх працях такі вітчизняні вчені, як Т. Кир'ян, І. Кравченко, Е. Лібанова, Б. Надточій, А. Нечай, В. Яценко. Питанням фінансового забезпечення системи пенсійного страхування присвячені праці вітчизняних вчених Л.Альошина, Н. Внукової, І. Гнибіденка, В.Даценко, Б. Зайчука, О. Карпіщенко, О. Ковалю, Е. Лібанової, О.Макарової, Б. Надточія, С. Науменкової, Л. Омелянович, Д.Полозенка, М. Ріппи, С. Смирнова, В. Ткача, В.Тропіної, В.Федосова, І.Чугунова, І. Школьник, Л. Якимової та інших.

Основні результати дослідження. Для України проблема пенсійного забезпечення є надзвичайно актуальною, тому що на даному етапі відбувається такий процес як «старіння нації», що призводить до збільшення кількості людей пенсійного віку та зростання пенсійного навантаження на працюючих.

Відповідно до Указу Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291, який окреслив пріоритетні напрями реформування пенсійного забезпечення, та відповідно до ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р., який набув чинності 1 січня 2004 р., система пенсійного забезпечення в Україні складається з таких рівнів:

- 1) солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- 2) накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- 3) система недержавного пенсійного забезпечення.

Але солідарна система забезпечує пенсіонерам тільки мінімальні виплати. Зазвичай, вони становлять не більше 30–35 % від отриманого до виходу на пенсію середнього доходу працівника.

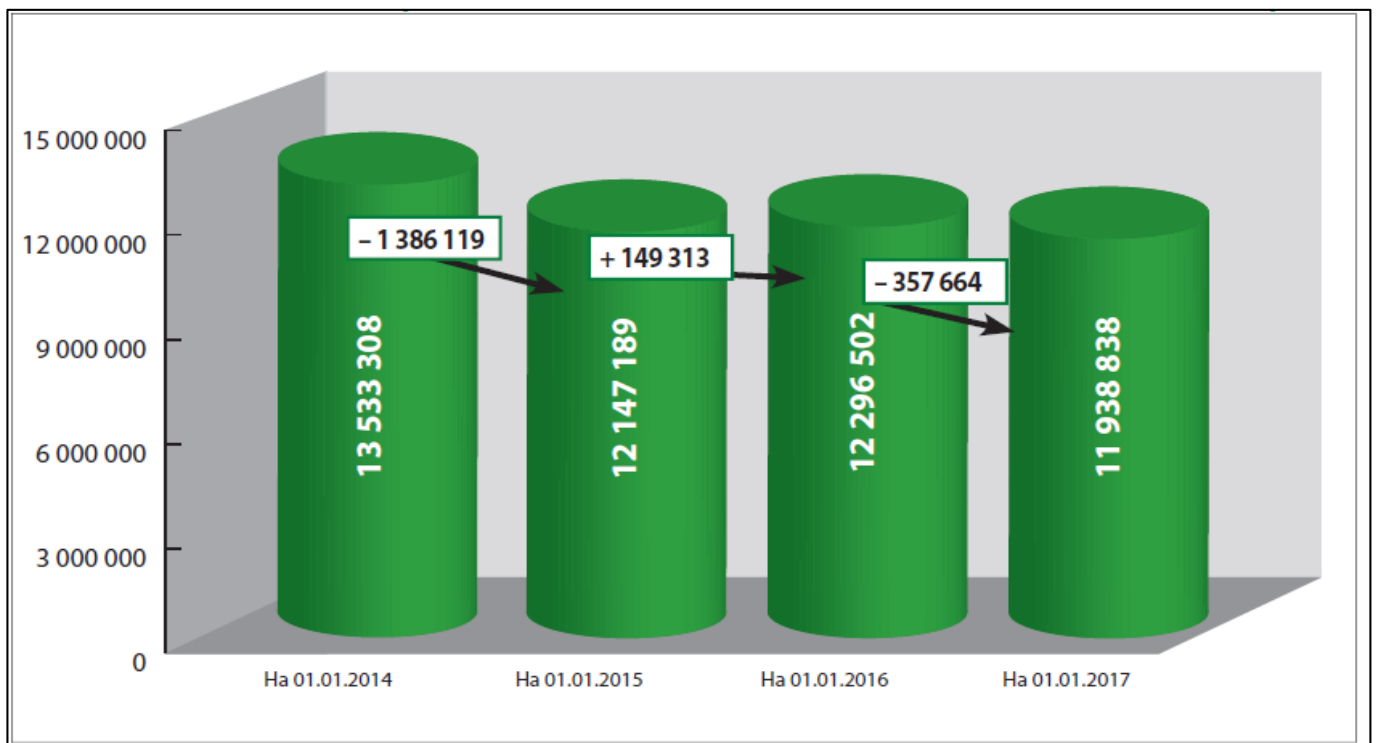

Рисунок 1. Динаміка чисельності пенсіонерів, осіб.

Пенсію за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» отримують 10 876,3 тис. осіб, або 91,1% загальної чисельності пенсіонерів, із них – 9 101,2 тис. осіб, або 83,7% – отримують пенсію за віком.

З 1 травня та з 1 грудня 2016 року проведено перерахунки пенсій у зв'язку зі зміною розміру прожиткового мінімуму. В результаті перерахунків з 01.05.2016 збільшено розміри пенсійних виплат 8,1 млн осіб (середній розмір підвищення – 57,3 грн), з 01.12.2016 – 8,3 млн осіб (середній розмір підвищення – 117,8 гривні).

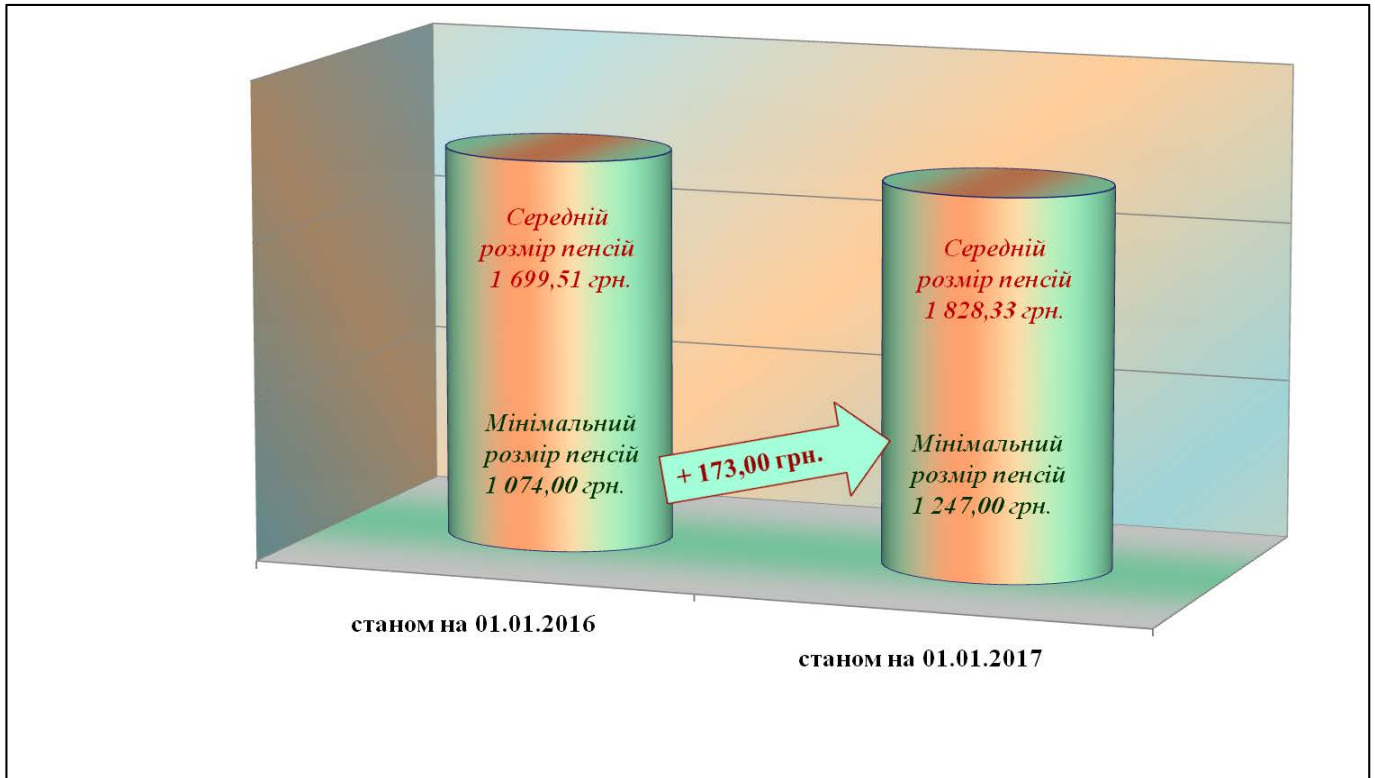

Рисунок 2. Динаміка середнього та мінімального розміру пенсійних виплат

Внесок до пенсійного фонду береться з єдиного соціального внеску (ЕСВ), який сплачує працівник зі своєї зарплати або підприємство-роботодавець на заробітну плату працівника. Ставка єдиного соціального внеску на зарплату залежить від того, яким видом діяльності займається дане підприємство і складає від 36,76 % до 49,7 %. З них до пенсійного фонду сплачується 88,29 % (це становить 32,455 % – 43,88 %). Ставка ЕСВ із заробітної плати працівника фіксована, складає 3,6%, до Пенсійного фонду також відраховується 88,29 % (це становить 3,1784 %) [1].

На сьогодні пенсійна система України знаходиться у кризовому стані, який характеризується такими проявами:

- значний дефіцит коштів Пенсійного фонду, що призводить до посилення залежності від державного бюджету;
- тінізація заробітної плати громадян;
- демографічна криза – значне перевищення кількості пенсіонерів над кількістю громадян, які працюють [2].

Станом на 1 січня 2017 року на обліку в Пенсійному фонді України перебувало 11 938,8 тис. пенсіонерів, що на 357,7 тис. осіб менше порівняно з 1 січня 2016 року.

Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2017 року становить 1 828,33 грн проти 1 699,51 грн на 1 січня 2016 року, тобто зріс на 128,82 грн, або 7,6%.

Максимальний розмір пенсій, які призначаються в Україні, становить 10 740 грн. Водночас, майже 9 тис. пенсій, призначених до 1 жовтня 2011 року, виплачуються в раніше встановлених розмірах, без обмеження максимальним. Найбільша пенсія, яка виплачується, становить 58 764,62 грн. Така пенсія призначена за вислугу років працівнику льотно-випробувального складу, Герою України.

За видами призначених пенсій чисельність пенсіонерів на 01.01.2017 року розподілилась наступним чином:

- за віком – 9 101,2 тис. осіб;
- за інвалідністю – 1 393,4 тис. осіб;
- у разі втрати годувальника – 693,0 тис. осіб;

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

- за вислугу років – 653,8 тис. осіб;
- соціальні пенсії – 94,7 тис. осіб;
- довічне грошове утримання суддям у відставці – 2,7 тис. осіб.

Найбільша чисельність пенсіонерів отримують пенсії, призначені згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» – 10 876,3 тис. осіб, середній розмір яких становить 1 730,77 грн; за «військовим» законом – 32,8 тис. осіб – 2 745,43 грн, за так званими спеціальними законами – 154,3 тис. осіб – 4 010,53 грн.

За даними Державної фіскальної служби України, на 01.01.2017 на обліку перебувало 2 270,3 тис. платників ЄСВ, що на 136,3 тис. платників більше у порівнянні з даними на 01.01.2015 року.

На 01.01.2017 в загальній кількості платників: - юридичних осіб – 511,7 тис. (23,1%); - фізосіб-підприємців – 1 758,6 тис. (76,9%).

Фактичні загальні видатки Пенсійного фонду у 2016 році склали 253,4 млрд грн, що на 12,2 млрд грн, або на 4,6%, менше порівняно з 2015 роком.

У загальних фактичних видатках:

- 111,7 млрд грн, або 44,0% – власні кошти, з яких 3,4 млрд грн спрямовано на пенсійні виплати січня 2017 року;
- 142,6 млрд грн, або 56,3% – кошти Державного бюджету України, з яких:

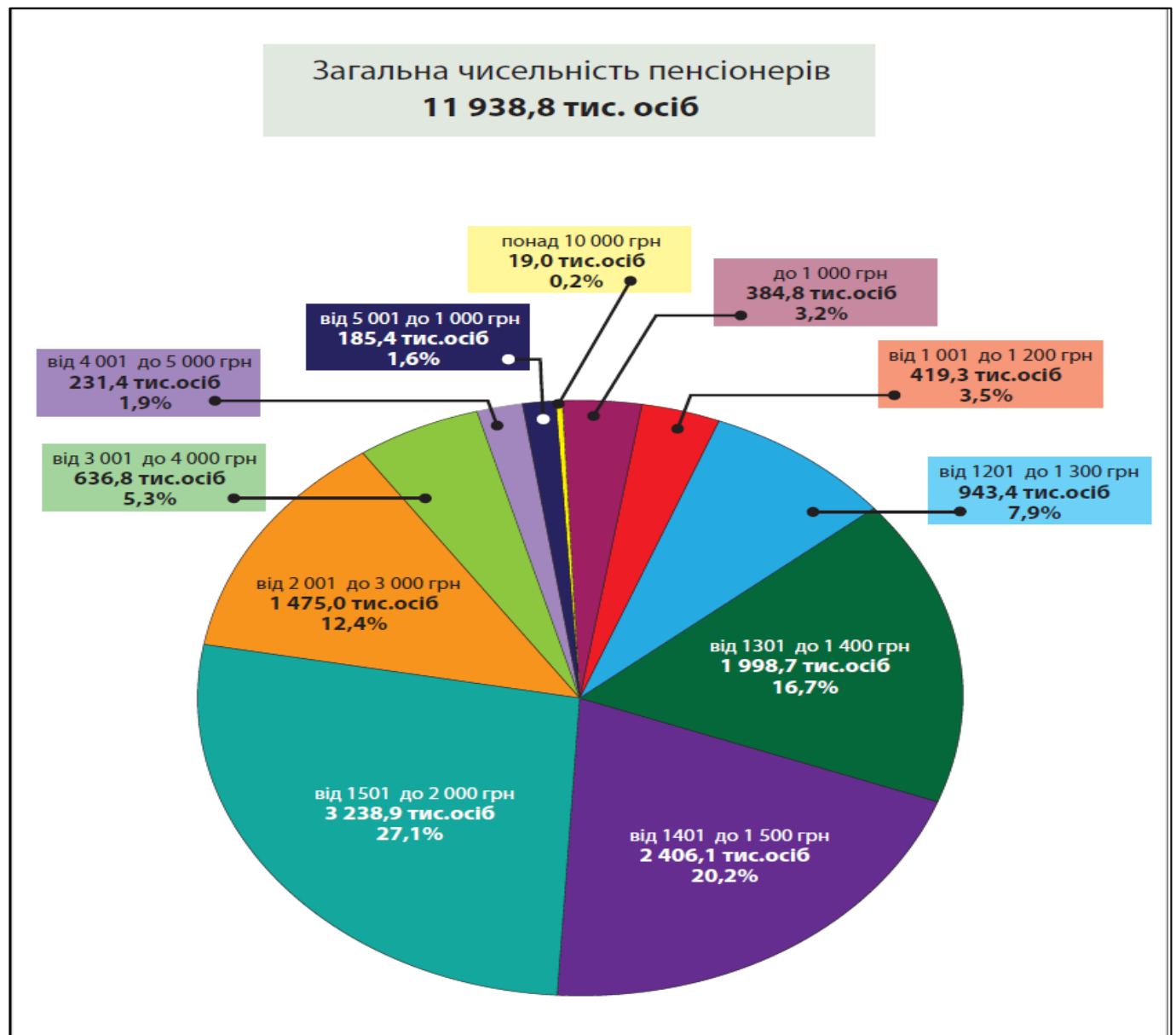

Рисунок 3. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності на 01.01.2017.

- 51,3 млрд грн – планові трансферти з державного бюджету, з яких 3 млрд грн – на пенсійні виплати січня 2017 року;
- 6,4 млрд грн – компенсація Пенсійному фонду страхових внесків за окремі категорії застрахованих осіб;
- 84,9 млрд грн – кошти на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду, з яких 4 млрд грн – на авансове фінансування пенсій січня 2017 року.

Загальні фактичні видатки, без урахування 10,4 млрд грн виплат січня 2017 року, склали 93,9% первісно затверджених (256,4 млрд гривень).

На пенсійні виплати спрямовано 249,8 млрд грн, інші видатки склали 3,6 млрд грн, з них – 1,2 млрд грн – оплата послуг поштових підприємств з виплати і доставки пенсій (0,3% загальних видатків), 2,4 млрд грн – адміністративні видатки (0,9%).

Протягом 2016 року загальні доходи бюджету Пенсійного фонду становили 255,8 млрд грн. Порівняно з 2015 роком загальні доходи зменшилися на 9 млрд грн, або на 3,4%.

У структурі загальних доходів 111,7 млрд грн (43,7%) – власні, 142,6 млрд грн (55,7%) – кошти державного бюджету, 1,5 млрд грн (0,6%) – кошти Фонду соціального страхування.

За 2016 рік власні надходження Пенсійного фонду становили 111,7 млрд грн. Фактичні власні надходження на 1,7 млрд грн перевищили запланований показник – виконання цього показника забезпечено на 101,6%.

Порівняно з 2015 роком власні доходи Пенсійного фонду зменшилися на 58,2 млрд грн (на 34,2%), що пов'язано зі зниженням розміру ставки ЄСВ та зменшенням частки його розподілу на пенсійне страхування.

За джерелами надходжень власні кошти розподілились таким чином:

- частина ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – 107,2 млрд грн (95,9% суми власних коштів);
- інші власні надходження – 4,5 млрд грн (4,1% суми власних коштів).

За даними Державної служби статистики України, більше 4 млн осіб, або кожен 4 працівник, працюють без оформлення трудових відносин (показник неформальної зайнятості населення становить 24,6%).

Найбільше таких працівників у сільському господарстві (41,1%), торгівлі (21,1%), будівництві (14,9%), промисловості (6,0%) та транспорті (3,6%). Внаслідок неформальної зайнятості втрати Пенсійного фонду на рік розрахунково становлять понад 30 млрд гривень.

У зв'язку з цим Пенсійним фондом постійно забезпечується моніторинг мінімізації страхувальниками доходів працівників та сплати ЄСВ, вживаються відповідні заходи реагування.

Питання детінізації зарплати та легалізації зайнятості є одним із пріоритетних напрямів і завдань затвердженої Урядом у 2016 році Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року [3].

Як можемо спостерігати за останні десятиліття, в Європі існує тенденція щодо підвищення тривалості життя поряд із зниженням народжуваності. Це породжує значні проблеми в пенсійних системах. Щодо України, то в нас теж спостерігається низька народжуваність, проте, на жаль, тривалість життя продовжує бути значно нижчою за рівень, який встановлений у європейських країнах. Все це обумовлює високий ступінь навантаження в демографічному плані на осіб працездатного віку з боку пенсіонерів (табл. 1).

Таблиця 1. Демографічне навантаження на населення працездатного віку (все населення, на 1000 осіб працездатного віку, прогноз) [4]

Роки	Діти	Населення пенсійного віку	Все населення молодше і старше працездатного віку
1997	378	409	787
1998	370	411	781
2001	333	391	725
2006	281	367	648
2011	279	390	669
2016	301	446	747
2021	317	509	826
2026	312	561	873

Прогноз демографічного розвитку України, який було здійснено фахівцями ООН. Згідно даних, зростання чисельності населення пенсійного віку очікується до 2050 року (табл. 2).

Таблиця 2. Прогноз чисельності населення України, тис. осіб в середньому за рік [5]

Роки	Всього	З них:	
		працездатного віку	пенсійного віку
2001	48415,5	27984,7	11492,8
2005	47447,8	28706,1	11204,9
2010	46008,5	28091,9	11377,5
2015	44616,5	26570,7	11840,1
2020	43150,8	24905,7	12273,8
2025	41741,2	23716,9	12534,4
2030	40536,2	22566,3	12950,5
2035	39280,5	21066,1	13475,8
2040	38526,3	19533,0	14328,0

Як можемо спостерігати із табл. 3, в Україні практично найнижчий пенсійний вік.

Тому варто очікувати на незначне його підвищення в найближчий період. І чим швидше пройде повноцінна реформа пенсійної системи, тим простіше буде пристосувати українське законодавство до європейського.

Таблиця 3. Офіційний вік виходу на пенсію в деяких країнах світу [6]

Країни	Офіційний вік виходу на пенсію, встановлений у країні		Зміни, які передбачаються, примітки
	Чоловіки	Жінки	
Велика Британія	68	60	Пенсійний вік для жінок досягне 65 років у листопаді 2018 року. До квітня 2020 року пенсійний вік як для чоловіків, так і для жінок буде підвищено до 66 років. До 2028 року буде вироблено підвищення до 68 років до 2035 року, і до 69 років до 2048 році.
Данія	67	67	Пропозиція підвищити пенсійний вік до 68 років до 2030 року.
Німеччина	67	67	Починаючи з січня 2012 року, пенсійний вік збільшуватиметься з 65 до 67 років до 2029 року поетапно, тобто щорічно на один-два місяці.
Польща	65	60	Чоловіки виходитимуть на пенсію у 67 років вже з 2020 року, жінки – з 2040-го.
Росія	60	55	Обговорюється підвищення пенсійного віку.
США	65	65	
Україна	60	57	Починаючи з 2010 року пенсійний вік для чоловік-службовців підвищено до 62 років, вік виходу на пенсію для жінок зростає до 60 років протягом десяти років.
Фінляндія	63	63	Пенсійний вік є гнучким – від 63 та до 68 років.
Чехія	62 р. 8 м.	57-61 р. 8 м.	Пенсійний вік залежить від кількості дітей.
Франція	60	60	
Ірландія	66	66	В 2021 році – 67 років, в 2028 – 68.
Угорщина	62	62	Підвищено буде з 62 до 65 років для чоловіків після 2018 року, для жінок – з 2020.
Японія	63	63	

14 вересня 2016 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року.

Документ визначає чіткі кроки щодо підвищення ефективності роботи Фонду по всіх напрямках. Зокрема, це стосується якості обслуговування громадян, вдосконалення управління

фінансовими ресурсами Фонду, впровадження сучасних інформаційних технологій, скорочення адміністративних видатків, підвищення прозорості та відкритості у роботі органів Фонду.

Запропонована Стратегія передбачає чіткий перелік індикаторів, які визначають конкретні результати її реалізації. Серед них – забезпечення обслуговування громадян незалежно від місця реєстрації. Крім того, вони матимуть можливість отримання пенсійних послуг не тільки на рівні районного центру, як це є зараз, а й на рівні громад, на базі агентських пунктів, зокрема банківських установ, поштових підприємств тощо. Загалом планується значно розширити мережу точок доступу до одержання пенсійних послуг, які будуть максимально наближені до місця проживання громадян. Передбачається значно скоротити час для надання таких послуг, в тому числі за рахунок сучасних інформаційних технологій. Так якщо зараз процес призначення пенсій триває до 10 днів, то незабаром він буде займати 15-20 хв. Запроваджується можливість отримання практично всіх послуг дистанційно, у тому числі через веб-портал Пенсійного фонду з використанням електронного цифрового підпису. Таким чином, подати заяву на призначення чи перерахунок пенсії можливо буде фактично не виходячи з дому. Оновлена версія порталу має запрацювати вже у жовтні цього року.

Сьогодні завершується впровадження централізованої системи призначення та виплати пенсій, у якій замість існуючих громіздких архівів паперових пенсійних справ, розрізнених по приміщеннях місцевих управлінь Фонду буде створена єдина централізована база електронних пенсійних справ.

З метою удосконалення управління фінансами Пенсійного фонду планується створення єдиної автоматизованої системи управління та контролю за фінансами Пенсійного фонду, що дозволить проводити постійний моніторинг ефективності використання коштів Фонду. Завдяки цій системі розширюватимуться можливості використання персоналізованих даних застрахованих осіб про сплату внесків до Пенсійного фонду. Зокрема, передбачається використання цих даних для виявлення ознак тіньової зайнятості та інформування громадян про їхні набуті пенсійні права, про стаж і заробіток.

Передбачається, що з початку 2017 року шляхом об'єднання буде скорочено ще 255 управлінь, проте кількість відділів обслуговування громадян та їх чисельність залишиться незмінною. Гранична чисельність працівників органів Фонду додатково має скоротитися на 2 000 осіб. При цьому скорочується керівний і адміністративний склад таких управлінь.

У свою чергу, запровадження новітніх інформаційних технологій і технічного переоснащення територіальних органів Пенсійного фонду приведе до оптимізації адміністративних видатків, які будуть рефінансовані на модернізацію системи [3].

Кабінетом Міністрів України 01 грудня 2017 року прийнято постанову № 901 «Про внесення змін до бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік».

Змінами передбачено збільшення надходжень власних коштів, а саме, суми єдиного внеску, розподіленої на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, на 20,1 млрд грн, та зменшення асигнувань з Державного бюджету України на суму 7 856,8 млрд гривень.

Загалом зростання доходної частини бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік в результаті змін відбувається на 12,3 млрд гривень.

Видатки бюджету Пенсійного фонду України зростають на суму 12,3 млрд грн та залишок коштів на кінець року збільшується на 10,8 млн гривень.

Прийняті зазначеною постановою Кабінету Міністрів України зміни сприятимуть забезпеченню своєчасних виплат, що здійснюються Пенсійним фондом України, та реалізації відповідних законодавчих актів.

Реформування пенсійної системи України та розвиток недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) є пріоритетними напрямками державної політики у сфері покращення соціального захисту населення. Світова практика свідчить про те, що основними суб'єктами, які здатні акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів, перетворювати їх на інвестиційний капітал та ефективно примножувати, є недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Визначення особливостей розвитку ринку фінансових послуг недержавних пенсійних фондів в Україні виступає надзвичайно важливим напрямом досліджень на сучасному етапі. Рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення є показником економічного та соціального становища населення країни.

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові установи, основним завданням яких є збір і акумуляція грошових коштів, призначених для пенсійного забезпечення громадян при досягненні ними певного віку [7].

За формою власності пенсійні фонди можуть бути приватними або державними. Приватні пенсійні фонди створюються різними фірмами і корпораціями для виплати пенсій та допомог своїм робітникам і

службовцям. Кошти цих фондів формуються за рахунок регулярних відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку підприємств, а також за рахунок прибутку від операцій самих фондів.

Пенсійні фонди можуть функціонувати як самостійні юридичні особи, однак частіше вони знаходяться під контролем корпорацій, що їх створили, або перебувають у довірчому управлінні трастівділів комерційних банків чи страхових компаній. Якщо страховій компанії доручається не лише управління акумульованими коштами фондів, тобто їх активними операціями, але й врегулювання усіх зобов'язань за пасивами, то такий пенсійний фонд вважається застрахованим. В усіх інших випадках фонд є незастрахованим.

Недержавна пенсійна система є надійним, а в більшості випадків і пільговим засобом забезпечення після виходу на пенсію вищого життєвого рівня, ніж той, який спроможна забезпечити лише солідарна система. Інша, не менш важлива функція недержавної пенсійної системи полягає в тому, що вона, як підкреслює багато дослідників, є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. Акумулюючи заощадження населення в рамках пенсійних програм та інвестуючи їх у різні фінансові інструменти, пенсійні фонди здійснюють довгострокове фінансування економіки.

Вкладники пенсійних фондів зацікавлені в захисті грошових коштів від інфляції та зростанні своїх доходів, що є спонукальними мотивами для інвестиційної діяльності фондів. Пенсійні фонди завжди були консервативними інвесторами, інвестуючи переважно в державні високонадійні цінні папери, але починаючи із 70-х років інвестиційна політика змінилася пенсійні фонди стали активно вкладати кошти у цінні папери приватних корпорацій, похідні цінні папери, нерухомість, інструменти грошового ринку, фонди венчурного капіталу [8].

Корпоративний пенсійний фонд – організаторами такого фонду можуть бути юридичні особи – працедавці, з якими можуть співробітничати працедавці-платники (представники які здійснюють розпорядження по внесках співробітників). Учасниками такого фонду можуть бути тільки фізичні особи які співробітничать з працедавцями-засновниками і працедавцями-платниками [9]. Такий варіант є вигідним для підприємств, чисельністю працівників більше 1000 осіб, оскільки, як показує міжнародний досвід, заснування корпоративного пенсійного фонду вимагає значних витрат. Альтернативою йому є утворення професійних пенсійних фондів, засновниками яких можуть бути як профспілки так і об'єднання роботодавців [10].

Професійний пенсійний фонд – організаторами такого фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб – працедавців або фізичних осіб, включаючи профспілки або фізичних осіб, які займаються однією професійною діяльністю.

На сьогоднішній день найбільшою популярністю користується відкриті НПФ, унаслідок того, що характеристики таких фондів відповідають інтересам професійних учасників фінансового ринку, перш за все як об'єкт бізнесу. Тоді як інші види фондів ближче стоять до корпоративних інтересів засновників-працедавців.

На сьогодні питання забезпечення достатнього рівня життя осіб, які досягли пенсійного віку, стоїть досить гостро практично в кожній країні. За останні роки пенсійне забезпечення в більшості країнах світу зазнало багато змін. У міжнародній практиці створені та застосовуються нові пенсійні системи, які формуються на не бюджетній основі. За даними Організації економічного розвитку і співробітництва на недержавні пенсії в країнах-членах ОЕРС припадає 21,6% пенсійних виплат, відмічається поступове збільшення частки недержавного пенсійного забезпечення в загальній структурі.

Більш широке застосування подібних підходів до пенсійного забезпечення в Україні дозволило б знизити рівень соціальної напруги в суспільстві та підвищити рівень життя осіб пенсійного віку, сприяло б підвищенню мотивації робітників до праці та більш дбайливому ставленню працедавців до людського капіталу.

Ще 20 років тому виникнення накопичувальних фондів відбувався безсистемно, можна сказати випадково. Роль лідерів у розробці пенсійних програм взяли на себе приватні компанії – роботодавці, залишивши уряду регулюючу роль [11]. Сьогодні регульований державою і фінансований роботодавцями та приватними особами накопичувальний пенсійний план починає відігравати все більш важливу роль.

Підвищення ролі НПФ у пенсійному забезпеченні дослідники пов'язують, у першу чергу, зі зміною курсу пенсійної системи більшості країн світу в бік накопичувальних принципів. Метою розпочатих в багатьох країнах наприкінці ХХ ст. пенсійних реформ є побудова в кожній окремо взятій державі оновленої системи пенсійного забезпечення, яка відповідає загальносвітовим вимогам і враховує економічну, політичну та демографічну ситуацію, що суттєво змінилася в останні

роки. В офіційних документах ЄС для здійснення переходу до накопичувальної системи встановлені конкретні цілі, що охоплюють період з 1998 по 2020 рік. Передбачається, що за цей період частка в пенсійних виплатах державної розподільної системи знизиться з 84% до 64%, набагато зросте роль накопичувального елементу (з 12% до 29%), а незначна сьогодні частка добровільного пенсійного забезпечення потроїться (з 1,5% до 4,5%). При цьому сума приватних пенсійних активів зросте з 2 до 11,8 млрд євро в 2020 році [12].

Актуальність накопичувального пенсійного страхування пов'язана, у першу чергу з тим, що розподільча пенсійна система не витримує негативного впливу демографічних чинків, а саме старіння населення світу. У великій кількості країн з розвинутою та перехідною економікою відбувається уповільнення зростання чисельності працездатного населення, або його скорочення, що формує тенденцію до різкого збільшення частки неієздатних членів суспільства та інвалідів, тобто до зростання кількості пенсіонерів. Головна проблема полягає в тому, що «старіючі» держави можуть виявитися не в змозі виплачувати своїм літнім громадянам пенсії та забезпечувати їх медичною і соціальною допомогою [13].

Станом на 31.12.2016 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 64 недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) та 22 адміністратори НПФ.

Крім того, міститься інформація про 1 одноосібного засновника, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування створеного ним корпоративного недержавного пенсійного фонду.

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис. 4). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 46, або 71,9% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

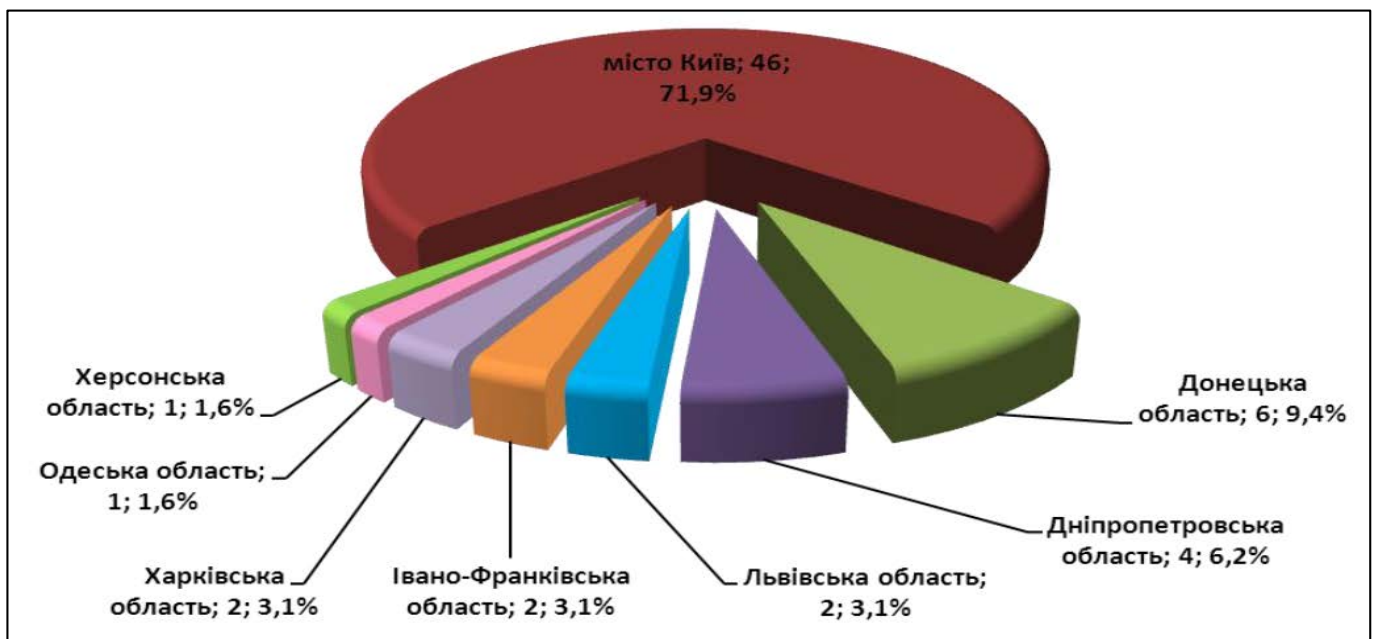

Рисунок 4. Територіальний поділ НПФ

Станом на 31.12.2016 адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 62,6 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 4,9% (2,9 тис. шт.) порівняно зі станом на 31.12.2015.

Структура пенсійних контрактів станом на 31.12.2016: - з вкладниками – фізичними особами – 55,2 тис. шт.; - з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.; - з вкладниками – юридичними особами – 7,3 тис. шт.

Збільшення кількості пенсійних контрактів пов'язане в першу чергу зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так:

- порівняно зі станом на 31.12.2015 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.12.2016 становило 6,2% (3,2 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 3,9% (0,3 тис. шт.);

- порівняно зі станом на 31.12.2014 збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 31.12.2016 становило 16,9% (8,0 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 6,4% (0,5 тис. шт.).

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

Пенсійні контракти станом на 31.12.2016 укладено з 56,5 тисячею вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,3 тисячі, або 4,1% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 54,2 тисячі, або 95,9%.

Кількість вкладників станом на 31.12.2016 збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2015 року на 2,5% (1,4 тис. вкладників) та станом на 31.12.2015 порівняно з аналогічним періодом 2014 року кількість вкладників збільшилася на 12,7% (6,2 тис. вкладників).

Станом на 31.12.2016 загальна кількість учасників НПФ становила 834,0 тис. осіб (станом на 31.12.2015 – 836,7 тис. осіб), з яких отримали/отримують пенсійні виплати 81,3 тис. осіб (9,7% від загальної кількості учасників).

Рисунок 5. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів.

Також слід зазначити, що важливим аспектом діяльності недержавних пенсійних фондів є інвестування коштів і отримання інвестиційного доходу. На законодавчому рівні визначено перелік фінансових інструментів та максимальну частку в загальній вартості активів фонду.

Дослідивши прояви фінансової кризи було виявлено низку проблем на ринках фінансових послуг, серед яких: недостатня капіталізація фінансових установ, недосконалість вимог до якості та диверсифікації і ліквідності активів для окремих фінансових ринків, дисбаланс між очікуваною доходністю і спроможністю компенсувати прийняті ризики, низька ефективність системи захисту прав споживачів фінансових послуг, низький рівень прозорості діяльності фінансових установ, недостатня інституційна спроможність інститутів державного регулювання, що негативно позначилося на здатності вживати ефективних заходів з нагляду та регулювання ринків фінансових послуг.

До основних чинників, які більшою мірою впливали на розвиток кризових явищ у небанківському фінансовому секторі, слід віднести мораторій на дострокову видачу банківських депозитів, запровадження якого, в свою чергу, мало наслідком ланцюгову реакцію у небанківському сегменті кредитних установ та «замороження» активів НПФ [14, с.158].

До основних причин недостатнього розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна віднести [15, с. 44]:

- низький рівень доходності пенсійних активів;
- законодавчу неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення;
- низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;
- недостатню заінтересованість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;
- низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, унаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів;

- низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи накопичувального пенсійного забезпечення в суспільстві та недостатність її фінансування.

Усунувши ці причини, а також здійснивши низку заходів нормативно-правового та організаційного характеру, можна суттєво стимулювати подальший розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Станом на 31.12.2016 переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 62,5%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 26,6%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 8,7%, вікової групи до 25 років – 2,1%

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31.12.2016 становили 629,9 млн грн, що на 13,1% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року, при цьому одноразові виплати зросли на 5,0%, пенсійні виплати на визначений строк – на 60,3%.

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 31.12.2016 було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 81,3 тисячі учасників, тобто 9,7% від загальної кількості учасників, які отримали/ отримують пенсійні виплати.

Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 31.12.2016 становив 6,4 тис грн (станом на 31.12.2015 – 6,0 тис грн, станом на 31.12.2014 – 5,2 тис грн) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 33,9 тис грн (станом на 31.12.2015 – 23,3 тис грн, станом на 31.12.2014 – 19,4 тис грн).

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, є сплачені пенсійні внески. Сума пенсійних внесків станом на 31.12.2016 становить 1 895,2 млн грн, збільшившись протягом дванадцяти місяців на 0,4% (8,4 млн грн). Порівняно зі станом на 31.12.2014 сума пенсійних внесків станом на 31.12.2015 збільшилась на 4,3% (78,6 млн грн).

На збільшення суми пенсійних внесків вплинуло:

- станом на 31.12.2016 збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 14,8% (11,9 млн грн) та зменшення суми пенсійних внесків від юридичних осіб на 0,2% (4,2 млн грн);
- станом на 31.12.2015 збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 12,5% (8,9 млн грн.) та юридичних осіб на 4,0% (70,2 млн грн.).

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 31.12.2016 становила 2 138,7 млн грн, що на 8,0%, або на 158,7 млн грн більше в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року та на 13,4%, або на 330,5 млн грн менше в порівнянні з аналогічним періодом 2014 року.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2016 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (41,3% інвестованих активів), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (41,0%), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (9,4%), акції українських емітентів (0,7%).

За період з 31.12.2015 по 31.12.2016 такі витрати зросли на 14,2% (30,5 млн грн) за рахунок надання послуг з управління активами НПФ на 12,8 млн грн (9,3%), з адміністрування НПФ на 8,8 млн грн (16,1%), послуг зберігача на 1,5 млн грн (13,3%), проведення планових аудиторських перевірок на 1,1 млн грн (52,4%), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,2 млн грн (6,7%) та надання інших послуг, передбачених чинним законодавством з НПЗ, на 6,1 млн грн.

Узагальнюючи вище викладене, слід зазначити, що успішне проведення пенсійної реформи в Україні, зокрема, розбудова недержавного пенсійного забезпечення матимуть такі позитивні наслідки:

1. Дозволить підвищити рівень пенсійних виплат людям похилого віку. Разом із пенсійними виплатами, що виплачуватимуться з реформованої системи обов'язкового пенсійного страхування, середня пенсія становитиме 55–60% середньої заробітної платні проти нинішніх 32%.

2. Сприятиме розвитку фондового ринку України.

3. Сприятиме розвитку страхувального бізнесу. Розвиток недержавних пенсійних фондів спричинить значне збільшення попиту на продукти страхувального бізнесу, зокрема на страхування життя та на страхування довічної пенсії з установленим періодом, довічної обумовленої пенсії, довічної пенсії подружжя.

4. Приведе до зниження обсягів тіньової економіки. Через пільги в оподаткуванні для учасників і вкладників недержавного пенсійного забезпечення (внески до недержавних пенсійних фондів та одержаний інвестиційний дохід не оподатковуються, а оподатковуються лише пенсійні виплати) і обмеження на ці пільги (внески до недержавних пенсійних фондів не повинні перевищувати 25% заробітної плати учасника) учасники недержавного пенсійного забезпечення матимуть додатковий стимул вимагати виплату свого заробітку в офіційному секторі.

5. Збільшення бюджетних надходжень у майбутньому. Механізм сплати податків збільшить бюджетні надходження шляхом розширення бази оподаткування: пенсійні виплати включатимуть не тільки пенсійні внески, що є доходом громадян чи роботодавців, а, отже, підлягають оподаткуванню в будь-якому випадку, а й інвестиційний дохід.

6. Зменшить залежність від зовнішніх запозичень та сформує додаткове джерело довгострокового кредитування вітчизняної економіки. Оскільки кошти недержавного пенсійного забезпечення інвестуються на довгострокову перспективу (коли припустити, що людина розпочинає свою трудову діяльність у 25-річному віці, виходить на пенсію в шістдесят років і живе до 67,9 років, то середня тривалість інвестиції становить приблизно 20 років) [16].

Висновки. Незважаючи на безперервні спроби удосконалення пенсійної системи вона, на жаль, досі залишається малоефективною у всіх аспектах. Вона обтяжує державний бюджет країни та є соціально несправедливою, оскільки порушення принципів страхування призводить до того, що у пенсійному забезпеченні існують безліч пільг для певних категорій працівників, а для основної частини пенсіонерів пенсії залишаються на досить невисокому рівні. Основними напрямками подальшого удосконалення пенсійної системи України мають бути: істотне удосконалення солідарної пенсійної системи; створення сприятливих економічних умов для практичного запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення; заохочення підприємств та організацій для створення у державних банках депозитних фондів для накопичення пенсії, як прототипу недержавного пенсійного страхування.

Недержавне пенсійне страхування залишається в Україні лише на етапі початкового розвитку. Серед 72 відкритих фондів активну діяльність провадять не більше тридцяти, а задовільні показники роботи має лише кожен третій з них. НПФ не користуються значною популярністю у громадян. Причинами цього є обмеженість інформації про діяльність НПФ, недовіра населення та низькі фінансові можливості потенційних учасників, які все частіше мають можливість лише задовольнити поточні потреби і не в змозі вилучити частину доходів для безпосереднього накопичення майбутньої пенсії. Тож для розвитку НПФ необхідно покращення соціального становища в країні в цілому. В свою чергу, очевидні переваги фондів такі, як особисте визначення платником настання пенсійного віку, частоти, суми та тривалості виплат все ж гарантують в перспективі пріоритет НПФ над державним пенсійним забезпеченням в Україні.

На діяльність недержавних пенсійних фондів і рівень поширення накопичувальних пенсійних програм серед населення впливає велика кількість чинників. Зокрема негативними факторами, що гальмують розвиток НПЗ в Україні, є низький рівень доходів населення, високий рівень інфляції та інфляційні очікування, динаміка ВВП, девальвація гривні, нестабільна політична ситуація та високий рівень недовіри населення до фінансових інститутів.

Список використаних джерел

1. Бренер А.В. Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України з 2010–2015 рр. [Електронний ресурс] / А.В. Бренер, Ю.О. Набатова. – Режим доступу: <http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4054>.
2. Дробот Я.В. Проблеми та напрямки реформування пенсійної системи в Україні // Фінансовий простір. – 2016. – №1(21). – С. 63–66. (10 найменувань).
3. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення 2016 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_2kv_2016.pdf.
4. Птащенко Л.О. Проблеми формування ефективної фінансово збалансованої пенсійної системи в Україні / Л.О. Птащенко, Р.М. Щербак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №8(87). – С. 65–71. – Бібліогр.: 12 назв.
5. Мних М.В. Страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту населення / М.В. Мних // Фінанси України. – 2007. – №6. – С. 39–45. Бібліогр.: 1 назва.
6. Маслічук С.А. Фінансові аспекти реформування пенсійних систем / С.А. Маслічук / Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – №25. – С. 119–124. – Бібліогр.: 5 назв.

7. Офіційний сайт Економіко-правовая библиотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vuzlib>. - Дата обращения: 21.03.2017. - Название с экрана.
8. Партин Г. Роль небанківських фінансових посередників у фінансуванні інноваційного розвитку / Г. Партин, О. Тивончук // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 5. – С.46–51.
9. Все про недержавні пенсійні фонди [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://money.donetsk.ua/vse-pro-nederzhavni-pensijni-fondy.html>. Дата звернення: 20.03.2017. - Назва з екрана.
10. Коваль О.П. Мотивація участі роботодавців та робітників у системі недержавного пенсійного забезпечення. / О.П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3.– С. 96–101. – Біблогр.: 8 назв.
11. Гузик Т. Зберегти платника – поповнити бюджет / Т. Гузик // Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. – № 9 (123). – С. 20-22.
12. Pension system in Ukraine. Essential facts and numbers. / Ministry of labour and social policy of Ukraine, Pension fund of Ukraine. – К: Ministry of labour and social policy of Ukraine, 2008. – Р.3.
13. Креховецька Л.Г. Використання досвіду зарубіжних країн у створенні трирівневої пенсійної системи України / Л. Г. Креховецька // Демографія та соціальна економіка: наук.-економ. та сусп.-політ. журн. – 2010. – № 2 (14). – С. 123-130. – Біблогр.: 8 назв.
14. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://www.dfp.gov.ua> Дата звернення: 19.03.2017. - Назва з екрана.
15. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України. / С. Брагін, О. Макаренко. // Вісник НБУ. – 2011.– № 2.– С.44-47. – Біблогр.: 9 назв.
16. Зайчук Б.О. Пенсійний фонд і проблеми соціального захисту населення в сучасних умовах / Б.О. Зайчук // Проблеми соціального захисту в Україні : матеріали наук.-практ. конф. – ЧЮК : Юрист, 1996.

References

1. Brener A.V., Nabatova Ju.O. Analiz suchasnogo stanu pensijnogo zabezpechennja Ukrai'ny z 2010–2015 rr. [Analysis of the current state pension system in Ukraine 2010-201] : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=4054>.
2. Drobot Ja.V. Problemy ta naprjamky reformuvannja pensijnoi' systemy v Ukrai'ni [Problems and directions of reforming the pension system in Ukraine] // Finansovyj prostir. – 2016. – №1(21). – S. 63-66.
3. Pidsumky rozvytku systemy nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennja 2016 roku [The results of the development of the system of nonstate pension in 2016] : http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_2kv_2016.pdf.
4. Ptashhenko L.O., Shherbak R.M. Problemy formuvannja efektyvnoi' finansovo zbalansovanoi' pensijnoi' systemy v Ukrai'ni [Problems of formation of effective financial balanced pension system in Ukraine] // Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukrai'ni. – 2008. – №8(87). – S. 65-71.
5. Mnyh M.V. Strahuvannja ta jogo rol' u zabezpechenni social'nogo zahystu naselennja [Insurance and its role in ensuring social protection] //Finansy Ukrai'ny. – 2007. – №6. – S. 39–45.
6. Maslichuk S.A. Finansovi aspekty reformuvannja pensijnyh system [Financial aspects of the reform of pension systems] / Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija», serija «Ekonomika». – 2014. – №25. – S. 119–124.
7. Oficijnyj sajт Экономыко-правовая библиотека [Official site of the Economic-legal library] : <http://www.vuzlib>.
8. Partyn G., Tyvonchuk O. Rol' nebankivs'kyh finansovyh poserednykiv u finansuvanni innovacijnogo rozvytku [Role of non-Bank financial intermediaries in financing innovative development] // Visnyk Nacional'nogo banku Ukrai'ny. – 2005. – № 5. – S.46–51.
9. Vse pro nederzhavni pensijni fondy [All non-state pension funds] : <http://money.donetsk.ua/vse-pro-nederzhavni-pensijni-fondy.html>.
10. Koval' O.P. Motyvacija uchasti robotodavciv ta robitnykiv u systemi nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennja [Motivation for participation of employers and workers in the system of nongovernmental pension provision] // Strategichni priorytety. – 2011. – № 3.– S. 96–101.
11. G'uzyk T. Zберегти платника – поповнити бюджет [So Keep payer to Fund the budget] // Visnyk Pensijnogo fondu Ukrai'ny. – 2012. – № 9 (123). – S. 20-22.
12. Pension system in Ukraine. Essential facts and numbers [Pension system in Ukraine. Essential facts and numbers] / Ministry of labour and social policy of Ukraine, Pension fund of Ukraine. – К: Ministry of labour and social policy of Ukraine, 2008. – R.3.
13. Krehovec'ka L.G. Vykorystannja dosvidu zarubizhnyh krai'n u stvorenni tryrivnevoi' pensijnoi' systemy Ukrai'ny [Use of experience of foreign countries in creation of three-level pension system of Ukraine]

// *Demografija ta social'na ekonomika: nauk.-ekonom. ta susp.-polit. zhurn.* – 2010. – № 2 (14). – S. 123-130.

14. *Oficijnyj sajт Nacional'noi' komisii', shho zdijsnjuje derzhavne reguljuvannja u sferi rynkiv finansovyh poslug.* [Official website of the National Commission, carrying out state regulation in the sphere of financial services markets] : <http://www.dfp.gov.ua>

15. Bragin S., Makarenko O. *Nederzhavni pensijni fondy na neefektyvnomu fondovomu rynku: pryklad Ukraїny.* [Private pension funds in the inefficient stock market: the example of Ukraine] // *Visnyk NBU.* – 2011. – № 2. – S.44-47.

16. Zajchuk B.O. *Pensijnyj fond i problemy social'nogo zahystu naselennja v suchasnyh umovah* [Pension Fund and the social protection of the population in modern conditions] // *Problemy social'nogo zahystu v Ukraїni : materialy nauk.-prakt. konf.* – ChJuK : Juryst, 1996.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Кучеренко Микола Анатолійович, старший викладач кафедри обліку та оподаткування
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, м. Переяслав-Хмельницький, 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики,
Кучеренко Николай Анатольевич, старший преподаватель кафедры учета и налогообложения
ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницкий, 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Levaieva Ludmila Yuriivna, PhD, associate professor of Economics Department
Kucherenko Mykola Anatoliiovych, senior lecturer of the Department of Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine

Світлій пам'яті Головного редактора Економічного вісника університету Тетяни Максимівни Боголіб присвячується.

*Тетяна Максимівна...
Сльози ледь стримую -
Як грім серед білого дня...
Немає вас з нами...
Теорили, навчали,
Журнал видавали,
Щорічно збирали
На дійство науки
Усіх науковців,
Колег-однодумців...
Пішли ви передчасно,
Але не у забуття!*

**Любов Лисяк,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро**

УДК 336.22

DOI: 10.5281/zenodo.1219792

АКЦИЗНЕ ОПОДАТКУВАННЯ У СИСТЕМІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

**Лисяк Л.В.,
Щирий Г.Л.**

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання розвитку акцизного оподаткування в Україні.

Мета дослідження: визначення сутності і ролі акцизного податку у системі непрямого оподаткування та окреслення напрямів його удосконалення з урахуванням процесів євроінтеграції України.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі аналізу, системний, порівняльний, статистичний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті визначено сутність акцизного податку та його роль у сучасній системі непрямого оподаткування в Україні. На основі аналізу динаміки акцизного податку у податкових надходженнях Державного бюджету України за 2014-2017 рр., прослідковано тенденцію зміни його значущості для виконання державою покладених на неї функцій. Окреслено напрями подальшого розвитку акцизного оподаткування в Україні з урахуванням стану інституційного середовища, зарубіжного досвіду та міжнародних вимог.

Галузь застосування результатів: система державного фінансового регулювання, податкова політика.

Висновки. Показано двоїстість функцій акцизного податку як інструменту фінансового регулювання – фіскальної та регуляторної. Визначено спільні риси і відмінності акцизного податку та інших видів непрямих податків. Аналіз динаміки акцизного податку у податкових надходженнях Державного бюджету України за 2014-2017 рр. свідчить про зниження його значущості для виконання державою покладених на неї функцій. За досліджуваний період, незважаючи на зміни у Податковому Кодексі України щодо збільшення ставок акцизних податків та часткове надходження його до місцевих бюджетів, питома вага фінансових потоків від його справляння у доходах державного бюджету зменшується з кожним роком. Удосконалення акцизного оподаткування доцільно проводити з урахуванням стану інституційного середовища України, зокрема тіньової складової економічних відносин, недовіри інституту контролю, втрати риків збуту, зниження платоспроможного попиту, підвищення поінформованості населення щодо шкідливості ряду підакцизних товарів.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, непрямі податки, акцизний податок.

Dedicated to the bright memory of the Editor-in-Chief of the Economic Bulletin of the University Tetiana Maksymivna Bogolib.

*Tetiana Maximivna ...
Tears barely hold back –
Like a thunder in the white day ...
You are not with us ...
You created and taught,
Published the magazine,
Every year you gathered
Like-minded people
All colleagues and scientists
For the science show ...
You left prematurely,
But not in oblivion!*

**Liubov Lysiak,
University of Customs and Finance, Dnipro**

EXCISE TAXATION IN THE SYSTEM OF INDIRECT TAXATION IN UKRAINE

**Lysiak L.V.,
Shchyryi H.L.**

The subject of research is the theoretical and practical issues of excise taxation development in Ukraine.

The article purpose are the definition of the essence and role of excise tax in the system of indirect taxation and outline directions of its improvement, taking into account the processes of European integration of Ukraine.

Research methods. It is used a set of scientific methods and approaches in the study, including analysis, systematic, comparative, and statistical, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Results of the work. The essence of the excise tax and its role in the modern indirect taxation system in Ukraine are defined in the article. The dynamics of excise tax in the tax revenues of the State Budget of Ukraine for 2014-2017 has been analyzed in the article. On the basis of analysis, a tendency to change excise tax significance for the State to perform its functions has been observed. The directions of further development of excise taxation in Ukraine are outlined taking into account the state of the institutional environment, foreign experience and international requirements.

Scope of results: the system of state financial regulation, the tax policy.

Conclusions. It is shown the duality of the functions of excise tax as a tool of financial regulation - fiscal and regulatory. The common features and differences between the excise tax and other types of indirect taxes are determined. The analysis of the dynamics of excise tax in the tax revenues of the State Budget of Ukraine for 2014-2017 indicates a reduction in its significance for the State to perform its functions.

During the investigated period the share of financial flows from excise tax collection in the state budget revenues decreases with each passing year, despite changes in the Tax Code of Ukraine to increase excise tax rates and their partial revenues to local budgets.

It is proved that improvement of excise taxation should be done taking into account the state of the institutional environment of Ukraine, in particular the shadow component of economic relations, the ineffectiveness of the control institute, the loss of sales roles, the reduction of solvent demand, and raising public awareness of the harmfulness of a number of excisable goods.

Key words: budget, budget revenues, indirect taxes, excise tax.

АКЦИЗНОЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ В СИСТЕМЕ КОСВЕННОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

Лысяк Л.В.
Щирий Г.Л.

Предмет исследования: теоретические и практические вопросы развития акцизного налогообложения в Украине.

Цель исследования: определение сущности и роли акцизного налога в системе косвенного налогообложения и направлений его совершенствования с учетом процессов евроинтеграции Украины.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе анализа, системный, сравнительный, статистический, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье определена сущность акцизного налога и его роль в современной системе косвенного налогообложения в Украине. На основе анализа динамики акцизного налога в налоговых поступлениях государственного бюджета Украины за 2014-2017 гг., прослежены тенденции изменения его значимости для выполнения государством возложенных на нее функций. Определены направления дальнейшего развития акцизного налогообложения в Украине с учетом состояния институциональной среды, зарубежного опыта и международных требований.

Область применения результатов: система государственного финансового регулирования, налоговая политика.

Выводы. Показано двойственность функций акцизного налога как инструмента финансового регулирования - фискальной и регуляторной. Определены общие черты и различия акцизного налога и других видов косвенных налогов. Анализ акцизного налога в налоговых поступлениях государственного бюджета Украины за 2014-2017 гг. свидетельствует о снижении его значимости для выполнения государством возложенных на нее функций. За исследуемый период, несмотря на изменения в Налоговом Кодексе Украины об увеличении ставок акцизных налогов и возможности поступления его в местные бюджеты, удельный вес финансовых потоков от его взимания в доходах государственного бюджета уменьшается с каждым годом. Совершенствование акцизного налогообложения целесообразно проводить с учетом состояния институциональной среды Украины, в частности характеризуется теневой составляющей экономических отношений, недействительностью института контроля, потерей рынков сбыта, снижением платежеспособного спроса, повышением осведомленности населения о вреде ряда подакцизных товаров.

Ключевые слова: бюджет, доходы бюджета, косвенные налоги, акцизный налог.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вагомим джерелом доходів бюджету є непрямі податки, зокрема – акцизний податок. Проблема одночасного зниження шкідливого впливу куріння

на здоров'я населення та необхідності зростання бюджетних надходжень від акцизного оподаткування тютюнових виробів частково вирішується шляхом обмеження їх споживання внаслідок підвищення податкових ставок. Постійні зміни податкової політики щодо акцизного оподаткування тютюнових виробів, необхідність виконання мінімальних вимог щодо рівня оподаткування ряду підакцизних виробів актуалізують питання визначення його ролі у системі непрямого оподаткування та встановлення чинників його реформування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні проблеми акцизного оподаткування в Україні та країнах ЄС, їх роль у формуванні доходів бюджетів були розглянуті такими вченими: В.Л. Андрущенко, В.І. Ляшенко [1], Т.М. Боголіб [2], М.М. Дученко [5], О.М. Жукевич [6], О.Г. Волковою [3], Р.А. Масгрейвом, П.Б. Масгрейвом [7], М. Пасічним [8], В.Б. Тропіною [9], І.Я. Чугуновим [10], М.В. Ярош [11] та іншими.

Мета статті: визначення сутності і ролі акцизного податку у системі непрямого оподаткування та окреслення напрямів його удосконалення з урахуванням стану інституційного середовища та процесів євроінтеграції України.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнано, що непряме оподаткування впливає на рівень цін, інвестицій, споживчий попит. В кризових умовах непрямі податки більшою мірою забезпечують стабільні надходження до бюджету, аніж прямі. Це справедливо практично для всіх країн. У податковій системі України непрямі податки також є вагомим джерелом наповнення державного бюджету та ефективним інструментом впливу на суспільне виробництво.

Сутність непрямих податків проявляється в їх функціях. У науковій літературі більшість науковців виокремлюють фіскальну та регуляторну функції податків. Враховуючи, що головне суспільне призначення податку – формування фінансових ресурсів держави та акумулювання їх у бюджеті та позабюджетних фондах задля задоволення суспільних потреб, фіскальна функція податку визнається багатьма науковцями як основна. Регуляторна функція вважалась підпорядкованою фіскальній, водночас після революційної праці Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей», податки стали активним інструментом державного регулювання. Ряд видатних зарубіжних і вітчизняних вчених зазначають важливість регулюючої функції податків і сьогодні це є загальновизнаним [1; 7]. Поряд з цим у все більшому колі досліджень сутність податку «...впливає з природи людини, її прагнень, поведінки як істоти, життя якої поза суспільно-державними умовами неможливе», тобто додається соціальна функція податку [1]. В.Б. Тропіна зазначає, що виконуючи фіскальну і регуляторну функції податки виступають дієвим інструментом бюджетно-податкової політики, але при цьому акцентує особливу увагу на соціальній функції податку, трактуванні самого податку не лише як економічної категорії, а і враховувати що воно є соціальним інститутом, що сприяє виробленню достатньої кількості суспільних благ і забезпеченню засад життєдіяльності соціального організму [9, с.30].

Таким чином, непрямі податки, як і податки взагалі, виконують фіскальну, регулюючу і соціальну функцію. Причому, природа кожної функції двоїста: реалізуючи фіскальну функцію податки сприяють мобілізації доходів до бюджету, що забезпечує фінансування видатків і соціального спрямування, отже опосередковано виконують соціальну функцію. Здійснюючи функцію регулювання, непрямі податки реалізують соціальну функцію, адже вона реалізується через механізми звільнення від оподаткування, зміни ставок оподаткування, впровадженням податкових пільг тощо. Іншим важливим аспектом соціальної функції акцизного податку є його підвищення з метою зниження споживання шкідливих для здоров'я населення товарів. У 2006 р. Україна ратифікувала Рамкову Конвенцію ВООЗ із боротьби проти тютюну. Згідно статті 6 Рамкової конвенції, цінові й податкові заходи є ефективним і важливим засобом скорочення споживання тютюну різними групами населення, особливо молоддю. Визначається, що країни мають здійснювати податкову політику і, у разі доцільності, цінову політику стосовно тютюнових виробів, для того щоб сприяти досягненню цілей у галузі охорони здоров'я, спрямованих на скорочення споживання тютюну. Таким чином, основною метою податкової політики стосовно тютюнових виробів є скорочення їх споживання. Такої мети можна досягти лише скорочуючи їх споживання шляхом зменшення цінової доступності тютюнових виробів для населення. Тобто виникає протиріччя між потребою наповнення бюджету і відповідно потенційною зацікавленістю у підвищенні доходів від акцизного оподаткування, сприяння розвитку тютюнової галузі, а з іншого – необхідності зниження захворюваності населення і відповідно зростанням витрат на охорону здоров'я. До розв'язання даної проблеми, на наш погляд слід підходити комплексно, врахувавши всі чинники.

Непрямі податки – це податки, об'єктом оподаткування яких є господарські операції – продаж товарів, послуг, експорт, імпорт та ін. Особливостями непрямих податків є їх включення як надбавки до ціни товарів (послуг), тому сплачуються вони кінцевими споживачами цих товарів (послуг). З позиції

вирішення фіскальних завдань непрямі податки завжди ефективніші за прямі, вони виступають більш стабільним джерелом доходів бюджету. Вчені відзначають, що і психологічно вони легше сприймаються платниками, в момент сплати покупець не завжди усвідомлює, що сплачує податок. Водночас, підвищення ставок, наприклад акцизів, може спричинити до підвищення цін, що в умовах зниження платоспроможного попиту населення скоротить надходження до бюджету.

В Україні у систему непрямих податків включають податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок, мито. Кожна із цих складових має свої особливості як у методах справляння, так і значущості у формуванні доходів бюджету. Акцизний податок поступається ПДВ своїм фіскальним значенням. Недоліком стягнення акцизного податку є те, що його сума включається в базу оподаткування ПДВ, а це збільшує ціну товару і спричиняє до подвійного оподаткування. Водночас, акцизний податок переважає ПДВ в можливостях регулювання процесів споживання окремих видів товарів. Соціальна функція акцизного податку є більш вираженою порівняно з іншими непрямими податками, адже збільшення його ставок через цінові механізми непрямо впливає на обсяги виробництва та реалізацію окремих підакцизних товарів, зокрема тих, що негативно відбиваються на здоров'ї населення.

В цілому в Україні непрямі податки є відносно стабільним джерелом доходів, вони краще виконують фіскальну функцію, отже більш ефективні за прямі. До непрямих податків відносяться податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок, мито. В Україні за рахунок непрямих податків формується значна частина доходів державного бюджету.

В Україні сучасна податкова політика спрямована на підвищення акцизів на тютюнові вироби. Як відомо, зростання надходжень з акцизного податку до бюджету забезпечується передусім за рахунок збільшення податкових ставок. За даними Державної служби статистики у 2008-2017 рр. середня ставка акцизу на пачку сигарет в Україні зросла більш ніж у 20 разів, завдяки чому надходження до державного бюджету зросли з 3,5 млрд. грн. до прогнозованих 40 млрд. грн. у 2017 р. при зменшенні кількості курців в Україні з 10 мільйонів до 6,5 мільйонів (на 35%). Для порівняння: за 2008-2015 рр. середня ставка акцизу на сигарети зросла у 14 разів, поширеність куріння скоротилася з 25,6% до 18,4%, тобто на 7,2 відсоткових пункти, або на 28%.

Доходи Державного бюджету від тютюнових акцизів зросли від 2,5 мільярдів гривень 2007 року до 22,2 мільярдів у 2015 р. В 2016 р. абсолютні показники також збільшилися. Збільшення надходження тютюнових акцизів у 2017 р. на 20 % (склала 39,9 млрд. грн.) порівняно з 2016 р. є результатом підвищення на 40 % специфічного акцизу на тютюнові вироби, при цьому реалізація сигарет в 2017 р. знизилася до 67 млрд. шт., або на 14 % порівняно з 2016 р. Розглянемо структуру доходів бюджету від акцизного оподаткування в Україні за останні роки (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка питомої ваги акцизних податків у доходах Державного бюджету України, %

Показник	2014	2015	2016	2017*
Частка акцизних податків у податкових надходженнях	9.88	9.49	8.54	8,23
Частка акцизного податку на тютюнові вироби у податкових надходженнях	6.45	5.15	4.93	4,42

*попередні розрахунки

Джерело: розраховано за [4].

Як видно із табл.1, попри збільшення ставок акцизних податків та змін у Податковому Кодексі України, питома вага надходжень до бюджету має низхідну динаміку. Щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 р. Верховна Рада України прийняла законопроект - правки до Податкового кодексу України. Передбачається акциз на сигарети зі специфічною ставкою збільшити на 29,7% - до 577,98 грн. за 1 тис. штук без підвищення адвалорної ставки (12%). Законопроектом передбачається поступове - до 2025 року - підвищення специфічної ставки акцизного податку на тютюнові вироби та мінімального акцизного податкового зобов'язання зі сплати акцизного податку з тютюнових виробів, а саме: в 2018 році - на 29,7%, в наступні роки - на 20% до рівня, еквівалентного EUR90 за 1 тис. шт. Планується, що в 2019 р специфічна ставка акцизу зросте до 693,58 грн. за 1 тис. шт., у 2020р - до 832,29 грн., у 2021р - до 998,75, у 2022р - до 1198,5 грн., у 2023р - до 1438,2 грн., у 2024р - до 1725,84 грн. Тобто відбувається процес поступової гармонізації акцизної політики до вимог ЄС, що дозволить суб'єктів господарювання повільно адаптуватися до підвищення податкового навантаження.

Вважається, що суттєве підвищення тютюнових акцизів має беззаперечні переваги як для здоров'я населення, так і для державного бюджету. Разом із тим слід визнати, що фіскальна ефективність акцизного податку лише за рахунок підвищення його ставок спричиняє зворотній ефект та призводить до

зростання тіньового обігу підакцизних товарів, скорочення легального виробництва. Ратифікувавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом Україна взяла на себе зобов'язання поступового зближення акцизних ставок на тютюнові вироби з урахуванням обмежень регіонального контексту та гармонізації політики щодо протидії та боротьби із шахрайством і контрабандою підакцизних товарів.

Однак, на сьогодні, за розрахунками Федерації роботодавців України, у 2016 р. акцизний податок з роздрібного продажу сплачувався не більше ніж з 75% реалізації тютюнових виробів, що свідчить про значну тіньову складову. У зв'язку з цим слушною є пропозиція М. Пасічного, який відмічає, що доцільним є скасування акцизного податку з роздрібного продажу, що зменшить адміністративний та податковий тиск на понад 80 тис. суб'єктів малого підприємництва, а з огляду на зарубіжний досвід, дозволить використати найбільш оптимальний інструмент підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування за рахунок акцизного податку на тютюнові вироби - надання медичних субвенцій за рахунок надходжень до державного бюджету [8].

З іншого боку, ставки можна підвищити ще вище, для компенсації «недоїмки» до бюджету від податкових надходжень акцизних груп товарів, однак, тут науковці виділяють двояку перспективу розвитку подій [3; 6; 10; 11].

З одного боку, особливо важливим є врахування регіонального контексту зміни ставок акцизного оподаткування. Так, підвищення середнього розміру ставок акцизного податку призведе до структурних змін у русі сировини (тютюну та тютюнових виробів). На даний час Україна виступає в ролі нетто-експортера нелегально виробленого тютюну закордон, при підвищенні ставок акцизу та їх наближенні до середніх в Росії, яка виступає найбільшим ринком регіону, що автоматично означатиме нижчі ставки в Білорусії та Молдові, вона може перетворитися на нетто-імпортера нелегального тютюну та трансфертну зону контрабанди що, окрім передбачених наслідків для вітчизняного виробництва, матиме наслідком росту фінансової незалежності бандитських формувань на Сході України. Дані пропозиції стосуються не лише аналізованого вище ринку тютюнових виробів в Україні, а й інших підакцизних товарів, зокрема, ринку алкогольних напоїв [11]. Таким чином, потенційна «недоїмка» податкових надходжень може і надалі збільшуватися, а також можуть зменшитися податкові надходження від провадження господарської діяльності та експорту-імпорту товарів.

З другого боку, за загальними правилами збільшення податкового навантаження на платників податків загалом оцінюється негативно. Однак, якщо мова йде про споживання шкідливих для здоров'я людей товарів (алкоголю, тютюнових виробів) - за таких умов збільшення податкового навантаження з підакцизних товарів на витрати домогосподарства не стає стримуючим фактором у посиленні фіскальної функції оподаткування цих товарів.

Із наведеного вище можна зробити висновок, що на сьогоднішній день – підвищення ставок акцизного податку на підакцизні групи товару не принесуть підвищення доходів бюджету у середньостроковій перспективі. Також можливий спад податкових надходжень від інших податків. Отже, по-перше, обмеженість бази акцизного оподаткування в Україні, що є наслідком незначного переліку підакцизних товарів, стала причиною значного фіскального значення акцизного податку з алкогольних і тютюнових виробів. Забезпечення ефективного використання акцизних податків у ЄС, наприклад, ґрунтується на виконанні двох основних умов: по-перше, недопущення розбалансування загального ринку шляхом узгодження їх структури між країнами ЄС, що використовується для захисту національного виробництва відповідної держави-члена ЄС; по-друге, їх ставки повинні бути такими, щоб виключити із торгівлі між державами-членами оподаткування, відшкодування податків та прикордонний контроль, сприяючи вільному переміщенню товарів у межах спільного ринку. Тобто, необхідна певна гармонізація при зміні оподаткування акцизних податків та інших податкових надходжень насамперед на національному рівні [5].

По-друге, поширеність акцизного податку в Україні на обмежене коло високорентабельних і монопольних товарів/продукції. Відповідно до Директиви Ради ЄС 2003/96/ЄС, акцизом обкладаються не тільки нафтопродукти, а й природний газ, вугілля, електроенергія. При цьому акцизним податком ці види енергетичної продукції не підлягають оподаткуванню, якщо вони використовуються як сировина або в електролітичних і металургійних процесах. В Україні ні один із наведених потенційних фіскальних об'єктів акцизним податком не охоплений. Щодо електроенергії і природного газу, то вони підлягають оподаткуванню, але специфічними зборами, а саме збором у формі цільової надбавки до чинного тарифу на електричну та теплову енергію і збором у формі цільової надбавки до чинного тарифу на природний газ.

Кризові явища в економіках держав ЄС спонукали до зміщення акценту з оподаткування капіталу на оподаткування споживання. Водночас, якщо в західних країнах усталеною є

стабільність законодавства, законотворчість платників податків, то в Україні сформувався ряд негативних чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру. Зокрема, часта зміна податкового законодавства, внесення поправок у Податковий кодекс, недовіра інституту контролю, значна тіньова складова обігу підакцизних товарів, ухилення від оподаткування та інші. Ці та інші інституційні чинники формують нестабільне і незріле інституційне середовище країни та знижують фінансову спроможність державного та місцевих бюджетів у соціально-економічному розвитку суспільства.

Підвищення фіскальної ефективності акцизного оподаткування можливо за рахунок удосконалення процедур його адміністрування: спрощення податкових процедур для платників податку, встановлення економічно обґрунтованих податкових пільг та посилення контролю над їх цільовим використанням, запровадження електронного документообігу в процесі адміністрування акцизного податку. В Україні необхідно впроваджувати комплексний підхід до рішень, спрямованих на довгострокову перспективу - гармонізацію податкових надходжень та підвищення не тільки кількісного, а й відносного приросту податкових надходжень від підакцизних товарів.

Висновки. Двоїстість функцій акцизного податку як інструменту фінансового регулювання – фіскальної, регуляторної та соціальної - реалізується в Україні переважанням фіскальної складової. Визначено спільні риси і відмінності акцизного податку та інших видів непрямих податків. Аналіз динаміки акцизного податку у податкових надходженнях Державного бюджету України за 2014-2017 рр. свідчить про зниження його значущості для виконання державою покладених на неї функцій. За досліджуваний період, незважаючи на зміни у Податковому Кодексі України щодо збільшення ставок акцизних податків та часткове надходження його до місцевих бюджетів, питома вага фінансових потоків від його справляння у доходах державного бюджету зменшується з кожним роком. Удосконалення акцизного оподаткування доцільно проводити з урахуванням стану інституційного середовища України, зокрема тіньової складової економічних відносин, недовіри інституту контролю, втрати ринку збуту, зниження платоспроможного попиту, підвищення поінформованості населення щодо шкідливості ряду підакцизних товарів.

Подальші перспективи дослідження полягають у визначенні шляхів розширення бази оподаткування акцизного податку, використовуючи досвід ЄС.

Список використаних джерел.

1. Андрущенко В.Л. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування / В.Л.Андрущенко, В.І.Ляшенко // *Фінанси України*. – 2005. - №1. – с.37
2. Bogolib T.M. Budget revenues in the financial regulation / T.M. Bogolib // *European Scientific Review Austria, Vienna may-june 2014* - p.178-182.
3. Волкова О.Г. Деякі аспекти акцизного оподаткування в Україні / О.Г. Волкова // *Причорноморські економічні студії*. – 2016. – Вип. 5. - С. 146-150.
4. Державна казначейська служба України: Офіційний сайт. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> (Дата доступу 01.02.2018 р.).
5. Дученко М.М. Імплементация директив ЕС у контексті реструктуризації акцизного оподаткування в Україні / М.М. Дученко, С.В. Мельник // *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. – 2016. - № 1 (87). – С. 3-6.
6. Жукевич О. М. Трансформація акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки*. 2012. № 1-2. С. 258–260.
7. Масгрейв Р.А. Государственные финансы: теория и практика / Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б.; пер. с 5-го англ. изд. [1989]. — М.: Бизнес Атлас, 2009. — 716 с.
8. Пасічний М. Акцизний податок з роздрібного продажу тютюнових виробів: виклики та перспективи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2602>
9. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства: монографія / В.Б.Тропіна. – К.: НДФІ, 2008. – С.30.
10. Чугунов І.Я. Непряме оподаткування у системі регулювання економіки / І.Я.Чугунов, О.М. Жукевич // *Економічний часопис-XXI*. – 2014. № 1-2(1). – С. 61 – 64.
11. Ярош М.В. Напрями оптимізації непрямого оподаткування в Україні / М.В. Ярош // *Причорноморські економічні студії*. – 2016. – Вип. 11. - С. 219-224

References

1. Andrushchenko V.L., Liashenko V.I. Ekonomichni ta pozaekonomichni aspekty opodatkuvannia [Economic and non-economic aspects of taxation] // *Finansy Ukrainy*. – 2005. - no.1. – p.37.

2. Bogolib T.M. Budget revenues in the financial regulation // *European Scientific Review Austria*, Vienna may-june 2014 - p.178-182
3. Volkova O.H. Deiaki aspekty aktsyznoho opodatkovannia v Ukraini [Some aspects of excise taxation in Ukraine] // *Prychornomorski ekonomichni studii*. – 2016. – Vyp. 5. - p. 146-150.
4. Derzhavna kaznachejs`ka sluzhba Ukrayiny` : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
5. Duchenko M.M., Melnyk S.V. Implementatsiia dyrektyv YeS u konteksti restrukturyzatsii aktsyznoho opodatkovannia v Ukraini [Implementation of EU directives in the context of the restructuring of excise tax in Ukraine] // *Derzhava ta rehiony. Seriiia «Ekonomika ta pidpriemnytstvo»*. – 2016. - no. 1 (87). – p. 3-8.
6. Zhukevych O.M. «Transformatsiia aktsyznoho opodatkovannia tiutiunovykh vyrobiv v Ukraini» [The transformation of the excise taxation of tobacco products in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, no. 1-2 (2012): 258-260.
7. Mashreiv R.A., Mashreiv P.B. *Hosudarstvennye fynansy: teoriia y praktyka* [Public Finances: Theory and Practice] per. s 5-ho anhl. yzd. [1989]. — M.: Byznys Atlas, 2009. — 716 p.
8. Pasichnyi M. Aktsyznyi podatok z rozdribnoho prodazhu tiutiunovykh vyrobiv: vyklyky ta perspektyvy [Excise Tax on Retail Sales of Tobacco Products: Challenges and Prospects] : <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2602>
9. Tropina V.B. *Fiskalne rehuliuвання sotsialnoho rozvytku suspilstva* [Fiscal regulation of social development of society]: monohrafiia. – K.: NDFI, 2008. – p.30.
10. Chuhunov I.Ya., Zhukevych O.M. *Nepriame opodatkovannia u systemi rehuliuвання ekonomiky* [Indirect taxation in the system of regulation of the economy] // *Ekonomichniy chasopys-XXI*. – 2014. no. 1-2(1). – P. 61 – 64.
11. Yarosh, M.V. *Napriamy optymizatsii nepriamoho opodatkovannia v Ukraini* [Directions of optimization of indirect taxation in Ukraine] // *Prychornomorski ekonomichni studii*. – 2016. – Vyp. 11. - P. 219-224.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Лисяк Любов Валентинівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів

Щирий Гліб Леонідович, аспірант кафедри фінансів

Університет митної справи та фінансів

вул. Володимира Вернадського 2/4, м. Дніпро, 49000, Україна

e-mail: L_Lubov@ua.fm

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Лысяк Любовь Валентиновна, д.э.н., профессор, заведующая кафедрой финансов

Щирий Глеб Леонидович, аспирант кафедры финансов

Университет таможенного дела и финансов

ул. Владимира Вернадского 2/4, г. Днепр, 49000, Украина

e-mail: L_Lubov@ua.fm

DATA ABOUT THE AUTHORS

Lysiak Liubov, Dr.Econ.Sc., Professor, head of finance ESI «Financial Academy»

Shchyryi Hleb, Ph.D. Student

University of Customs and Finance

2/4 Vladimir Vernadsky Str., Dnipro, 49000, Ukraine

e-mail: L_Lubov@ua.fm

УДК 336.717.22

DOI: 10.5281/zenodo.1219796

**РИНОК ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ:
СТАНОВЛЕННЯ, СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ**

Матвієнко І.Л.

Предметом дослідження є теоретичні підходи до трактування сутності ринку депозитних послуг, динаміка обсягів, структури та зміни обсягів відсоткових ставок в Україні, з періоду становлення і до теперішнього часу.

Мета статті – висвітлення основних тенденцій і динаміки ринку депозитів в Україні та перспектив його розвитку.

Теоретичною і методологічною основою досліджень є: теоретико-практичні засади організації і розвитку початкових форм депозитних операцій, а також сучасного ринку депозитів, прикладні розробки та наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері фінансів, банківської діяльності, зокрема ринку депозитних послуг.

Результати дослідження. У статті висвітлюється сутність ринку депозитних послуг, описується його структура. Основна увага приділяється дослідженню динаміки розвитку ринку депозитів, зокрема зміні обсягу вкладів та ставок за ними. Аналізується стан депозитної бази на сучасному етапі.

Галузь застосування результатів: банківська система України.

Висновки. Ринок депозитних послуг України перебуває в умовах загострення конкуренції та посилення вимог до діяльності банківських інститутів, що визначає необхідність розроблення ефективних методів залучення коштів у фізичних та юридичних осіб з метою активізації кредитно-інвестиційної діяльності та поповнення банківського капіталу, який виступає гарантом стійкості, ліквідності, платоспроможності та стабільного розвитку банківської установи.

Ключові слова: ринок депозитних послуг, міжбанківський ринок, небанківський ринок, динаміка вкладів, ставка за депозитами.

РЫНОК ДЕПОЗИТНЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ: СТАНОВЛЕНИЕ, СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ

Матвиенко И.Л.

Предметом исследования являются теоретические подходы к трактовке сущности рынка депозитных услуг, динамика объемов, структуры и изменения процентных ставок в Украине, с периода становления и до настоящего времени.

Цель статьи - освещение основных тенденций и динамики рынка депозитов в Украине и перспектив его развития.

Теоретической и методологической основой исследований являются: теоретико-практические основы организации и развития начальных форм депозитных операций, а также современного рынка депозитов, прикладные разработки и научные труды отечественных и зарубежных ученых в области финансов, банковской деятельности, в частности рынка депозитных услуг.

Результаты исследования. В статье раскрывается сущность рынка депозитных услуг, описывается структура. Основное внимание уделяется исследованию динамики развития рынка депозитов, в частности изменении объема вкладов и ставок по ним. Анализируется состояние депозитной базы на современном этапе.

Область применения результатов: банковская система Украины.

Выводы. Рынок депозитных услуг Украины находится в условиях обострения конкуренции и ужесточения требований к деятельности банковских институтов, определяет необходимость разработки эффективных методов привлечения средств у физических и юридических лиц с целью активизации кредитно-инвестиционной деятельности и пополнение банковского капитала, который выступает гарантом устойчивости, ликвидности, платежеспособности и стабильного развития банковского учреждения.

Ключевые слова: рынок депозитных услуг, межбанковский рынок, небанковский рынок, динамика вкладов, ставка по депозитам.

MARKET OF DEPOSIT SERVICES IN UKRAINE: DEVELOPMENT, MODERN TRENDS AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT

Matviyenko I.L.

The subject of research is theoretical approaches to the interpretation of the nature of the deposit services market, volume dynamics, structure and changes in the volumes of interest rates in Ukraine, from the period of formation to the present.

The purpose of the article is to highlight the main trends and dynamics of the deposit market in Ukraine and the prospects for its development.

The theoretical and methodological basis of research are: theoretical and practical principles of organization and development of initial forms of deposit operations, as well as the modern deposit

market, applied developments and scientific works of domestic and foreign scientists in the field of finance, banking, in particular, the deposit services market.

Research results. *The essence of the deposit services market is described in the article, its structure is described. The main attention is paid to the study of the dynamics of the development of the deposit market, in particular the change in the volume of deposits and their rates. The state of the deposit base at the present stage is analyzed.*

Scope of research results: *the banking system of Ukraine.*

Conclusions. *The Ukrainian deposit services market is in a situation of increasing competition and strengthening the requirements for the activities of banking institutions, which determines the need to develop effective methods for raising funds from individuals and legal entities in order to intensify credit and investment activity and replenish the bank capital, which acts as the guarantor of stability, liquidity, solvency and stable development of the banking institution.*

Keywords: *market of deposit services, interbank market, non-bank market, deposit dynamics, deposit rate.*

Актуальність вибору теми статті пов'язана з баченням проблем банків по формуванню ресурсної бази й ефективному їх розміщенню в умовах складної політико-економічної ситуації, стабілізації української валюти й жорсткості вимог органів, що регулюють банківську сферу, що в свою чергу нерозривно пов'язано з ринком депозитних послуг. Адже головним завданням банківської системи будь-якої країни є підтримка економічного зростання шляхом підкріплення економіки необхідними фінансовими ресурсами.

Ступінь дослідження даної проблеми. Значні розробки у вивченні депозитів у складі ресурсної бази сучасних банківських інститутів здійснили такі зарубіжні економісти як Г. Айленбергер, Р.Еллер, П.Роуз. Проблемам формування ефективної депозитної політики комерційних банків присвячені роботи вітчизняних вчених, зокрема В.Вітлінського, А.Гальчинського, О.Дзюблюка, О.Заруби, Т.Ковальчука, В.Лагутіна, І.Лютого, А.Мороза, А.Пересади, О.Пилипченка, М.Савлука та ін.

Метою дослідження даної теми є висвітлення сучасних тенденцій та динаміки розвитку ринку депозитів в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: розкрити сутність ринку депозитних послуг; описати його структуру; проаналізувати динаміку вкладів; проаналізувати зміну процентних ставок на депозитні вклади; розглянути особливості депозитної політики комерційних банків України, як за минулі роки, так і на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Багато джерел аналізують стан, тенденції розвитку, проблеми ринку, позицію банків на ньому, однак визначення ринку депозитних послуг як економічної категорії немає.

Так як ринок досліджується багатьма науковцями, має багато різних теорій та підходів, можна, виходячи з цього, створити досить велику кількість визначень ринку депозитних послуг, отож приведемо кілька з них:

1. Місце купівлі-продажу депозитних послуг та укладання депозитних угод.
2. Економічна категорія банківської діяльності, що являє собою сферу обміну з певною системою ринкових відносин між депонентом і депозитарієм.
3. Економічні відносини, пов'язані з наданням депозитних послуг, в результаті яких формується коло споживачів, попит, пропозиція, ціна [3].

З характеристикою ринку депозитних послуг також виникають певні труднощі, але її можна визначити шляхом аналізу усієї інформації про даний ринок, якої є в достатній кількості. Нижче (рис. 1) представлена структура ринку депозитних послуг.

Визначивши, що ж представляє собою ринок депозитних послуг та його структура, можна розглянути історію. З історії розвитку банківської справи відомо, що початковою формою депозитних операцій було збереження на монетних дворах у міняйлів золотих монет. За збереження цих монет власник платив тому, хто зберігав, певну винагороду, а останній гарантував, на бажання клієнта, повернення саме тих монет, які було передано на зберігання. Надалі історично склалося так, що власники грошей перестали вимагати повернення власне монет, поверталася тільки сума грошей, що їм відповідала. Міняйли отримали можливість до власного капіталу додати залучені на збереження кошти і надавати за їх рахунок кредити. Так з'явилися перші депозити. [5].

Розвиток сучасного ринку депозитів розпочався у складний етап розбудови національної банківської системи в першій половині 1990-х років, що припав на період гіперінфляції та значної девальвації валютного курсу. Депозити юридичних осіб в такий період використовувалися не для потреб отримання інвестиційного доходу, а частіше мали на меті хоч якийсь захист коштів в умовах їх швидкого знецінення. Тому вони й мали виключно короткотерміновий характер.

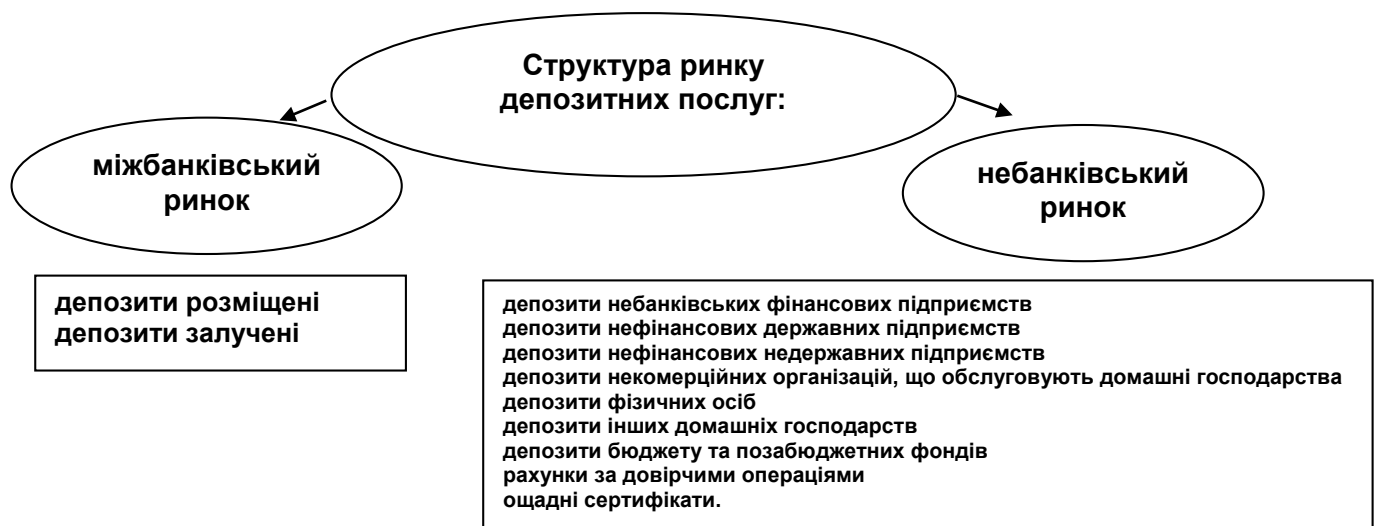

Рисунок 1. Структура ринку депозитних послуг [7]

З введенням національної грошової одиниці та зниженням показників інфляції ринок дещо стабілізувався, зменшилися ставки та збільшився період залучення депозитів. Після кризи 1998 р. завдяки різкій девальвації гривні до долару США доларовий еквівалент обсягів українського ринку депозитів юридичних осіб зменшився. [6].

Треба зауважити й на структурні зміни, що відбулися у цей період. Якщо на початку 1998 р. питома вага строкових депозитів складала майже 23% від коштів підприємств, залучених банками, то на початку 2000 р. їх частка зменшилася до рівня нижче 20%.

Також важливі зміни сталися у валютному розподілі депозитів юридичних осіб. При тому, що на кінець 1997 р. частка коштів в іноземній валюті складала біля 30% від усіх строкових депозитів підприємств, в кінці 1999 р. частка депозитів в іноземній валюті досягла позначки 45%.

Починаючи з 2000 року ринок перейшов у стадію стабільного зростання, що характеризується збільшенням обсягів корпоративних строкових депозитів, які залучались, особливо у іноземній валюті, що пов'язано з покращенням експорту та отриманням підприємствами значної валютної виручки з-за кордону та стабільним курсом національної валюти. За 2000 рік депозити, що розглядаються нами, зросли в 1,76 рази, частка строкових депозитів в іноземній валюті перевищила половину та склала 51%. У період 2001-2005рр. строкові депозити зросли у 3,7 рази і досягли загалом майже 11,3 млрд. грн., що становить 2,37 млрд. дол. , значно перевищивши до кризовий показник. Частка депозитів у іноземній валюті знизилася до прийнятних значень 28-30% від усіх строкових корпоративних депозитів, що свідчить про більшу привабливість збереження коштів у національній валюті [4].

Отже, за офіційною інформацією НБУ побудована діаграма динаміки депозитів юридичних і фізичних осіб на банківських рахунках наростаючим підсумком протягом 2002-2007 рр. (рис. 2).

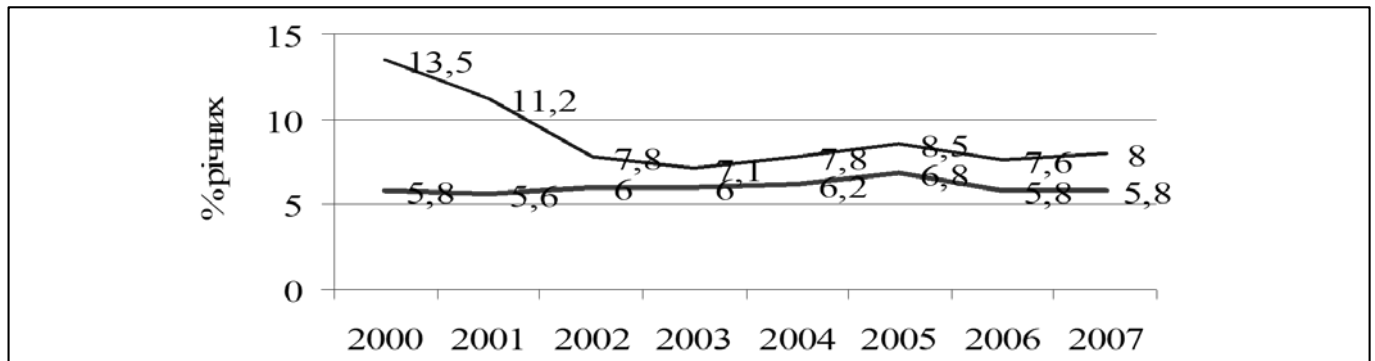

Рисунок 2. Динаміка вкладів фізичних і юридичних осіб у 2002 – 2007 рр. [6].

За досліджуваний період депозитна база комерційних банків зросла в п'ять разів: 58% склали депозити фізичних осіб, і 42% – депозити юридичних осіб.

Істотним фактором таких подій є і тенденції значного зниження процентної ставки за депозитними вкладками в національній валюті протягом 2000-2007рр. Так, у національній валюті відбулось зниження майже в 2 рази та в 2007р. становить 8%, а в іноземній – коливання були не досить помітними (рис. 3).

Особливо високими темпи приросту спостерігались у 2010 році, що є наслідком поступового відновлення вітчизняної банківської системи після кризових 2008-2009 років. Однак, важливо зауважити, що уже починаючи із 2014 року та упродовж 2015 року знову спостерігається скорочення обсягів залучення банківських вкладів, що пов'язано із несприятливим економічним становищем і наростанням кризових процесів у національній економіці [1].

В національній валюті (13,5 11,2 7,8 7,1 7,8 8,5 7,6 8)

В іноземній валюті (5,8 5,6 6 6,2 6,2 6,8 5,8 5,8)

Рисунок 3. Зміна ставок за депозитними вкладками протягом 2000 – 2007рр. [6].

Динаміка обсягів депозитів фізичних та юридичних осіб у банківській системі України протягом 2007-2015 рр. представлена на рисунку 4.

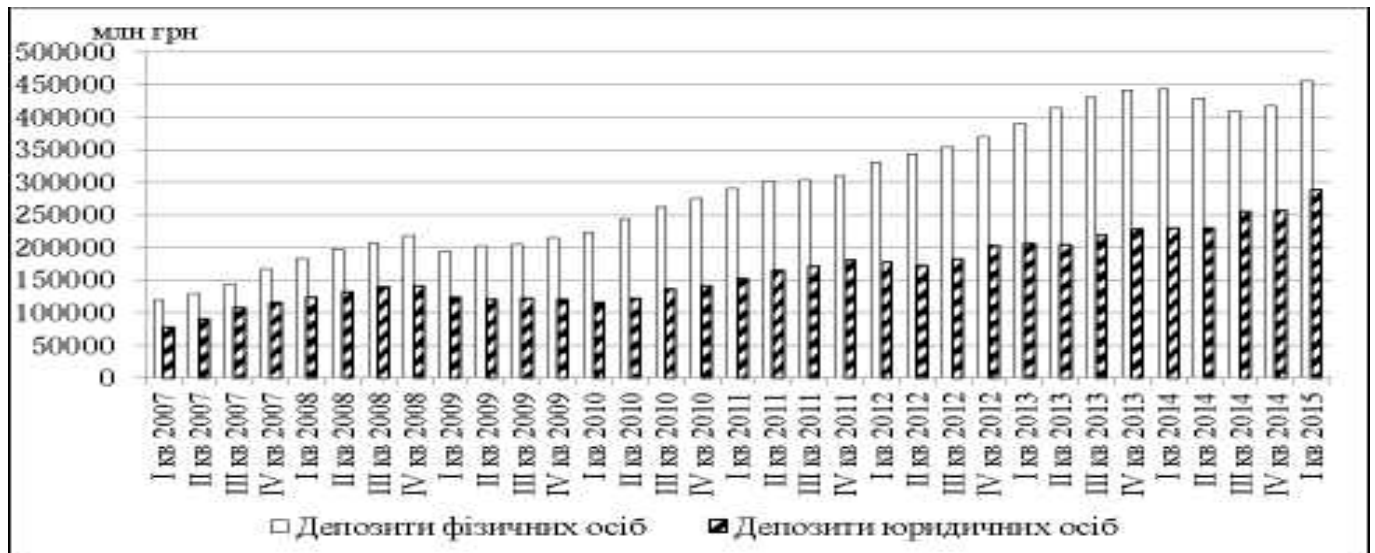

Рисунок 4. Динаміка обсягів депозитів фізичних та юридичних осіб у банківській системі України протягом 2007-2015 рр., млн. грн. [2].

Можемо спостерігати, що станом на 01.01.2015 року загальний обсяг нових депозитів склав 1811,3 млрд. грн., що на 21,5% більше порівняно з 2013 роком.

Так, на початок 2014 року обсяг вкладів фізичних осіб у банках був на рівні 416 млрд. грн. (36% зобов'язань), а юридичних осіб - 288 млрд. грн (25% зобов'язань). Протягом 2014 року обсяг вкладів фізичних осіб зменшився на 17 млрд грн, або на 4%, а без урахування валютних коливань більш ніж на 126 млрд грн (на 29%), у т.ч.: в національній валюті зменшення склало 53 млрд грн. (21%); в іноземній валюті -73 млрд грн (у еквіваленті дол. США - 9 млрд дол. США) (40%) (рис. 5).

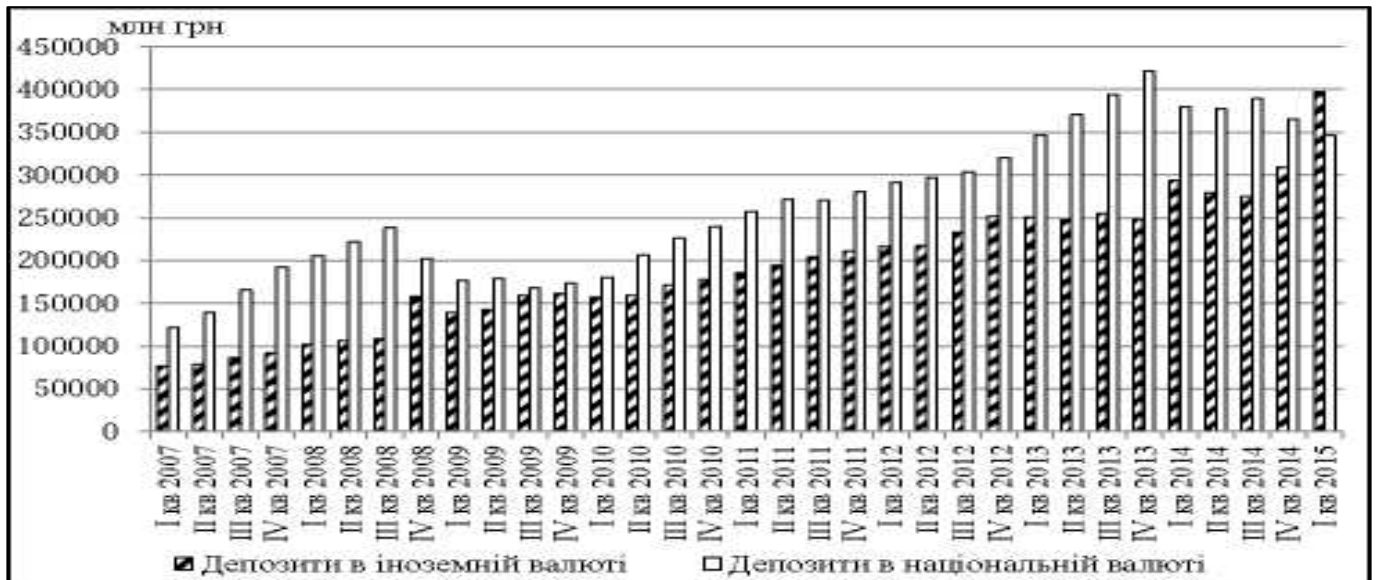

Рисунок 5. Динаміка обсягів депозитів у іноземній та національній валюті у банківській системі України протягом 2007-2015 рр., млн. грн. [2].

Банківська система протягом 2014 року зазнала великих збитків - 33,1 млрд грн, так близько 40% збитків по всій системі були сформовані неплатоспроможними банками. Також неможливо не прийняти до уваги збитки, які спіткали банки, що працювали та на території Автономної Республіки Крим або у східних областях України.

Минулого року з ринку було виведено 21 банк. А всього, починаючи з 2014-го, регулятор прийняв рішення про виведення з ринку щодо 88 банків. З них 33 установи стали неплатоспроможними в 2014 році, ще 33 – в 2015-му, 21 – в 2016-му і 1 – в 2017-му. Лідерами рейтингу Mind життєздатності банків, що працюють в Україні, за результатами I кварталу 2017 року стали австрійський Райффайзен Банк Аваль, французький Креді Агріколь, американський Сітібанк, французький УкрСіббанк та польський Кредобанк.

Першим ефектом від очищення банківської системи стало зниження відсоткових ставок. Фактично з ринку зникли десятки банків, які пропонували неконкурентні – завищені – відсоткові ставки за депозитами [8].

На сьогоднішній день 13% у гривні та 2,5-4% у валюті пропонують найбільші державні банки (Ощадбанк, Приватбанк), де суми вкладів в повному обсязі гарантуються Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

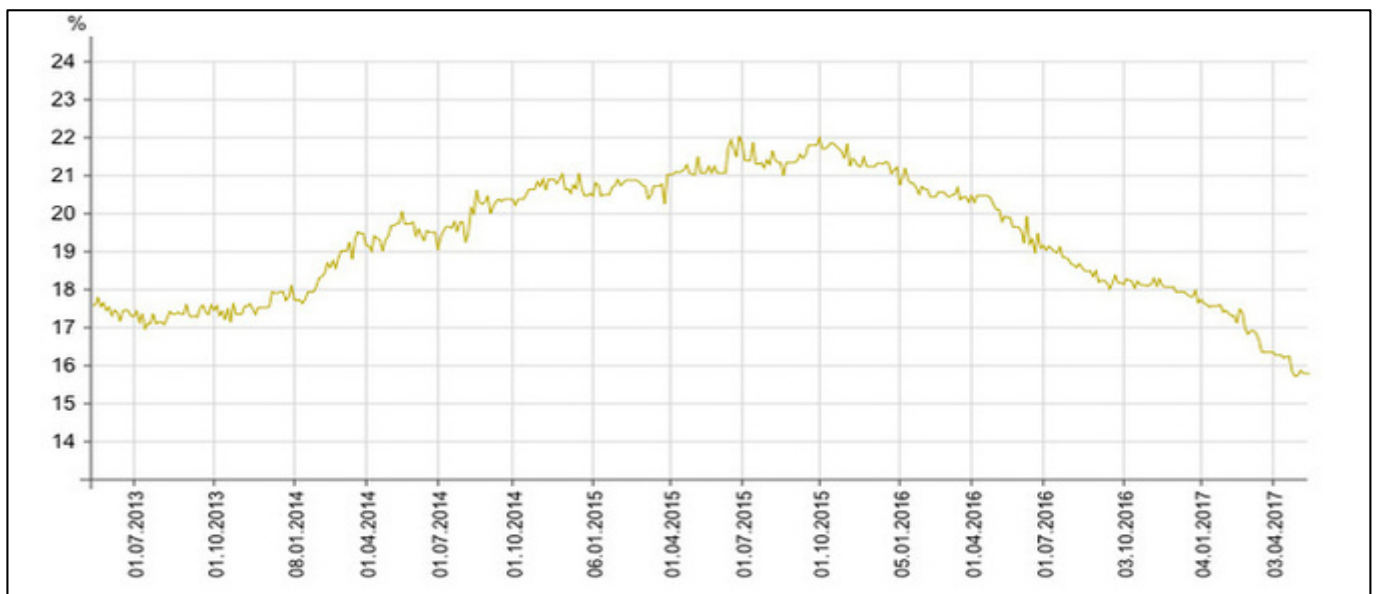
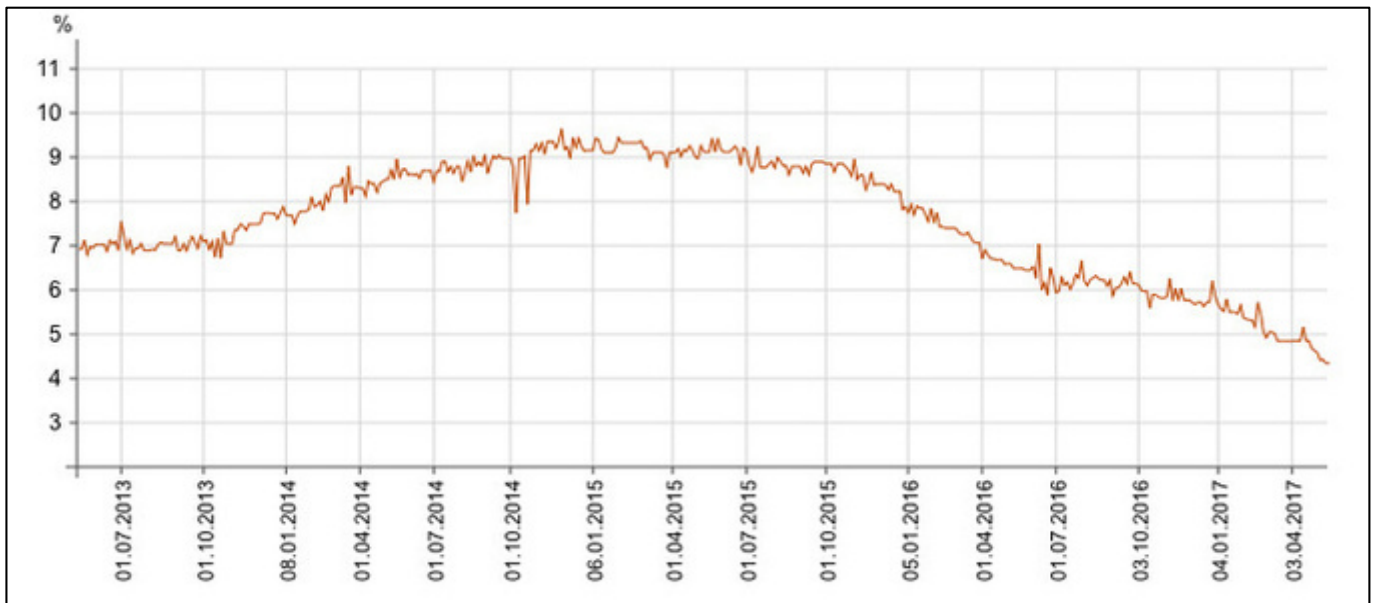

Рисунок 6. Ставки за депозитами фізосіб на 12 місяців у гривні, % [8].

Основні тренди 2017 року – зростання частки довгострокових вкладів терміном розміщення від шести місяців. З огляду на відновлення довіри до банківської системи і постійного зниження прибутковості депозитних продуктів клієнти бажають зафіксувати більш високу прибутковість на максимально тривалий термін. Це призвело до стабільного зростання частки депозитів у гривні – традиційно вищі ставки, але в умовах відносної валютної стабілізації.

Рисунки 7. Ставки за депозитами фізосіб на 12 місяців у доларах, % [8].

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо за доцільне здійснити аналіз поведінки споживачів депозитних послуг в різних економічних умовах (табл. 3). [1].

Таблиця 3. Типи поведінки споживачів депозитних послуг в умовах різного економічного середовища

Характерні ознаки	До кризових процесів	В умовах кризових процесів	Результати
Строковість депозитних вкладів	6-12 місяців	До 3 місяців	Скорочення термінів депозитних вкладів. Важливою умовою депозитного договору є можливість вибору дати його закінчення.
Валюта депозитів	Переважають гривневі вклади	Зростання обсягу вкладів в іноземній валюті	Відбувається активний перерозподіл депозитних портфельів в залежності від валют.
Види депозитних продуктів	Максимальні процентні ставки, можливість поповнення та пролонгації вкладу	Можливість дострокового зняття та рівень відсоткових ставок	Пріоритетними для клієнтів є вклади з можливістю дострокового зняття та вищими відсотковими ставками при збільшенні розміру депозитного вкладу.

Висновки. Основними напрямками підвищення ефективності проведення депозитних операцій банками на ринку депозитних послуг є наступні:

- запровадження диференційованих вимог до розмірів капіталів банків, що залучають депозитні строкові вклади від клієнтів;
- проведення інформування громадян про переваги та можливості депозитів з метою підвищення фінансової грамотності населення;
- розроблення новітніх продуктів щодо фінансового планування й управління капіталом клієнта, які полягають у тому, що спеціалісти банку складають детальний перелік доходів і витрат клієнта на рік вперед, в якому враховуються податкові зобов'язання клієнта, управління активами, пропонують узгоджені дії;

- залучення до роботи в банку досвідчених менеджерів із знаннями психології для забезпечення більш продуктивної роботи з клієнтами;
- розповсюдження реклами, яка б містила інформацію щодо умов залучення вкладів та основних аспектів депозитної політики банку, з метою формування довіри у потенційних клієнтів.

Список використаних джерел

1. Галапуп Л. Депозитна діяльність банківських установ України: сучасні реалії та перспективи розвитку / Л. Галапуп // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. - 2016. - № 4. - С. 58-72.
2. Д'яконов К. М. Депозитний ринок України: чи захищені банки та вкладники? / К. М. Д'яконов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. - 2015. - Вип. 10. - С. 235-238.
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001. - № 5-6. - С.30-38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Кумейко О. М., Дереза О. М. Депозитна діяльність банків в аспекті формування їхньої ресурсної бази. Економіка та суспільство. 2017. № 10. С. 624 – 630.
5. Мороз А. М., Савлук М. І. та ін. Банківські операції / За ред. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2007.
6. Офіційний сайт Національного банку України. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затверджено Постановою Правління Національного банку України від 03.12.2003 р., № 516. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>
8. Рейтинг банків. Осінь-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20178327-rejting-bankiv-osin-2017>

References

1. Halapup L. Depozytna diyal'nist' bankivs'kykh ustanov ukrayiny: suchasni realiyi ta perspektyvy rozvytku // Naukovyy visnyk [Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu]. - 2016. - № 4. - S. 58-72.
2. D'yakonov K. M. Depozytnyy rynek Ukrayiny: chy zakhyshcheni banky ta vkladnyky? // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. - 2015. - Vyp. 10. - S. 235-238.
3. Zakon Ukrayiny «Pro banky y bankivs'ku diyal'nist'» // Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), 2001. - № 5-6. - S.30-38. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Kumeyko O. M., Dereza O. M. Depozytna diyal'nist' bankiv v aspekti formuvannya yikhnoyi resursnoyi bazy. Ekonomika ta suspil'stvo. 2017. № 10. S. 624 – 630.
5. Moroz A.M., Savluk M.I. ta in. Bankivs'ki operatsiyi / Za red. A.M. Moroza. – K.: KNEU, 2007.
6. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. : <http://www.bank.gov.ua>.
7. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok zdiysnennya bankamy Ukrayiny vkladnykh (depozytnykh) operatsiy z yurydychnymy i fizychnymy osobamy, zatverdzheno Postanovoyu Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrayiny vid 03.12.2003 r., № 516. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>
8. Reytynh bankiv. Osin'-2017 : <https://mind.ua/publications/20178327-rejting-bankiv-osin-2017>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Матвієнко Ірина Леонідівна, викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Набережна 16, кв. 2, м. Переяслав-Хмельницький, 08404, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Матвиенко Ирина Леонидовна, преподаватель кафедры финансов, банковского дела и страхования

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
ул. Набережная 16, кв. 2, г. Переяслав-Хмельницкий, 08404, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Matviyenko I., teacher at the Department of finance, banking and insurance
Pereyaslav-Khmel'nitsky state pedagogical University named by Hryhory Skovoroda
Str. Naberegna 16/2, Pereyaslav-Khmel'nitsky, 08401, Ukraine

БЮДЖЕТ ДЛЯ ГРОМАДЯН ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ВІДКРИТОСТІ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

Перчук О.В.

Предмет дослідження. Реформування публічних фінансів в Україні передбачає реалізацію заходів з підвищення відкритості та прозорості бюджетної системи. Предметом дослідження виступає роль та місце «бюджету для громадян» в умовах реформування системи публічних фінансів.

Метою статті є обґрунтування концепції «бюджету для громадян» та вивчення можливостей та умов її запровадження у вітчизняну сферу публічних фінансів.

Методологія проведення роботи. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, в тому числі системний, структурний та порівняльний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Зміна та трансформація поняття громадянство призвела до появи нового підходу щодо надання суспільних послуг, орієнтованого на громадян. Як наслідок цього, сформувалася нова концепція в сфері публічних фінансів, центральним елементом якої стало поняття бюджету для громадян. Бюджет для громадян забезпечує участь громадян у процесі формування бюджету, служить інструментом прозорого використання публічних коштів, надає можливість участі громадян у процесах бюджетування. Бюджет для громадян є одним з основних інструментів, які можуть використовувати центральні та місцеві органи влади для забезпечення прозорості та участі громадян. В дослідженні основна увага приділена концепції бюджету для громадян, його завданням, принципам формування та використання; проаналізовані основні етапи його впровадження в процес бюджетування та очікувані наслідки. Корисним для вітчизняної практики, є наведений досвід різних країн щодо впровадження бюджетів для громадян.

Галузь застосування результатів: організація та проведення наукових досліджень у сфері удосконалення бюджетної політики в умовах трансформаційних змін.

Висновки: Підвищення прозорості та відкритості бюджетної системи України шляхом активного практичного використання концепції «бюджету для громадян» вимагає створення ефективних механізмів взаємодії громадян, забезпечення доступної відповідної інформації для різних цільових груп, залучення населення у прийняття рішень. Проведене дослідження проблем, що виникають при формуванні «бюджетів для громадян», може бути корисним при плануванні, виконанні бюджетів різних рівнів і для контролю за ефективністю бюджетних асигнувань. Впровадження концепції «бюджету для громадян» забезпечить формування більш відкритих і довірливих відносин між органами державної влади і населення, що в свою чергу сприятиме зростанню ефективності бюджетних витрат, цільовому використанню бюджетних коштів, особливо в сфері забезпечення основних соціальних стандартів.

Ключові слова: бюджетна система, бюджет для громадян, державний бюджет, орієнтований на громадянин, державні соціальні стандарти, нова якість життя, публічні фінанси.

БЮДЖЕТ ДЛЯ ГРАЖДАН КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ОТКРЫТОСТИ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ

Перчук О.В.

Предмет исследования. Реформирование публичных финансов в Украине предусматривает реализацию мероприятий по повышению открытости и прозрачности бюджетной системы. Предметом исследования выступает роль и место «бюджета для граждан» в условиях реформирования системы публичных финансов.

Целью статьи является обоснование концепции «бюджета для граждан» и изучение возможностей и условий ее внедрения в отечественную сферу публичных финансов.

Методология проведения работы. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный и сравнительный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Изменение и трансформация понятия гражданство привела к появлению нового подхода к предоставлению общественных услуг, ориентированного на граждан. Как следствие этого, сформировалась новая концепция в сфере публичных финансов, центральным элементом которой стало понятие бюджета для граждан. Бюджет для граждан обеспечивает

участие граждан в процессе формирования бюджета, служит инструментом прозрачного использования публичных средств, предоставляет возможность участия граждан в процессах бюджетирования. Бюджет для граждан является одним из основных инструментов, которые могут использовать центральные и местные органы власти для обеспечения прозрачности и участия граждан. В исследовании основное внимание уделено концепции бюджета для граждан, его заданиям, принципам формирования и использования; проанализированы основные этапы его внедрения в процесс бюджетирования и ожидаемые последствия. Полезным для отечественной практики, является приведенный опыт разных стран по внедрению бюджетов для граждан.

Область применения результатов: организация и проведение научных исследований в области совершенствования бюджетной политики в условиях трансформационных изменений.

Выводы: Повышение прозрачности и открытости бюджетной системы Украины путем активного практического использования концепции «бюджета для граждан» требует создания эффективных механизмов взаимодействия граждан, обеспечения доступной информацией различных целевых групп, привлечение населения в принятии решений. Проведенное исследование проблем, возникающих при формировании «бюджетов для граждан», может быть полезным при планировании, выполнении бюджетов различных уровней и для контроля за эффективностью бюджетных ассигнований. Внедрение концепции «бюджета для граждан» обеспечит формирование более открытых и доверительных отношений между органами государственной власти и населения, что в свою очередь будет способствовать росту эффективности бюджетных расходов, целевому использованию бюджетных средств, особенно в сфере обеспечения основных социальных стандартов.

Ключевые слова: бюджетная система, бюджет для граждан, государственный бюджет, ориентированный на граждан, государственные социальные стандарты, новое качество жизни, публичные финансы.

CITIZENS' BUDGET AS AN INSTRUMENT FOR INCREASING THE OPENNESS OF THE BUDGET SYSTEM

Perchuk O.V.

The subject of the research. The reform of public finances in Ukraine involves implementing measures to increase the openness and transparency of the budget system. The subject of the research is the role and place of the «Citizens' Budget» in the context of reforming the system of public finances.

The purpose of the article is to justify the concept of «Citizens' Budget» and study the possibilities and conditions for its introduction into the domestic sphere of public finances.

The methodology of the work. It was used a set of scientific methods and approaches in the work, including systematic, structural and comparative methods, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

The results of the work. Change and transformation in the understanding and definition of citizenship has led to the emergence of citizen-oriented public service approach. This approach also raised a new term and concept in the field of public budgeting because of the transformation in the processes of public budgeting: citizens' budget. The citizens' budget which seeks to ensure participation of the citizens in the budgeting process serves as a tool to ensure that the budget is shared with the public transparently and that the people take part in the budgeting processes. Citizen's budget is one of the main tools and instruments that the central and local administrations could use to ensure greater transparency and citizenship participation. This study focuses on the concept of citizens' budget, its goals and principles. In addition, the paper also analyzes the phases of budget-making and the expected outcomes out of the citizen-oriented budgeting. Furthermore, the study, referring to practices of different countries in this field, offers some insights on the citizens' budget.

The field of application of the results: organization and conducting of scientific researches in the field of improvement of budget policy in the conditions of transformational changes.

Conclusions: Increasing the transparency and openness of the budgetary system of Ukraine through the active practical use of the concept of the «Citizens' Budget» requires the creation of effective mechanisms for interaction of citizens, providing accessible relevant information for different target groups, involving the public in decision-making. The study of the problems that arise during the formation of «Citizens' Budgets» may be useful in planning, execution of budgets of different levels and to monitor the effectiveness of budget allocations. Implementation of the concept of the «Citizens' Budget» will ensure the formation of more open and trustful relations between public authorities and

the population, which in turn will contribute to the increase of the efficiency of budget expenditures, the targeted use of budget funds, especially in the field of ensuring basic social standards.

Keywords: *budget system, Citizens' Budget, Public Budget, citizen centered, state social standards, a new quality of life, public finances.*

Постановка проблеми. Прозорість використання державних коштів є однією із складових демократичного суспільства. А бюджети – це найпотужніший інструмент уряду та місцевих рад для задоволення потреб і пріоритетів країни та її громадян. За допомогою бюджету держава розподіляє і перерозподіляє валовий внутрішній продукт, здійснює вплив на розвиток соціальної економіки, загалом бюджет має виконувати роль основного інструменту, який забезпечує гідний рівень життя громадян. Саме в бюджеті обумовлені інтереси громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії формування і виконання бюджету для громадян зробили відомі зарубіжні вчені: Ш. Бланкарт, Д. Б'юкенен, А. Вагнер, К. Віксель, Дж. Гелбрейт, Р. Масгрейв, У. Оутс, К. Рау, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, Л. Штейн, Р. Штурм та інші. Серед українських учених у різні часи досліджували теоретичні аспекти бюджету, формування і виконання бюджету для громадян О. Александрова, В. Андрущенко, М. Боголепов, Т. Боголіб, А. Буковинський, О. Василик, В. Глущенко, А. Гриценко, І. Луніна, І. Лютий, З. Варналій, Г. П'ятаченко, В. Суторміна, М. Туган-Барановський, С. Юрій і багато інших науковців.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування ролі та місця «бюджету для громадян» в умовах реформування вітчизняної системи публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення гідних умов життя в країні – мета існування сучасної демократичної держави. У колі її прямої відповідальності перебуває задоволення потреб громадян в медичній допомозі, якісній освіті, доступному житлі, культурному і духовному розвитку, отриманні інформації. Держава гарантує безумовне виконання всіх законодавчо встановлених соціальних гарантій, в тому числі пенсійного і соціального забезпечення, соціального захисту громадян, що потребують соціальної допомоги, а також підтримку молодих сімей.

Для виконання свого важливого завдання – забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, державі необхідний бюджет, що формується за рахунок збору податків та інших платежів. Фактично на ці кошти суспільство «купує» у держави суспільні блага – освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, регулювання економіки, гарантії безпеки і правопорядку, захист суспільних інтересів, громадянських прав і свобод. Це ті послуги, які не можуть бути ефективно надані ринком або оплачені окремими громадянами. З цієї точки зору весь бюджет держави можна називати бюджетом для громадян [2].

З іншого боку, фінансове забезпечення соціальних зобов'язань держави перед громадянами, що закріплені законодавчо як сукупність соціальних (суспільних) благ, які держава зобов'язана зробити доступними для своїх громадян, гарантуючи частину з цих благ для всього населення або для його визначених груп в якості безкоштовних, є основним завданням соціального бюджету. Отже, бюджет для громадян в більшій мірі є соціальним.

Загалом поняття «бюджету» є складним і в залежності від контексту використання може означати закон, план доходів і витрат, фінансовий фонд чи інструмент.

Підвищення ефективності бюджетних витрат в умовах дефіциту фінансових ресурсів держави стає можливим зокрема при формуванні більш відкритих і довірливих відносин між органами державної влади, бізнесом та населенням. Розвиток даної взаємодії стає ймовірним за умов розвитку громадянського суспільства, формування зрозумілих і адекватних правил гри в економіці [11].

У тексті «Дарессаламської декларації» (прийнята у 2011 році у м. Дар-Ес-Салам, Танзанія) говориться, що «відкритий державний бюджет та бюджетні процеси, що забезпечують громадянам можливість участі в них, критично важливі для повної реалізації всіх прав людини - громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних». Основоположний принцип, закладений у проекті «Відкритий бюджет», полягає в участі кожного в процесі прийняття рішень у сфері державного бюджету. Це є фундаментальним правом та обов'язком усіх громадян, не тільки правом, але й обов'язком [6].

За даними міжнародної організації International Budget Partnership - IBP, яка розраховує індекс відкритості бюджету та оцінює рівень його прозорості, участі та нагляду громадськості в цьому процесі, Україна займає 35 місце - між Намібією і Гондурасом [5].

Прихильники ідеї відкритості державного управління вважають, що кожен громадянин, який є платником податків, що наповнюють бюджет, має право знати, на що витрачаються його кошти. Фінансові інститути багатьох країн вже мають чималий досвід представлення даних щодо запланованих, затверджених або фактичних доходів і витрат у формі відкритих бюджетів (open

budgets), але така інформація, навіть будучи розміщеною у Інтернет-мережі, не завжди є доступною і зрозумілою широкому колу користувачів.

В різних джерелах відкритий бюджет може мати назву «partiципаторний бюджет», «бюджет участі», «відкритий бюджет», «публічний бюджет» тощо, але все це назви одного інституту прямої участі громадян в управлінні бюджетними коштами.

«Переведення» відкритих даних про бюджет з фінансової мови на мову звичайних громадян отримало назву «громадянський бюджет», або «бюджет для громадян» (citizens' guide to the budget; people (civil, public) budget). Зазвичай це документ чи інший інформаційний ресурс, який в доступній, зрозумілій формі розкриває громадянину дані про заплановані, затверджені чи фактичні доходи і витрати в сферах, що його цікавлять. В тих країнах, які є парламентськими конституційними монархіями, в назвах спрощених версій бюджетів слово «citizen», як правило, не використовується.

Основними завданнями бюджету для громадян є створення можливості для громадян порівнювати якість бюджету, обсяг бюджетних видатків, їх ефективність, а також активізація людей за рахунок цього співставлення до громадянської активності та суспільного контролю.

З точки зору держави можна виділити для підходи щодо розкриття інформації про бюджет [8]:

1. Бюджет для громадян – держава надає укрупнену інформацію за основними напрямками бюджету та бюджетного процесу. В цьому випадку «бюджет для громадян» виступає у вигляді комплексу програмно-організаційних засобів, що дозволяє у простій для розуміння формі донести до різних соціальних верств населення інформацію про те, як держава отримує і витрачає кошти. Зрозуміла експертам інформація у вигляді кодів бюджетної класифікації може не мати практичної інформативної користі для широких верств населення. Конкретні питання, що цікавлять громадян щодо освіти, охорони здоров'я, якості пенсійного забезпечення та соціального захисту відразу не знайдуть безпосереднього зв'язку з витратами бюджету.

2. Бюджет для бізнесу – держава надає комплексну інформацію про бюджет та бюджетний процес. В данному випадку «бюджет для громадян» виступає зведенням інформації про бюджетну політику, показники розвитку країни макро-та мікрорівня для планування і прогнозування бізнесу.

Виділяють ряд критеріїв громадянського бюджету [9]:

1. містить об'єктивні дані, але не є політичним документом;
2. написаний з урахуванням суспільних потреб на зрозумілій мові, містить посилання на більш детальні роз'яснення;
3. використання простих і зрозумілих таблиць, схем та діаграм;
4. самостійний документ – читачу не доведеться знайомитися зі змістом інших документів, щоб його зрозуміти;
5. фокусується на цілях і змісті бюджету, а не на бюджетному процесі;
6. дотримання стандартів якості (повнота, об'єктивність, доцільність, надійність, доступність для розуміння та своєчасність інформації);
7. в ідеалі, має складатися як до проекту бюджету, так і до затвердженої парламентом версії. У випадку внесення коригувань/уточнень до основного бюджету дані зміни мають відображатися і в Громадянському бюджеті;
8. його наявність чи відсутність враховується при складанні Індексу відкритості бюджету.

Протягом декількох десятиліть представники різних дисциплін (Webster (1975); Wexler (1990); Rieff (1993); Scammell (2000); Gabriel, Lang (2006); Schudson (2006) та інші) обговорюють як глобалізація, політичний, економічний і технологічний розвиток змінюють зміст поняття «громадянин», порівнюючи його з поняття «споживач».

Принципи споживчого вибору та індивідуальної відповідальності витіснили ідею універсальних прав на охорону здоров'я, освіту та пенсійне забезпечення, змінилося співвідношення взаємних прав і зобов'язань держави і громадянина. З іншого боку, зросла роль і можливості застосування інформаційних технологій, нових медіа, мобільних пристроїв і додатків до них в різних сферах життя держави і громадянина (від надання державних послуг в електронній формі до організації політичних протестів за допомогою соціальних мереж).

Бюджет для громадян стає інструментом залучення громадянина до ролі економічного агента, активного учасника управлінського процесу, що може забезпечити його компетенціями, знаннями, яких йому не вистачає, тобто це засіб створення активного громадянина – споживача і користувача бюджетної інформації [1].

Громадян, як правило, перш за все цікавить близька до їх життя інформація про витратну частину бюджету, а більшість таких видатків (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство,

культура, спорт тощо) фінансуються з місцевих бюджетів. Тому крайньої необхідності розбиратися у державному бюджеті у громадян не виникає, адже по-справжньому вплинути на бюджетну політику, вступити в діалог з владою, відстояти свої інтереси, вони зможуть переважно на місцевому рівні.

Єдиних норм та вимог до спрощених бюджетів не існує, але за підсумками аналізу даних «Огляд відкритості бюджетів» міжнародні експерти вже сформулювали загальні рекомендації зі складання, представлення і поширення «бюджетів для громадян» [1]:

1. Рекомендації зі складання бюджету:

- складається як окремий і самодостатній документ, зрозумілий максимально широкому колу користувачів без залучення додаткових джерел;
- передбачає можливість легкого і швидкого доступу до додаткових даних для зацікавлених користувачів;

- в багатонаціональних державах публікується на різних мовах;

2. Рекомендації з представлення «бюджету для громадян»:

- представляється відомствами, що відповідають за управління державними фінансами, і (чи) органом виконавчої влади;

- фокусуються на цілях і змісті бюджету;

- розкривають лише існуючі питання;

- надають точні, надійні дані, що заслуговують довіри;

- надають інформацію в зрозумілих термінах, за допомогою простих і ефективних графіків, діаграм, а також порівняльних даних за результатами попереднього року.

3. Рекомендації з поширення «бюджету для громадян»:

- поширюється одночасно з передачею урядом річного бюджету в органи законодавчої влади, щоб громадяни могли зрозуміти плани уряду, приймати участь в їх обговоренні і впливати на розгляд бюджету законодавцями;

- в поширенні залучаються різні медіа, з урахуванням специфіки розкриття ними інформації про бюджет, їх доступність для різних цільових груп і рівня фінансової грамотності населення;

- до числа поширювачів і коментаторів включаються соціальні служби, незалежні експерти, різні неурядові організації, релевантні соціальні групи.

Бюджети для громадян повинні містити інформацію про:

- економічні припущення, що лежать в основі бюджету: очікування щодо економічного зростання та інфляції, а також прогнози про те, чи буде бюджет дефіцитним;

- доходи, що наповнюють бюджет;

- витрати в розрізі напрямків їх здійснення;

- політичні ініціативи: пояснення значного збільшення або зменшення доходів або витрат.

Бюджети громадян також можуть містити інформацію про формулювання та виконання бюджету та відповідальність на кожному етапі. Крім того, вони можуть представляти політику уряду у конкретних секторах, таких як охорона здоров'я та освіта, та роз'яснювати, бюджет якого рівня (державний чи місцевий) відповідає за надання певних послуг.

Отже, бюджет для громадян можемо розглядати як документ, розміщений на різних носіях, що забезпечує представлення бюджету та звітів про його виконання в доступній для громадян формі. Бюджет для громадян розробляється для ознайомлення зацікавлених користувачів із завданнями і пріоритетними напрямками бюджетної політики, основними умовами формування і використання бюджетів, джерелами доходів бюджетів, обґрунтуванням бюджетних видатків, запланованими і досягнутими результатами бюджетних асигнувань, а також залучення громадян в обговорення бюджетних рішень, так в даному випадку діє принцип «розумію/знаю – можу приймати участь/впливати».

В країнах, що формують бюджети для громадян, користувачів таких бюджетів можна умовно розділити на «читачів» самого документу та на «отримувачів» бюджетних коштів. Представниками першої групи в сучасних умовах виступають переважно молодь та студенти в силу їх найвищої технологічної компетентності. Вони в меншій мірі, ніж інші соціальні групи, є отримувачами бюджетних коштів. Вони ще не є платниками податків. Представники цієї соціальної групи залучені в зрозумілі та тісні відносини між різними поколіннями, завдяки чому можуть стати ідеальними перекладачами з відкритої мови технологій на зрозумілу побутову мову своїх сімей. На думку Богатир Н., це відображає еволюцію активного громадянства і перенесення цього поняття з рівня локального суспільства на рівень домогосподарства, на найближчу мережу «читача» - споживача бюджетної інформації, якому належить обов'язок захисту інтересів його менш технологічно компетентних учасників і максимізація отримання бюджетних коштів членами сім'ї [1].

Міжнародне бюджетне партнерство (The International Budget Partnership) включає громадянський бюджет в число ключових фінансових документів країни, але не зобов'язує держави публікувати його. За підсумками 2012 року Росія увійшла в десятку кращих країн світу за показниками Індексу відкритості бюджету (Open Budget Index), набравши 74 бали з 100 (у 2006 році – 48 балів, 2010 рік – 60 балів) [7].

Найактивнішими учасниками запровадження представлення спрощеної бюджетної інформації, зокрема, «бюджетів для громадян» є держави, що розвиваються: Афганістан, Ботсвана, Бразилія, Гватемала, Індія, Індонезія, Казахстан (перший з країна СНД), Кенія, Марокко, Мексика, Словаччина, Таїланд, Чілі, Південна Африка та Південна Корея [6].

В багатьох з названих країн частка дітей та молоді (у віці 14-30 років) у складі населення наближається до половини, тому важливим завданням для урядів і неурядових організацій цих країн є навчання, підвищення загального рівня освіченості, пошук засобів спрощення та візуалізації даних, створення ефективних освітніх методик і каналів доступу до інформації широких верств населення.

Інша група країн, які в тій чи іншій формі публікують бюджет для громадян, - це світові лідери (Великобританія, Італія, Нова Зеландія, Норвегія, Франція, Швеція), в яких рівень освіти досить високий, а частка молоді неухильно скорочується. В той же час у складі населення цих країн зростає частка мігрантів.

Ситуація в країнах першої і другої групи помітно відрізняється, тому національні розробники «бюджетів для громадян» по-різному розставляють акценти, створюючи свої продукти. Зокрема, в країнах, що розвиваються більше уваги приділяється наступним аспектам:

- правам громадян;
- контролю над витратами бюджетних коштів;
- навчанню, яке розглядається як основна стратегія залучення громадян до бюджетного процесу.

Казначейство Південної Африки одним із перших почало публікувати «народний бюджет» («People Budget»): з 2000 року – на англійській мові, з 2008 року – на інших офіційних мовах країни. Весь час розробники «народного бюджету» дотримувалися двох принципів: переважання словесного пояснення над цифровим представленням даних та компактність. З часом їх складність помітно зросла, але для представлення ключових заходів фінансової політики держави, спрямованих на забезпечення рівного доступу до суспільних благ, як і раніше використовують зрозумілі та яскраві заголовки: «Розвиток інфраструктури для економічного зростання та покращення життя людей»; «Якісна медична допомога для всіх»; «Освіта – ключ до боротьби з бідністю» тощо [4].

Досить несподіваний, але яскравий приклад відображення бюджетної інформації має східно-африканська країна Кенія. Кенійський портал, що діє з 2009 року, дозволяє громадянам подивитися як державні гроші витрачались з 2002 року, і на додаток до цього по кожному округу окремо. Платники податків можуть швидко отримати уявлення про те, як уряд розподіляє податкові ресурси, і більш того, їм не потрібно робити окрему експертизу бюджету для цього.

Пріоритетами при складанні бюджетів для громадян у «старих» розвинутих країнах виступають:

- бюджетні асигнування;
- соціальна справедливість;
- участь активних сусідніх об'єднань у контролі якості використання доступних ресурсів.

У Великобританії «бюджет для громадян» містить не більше 600 слів, і має назву «Загальний огляд бюджету» («A High-level Overview of Budget»). Він розміщується на урядовому порталі і містить три складові: «Економіка і публічні фінанси», «Ріст» і «Справедливість». Також, неурядова організація Open Knowledge, яка працює у Об'єднаному Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, створила сайт <http://wheredoesmymoneygo.org/>, метою функціонування якого є підвищення прозорості та участі громадян в ході аналізу та візуалізації інформації про державні витрати Великобританії. На даному сайті людина, яка мешкає у Об'єднаному королівстві може дізнатися скільки грошей витрачається щоденно з її податків та на які цілі.

З 2003 року в Республіці Казахстан розпочався процес відкриття бюджетної інформації. Було проведено 17 моніторингів бюджету, був прийнятий Бюджетний Кодекс, де вперше з'явилися такі поняття як моніторинг і оцінка бюджетних видатків, вперше згадалася участь громадськості. В березні 2011 року Міністерство фінансів Республіки Казахстан вперше розмістило на своєму сайті нетехнічну версію держбюджету, складеного зрозумілою мовою для широкого загалу. Завдяки цьому казахстанці змогли дізнатись як використовуються державні кошти. Проте, в реальності, ні зі сторони держпарату, ні зі сторони населення не сформувалося відчуття відповідальності щодо бюджету.

Відмінними особливостями більшості національних бюджетів для громадян є їх компактність та стислий характер. Як правило, розробники виділяють 3-4 ключові напрямки бюджетної політики, які безпосередньо стосуються інтересів всіх чи більшості груп громадян, і лише зміст цих напрямків розкривають у доступній формі. В деяких країнах (Росія) окремі статті видатків є недоступними для громадян (видатки на оборону). Ініціаторами таких проектів найчастіше виявляються органи виконавчої влади, зацікавлені у підвищенні міжнародного рейтингу країни чи інвестиційної привабливості окремого регіону, міста, громади тощо. Альтернативні «бюджети для громадян», які можуть конкурувати з офіційними, іноді створюють незалежні дослідні центри. Як правило, вони публікують свої версії одночасно з передачею урядом проекту бюджету в органи законодавчої влади, щоб привернути увагу до проблем найменш захищених соціальних груп.

Нижче наведені приклади, ілюструють кілька форматів представлення, які можна використовувати для документів «Бюджет для громадян» (табл. 1).

Таблиця 1. Існуючі формати представлення документу «Бюджет для громадян» різних країн

Вид формату представлення	Приклади Бюджетів для громадян
Комікс, ілюстрація	Бюджет громадян Домініканської Республіки (2015) Бюджет громадян Афганістану (2014 - 2015 рр.) Бюджет громадян Руанди (2013 - 2014 рр.) Бюджет громадян Танзанії (2014 - 2014)
Афіша	Бюджет громадян Індонезії (2014)
Брошура	Бюджет громадян Малі (2015)
Презентація PowerPoint	Бюджет громадян Нової Зеландії (2014 року)
Інформаційний бюлетень	Бюджет громадян Південної Африки (2014)
Комплексна доповідь	Бюджет громадян Бразилії (2014 рік) Бюджет громадян Чилі (2014 р.) Бюджет громадян Гани (2015 р.) Бюджет громадян Мексики (2014 рік) Бюджет громадян Норвегії (2014 рік) Бюджет громадян Філіпп (2015 р.)
Використання графіків та візуалізації даних	Бюджет громадян Домініканської Республіки (2015 р.) Бюджет громадян Перу (2015 р.) Бюджет громадян Філіпп (2015 р.) Бюджет громадян Тунісу (2015 р.)

Формування концепції бюджету для громадян тієї чи іншої країни має враховувати особливості її бюджетної системи:

- структуру;
- законодавчу базу;
- види доходів та видатків.

У Росії перші «Бюджети для громадян» всіх рівнів (федеральний, регіональний та муніципальні) вперше були опубліковані у 2013 році. Спільний проект Відкритого уряду і Міністерства фінансів Росії «Бюджет для громадян» спрямований на ознайомлення громадян з пріоритетами бюджетної політики, умовами формування і параметрами бюджетів Російської Федерації, запланованими і досягнутими результатами використання бюджетних коштів. Проект також передбачав розвиток практик участі громадян в бюджетному процесі і реалізацію системи заходів з підвищення бюджетної освіченості населення [8].

При формуванні бюджету для громадян необхідно не лише інформувати громадян про стан бюджету, але і надавати можливість формулювати пріоритети бюджетної політики, створювати інституціональні механізми врахування думки громадян вже на початкових етапах бюджетного процесу.

В ряді країн для забезпечення участі громадян у бюджетному процесі пріоритетно реалізується принцип прозорості та відкритості бюджету, при чому акцентується увага саме на витрачаннях бюджетних коштів. Так, у Великобританії на сайті публікуються дані про державні доходи та видатки. В США для того, щоб максимально точно відслідковувати всі кошти, витрачені урядом, використовуються веб-портали: recovery.gov – реалізується система контролю за витрачанням бюджетних коштів і USAspending.gov – реалізується система розподілення державних грантів і субсидій. Відкрита інформація про публічні фінанси Канади і Японії розміщується на відповідних

сайтах і містить дані щодо бюджетного процесу, щоквартальні звіти фінансових відомств. Болгарія, Хорватія та Танзанія також створили «бюджети для громадян», що роз'яснюють на доступному рівні, як витрачаються державні кошти.

В Україні також зазнали поширення теорії парципаторної демократії та електронного самоуправління. Створення бюджетів для громадян є характерним для місцевого рівня, причому в Україні не використовується назва «бюджет для громадян». Після запровадження інституту електронних петицій, українські міста почали запуск програм «бюджетів участі» - так, в 2017 році близько 500 млн. грн. з місцевих бюджетів було витрачено на реалізацію запропонованих самими громадянами проектів.

На сьогодні, доводиться констатувати, що в порівнянні з учасниками проекту «Відкритий бюджет», впродовж останніх років, бюджетна політика України є вкрай непередбачувана, бюджетна система стала предметом критики, багато питань впровадження реформ у бюджетній сфері залишилось відкритими. Перебіг бюджетного процесу на обласному та місцевому рівнях залишається непрозорим, а громада практично усунута від участі у бюджетному процесі, реальні потреби місцевих громад влада ігнорує [6].

Основними завданнями, які ставить перед собою уряд нашої держави, щодо функціонування бюджетної системи є:

- підвищення прозорості бюджетних процесів на місцях;
- оптимізація витрат бюджетних коштів;
- зростання довіри громадян.

Для вирішення поставлених завдань, органам влади необхідно забезпечити:

- публікацію (розміщення в Інтернеті чи інших джерелах) бюджету в доступній, зрозумілій формі (з використанням інфографіки, коротких пояснень, інтерактивних інструментів, гіперпосилання), тобто розміщення документу «Бюджет для громадян»;

- організацію зворотного зв'язку, що передбачає збір пропозицій зі скорочення, оптимізації видатків бюджету;

- формування «Бюджету для громадян», як частки бюджету, що виокремлюється за підсумками розгляду та обговорення пропозицій громадян щодо вирішення, як правило, соціальних проблем. Реалізується переважно на місцевому рівні у формі локальних ініціатив та місцевих проектів.

При чому вирішення цих завдань має відбуватися в наведеній послідовності. По-перше, має бути елементарна спеціальна підготовка, необхідний мінімальний досвід і розуміння того, як працює бюджетна система. Недоліком реформування бюджетного процесу в Україні є відсутність зусиль уряду допомогти широкій громадськості зрозуміти стан державних фінансів та бюджету зокрема.

Практика впровадження «бюджетів участі» інших країн є також корисною для удосконалення вітчизняного бюджетування. Вперше практика «бюджету участі» була реалізована в 1989 році в бразильському місті Порту-Алегрі. Громадські активісти заявили своє право на активну участь в бюджетному процесі. Звичайно, ідея спочатку була висміяна, оскільки компетентність активістів викликала сумніви. Однак за кілька років основні бюджетні статті вже приймалися не в кабінетах, а на так званих загальних зборах громадян. На сьогоднішній день Порто-Алегре є містом з найвищою якістю життя в Бразилії, що виражається в якості інфраструктури, екології та вирішенні житлових проблем. Через кілька років активного просування так звана процедура «спільного бюджетування» була закріплена на законодавчому рівні. З цього моменту чиновники не просто «консультувалися з громадськістю», а були змушені і розробляти бюджет, і витрачати громадські кошти тільки під наглядом делегатів від загальних зборів громадян. За кілька років механізми «спільного бюджетування» були запозичені сусідніми містами, а з часом навіть країни з розвиненими демократіями (Німеччина, Франція та інші) в різних формах стали брати його на озброєння. Зокрема, в польському місті Лодзь бюджет участі діє більше двох років. Внесені представниками громадськості міста пропозиції щодо витрачання міського бюджету затверджуються голосуванням жителів міста.

На сьогоднішній день більше 1500 міст світу імплементували механізм бюджету участі. Проте, обсяг виділених коштів для розподілу громадянами залежить від особливостей встановленої процедури конкретної країни. Наприклад, в японському місті Ітіномія партіципаторний бюджет або «1% -а програма підтримки» («1% Support Program») становить, відповідно, 1% загальної суми доходів міста від податків, які платять мешканці. У містах Польщі цей показник - від 0,002% до 3,4% від міського бюджету, в Парижі - 5%, в Амстердамі - 20% [10].

Однак, незважаючи на інноваційний підхід, який умовно можна охарактеризувати як «хто платить податки, той і замовляє (місцеву) музику», аналіз міжнародного досвіду реалізації бюджету

участі свідчить про те, що в основному фінансові кошти спрямовуються на вирішення типових міських проблем, які де-факто знаходяться в компетенції органів місцевого самоврядування.

У 2015 році до загальносвітового досвіду практики «бюджету участі» за підтримки Фондації українсько-польської співпраці (ПАУСІ) приєдналися 4 українських міста - Черкаси, Чернігів, Луцьк і Полтава. На даний момент більше 50 міст України використовують цей механізм «демократії в дії». Програма по впровадженню бюджету участі в Харкові стартує з 2018 року, і на перший рік проекту закладено 50 мільйонів гривень [3].

Порівнюючи міжнародний та український досвід, відразу ж слід зазначити значно менший відсоток коштів, що виділяються з міського бюджету на фінансування локальних проектів в Україні. Безумовно, дещо відрізняється і сама процедура, яка в цілому, може бути специфічною для кожного міста.

Західна модель «бюджету участі», наприклад, передбачає попередній етап серій «мозкових штурмів», де жителі громади висловлюють ідеї про головні потреби міста і вибирають волонтерів-делегатів, які визначають пріоритетність пропозицій і розробляють остаточні варіанти проектів для голосування. У Канаді «бюджет участі» і зовсім виконує консультативну роль: за допомогою інтерактивної системи громадяни вказують, які статті витрат у бюджеті слід було б скоротити, а які - збільшити. В Україні, в свою чергу, декларується впровадження «польської моделі», згідно з якою проекти, подані громадянами, «рецензують» представники органів місцевого самоврядування профільного напрямку.

А ось щодо спільного у досвіді українських міст з іншими містами світу, так це комунальна сфера як лідируючий напрямок серед проектів-переможців в рамках «бюджету участі». Наприклад, у Львові пропонується проект обов'язково повинен бути інфраструктурним - передбачати будівництво, ремонт, реконструкцію якого-небудь об'єкта. Інші цілі, якими б корисними і потрібними вони не були, реалізувати за рахунок міського бюджету не вдасться.

Висновки. Органи місцевого самоврядування та керівництво країни, зобов'язані реалізовувати економічні та соціальні права громадян. Для цього необхідна послідовна та логічна бюджетна політика, як на рівні країни, так і на місцевому рівні. Принцип публічності та прозорості бюджетної системи є запорукою надійності бюджету. Даний принцип, забезпечує довіру громадськості до державної бюджетної політики, сприяє збільшенню надходжень до бюджетів різних рівнів, а також посилює ефективність державного та громадського контролю над бюджетними коштами.

В понятті «бюджет для громадян» можна виділити декілька варіацій – не просто прозорий бюджет, а зрозумілий, такий, в якому з'являються зворотні комунікації для управління бюджетним процесом, бюджет, який стає інструментом діалогу з громадянами.

Необхідно більше уваги приділяти питанням формування бюджету для громадян на місцевому рівні, так як саме в цій площині існують максимальні можливості для залучення громадян в процес визначення пріоритетів розвитку місцевої громади. Все це дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем зростання середнього класу та збільшення його добробуту, формування відповідної економічної поведінки населення як основи макроекономічної стабільності і підвищення ефективності заходів в сфері бюджетної політики.

Список використаних джерел

1. Богатырь Н.В. «Бюджет для граждан»: найти получателя. / Н.В. Богатырь. // Экономическая социология. 2014. - №5. – Т15. – С. 56-83. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа. - <https://cyberleninka.ru/article/v/byudzh-et-dlya-grazhdan-nayti-poluchatelya>. Библиограф: 47 наим.
2. Боголиб Т.М. Бюджет для граждан как приоритет государственной бюджетной политики. / Т.М. Боголиб // Экономический вестник университета. – 2017. – Выпуск 33/1. – С. 274-284. Библиограф: 18 наимен.
3. Бюджет участі в містах України: регіональний розріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://izbirkom.org.ua/publications/obshchestvo-19/2018/biudzh-et-uchasti-v-mistakh-ukrayini-regionalnii-rozriz/>
4. Гражданский бюджет. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://budget.kz/glossariy/g/citizens_budget.html
5. Михайлишин Л. Фінансове забезпечення місцевого управління: зарубіжний досвід для України / Л. Михайлишин // Збірник наукових праць: Ефективність державного управління. – 2010. - № 23. – С.343 – 351.
6. Тополенько Н.М. Проблеми ефективного контролю використання публічних коштів через систему «відкритий бюджет» / Н. М. Тополенько, В. С. Терещенко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2015. – № 12 (232). – 252 с. – Одеса. – 2015. – С. 201 – 213. Бібліограф: 10 назв.

7. Федулова С.Ф. Проблемы формирования и распространения информации о бюджете для граждан. / С.Ф. Федулова. // Вестник Удмурдского университета. – 2015. – Выпуск 6. – Т.25. С. 59-62. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа. - <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-formirovaniya-i-rasprostraneniya-informatsii-o-byudzhete-dlya-grazhdan>. Библиограф: 5 наум.

8. Чулков О.С. Повышение открытости бюджетной системы Российской Федерации путем формирования «бюджета для граждан» / О.С. Чулков. // Финансы и кредит. – 2015. - №28. С. 14-22. Библиограф: 20 наум.

9. Murray Petrie. Producing a Citizens' Guide to the Budget: Why, What and How? / Murray Petrie, Jon Shields // OECD JOURNAL ON BUDGETING – 2010. - VOLUME 2010/2. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/48170438.pdf>

10. Semih Bilge. A New Approach in Public Budgeting: Citizens' Budget. / Semih Bilge. // Journal of International Education and Leadership. – 2015. - Volume 5 Issue 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1135776.pdf>

11. Yaremenko, L.M. The debt component of financial safety of Ukraine in the situation of crisis events in the economy / L.M. Yaremenko, I.M. Makarchuk, N.M. Yevtushenko // Науковий вісник Полісся. – 2017. - № 2 (10). Ч. 1. – С. 120-126. Бібліограф. 8 назв.

References

1. Bogatyr N.V. «Byudzhety dlya grazhdan»: nayti poluchatelya [«Budget for citizens»: find the recipient.] (2014). Ekonomicheskaya sotsiologiya. №5. T15. S. 56-83. : <https://cyberleninka.ru/article/v/byudzhety-dlya-grazhdan-nayti-poluchatelya>. Bybliograf: 47.

2. Bogolub T.M. Byudzhety dlya grazhdan kak prioritet gosudarstvennoy byudzhetoynoy politiki [Budget for citizens as a priority of the state budget policy]. (2017). Ekonomicheskyy vestnik universiteta. - Vypusk 33/1. S. 274-284. Bibliograf: 18.

3. Byudzhety uchasti v mistakh Ukrayiny: regional'nyy rozriz [Budget of participation in cities of Ukraine: regional section] : <https://izbirkom.org.ua/publications/obshchestvo-19/2018/biudzhety-uchasti-v-mistakh-ukrayini-regionalnii-rozriz/>

4. Murray Petrie. Producing a Citizens' Guide to the Budget: Why, What and How? (2010). OECD JOURNAL ON BUDGETING. VOLUME 2010/2. : <https://www.oecd.org/gov/budgeting/48170438.pdf>

5. My'xajly'shy'n L. Finansove zabezpechennya miscevoogo upravlinnya: zarubizhnyy dosvid dlya Ukrayiny [Financial support of local government: foreign experience for Ukraine] (2010). Zbirnyk naukovy'x prac' : Efekty'vnist' derzhavnogo upravlinnya. No 23. S.343 – 351.Bibliograf. 8.

6. Topolenko N.M. Problemy efekty'vnogo kontrolyu vy'kory'stannya publichny'x koshtiv cherez sy'stemu «vidkry'ty' byudzhety» [Problems of effective control over the use of public funds through the system of «open budget»] (2015). Naukovy'j visnyk Odes'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universy'tetu. Nauky: ekonomika, politologiya, istoriya. # 12 (232). 252 s. Odesa. 2015. S. 201 – 213. Bibliograf: 10.

7. Fedulova S.F. Problemy formirovaniya i rasprostraneniya informatsii o byudzhete dlya grazhdan [Problems of formation and distribution of information on the budget for citizens] (2015). Vestnik Udmurtskogo universiteta. - Vypusk 6. T.25. S. 59-62. : <https://cyberleninka.ru/article/v/problemy-formirovaniya-i-rasprostraneniya-informatsii-o-byudzhete-dlya-grazhdan>. Bibliograf: 5.

8. Chulkov O.S. Povysheniye otkrytosti byudzhetoynoy sistemy Rossiyskoy Federatsii putem formirovaniya «byudzheta dlya grazhdan» [Increasing the openness of the russian budget system through bulding a «budget for citizens»] (2015) Finansy i kredit. №28. S. 14-22. Bibliograf: 20.

9. Semih Bilge. (2015). A New Approach in Public Budgeting: Citizens' Budget. Journal of International Education and Leadership. Volume 5 Issue 1 : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1135776.pdf>

10. Yaremenko, L. M. (2017). The debt component of financial security of Ukraine in the situation of crisis events in the economy. Scientific Bulletin Polesie. No. 2 (10). Ch.1 – P. 120-126. Bibliogr.: 8 titles.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Перчук Оксана Володимирівна, старший викладач кафедри обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: oksi011279@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Перчук Оксана Владимировна, старший преподаватель кафедры учета и налогообложения ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, г. Переяслав-Хмельницький, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: oksi011279@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Perchuk Oksana Vladimirovna, senior lecturer of the Department of Accounting and Taxation
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
Sukhomlynsky Str., 30, Pereyaslav-Khmelnytsky, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: oksi011279@gmail.com

УДК 331.556.4:336.027

DOI: 10.5281/zenodo.1219800

ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Рибакова Т.О.,
Андросенко А.М.

***Предметом дослідження** є теоретичні засади, стан та перспективи регулювання міграційних процесів між Україною та Європейським Союзом в умовах євроінтеграції.*

***Метою роботи** є висвітлення заходів фінансового регулювання міграційних процесів в Україні в умовах євроінтеграції на засадах аналізу їх сучасного стану і тенденцій та згідно з новою Стратегією державної міграційної політики.*

***Методи дослідження.** При проведенні дослідження використано системно-структурний підхід, методи спостереження та узагальнення, метод логічного аналізу, метод графічного аналізу, метод порівняння, метод абстрагування, метод аналогій.*

***Результати дослідження** полягають в тому, що на основі проведеного аналізу міграційних процесів між Україною та Європейським Союзом та аналізу їх регулювання в умовах євроінтеграції запропоновано пріоритетні напрями фінансового регулювання міграційних процесів, які відповідають найбільш актуальним для України викликам в сфері міжнародної міграції.*

***Галуззю застосування результатів** є подальші наукові дослідження проблем фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема на рівні міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації та євроінтеграції України; навчальний процес (при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Фінанси», «Міжнародна економіка»).*

***Висновки.** На сьогодні ЄС є найбільш привабливим регіоном світу для українських мігрантів. В умовах євроінтеграції в Україні в 2014-2017 роках спостерігається різкий перекид міграційних потоків в сторону еміграції, переважно трудової. Українська трудова міграція за своїми обсягами та профілем не відповідає національним інтересам України, оскільки до країн ЄС виїжджає економічно активне населення. Загрозливою тенденцією є поступове перетворення трудової міграції на постійну. Це вимагає розробки адекватної системи заходів регулювання міграційних процесів в рамках міграційної політики, пріоритетом якої має бути протидія депопуляції. Запропоновані в дослідженні заходи фінансового регулювання, серед яких ліквідація дисбалансу у фінансовій системі країни, залучення в економіку прямих інвестицій, формування інвестиційних ресурсів в соціальній сфері, реформа податкової системи, регулювання інфляції, фінансування соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб, опосередковано впливають на міграційні процеси через соціальні стандарти. Вони спрямовані на покращення міграційного клімату, що має сприяти стримуванню темпів виїзду населення з України. Фінансові інструменти, що можуть бути використані для повернення українських мігрантів на батьківщину, засновані на наданні різноманітних фінансових пільг для реемігрантів. Фінансове регулювання міграційних процесів має здійснюватися в комплексі з іншими методами регулювання в рамках державної міграційної політики.*

***Ключові слова:** міграція, міграційні процеси, трудова міграція, державне регулювання, фінансове регулювання, фінансові інструменти, адміністративно-правові інструменти, євроінтеграція, міграційна політика, безвізовий режим.*

FINANCIAL REGULATION OF MIGRATION PROCESSES BETWEEN UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION: EUROPEAN INTEGRATION CONTEXT

Rybakova T.O.,
Androsenko A.M.

Purpose: highlighting the financial regulation of migration processes in Ukraine in context of European integration on the basis of analyzing their current state and trends according to the new Strategy of the State Migration Policy.

Methodology: system structural approach, methods of observation and generalization, method of logical analysis, method of graphical analysis, method of comparison, method of abstraction, method of analogies.

Results: on the basis of Ukraine-EU migration processes analysis and their regulation in European integration framework, the priorities of migration processes financial regulation are proposed corresponding the most urgent challenges for Ukraine in the sphere of international migration.

Practical implications: further research of the problems of foreign economic activity financial regulation, particularly at the level of international economic relations in context of globalization and Ukraine's European integration; education process including preparation of the relevant sections of textbooks and manuals for the courses «Finance», «International Economics».

Conclusions: the EU today is the most attractive region for Ukrainian migrants. In context of Ukraine's European integration in 2014-2017 there is a strong trend for migration flows towards emigration, mostly labour one. Ukrainian labor migration by its size and profile does not correspond to the national interests, as economically active population lives Ukraine for the EU. A threatening trend is the gradual transformation of labor migration into a permanent one. This requires developing an adequate system of measures for the regulation of migration processes within the framework of migration policy with its priority towards depopulation reducing. The financial regulation measures proposed, including liquidation of financial system imbalance in the country, attraction of direct investments into the economy, formation of investment resources in the social sphere, tax system reforming, inflation regulation, the financing of social programs for internally displaced persons, influence migration processes indirectly through social standards. They are aimed at improving the migration climate, which should help to limit the population migration from Ukraine. The financial instruments used to return Ukrainian migrants to their homeland are based on the provision of various financial benefits for re-immigrants. Financial regulation of migration processes should be carried out in combination with other methods of regulation within the framework of the state migration policy.

Key words: migration, migration processes, labor migration, state regulation, financial regulation, financial instruments, administrative and legal instruments, European integration, migration policy, visa-free regime.

ФИНАНСОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Рибакова Т.А.,
Андросенко А.Н.

Предметом исследования являются теоретические основы, состояние и перспективы регулирования миграционных процессов между Украиной и Европейским Союзом в условиях евроинтеграции.

Целью работы является разработка мер финансового регулирования миграционных процессов в Украине в условиях евроинтеграции на основе анализа их современного состояния и тенденций в соответствии с новой Стратегией государственной миграционной политики.

Методы исследования. При проведении исследования использованы системно-структурный подход, методы наблюдения и обобщения, метод логического анализа, метод графического анализа, метод сравнения, метод абстрагирования, метод аналогий.

Результаты исследования заключаются в том, что на основе проведенного анализа миграционных процессов между Украиной и Европейским Союзом и анализа их регулирования в условиях евроинтеграции были предложены приоритетные направления финансового регулирования миграционных процессов, соответствующие наиболее актуальным для Украины вызовам в сфере международной миграции.

Областью применения результатов являются дальнейшие научные исследования проблем финансового регулирования внешнеэкономической деятельности, в частности на

уровне международных экономических отношений в условиях глобализации и евроинтеграции Украины; учебный процесс (при подготовке соответствующих разделов учебников и учебных пособий по курсам «Финансы», «Международная экономика»).

Выводы. На сегодня ЕС является наиболее привлекательным регионом мира для украинских мигрантов. В условиях евроинтеграции в Украине в 2014-2017 годах наблюдается резкий перекося миграционных потоков в сторону эмиграции, преимущественно трудовой. Украинская трудовая миграция по своим объемам и профилю не соответствует национальным интересам Украины, поскольку в страны ЕС уезжает экономически активное население. Угрожающей тенденцией является постепенное превращение трудовой миграции в постоянную. Все это требует разработки адекватной системы мер регулирования миграционных процессов в рамках миграционной политики, приоритетом которой должно быть противодействие депопуляции. Предложенные в исследовании меры финансового регулирования, среди которых ликвидация дисбаланса в финансовой системе страны, привлечение в экономику прямых инвестиций, формирование инвестиционных ресурсов в социальной сфере, реформа налоговой системы, регулирование инфляции, финансирование социальных программ для внутренне перемещенных лиц, косвенно влияют на миграционные процессы через социальные стандарты. Они направлены на улучшение миграционного климата, что должно способствовать сдерживанию темпов выезда населения из Украины. Финансовые инструменты, которые могут быть использованы для возвращения украинских мигрантов на родину, основаны на предоставлении различных финансовых льгот для резмигрантов. Финансовое регулирование миграционных процессов должно осуществляться в комплексе с другими методами регулирования в рамках государственной миграционной политики.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, трудовая миграция, государственное регулирование, финансовое регулирование, финансовые инструменты, административно-правовые инструменты, евроинтеграция, миграционная политика, безвизовый режим.

Постановка проблеми. У сучасному світі міжнародна міграція є одним з ключових явищ, що характеризують глобалізацію, неминучим наслідком переходу суспільства на постіндустріальний ступінь розвитку, а також джерелом як проблем, так і можливостей для всього людства. Розвиток глобалізації та демократизації суспільного життя сприяв виникненню значно ширших можливостей для переміщення людей між країнами, істотно активізувавши міграційні процеси.

Міжнародна міграція є важливим елементом формування складу і чисельності населення, фактором впливу на соціально-економічний розвиток та міжнародні відносини. Згідно доповіді Департаменту ООН з економічних та соціальних питань, що був опублікований 11 вересня 2013 р., чисельність мігрантів в світі склала 232 млн. осіб, або 3,2% населення Землі, та має тенденцію до подальшого збільшення [1].

В умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом, яка в повному обсязі набрала чинності з 1 вересня 2017 р., має бути оновлено спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС та поглиблено стосунки у всіх її сферах на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Однією з важливих сфер співробітництва є міграція, адже саме ЄС на сьогодні є найбільш привабливим регіоном світу для українських мігрантів. Згідно з даними Статистичної організації Європейської Комісії (Євростат), в 2016 році з майже 3,4 мільйона нових дозволів на проживання в Європейському Союзі [2] найбільшою групою отримувачів були саме українці – майже 589 тис. осіб, з них більшість просили дозволу на проживання в Євросоюзі саме у зв'язку з роботою (майже 83% від усіх отриманих українцями нових дозволів). Безвизовим режимом з Європою уже користуються багато українців, а невдовзі таку можливість матимуть понад 6 млн. українських громадян [3, с. 7]. За даними представництва Євросоюзу в Україні, за перший місяць функціонування безвизового режиму між Україною та ЄС з 11 червня 2017 р. ним скористалися майже 100 тис. українців, а на 30 січня 2018 р. близько 400 тисяч громадян України, які є володарями біометричного паспорта, перетнули кордон з Європейським Союзом [4].

Виїзд українських громадян на роботу за кордон має для суспільства численні психологічні, світоглядні, культурні, політичні, економічні та інші наслідки. Породжені міграцією виклики та проблеми вимагають від уряду України спільних з ЄС адекватних відповідей, що мають бути реалізовані через засоби міграційної, соціальної, економічної, зовнішньоекономічної політики, захисту прав людини тощо.

Проблема регулювання міграційних процесів займає достатньо важливе місце в соціально-економічній політиці будь-якої держави. В Україні міграційні процеси є об'єктом державного регулювання, що зазначено в Концепції державної міграційної політики. Концепція спрямована на:

- забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами;
- створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави;
- підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідації їх наслідків;
- узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами;
- посилення соціального і правового захисту громадян України, які перебувають або працюють за кордоном;
- створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів мігрантів і виконання ними передбачених законодавством обов'язків;
- забезпечення повноти використання інтелектуального та трудового потенціалу таких осіб, додержання принципів захисту інтересів України [5].

Таким чином, державне регулювання міграційних процесів в Україні здійснюється за допомогою міграційної політики, спрямованої на захист національних інтересів держави в сфері міграції та на забезпечення сталого розвитку. В світлі євроінтеграційних прагнень України з одного боку, та з іншого боку – загроз її національній безпеці, пов'язаних з виїздом за кордон економічно активного населення, – дослідження регулювання міграційних процесів потребує нових підходів. Відповідно, державна міграційна політика повинна базуватися на глибокому аналізі міграційної ситуації, точній і достовірній міграційній статистиці і наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міграції на сьогодні є надзвичайно актуальними, а міграційні процеси є об'єктом ретельного дослідження в сучасній економічній науці. Проблеми регулювання міграційних процесів в Україні висвітлені в працях таких вітчизняних вчених, як В. Будкін, І. Бураковський, О. Власюк, В. Геєць, В. Кравченко, Е. Лібанова, Д. Лук'яненко, О. Малиновська, Н. Марченко, Т. Мірошніченко, А. Мокій, В. Новицький, С. Писаренко, О. Позняк, О. Рогач, М. Романюк, А. Румянцев, Є. Савельєв, Л. Семів, А. Філіпенко, Ю. Цибульська, Т. Циганкова, О. Шнирков, В. Шамраєва та інших.

Дослідження, присвячені міграції з України до ЄС, зокрема наслідки скасування візового режиму, прогнозування кількості мігрантів, формування та зміст сучасної міграційної політики України в контексті євроінтеграції, розвиток ринків праці, проводяться вітчизняними науково-дослідницькими організаціями. В краях ЄС до досліджень проблем міграції залучено низку міжнародних урядових та неурядових організацій, які регулярно (як правило, щорічно) публікують результати досліджень в формі звітів, оглядів, аналітичних доповідей, рекомендацій тощо, певним чином впливаючи на формування міграційної політики ЄС.

Разом з цим, нестабільна політична й економічна ситуація в сучасному світі, надзвичайна динамічність міграційних процесів, що обумовлена численними політичними, економічними, соціальними чинниками, які впливають на суспільство в світовому масштабі, міграційна криза в Європі, а також розвиток співробітництва між Україною та ЄС в рамках дії Угоди про асоціацію, зокрема набуття безвізового режиму поїздок громадян України до Європейського Союзу, вимагають активізації наукових досліджень в сфері регулювання міграції.

Метою статті є висвітлення заходів фінансового регулювання міграційних процесів в Україні в умовах євроінтеграції на засадах аналізу їх сучасного стану і тенденцій та згідно з новою Стратегією державної міграційної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. В країнах з ринком, що формується, трудова міграція громадян є на сьогодні найбільш масовим і соціально значущим міграційним потоком. Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту Міжнародної організації з міграції (МОМ) у 2014-2015 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України [6]. Основні країни призначення працівників-мігрантів – Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України.

Збільшення обсягів трудової міграції супроводжується певною переорієнтацією її потоків із традиційного східного напрямку, до Росії, на західний. В умовах конфлікту вона прискорилося. За даними опитування GFK-Україна на замовлення МОМ, серед потенційних трудових мігрантів з України частка тих, хто шукає роботу в Росії, знизилася з 18% у 2011 році до 12% в 2015 р., водночас привабливість Польщі зросла з 7% у 2006 році, коли було здійснено перше аналогічне дослідження,

до 30% на сьогодні [7; 8, с. 15]. Більш короткі і більш часті поїздки є характерними для міграції до сусідніх країн. В цілому ж, значна частина зовнішніх трудових міграцій в Україні має циклічний та сезонний характер.

Аналіз результатів досліджень проблем трудової міграції українців [8, 9, 10], проведений з виокремленням в якості об'єкту дослідження саме міграції до країн ЄС, дозволяє сформулювати певний соціально-демографічний «профіль» українського мігранта в країнах ЄС. Трудова міграція більш поширена серед чоловіків – вони складають дві третини від загальної кількості трудових мігрантів. Частка трудових мігрантів серед українських чоловіків у віці 15-70 років становить 4,8%, тоді як жінок – майже вдвічі менше (2,2%). Втім, є великі відмінності між країнами призначення за гендерним складом мігрантів. 57% трудових мігрантів були віком від 30 до 49 років із середнім віком 37 років. Переважна кількість українських трудових мігрантів зайняті в будівництві, сільському господарстві, діяльності домашніх господарств, готельно-ресторанному господарстві. В структурі персоналу за кваліфікаційним рівнем найбільша частина – представники найпростіших професій, а частка зайнятих в промисловості, IT-індустрії, фінансовій сфері є незначною.

Для української економіки та суспільства трудова міграція до ЄС має як позитивні, так і негативні наслідки (табл. 1).

Таблиця 1. Наслідки трудової еміграції з України

Позитивні	Негативні
• зменшення соціальної напруги та навантаження на ринок праці, зокрема зниження рівня безробіття • значний приплив грошей в економіку у вигляді грошових переказів • матеріальне утримання сімей на батьківщині і поліпшення умов їх життя • розуміння мігрантами реальних умов функціонування ринкової економіки розвинених країн • вивчення мігрантами іноземних мов	• зниження трудового потенціалу через втрату економічно активного і найбільш працездатного населення • відтік мізків • втрата мігрантами-професіоналами кваліфікації в наслідок виконання «чорнових» робіт • втрата працівниками-мігрантами здоров'я через важкі умови праці та побуту • розпад сімей мігрантів, відсутність догляду за їхніми дітьми і батьками на батьківщині • порушення прав мігрантів в країнах перебування (наси́льство, ксенофобія, відсутність гарантій отримання зароблених грошей, відсутність захисту від злочинних елементів)

Заробітки трудових мігрантів за кордоном сприяють підвищенню рівня життя багатьох домогосподарств, зменшенню бідності, зниженню тиску на ринку праці, розвитку малого бізнесу. Так, в Україні грошові перекази мігрантів родинам на батьківщині перевищують обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку, їх можна порівняти з 5,8% ВВП країни [11] (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну в 2013-2016 рр. [9, с. 85; 12]

Показники	2013	2014	2015	2016
Надходження разом, млн. дол. США, в т.ч.	8537	6489	5154	5425
- через коррахунки банків	3293	2410	2006	2279
- через міжнародні платіжні системи	4084	3190	2135	2126
- неформальними каналами	1160	889	1013	1020
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	4,5	4,8	5,7	5,8
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	4509	847	3050	3441

Значна частка заощаджень українських трудових мігрантів накопичується в готівці вдома, у формі інвестицій і на рахунках в банках у країнах призначення. За наявності належних стимулів і умов українські трудові мігранти можуть перенести цей накопичений капітал в Україну.

В Україні в 2014-2017 роках внаслідок збройного конфлікту на сході країни і значного погіршення соціально-економічної ситуації спостерігається різкий перекид міграційних потоків в сторону еміграції, переважно трудової. Однак найбільш загрозливою тенденцією є поступове перетворення трудової міграції на постійну, оскільки українці, працюючи в розвинених країнах Європейського Союзу, намагаються легалізувати своє становище, перевозять свої сім'ї з тим, щоб

більше ніколи не повернутися в Україну. Відповідно, зменшуються обсяги грошових переказів від мігрантів, що є суттєвою загрозою економічній безпеці України. Таким чином, в структурі міграції відбуваються зміни в бік збільшення обсягу довгострокової еміграції, порівняно з якою кількість мігрантів, що повертаються в Україну, є вкрай незначною (рис. 1.).

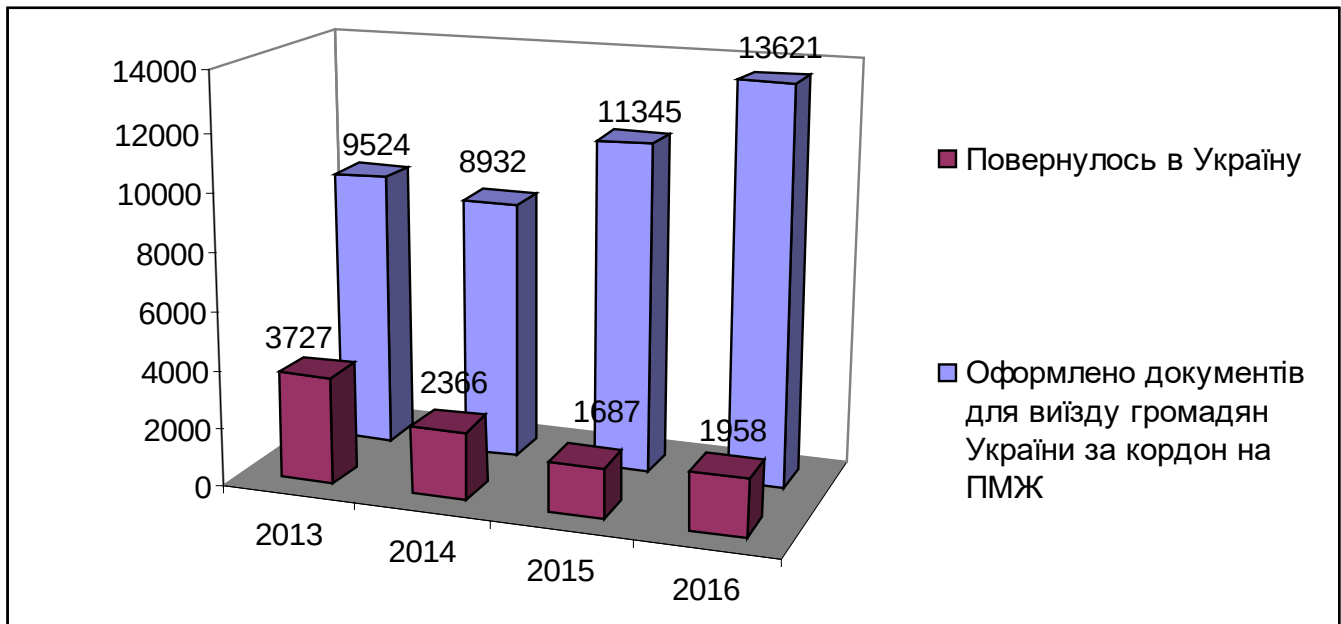

Рисунок 1. Кількість оформлених громадянами України документів для виїзду за кордон на постійне місце проживання та кількість громадян, що повернулися в Україну [9, с.52]

Все це вкрай негативно позначається на демографічному потенціалі країни, що, при збереженні існуючих тенденцій, неминуче призведе до втрат населення в найбільш активному віці, дефіциту робочої сили, зменшення народжуваності, прискорення старіння, і, як наслідок, до катастрофічної депопуляції в Україні. Відповідно, в таких умовах міграційна політика України в контексті євроінтеграції повинна розглядатися передусім як один із засобів протидії депопуляції [3].

З огляду на соціально-економічну і демографічну ситуацію в Україні та новітні глобальні та локальні зміни, уряд України 12 липня 2017 р. прийняв нову Стратегію державної міграційної політики, покликану забезпечити дотримання інтересів громадян України, українців за кордоном та іноземців в Україні [11, 13]. Зазначені чинники обумовлюють формування пріоритетів державного регулювання міграційних процесів (рис. 2.).

Забезпечення реалізації означених пріоритетів досягається за рахунок: удосконалення законодавства; подальших реформ органів виконавчої влади у сфері міграції та забезпечення скоординованої діяльності різних відомств та органів влади різного рівня у сфері реалізації міграційної політики; розвитку співпраці з громадянським суспільством, асоціаціями мігрантів в Україні і за кордоном; розвитку міжнародного співробітництва; поглиблення наукових досліджень у сфері міграції та удосконалення міграційної статистики [11].

У листопаді 2015 р. парламент ухвалив Закон «Про зовнішню трудову міграцію», спрямований на регулювання трудової міграції та соціальний захист мігрантів. На виконання цього Закону Уряд розробив і затвердив План заходів щодо забезпечення реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей, які повертаються в Україну. Планом удосконалено порядок ліцензування провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном. Водночас лібералізовано порядок оформлення дозволів на тимчасове працевлаштування іноземців в Україні [3, с. 6].

У багатьох країнах, зокрема розвинених, регулювання міграційних процесів здійснюється переважно за допомогою застосування адміністративно-правових і контрольних інструментів, спрямованих на кількісне обмеження міграції, регулювання її обсягів і структури міграційних потоків, серед яких візовий режим, процедури міграційного контролю, вимоги до суб'єктів трудової міграції і до посередників, заборони, введення еміграційних квот, визначення статусу іноземців тощо. Держава може встановлювати співвідношення між іноземними та вітчизняними працівниками, регулювати час роботи в певній країні, забороняти іноземцям займатися певними видами діяльності

тощо. Заходи регулювання міграційних процесів між Україною та ЄС в рамках Угоди про асоціацію є за характером переважно адміністративно-правовими. Більш дорогі, однак, і більш ефективні в довгостроковій перспективі інструменти економічного, в тому числі фінансового регулювання, що покликані створювати сприятливий міграційний клімат, поки що не набули достатнього поширення як в Україні, так і в інших країнах, які стикаються з загрозою міграційного убутку працездатного населення і посиленням процесів депопуляції.

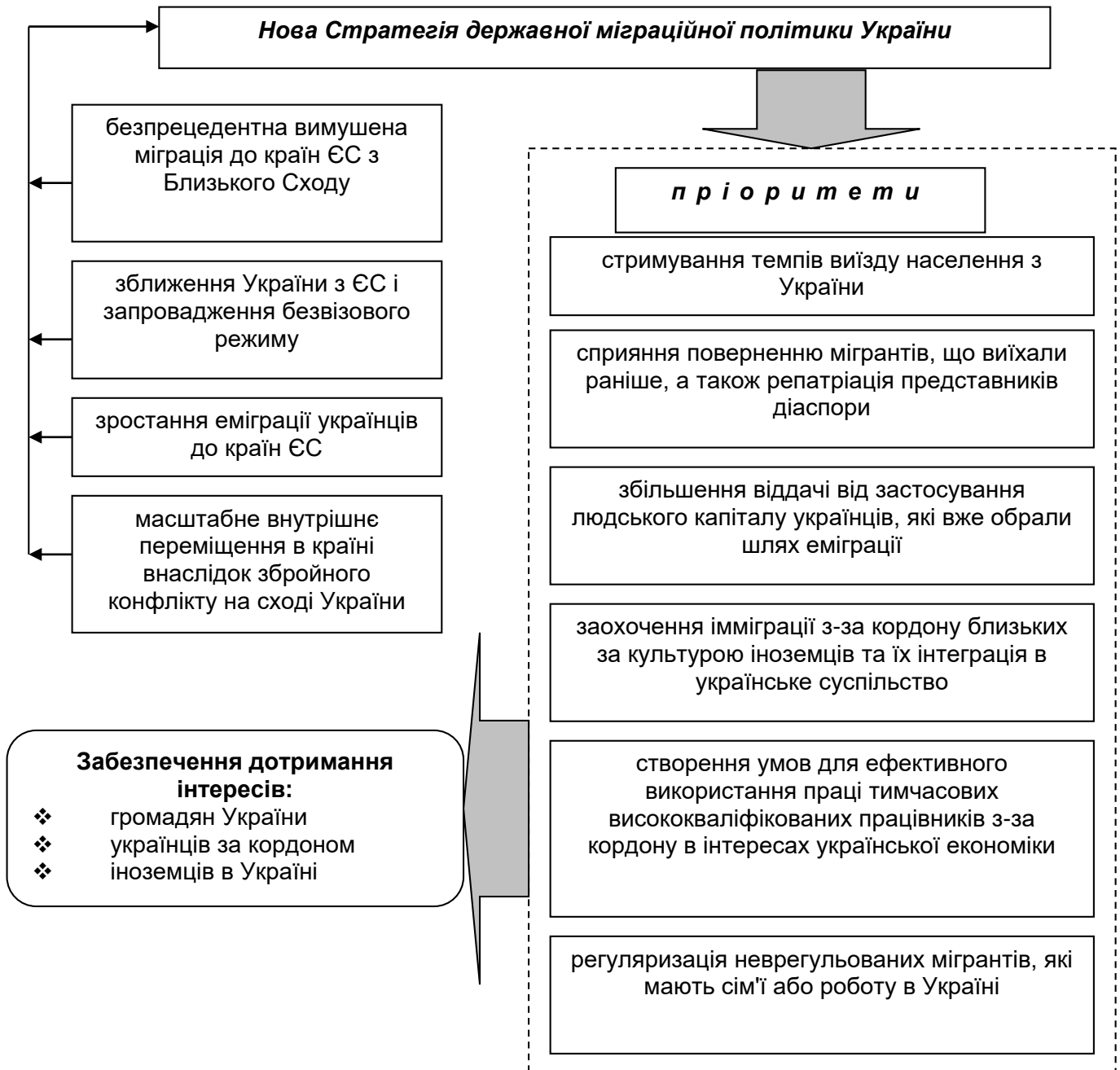

Рисунок 2. Передумови та пріоритети нової Стратегії державної міграційної політики України

Фінансове регулювання є найважливішою складовою державного регулювання економіки, одним із напрямів державної фінансової політики і вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток країни. Необхідність державного фінансового регулювання обумовлена тим, що держава повинна забезпечувати фінансовими ресурсами суспільні потреби, які не можуть бути задоволені за допомогою функціонування ринкового механізму. До таких потреб належить і соціальна підтримка населення, що справляє величезний вплив на міграційні процеси. Впорядкування регулюючих цілей фінансової політики дозволяє досягти відповідного балансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів в суспільстві і досягнення певного рівня задоволення суспільних потреб [14, с. 5]. Таким чином,

сутність фінансового регулювання полягає у впливі держави на економічні та соціальні процеси шляхом перерозподілу фінансових ресурсів серед певних сегментів ринку для запобігання можливих або усунення існуючих диспропорцій і забезпечення макроекономічної рівноваги з використанням відповідних форм, методів та інструментів.

Заходи фінансового регулювання, на відміну від адміністративно-правового, опосередковано впливають на міграційні процеси через соціальні стандарти. Вони спрямовані на вихід з фінансово-економічної кризи, забезпечення економічного зростання як головного чинника підвищення соціальних стандартів і зростання добробуту населення.

З огляду на тенденції міграційних процесів між Україною та ЄС в умовах євроінтеграції, нагальними пріоритетами їх державного регулювання згідно з новою Стратегією державної міграційної політики мають стати: стримування темпів виїзду населення з України, сприяння поверненню мігрантів, що виїхали раніше, та репатріація представників діаспори; збільшення віддачі від застосування людського капіталу українців, які вже вибрали шлях міграції. Зазначені пріоритети дозволяють сформувати систему заходів державного фінансового регулювання міграційних процесів, що спрямовані на покращення міграційного клімату в умовах євроінтеграції України. Серед них найбільш актуальними, на наш погляд, є наступні.

1. Ліквідація дисбалансу у фінансовій системі країни. В Україні зовнішні запозичення використовуються для поповнення валютних резервів Національного банку України, рефінансування банківської системи і повернення попередніх боргів, а не для розвитку економіки. Необхідно мобілізувати в економіку значні фінансові ресурси, які знаходяться на руках у населення внаслідок вилучення з банків депозитів і отримання грошових переказів від трудових мігрантів. Так, за оцінками фахівців, всього за період з листопада 2013, коли почався Майдан, і до кінця 2015 року населення забрало з банків депозитів в гривні на суму 75 млрд. грн., а депозитів у валюті - на суму 14 млрд. дол. [15]. Щоб залучити весь цей фінансовий ресурс в економіку України, потрібно повернути довіру населення до фінансових інститутів.

2. Фінансування державою або часткове фінансування спільно з європейськими інвесторами структурної перебудови вітчизняної промисловості на основі інноваційного розвитку. Суспільно регульований розвиток пріоритетних в інноваційному відношенні галузей означає і модифікацію соціальних структур на національному рівні, підвищення добробуту населення, поліпшення якості та умов праці людей [16, с. 280]. Крім того, результатом інноваційного розвитку стане впровадження у виробництво сучасних ресурсозберігаючих технологій. Це дозволить промисловим підприємствам зменшити матеріальну складову собівартості і, відповідно, збільшити витрати на оплату праці, забезпечуючи працівникам гідний рівень заробітної плати, а також підвищити власну конкурентоспроможність і успішно розвивати бізнес на принципах корпоративної соціальної відповідальності, інвестуючи в людський капітал.

3. Залучення в економіку прямих інвестицій, зокрема від європейських інвесторів, соціальним ефектом від яких буде створення нових робочих місць, зниження соціальної напруженості, відновлення промисловості та інфраструктури депресивних територій.

4. Формування інвестиційних ресурсів в соціальній сфері з використанням, поряд з традиційними, нових джерел фінансових коштів (фінансові ресурси державних і громадських організацій, підприємств, доходи від цінних паперів). Для того щоб ці джерела реально функціонували, необхідні умови, які зроблять фінансові інвестиції в соціальний сектор достатньо привабливими. З цією метою необхідно диференціювати інструменти фінансового ринку і забезпечити їм відповідну державну підтримку [16, с. 281].

5. Кардинальна реформа податкової системи, яка повинна бути узгоджена із завданням побудови в країні соціально-орієнтованої ринкової економіки європейського типу, становлення якої передбачає істотне підвищення державних витрат на розвиток охорони здоров'я, соціального забезпечення, соціального страхування, освіти, науки, культури тощо. В таких умовах мова йде не про зниження податків, що може привести до значних втрат для бюджету (адже податкове навантаження на заробітну плату в Україні становить 41,5%, що відповідає середньому по Європі 40% [17]), а про комплексні заходи, покликані відродити довіру бізнесу до держави, заохочувати підприємництво та збільшення кількості робочих місць, вивести значну частину економіки з тіні, стимулювати бізнес виплачувати працівникам «білу» зарплату (за різними оцінками, від 40 до 60% роботодавців частину зарплати виплачують у конвертах [17]). Дуже важливо впровадити прогресивну систему оподаткування, забезпечити податкові пільги при створенні нових робочих місць, при запуску проектів створення нових виробництв.

6. Регулювання інфляції, темпи зростання якої в Україні починаючи з 2014 р. значно перевищують темпи зростання заробітної плати, що призвело до зниження реальних доходів населення і його значної соціальної диференціації. В рамках регулювання інфляції державою повинні проводитися антиінфляційні дії з метою стримування інфляційних процесів, які є комплексом заходів у сфері фінансів, грошового обігу, кредиту, валютно-кредитних відносин, соціальної політики.

7. Фінансування соціальних програм для внутрішньо переміщених осіб, що допоможе створити умови для ефективної і безпечної внутрішньої міграції як альтернативи міграції до ЄС. Такі програми можуть включати фінансування будівництва житла та надання пільгового іпотечного кредитування, фінансування перенавчання внутрішньо переміщених осіб, надання грантів на відкриття власного бізнесу.

Фінансові інструменти державного регулювання міграційних процесів можуть також бути широко використані для повернення українських мігрантів на батьківщину. Для цього, поряд із запропонованими вище фінансовими заходами щодо поліпшення соціально-економічних умов в Україні, необхідно здійснення наступних заходів [11]:

- надання фінансової допомоги для забезпечення доступу реемігрантів до професійного навчання або перепідготовки, а також до бізнес-курсів для бажаючих відкрити власну справу;
- впровадження державної системи кредитування реемігрантів, які бажають відкрити власну справу в Україні;
- встановлення податкових пільг для тих реемігрантів, які вкладають зароблені за кордоном кошти у відкриття власного бізнесу в Україні;
- скасування митних зборів на ввезення мігрантами обладнання з країн ЄС з метою створення власного бізнесу в Україні.

Важливими заходами також є розробка і впровадження на основі часткового фінансування спільних з країнами ЄС проектів добровільного повернення та реінтеграції мігрантів на батьківщину.

Збільшення віддачі від застосування людського капіталу українців, які вже обрали шлях еміграції та постійно проживають в країнах ЄС, може бути забезпечено за допомогою:

- проведення політики заохочення валютних переказів мігрантів, в тому числі введення пільгових поштових і телеграфних тарифів на перекази;
- залучення валютних депозитів мігрантів в економіку України шляхом встановлення більш високого відсотка в порівнянні з внутрішніми вкладами і впровадження системи державних гарантій на валютні депозити.

Задля посилення захисту прав та інтересів українських працівників в країнах ЄС необхідно: проводити переговори з країнами ЄС щодо розширення легальних каналів працевлаштування українців на їх території, гарантій їх прав, зокрема, в сфері соціального забезпечення; надавати мігрантам надійну інформацію щодо їх прав через дипломатичні представництва за кордоном, кол-центри та веб-сайти державних органів в Україні, а також через мережу громадських організацій та української діаспори.

Висновки. Таким чином, в Україні та в інших країнах з ринком, що формується, проблема еміграції постає особливо гостро, і проведення адекватної міграційної політики є одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Забезпечення національних інтересів України при співробітництві з країнами ЄС в довгостроковій перспективі потребує більш широкого використання інструментів економічного, у т.ч. фінансового регулювання, які покликані створювати сприятливий міграційний клімат в країні. Незважаючи на непрямий характер впливу заходів фінансового регулювання на міграційні процеси (безпосередньо регулювання піддаються не самі міграційні процеси, а соціально-економічні умови, в яких вони здійснюються), їх значення для стримування потоку економічних мігрантів з України є величезним. Ключовим при цьому є підвищення рівня життя населення як єдина можливість запобігти масовому відтоку за кордон вітчизняних працівників, особливо молодих фахівців.

Безумовно, регулювання міграційних процесів є складною системою, на яку впливають безліч чинників. У зв'язку з цим запропонований перелік заходів не є вичерпним, а лише відповідає найбільш актуальним для України викликам в сфері міграції в умовах євроінтеграції. Слід зауважити, що в сучасному глобалізованому світі міграція – це явище неминуче, і, на нашу думку, домогтися радикального зменшення міграційних потоків неможливо. Фінансове регулювання міграційних процесів має здійснюватися в комплексі з іншими методами регулювання в рамках державної міграційної політики України з метою отримання державою і суспільством максимальних вигод від міграції.

Список використаних джерел

1. International migrant stock, total. [Електронний ресурс] / The World Bank Data. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL>
2. Asylum and managed migration [Електронний ресурс] / Сайт Eurostat. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
3. О.А. Малиновська. Зовнішня міграція громадян України в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: виклики та шляхи реагування [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaa1.pdf>.
4. 400 тисяч українців вже скористались безвізовим режимом з ЄС [Електронний ресурс] / Агенція інформації та аналітики Galinfo. – Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/400_tysyach_ukrainsiv_vzhe_skorystalys_bezvizovym_rezhymom_z_yes_279927.html.
5. Про Концепцію Державної міграційної політики. Указ Президента України № 622/2011 від 30.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
6. Міграція як чинник розвитку в Україні [Електронний ресурс] / К.:МОМ, 2016. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
7. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf.
8. Міграція в Україні: факти і цифри 2016 [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції (МОМ). – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
9. Міграційний профіль України 2016 [Електронний ресурс] / Державна міграційна служба України. – Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
10. Проект «Прогноз міграції між ЄС, країнами Вишеградської четвірки та Східною Європою: наслідки скасування візового режиму». Червень 2014 р. [Електронний ресурс] / Центр східних досліджень. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files//Projects/2013/visegrad_b/210x297_184pp_IER_Research_v3.pdf.
11. О. А. Малиновська. Щодо необхідності розробки і затвердження нової редакції Концепції державної міграційної політики України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1762>.
12. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу: https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2016&locations=UA&name_desc=false&start=2013&view=chart.
13. Україна прийняла нову стратегію державної міграційної політики, розроблену за підтримки МОМ / Офіційний сайт представительства Международной организации по миграции в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/ukrayina-pryynyala-novu-strategiyu-derzhavnoyi-migraciynoyi-polityky-rozroblenu-za-pidtrymky-mom>.
14. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Кансва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазараки. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 376 с. – Бібліогр.: 160.
15. Сколько денег украинцы забрали из банков в 2015 году? [Електронний ресурс] / Канал 112 UA. – Режим доступу: <https://112.ua/mnenie/skolko-deneg-ukraincy-zabrali-iz-bankov-v-2015-godu-278182.html>.
16. Тропіна В.Б. Фінансове регулювання соціального розвитку суспільства: монографія / В.Б. Тропіна. – К.: НДФІ, 2008. – 368 с. – Бібліогр.: 363.
17. Податки по-новому: скільки українці «платять» державі і чи потрібно знижувати податки [Електронний ресурс] / Інтернет-портал «Сьогодні». – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/nalogi-po-novomu-skolko-ukraincy-platyat-gosudarstvu-i-nuzhno-li-snizhat-nalogi--793142.html>.

References

1. International migrant stock, total / The World Bank Data. <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL>.
2. Asylum and managed migration / Eurostat. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
3. O.A. Malynovska. Foreign migration of Ukrainian citizens in conditions of deepening the European integration processes: challenges and ways of responding / National Institute for Strategic Studies. <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bezviz-6eaa1.pdf>.

4. 400 thousand Ukrainians have already benefited from the visa-free regime with the EU / «Galinfo» information and analytics agency. https://galinfo.com.ua/news/400_tysyach_ukraintsiv_vzhe_skorystalys_bezvizovym_rezhymom_z_yes_279927.html.
5. About the Concept of the State Migration Policy. Decree of the President of Ukraine № 622/2011 from 30.05.2011. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>.
6. Migration as a factor of development in Ukraine / Official website of the International Organization for Migration in Ukraine. http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
7. Research on migration and human traffic: Ukraine, 2015 / Official website of the International Organization for Migration in Ukraine. http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf.
8. Migration in Ukraine: facts and figures 2016 / Official website of the International Organization for Migration in Ukraine. http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
9. Migration profile of Ukraine 2016 / State Migration Service of Ukraine. https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
10. Project «Migration forecast between the EU, the Visegrád Four Countries and Eastern Europe: the consequences of visa-free regime». June 2014 / Centre for Eastern Studies. http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/visegrad_b/210x297_184pp_IER_Research_v3.pdf.
11. O.A. Malynovska. Concerning the necessity to develop and approve a new edition of the Concept of the State Migration Policy of Ukraine. Policy Brief / National Institute for Strategic Studies. <http://www.niss.gov.ua/articles/1762>.
12. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) / International Monetary Fund. https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2016&locations=UA&name_desc=false&start=2013&view=chart.
13. Ukraine has adopted a new strategy for state migration policy, developed with the support of IOM / Official website of the International Organization for Migration in Ukraine. <http://iom.org.ua/ua/ukrayina-pryynyala-novu-strategiyu-derzhavnoyi-migraciyanoi-polityky-rozroblenu-za-pidtrymky-mom>.
14. Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren / za zah. red. A.A. Mazaraki [State financial regulation of economic transformations]. Kyiv: Kyiv National Trade and Economic University, 2015. 376 p. Bibliogr.: 160.
15. How much money did the Ukrainians take from banks in 2015? / Channel 112 UA. <https://112.ua/mnenie/skolko-deneg-ukraincy-zabrali-iz-bankov-v-2015-godu-278182.html>.
16. Tropina V.B. Finansove rehulivannia sotsialnoho rozvytku suspilstva: monohrafiia [Financial regulation of society's social development: monograph]. - Kyiv: Research Financial Institute, 2008. 368 p. Bibliogr.: 363.
17. Taxes in a new way: how much Ukrainians «pay» to the state and whether it is necessary to reduce taxes / Internet portal «Sohodni». <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/nalogi-po-novomu-skolko-ukraincy-platyat-gosudarstvu-i-nuzhno-li-snizhat-nalogi--793142.html>.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Рибаківна Тетяна Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, докторант
e-mail: taryb@ukr.net

Андросенко Алла Миколаївна, студентка фінансово-гуманітарного факультету
e-mail: allaandrosenko@ukr.net

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Рыбакова Татьяна Александровна, кандидат экономических наук, доцент, докторант
e-mail: taryb@ukr.net

Андросенко Алла Николаевна, студентка финансово-гуманитарного факультета
e-mail: allaandrosenko@ukr.net

ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского, 32, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Rybakova, Ph.D. in Economics Science, Doctoral Student

e-mail: taryb@ukr.net

Alla Androsenko, student, Faculty of Finance and Humanities

e-mail: allaandrosenko@ukr.net

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynskogo Street, Kyiv region, 08401, Ukraine

УДК 336.

DOI: 10.5281/zenodo.1219805

СВІТОВИЙ ДОСВІД БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Тірбах Л.В.

Предметом роботи є теоретичні та практичні аспекти світового досвіду бюджетного регулювання.

Метою роботи є аналіз та систематизація досвіду реалізації заходів бюджетного регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Методологія: У роботі використані методи порівняльного аналізу, синтезу, логічного узагальнення результатів.

Результати роботи: Проведений порівняльний аналіз бюджетної політики країн – членів ЄС та України дає змогу стверджувати, що сформована в нашій країні бюджетна система в цілому відповідає загальним принципам побудови, правилам формування державних видатків та їх розподілу за пріоритетними напрямками розвитку соціально-економічної системи, що використовуються в межах європейського співтовариства. Відповідно це дає змогу національній економіці ефективно інтегруватися з країнами європейської співдружності та дотримуватися встановлених вимог щодо забезпечення економічної конвергенції об'єднаних суспільно-територіальних систем.

Галузь застосування результатів: результати даного дослідження можуть бути застосовані у практиці бюджетного регулювання суспільного розвитку.

Висновки: Підхід розвинутих країн до реалізації заходів бюджетного регулювання є важливим з позиції необхідності оцінки впливу бюджетної політики на динаміку економічного розвитку на різних стадіях економічного циклу завдяки їх багаторічному досвіду прогнозування бюджетних показників. Пріоритетним напрямом бюджетної політики країн Європейського Союзу є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. З метою реалізації зазначеного було підвищено ставки податків на споживання, розширено базу оподаткування податків на доходи і прибуток, зменшено чисельність державних службовців, запроваджено мораторій на індексацію соціальних виплат. Особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Задля посилення дієвості заходів бюджетного регулювання необхідним є проведення системних реформ у сфері державних фінансів.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджетні відносини, бюджетне регулювання, державні видатки, дефіцит бюджету.

МИРОВОЙ ОПЫТ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Тирбах Л.В.

Предметом работы являются теоретические и практические аспекты мирового опыта бюджетного регулирования.

Целью работы является анализ и систематизация опыта реализации мер бюджетного регулирования в странах с развитой и трансформационной экономикой

Методология: В работе использованы методы сравнительного анализа, синтеза, логического обобщения результатов.

Результаты работы: Проведенный сравнительный анализ бюджетной политики стран - членов ЕС и Украины позволяет утверждать, что сложившаяся в нашей стране бюджетная система в целом соответствует общим принципам построения, правилам формирования государственных расходов и их распределения по приоритетным направлениям развития социально-экономической системы, используемые в пределах европейского сообщества. Соответственно это позволяет национальной экономике эффективно интегрироваться со странами европейского содружества и придерживаться

установленных требований по обеспечению экономической конвергенции объединяемых общественно-территориальных систем.

Область применения результатов: результаты данного исследования могут быть применены в практике бюджетного регулирования общественного развития.

Выводы: Подход развитых стран в реализации мер бюджетного регулирования является важным с позиции необходимости оценки влияния бюджетной политики на динамику экономического развития на разных стадиях экономического цикла благодаря их многолетнему опыту прогнозирования бюджетных показателей. Приоритетным направлением бюджетной политики стран Европейского Союза является обеспечение устойчивости системы государственных финансов, содействие достижению финансового равновесия. С целью реализации указанного были повышены ставки налогов на потребление, расширена база налогообложения налогов на доходы и прибыль, уменьшено количество государственных служащих, введен мораторий на индексацию социальных выплат. Особую значимость приобретают вопросы повышения эффективности бюджетных расходов. Для усиления действенности мер бюджетного регулирования необходимо проведение системных реформ в сфере государственных финансов.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджетные отношения, бюджетное регулирование, государственные расходы, дефицит бюджета.

WORLD EXPERIENCE OF BUDGETARY REGULATION OF SOCIAL DEVELOPMENT

Tirbakh L.V.

The subject of work - is the theoretical and practical aspects of the global experience of budget regulation.

The aim of work – is to analyze and systematize the experience of implementation of budgetary regulation in countries with developed and transformational economies.

Method or the methodology of the work - In work we used methods of comparative analysis, synthesis, logical generalization of results.

The results of work - A comparative analysis of the fiscal policy of the EU member states and Ukraine makes it possible to assert that the fiscal system established in our country as a whole corresponds to the general principles of construction, the rules for the formation of public expenditures and their distribution according to the priority directions of development of the socio-economic system used within the European the community. Accordingly, it enables the national economy to effectively integrate with the countries of the European Commonwealth and adhere to the established requirements for the economic convergence of the united social and territorial systems

Field of application of the results - the results of this work can be applied in the practice of budgetary regulation of social development.

Conclusions: The approach of developed countries to the implementation of budgetary regulation measures is important from the point of view of the need to assess the impact of fiscal policies on the dynamics of economic development at different stages of the economic cycle due to their many years of experience in forecasting budgetary indicators. The priority direction of fiscal policy of the countries of the European Union is to ensure stability of the system of public finances, to promote the achievement of financial equilibrium. In order to implement the above, the rates of consumption taxes were raised, the tax base on income and profits widened, the number of civil servants reduced, a moratorium on the indexation of social benefits was introduced. Increasing the efficiency of budget expenditures becomes especially significant. In order to increase the effectiveness of budgetary regulation measures, it is necessary to carry out systemic reforms in the field of public finances.

Key words: fiscal policy, budgetary relations, budgetary regulation, state expenditures, budget deficit.

Актуальність. В умовах подолання економічної кризи в країнах світового співтовариства та Україні зростає роль бюджетної політики в сфері державних видатків як комплексної системи заходів і дій органів влади в управлінні бюджетними коштами, здійсненні соціально-економічних реформ які спрямовані на забезпечення економічного зростання. Тому досвід формування оптимального складу та структури державних видатків у системі бюджетної політики країн ЄС для України є одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку.

Ступінь дослідження. Концептуальні засади реалізації бюджетної політики країн ЄС і України у сфері формування та використання державних видатків представлені в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: А.Бояра, Дж. Б'ю Кенена, С.Юрія, А.Вагнера, О.Василика [1],

Дж. М. Кейнса, Г. Лопушняк [2], І. Луїної [3], І. Розпутенко, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, М. Фрідмена, Е. Хансена, Дж. Хікса.

Метою роботи є систематизація досвіду з реалізації заходів бюджетного регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою на різних стадіях економічного циклу з метою виявлення можливостей до їх практичного впровадження у діяльність вітчизняних інституцій.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку у країнах світового співтовариства та Україні зростає роль бюджетної політики, а саме особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Державні видатки є ресурсною базою органів державної влади та управління у проведенні бюджетної політики і здійсненні соціально-економічних реформ, спрямованих на забезпечення економічного зростання.

Соціально-економічний розвиток країн ЄС і України останніми роками кардинально змінив як систему бюджетних відносин, так і склад та структуру державних видатків. При цьому існуюче співвідношення між окремими групами видатків визначається стратегічною спрямованістю бюджетної політики з урахуванням таких факторів її формування, як рівень соціально-економічного розвитку країни, її соціально-культурні та виробничо-технологічні зв'язки з іншими державами, історичні традиції, діюча модель регулювання економіки та інші. Так, якщо в період становлення ринкових відносин країни спрямовували значну частину своїх бюджетних коштів на здійснення економічної діяльності, з яких до 70% асигнувань зосереджувалося у сфері матеріального виробництва, то з посиленням соціальної функції держави, орієнтованої на безпосереднє забезпечення потреб громадян, було здійснено переорієнтацію грошових потоків держави на соціальний захист і соціальні послуги для населення. Нині в структурі державних видатків країн світу соціальні видатки становлять понад 50%.

Посилення державного інтересу до проблем фінансування соціально-культурних заходів та соціального забезпечення населення зумовлено необхідністю поліпшення стану соціального захисту громадян із низьким рівнем доходів, що особливо гостро проявляється в умовах фінансово-економічної кризи [6].

Крім того, зазначимо, що роль держави у формуванні та розподілі ВВП базується на двох факторах: виконанні державою притаманних їй суспільних функцій і участі держави у формуванні ВВП на правах виробника як суб'єкта підприємницької діяльності. Основним показником використання державою цих чинників формування сукупного національного продукту є рівень централізації ВВП у бюджеті країни. Він визначається насамперед економічною моделлю суспільства у певному періоді розвитку держави. Сучасні провідні науковці за рівнем централізації ВВП виділяють три моделі фінансових відносин у суспільстві:

- американська – заснована на максимальному рівні самофінансування юридичних осіб і самозабезпечення фізичних осіб та характеризується незначним рівнем бюджетної централізації (в межах 25-30% ВВП);

- західноєвропейська – пов'язана з паралельним функціонуванням державних і комерційних установ у соціальній сфері. Державна соціальна сфера є розгалуженішою, ніж у країнах з американською моделлю.

Рівень централізації помірний (35-40% ВВП);

- скандинавська – представлена розгалуженою державною соціальною сферою, що створює передумови для найбільшої соціальної стабільності й забезпечення. Характеризується високим рівнем централізації ВВП (50-60%) [4, с. 54].

Якщо враховувати середній рівень централізації ВВП (рис. 1), то у більшості країн ЄС використовується західноєвропейська модель фінансових відносин.

При цьому Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ісландія, Італія, Нідерланди, Португалія, Швеція, Угорщина та Словенія мають вищий рівень централізації ВВП, ніж середній показник за сукупністю країн ЄС, який становить 44,54%. В Україні рівень централізації ВВП нижчий, ніж у середньому в країнах ЄС – 18,11%, що свідчить про формування фінансових відносин за американською моделлю.

З метою забезпечення загальнодержавної та міжнародної порівнянності даних статистики державних фінансів країн ЄС та України нами було виділено чотири групи бюджетних видатків:

- підприємницька діяльність держави, до якої ввійшли видатки на фінансування економічної діяльності та житлово-комунальних підприємств;

- освіта – витрати на здійснення державної освітньої діяльності;

- загальнодержавні функції та підтримка безпеки – витрати на загальнодержавні послуги, оборону, суспільний порядок та безпеку, захист довкілля;

- соціальні функції – витрати на охорону здоров'я, соціальний захист, відпочинок і розваги, культуру та релігію. Слід зазначити, що обсяг видатків на підприємницьку діяльність держави пов'язаний із реалізацією державної політики щодо формування міжсекторальних взаємозв'язків у національній економіці. Відповідно зростання частки державного сектору економіки зумовлюватиме зростання витрат на здійснення державою підприємницької діяльності у складі державних видатків. Вони спрямовуються на забезпечення виробництва загальносуспільних благ, які можуть надаватися виключно суб'єктами господарювання державної форми власності, а саме: фінансування стратегічних об'єктів у різних сферах економічної діяльності, зокрема у промисловості, енергетиці, транспорті та зв'язку, сільському господарстві, житлово-комунальному господарстві, наданні інших послуг, пов'язаних з економічною діяльністю держави.

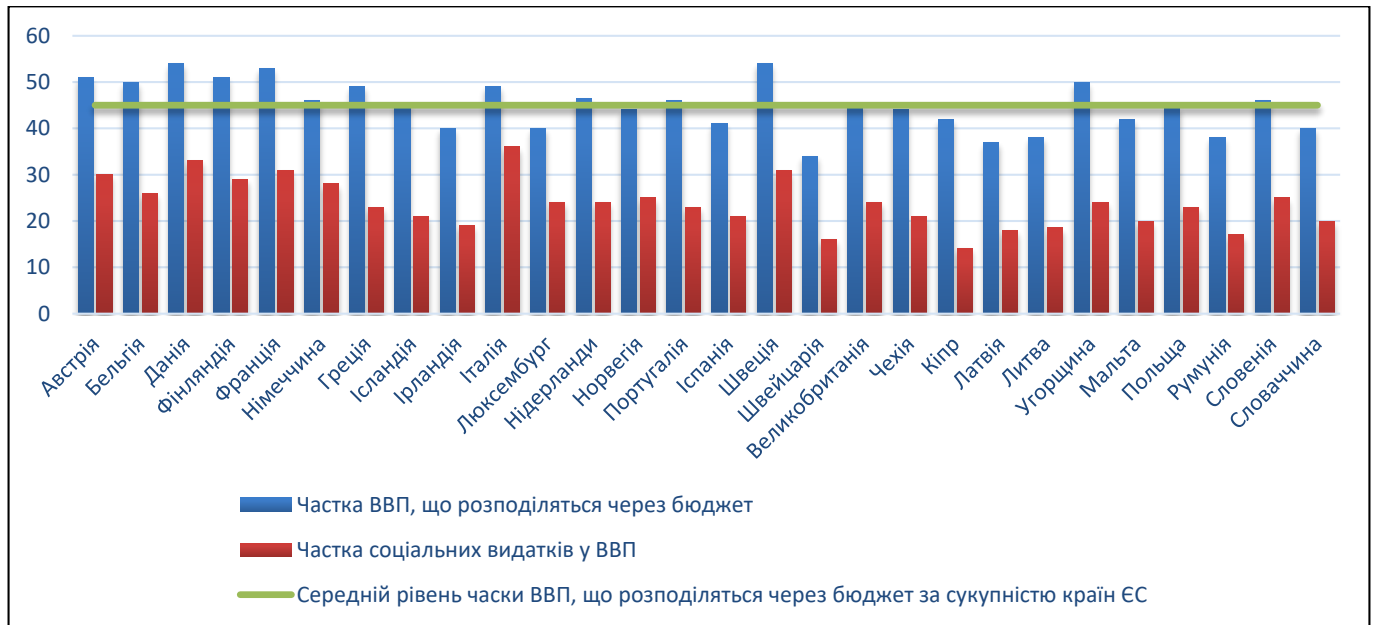

Рисунок 1. Рівень централізації ВВП країн ЄС та роль соціальних видатків у його формуванні в середньому за період 2005-2016 рр.

*Джерело: Статистичні щоденники ЄС

Результати порівняння частки видатків на здійснення підприємницької діяльності держави у країнах ЄС у середньому за 2005-2016 рр. подано на рис. 2.

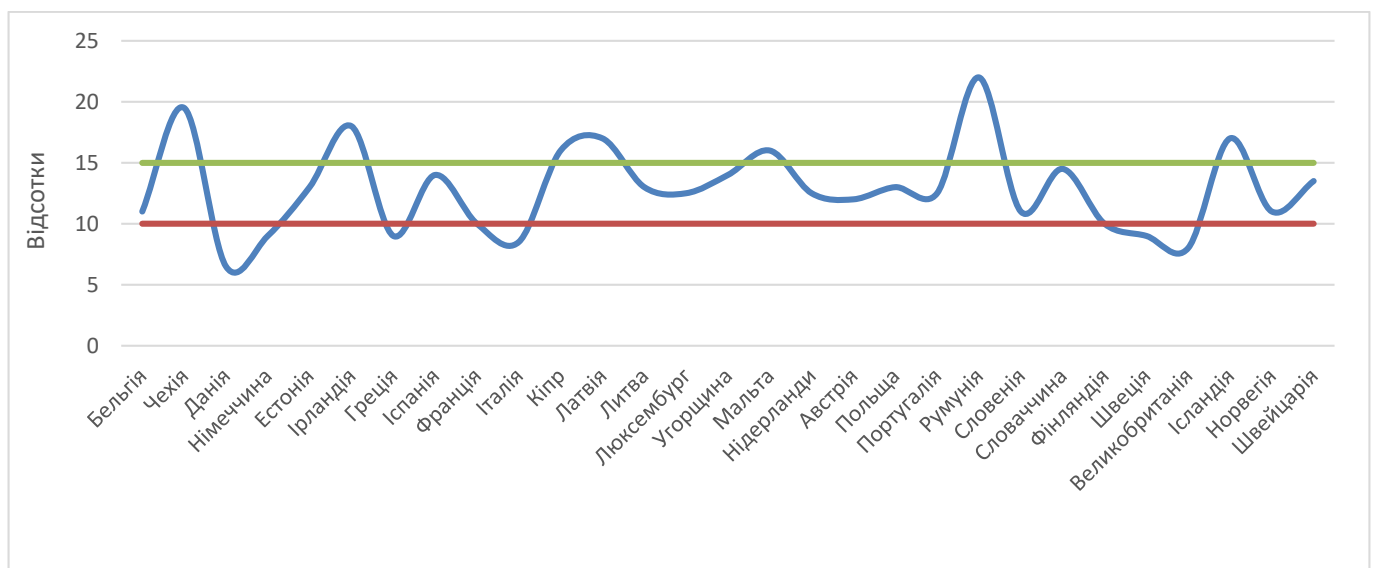

Рисунок 2. Групування країн ЄС за рівнем державних видатків на розвиток підприємницької діяльності

*Джерело: Статистичні щоденники ЄС

Зіставлення фактичних даних у розрізі окремих країн із середньою часткою державних видатків на розвиток підприємницької діяльності в цілому за сукупністю країн ЄС дає змогу виділити три групи держав за рівнем підприємницької активності:

- перша – низький рівень активності, за якого частка державних видатків на розвиток підприємницької діяльності становить менше 10% (Данія (6,86), Великобританія (8,57), Швеція (9,33), Італія (9,56), Німеччина (9,84), Греція (9,93));

- друга – середній рівень активності – від 10 до 15% (Фінляндія (10,15), Франція (10,22), Норвегія (10,93), Бельгія (11,19), Словенія (11,43), Австрія (11,81), Португалія (12,03), Люксембург (12,48), Нідерланди (12,62), Естонія (12,75), Литва (12,93), Польща (13,21), Швейцарія (13,93), Угорщина (14,26), Іспанія (14,64), Словаччина (14,85));

- третя – високий рівень активності – більше 15% (Мальта (15,86), Кіпр (15,97), Ісландія (17,47), Латвія (18,26), Ірландія (19,21), Чехія (19,67), Румунія (21,09)) [25, с. 123].

Переважна більшість країн ЄС демонструє структуру видатків у частині фінансування підприємницької діяльності державного сектору в межах, наближених до середнього показника за країнами ЄС, який протягом 2005-2016 рр. становив 13,14%. За аналогічний період у структурі державних видатків України середня частка витрат на здійснення підприємницької діяльності становила 19,30%, що свідчить про високий рівень підприємницької активності держави відповідно до наведених вище критеріїв групування країн ЄС.

Світова економіка характеризується розвинутими інформаційними технологіями та глобальною комп'ютеризацією виробництва, що потребує формування інтелектуально розвинутої особистості, провідну роль у якому відіграє якісна освіта. Це зумовлює зростання обсягів державного фінансування освіти з метою створення умов для подальшого розвитку національного суспільства як високоосвіченого та високоінтелектуального співтовариства, здатного забезпечувати підвищення конкурентоспроможності економіки країни на світовому ринку. У більшості країн світу державний сектор безпосередньо надає послуги у сфері початкової і середньої школи. Це зумовлює фінансування відповідних потреб на рівні близько 90% від загальної суми витрат на освітні послуги. Крім того, традиційно державний сектор також впливає на формування попиту на ринку освітніх послуг за допомогою таких фінансових інструментів, як виплати студентам стипендій, субсидій, надання кредитів, а також через загальну структуру регулювання приватної освіти. Отже, в цілому видатки на освіту є різновидом витрат на споживання, але у довгостроковому періоді з урахуванням їхнього впливу на формування людського капіталу їх можна розглядати як інвестиційні вкладення, що будуть не лише компенсовані за рахунок доходів у майбутньому, а й забезпечать можливість інтенсивного економічного зростання. Групування країн – членів ЄС за середньою часткою державних витрат на освіту подано на рис. 3.

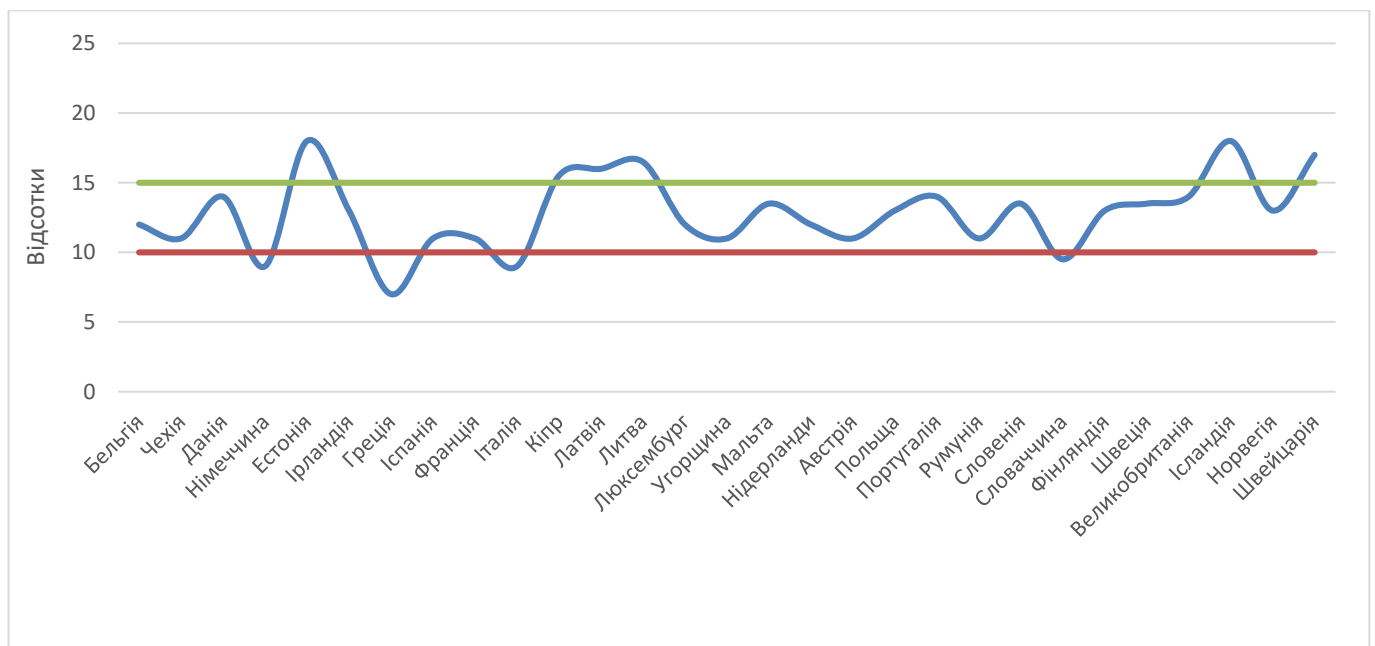

Рисунок 3. Групування країн ЄС за рівнем державних видатків на освіту

**Джерело: Статистичні щоденники ЄС*

За рівнем фінансування державних видатків на освіту країни ЄС можна поділити на три групи:

- перша – з низьким рівнем, який не перевищує 10% від загальної суми державних видатків (Греція (7,78), Німеччина (8,92), Італія (9,43), Словаччина (9,8));
- друга – з середнім рівнем – від 10 до 15% (Румунія (10,38), Австрія (10,70), Чехія (10,73), Франція (10,97), Іспанія (11,06), Угорщина (11,14), Нідерланди (11,69), Бельгія (11,70), Люксембург (11,71), Фінляндія (12,17), Ірландія (12,61), Швеція (13,05), Мальта (13,06), Польща (13,28), Норвегія (13,30), Великобританія (13,65), Данія (13,73), Словенія (13,79), Португалія (14,41));
- третя – з високим рівнем – понад 15% (Кіпр (15,31), Латвія (15,69), Литва (16,02), Швейцарія (17,58), Естонія (17,78), Ісландія (17,98)).

Україна за аналізований період має частку державних видатків на освіту на рівні 12,12%, що майже відповідає середньому значенню для країн ЄС (12,74%).

Видатки на управління, оборону та безпеку держави зумовлені самою природою і функціями держави, необхідністю ефективної організації діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, захисту прав та свобод громадян, потребами забезпечення громадського порядку та захисту національних інтересів у міжнародному співтоваристві. Формування обсягів цих видатків має здійснюватися за умови обґрунтованого впорядкування функціональних обов'язків держави, посилення рівня консолідації суспільства, формування та збереження довіри до дій владних структур.

Видатки на управління мають бути узгодженими із завданнями адміністративних реформ, що здійснюються в кожній країні відповідно до поточних завдань державної соціально-економічної політики; видатки на оборону – з основними напрямками реформування військової сфери та стану глобальної безпеки у світі, оскільки вони включають кошти на утримання збройних сил, розвиток оборонної промисловості, військові дослідження, а також видатки на ліквідацію їхніх наслідків і є запорукою міжнародної стабільності й необхідною умовою формування та підтримки добросусідських відносин [4, с. 376].

За рівнем державних видатків на загальнодержавні функції та підтримку безпеки (рис. 4) країни ЄС можна згрупувати так:

- перша група – з низьким рівнем, який не перевищує 20% від загальної суми державних видатків (Люксембург (17,05), Ірландія (17,90), Норвегія (18,01), Ісландія (18,84), Данія (19,36), Австрія (19,52), Фінляндія (19,64));
- друга – із середнім рівнем – від 20 до 25% (Німеччина (20,23), Чехія (20,37), Словенія (20,91), Швейцарія (20,77), Швеція (21,01), Естонія (21,09), Франція (21,14), Латвія (21,60), Польща (21,70), Іспанія (22,32), Литва (23,07), Португалія (23,34), Великобританія (23,41), Нідерланди (23,85), Мальта (24,19), Бельгія (24,85), Румунія (24,97));
- третя – з високим рівнем – понад 25% (Словаччина (26,41), Італія (26,90), Угорщина (27,32), Греція (33,84), Кіпр (35,43)).

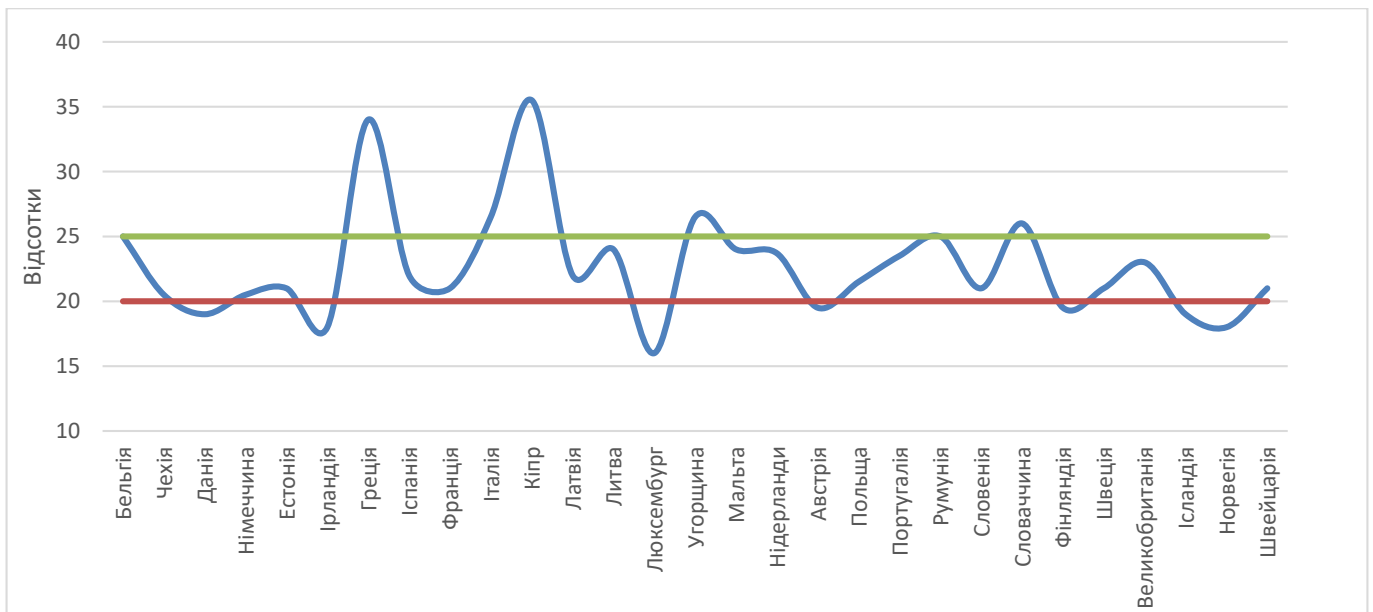

Рисунок 4. Групування країн ЄС за рівнем державних видатків на загальнодержавні функції та підтримку безпеки

**Джерело: Статистичні щоденники ЄС*

Питома вага державних видатків України на загальнодержавні функції та підтримку безпеки у структурі державних видатків становить 28,31%, що дає змогу віднести її до країн третьої групи. І цей показник є одним із найвищих серед країн ЄС, оскільки вищий рівень фінансування державою потреб управління, оборони та безпеки мають лише Греція та Кіпр. У середньому в країнах ЄС ці витрати становлять 22,72% від загального обсягу державних видатків.

Виконання соціальної функції держави проявляється у задоволенні суспільних потреб у охороні здоров'я, підтримці малозабезпечених верств населення, здійсненні соціального захисту та соціального забезпечення громадян. Їх ефективне виконання потребує розробки відповідної соціальної політики як важливої складової внутрішньої політики держави. Вона втілюється в життя на основі програм, спрямованих на реалізацію основних соціально-економічних інтересів різних груп населення, потреб людини та стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві.

Фінансування відповідних потреб ґрунтується на оптимізації соціальних видатків держави на основі критеріїв підвищення показників ефективності функціонування організацій соціальної сфери та дотримання цільового надання соціальної допомоги. При цьому видатки на соціальний захист формуються за такими напрямками: державна підтримка населення, яке може зазнавати негативного впливу ринкових процесів, із метою забезпечення йому належного рівня життя, а також створення соціальних гарантій для економічно активних громадян; комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам (інфляція, спад виробництва, економічна криза, безробіття тощо). Враховуючи соціальну спрямованість моделей розвитку ринкової економіки, обсяги таких видатків держави в країнах світу постійно зростають та нині домінують у загальній структурі державних видатків.

З урахуванням відсутності значної варіації в показниках середньої питомої ваги соціальних видатків у країнах ЄС (рис. 5) нами було виділено дві групи:

- перша – з помірною соціальною орієнтацією державних фінансів – частка соціальних видатків у структурі державних видатків становить менше 50% (Кіпр (33,28), Румунія (43,56), Латвія (44,46), Ісландія (45,70), Мальта (46,89), Угорщина (47,28), Швейцарія (47,72), Литва (47,97), Естонія (48,39), Греція (48,46), Словаччина (48,94), Чехія (49,23));

- друга – з високою соціальною орієнтацією державних фінансів – понад 50% (Ірландія (50,28), Португалія (50,22), Польща (51,81), Нідерланди (51,84), Іспанія (51,98), Бельгія (52,26), Словенія (53,87), Великобританія (54,37), Італія (54,10), Швеція (56,61), Франція (57,68), Норвегія (57,76), Австрія (57,97), Фінляндія (58,04), Люксембург (58,77), Данія (60,05), Німеччина (61,01)).

Україна має значно нижчий показник соціальних видатків, ніж країни – члени ЄС. Частка державного фінансування соціальної сфери у нашій країні становить лише 27,28%, що на 24,12% нижче середньоевропейського рівня.

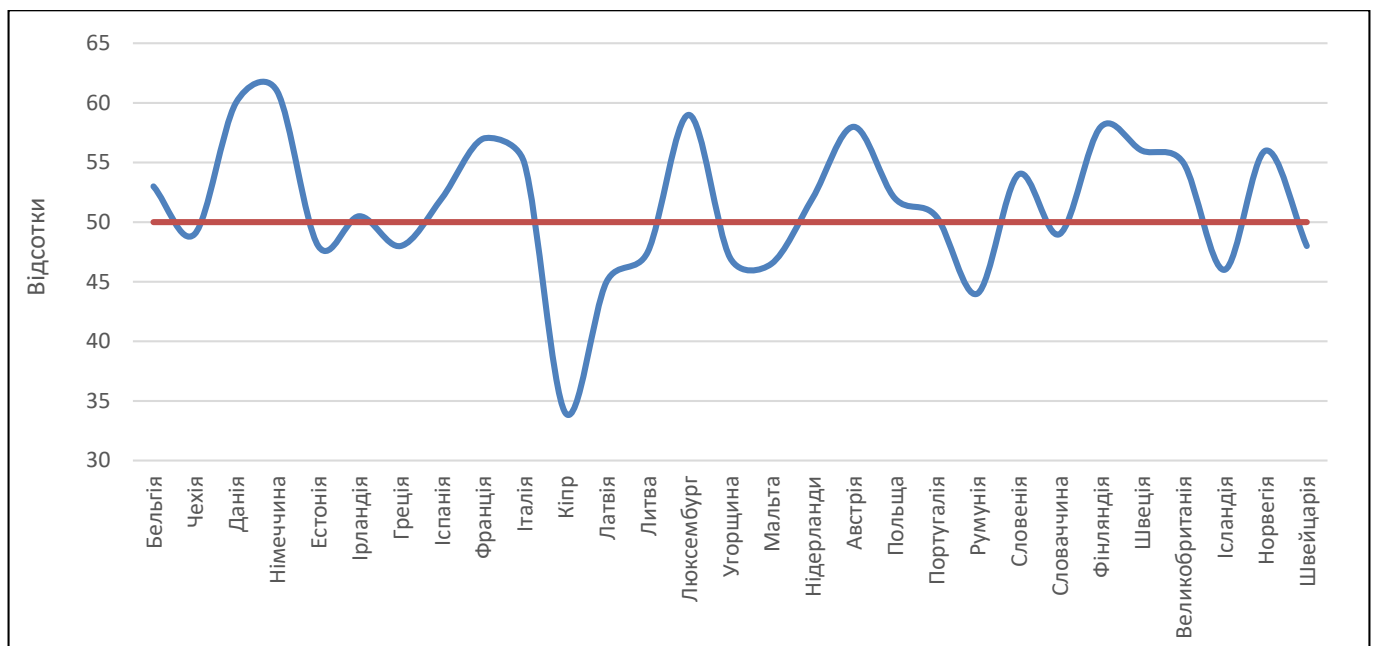

Рисунок 5. Групування країн ЄС за рівнем соціальних видатків

**Джерело: Статистичні щоденники ЄС*

Як свідчать результати проведеного аналізу, можна умовно виділити два типи державної політики у сфері формування бюджетних видатків:

- перший – із підтримкою структури державних видатків на середньому для співдружності рівні з визначенням одного або кількох пріоритетних напрямів державного фінансування;
- другий – із фінансуванням пріоритетних напрямів бюджетних видатків за рахунок істотного скорочення асигнувань за іншими напрямками витрачання коштів;

Проведений порівняльний аналіз бюджетної політики країн – членів ЄС та України дає змогу стверджувати, що сформована в нашій країні бюджетна система в цілому відповідає загальним принципам побудови, правилам формування державних видатків та їх розподілу за пріоритетними напрямами розвитку соціально-економічної системи, що використовуються в межах європейського співтовариства. Відповідно це дає змогу національній економіці ефективно інтегруватися з країнами європейської співдружності та дотримуватися встановлених вимог щодо забезпечення економічної конвергенції об'єднаних суспільно-територіальних систем.

Одним з важливих аспектів фінансового регулювання економіки є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. Накопичений державний борг у період рецесії та подальшого відновлення економічного зростання є фактором, який обмежує масштаби і результативність заходів бюджетного регулювання. До того ж, незбалансована бюджетна політика на протязі тривалого періоду часу є однією із причин посилення негативних тенденцій в економіці, про що свідчить досвід Греції останнього десятиліття. У період 2008-2016 років відбулось значне зростання обсягів державного боргу, особливо в країнах з розвинутою економікою. Середній показник частки державного боргу в валовому внутрішньому продукті за аналізований період у Японії склав 224,8 відсотка, Греції – 151,5 відсотка, Італії – 118,6 відсотка, Португалії – 106,9 відсотка, Бельгії – 97,8 відсотка, США – 94,8 відсотка, Великобританії – 86,9 відсотка, Німеччина – 74,2 відсотка, Іспанія – 70,8 відсотка (рис. 6). Слід зазначити, що у даний період часу багато країн-член учасниць суттєво перевищили Маастрихтські критерії щодо «безпечного» рівня боргу 60 відсотків у ВВП. Крім того, Міжнародний валютний фонд визначає, що порогове значення державного боргу для країн із трансформаційною економікою не має перевищувати «коридору» 40-50 відсотків ВВП.

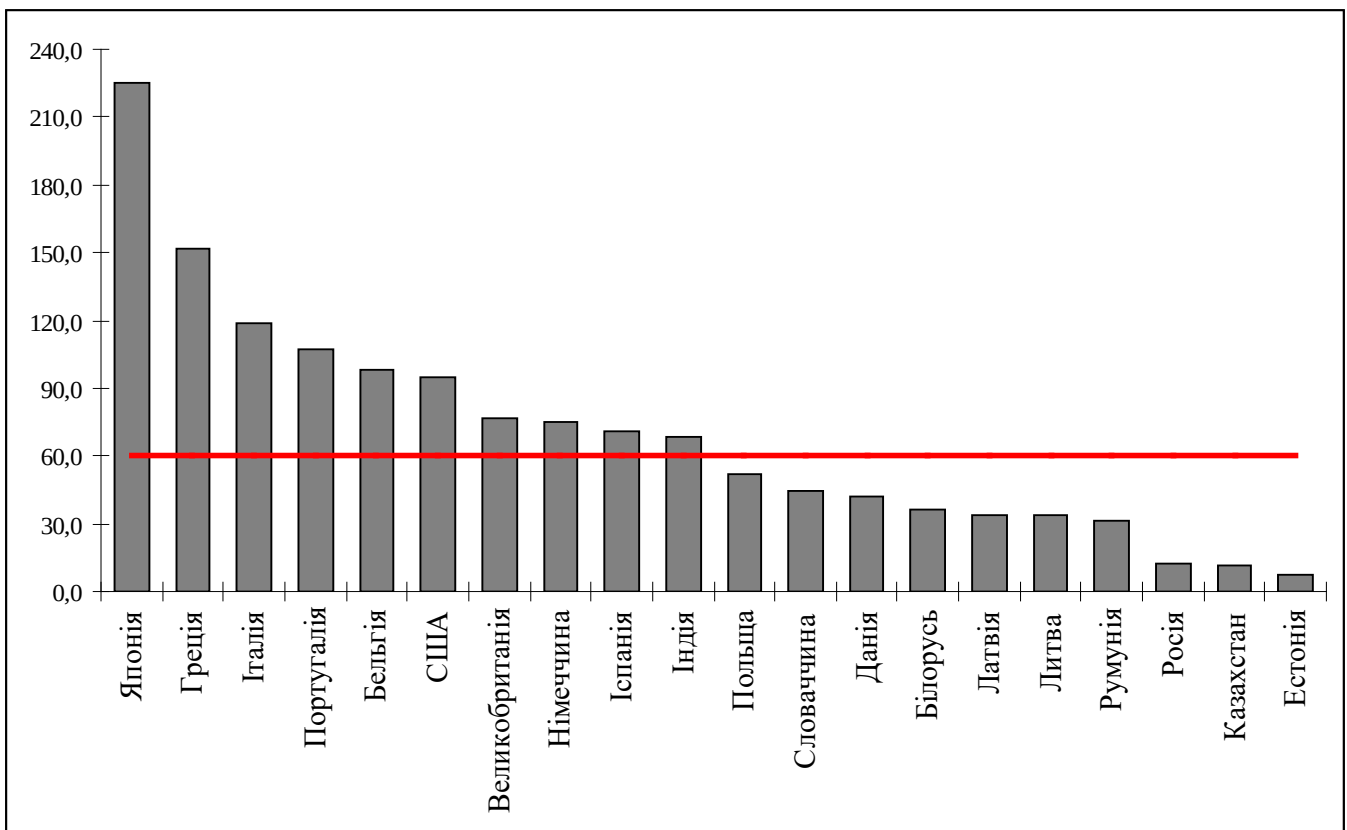

Рисунок 6. Середнє значення показника частки державного боргу в ВВП у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою за період 2008-2016 років

Доцільним є подальше проведення консолідації фінансової політики з метою відновлення достатнього рівня стійкості системи державних фінансів з огляду на те, що система державних фінансів таких європейських країн, як Ірландія, Португалія, Іспанія, Греція зазнала найбільшого розбалансування в період економічних трансформацій. Необхідність підтримки фінансово-банківських інституцій, належного рівня платоспроможного попиту населення, обмежені можливості проведення компенсаторної податкової політики обумовили значне зростання показників дефіциту бюджету. Середньозважений показник частки бюджетного дефіциту у валовому внутрішньому продукті за період 2008–2016 років у США становив 8,8 відсотка, в Японії – 8,4 відсотка, в Греції, Індії – 8,3 відсотка, Іспанії – 8,2 відсотка, Великій Британії – 7,5 відсотка, Португалії - 6,7 відсотка.

Під час розробки методологічної бази для удосконалення механізму використання бюджетного дефіциту доцільно враховувати відповідний досвід у частині спрямування залучених джерел покриття дефіциту на інноваційно-інвестиційні програми. Активне використання дефіциту бюджету як інструменту економічного зростання шляхом зниження рівня податкового навантаження та збереження значень показника державних видатків у валовому внутрішньому продукті на докризовому рівні зафіксовано у Франції, Великій Британії, Німеччині, США, Японії, Китаї, Індії, Росії. Реалізація зазначеного спрямована на стимулювання високого рівня зайнятості, сукупного попиту та пропозиції, структурних зрушень економіки, збільшення її високотехнологічної складової, проведення ефективної соціальної політики з урахуванням циклічності економічного розвитку та показників боргової стійкості.

З метою підвищення ефективності фінансово-бюджетної політики країни, що входять до складу Великої двадцятки підвищують рівень координації у сфері використання бюджетно-податкових та монетарних інструментів регулювання соціально-економічного розвитку, сприяють реформуванню глобальних інститутів у світовій економіці, збільшують норми резервування та страхування капіталу. Основними напрямками вдосконалення бюджетної політики у сфері використання дефіциту бюджету на середньострокову перспективу є забезпечення збалансованості бюджету у ході економічного циклу, зменшення питомої ваги державного боргу у валовому внутрішньому продукті, підвищення якості середньострокового бюджетного планування, посилення дієвості бюджетних механізмів. Накопичений світовий досвід управління бюджетним дефіцитом показує, що намагання обмежити рівень дефіциту бюджету без врахування стану соціально-економічного розвитку поглиблює структурні дисбаланси фінансової системи країни. Доцільним є використання дефіциту бюджету як інструменту стимулювання економічного зростання в умовах економічних трансформацій. Натомість, в період економічного підйому та постстабілізаційного розвитку економіки пріоритетним напрямом реалізації бюджетної політики на середньострокову перспективу є зменшення показника дефіциту бюджету, боргового навантаження на бюджет.

Кошти залучені на фінансування дефіциту бюджету спрямовуються в реальний сектор економіки, використання бюджетного дефіциту як інструменту фінансового регулювання, орієнтоване на підвищення стимулюючої функції бюджету та протидії негативним наслідкам рецесії економіки. З початком фінансово-економічної кризи уряд США активно підтримує як фінансово-банківський так і реальний сектор економіки – придбання та додаткове збільшення власного капіталу іпотечних агентств «Fannie Mae» та «Freddie Mac», автомобільного концерну «General Motors» в умовах кризових трансформацій засвідчив пріоритет економічної політики країни у підтримці макроекономічної стабільності. Крім того, проводиться рекапіталізація банків, надаються стабілізуючі кредити, державні гарантії по проблемним кредитам. Водночас, слід звернути увагу на той факт, що США підходять до питання підтримки економіки виважено – вливаючи значний капітал у економіку розраховується та контролюється ефективність такого вкладення. Стимулювання реального сектору економіки здійснюється шляхом першочергової підтримки тих галузей, які орієнтовані на внутрішній попит та забезпечення зайнятості. Необхідно зауважити, що неокейнсіанський підхід, який взято за основу при розробці та реалізації антикризових заходів США значну увагу приділяє аналізу ролі держави в регулюванні інвестиційних процесів.

Необхідно відзначити, що одним із вагомих пріоритетів фінансової політики більшості розвинених країн світу на середньострокову перспективу на сучасному етапі розвитку соціально-економічних процесів є зниження рівня державного боргу та боргового навантаження на бюджет. У роки економічної рецесії та подальшого відновлення економіки рівень державного боргу суттєво підвищився, що викликано необхідністю додаткових видатків із бюджету з метою стимулювання економічного розвитку з одночасним зниженням обсягу бюджетних доходів [5].

Важливим етапом у сфері державного фінансового регулювання стало підписання країнами-членами Європейського Союзу «Договору про стабільність, координацію і управління в

Економічному та Валютному союзи» або «Бюджетний пакт», учасниками якого являються всі члени Європейського союзу, за виключенням Чехії та Великобританії. Даним актом визначено ряд важливих напрямів фінансового регулювання економіки, які мають на меті посилити ефективність впливу держави на соціально-економічні процеси, зокрема було встановлено бюджетно-податкові обмеження та правила: правило збалансованого бюджету та правило бюджетного скорочення.

Підхід розвинутих країн до реалізації заходів бюджетного регулювання є важливим з позиції необхідності оцінки впливу бюджетної політики на динаміку економічного розвитку на різних стадіях економічного циклу завдяки їх багаторічному досвіду прогнозування бюджетних показників. Пріоритетним напрямом бюджетної політики країн Європейського Союзу є забезпечення стійкості системи державних фінансів, сприяння досягненню фінансової рівноваги. З метою реалізації зазначеного було підвищено ставки податків на споживання, розширено базу оподаткування податків на доходи і прибуток, зменшено чисельність державних службовців, запроваджено мораторій на індексацію соціальних виплат. Особливої значущості набувають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Задля посилення дієвості заходів бюджетного регулювання необхідним є проведення системних реформ у сфері державних фінансів.

Список використаних джерел

1. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. – 4-е вид., доп. – К.: НІОС, 2003. – 416 с.
2. Лопушняк Г. Бюджетні видатки як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/+Lopushnjak.pdf>.
3. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. – К.: Наук, думка, 2006. – 432 с.
4. Мяковський А.І. Бюджетна політики як складова соціально-економічного розвитку країни / А.І. Мяковський, І.Я. Чугунов // Вісн. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2010. – №5. – С. 5–15.
5. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія / К.В. Павлюк // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 87-101.
6. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І.Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 260 с.

References

1. Vasilik O.D. Theory of Finance / O.D. Vasilik; KNU them T. G. Shevchenko. - 4th kind, additional. - K. : NIOS, 2003. - 416 p.
2. Lopushniak G. Budget expenditures as an instrument of state regulation of social and economic development of Ukraine. - [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/+Lopushnjak.pdf>.
3. Lunina I.O. Public finances and reform of inter-budgetary relations / I.O. Lunin - K. : Science, thought, 2006. - 432 p.
4. Myarkovsky A.I. Budget policy as a component of socio-economic development of the country / A.I. Myarkovsky, I.Ya. Chugunov // Visn. nats Trade.-Economics un-th. - 2010. - №5. - P. 5-15.
5. Pavlyuk K.V. Budget and budget process in the conditions of the transitive economy of Ukraine: monograph / K.V. Pavlyuk // Finance of Ukraine. - 2006. - №8. - P. 87-101.
6. Chugunov I.Ya. Theoretical Foundations of the Budget Control System / I. Ya. Chugunov. - K. : NDFI, 2005. - 260 p.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Тірбах Лєся Віталіївна, кандидат економічних наук, кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Чайковського, 5, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 084001, Україна.
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Тирбах Лєся Віталіївна кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Чайковського, 5, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 084001, Украина.
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Tirbakh Lesya Vitaliivna candidate of economic sciences, lecturer of the Department of Economics of the SHEE «Pereiaslav-Khmelnysky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University»
5, Chaykovskogo st., Pereiaslav-Khmelnyskyi, Kyiv region, 08401, Ukraine
e-mail: tirbakh.lesia@gmail.com

УДК 364.2

DOI: 10.5281/zenodo.1219814

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ**

**Гордей О.Д.
Пацай Б.Д.**

Предмет дослідження. Сукупність взаємозалежностей між різними елементами соціально-економічної системи країни з метою визначення пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення.

Мета роботи – обґрунтувати та визначити основні пріоритетні напрями фінансового забезпечення рівня життя населення за допомогою виявлення основних показників соціально-економічного розвитку суспільства та їх швидкості зміни при циклічному розвитку економіки.

Методи та методологія дослідження. Під час дослідження використовувалися еволюційний (вивчення основних показників, які максимально точно характеризують не тільки рівень життя населення, але й швидкість їх зміни в процесі еволюційного розвитку економіки) і системний (під час визначення ознак безперервності та адаптивності в процесі дослідження одного об'єкта) підходи, а також основні прийоми візуалізації і типологізації основних результатів дослідження. Використано пакети програм обробки аналітичних даних MS Excel, MS Visio.

Результати роботи. Циклічність розвитку соціально-економічної системи України, а також критичні негативні прояви циклів, що характеризують економічний спад, актуалізували необхідність знаходження пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення з метою його підвищення. Від вирішення цих завдань певною мірою залежить спрямованість і темпи подальших перетворень у країні, а також економічна стабільність у суспільстві. Знаходження оптимального механізму фінансового забезпечення високого рівня життя населення вимагає чітко визначеної фінансової політики, виробленої державою, в основі якої була б людина, її рівень життя, фізичне і соціальне здоров'я. Саме тому, будь-які перетворення, які так чи інакше можуть спричинити зміну рівня життя потребують системного та безперервного процесу оцінювання їх впливу, з метою мінімізації негативних впливів або максимізації позитивного ефекту на рівень життя населення.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в таких галузях наукових знань як фінанси, гроші та кредит, соціологія, галузь соціальної сфери, що дозволяє виявити пріоритетні напрями фінансового забезпечення рівня життя населення з метою його підвищення в Україні.

Висновки. Зміна у соціальній і економічній сферах супроводжується різким посиленням диференціації населення за основними соціально-економічними характеристиками: оплатою праці, забезпеченістю житлом, наявністю власного майна, грошовими заощадженнями. Стратегічно важливо передбачити у фінансовій політиці держави збільшення дохідної частини бюджету домогосподарств в цілому, так і окремо кожного його члена. Отже, пріоритетними для країни будуть напрями фінансового забезпечення рівня життя населення, які забезпечують покращення значень основних показників, таких як: ВВП, розрахований на душу населення, середня заробітна плата, середньодушові доходи, індекс споживчих цін, середня пенсія, відсоток населення із доходами, нижче прожиткового мінімуму, сукупні доходи домогосподарств через можливість забезпечення зворотного зв'язку в соціально-економічній системі (нівелювати ризики фінансових втрат населення при дії негативних чинників та підвищувати рівень життя відповідно до умов соціально-економічного розвитку країни), тобто забезпечити адаптивність даної системи до зовнішнього середовища.

Ключові слова: фінансова рівновага, ризики фінансових втрат, фінансове забезпечення, соціально-економічна система, стратегія, системний підхід, рівень життя населення.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Гордей О.Д.
Пацай Б.Д.

Предмет исследования. Совокупность взаимозависимостей между различными элементами социально-экономической системы страны с целью определения приоритетных направлений финансового обеспечения уровня жизни населения.

Цель работы - обосновать и определить основные приоритетные направления финансового обеспечения уровня жизни населения посредством выявления основных показателей социально-экономического развития общества и их скорости изменения при циклическом развитии экономики.

Методы и методология исследования. В ходе исследования использовались эволюционный (изучение основных показателей, которые максимально точно характеризуют не только уровень жизни населения, но и скорость их изменения в процессе эволюционного развития экономики) и системный (при определении признаков непрерывности и адаптивности в процессе исследования одного объекта) подходы, а также основные приемы визуализации и типологизации основных результатов исследования. Использованы пакеты программ обработки аналитических данных MS Excel, MS Visio.

Результаты работы. Цикличность развития социально-экономической системы Украины, а также критические негативные проявления циклов, характеризующие экономический спад, актуализировали необходимость нахождения приоритетных направлений финансового обеспечения уровня жизни населения с целью его повышения. От решения этих задач, в определенной степени, зависит направленность и темпы дальнейших преобразований в стране, а также экономическая стабильность в обществе. Нахождение оптимального механизма финансового обеспечения высокого уровня жизни населения требует четко определенной финансовой политики, выработанной государством, в основе которой был бы человек, его уровень жизни, физическое и социальное здоровье. Именно поэтому, любые преобразования, которые так или иначе могут повлечь изменение уровня жизни требуют системного и непрерывного процесса оценки их влияния, с целью минимизации негативных воздействий или максимизации положительного эффекта на уровень жизни населения.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы в таких отраслях научных знаний как финансы, деньги и кредит, социология, отрасль социальной сферы, что позволяет выявить приоритетные направления финансового обеспечения уровня жизни населения с целью его повышения в Украине.

Выводы. Изменения в социальной и экономической сферах сопровождается резким усилением дифференциации населения по основным социально-экономическим характеристикам: оплатой труда, обеспеченности жильем, наличием собственного имущества, денежными сбережениями. Стратегически важно предусмотреть в финансовой политике государства увеличение доходной части бюджета домохозяйств в целом, так и отдельно каждого его члена. Итак, приоритетными для страны будут направления финансового обеспечения уровня жизни населения, которые обеспечивают улучшение значений основных показателей, таких как: ВВП, рассчитанный на душу населения, средняя заработная плата, среднедушевые доходы, индекс потребительских цен, средняя пенсия, процент населения с доходами, ниже прожиточного минимума, совокупные доходы домохозяйств из-за возможности обеспечения обратной связи в социально-экономической системе (нивелировать риски финансовых потерь населения при воздействии негативных факторов и повышать уровень жизни в соответствии с условиями социально-экономического развития страны), то есть обеспечить адаптивность данной системы к внешней среде.

Ключевые слова: финансовое равновесие, риски финансовых потерь, финансовое обеспечение, социально-экономическая система, стратегия, системный подход, уровень жизни населения.

PRIORITY DIRECTIONS OF THE FINANCIAL SUPPORT OF THE POPULATION'S LIVING STANDARDS IN UKRAINE

Hordei O.D.
Patsaj B.D.

Purpose. Set of interdependencies between various elements of the social and economic systems of the country with the purpose of determining priority directions of financial provision of the population's living standards.

Methodology. An evolutionary approach was used to study the main indicators that most accurately characterize not only the population's standard of the living, but also the rate of their change in the process of evolutionary development of the economy in the course of the research. A systematic approach was also used to determine the signs of continuity and adaptability in the process of researching a single object. The main methods of visualization and typologization of the main research results are presented. The packages of the analytical data processing software MS Excel, MS Visio are used.

Results. The cyclical development of Ukraine's social and economic systems, as well as the critical negative manifestations of the cycles that characterize the economic recession, actualized the need to find priority areas for financial provision of the population's standard of living with a view to raising it. The direction and speed of further changes in the country, as well as economic stability in society, to a certain extent depend on the solution of these tasks. Finding the optimal mechanism for financial provision of a high standard of living requires a clearly defined financial policy, which is worked out by the state, based on persons, your standard of living, physical and social health. That is why any transformations that somehow can lead to a change in the standard of living require a systematic and continuous process of assessing their impact, in order to minimize negative impacts or maximize the positive effect on the population's standard of living.

Practical implications. The results of the research can be used in such branches of scientific knowledge as finance, money and credit, sociology, social sphere, which allows identifying priority directions of financial provision of the population's standard of living with a view to raising it in Ukraine.

Conclusions. Changes in the social and economic spheres are accompanied by a sharp increase in the differentiation of the population in terms of basic social and economic characteristics: wages, housing, personal property, and money savings. It is strategically important to provide for the financial policy of the state to increase the revenue side of the budget of households as a whole, and separately each of its members. Accordingly, the priorities for the country will be the directions of financial provision of the population's standard of living, which ensure the improvement of the values of key indicators, such as: GDP per capita, average wages, per capita income, consumer price index, average pension, percentage of population with incomes, lower of the subsistence minimum, the aggregate income of households due to the possibility of providing feedback in the social and economic systems. This will eliminate the risks of financial losses to the population under the influence of negative factors and raise the standard of living in accordance with the conditions of social and economic development of the country, that is, to ensure the adaptability of this system to the external environment.

Key words: financial balance, the risks of financial loss, financial security, social and economic systems, strategy, system approach, the population's standard of living.

Вступ. Трансформаційні процеси, які можна спостерігати у фінансовій системі країни, залучають найрізноманітніші верстви населення, зокрема значні зміни відбуваються у сфері регулювання доходів, які, в першу чергу, і визначають рівень життя населення. Щодо України, то, перш за все, зменшується централізований вплив держави в цій сфері, шляхом розширення самостійності регіонів і підприємств, що спричиняє активізацію значимості ринкових регуляторів, насамперед щодо конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва та фізичних осіб.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. В процесі дослідження та виявлення основних пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення з метою його підвищення необхідно акцентувати увагу на працях авторів, які розробили важливі методологічні основи дослідження рівня життя, визначаючи місце категорії «рівень життя» в системі інших соціально-економічних категорій та здійснюючи аналіз деяких критеріїв рівня життя населення. Такий підхід у науковій літературі можна побачити у роботах Дж. К. Гелбрейта (1908–2006) [1, р. 82–89] та Л. Джонсона (1908–1973) [2, р. 27], в яких проведено аналіз не тільки рівня життя населення в цілому по країні, але й за регіонами, а також розглядаються теоретичні аспекти визначення якості та рівня життя населення.

Однак, в роботах відсутнє системне бачення необхідної державної політики щодо фінансового забезпечення основних пріоритетних напрямів рівня життя населення з метою його підвищення.

Предмет дослідження. Сукупність взаємозалежностей між різними елементами соціально-економічної системи країни з метою визначення пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення.

Мета роботи – обґрунтувати та визначити основні пріоритетні напрями фінансового забезпечення рівня життя населення за допомогою виявлення основних показників соціально-економічного розвитку суспільства та їх швидкості зміни при циклічному розвитку економіки.

Завдання дослідження. Мета дослідження зумовила постановку і вирішення наступних завдань:

- обґрунтувати об'єктивність розвитку соціально-економічних систем;
- виокремити рівні життя населення за пріоритетністю фінансового забезпечення;
- визначити швидкість зміни основних показників, що забезпечують оцінку рівня життя населення;
- виділити пріоритетні напрями фінансового забезпечення рівня життя населення виходячи з рівня соціально-економічного розвитку держави.

Методи та методологія дослідження. Під час дослідження використовувалися еволюційний (вивчення основних показників, які максимально точно будуть характеризувати не тільки рівень життя населення, але й швидкість їх зміни в процесі еволюційного розвитку економіки) і системний (під час визначення ознак безперервності та адаптивності в процесі дослідження одного об'єкта) підходи, а також основні прийоми візуалізації і типологізації основних результатів дослідження. Використано пакети програм обробки аналітичних даних MS Excel, MS Visio.

Постановка проблеми. Циклічність розвитку соціально-економічної системи України, а також критичні негативні прояви циклів, що характеризують економічний спад, актуалізували необхідність знаходження пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення з метою його підвищення. Знаходження оптимального механізму фінансового забезпечення високого рівня життя населення вимагає чітко визначеної фінансової політики, виробленої державою, в основі якої була б людина, її рівень життя, фізичне і соціальне здоров'я. Саме тому, будь-які перетворення, які так чи інакше можуть спричинити зміну рівня життя потребують системного та безперервного процесу оцінювання їх впливу, з метою мінімізації негативних впливів або максимізації позитивного ефекту на рівень життя населення.

Результати дослідження. Для визначення пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення необхідно здійснювати неперервний моніторинг показників, які характеризують соціально-економічний стан в державі. Ґрунтуючись на даних Державної служби статистики України, можна дати оцінку соціально-економічного становища в країні. Основними показниками, що надаються органами статистики і які необхідно використовувати в системі фінансового забезпечення рівня життя населення, є [3]:

1. Макроекономічні показники.
2. Доходи та витрати населення.
3. Витрати та ресурси домогосподарств.
4. Заробітна плата.
5. Споживчий ринок.
6. Соціальний захист.
7. Соціальне забезпечення.
8. Соціально-економічне становище регіонів України.
9. Інвестиційна та будівельна діяльність.
10. Наука та інновації.
11. Освіта.
12. Ринок праці.
13. Правопорушення.
14. Охорона здоров'я.
15. Демографічна ситуація.
16. Культура.
17. Навколишнє середовище.

Якщо спробувати виділити основні показники, які відносяться до забезпечення фінансової рівноваги та системи фінансового забезпечення рівня життя населення можна зробити висновок, що відсутній такий розподіл. Єдиний загальний висновок, який виходить із загальної оцінки великої сукупності показників є теза про те, що заробітна плата залишається основним джерелом грошових доходів для працюючого населення, а пенсії і соціальні допомоги – для непрацюючого. Так, виходячи з джерел Державної служби статистики України, можна проаналізувати динаміку [3]:

- середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності за період з початку року;
- середньомісячної заробітної плати за видами промислової діяльності;
- середньомісячної заробітної плати працівників за регіонами та розміри заборгованості;
- індексів реальної заробітної плати за регіонами;
- темпів зростання номінальної та реальної заробітної плати.

На жаль, повністю відсутній статистичний аналіз та характеристика Державного бюджету органами Державної служби статистики України.

Якщо розглядати валовий внутрішній продукт як показник розвитку людського потенціалу, який необхідно частково використовувати для оцінки рівня життя населення, необхідно пам'ятати про його обмежений вплив, оскільки його жодним чином не можна вважати точним (що враховує всі чинники) показником. Наприклад, купівля вживаного товару довгострокового користування приносить задоволення покупцеві, проте його ціна не враховується при підрахунку ВВП, адже нічого не додає до існуючих матеріальних цінностей. Так само, не зараховується робота хатніх робітниць та самозайнятих осіб, інші види робіт у власному будинку, самоосвіта хоча названі види робіт мають значний внесок у ВВП і приносять велику користь і задоволення потреб населення. Проте, оскільки вони не мають ринкової вартості, їх не включають в обсяг валового продукту. Валовий внутрішній продукт не можна вважати реальною мірою дійсного багатства, особливо якщо врахувати, що багатство країни полягає в багатстві людей.

Відповідно ВВП не дає належного уявлення про рівень життя населення також у зв'язку з тим, що він як економічний показник не відображає змін, що відбуваються в соціальних цінностях, споживчих перевагах, які, зокрема, зростають щодо якісної характеристики потреб та інтересів у процесі їх задоволення. Якщо це так, то даний показник необхідно доповнити соціальними статистичними даними або іншими фінансовими індикаторами, які допоможуть ухвалювати державні програми розвитку, враховуючи потреби людей. З одного боку, економічне зростання, саме по собі, є досить ефективним засобом боротьби з бідністю, оскільки є беззаперечною передумовою для підвищення рівня життя населення, з іншого боку, виходячи із суперечностей економічного розвитку, необхідний механізм раціонального забезпечення фінансовими ресурсами потреб та інтересів населення, з метою збереження стимулів до праці. Відсутність точної та оперативної соціальної звітності призводить до значного часового лагу, який проходить з моменту оцінки до прийняття кінцевих рішень щодо основних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення, принаймні на мінімально необхідному рівні.

Усе вищезазначене обґрунтовує об'єктивну необхідність визначення пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення в Україні з метою його підвищення, використовуючи комплексний, системний підхід, який включає одночасний контроль змін у сфері економічних, соціальних показників і змін, що відбуваються в суспільстві в процесі задоволення потреб та інтересів населення. Стійкий фінансовий розвиток та досягнення фінансової рівноваги передбачає підвищення рівня життя всього населення держави без збільшення масштабів використання існуючих природних ресурсів (рис. 1).

Наприклад, американський вчений-системотворець Дж. ван Гіг (1930–2006) розумів рівень життя населення досить невизначено, розглядаючи його як стан благополуччя [4, с. 184]. Відповідно у своїх працях, він цю категорію найчастіше пов'язував з цілями, що визначають державну політику, направлену на задоволення соціальних, економічних та інших потреб, підвищення загального добробуту населення, підтримку таких умов, у яких людина і природа могли б вести гармонійне існування [5, с. 314]. Важко не погодитися з даним твердженням, додаючи лише «... відповідно до законодавчої бази та рівня економічного розвитку країни».

Класифікація показників, що характеризують рівень життя населення, не обмежується розподілом на показники за темпами реагування на соціально-економічний стан в державі і має проводитися, на нашу думку, за наступними параметрами:

- 1) роллю у соціально-економічній політиці, які зумовлюють підвищення рівня життя населення;
- 2) за впливом на ті чи інші аспекти рівня життя;
- 3) за джерелами фінансування;
- 4) за швидкістю змін чи ефекту. життєдіяльності

Процеси можна умовно поділити на декілька категорій за функціями та роллю, які вони відіграють у суспільстві. Адже рівень життя населення охоплює всі сфери суспільства і безперечно нас цікавить не тільки фінансова складова даної проблеми. Як вище було доведено, система фінансового забезпечення рівня життя населення залежить від окремих аспектів стану суспільства, які саме і визначають рівень життя. Відповідно усі показники повинні виражатись та бути пов'язаними з кількісними даними у грошовій формі.

Для оцінки матеріального стану необхідний фінансовий вираз характеристики структури грошових доходів населення та напрямів їх використання. Відповідно до статистики доходів домогосподарств, грошові доходи населення включають виплачену заробітну плату найнятих робітників (нараховану,

скореговану на зміну простроченої заборгованості), доходи осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю, пенсії, допомоги, стипендії та інші соціальні трансферти, доходи від власності у вигляді відсотків за внесками, цінними паперами, дивідендів та інші доходи. Інші доходи включають обсяг непланових грошових надходжень. Грошові доходи за вирахуванням обов'язкових платежів і внесків є наявними грошовими доходами населення. Досягнення фінансової рівноваги у чистому вигляді не можливе, але це поняття у нашому дослідженні використовується, оскільки усі суб'єкти в системі фінансового забезпечення рівня життя населення зацікавлені в її реалізації. При цьому відбувається постійний процес коригування планів з метою підвищення рівня життя населення.

Рисунок 1. Схема взаємозв'язку рівня життя населення та фінансової рівноваги держави*

* Складено автором.

Зміна у соціальній і економічній сферах супроводжується різким посиленням диференціації населення за основними соціально-економічними характеристиками: оплатою праці, забезпеченістю житлом, наявністю власного майна, грошовими заощадженнями.

Якщо говорити про укрупнені соціально-демографічні групи населення, то останніми роками, в першу чергу, виділялися такі категорії: діти, працюючі громадяни, безробітні та пенсіонери. Крім того, виділяються домогосподарства, які розподіляються на домогосподарства з однією дитиною, з двома, трьома і більше дітьми, домогосподарства без дітей, домогосподарства пенсіонерів залежно від місця проживання та інші.

Розглядаючи рівень життя населення та фінансову рівновагу, нами було виявлено безліч чинників, що характеризують обидві категорії:

I. Прямі:

1. Грошові ресурси (доходи за основним місцем роботи, додаткові доходи, життєвий стандарт, рівень матеріального забезпечення та ін.). Обсяг ВВП на душу населення, середній дохід одного громадянина на рік, загальне споживання в розрахунку на одного жителя і в постійних цінах, структура витрат за видами товарів і послуг.

2. Фінансово-економічний стан країни та території. Сума інвестицій на одного жителя, витратна частина бюджету адміністративної території, рівень заощаджень населення в Україні в цілому та регіоні.

3. Соціальне забезпечення (соціальна упевненість). Величина соціальних виплат, сукупність соціальних гарантій.

4. Рівень безробіття (зайнятість). Рівень зайнятості населення в працездатному віці, вимушена неповна зайнятість, навантаження на одну вакансію.

5. Бідність (нерівність). Частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум.

II. Опосередковані:

1. Рівень забезпеченості базовими потребами. Площа житла, що припадає на одну особу, вартість житла, частка власного житла, структура житлового фонду, упорядкованість житла водопроводом, каналізацією, газом.

2. Рівень освіти і науки (освіта, навчання і наука). Середній рівень освіченості економічно активного населення, кількість навчальних установ, за всіма освітянськими рівнями, забезпеченість місцями в школах, частка безграмотних серед населення старше 15 років, рівень наукових розробок.

3. Стан здоров'я. Середня тривалість життя, коефіцієнт дитячої смертності, кількість інвалідів, частка здорового населення, кількість звернень у лікарню на 1000 жителів.

4. Рівень розвитку соціальної інфраструктури (надання суспільних послуг, якість соціальної сфери). Забезпеченість соціальними фондами, легковими автомобілями на душу населення, протяжність автомобільних доріг, число телефонних апаратів, протяжність залізниць, кількість поштових службовців.

5. Демографічна ситуація. Чисельність населення за статевими групами, коефіцієнт природного приросту, індекс старіння населення, сальдо міграції.

6. Дозвілля і відпочинок (відпочинок і культура). Кількість відвідин театрів, бібліотек, кінотеатрів; співвідношення тих, хто систематично займаються спортом, до загальної чисельності населення, площі місць для відпочинку.

7. Особиста безпека (правова захищеність, цивільна безпека). Рівень злочинності, частка злочинів, скоєних неповнолітніми, ризик смертності від неприродних чинників.

Крім «прямих» показників, які безпосередньо відображають стан рівня життя населення, варто використовувати як індикаторні непрямі показники, які, до речі, в першу чергу відреагували на наближення економічних криз кінця 2008 – початку 2010 років та 2014 – 2015 років – це обсяги вантажних перевезень, споживання газу та електроенергії (якщо це не пов'язано із переоснащенням виробництва). Характерною особливістю даних показників є те, що вони не потребують використання засобів зі збору інформації і можуть надходити щоденно. Зрозуміло, що негативна динаміка даних показників неодмінно призведе до спаду промислового виробництва, скорочення робочих місць, зменшення заробітних плат, середньодушових доходів, валового внутрішнього продукту, а отже, і зниження рівня життя населення.

За значенням у системі фінансового забезпечення, можна виділити такі чотири групи показників: економічні, соціально-економічні, соціальної напруги та соціальні (рис. 2).

До першої групи входять макроекономічні показники та показники, що характеризують доходи. Це основа, яка безпосередньо впливає на рівень життя населення. Майже всі інші показники певним

чином пов'язані із даною групою показників. Вони кількісно виражають рівень життя населення. Зростання значень даних показників, як правило, супроводжується і економічним зростанням, і підвищенням інвестиційної привабливості як регіонів, так і країни, тощо.

Наступні три групи характеризують кількісний аспект рівня життя населення. А саме: друга група характеризує основні соціально-економічні показники, за допомогою яких здійснюється розподіл суспільства на групи за рівнем доходів. До них відносимо: реальний наявний дохід, реальний розмір середньої заробітної плати, реальний розмір призначеної пенсії, частка неспоживчих сукупних витрат домогосподарств, рівень безробіття.

Третя група характеризує рівень соціальної напруги в суспільстві. Показники даної групи повинні забезпечувати зворотний зв'язок з управлінням системою. Адже система повинна адекватно реагувати на деструктивні тенденції, які можуть спровокувати дестабілізацію. Як наслідок, система повинна відреагувати зміною соціальних стандартів (мінімальний прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія тощо), які безпосередньо стосуються найбільш незахищених верст населення. Ефективність роботи системи фінансового забезпечення рівня життя населення перш за все характеризується реагуванням на соціально-економічне становище, особливо в період економічної кризи.

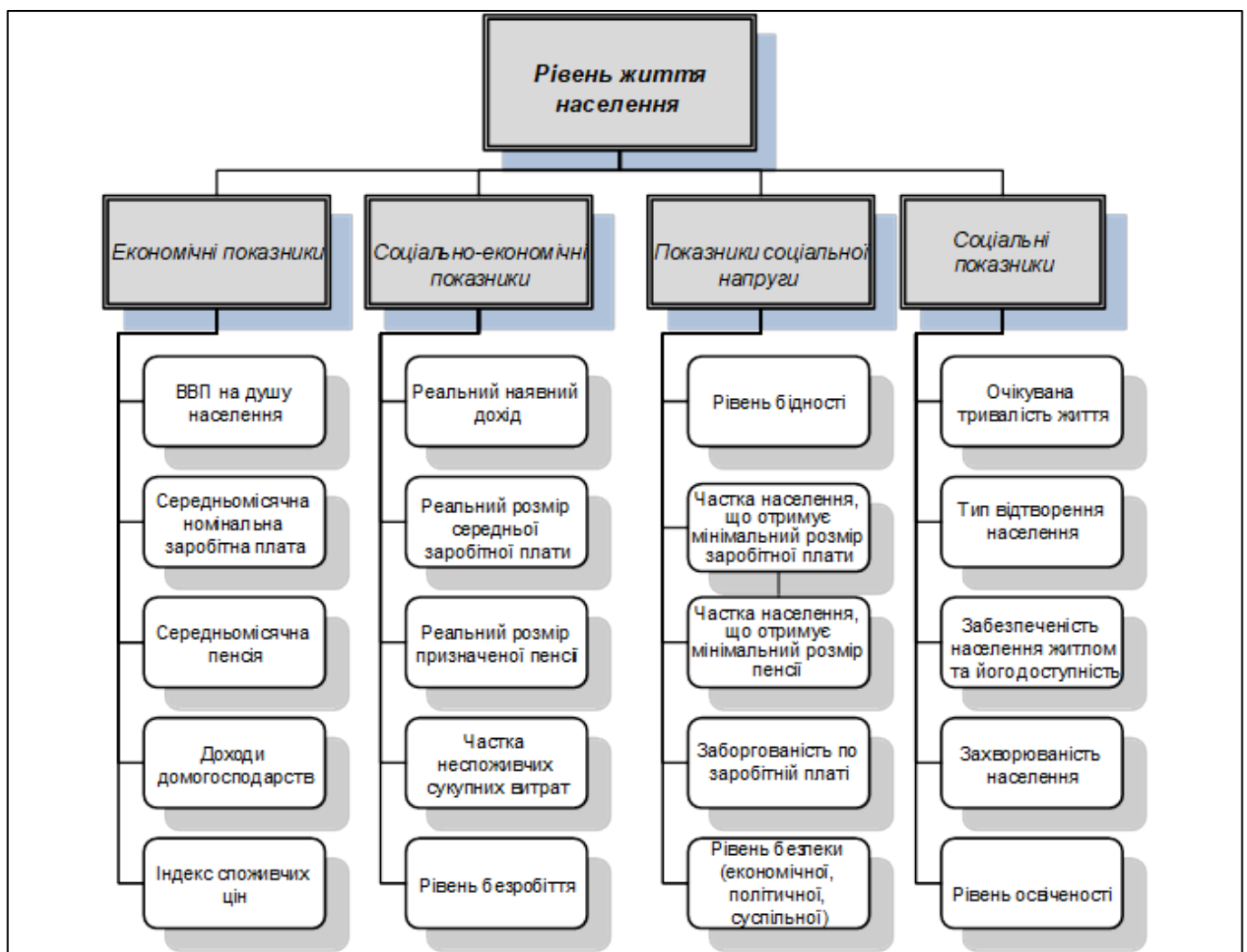

Рисунок 2. Класифікація показників рівня життя населення за змістом*

*Побудовано автором.

Четверта група соціальних показників характеризує загальний стан рівня життя населення і представлена показниками, зміна яких не приводить до швидкої зміни у рівні життя населення. Вони характеризують стан системи за відповідними напрямками: освіта, охорона здоров'я, забезпеченість соціально-побутовою інфраструктурою, охорона навколишнього середовища, тощо. Позитивні зміни даних показників можливі лише за рахунок впровадження відповідних цільових програм

розвитку, які розраховані на середньо- та довгострокову перспективу. Зазвичай позитивні зміни можливі не просто за рахунок збільшення фінансування, а за рахунок проведення відповідних реформ. Отже, дана група не впливає прямо на зміну рівня життя населення і не може характеризуватись видатками на кожну з категорій, адже вплив реформ на дані показники набагато більший ніж фінансової складової.

Відповідно дані показники варто враховувати при обчисленні рівня життя населення, але вони не можуть використовуватись як робочі регуляторні показники системи фінансового забезпечення рівня життя населення. Перші три групи є показниками прямої дії, тобто, наприклад, збільшення доходів удвічі є вичерпною інформацією, яка характеризує матеріальний стан домогосподарств. Збільшення доходів у сфері освіти або охорони здоров'я удвічі прямо не характеризує стан цих сфер та якість послуг, що у них надаються.

З урахуванням вищезазначеного, нами були визначені та проаналізовані основні показники, які повинні бути використані при аналізі рівня життя населення, темпи зміни показників, що характеризують рівень життя населення та ефективність його фінансового забезпечення. Їх умовно можна поділити за швидкістю реагування на зміни у середовищі на дві групи «Швидкого» та «Повільного» реагування (рис. 3).

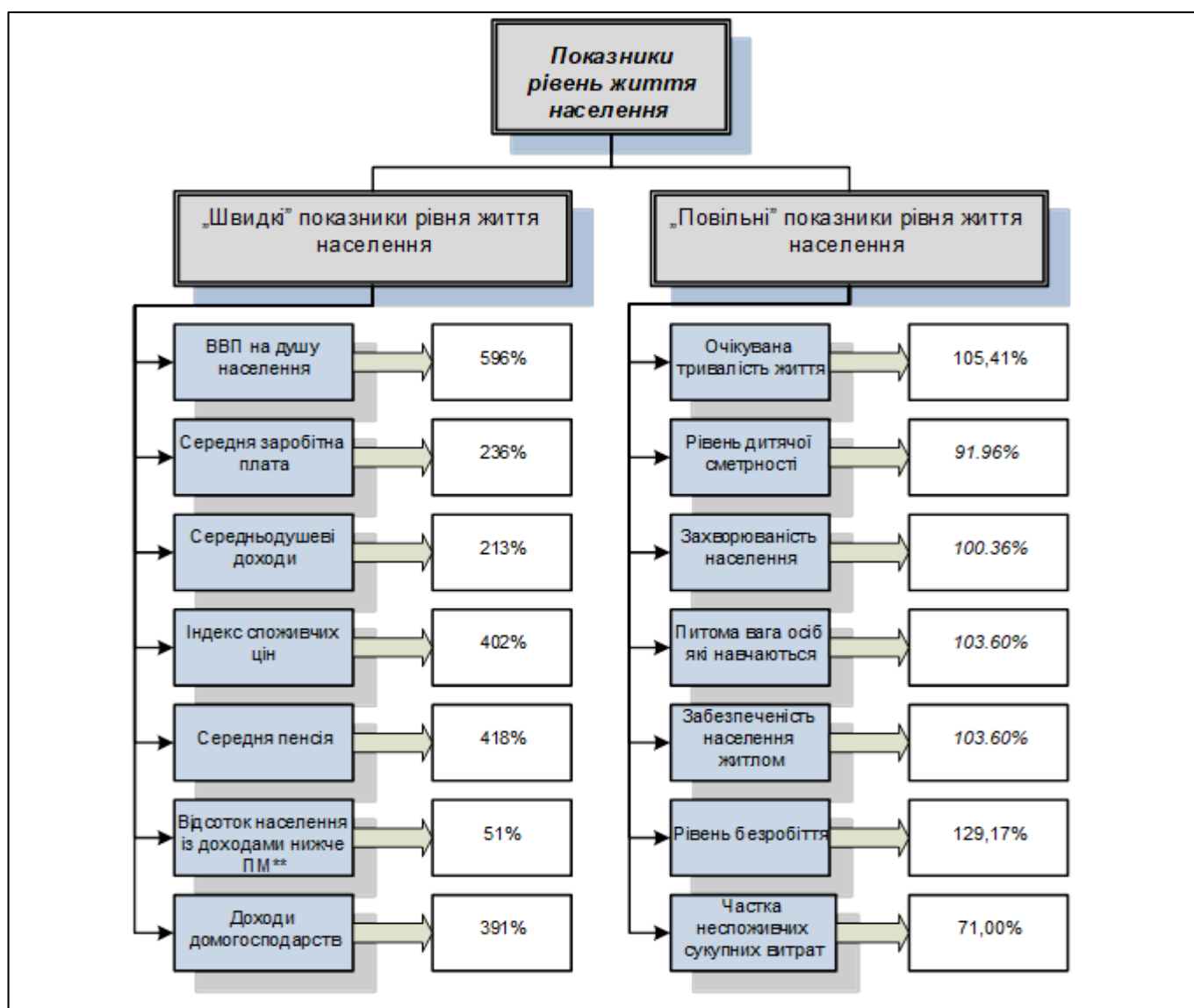

Рисунок 3. Схема динаміки зміни показників рівня життя населення за період 2005–2016 рр.*

* Побудовано автором та розраховано на основі даних Державної служби статистики України.

** Відповідно даних Державної служби статистики України з 2014 року розраховується чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму (2646,4 грн на одну особу в 2016 році)

Безперечно, кожен із цих показників є важливим при визначенні пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення. Відповідно нам необхідні показники, які швидко реагують на зміни у рівні життя населення, причому вони не повинні піддаватись чи прямо залежати від сезонних коливань рівня соціально-економічного розвитку країни чи певного регіону. Звичайно, не можна забезпечити постійний прямий потік статистичної інформації для оцінки швидкого реагування, але час збору і аналізу інформації необхідно скоротити максимально.

«Повільні» показники можуть характеризувати розвиток суспільства протягом тривалого часу. Для забезпечення позитивних змін явищ чи процесів, які характеризують дані показники потрібні тривалий час та ефективна соціально-економічна політика. Але дані показники відображають реальний стан рівня життя населення у відносно незмінному вигляді тривалий період часу, адже є інертними з великим часовим лагом щодо зміни стану системи. Звичайно, динаміку зміни «повільних» показників обов'язково потрібно враховувати при визначенні пріоритетних напрямів фінансового забезпечення рівня життя населення, однак для ефективного процесу необхідний аналіз кожного із проміжних показників та оцінка зміни динаміки «швидких» показників (рис. 3). Одним із «швидких» показників рівня життя населення є сукупні доходи домогосподарств, оскільки зміни, які відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, відбиваються на загальній структурі їх доходів.

Висновки. Відтак, стратегічно важливо передбачити у фінансовій політиці держави збільшення дохідної частини бюджету домогосподарств в цілому, так і окремо кожного його члена. Отже, пріоритетними для країни будуть напрями фінансового забезпечення рівня життя населення, які забезпечують покращення значень основних показників, таких як: ВВП, розрахований на душу населення, середня заробітна плата, середньодушові доходи, індекс споживчих цін, середня пенсія, відсоток населення із доходами, нижче прожиткового мінімуму, сукупні доходи домогосподарств через можливість забезпечення зворотного зв'язку в соціально-економічній системі (нівелювати ризики фінансових втрат населення при дії негативних чинників та підвищувати рівень життя відповідно до умов соціально-економічного розвитку країни), тобто забезпечити адаптивність даної системи до зовнішнього середовища.

Список використаних джерел:

1. John Kenneth. *The Affluent Society* / Galbraith, John Kenneth [Inscribed to Joey Smallwood]. – Boston: Houghton Mifflin, 1958. – 8vo. – 368 p. – (First Ed).
2. F. David *How We Got Here: The '70s* / Frum, David. – New York: Basic Books, 2000. – 448 p.
3. Статистична інформація / Офіційна Інтернет сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Дж. ван Гиг Прикладная общая теория систем / Дж. ван Гиг ; пер. с англ. Б. Г. Сушкова, В. С. Тюхтина – М. : Мир, 1981. – 396 с. (кн. 2). Книга 2. – 1981. – 396 с.
5. Дж. ван Гиг Прикладная общая теория систем / Дж. ван Гиг ; пер. с англ. Б. Г. Сушкова, В. С. Тюхтина. – М. : Мир, 1981. – (в 2 кн). Кн. 1. – 1981. – 336 с.

References

1. John Kenneth. *The Affluent Society* / Galbraith, John Kenneth [Inscribed to Joey Smallwood]. – Boston: Houghton Mifflin, 1958. – 8vo. – 368 p. – (First Ed).
2. F. David *How We Got Here: The '70s* / Frum, David. – New York: Basic Books, 2000. – 448 p.
3. Statystychna informatsiya / Ofitsiyna Internet storinka Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Dzh. van Gig Prikladnaya obshchaya teoriya sistem / Dzh. van Gig ; per. s angl. B. G. Sushkova, V. S. Tyukhtina – M. : Mir, 1981. – 396 s. (kn. 2). Kniga 2. – 1981. – 396 s.
5. Dzh. van Gig Prikladnaya obshchaya teoriya sistem / Dzh. van Gig ; per. s angl. B. G. Sushkova, V. S. Tyukhtina. – M. : Mir, 1981. – (v 2 kn). Kn. 1. – 1981. – 336 s.

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Гордей Оксана Дмитрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів
e-mail: oksana_@ukr.net

Пацай Богдан Дмитрович, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики

e-mail: pacaj@ukr.net

Університет державної фіскальної служби України

вул. Університетська, 31, м. Ірпінь Київська обл., 08201, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Гордей Оксана Дмитриевна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов

e-mail: oksana_@ukr.net

Пацай Богдан Дмитриевич, кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики

e-mail: pacaj@ukr.net

Университет государственной фискальной службы Украины

ул. Университетская, 31, м. Ирпень Киевская обл., 08201, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Hordei Oksana, Doctor of Economics, Professor, Professor Department of the Finance

e-mail: oksana_@ukr.net

Patsai Bogdan, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Pro-fessor, Department of Economic Cybernetics

e-mail: pacaj@ukr.net

University State Fiscal Service of Ukraine

University's street, 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

УДК 330.33.012:669(477)

DOI: 10.5281/zenodo.1219818

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПРОЦЕСАМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ТА ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

**Горошкова Л.А.,
Волков В.П.**

У роботі проведено моделювання умов стабільного функціонування фінансової системи територіальної громади. Реформування міжбюджетних відносин є стимулом для місцевих громад ефективніше формувати дохідну частину бюджету з подальшим переходом на самозабезпечення та більш раціональне планування своїх видатків, що у майбутні фінансові періоди дозволять зробити територіальні громади економічно та фінансово спроможними. Показано, що унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування. На сьогодні держава здійснює суттєву фінансову підтримку процесу децентралізації. Доведено, що фінансова підтримка реформ адміністративно-територіального устрою України не повинна перетворитись на перерозподіл коштів Державного бюджету на користь окремих територіальних громад та їх об'єднань. Тобто кінцевою метою реформ повинно стати створення фінансово спроможних і самодостатніх територіальних громад..

В роботі проведено моделювання етапів та умов забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Доведено, що необхідно виокремити три стадії: 1) мінімізація збитків, досягнення беззбитковості та формування умов самодостатності у фінансовому забезпеченні; 2) досягнення прибутковості та рентабельності; 3) досягнення рівня фінансової стійкості, достатнього для сталого розвитку територій.

Доведено, що найбільшу фінансову допомогу з боку держави територіальні громади потребують на перших двох стадіях. У зв'язку з цим, запропоновано на перших двох стадіях планувати експоненційне зростання обсягів державної підтримки. На третій стадії, залишається необхідною потреба у зовнішньому фінансуванні з боку держави. Але на цьому етапі більшість територій вже повинна знаходитись на тому рівні фінансової стійкості, на якому більшу частину її прибутковості і рентабельності можливо забезпечити за рахунок внутрішньогалузевих ресурсів та можливостей. Доведено, що на третій стадії, зникає необхідність стрімкого зростання видатків, їх можливо зафіксувати на певному достатньому для підтримки сталого розвитку рівні. Таку ситуацію найкраще можливо описати логістичною кривою.

Ключові слова: територіальна громада, бюджет, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетна політика, стабільний розвиток

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВЫМИ ПРОЦЕССАМИ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ И ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

**Горошкова Л.А.,
Волков В.П.**

В работе проведенное моделирование условий стабильного функционирования финансовой системы территориальных общин. Реформирование межбюджетных отношений является стимулом для местных общин эффективнее формировать доходную часть бюджета с дальнейшим переходом на самообеспечение и более рациональное планирование своих расходов, что в будущие финансовые периоды позволят сделать территориальные общины экономически и финансово состоятельными. Показано, что вследствие принятия изменений в Налоговый кодекс Украины и Бюджетный кодекс Украины существенно расширены финансовые возможности местного самоуправления. На сегодня государство осуществляет существенную финансовую поддержку процесса децентрализации. Доказано, что финансовая поддержка реформ административно-территориального устройства Украины не должна превратиться в перераспределение средств Государственного бюджета в пользу отдельных территориальных общин и их объединений. То есть конечной целью реформ должно стать создание финансово состоятельных и самодостаточных территориальных общин.

В работе проведенное моделирование этапов и условий обеспечения устойчивого развития территориальных общин. Доказано, что необходимо выделить три стадии: 1) минимизация убытков, достижения безубыточности и формирования условий самодостаточности в финансовом обеспечении; 2) достижения прибыльности и рентабельности; 3) достижения уровня финансовой стойкости, достаточного для устойчивого развития территорий.

Доказано, что наибольшую финансовую помощь со стороны государства территориальные общины нуждаются на первых двух стадиях. В связи с этим, предложено на первых двух стадиях планировать экспоненциальный рост объемов государственной поддержки. На третьей стадии, остается необходимой потребность во внешнем финансировании со стороны государства. Но на этом этапе большинство территорий уже должно находиться на том уровне финансовой стойкости, на котором большую часть ее прибыльности и рентабельности возможно обеспечить за счет внутриотраслевых ресурсов и возможностей. Доказано, что на третьей стадии, исчезает необходимость стремительного роста расходов, их возможно зафиксировать на определенном достаточном для поддержки устойчивого развития уровне. Такую ситуацию лучше всего описать логистической кривой.

Ключевые слова: *территориальная община, бюджет, доходы бюджета, расходы бюджета, бюджетная политика, стабильное развитие*

MANAGEMENT BY FINANCIAL PROCESSES OF DECENTRALIZATION AND FORMING OF TERRITORIAL COMMUNITIES

**Goroshkova L.,
Volkov V.**

In work the carried out modeling of conditions of stable functioning of a financial system of a territorial community. The reforming between budget of the attitudes is by stimulus for local communities on the one hand, namely, more effectively to form profitable parts of the budget, and from another - to pass to self-maintenance and more rational planning of the charges, which in the future financial periods will allow to make territorial communities economically self-sufficient and financial capable.

Is shown, that owing to acceptance of changes in the Tax code of Ukraine and Budget code of Ukraine the financial opportunities of local self-management are essentially extended. On the today state carries out essential financial support of process of decentralization. Is proved, that the financial support of reforms of the administrative - territorial device of Ukraine should not turn to redistribution of a means of the State budget for the benefit of separate territorial communities and their associations. That is a ultimate goal of reforms should become creation financial of capable and self-sufficient territorial communities.

In work modeling stages and conditions maintenance of constant development of territorial communities is carried out. Is proved, that is necessary to allocate three stages: 1) minimization of the losses, achievement without the losses and formation of conditions of self-sufficiency in financial maintenance; 2) achievement profit and profitability; 3) achievement of a level of financial stability, sufficient for steady development of territories.

Is proved, that the greatest financial help on the part of the state the territorial communities demand at first two stages. In this connection, is offered at first two stages to plan exponential growth of volumes of state support. At the third stage, there is necessary a need for external financing on the part of the state. But at this stage the majority of territories already owe is at that level of financial stability, on which it is possible to supply the most part it profit and profitability for the account inside branch of resources and opportunities. Is proved, that at the third stage, the necessity of prompt growth of the charges disappears, they are possible for fixing on determined sufficient for support of constant development a level. Such situation best is possible for describing by a logistical curve.

Key words: territorial community, budget, incomes of the budget, charges of the budget, budget politics, stable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування міжбюджетних відносин є нагальною потребою для місцевих громад з подвійною метою: з одного боку – ефективніше формувати дохідну частини бюджету, з іншого – переходити на самозабезпечення та раціональне планування своїх видатків, що у майбутньому дозволять зробити територіальні громади економічно самодостатніми та фінансово спроможними. Саме тому у сучасних умовах децентралізації особливої актуальності набуває проблема формування ефективної системи управління фінансами територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналізу проблем управління грошовими потоками та місцевими фінансами присвячені роботи таких вітчизняних вчених, як В.Вакуленко, Н.Гринчук, Ю.Ганущак, В.Ковальов, О.Синцова та ін. Результати власних досліджень проблеми наведені в [1-12].

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. На сьогодні на законодавчому рівні вже створені умови для децентралізації влади та підвищення ролі і значення територіальної громади у забезпеченні ефективності функціонування територій і держави загалом. Стаття 143 Конституції України містить перелік повноважень територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, які здійснюються безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування [2]. Але, проведені нами дослідження показали, що поряд з розширенням дохідної частини місцевих бюджетів, відбувся перерозподіл і видатків, перш за все соціального характеру. За таких умов існує необхідність пошуку ефективної моделі управління фінансовими ресурсами територіальної громади на початкових стадіях функціонування.

Формулювання цілей статті. Основним завданням роботи є моделювання системи управління фінансовими ресурсами територіальної громади з метою створення механізму, що дозволять зробити територіальні громади економічно самодостатніми та фінансово спроможними.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Конституції України територіальна громада визначена як первинний суб'єкт місцевого самоврядування. Відповідно до статті 140, місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» містить таке визначення: територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Стаття 143 Конституції України містить перелік повноважень територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування, які здійснюються безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування. Це управління майном, що є в комунальній власності; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку і контроль їх виконання; затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль їх виконання; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; забезпечення проведення місцевих референдумів та реалізації їх результатів; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю за їх діяльністю; вирішення інших питань місцевого значення, віднесених законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування [2].

На сьогодні держава здійснює суттєву фінансову підтримку процесу децентралізації. Так, у Державному бюджеті на 2016 році із загального фонду державного бюджету місцевим бюджетам були надані субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад на суму 1 млрд. грн. Ці кошти були спрямовані на підтримку об'єднаних територіальних громад, розвиток інфраструктури та адміністративних центрів в громадах. Обсяг фінансування із загального фонду Державного бюджету Державного фонду регіонального розвитку склав 3 млрд. грн. Додатково було передбачено 1,94 млрд. грн. субвенції місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток окремих територій та 0,95 млрд. грн. коштів для капітальних видатків за програмою «Підтримка державних та регіональних інвестиційних проектів». Загалом, у Державному бюджеті на 2016 рік було закладено кошти для 159 об'єднаних територіальних громад. За час реформ державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 30 разів: з 0,5 млрд в 2014 до 14,9 млрд грн у 2017 році. На розвиток територій у 2018 році з Державного бюджету планують направити близько 37,8 млрд грн. Ця сума не включає в себе освітню та медичну субвенції, додаткові дотації, субвенції і дотації соціального захисту населення.

Заплановані такі напрями та програми, на фінансування яких у 2018 році виділятимуться кошти з державного бюджету:

1) За бюджетною програмою «Загальнодержавні заходи у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин» на підтримку та розвиток петриківського розпису передбачено 5 млн грн та на розвиток української пісні – 15 млн грн.

2) Субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 5 млрд грн.

3) Субвенція на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості – 1 млрд грн.

4) Державна підтримка будівництва (придбання) доступного житла – 100 млн грн (головний розпорядник коштів (ГРК) - Мінрегіон).

5) Підтримка регіональної політики – 449,5 млн грн (ГРК - Мінрегіон).

6) Фонд енергоефективності - 1,6 млрд грн (ГРК - Мінрегіон).

7) Будівництво футбольних полів зі штучним покриттям в регіонах України – 370 млн грн (ГРК-Мінрегіон).

8) Фінансова підтримка Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву – 6,85 млн грн (ГРК - Мінрегіон).

9) Реалізація Загальнодержавної цільової програми «Питна вода України» – 200 млн грн (ГРК - Мінрегіон).

10) Впровадження та координація заходів проекту розвитку міської інфраструктури, заходів в секторі централізованого теплопостачання України, надзвичайної кредитної програми для України, програми розвитку муніципальної інфраструктури України та заходів з відновлення сходу України – 88,9 млн грн (ГРК - Мінрегіон).

11) Реалізація надзвичайної кредитної програми для відновлення України – 50 млн грн (ГРК - Мінрегіон).

12) Реалізація Державної цільової економічної програми енергоефективності – 400 млн грн (ГРК - Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України).

13) Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) – 6 млрд грн.

14) Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – 1,9 млрд грн.

15) Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію проектів в рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України – 1,5 млрд грн.

16) Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 66 млн грн (ГРК – Мінагропром)

17) Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу – 21,5 млн грн (ГРК – Мінагропром).

18) Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі – 5 млн грн (ГРК – Мінагропром).

19) Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств – 1 млрд грн (ГРК – Мінагропром).

20) Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними – 300 млн грн (ГРК – Мінагропром).

21) Державна підтримка галузі тваринництва – 4 млрд грн (ГРК – Мінагропром).

22) Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників – 945 млн грн (ГРК – Мінагропром).

23) Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах – 11,5 млрд грн (Укравтодор).

24) Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво/реконструкцію палаців спорту - 150 млн грн (Мінмолодьспорт).

25) Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України – 34 млн грн.

26) Державна підтримка заходів, спрямованих на зменшення обсягів викидів (збільшення абсорбції) парникових газів, у тому числі на утеплення приміщень закладів соціального забезпечення, розвиток міжнародного співробітництва з питань зміни клімату – 1 млрд грн.

27) Першочергове забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням – 125 млн грн.

Але, на нашу думку, фінансова підтримка реформ адміністративно-територіального устрою України не повинна перетворитись на перерозподіл коштів Державного бюджету на користь окремих територіальних громад та їх об'єднань. Схожий механізм вже існував у державі – здійснювався перерозподіл коштів Державного бюджету на користь певних регіонів, але він виявив свою неспроможність. Тобто кінцевою метою реформ повинно стати створення фінансово спроможних і самодостатніх територіальних громад. А держава повинна сприяти цьому, а не постійно забезпечувати процес функціонування громад.

Таким чином, створення умов стабільного розвитку територіальних громад, на нашу думку, проходить певні стадії:

1) Мінімізація збитків, досягнення беззбитковості та формування умов самодостатності у фінансовому забезпеченні.

2) Досягнення прибутковості та рентабельності.

3) Досягнення рівня фінансової стійкості, достатнього для сталого розвитку територій.

З врахуванням зазначених стадій доцільно регулювати обсяги державних видатків на розвиток територіальних громад. Найбільшу фінансову допомогу з боку держави територіальні громади потребують на перших двох стадіях. Безумовно, що перш за все території необхідно вивести з кризового стану, забезпечити, як мінімум можливість досягнення беззбитковості (перша стадія). На другій стадії роль держави набуває особливого значення, оскільки отримання прибутку та досягнення рентабельності територіальних громад не гарантує переходу територій до сталого розвитку.

На третій стадії, залишається необхідною потреба у зовнішньому фінансуванні з боку держави. Але на цьому етапі більшість територій вже повинна знаходитися на тому рівні фінансової стійкості, на якому більшу частину її прибутковості і рентабельності можливо забезпечити за рахунок внутрішньогалузевих ресурсів та можливостей. Відсутність у подальшому підвищення рівня фінансування на розвиток територіальних громад державою зумовлена тим, що основною метою процесу децентралізації та оптимізації фінансового механізму управління, на нашу думку, є не принцип максимізації прибутку, а принцип створення умов сталого розвитку за рахунок оптимального використання власних фінансових і матеріальних ресурсів.

З урахуванням зазначених особливостей, можливо запропонувати таку схему управління державним фінансуванням розвитку територіальних громад.

На перших двох стадіях доцільним є експоненційне зростання обсягів державної підтримки. На третій стадії, зникає необхідність стрімкого зростання видатків, їх можливо зафіксувати на певному достатньому для підтримки сталого розвитку рівні. Таку ситуацію найкраще можливо описати логістичною кривою.

На нашу думку для того, щоб описати динаміку зміни обсягів фінансування територіальних громад на перших двох стадіях доцільно використати математичний апарат опису динамічних систем – диференційні рівняння. Існує потреба у моделюванні динаміки та обсягів, по-перше,

додаткового фінансування для досягнення беззбитковості діяльності громад; по-друге – загального обсягу необхідних фінансових ресурсів.

Приріст обсягів додаткового фінансування dN громад в деякому інтервалі часу t буде пропорційним величині обсягів фінансування – N . Цей приріст пропорційний довжині малого інтервалу. Приписуючи цю властивість функції, що розглядається як безперервна, одержуємо:

$$dN = \varepsilon N dt, \quad (1)$$

де ε – постійний коефіцієнт пропорційності, що виражає відношення швидкості приросту обсягів фінансування $\frac{dN}{dt}$ до N . Назвемо його коефіцієнтом приросту обсягів фінансування.

З рівняння

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon N$$

інтегруванням одержимо

$$N = N_0 e^{\varepsilon(t-t_0)}, \quad (2)$$

де $T = t - t_0$

Це експоненціальний закон, сутність якого полягає в тому, що при зростанні часу в арифметичній прогресії, обсяги фінансування змінюються в геометричній прогресії.

Практично можливо визначити число ε , що характеризує темп зміни обсягів додаткового фінансування громад. Дійсно, за час $T = t - t_0$ обсяги фінансування збільшуються в $e^{\varepsilon T}$ раз, що більше, дорівнює чи менше одиниці, у залежності від того, збільшується, зменшується чи залишається незмінним обсяг фінансування. При цьому ε не залежить від початкового моменту часу.

Таким чином, для опису динаміки зміни обсягів додаткового фінансування для досягнення беззбитковості громад можливо запропонувати функцію (2). Динаміку зміни обсягів державного фінансування також можливо описати функцією (2).

Модель, описана формулою (2) є певною мірою ідеалізованою, оскільки ми вважали, що зовнішнє середовище незмінне. Якщо ж вважати, що це середовище повільно змінюється, то для короткого відрізка часу можливо вважати, що задача залишається незмінною. Але тоді коефіцієнт приросту $\frac{1}{N} \frac{dN}{dt}$ повільно мінявся б зі зміною зовнішніх умов. Якби був відомий цей закон змін, то мало би місце диференціальне рівняння:

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon(t) N(t). \quad (3)$$

Таким чином, варто сформулювати гіпотезу про залежність коефіцієнтів приросту від функцій N і часу t . Цю гіпотезу математично запишемо у вигляді функцій від N , відкіля одержуємо диференціальні рівняння:

$$\frac{1}{N_i} \frac{dN_i}{dt} = f(N_1, N_2, \dots, N_p). \quad (4)$$

Якщо ж коефіцієнти приросту залежать не тільки від миттєвої величини N_1 , але і від значень у попередні періоди, їх не можливо розглядати як функції від N_1 . У цьому випадку виникає необхідність розглядати складні інтегро-диференціальні рівняння, що дає можливість при модулюванні фінансових ресурсів територіальних громад врахувати зовнішні можливості стабілізації її фінансового стану. Ними, на нашу думку, можуть бути пошук додаткових інвестиційних ресурсів, поряд з видатками бюджету; впровадження заходів щодо зменшення ресурсо- та енергомісткості та ін.

На третій стадії більш оптимальною моделлю динаміки бюджетного фінансування буде не експоненціальна, а логістична модель. Таким чином, динаміку обсягів фінансових ресурсів, що формують достатній рівень фінансово-економічної безпеки територіальної громади, можливо описати логістичним рівнянням:

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon N - \frac{\varepsilon}{K} N^2, \quad (5)$$

де ε – постійний коефіцієнт пропорційності, що є відношенням швидкості приросту обсягів фінансування $\frac{dN}{dt}$ до N ;

$K = N_{\max}$ – максимально можливий і безпечний обсяг додаткового бюджетного фінансування територіальної громади.

Рівняння (5) на відміну від (1) є нелінійним диференціальним рівнянням. Відомо, що нелінійні залежності краще описують реальні економічні системи.

Рівняння (5) описує динаміку зміни обсягів необхідного додаткового бюджетного фінансування територіальних громад за умови відсутності зовнішнього впливу на систему, тобто дає можливість моделювати вплив внутрішніх чинників.

Серед основних внутрішніх резервів зниження обсягів необхідного фінансування відзначимо, в першу чергу, оптимізація системи управління власними фінансовими ресурсами, необхідність зниження собівартості товарів, робіт та послуг за рахунок зменшення ресурсо- та енергомісткості, непродуктивних втрат ресурсів і т. ін.

Окрім внутрішніх резервів необхідне зовнішнє втручання, що забезпечить можливість зменшення обсягів необхідного фінансування.

Для того, щоб описати динаміку процесу додаткового фінансування територіальних громад з урахуванням зовнішніх чинників, пропонуємо використати модель:

$$\frac{dN}{dt} = \varepsilon N - \frac{\varepsilon}{K} N^2 - q, \quad (6)$$

де q – складова, що враховує інтенсивність впливу.

Основним фактором зовнішнього впливу є неконкретизованість економічних прав територіальних громад України та невизначеність механізмів їх реалізації. Так в Україні наявні територіальні громади, що позбавлені реальної можливості управління земельними ресурсами, що є основою їхнього розвитку; не завжди територіальні громади мають можливість реалізувати свої права на комунальне майно, оскільки відсутні публічні реєстри об'єктів комунальної власності, які належать окремим громадам; для більшості поселень досі не визначені територіальні межі, не забезпечено реалізацію механізму правонаступництва на об'єкти комунальної власності та ін. У зв'язку з цим, зазначена проблема потребує додаткового дослідження.

На початку процесу реформування адміністративно-територіального устрою на принципах децентралізації було визначено, що державна підтримка розвитку територіальних громад буде тривати п'ять років. З них три – вже пройшли. Крім того, як бачимо з наведених у другому розділі даних, загальна сума підтримки дійсно щорічно зростає, але одночасно зростає і кількість територіальних громад. Виникає важливе питання – що відбудеться після 2019 року, коли буде припинена державна підтримка? На нього є одна відповідь – в межах територіальної громади повинні бути створений механізм беззбиткового її функціонування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Показано, що унаслідок прийняття змін до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України суттєво розширені фінансові можливості місцевого самоврядування. На сьогодні держава здійснює суттєву фінансову підтримку процесу децентралізації. Доведено, що фінансова підтримка реформ адміністративно-територіального устрою України не повинна перетворитись на перерозподіл коштів Державного бюджету на користь окремих територіальних громад та їх об'єднань. Тобто кінцевою метою реформ повинно стати створення фінансово спроможних і самодостатніх територіальних громад..

В роботі проведене моделювання етапів та умов забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Доведено, що необхідно виокремити три стадії: 1) мінімізація збитків, досягнення беззбитковості та формування умов самодостатності у фінансовому забезпеченні; 2) досягнення прибутковості та рентабельності; 3) досягнення рівня фінансової стійкості, достатнього для сталого розвитку територій.

Найбільшу фінансову допомогу з боку держави територіальні громади потребують на перших двох стадіях. На третій стадії, залишається необхідною потреба у зовнішньому фінансуванні з боку держави. Але на цьому етапі більшість територій вже повинна знаходитись на тому рівні фінансової стійкості, на якому більшу частину її прибутковості і рентабельності можливо забезпечити за рахунок внутрішньогалузевих ресурсів та можливостей.

У зв'язку з цим, запропоновано на перших двох стадіях планувати експоненційне зростання обсягів державної підтримки. На третій стадії, зникає необхідність стрімкого зростання видатків, їх можливо зафіксувати на певному достатньому для підтримки сталого розвитку рівні. Таку ситуацію найкраще можливо описати логістичною кривою.

Література

1. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. – К.: НІСД, 2016. – 61 с.
2. Батанов О.В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки / О.В. Батанов : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf.
3. Муркович Л. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні: теоретичні аспекти / Л. Муркович : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf.
4. Молодожен Ю.Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України / Ю.Б. Молодожен // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. – 2006. – № 2. – С. 128-136.
5. Горошкова Л. А. Управління фінансовими потоками програм створення територіальних громад / Л. А. Горошкова, В. П. Волков, Г. В. Коваленко // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2017. - №1 (61). – С.93-100.
6. Горошкова Л. А. Створення та управління продовольчими ресурсами територіальної громади / Л. А. Горошкова, В. П. Волков, Р. О. Карбівничий // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2017. - №1 (61). – С.100-108.
7. Горошкова Л. А. Технологія якісного і кількісного управління територіальними громадами / Л. А. Горошкова, В. П. Волков, Г. В. Коваленко, Р. О. Карбівничий // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2017. - №2 (62). – С. 29-41.

References

1. Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report. - K.: NISI, 2016. - 61 p.
2. Batanov O.V. A territorial community - primary subject of municipal authority in Ukraine: concept and attribute : http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2008_2/visnik_st_13.pdf.
3. Murkovich L.A. territorial community as the subject of local self-management in Ukraine: theoretical aspects : http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02%285%29/10mliuta.pdf.
4. Molodozhen Y.B. Concept and essence of a territorial community in system of local self-management of Ukraine // University scientific slip: a magazine of Khmelnytskyi university. - 2006. - № 2. - P. 128-136.
5. Horoshkova L., Volkov V., Kovalenko G. Management of financial flows of the programs of creation of territorial communities // Management of the projects and development of manufacture. - 2017. - №1 (61). – P. 93-100.
6. Horoshkova L., Volkov V., Karbivnychyi P. Creation and management of food resources of a territorial community // Management of the projects and development of manufacture. - 2017. - №1 (61). – P. 100-108.
7. Horoshkova L., Volkov V., Kovalenko G., Karbivnychyi P. Technology of qualitative and quantitative management of territorial communities // Management of the projects and development of manufacture. - 2017. - №2 (62). – P. 29-41.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Запорізький національний університет,
вул.Жуковського, 66, Запоріжжя 69600, Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Владимир Петрович, д.т.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Запорожский национальный университет,
ул.Жуковского, 66, Запорожье 69600, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Goroshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics,

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Volkov Vladimir, D. Sc. in technical, professor, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics,

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Zaporizhzhya National University,
Zhukovskogo str., 66 Zaporizhzhya 69600 Ukraine

УДК 338.242.2

DOI: 10.5281/zenodo.1219816

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Качула С.В.

***Предметом** дослідження є теоретичні та практичні питання державної фінансової політики розвитку публічно-приватного партнерства в Україні.*

***Мета дослідження:** аналіз впливу державної фінансової політики на становлення публічно-приватного партнерства (ППП) в Україні як інструменту реалізації соціальних цілей держави/органів місцевого самоврядування і окреслення напрямів удосконалення фінансового інструментарію підтримки пріоритетних соціальних проектів PPP.*

***Методи дослідження.** У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі аналізу, системний, порівняльний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.*

***Результати роботи.** У статті розглянуто питання розвитку публічно-приватного партнерства (ППП) як інструменту соціального розвитку. Показано, що сьогодні важливим завданням державної фінансової політики є подальший розвиток публічно-приватного партнерства, як інструменту забезпечення ефективного фінансування суспільного розвитку. Проаналізовано нормативно-правову базу у аспекті регулювання державної фінансової підтримки проектів PPP в Україні. Визначено основні чинники, що впливають на дієвість інструментарію державної фінансової політики підтримки PPP в сучасних умовах функціонування національної соціально-економічної системи.*

***Галузь застосування результатів:** система державного фінансового регулювання, державна фінансова політика.*

***Висновки.** Удосконалення напрямів фінансування проектів PPP повинне здійснюватися у руслі підвищення результативності використання бюджетних коштів, удосконалення середньо- та довгострокового бюджетного прогнозування та планування, наукового обґрунтування пріоритетів суспільного розвитку. Вдосконалення інструментарію державної фінансової політики в Україні для вирішення пріоритетних цілей суспільного розвитку необхідно здійснювати з урахуванням сформованого інституційного середовища та можливостей його покращення, поглиблення процесів децентралізації та стану державних і місцевих фінансів, дотриманням вимоги бюджетної стійкості та боргової безпеки.*

***Ключові слова:** публічно-приватне партнерство (ППП), соціальний розвиток, бюджетні кошти, державна фінансова політика.*

IMPROVEMENT OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF SUPPORT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS AS AN INSTRUMENT FOR SOCIAL DEVELOPMENT

Kachula S.V.

***The subject of research** are theoretical and practical questions of the state financial policy of the development of Public-Private Partnership in Ukraine as an instrument of social development.*

The study purpose was to analyze the impact of public finance policy on the becoming of public-private partnership (PPP) in Ukraine as an instrument for realizing the social goals of the state / local government and outline areas for improving financial instruments for supporting priority social PPP projects.

Research methods. It is used a set of scientific methods and approaches in the study, including analysis, systematic, comparative, and statistical, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Results of the work. The article considers the issues of development of Public-Private Partnership as an instrument of social development. It is shown that today the important task of the state financial policy is the further development of public-private partnership, as an instrument for ensuring effective financing of social development. The normative and legal framework in the aspect of regulation of state financial support of PPP projects in Ukraine is analyzed. The main factors influencing the effectiveness of state financial policy instruments of supporting the PPP in the current conditions of the national socio-economic system functioning are determined.

Scope of results: the system of state financial regulation, the state financial policy.

Conclusions. Improvement of the financing of PPP projects should be carried out in line with the increase of the effectiveness of using budget funds, the introduction of medium and long-term budget planning, and the scientific substantiation of the priorities of social development. Improving the tools of state financial policy in Ukraine to address the priority goals of social development should be implemented taking into account the existing institutional environment and opportunities for its improvement, deepening decentralization processes and the state and local finances, adhering to the requirements of fiscal sustainability and debt security.

Key words: Public-Private Partnership (PPP), social development, budget funds, state financial policy, budget.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ ПОДДЕРЖКИ ПУБЛИЧНО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА КАК ИНСТРУМЕНТА СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Качула С.В.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы государственной финансовой политики развития государственно-частного партнерства в Украине как инструмента социального развития.

Цель исследования: анализ влияния государственной финансовой политики на становление государственно-частного партнерства (ГЧП) в Украине как инструмента реализации социальных целей государства/органов местного самоуправления и определение направлений совершенствования финансового инструментария поддержки приоритетных социальных проектов ГЧП.

Методы исследования. В работе использована совокупность научных методов и подходов, в том числе анализа, системный, сравнительный, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье рассмотрены вопросы развития государственно-частного партнерства как инструмента социального развития. Показано, что сегодня важной задачей государственной финансовой политики является дальнейшее развитие государственно-частного партнерства, как инструмента обеспечения эффективного финансирования общественного развития. Проанализировано нормативно-правовую базу в аспекте регулирования государственной финансовой поддержки проектов ГЧП в Украине. Определены основные факторы, влияющие на действенность инструментария государственной финансовой политики поддержки ГЧП в современных условиях функционирования национальной социально-экономической системы.

Область применения результатов: система государственного финансового регулирования, государственная финансовая политика.

Выводы. Совершенствование направлений финансирования проектов ГЧП должно осуществляться в русле повышения результативности использования бюджетных средств, внедрения среднесрочного и долгосрочного бюджетного планирования, научного обоснования приоритетов общественного развития. Совершенствование инструментария государственной финансовой политики в Украине для решения приоритетных целей социального развития необходимо осуществлять с учетом сложившейся институциональной среды и возможностей ее улучшения, углубления процессов

децентрализации и состояния государственных и местных финансов, соблюдения требования бюджетной устойчивости и долговой безопасности.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство (ГЧП), социальное развитие, бюджетные средства, государственная финансовая политика, бюджет.*

Постановка проблеми. Актуальним питанням в умовах гострої обмеженості фінансових ресурсів є поєднання фінансових потенціалів державного та приватного секторів у реалізації суспільно значущих проектів та програм з метою підвищення рівня добробуту населення, сприяння справедливому розподілу суспільних благ, покращення стану навколишнього природного середовища. З огляду на зарубіжний досвід, публічно-приватне партнерство (ППП) використовується як вагомий інструмент суспільного розвитку окремих територій та держави у цілому. Особливо підвищується роль PPP в процесі реалізації стратегії сталого розвитку, одним із вагомих напрямів якої є соціальний розвиток. Водночас, бюджетні обмеження та значна кількість проблем в соціальній сфері, які потребують реалізації як тактичних, так і стратегічних цілей і завдань актуалізують питання вдосконалення державної фінансової політики підтримки PPP, подальшого розвитку фінансових механізмів взаємодії держави/органів місцевого самоврядування та приватного сектора економіки на взаємовигідній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт зарубіжних та вітчизняних учених, присвячених різним аспектам PPP свідчить, що науковці акцентують увагу на детермінантах PPP щодо розвитку інфраструктури та її інвестуванні [18; 20]; визначенні нових моделей інвестиційного партнерства держави і приватного сектора [15]; підвищенні ролі PPP в процесі реалізації Цілей сталого розвитку, закріплених в документах ООН [4]; розгортають дискусії щодо сутності державно-приватного партнерства (ДПП) та адекватності й доцільності застосування цього терміну в законодавстві України [5.]; досліджують зарубіжний досвід функціонування проектів ДПП в соціальній сфері в цілому [8]; організаційно-економічні аспекти використання ДПП, його фінансовий механізм [7; 11; 12]; акцентують увагу на проблемних аспектах та неузгодженості законодавства, тощо. Однак, питання вдосконалення державної фінансової політики підтримки PPP як інструмента соціального розвитку, досягнення пріоритетних соціальних цілей розглянуті фрагментарно.

Метою статті є аналіз впливу державної фінансової політики на становлення PPP в Україні як інструменту реалізації соціальних цілей держави/органів місцевого самоврядування і окреслення напрямів розвитку фінансового інструментарію підтримки пріоритетних проектів PPP.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «public-private» перекладається як «публічно-приватний» і має на увазі саме публічну владу, як на центральному рівні, так і на місцях, тому використання цього терміну є більш прийнятним з огляду на розгортання процесів децентралізації в Україні, підвищення вагомості органів місцевого самоврядування у вирішенні соціальних та інших проблем розвитку територій. Співпраця державного та приватного секторів, яка будується на об'єднанні потенціалу партнерів, необхідна, адже дозволяє вдосконалювати управління ризиками, пом'якшуючи наслідки криз, більш ефективно розподіляти та використовувати як державні, так і приватні фінансові ресурси [1].

Про формування законодавчих умов системного розвитку в Україні PPP свідчить прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI, який визначає правові, економічні та організаційні засади взаємодії держави та приватних партнерів. Відповідно до Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 рр. пріоритетними сферами його застосування в країні визначено такі: виробнича інфраструктура і високотехнологічне виробництво (транспорт і зв'язок, транспортна інфраструктура, енергетичний сектор, машинобудування); агропромисловий комплекс (ринкова та виробнича інфраструктура); будівництво і житлово-комунальне господарство (реалізація соціально значущих інфраструктурних проектів, будівництво, реконструкція та технічне переоснащення у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання і водовідведення, підвищення ресурсо- та енергоефективності, поводження з побутовими відходами, упорядкування територій тощо); соціальний захист населення (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм і спорт); наукова, науково-технічна, інноваційна та інформаційна діяльність; розвиток природно-заповідного фонду [1]. Серед окреслених пріоритетних сфер у контексті соціального розвитку суспільства вагоме значення має кожен напрям. Водночас, враховуючи, що домінуючою тенденцією в XXI ст. (порівняно попереднім) є інверсія соціального й економічного, за якої соціальне виходить на перший план, підпорядковуючи своїм імперативам економічне [6], окреслені пріоритети підлягають упорядкуванню. Серед перелічених на перший план мають виступати будівництво і житлово-комунальне господарство (реалізація соціально значущих інфраструктурних проектів,

будівництво, реконструкція та технічне переоснащення у сферах теплопостачання, централізованого водопостачання і водовідведення, підвищення ресурсо- та енергоефективності, поводження з побутовими відходами, упорядження територій тощо); соціальний захист населення (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм і спорт); соціально орієнтовані накові та інноваційні проекти.

Зрозуміло, що вирішення соціальних цілей суспільства, зокрема, зайнятості, охорони здоров'я, освіти, культури, розвитку споживчого сектору виробництва тощо неможливе без участі держави. Це її суспільне призначення, воно втілюється у реалізації соціальної функції, невід'ємної від сучасної соціально-орієнтованої держави. Адже рівень соціального розвитку повною мірою не може бути забезпечений лише ринковими механізмами за будь-яких умов і особливо гостро це проявляється в періоди фінансово-економічних криз.

Оцінюючи видатки на соціальну сферу (що забезпечує соціальний розвиток і певним чином створює умови для цього) у структурі видатків Зведеного бюджету України, слід відзначити їх високу питому вагу.

Динаміка видатків Зведеного бюджету України на розвиток окремих галузей соціальної сфери, свідчить про їх нестабільний характер. Незважаючи на збільшення абсолютних сум видатків на освіту їх частка у загальній сумі видатків продовжує знижуватися. Видатки Зведеного бюджету України на охорону здоров'я та духовний і фізичний розвиток знаходяться на низькому рівні (у 2016 р. 8,9 % та 2,5 % відповідно). Загальний рівень видатків на розвиток окреслених галузей соціальної сфери впродовж 2008–2016 рр. перебуває у межах 26,8 % (найнижче значення у 2015 р.) – 36,3 % (найвище значення у 2009 р.). Це свідчить про ослаблення бюджетного потенціалу, обмеженість бюджетних ресурсів, що потребує підвищення ефективності їх використання.

У сучасних українських реаліях лише держава може мобілізувати необхідні ресурси, фінансувати суспільні блага, формувати ефективні соціальні інститути і різноманітні соціальні програми. Розглядаючи напрями модернізації держави, В. Геєць стверджує, що модернізацію держави потрібно здійснювати з одночасними соціогуманізованими перетвореннями, які не тільки доповнюють, але й змінюють модель суспільного життя [2, 149]. Цілком справедливо, що можливості нашої держави стосовно подальшого збільшення частки перерозподілу державних ресурсів у напрями соціальних видатків та реалізації соціальних проектів доходять критичної межі, за якою подальше їх необдумане нарощення призведе не до виконання завдань сталого соціального розвитку, а до чергового загострення бюджетної кризи. Тому акцент бюджетного процесу повинен зміщуватися на ефективне використання бюджетного потенціалу, реальне впровадження середньострокового бюджетного планування, обґрунтованої розробки бюджетних соціальних програм з чітким визначенням цілей і кількісно встановлених результатів та наявності бюджетних ресурсів для їх досягнення. При цьому процеси фінансової глобалізації, розгортання глобальних фінансово-економічних криз, що впливають на сферу державних та місцевих фінансів, загострення боргової залежності, зростання масштабів соціальних проблем поступово послаблюють фінансові можливості держави, переорієнтовують фінансування окремих суспільних благ у напрямі спільного з приватним сектором їх вироблення та надання. Серед таких благ - комунальні послуги, послуги охорони здоров'я, освіта, функціонування об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

Поширення розуміння «провалів» і ринку, і держави, як наслідку недосконалості кожного з них окремо та необхідності їх системного сприйняття і максимально можливої нейтралізації/усунення, спричинило до розуміння необхідності реалізації на засадах партнерства потенціалу двох потужних рушійних сил суспільного прогресу. У цьому аспекті взаємодія ринків та держави розглядаються як свого роду інтерактивне партнерство, яке виробляє та фінансує різноманітні види суспільних благ [17].

Також слід враховувати, що приватний інвестор на перше місце ставить отримання власної вигоди, а соціальна відповідальність бізнесу не є його першочерговою потребою. Тобто, держава має формувати відповідні привабливі фінансові та інституційні умови залучення приватних партнерів до реалізації суспільно значущих проектів на засадах ППП, виступаючи каталізатором і безпосереднім учасником у процесі реалізації проектів.

Державна фінансова політика підтримки пріоритетних галузей з метою соціального та економічного розвитку суспільства може формуватися для:

- створення імпульсу зростання сукупного попиту та ділової активності у широкому комплексі галузей, пов'язаних з пріоритетними виробництвами;
- стимулювання концентрації фінансових ресурсів суспільства у окремих перспективних галузях економіки, з метою запуску механізмів наступної диверсифікації економіки, здійснення цілеспрямованих структурних рушень для покращення відтворювальної структури економіки;

- розвитку пріоритетних соціальних проектів шляхом поєднання коштів державного та місцевих бюджетів і фінансових ресурсів приватного сектору на основі стимулювання впровадження ДПП.

Надання державних кредитних, валютних, тарифних, соціальних та інших гарантій за проектами ППП має відбуватися на договірних засадах, зазначених в угоді про ППП, і з метою дотримання фіскальних та боргових параметрів бюджетної системи не виходити за межі цієї угоди. Ефективність державної фінансової політики при цьому вимірюється створенням умов для відкритої конкуренції або дотриманням узятих на себе фінансових зобов'язань [9, с. 284].

Узагальнюючи практику механізмів ППП, що використовуються у розвинених країнах світу можна відмітити, що спільним для них є те, що функціями держави є визначення стратегічних пріоритетних напрямів розвитку системи суспільних послуг, що будуть реалізовуватися за проектами ППП, ризики управління проектами покладаються на приватного партнера, висуваються конкретні вимоги щодо генерування приватним партнером послуг у відповідності із заданими критеріями, повне бюджетне фінансування будівництва об'єктів виключно після їх виконання за умови відповідності визначеним критеріям, виконання контролюючої функції та фінансове стимулювання приватного партнера за ефективне управління власністю [16].

Стаття 9 Закону України «Про державно- приватне партнерство» визначає, що фінансування ДПП може здійснюватися за рахунок:

- фінансових ресурсів приватного партнера;
- фінансових ресурсів, запозичених в установленому порядку;
- коштів державного та місцевих бюджетів;
- інших джерел, не заборонених законодавством.

Згідно Бюджетного кодексу України, формами державної підтримки в цілому є субвенції на виконання інвестиційних програм, державні та місцеві гарантії, позики від іноземних держав, фінансово-кредитних установ та міжнародних фінансових організацій. Характерною особливістю субвенцій, як інструменту державної фінансової підтримки є те, що вони надаються із державного бюджету і використовуються на місцевому рівні для будівництва (придбання), розширення або оновлення (капітального ремонту) основних фондів об'єктів, що знаходяться у комунальній власності. Водночас, механізм розподілу інвестиційних субвенцій на цілі ППП чітко не визначено. Субвенції інвестиційного призначення надаються шляхом включення до відповідних бюджетних програм і використовуються згідно із порядком використання бюджетних коштів протягом строку дії цих програм. У свою чергу бюджетні програми, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, вимагають ухвалення у встановленому законодавством порядку. Надання інвестиційних субвенцій передбачає розробку та затвердження підстав та критеріїв залучення держувачів бюджетних коштів, розробку конкурсних вимог до інвестиційних програм, критерії та умови відбору економічних суб'єктів, яким надається державна підтримка, а також дотримання принципу цільового використання коштів. Таким чином, застосування механізму субвенцій для підтримки ППП, є недостатньо адаптивним інструментом.

Досвід країн близького зарубіжжя свідчить, що основними проблемами ефективного використання субвенцій є відсутність опрацьованих інвестиційних програм і проектів розвитку соціальної інфраструктури, а також гарантій щодо завершення будівництва та введення в експлуатацію об'єктів, на які спрямовані кошти субвенції [9; 15].

Державні гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань надаються виключно на умовах платності, строковості, майнового забезпечення та зустрічних гарантій, отриманих від інших економічних суб'єктів. Такими гарантіями можуть виступати безвідзивні та безумовні гарантії фінансово-кредитних установ або інших підприємств чи наявність належного заставного забезпечення. Обсяг гарантій, що надаються органами державного управління приватному партнерові, визначається "Законом про державний бюджет на відповідний рік". Місцеві гарантії для забезпечення повного або часткового виконання боргових зобов'язань призначені для реалізації інвестиційних програм, метою яких є розвиток комунальної інфраструктури або впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Аналогічно до державних, місцеві гарантії надаються виключно на умовах платності, строковості, забезпеченості та представлення зустрічних гарантій, отриманих від інших суб'єктів, і не надаються у випадку, якщо джерелом їхнього повернення виступають кошти державного або місцевого бюджету. Призначення державних та місцевих гарантій - скорочення ризиків при здійсненні запозичень у фінансово-кредитних установах, причому за рахунок платності такі інструменти збільшують вартість залучених кредитних ресурсів.

Залучення державою позик від іноземних держав, фінансово-кредитних установ та міжнародних фінансових організацій збільшують зовнішній державний борг. Отримання коштів, залучених у межах таких запозичень, можливе лише для суб'єктів ППП, під управління яких передано майнові об'єкти комунальної або державної форм власності, причому таке майно не може виступати як заставне, а обсяг та вид майнового забезпечення запозичень підлягає затвердженню Кабінетом Міністрів України.

Місцеві запозичення від іноземних держав і фінансово-кредитних установ мають право здійснювати виключно міські ради міст із населенням понад 500 тис жителів – таких міст в Україні лише двох десятків. Однак, з іншого боку, кредити від міжнародних фінансових організацій мають право залучати всі міські ради.

Обсяг боргу, який формується місцевою радою внаслідок запозичень, не повинен перевищувати 200 % середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку місцевих бюджетів (без урахування обсягу місцевих внутрішніх та зовнішніх запозичень) крім міста Київ, для якого граничний розмір встановлено у 400 %.

Іншими формами державної підтримки ППП в Україні можуть виступати гарантії відшкодування збитків приватного партнера у разі невідповідності попиту на продукцію запланованим показникам, невиконання державою зобов'язань за укладеним договором ППП, різниці у цінах (тарифах) на продукцію, які регулюються державою або органом місцевого самоврядування. Крім того, передбачено гарантування обсягу державного замовлення на товари (послуги), що надаються в рамках угоди про ППП. Однак слід зазначити, що механізми реалізації перелічених інструментів належним чином не відпрацьовано, наявний інструментарій державної фінансової політики для розвитку ППП недостатній.

Високі політичні та економічні ризики, тривалий період реалізації та інші фактори реалізації проектів ППП в Україні, роблять необхідним надання державної підтримки. В свою чергу збалансованість державної фінансової політики, зокрема між фінансовою підтримкою та фіскальною політикою держави, дозволить забезпечити максимальну привабливість проектів ППП для приватних партнерів.

Серед інструментів державної фінансової підтримки слід виокремити прямі види (компенсація витрат на участь у тендері, інвестиції у статутний капітал, виділення земельних ділянок, погашення відсотків за позиками, податкові пільги, списання податкової заборгованості, кредити, державні/місцеві гарантії за позиками, пільгові тарифи, субсидії тощо) та непрямі (гарантії, відшкодування збитків, визначення рівня такрифів, відшкодування втрат внаслідок коливань обмінного курсу, підтримка ліквідності проекту, страхування ризиків проектів та інші).

Аналіз державної фінансової політики свідчить, що зростання інтересу з боку держави до питань та інструментів розвитку ППП є цілком закономірним з огляду на проблеми у сфері інвестицій у соціальну інфраструктуру.

Розвиток ППП в Україні обмежує значний державний борг; збитковість значної кількості підприємств державної та комунальної форми власності, низький рівень платоспроможності населення - споживачів суспільних послуг тощо. За існуючих соціально-економічних умов проекти ППП можуть бути фінансово непривабливими для приватних інвесторів через тривалий період реалізації, обмежений рівень прибутковості, високі ризики, що визначає необхідність прямої та непрямої державної фінансової підтримки.

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців [12; 21] дає змогу виділити такі основні способи фінансування проектів публічно-приватного партнерства: державне фінансування (кредитування, грантів, субсидій, гарантій тощо), приватне фінансування, проектне фінансування (шляхом створення проектної компанії).

Держава зазвичай підтримує та стимулює проекти публічно-приватного партнерства за допомогою спеціальних фінансових механізмів, оскільки лише окремі проекти є рентабельними за відсутності будь-яких заходів із державної фінансової підтримки. Ефективна державна підтримка передбачає взяття на себе державою тієї частини ризиків, якими вона може керувати більш ефективно, ніж приватні інвестори, і наданні фінансової підтримки тим проектам публічно-приватного партнерства, які загалом є економічно чи соціально ефективними, але нерентабельними [12].

Можливі механізми здійснення державної підтримки державно-приватного партнерства встановлюються в Законі України «Про державно-приватне партнерство».

Партнерство державного і приватного секторів здійснюється у різноманітних формах. На сьогодні ППП в Україні воно існує переважно у формах концесії, угоди про розподіл продукції та спільних підприємств. Реалізація кожної із перелічених форм ППП розрізняються ступенем залучення

приватного та державного секторів і відповідно рівнем ризику, який беруть на себе сторони. О.Пильтяй відмічає, що джерела фінансування проектів ППП впливають на виручку, рівень ризиків, структурування проекту, фінансову привабливість проекту, необхідність у різних видах гарантій тощо [11].

Важливим питанням, яке на сьогодні залишається неврегульованим, є встановлення мінімальної частки участі приватного партнера у проектах ППП. Науковці зазначають, що в Україні «навіть мінімальна частка приватного фінансування у спільному проекті дозволяє відносити його до категорії державно-приватне партнерство, перекладаючи більшу частину відповідальності на державу» [1]. З огляду на зарубіжний досвід, ця частка приватного партнера має становити не менше 25%. Ймовірно, інакше значною мірою підвищуються ризики втрати бюджетних коштів та порушується баланс інтересів сторін у координатах держава/орган місцевого самоврядування – приватний партнер. Деякі вчені зазначають, що будь-який проект ДПП має очевидні переваги для суспільства [], з чим можливо погодитися лише частково. Адже якщо реалізація проекту призведе до неефективного використання чи навіть втрати бюджетних коштів, наслідки для суспільства будуть негативними. Крім того, в умовах фінансово-економічної нестабільності переважання бюджетних коштів у проектах ППП ставить під сумнів їх успішну реалізацію, зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів держави.

Практика впровадження державно-приватного партнерства підтверджує, що воно є однією з найбільш ефективних форм співробітництва між публічним і приватним секторами, адже дозволяє концентрувати на вирішенні соціальних проектів об'єднаний фінансовий потенціал. Виникаючі суперечності між державою і приватними інвесторами при реалізації таких проектів мають вирішуватися на основі чітко відпрацьованої законодавчої бази.

За визначенням Світового банку, ППП є інструментом компенсації недоліків ринкової системи [3]. Спеціалісти провідних міжнародних організацій вважають, що в країнах, де ринкова система формується або знаходиться на етапі розвитку так званих «провалів» ринку значно більше, ніж в розвинених країнах.[18]. Відповідно ППП призначено виконувати функції, пов'язані із стимулюванням інноваційного розвитку, створенням інфраструктури, ефективним використанням бюджетних коштів.

В Японії ДПП використовується для ефективного поліпшення соціальної інфраструктури, гарантування надання доступних та якісних послуг населенню шляхом здійснення заходів зі сприяння регулюванню відносно об'єктів державної власності шляхом використання приватного фінансування, управлінських і технічних можливостей, що забезпечує позитивний вклад у розвиток економіки [1]. ППП покликане поєднувати найкращі сторони приватного і публічного секторів: ресурси приватного сектора, його кваліфікаційні здібності, технології та потенціал публічного сектора щодо економічного регулювання та захисту публічних інтересів [2].

Впродовж останніх років розгортання співпраці приватного сектору та державної влади відбувається повільно. На розвиток ППП в Україні впливають як позитивні, так і негативні чинники. Вагомим чинником є недостатній загальний обсяг фінансування реального сектору економіки призводить до ускладнення механізму надання державної підтримки спільних проектів за участю приватного сектора. Справедливий розподіл ризиків та зобов'язань партнерів вимагає гарантування протягом всього періоду реалізації проекту ДПП його фінансування з боку державного партнера. Відповідний фінансовий механізм потребує відображення у Бюджетному кодексі України.

Висновок. Основна мета ініціювання проектів ППП полягає у вирішенні життєво важливих проблем суспільства, пов'язаних із можливістю доступу до ресурсів, справедливим розподілом суспільних благ та підвищенням якості тих послуг, які традиційно надавалися державними структурами.

Удосконалення напрямів фінансування проектів ППП повинне здійснюватися у руслі підвищення результативності використання бюджетних коштів, удосконалення середньо- та довгострокового бюджетного прогнозування та планування, наукового обґрунтування пріоритетів суспільного розвитку з урахуванням стану інституційного середовища країни.

Список використаних джерел:

1. Аналіз регуляторного впливу при впровадженні Закону України «Про загальні засади розвитку державно-приватного партнерства в Україні» [Електронний ресурс]: веб сайт Кабінету міністрів України. – Режим доступу до сайту: [http:// me.kmu. gov.ua/ control/uk/publish/article? art_id=123214&cat_id=32862](http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123214&cat_id=32862)
2. Гесць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Гесць В.М. ; НАН України ; Ін-т економ. та прогноз. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
3. Запатріна І.В. Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні / І.В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 3. – С.9–24.

4. Запатрина І.В. Публично-частное партнерство для Целей Устойчивого развития / Ирина Запатрина. – К.: Лібідь, 2017. – 312 с.
5. Косач І.А. Аналіз підходів до дефініції терміну «державно-приватне партнерство» / І.А. Косач, Д.Ю. Голубчик, О.В. Курінська // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 4 (8), ч.1. – С. 70-74.
6. Куриляк В.Є. Вплив глобалізації на економічний розвиток України / В.Є. Куриляк, Є.В. Савельєв // Економіка України. – 2012. - №9. – С.60
7. Левчинський Д.Л. Механізм фінансування реконструкції житлового фонду мегаполісу в умовах дефіциту бюджетних ресурсів / Д.Л. Левчинський // Економіка розвитку. – 2011. – № 3 (59). – С. 58–61.
8. Маховикова Г.А. Государственно-частное партнерство : зарубежный опыт и российские реалии / Г.А. Маховикова, Н.Ф. Ефимова. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2013. – 251 с.
9. Михеев В.А. Государственно-частное партнерство в реализации приоритетных национальных проектов: [сб. науч. раб.] / науч. ред. Пивоваров и др. – М.: Финпресс, 2016. - 320с
10. Особливості застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики [Електронний ресурс] / Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1239>
11. Пильтяй О. Фінансовий інструментарій державної підтримки публічно-приватного партнерства / О. Пильтяй // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 1. – С. 77–89.
12. Пильтяй О. Фінансові механізми публічно-приватного партнерства / О. Пильтяй // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – С. 63–74.
13. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI.[Електронний ресурс]. - Режим доступу: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
14. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки № 739-р від 14 серпня 2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>
15. Шарингер Л. Новая модель инвестиционного партнерства государства и частного сектора / Л. Шарингер // Российский экономический журнал. - 2004. - № 9-10. - С.41-52.
16. Узунов Ф.В. Механізм інвестиційного партнерства держави та приватного сектора / Ф.В. Узунов // Руснаука-Госуправление. - 2013. - № 23. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2013/Gosupravlenie/3_143386.doc.htm???history=0&sample=1&ref=2.
17. Alesina A. Who Gives Foreign Aid to Whom and Why? / A. Alesina, D. Dollar // Journal of Economic Growth. - 2000. - № 5 (1). - P. 33-63.
18. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure : Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P. 7.
19. Jomo K.S., Anis Chowdhury, Krishnan Sharma, Daniel Platz, (2015). PublicPrivate Partnerships and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Fit for purpose? [Електронний ресурс]. – DESA Working Paper. – February 2016. – №. 148. – Режим доступу: http://www.un.org/esa/desa/papers/2016/wp148_2016.pdf.
20. Hammami M. Determinants of Public-Private Partnerships in Infrastructure / M. Hammami, J.-F. Ruhashyankiko, E.B. Yehoue // IMF Working Paper. - 2006. - June [Електронний ресурс]. -Режим доступу: <http://www.imf.org>.
21. Osborne S.P. Managing Public-Private Partnerships for Public Services: An International Perspective / S.P. Osborne. – L.: Routledge, 2000. — pp. 29–38.

References

1. Analiz rehuliatornoho vplyvu pry vprovadzhenni Zakonu Ukrainy «Pro zahalni zasady rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini» [Analysis of Regulatory Impact in Implementing the Law of Ukraine "On General Principles of Public-Private Partnership Development in Ukraine"]: veb sait Kabinetu ministriv Ukrainy. : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123214&cat_id=32862
2. Heiets V.M. Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenologhiia vzaïemodii ta rozvytku [Society, state, economics: phenomenology of interaction and developmen]; NAN Ukrainy ; In-t ekonom. ta prohnozuv. NAN Ukrainy. – K., 2009. – 864 s.
3. Zapatrina, I.V. (2011). Rozvytok derzhavnoi pidtrymky publichno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Development of state support of publicly-private partnership in Ukraine]. Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and prognostication, 3, 9–24 [in Ukrainian].

4. Zapatryna I.V. *Publychno-chastnoe partnerstvo dlia Tselei Ustoichyvoho rozvytyia* [Public-Private Partnership for the Sustainable Development Goals]. – K.: Libyd, 2017. – 312 s.
5. Kosach I.A., Holubchuk D.Yu., Kurinska O.V. *Analiz pidkhodiv do definitsii terminu «derzhavno-pryvatne partnerstvo»* [Analysis of the approaches to defining the term "public-private partnership"] // *Naukovyi visnyk Polissia*. – 2016. – № 4 (8), ch. 1. – S. 70-74.
6. Kuryliak V.Ie., Saveliev Ye.V. *Vplyv hlobalizatsii na ekonomichnyi rozvytok Ukrainy* [Impact of globalization on economic development of Ukraine] // *Ekonomika Ukrainy*. – 2012. - №9. – S.60
7. Levchynskiy D.L. *Mekhanizm finansuvannia rekonstruktsii zhytlovoho fondu mehapolisu v umovakh defitsytu biudzhetykh resursiv* [Mechanism for financing reconstruction of the housing stock of the metropolis in conditions of budget resources deficit] // *Ekonomika rozvytku*. – 2011. – № 3 (59). – S. 58–61.
8. Makhovykova, H.A., Efymova, N.F. *Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo : zarubezhnyi opyt y rossiyskiye realyy* [Public-private partnership: foreign experience and Russian realities]. – SPb. : Yzd-vo SPbHЭU, 2013. – 251 s.
9. Mykheev V.A. *Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v realizatsii pryorytetnykh natsyonalnykh proektov* [Public-private partnership: foreign experience and Russian realities]: [sb. nauk. rab.] / nauch. red. Pyvovarov y dr. – M.: Fynpress, 2016. - 320s
10. *Osoblyvosti zastosuvannia derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu realizatsii novoi rehionalnoi polityky* [Features of the use of public-private partnership as a mechanism for implementing a new regional policy] / *Analychna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy*. : <http://www.niss.gov.ua/articles/1239>
11. Pyltiai O. *Finansovi instrumentarii derzhavnoi pidtrymky publichno-pryvatnoho partnerstva* [Financial Instrumentation of State Public-Private Partnership Support] // *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. – 2012. – № 1. – S. 77–89.
12. Pyltiai O. *Finansovi mekhanizmy publichno-pryvatnoho partnerstva* [Financial mechanisms of public-private partnership] // *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. – 2012. – № 3. – S. 63–74.
13. *Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo* [About public-private partnership]: *Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 r. № 2404-VI*. : Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
14. *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini na 2013-2018roky* [A new model of investment partnership between the state and the private sector] [On Approval of the Concept of Public-Private Partnership Development in Ukraine for 2013-2018] № 739-r vid 14 serpnia 2013 : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>
15. Sharynher L. *Novaia model ynvestytsyonnoho partnerstva hosudarstva y chastnoho sektora* [A new model of investment partnership between the state and the private sector] // *Rossiyskiy zhonomycheskiy zhurnal*. - 2004. - № 9-10. - S.41-52.
16. Uzunov F.V. *Mekhanizm investytsiinoho partnerstva derzhavy ta pryvatnoho sektora* [The mechanism of investment partnership between the state and the private sector] // *Rusnauka-Hosupravlenye*. - 2013. - № 23. : http://www.rusnauka.com/23_NTP_2013/Gosupravlenie/3_143386.doc.htm???history=0&sample=1&ref=2.
17. Alesina A., Dollar D. *Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?* // *Journal of Economic Growth*. - 2000. - № 5 (1). - P. 33-63.
18. Delmon J. *Private Sector Investment in Infrastructure : Project Finance, PPP Projects and Risk*. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. P. 7.
19. Jomo K.S., Anis Chowdhury, Krishnan Sharma, Daniel Platz, (2015). *PublicPrivate Partnerships and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Fit for purpose?*. – DESA Working Paper. – February 2016. – №. 148. : http://www.un.org/esa/desa/papers/2016/wp148_2016.pdf.
20. Hammami M., Ruhashyankiko J.-F., Yehoue E.B. *Determinants o f Public-Private Partnerships in Infrastructure* // *IMF Working Paper*. - 2006. – June : <http://www.imf.org>.
21. Osborne S.P. *Managing Public-Private Partnerships for Public Services: An International Perspective*. – L. : Routledge, 2000. — pp. 29–38.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Качула Світлана Валентинівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Університет митної справи та фінансів
вул. Ростовська, 43, м. Дніпро, 49023
e-mail: s.kachula@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Качула Светлана Валентиновна, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов
 Университет таможенного дела и финансов
 ул. Ростовская, 43, г. Днепр, 49023
 e-mail: s.kachula@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kachula S.V., Cand.Econ.Sc., Associate Professor Department of Finance
 University of Customs and Finance
 43 Rostovska Str., Dnipro, 49023, Ukraine
 e-mail: s.kachula@ukr.net

УДК 336.14

DOI: 10.5281/zenodo.1219812

ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

**Кужелєв М.О.,
 Плахотнюк В.В.**

Предметом дослідження є комплекс методів забезпечення фінансової незалежності місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Мета роботи – на основі системного підходу розробити основні напрями забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації.

Методологією проведення дослідження є методи аналізу та синтезу, статистичні методи, в тому числі графічний метод, табличний, методи порівняння та узагальнення.

Результати роботи. Проведено порівняльний аналіз впливу децентралізації на формування місцевих бюджетів (на прикладі місцевого бюджету м. Ірпінь за 2014-2016 рр.). Розроблено ряд рекомендацій щодо покращення системи формування коштів місцевих бюджетів, а також наведені шляхи підвищення рівня самостійності місцевих бюджетів. Розглянуто нетиповий для Української економіки метод аналізу бюджету – гендерний, що дозволило провести додатковий аналіз місцевих бюджетів, виявити проблемні статті в місцевих бюджетах, в плані гендерно-орієнтованого бюджетування та розробити ряд певних рекомендацій щодо їх усунення.

Галузь застосування результатів. Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. Місцеві бюджети.

Висновки: Аналіз доходної та видаткової частини бюджету міста Ірпінь протягом 2014-2016 рр. у контексті формування та розподілу доходів місцевого бюджету вказує на значне збільшення рівня фінансової децентралізації за доходами, пряму залежність місцевих органів влади від центрального уряду, і частково доходів місцевих бюджетів від трансфертних платежів та демонструє необхідність підвищення самостійності місцевих бюджетів, а також необхідність в фінансово грамотних керівниках органів місцевого самоврядування. Досліджено, що для того, щоб місцеві бюджети, (зокрема в місті Ірпінь) стали основою фінансової самостійності місцевих властей необхідно чітко розподілити компетенції між органами центральної влади, регіонального та місцевого самоврядування і поступово переходити до децентралізації державних фінансів; джерела податкових надходжень необхідно розподілити між центральною і місцевою владою в адекватності виконання ними функцій, що повинно знайти своє відображення в законодавстві про місцеве самоврядування, а також потрібно надати органам місцевого самоврядування можливість самостійно встановлювати перелік місцевих податків і зборів та їх ставки.

Ключові слова: місцевий бюджет, бюджетна система, податкові надходження, самостійність місцевих бюджетів, децентралізація, дохід, гендерно-орієнтоване бюджетування, гендерний бюджетний аналіз.

**ФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ
 В УСЛОВИЯХ БЮДЖЕТНОЙ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ**

**Кужелев Н.А.,
 Плахотнюк В.В.**

Предметом исследования является комплекс методов обеспечения финансовой независимости местных бюджетов в условиях децентрализации.

Цель работы - на основе системного подхода разработать основные направления обеспечения финансовой независимости органов местного самоуправления в условиях бюджетной децентрализации.

Методологией проведения исследования являются методы анализа и синтеза, статистические методы, в том числе графический метод, табличный, методы сравнения и обобщения.

Результаты работы. Проведен сравнительный анализ влияния децентрализации на формирование местных бюджетов (на примере местного бюджета г. Ирпень за 2014-2016 гг.). Разработан ряд рекомендаций по улучшению системы формирования средств местных бюджетов, а также приведены пути повышения уровня самостоятельности местных бюджетов. Рассмотрен нетипичный для Украинской экономики метод анализа бюджета - гендерный, что позволило провести дополнительный анализ местных бюджетов, выявить проблемные статьи в местных бюджетах, в плане гендерно-ориентированного бюджетирования и разработать ряд определенных рекомендаций по их устранению.

Область применения результатов. Формирования бюджетов местного самоуправления в условиях децентрализации. Местные бюджеты.

Выводы: Анализ доходной и расходной части бюджета города Ирпень в 2014-2016 гг. в контексте формирования и распределения доходов местного бюджета указывает на значительное увеличение уровня финансовой децентрализации по доходам, прямую зависимость местных органов власти от центрального правительства, и частично доходов местных бюджетов от трансфертных платежей и демонстрирует необходимость повышения самостоятельности местных бюджетов, а также необходимость в финансово грамотных руководителях органов местного самоуправления. Доказано, что для того, чтобы местные бюджеты (в частности в городе Ирпень) стали основой финансовой самостоятельности местных властей необходимо четко распределить компетенции между органами центральной власти, регионального и местного самоуправления и постепенно переходить к децентрализации государственных финансов; источники налоговых поступлений необходимо распределить между центральной и местной властью в адекватности выполнения ими функций, должно найти свое отражение в законодательстве о местном самоуправлении, а так же необходимо предоставить органам местного самоуправления возможность самостоятельно устанавливать перечень местных налогов и сборов и их ставки.

Ключевые слова: местный бюджет, бюджетная система, налоговые поступления, самостоятельность местных бюджетов, децентрализация, доход, гендерно-ориентированное бюджетирование, гендерный бюджетный анализ.

LOCAL BUDGETING IN A BUDGETARY DECENTRALIZED CONTEXT

Kuzheliev M.O.,
Plahotniuk V.V.

The subject of the study is the full range of methods for ensuring financial independence for local budgets in a decentralized environment.

The purpose of the study is to work out a strategy based on the systematic approach to ensure financial independence for local budgets in a decentralized environment.

The study methodology includes methods of analysis and synthesis, statistical methods, such as graphic and tabular methods, and methods for comparing and generalization.

The results of the study. A comparative analysis of the impact of decentralization on the local budgeting has been carried out using the example of the 2014-2016 budget of Irpin. Some recommendation has been drafted to improve the system of local budgeting including some ways of greater development of the empowerment and autonomy of local budgets. Non-typical for Ukrainian economy gender method of budget analysis has been considered resulting in additional analysis of local budgets and eliciting a fact of the existence of some problematic budget lines regarding a gender-based approach in budgeting and working out a number of recommendation to eliminate them.

The sphere of application of results. Local budgeting in a decentralized environment. Local budgets.

Conclusion. Budget decentralization being taken into consideration opens up the prospect of the development of local self-government in order to deal effectively with the administration of local affairs, and enhance the role of citizens in the sphere of decision-making and practical implementation of socio-

economic programs for the region. Financial basis of local budgets must assist local self-government in an effective implementation of the development strategy for the region.

An analysis of the revenue and expenditure sides of the budget of Irpin in 2014-2016 in the context of the budgeting and income distribution of local budget shows a considerable increase in the level of fiscal decentralization of the income section of the budget, direct dependence of local authorities on the central Government and partly on transfer payments and emphasizes the need to strengthen the self-sustainability of local budgets and cover the requirement of financially literate managers.

It has been found that a balanced division of powers between the central Government and the regions and decentralization of public finances are needed to reform local budgets (including the budget of Irpin). The sources of tax revenues are considered to be distributed between central and local authorities according to proper discharge of their duties that should be a subject for legislation on local self-government. Besides it is essentially necessary to give the local authorities the right to establish local taxes and duties and their rates.

The analysis of a gender-based budgeting clearly indicates the importance of objective approach to budgetary expenditure. An integrated analysis of all the spheres of financing needs is important for rational and efficient allocation of financial resources at the state and local levels.

Key words: *local budget, budget system, tax revenue, self-sustainability of local budgets, decentralization, income, gender-based budgeting, gender method of budget analysis.*

Актуальність теми. В умовах структурної перебудови національної економіки, формування фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є одним із головних чинників збільшення фінансової спроможності регіону. Забезпечення сталого розвитку територіальних громад в процесах бюджетної децентралізації – пріоритетне завдання органів місцевого самоврядування.

Ступінь дослідження вченими. Теоретико-методологічними проблемами формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів у вітчизняній фінансовій науці присвячені праці вчених-економістів: С. Буковинського, О. Василика, А. Даниленка, О. Кириленко, В. Кравченка, І. Луніної, І. Лютого, В. Опаріна, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія. Однак незважаючи на велику кількість досліджень, питання забезпечення фінансової незалежності місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації є малодослідженим та потребує проведення подальших досліджень.

Мета роботи – розробити пропозиції щодо забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації.

Досягнення поставленої мети обумовило вирішення таких завдань: узагальнення теоретичних основ формування місцевих бюджетів в системі економіко-соціальних перетворень; аналіз дохідної та видаткової частин бюджету міста Ірпін при централізованому та децентралізованому розподілі фінансових ресурсів; розробка підходів до формування та використання місцевих бюджетів на основі гендерно-орієнтованого бюджетування; обґрунтування пріоритетних напрямів підвищення рівня ефективності формування та використання місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Об'єкт дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають між державою, підприємствами, населенням та ланками бюджетної системи у процесі забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування в умовах бюджетної децентралізації (на прикладі міста Ірпін).

Предметом дослідження є комплекс методів забезпечення фінансової незалежності місцевих бюджетів в умовах децентралізації.

Постановка проблеми. Особливе місце в бюджетній системі держави належить місцевим бюджетам, які є основою фінансової бази органів місцевого самоврядування та мають багатовекторний характер.

Місцеві бюджети можна розглядати у двох аспектах. По-перше, як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування. По-друге, як систему фінансових відносин, що складаються між місцевими та державним бюджетами, а також усередині сукупності місцевих бюджетів. Можна стверджувати, що місцеві бюджети - це балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються й витрачаються на відповідній території. І саме завдяки організаційним формам стає можливим використання бюджету як інструменту управління розвитку регіону. Втілюючи внутрішньобюджетні відносини в зазначених формах, держава організовує взаємовідносини щодо централізації бюджетних ресурсів у розпорядження органів влади, які наділені правом представляти інтереси держави і від її імені здійснювати певні функції. Впливаючи на процеси формування бюджетних відносин (шляхом зміни принципів,

методів, способів формування доходів і видатків, їх регулювання та іншого), держава коректує встановлені бюджетні взаємовідносини, регулює канали проходження бюджетних потоків, уточнює пропорції розподілу централізованих ресурсів і забезпечує управління внутрішньобюджетними відносинами, а через бюджетні відносини – економічними процесами [1, с. 168].

Результати дослідження. Об'єктивною необхідністю формування нових економічних відносин в Україні є надання гарантій фінансової незалежності місцевим органам влади. Економічний розквіт держави безпосередньо залежить від фінансової стабільності розвитку регіонів. Практика свідчить, що влада на місцевому рівні сьогодні має справу зі складними і загрозливими проблемами, вихід з яких можливий лише запустивши фінансовий механізму для активізації економічного зростання й підвищення суспільного добробуту регіонів.

Деякі науковці розглядають проблему забезпечення фінансової основи місцевих органів влади та сутність фінансової основи місцевих органів влади як «можливість самостійного розв'язання питань комплексного фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління» [2, с.160].

Кириленко О.П. наголошує, що поряд з доходами місцевих бюджетів як визначальної складової фінансової незалежності місцевого самоврядування визначає роль інших ресурсів (таких, як позабюджетні, валютні фонди, муніципальні позики) у забезпеченні фінансової автономії [3].

Важливою складовою забезпечення фінансової незалежності є самоврядування у сфері фінансів. Принцип незалежності реалізується в тому, що таку систему кожен місцевий орган влади створює сам. Він обирає її модель, внутрішню структуру, визначає співвідношення між певними елементами.

Слід зазначити, що стратегічні перетворення місцевого самоврядування мають на меті належну імплементацію положень Європейської хартії місцевого самоврядування, що передбачає насамперед розмежування повноважень органів виконавчої влади та органів самоврядування, чіткий розподіл функцій між рівнями влади, підкріплений необхідними фінансовими ресурсами для їх виконання. Тобто має встановити права територіальних співтовариств на матеріально-фінансові ресурси, достатні для самостійного здійснення органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і повноважень [5, с.97]. Принципам Європейської Хартії про місцеве самоврядування відповідає практика відкритості формування та використання ресурсів місцевих бюджетів.

Важливою складовою діяльності органів місцевого самоврядування є їхня бюджетна самостійність. Її рівень залежить як від обсягу бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування, так і від повноти їхнього забезпечення бюджетними ресурсами. Вужчим, порівняно з бюджетною самостійністю, є поняття «бюджетна самодостатність», рівень якої відображає спроможність органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати потреби в бюджетних ресурсах за рахунок власних і закріплених на тривалий строк доходів, однак не віддзеркалює широту бюджетних повноважень цих органів [6].

Бюджетна самостійність формується в результаті реалізації бюджетного потенціалу фінансової незалежності цих органів – сукупності всіх можливостей забезпечення їхньої незалежності в питаннях формування, використання та регулювання місцевих бюджетів.

Реалізація бюджетного потенціалу фінансової основи місцевого самоврядування передбачає виконання таких груп завдань:

- поліпшення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування;
- розширення їхніх повноважень з управління місцевим бюджетом;
- удосконалення структури бюджетних надходжень та оптимізація способів їхнього формування.

У зв'язку з тим, що фінансова основа місцевого самоврядування не породжує фінансову спроможність, держава має сприяти розвитку фінансової, матеріальної, економічної основи регіону. Також держава повинна забезпечити всі правові умови за для нормального функціонування органів місцевого самоврядування.

Делегування значної кількості владних повноважень до місцевих органів влади повинно одночасно супроводжуватись підвищенням фінансової спроможності цих органів влади щодо їх виконання. Підтримання такої спроможності в Україні відбувається за рахунок надання міжбюджетних трансфертів. В свою чергу, у світовій практиці трансферти є швидше інструментом фінансового вирівнювання розвитку територіальних одиниць, ніж способом підтримання фінансової спроможності місцевих органів влади.

Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування може бути реалізована, якщо ці органи зможуть будувати власні фінансові системи на основі своїх рішень. Обсяг фінансової компетенції органів місцевого самоврядування має відповідати функціям і завданням, що покладаються на ці органи. Причому фінансова компетенція і відповідні повноваження повинні покладатись на відповідні органи одного і того ж рівня. Фінансова компетенція органів місцевого

самоврядування обмежується настільки, скільки інструментарію реалізації відповідних їм повноважень залишається у розпорядженні центральних органів влади.

Однією з основних складових бюджетної політики є регулювання місцевих бюджетів, якість та ефективність якого значною мірою впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. При визначенні головних напрямів регулювання місцевих бюджетів важливим елементом є формування та виконання дохідної частини бюджетів.

Від рівня ефективності формування доходів місцевих бюджетів залежить ступінь можливості виконання органами місцевого самоврядування відповідних функцій, насамперед, щодо соціального захисту населення, надання послуг з освіти, охорони здоров'я, розвитку житлово-комунального господарства [7].

В сучасних умовах розвитку міста Ірпінь важливу роль відіграє бюджетна децентралізація, що сприяє стрімкому розвитку всіх складових міста. Реформа 2015 року (органів місцевого самоврядування) відіграла велику роль в децентралізації управлінських функцій влади, розширила можливості організаційного, фінансового та адміністративного впливу місцевих органів самоврядування на соціально-економічні перетворення Ірпінського регіону.

Задля оцінки результатів динаміки доходів бюджету міста необхідно провести відповідний аналіз фінансової інформації, який дозволяє оцінити існуючі тенденції та прийняти необхідні управлінські рішення [8]. Якщо порівнювати розподіл коштів при децентралізованому бюджеті та централізованому, можна впевнено сказати, що дані зміни несуть позитивні моменти для розвитку міста (таблиця 1).

Дохідна база у 2016 році порівняно з 2014 р зросла у 2 рази, що дало можливість реалізувати велику кількість проектів у місті. Щодо порівняльної характеристики фактичних та прогнозованих доходів міста Ірпінь то у 2014 році дохід міста склав 229,8599 млн.грн. Прогнозований дохід на 2015 рік при централізованому бюджеті був запланований на суму – 252,84589 млн.грн, а на 2016 рік – 278,130479 млн. грн..

Таблиця 1. Порівняльна характеристика централізованого та децентралізованого бюджету міста Ірпінь за 2014-2016 роки

	Централізований	Децентралізований	
Рік	2014	2015	2016
Всього доходів, млн.грн.	229,8599	328,6759	437,0022

Джерело: складено авторами на основі даних офіційного сайту Ірпінської міської ради [9]

На рисунку 1 зображено планові доходи при централізованому бюджеті та реальні показники при децентралізації бюджету міста Ірпінь.

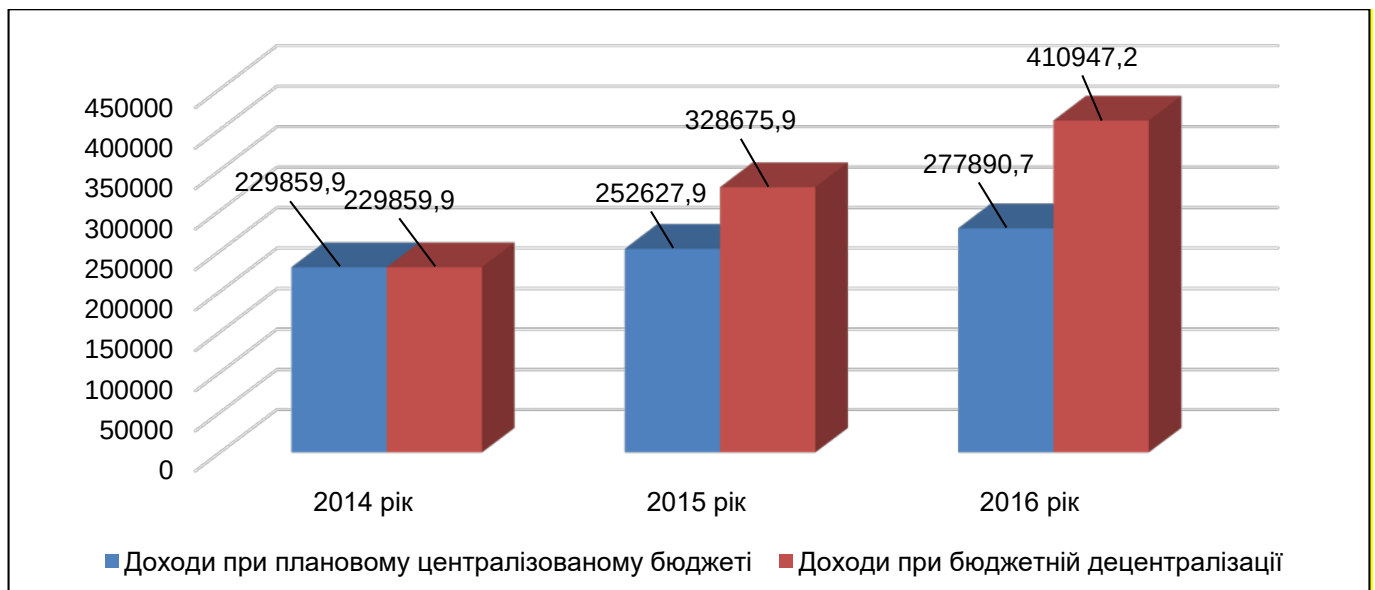

Рисунок 1. Доходи міста Ірпінь при плановому централізованому бюджеті та бюджетній децентралізації 2014 – 2016рр.

Джерело: складено авторами на основі даних офіційного сайту Ірпінської міської ради [9]

Як видно з рисунка 2 різке збільшення дохідної частини дозволило поліпшити фінансування культурної сфери, соціальної; витрат, пов'язаних із соціальним забезпеченням населення і вирішити чимало інших побутових питань у місті. Для більш детального аналізу доходів бюджету за 2014 – 2016 роки в таблиці 2.2 представлено склад і структуру доходів міста Ірпінь.

Таблиця 2. Склад і структура доходів бюджету міста Ірпінь у 2014 -2016 рр.

Найменування доходів згідно із бюджетною класифікацією	2014 рік		2015 рік		2016 рік		Відхилення: +, - 2016 р. до 2014 р.	
	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%	тис.грн	%
Податкові надходження	125492,1	55	108791,5	34	154 940,7	38	+29 448,60	+23
Неподаткові надходження	930,1	1	682	1	2 512,6	1	+1 582,50	+1
Офіційні трансферти	103437,7	44	206964,2	64	253 494,4	61	+150 056,70	+120
Всього доходів	229859,9	100	316437,7	100	410947,7	100	+181 087,80	+144

Джерело: складено авторами на основі даних офіційного сайту Ірпінської міської ради, [9]

Таким чином, за даними таблиці 2 обсяг доходів бюджету міста Ірпінь, протягом аналізованого періоду, постійно зростає. Якщо порівняти значення 2016 року з 2014 роком, то сумарна кількість доходів міста зросла майже на 44%, що у абсолютному значенні складає 181,08780 млн. грн.

Видаткова частина місцевого бюджету відображає наслідки економічних і соціальних процесів в країні, адже видатки місцевого бюджету безпосередньо пов'язані з інтересами широких верств населення регіону й суттєво впливають на загальний соціальний стан у державі й насамперед на рівень добробуту населення, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послугами в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок не передбачуваних обставин. Аналізуючи структуру видатків бюджету міста Ірпінь, можна відстежити соціальну спрямованість бюджетної політики України. Відносно висока питома вага видатків у соціальну сферу є загалом позитивна для суспільства, але не завжди для держави. Проте на цей час в Україні видатки соціального напрямку націлені виключно на фінансування споживацьких потреб, зокрема, на збільшення розмірів соціальних виплат і поетапне збільшення розміру мінімальної заробітної плати. Аналіз структури видатків бюджету м. Ірпінь у 2014-2016рр. представлено у таблиці 3.

Таблиця 3. Видатки бюджету міста Ірпінь у 2014-2016рр.

Видатки	2014р. млн.грн	2015р. млн.грн	2016р. млн.грн	Фактичні видатки за 2014 рік, млн.грн	Фактичні видатки за 2015 рік, млн.грн
Усього, у т.ч.:	248,7698	328,6759	437,0022	253,2990	425,4715
Загальний фонд	226,4796	292,4377	350,9477	229,6617	329,1053
Спеціальний фонд	22,2902	36,2382	86,0545	23,6373	96,3662

Джерело: складено авторами на основі даних офіційного сайту Ірпінської міської ради [9]

Отже, на перше місце виходить потреба у фінансуванні соціальних видатків, в цьому випадку посилюється соціальна функція міста а на рівні держави – функція забезпечення потреб громадян у суспільних благах і фінансової підтримки найбільш уразливих верств населення (рис. 2).

Задля покриття дефіциту міського бюджету та активізації його видаткової та дохідної частини, органам місцевої влади слід шукати оптимальні моделі розподілу функцій з надання послуг, додаткові джерела фінансування своїх повноважень та вдосконалення методики бюджетного планування.

Протягом багатьох років органи місцевого самоврядування у Західній Європі стурбовані питаннями підвищення продуктивності й ефективності їх діяльності. Це пов'язано, насамперед, з необхідністю вирішення складних завдань в умовах недостатності коштів. Органам місцевого самоврядування доводиться працювати в умовах, що швидко змінюються, а це потребує нових підходів і рішень. Місцева влада починає переглядати завдання і пріоритети, які вона ставила перед собою раніше, та відшуковувати найбільш економічні способи їх вирішення, відбувається корегування планів фінансування. Для того, щоб бюджет краще виконував поставлені перед ним завдання, у багатьох країнах здійснено спроби зближення принципів його формування і функціонування з метою досягнення гендерної рівності, яку міжнародна спільнота визнає як цінність, яку слід досягнути задля справедливості та суспільного розвитку. Врахування інтересів, потреб, можливостей та досвіду різних груп жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства лежить в основі гендерно-чутливої політики країни.

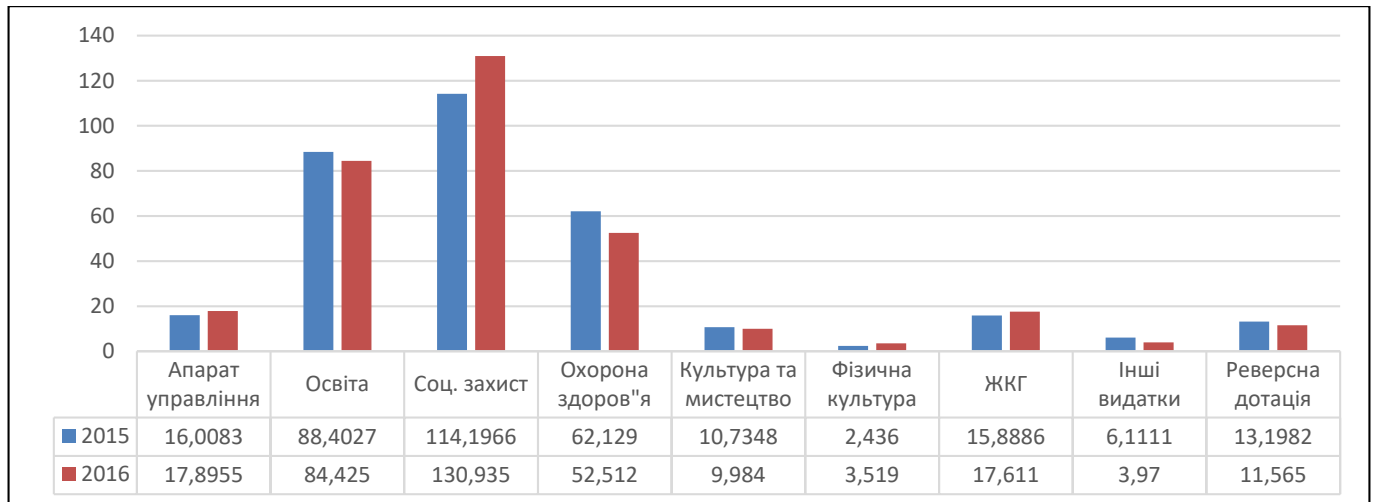

Рисунок 2. Динаміка витрат загального фонду бюджету м.Ірпін за 2015-2016 рр., млн.грн.
Джерело: складено авторами на основі даних офіційного сайту Ірпінської міської ради [9]

Одним із дієвих інструментів впровадження гендерно-чутливої політики є гендерно-орієнтоване бюджетування (ГОБ). ГОБ – це застосування комплексного гендерного підходу в бюджетній політиці та бюджетному процесі на державному й місцевому рівнях, що включає розподіл бюджетних коштів за гендерним принципом, а також спричиняє посилення прозорості та підконтрольності. ГОБ – це спосіб бюджетування, у центрі якого конкретні люди – жінки та чоловіки з різних соціальних та демографічних груп.

Основними складниками процесу гендерно-орієнтованого бюджетування є:

- 1) гендерний бюджетний аналіз;
- 2) зміни в програмах та бюджетах;
- 3) системна інтеграція ГОБ у бюджетний процес.

Ключовим компонентом у процесі впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування є гендерний бюджетний аналіз.

«Гендерне бюджетування в Україні» (далі ГОБ) здійснюється з метою підтримки Міністерства фінансів України в процесі впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні та фінансується Шведською агенцією міжнародного розвитку і співробітництва (SIDA). Період впровадження ГОБ – п'ять років (з 2014 по 2018 рр.). Основна мета ГОБ – сприяти підвищенню економічної ефективності видатків бюджету через врахування потреб різних груп жінок та чоловіків в Україні [10].

У рамках ініціативи із запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування в Україні, Міністерство фінансів України за підтримки «Гендерного бюджетування в Україні» розпочало пілотну роботу з гендерного бюджетного аналізу програм, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів [11].

Гендерний бюджетний аналіз – це аналіз програм, що фінансуються з бюджету, та оцінка того, наскільки їхні заходи задовольняють потреби різних груп жінок та чоловіків. Результатом гендерного бюджетного аналізу є рекомендації щодо вдосконалення програм (заходів), які фінансуються з бюджету, бюджетної та галузевих політик крізь призму гендерного підходу (впливу на різні групи жінок і чоловіків) [11].

Основні кроки проведення гендерного бюджетного аналізу наведені у таблиці 4.

Гендерний бюджетний аналіз програм, що фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів, дають оцінку різним впливам наявних напрямів політики, програм і законодавчих актів на жінок і чоловіків з різних соціальних та демографічних груп.

За результатами проведеного аналізу, можна розробити рекомендації, які стосуються різних аспектів фінансування з державного та місцевих бюджетів. Рекомендації по видатках бюджетів, можуть торкатися таких питань:

- Які зміни в бюджетних видатках в рамках програми (наприклад, перерозподіл коштів на виконання різних програмних заходів) необхідні для кращого досягнення цілей гендерної рівності?
- Які показники мають застосовуватися для оцінки прогресу в досягненні цілей?

Рекомендації розроблені групою ГОБ містять пропозиції щодо збору та надання додаткових статистичних даних (наприклад, пропонувати зміни до зібраних даних або збір додаткових якісних даних тощо).

Таблиця 4. Основні кроки проведення гендерного бюджетного аналізу

Етапи (кроки)	Мета	Сутність
Крок 1. Визначення гендерних проблем у галузі (аналіз ситуації).	Аналіз становища різних груп жінок і чоловіків у конкретній галузі, якої стосується програма, обрана для аналізу.	Цей крок спрямований на визначення основних цільових груп програми, встановлення їх становища та можливостей.
Крок 2. Збір інформації (вихідних даних про програми, що аналізуються).	Аналіз вихідних даних програми, обраної для дослідження.	Цей крок спрямований на визначення основних даних про програму, її мету, завдання, основних бенефіціарів, виконавців та розмір видатків.
Крок 3. Проведення гендерного аналізу діяльності (заходів, послуг).	Аналіз основних (конкретних) видів діяльності за програмою (заходів, послуг).	Цей крок спрямований на дослідження основних заходів програми, з'ясування їх впливу на гендерну рівність у галузі.
Крок 4. Проведення гендерного аналізу видатків бюджету.	Аналіз структури видатків бюджету, спрямованих на здійснення програми та заходів, передбачених відповідним бюджетом.	Цей крок дає змогу провести оцінку розподілу бюджетних коштів між різними групами жінок і чоловіків – бенефіціарів програми.
Крок 5. Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності.	Формування цілей та рекомендацій з посилення гендерної рівності за програмою (на заходи, послуги).	Крок спрямований на вироблення рекомендацій з досягнення гендерної рівності в межах програми.

Джерело: складено авторами на основі [11].

Результати гендерного бюджетного аналізу допоможуть прийняти рішення щодо бюджетної політики в майбутньому з урахуванням потреб чоловіків і жінок з різних груп, що дасть можливість ліквідувати нерівність у доступі до отримання послуг, що фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у всіх сферах.

Проведений гендерно бюджетний аналіз ситуації з розвитком фізичної культури і спорту в регіонах і в по Україні в цілому представлено на рисунку 3.

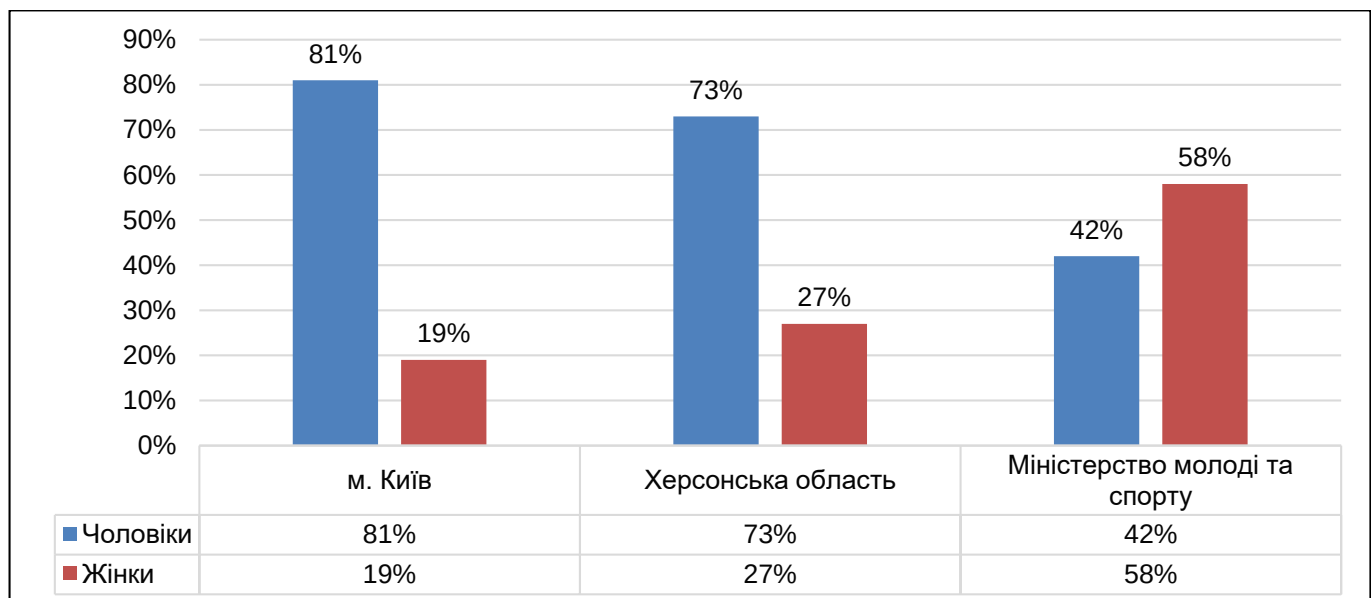

Рисунок 3. Кількість чоловіків і жінок серед спортсменів

Джерело: складено автором на основі [10].

Як видно з рисунку 3 в цілому по Україні серед спортсменів переважають жінки, але в окремих регіонах (Херсонська область чи м. Київ) більшу частину спортсменів становлять чоловіки, що говорить про нерівномірний розвиток фізичної культури і спорту по Україні.

За результатами гендерного бюджетного аналізу ситуації зі спортом, були розроблені рекомендації, наприклад для інвалідів у Кіровоградській області, були розроблені такі рекомендації [10]:

- виділити кошти на проведення інформаційно-просвітницьких акцій (у ДЮСШ, ЗМІ та навчальних закладах) щодо популяризації занять різними видами спорту та фізичною культурою, особливо серед дівчат;

- збільшити фінансування на розвиток спортивної інфраструктури області (будівництво, реконструкція, матеріальне обладнання), з урахуванням потреб жінок (дівчат) і чоловіків (хлопців), жителів міської та сільської місцевостей з метою створення рівних умов в отриманні послуг у галузі фізичної культури та спорту.

На основі рекомендацій щодо досягнення цілей гендерної рівності та конкретних заходів можна визначити показники для оцінки прогресу в досягненні поставлених цілей.

Запровадження такого методу управління бюджетними коштами, як гендерно-орієнтоване бюджетування, дасть можливість підвищити ефективність та прозорість бюджетних видатків та зменшити гендерні розриви в будь-якій сфері.

Отже, серед усіх проблем функціонування місцевих бюджетів, варто виділити наступні: недостатня кількість ресурсів для повноцінного забезпечення потреб територіальних громад, застарілі підходи до планування, формування та використання місцевих бюджетів, нечіткий розподіл компетенції між органами центральної та місцевої влади, нерівномірний розподіл податкових надходжень, низький рівень самостійності місцевих бюджетів.

У ст. 9 Європейської Хартії місцевого самоврядування прямо передбачено право органів місцевого самоврядування на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень [6].

Нова система вирівнювання дозволила залишати більшу частину коштів на місцях. Органи місцевого самоврядування стали менше залежати від прийнятих в центрі рішень (рис. 4).

Для того, щоб місцеві бюджети, зокрема і в місті Ірпінь стали основою фінансової самостійності місцевих властей, потрібно здійснити ряд заходів:

- по-перше, необхідно чітко розподілити компетенції між органами центральної влади, регіонального та місцевого самоврядування і поступово переходити до децентралізації державних фінансів;

- по-друге, джерела податкових надходжень необхідно розподілити між центральною і місцевою владою в адекватності виконання ними функцій, що повинно знайти своє відображення в законодавстві про місцеве самоврядування;

- по-третє, потрібно надати органам місцевого самоврядування можливість самостійно встановлювати перелік місцевих податків і зборів та їх ставки [13, с. 8].

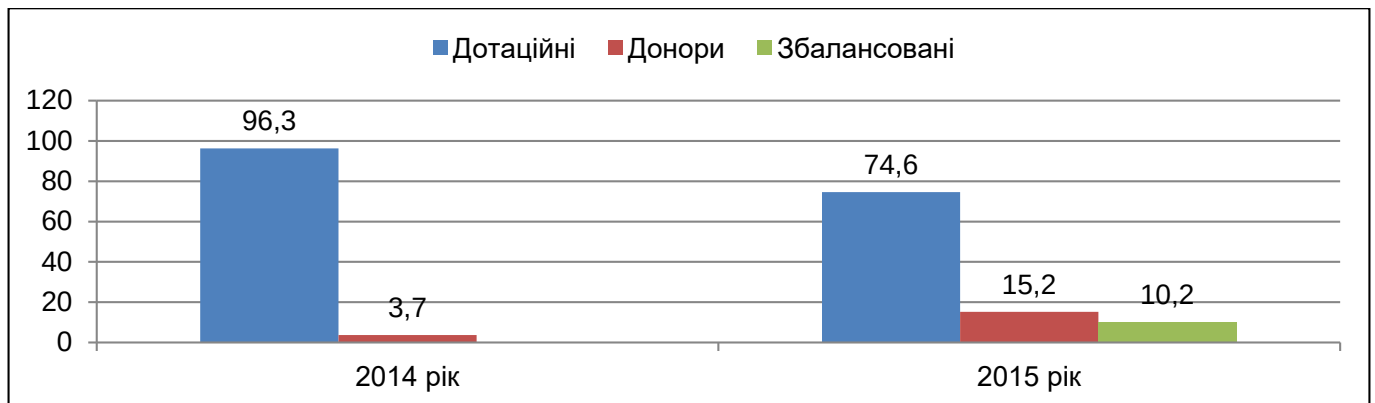

Рисунок 4. Дотаційність місцевих бюджетів в 2014-2015 рр., млн.грн

Джерело: складено автором на основі [12]

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що реформа децентралізації 2015-2016 років позитивно вплинула на розвиток місцевих фінансів, оскільки дала поштовх для акумулювання громадам власних фінансових ресурсів на розвиток своєї інфраструктури та сприяє формуванню фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Висновок. Доходи місцевих бюджетів мають давати змогу вирішувати завдання покладені на органи місцевого самоврядування. Місцеві органи влади повинні мати у своєму розпорядженні

достатні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатись в межах своїх повноважень та об'єднаних громад.

Аналіз гендерно-орієнтовного бюджетування чітко показує, наскільки важливим є об'єктивний підхід до формування видатків з бюджету. Демонструє необхідність глибокого, комплексного аналізу усіх сфер фінансування, з метою раціонального та ефективного розподілу коштів місцевого та державного бюджетів.

Аналіз проблем функціонування місцевих бюджетів, а також теорії та практики існування бюджетних систем в країнах з ринковою економікою дає змогу сформулювати низку рекомендацій, направлених на зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування:

- для підвищення ефективності формування та використання місцевих бюджетів необхідно підвищити рівень фінансової самостійності місцевих бюджетів, чітко розподіливши обов'язки та методи фінансування, закріпивши все на законодавчому рівні;

- необхідно розширити права органів місцевого самоврядування та збільшувати джерела формування місцевих бюджетів (наприклад, самостійно встановлювати податки та збори і ставки на них);

- держава має відслідковувати, щоб керівники органів місцевого самоврядування були фінансово грамотними. Це сприяє більш ефективному і раціональному використанню коштів місцевих бюджетів;

- необхідно чітко розподілити компетенції щодо розв'язання конкретних завдань між центральними органами влади і органами місцевого самоврядування;

- збільшити частку місцевих бюджетів у бюджетній системі, за рахунок місцевих податків і зборів, що враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, запозичених коштів, адміністративних штрафів, що накладаються виконавчими органами місцевої влади, доходи від операцій з капіталу, що відповідають загальноєвропейським тенденціям фінансової децентралізації бюджетного процесу;

- розширити перелік місцевих податків і зборів за рахунок запровадження податків із цільовим використанням одержаних коштів;

- активізувати систему регулювання міжбюджетних відносин та оперативності надання міжбюджетних трансфертів;

- запровадити орган фінансового контролю місцевих рад, який буде уповноважений контролювати надходження, розподіл і витрачання коштів від власних джерел доходів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Бондарук Т. Концептуальні засади реформування місцевих бюджетів України / Т. Бондарук // Світ фінансів. - 2011. - №2. - С. 168-171.
2. Субботович Ю. Бюджетна децентралізація та зміцнення фінансів органів місцевого самоврядування // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. - Київ, 2012. - С. 44-46.
3. Кириленко О.П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування / О.П. Кириленко. // Фінанси України. - 2001. - №1. - С. 34-39.
4. Сеньків Т.В. Самостійність місцевих бюджетів: стан, проблеми та шляхи зміцнення / Т.В. Сеньків // Економічний форум. - 2012. - № 1. - С. 8.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 (у редакції від 16.11.2009) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
6. Кужелєв М.О. Механізм взаємовідносин «центр-регіон» у контексті забезпечення фінансової безпеки регіону / Кужелєв М.О. // Вісник Донецького університету (Серія В. Економіка і право). - Донецьк: ДонГУ, 2001. - №1. - 192-196
7. Чугунов О.І. Аналіз виконання доходів місцевих бюджетів України / О.І. Чугунов. // Наукові праці НДФІ. - 2007. - №40. - С. 60-66.
8. Кужелєв М.А. Аналитическая обработка и анализ финансовой информации / М.А. Кужелєв // Финансы, учет, банки (сб. науч. тр.). - Донецьк: УкрНТЕК, 2001. - випуск № 5. - С. 36-41
9. Офіційний сайт Ірпінської міської ради: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://imr.gov.ua/>.
10. Клатцер Е. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності / Е. Клатцер, Т. Іваніна. - Київ, 2016. - 35 с.
11. ГОБ Гендерний бюджетний аналіз програм, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів / О. Б. Г. - Київ, 2016. - 89 с.

12. Сеньків Т.В. Самостійність місцевих бюджетів: стан, проблеми та шляхи зміцнення / Т.В. Сеньків // Економічний форум. - 2012. - № 1. - С. 8.
13. Сайт Інституту бюджету та соціально - економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua>.

References

1. Bondaruk T. Kontseptual'ni zasady reformuvannya mistsevykh byudzhativ Ukrayiny // Svit finansiv. - 2011. - №2. - S. 168-171.
2. Subbotovych YU. Byudzhetna detsentralizatsiya ta zmitsnennya finansiv orhaniv mistsevoho samovryaduvannya // Visnyk Kyivsk'oho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. - Kyiv, 2012. - S. 44-46.
3. Kyrylenko O.P. Finansova nezalezhnist' mistsevoho samovryaduvannya // Finansy Ukrayiny. – 2001. – №1. – S. 34–39.
4. Sen'kiv T.V. Samostiynist' mistsevykh byudzhativ: stan, problemy ta shlyakhy zmitsnennya // Ekonomichnyy forum. - 2012. - № 1. - S. 8.
5. Yevropeys'ka khartiya mistsevoho samovryaduvannya vid 15.10.1985 (u redaktsiyi vid 16.11.2009) : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
6. Kuzhelyev M.O. Mekhanizm vzayemovidnosyn «tsentr–rehion» u konteksti zabezpechennya finansovoy bezpeky rehionu // Visnyk Donetsk'oho universytetu (Seriya V. Ekonomika i pravo). - Donetsk: DonHU, 2001. - №1. - 192-196
7. Chuhunov O.I. Analiz vykonannya dokhodiv mistsevykh byudzhativ Ukrayiny // Naukovi pratsi NDFI. – 2007. – №40. – S. 60–66.
8. Kuzhelev M.A. Analiticheskiye obrabotka i analiz finansovoy informatsii // Fynansy, uchet, banky (sb. nauch. tr.).- Donetsk: UkrNTÉK, 2001. – vypusk No 5. – S. 36-41
9. Ofitsiynyy sayt Iripinsk'oyi mis'koyi rady : <http://imr.gov.ua/>.
10. Klattser E., Ivanina T. Henderno-oriyentovane byudzhetuvalnya: analiz prohram, yaki finansuyut'sya z byudzhetu, z pozytsiyi hendernoyi rivnosti. – Kyiv, 2016. – 35 s.
11. HOB Hendernyy byudzhetniy analiz prohram, yaki finansuyut'sya z derzhavnogo ta mistsevykh byudzhativ / O. B. H. – Kyiv, 2016. – 89 s.
12. Sen'kiv T.V. Samostiynist' mistsevykh byudzhativ: stan, problemy ta shlyakhy zmitsnennya // Ekonomichnyy forum. - 2012. - № 1. - S. 8.
13. Sayt Instytutu byudzhetu ta sotsial'no - ekonomichnykh doslidzhen' : <http://www.ibser.org.ua>.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Кужелєв М.О., доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, директор навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи,

Плахотнюк В.В., студент навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи, Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Київська область, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Кужелев М.А., доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины, директор учебно-научного института финансов, банковского дела,

Плахотнюк В.В., студент учебно-научного института финансов, банковского дела, Университет государственной фискальной службы Украины
ул. Университетская, 31, г. Ирпень, 08201, Киевская область, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Kuzheliyev M.O., Doktor of Science (Economics), Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Finance and Banking,

Plahotniuk V.V., a student of the Training and Research institute of Finance and Banking, University of the State Fiscal Service of Ukraine
31, Universitetska street, Irpin, 08201, Ukraine

ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РИНКУ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Унтон Н.А.,
Герасенко В.П.

Ключові слова: валюта, валютний ринок, валютний курс, кореляційний аналіз, фактор, динаміка, прогноз, кошик валют.

ПРОГНОЗ РАЗВИТИЯ ВАЛЮТНОГО РЫНКА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Унтон Н.А.,
Герасенко В.П.

В статье автор анализирует динамику валютного рынка Республики Беларусь, для чего проводит корреляционный анализ факторов, влияющих на него. Рассмотрены основные элементы валютного рынка и категории, определяющие его. В процессе анализа автор определяет факторы, влияющие на динамику валютного рынка.

Цель: выявление наиболее существенных факторов, влияющих на динамику валютного рынка Республики Беларусь, составление прогноза валютного курса, основанного на выявленных взаимосвязях.

Методология: инструментарий исследования базируется на системно-целевом подходе с применением общенаучных и формализованных методов.

Результаты работы: рассмотрены теоретические основы валютного рынка, составлен прогноз валютного курса Республики Беларусь на 2018 год.

Ключевые слова: валюта, валютный рынок, валютный курс, корреляционный анализ, фактор, динамика, прогноз, корзина валют.

FORECAST OF DEVELOPMENT OF THE CURRENCY MARKET OF THE REPUBLIC OF BELARUS

Unton N.A.,
Gerasenko V.P.

In the article the author analyzes the dynamics of the currency market of the Republic of Belarus, for which he conducts a correlation analysis of the factors affecting it. The main elements of the currency market and the categories that determine it are considered. In the process of analysis, the author determines the factors that affect the dynamics of the foreign exchange market.

Objective: to identify the most significant factors affecting the dynamics of the currency market of the Republic of Belarus, to draw up a forecast of the exchange rate based on the identified relationships.

Methodology: the research toolkit is based on the system-target approach using general scientific and formalized methods.

Results of work: theoretical bases of the currency market are considered, the forecast of the exchange rate of the Republic of Belarus for 2018 is drawn up.

Key words: currency, foreign exchange market, exchange rate, correlation analysis, factor, dynamics, forecast, basket of currencies.

Введение. Международные валютные отношения возникли с началом функционирования денег в международном платёжном обороте. На протяжении истории менялись формы мировых денег и условия международных расчетов. Одновременно возрастала значимость системы мирового денежного обращения и повышалась степень ее относительной самостоятельности. Валютные отношения есть денежные отношения, связанные с функционированием валюты при осуществлении внешней торговли, оказании экономической помощи, совершении сделок по покупке валюты. Для их регулирования между странами необходимо существование валютной системы как формы организации валютных отношений, закреплённой национальным законодательством или межгосударственным соглашением.

Постановка проблемы. Финансовый кризис, который охватил всю мировую систему, оказывает все большее влияние на реальный сектор экономики. Это ведет к сокращению объемов производства и занятости. В этих условиях отдельные страны ищут свои пути выхода из кризиса. С этой точки зрения важно рассмотреть механизм регулирования курса рубля Республики Беларусь и цели, которые преследует Национальный банк Республики Беларусь. Состояние экономики Республики Беларусь на сегодняшний день остается сложным и противоречивым. В этих условиях накопление валютных резервов приобретает особое значение, что вызывает необходимость повышения действенности

валютного контролю, здійснюваного уповноваженими органами, а також виявлення найбільш значимих факторів, оказывающих непосредственное влияние на валютный рынок Республики Беларусь, их оптимизацию и прогнозирование с целью оздоровления валютного курса.

Методология проведения работы. Проведенный анализ и составленный в ходе исследования прогноз базируются на системно-целевом подходе с применением методов: описание, систематизация, классификация, сравнительный анализ, статистический, графический, сбор фактов, логический, группировка, экспертные оценки.

1. Теоретические основы валютного рынка. Валютный рынок – сфера экономических отношений по купле-продаже иностранной валюты, ценных бумаг в иностранной валюте и операций по инвестированию валютного капитала. Валютная корзина – условный набор валют с целью установления курса национальной валюты по отношению к другим валютам либо с целью создания международной расчетной денежной единицы, учитывающей динамику изменения курсов всех валют, входящих в корзину [3].

Валютный курс отражает взаимодействие сфер национальной и мировой экономик. Регулирование и контроль валютного рынка является обязательным со стороны государства, поэтому валютному регулированию можно дать следующее определение – это обеспечение реализации единой государственной валютной политики, а также устойчивости валюты и стабильности внутреннего валютного рынка как факторов прогрессивного развития национальной экономики и международного экономического сотрудничества. Развитие финансового рынка предполагает совершенствование его инфраструктуры. В результате либерализации валютной системы, реализации мер по дедолларизации постепенно повысится роль национальной валюты в финансовых операциях. Реализация инициатив, направленных на укрепление системы защиты прав и повышение финансовой грамотности потребителей финансовых услуг, развитие Кредитного регистра, создание национальной системы рейтингования, развитие депозитарной системы повысят доверие к финансовому рынку его участников, а также облегчат проведение финансовых операций за счет лучшего доступа к информации, повышения качества сопутствующих услуг. Стратегией развития финансового рынка Республики Беларусь до 2020 года предусмотрена либерализация валютной системы. Либерализация режима валютного регулирования будет выражаться в упрощении процедуры и смягчении требований к проведению валютных операций, в переходе от директивных методов регулирования к экономическим, основанным на системе мониторинга и последующего контроля за денежными потоками, что, в свою очередь, обеспечит информационную прозрачность и полноту отражения совершаемых валютных операций и позволит своевременно выявлять внешние и внутренние экономические риски и адекватно реагировать на них.

2. Выделение и анализ факторов, влияющих на валютный рынок Республики Беларусь. Для того чтобы спрогнозировать динамику валютного рынка Республики Беларусь, необходимо провести корреляционный анализ факторов, влияющих на него.

Основные факторы, влияющие на динамику валютного рынка: инфляция, корзина валют, курс российского рубля [2].

Корреляционная матрица данных факторов представлена в таблице 1.

Таблица 1. Корреляционная матрица факторов, влияющих на валютный рынок Республики Беларусь

	Валютный рынок	Инфляция	Курс российского рубля	Корзина валют
Валютный рынок	1			
Инфляция	-0,515653485	1		
Курс российского рубля	0,461078044	-0,345794254	1	
Корзина валют	0,711557481	-0,405684716	0,6703498	1

Примечание: Источник – собственная разработка.

Проанализировав результаты корреляционной матрицы, можно сформулировать вывод: динамика объема валютного рынка в наибольшей степени зависит от динамики корзины валют. Следовательно, для того чтобы спрогнозировать объем валютного рынка на будущие периоды, необходимо проанализировать корзину валют Республики Беларусь за 2011-2017 гг.

В Республике Беларусь в корзину валют входят следующие валюты: российский рубль (RUB), доллар США (USD), евро (EUR) [1]. Динамика изменения курсов данных валют представлена на рисунках 1, 2, 3.

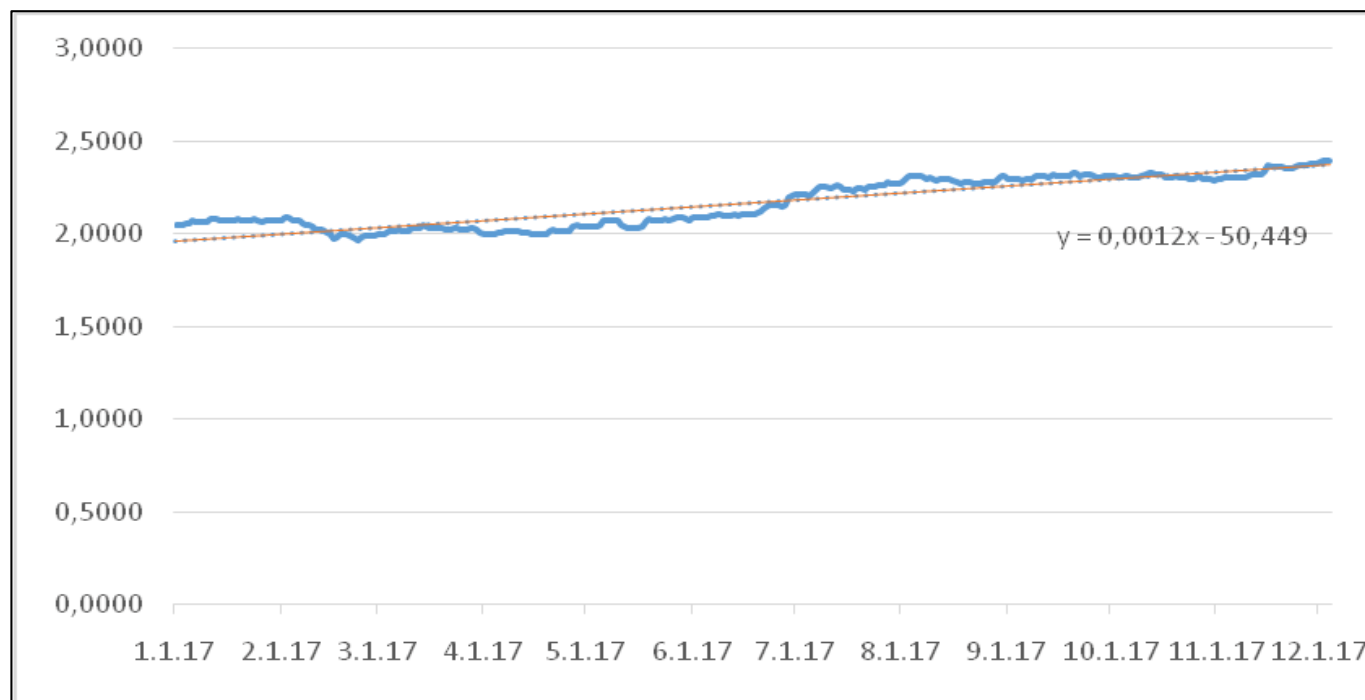

Рисунок 1. Динамика курса евро с учетом инфляции

Примечание – Источник: собственная разработка на основе данных Национального банка Республики Беларусь.

Рисунок 2. Динамика курса долара с учетом инфляции

Примечание – Источник: собственная разработка на основе данных Национального банка Республики Беларусь.

Для того чтобы спрогнозировать значения курсов валют на будущие периоды, было построено уравнение на основании линии тренда. И как следствие, прогнозируемый курс российского рубля на 01.01.2018 г. составит:

$$y = 0,0003x - 8,8283;$$

$$y = 2,3334,$$

где x – прогнозируемая дата;

y – значение курса российского рубля.

Рисунок 3. Динаміка курсу російського рубля з урахуванням інфляції

Примечание – Источник: собственная разработка на основе данных Национального банка Республики Беларусь.

Соотношение между ними установлено в следующих пропорциях (RUB, USD, EUR соответственно):

- с 01.01.2011 г. до 01.01.2015 г. – корзина валют определялась путем исчисления среднего геометрического курсов трех валют;
- с 01.01.2015 г. до 01.11.2016 г. – 40%, 30%, 30%;
- с 01.11.2016 г. до 04.12.2017 г. – 50%, 30%, 20%.

График динамики корзины валют с учетом инфляции за 2011-2017 гг. представлен на рисунке 4:

3. Прогнозирование развития валютного рынка Республики Беларусь. Проанализировав динамику корзины валют, необходимо спрогнозировать ее значения на будущие периоды, что возможно осуществить с помощью использования линии тренда.

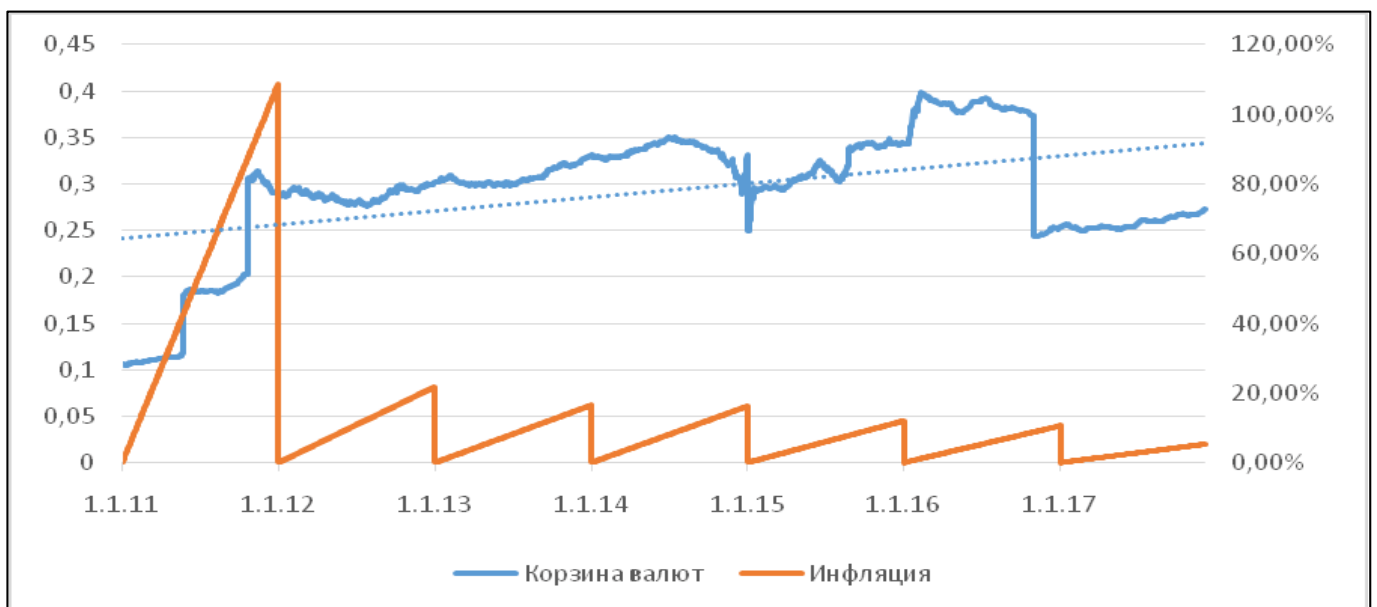

Рисунок 4. Динаміка курсу валютної кошика з урахуванням інфляції

Примечание – Источник: собственная разработка на основе данных Национального банка Республики Беларусь.

Так, исходя из имеющихся данных, был построен график, который указывает дальнейшее направление динамики корзины валют при заданных условиях. Данный прогноз представлен на рисунке 5.

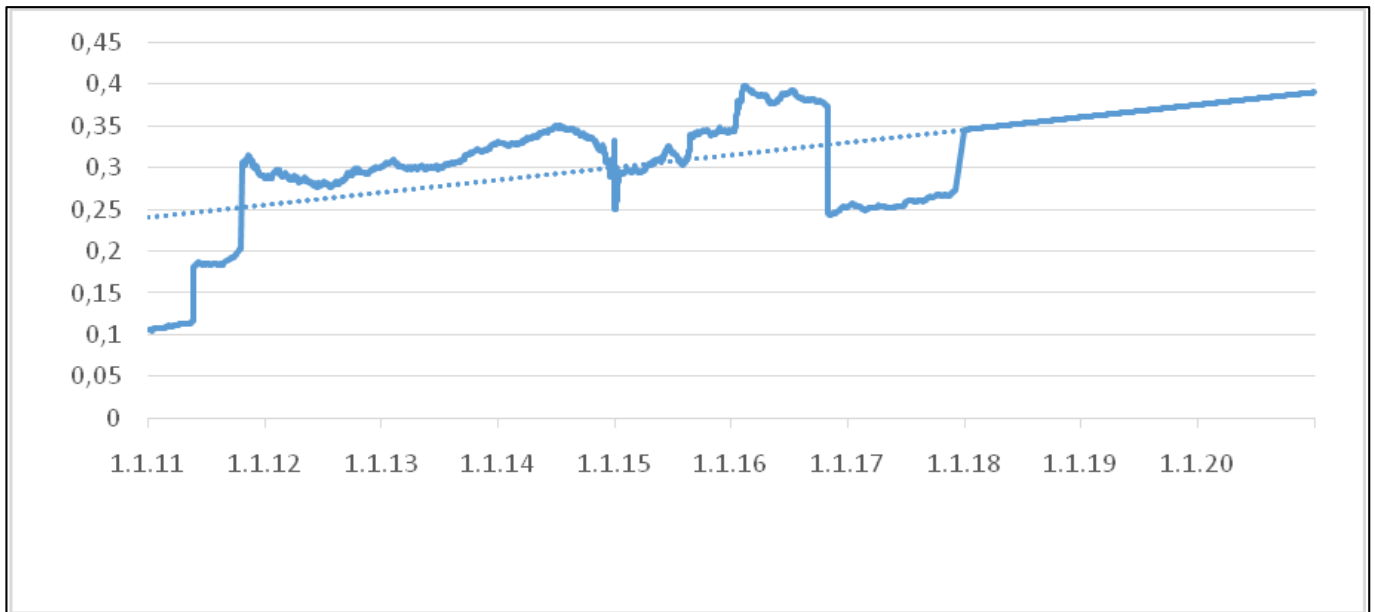

Рисунок 5. Прогноз динамики корзины валют

Примечание – Источник: собственная разработка на основе данных Национального банка Республики Беларусь.

В настоящее время значение корзины валют составляет 0,2722. Прогнозируемое значение корзины валют на 2018 г. имеет значение 0,3453, на 01.01.2019 г. ожидается 0,3602. Можно сформулировать вывод о том, что, исходя из составленного прогноза, темп роста корзины валют за период 2017-2018 гг. составит 1,2686 или 126,9%, что, в свою очередь, положительно отразится на объеме валютного рынка, который напрямую зависит от динамики валютной корзины.

Так, если объем валютного рынка составляет на 01.01.2017 г. 70,1 млрд долл. США, то на 01.01.2018 г. его прогнозируемое значение ожидается в пределах 88,93 млрд долл. США, что на 18,83 млрд долл. США в денежном выражении больше, чем на начало 2017 г.

Выводы.

1. Динамика валютного рынка Республики Беларусь в наибольшей степени зависит от динамики корзины валют, которая обуславливает его развитие.
2. Проведенный анализ и прогноз показали, что в 2018 и 2019 гг. ожидается рост значения корзины валют, а, соответственно, и объема валютного рынка.

Список использованных источников

1. Валютное регулирование. Официальный сайт Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.nbrb.by/Legislation/ForExRegul>. – Дата доступа: 10.02.2018.
2. Валютный рынок. Официальный сайт ОАО «Белорусская валютно-фондовая биржа». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.bcse.by>. – Дата доступа: 10.02.2018.
3. О валютном регулировании и валютном контроле: закон Республики Беларусь от 22 июля 2003 г. №226-З: с изменениями и дополнениями: текст по состоянию на 01.11.2016 // Официальный сайт Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.nbrb.by/Legislation/ForExRegul>. – Дата доступа: 10.02.2018.
4. Основные макроэкономические показатели. Официальный сайт Министерства статистики и анализа Республики Беларусь [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.belstat.gov.by>. – Дата доступа: 10.02.2018.
5. Отчет Национального банка Республики Беларусь за 2016 год. Официальный сайт Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.nbrb.by/publications/report/report2016.pdf>. – Дата доступа: 10.02.2018.

References

1. Currency regulation. The official website of the National Bank of the Republic of Belarus [Electronic resource]. Access mode: <http://www.nbrb.by/Legislation/ForExRegul>. - Date of access: 10/02/2018.
2. The foreign exchange market. The official site of the OJSC "Belarusian Currency and Stock Exchange". [Electronic resource]. Access mode: <http://www.bcse.by>. - Date of access: 10/02/2018.
3. On Currency Regulation and Currency Control: Law of the Republic of Belarus of July 22, 2003 No. 226-3: with amendments and additions: text as of 01.11.2016 // The official website of the National Bank of the Republic of Belarus [Electronic resource]. Access mode: <http://www.nbrb.by/Legislation/ForExRegul>. - Date of access: 10/02/2018.
4. Main macroeconomic indicators. Official website of the Ministry of Statistics and Analysis of the Republic of Belarus [Electronic resource]. Access mode: <http://www.belstat.gov.by>. - Date of access: 10/02/2018.
5. Report of the National Bank of the Republic of Belarus for 2016. The official website of the National Bank of the Republic of Belarus [Electronic resource]. Access mode: <https://www.nbrb.by/publications/report/report2016.pdf>. - The date of access: 10/02/2018.

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Унтон Наталия Андреевна, студентка факультета финансов и банковского дела,
Герасенко Владимир Петрович, профессор, доктор экономических наук,
 Белорусский государственный экономический университет
 Республика Беларусь, г. Минск, пр. Партизанский, 26, корпус 1, ауд. 904, 220070

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Unton Nataliya Andreevna, student course of the faculty of banking and finance,
Gerasenko Vladimir Petrovich, doctor of economics,
 Belarusian State Economic University
 Partyzansky av. 26, building 1, aud. 904, 220070, Minsk, the Republic of Belarus

ЗМІСТ

Актуальні питання освіти і науки (на пошану пам'яті Тетяни Максимівни Боголіб)

ВАРНАЛІЙ З.С. Фінансове забезпечення вищих навчальних закладів України – справа державна (присвячено пам'яті Т.М. Боголіб).....	9
СТУДІНСЬКИЙ В.А. Висвітлення актуальних економічних питань освітньої сфери в наукових працях Т.М. Боголіб.....	17
БОГОЛІБ Т.М. БОГОЛІБ М.А. Забезпечення відкритості і прозорості громадських фінансів, розширення практики громадської участі.....	23

Економіка знань, інноваційна економіка

БАЗИЛЕВА М.М. Людський капітал і людський потенціал сучасної Білорусі	33
ДРОК П.В. Роль інформаційних систем в розвитку сучасного міста.....	46
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Сучасний стан, тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні.....	51
ТАНАНА С.М., СЕРГІЙЧУК О.М. Інноваційна система управління якістю сфери обслуговування як обов'язкова складова розвитку туризму.....	59

Економіка та управління

ВЕРЕЩАКА І.М., ГОРБАТЕНКО О.А. Стратегія розвитку акціонерних товариств з державною часткою в Україні... 65	
ГРИЩЕНКО І.М., ІГНАТЕНКО О.С. Оптимізація інструментарію регулювання інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі	74
ЛИЧ В.М., ЗАЄЦЬ О.С. Формування пріоритетів системного стимулювання людського капіталу будівельних підприємств	86
ПОЛОНІК С.С., ХОРОБРИХ Е.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Інтегрована оцінка рівня екологічного стану та його вплив на соціально-економічний розвиток Республіки Білорусь	94
СЛЮСАР С.Т., БУРЛАКОВ О.О. Шляхи розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні	103
ЧЕРЕП А.В., КУШНІР В.В. Заробітна плата як важіль управління підприємством на прикладі сільськогосподарської галузі	113

Бухгалтерський облік, аналіз та аудит

ГУДКОВА А.О. Методичні основи для проведення аналізу розвитку суб'єктів Російської Федерації.....	120
ЛИСЕЦЬКИЙ А.С., ЧАБАН Г.В. Організація внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі	128
ШАПОШНИКОВА І.О. Аналіз часових рядів первинного ринку житлової нерухомості м. Києва.....	139
ЯРЕМЕНКО Л.М. Формування облікової інформації дебіторської та кредиторської заборгованості	147

Економічна теорія

МАЦЕЛЮХ Ю.В. Інституційні проблеми економіки та ризики розвитку кредитного ринку України.....	155
СМЕСОВА В.Л. Взаємозв'язки у системі відтворення економічних інтересів	162
ШИМЧЕНКО Л.А. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення соціальної безпеки в Україні	170
ШУЛЬГА О.А. Специфіка і закономірності трансформації аграрних відносин в країнах центрально-східної Європи	175

Фінанси, грошовий обіг та кредит

АЛЕКСАНДРЮК Т.Ю., БАРАННИК Л.Б., ДУЛІК Т.О. Фіскальна політика: теоретичні аксіоми та прикладні антитези.....	188
ГАЙДУК І.С. Проблеми старіння населення в контексті пенсійної реформи в Україні	200
КОШУЛЬКО О.П. Грошові перекази трудових мігрантів до України: переваги для країни	207
ЛЕВАЄВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО М.А. Аналіз сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні.....	215
ЛИСЯК Л.В., ШИРИЙ Г.Л. Акцизне оподаткування у системі непрямого оподаткування в Україні	229
МАТВІЄНКО І.Л. Ринок депозитних послуг в Україні: становлення, сучасні тенденції та динаміка розвитку	236
ПЕРЧУК О.В. Бюджет для громадян як інструмент підвищення відкритості бюджетної системи.....	244
РИБАКОВА Т.О., АНДРОСЕНКО А.М. Фінансове регулювання міграційних процесів між Україною та Європейським Союзом в умовах євроінтеграції.....	254
ТІРБАХ Л.В. Світовий досвід бюджетного регулювання суспільного розвитку	265
ГОРДЕЙ О.Д., ПАЦАЙ Б.Д. Пріоритетні напрями фінансового забезпечення рівня життя населення в Україні.....	275
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П. Управління фінансовими процесами децентралізації та формування територіальних громад.....	285
КАЧУЛА С.В. Вдосконалення державної фінансової політики підтримки публічно-приватного партнерства як інструменту соціального розвитку	293
КУЖЕЛЄВ М.О., ПЛАХОТНЮК В.В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації	302
УНТОН Н.А., ГЕРАСЕНКО В.П. Прогноз розвитку валютного ринку Республіки Білорусь	313

СОДЕРЖАНИЕ

Актуальные вопросы образования и науки (памяти Татьяны Максимовны Боголиб)

ВАРНАЛИЙ З.С. Финансовое обеспечение высших учебных заведений Украины – дело государственное (памяти Т.М. Боголиб)	9
СТУДИНСКИЙ В.А. Освещение актуальных экономических вопросов образовательной сферы в научных трудах Т.М. Боголиб	17
<u>БОГОЛИБ Т.М.</u> , БОГОЛИБ М.А. Обеспечение открытости и прозрачности общественных финансов, расширение практики общественного участия	23

Экономика знаний, инновационная экономика

БАЗЫЛЕВА М.Н. Человеческий капитал и человеческий потенциал современной Беларуси	33
ДРОК П.В. Роль информационных систем в развитии современного города	46
КУЧЕРЕНКО С.Ю. Современное состояние, тенденции и проблемы развития образования в Украине	51
ТАНАНА С.М., СЕРГИЙЧУК Е.Н. Инновационная система управления качеством сферы обслуживания как обязательная составляющая развития туризма	59

Экономика и управление

ВЕРЕЩАКА И.М., ГОРБАТЕНКО Е.А. Стратегия развития акционерных обществ с государственной частью в Украине	65
ГРИЩЕНКО И.М., ИГНАТЕНКО А.С. Оптимизация инструментария регулирования инвестиционной деятельности в агропромышленном комплексе	74
ЛЫЧ В.Н., ЗАЕЦ А.С. Формирование приоритетов системного стимулирования человеческого капитала строительных предприятий	86
ПОЛОНИК С.С., ХОРОБРЫХ Э.В., ЛИТВИНЧУК А.А. Интегрированная оценка уровня экологического состояния и его влияние на социально-экономическое развитие Республики Беларусь	94
СЛЮСАР С.Т., БУРЛАКОВ А.О. Пути развития сельского (зеленого) туризма в Украине	103
ЧЕРЕП А.В., КУШНИР В.В. Заработная плата как рычаг управления на примере сельскохозяйственной отрасли	113

Бухгалтерский учет, анализ и аудит

ГУДКОВА А.А. Методические основы для проведения анализа развития субъектов Российской Федерации	120
ЛИСЕЦКИЙ А.С., ЧАБАН Г.В. Организация внутреннего аудита доходов от основной деятельности предприятий торговли	128
ШАПОШНИКОВА И.А. Анализ временных рядов первичного рынка жилой недвижимости г. Киева	139
ЯРЕМЕНКО Л.М. Формирование учетной информации дебиторской и кредиторской задолженности	147

Экономическая теория

МАЦЕЛЮХ Ю.В. Институциональные проблемы экономики и риски развития кредитного рынка Украины	155
СМЕСОВА В.Л. Взаимосвязи в системе воспроизводства экономических интересов	162
ШИМЧЕНКО Л.А. Проблемы внутренне перемещённых лиц в контексте обеспечения социальной безопасности в Украине	170
ШУЛЬГА О.А. Специфика и закономерности трансформации аграрных отношений в странах центрально-восточной Европы	175

Финансы, денежное обращение и кредит

АЛЕКСАНДРЮК Т.Ю., БАРАННИК Л.Б., ДУЛИК Т.А. Фискальная политика: теоретические аксиомы и прикладные антитезы	188
ГАЙДУК И.С. Проблема старения населения в контексте пенсионной реформы в Украине	200
КОШУЛЬКО О.П. Денежные переводы трудовых мигрантов в Украину: преимущества для страны	207
ЛЕВАЕВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО Н.А. Анализ современного состояния системы пенсионного обеспечения в Украине	215
ЛЫСЯК Л.В., ЩИРЫЙ Г.Л. Акцизное налогообложение в системе косвенного налогообложения в Украине	229
МАТВИЕНКО И.Л. Рынок депозитных услуг в Украине: становление, современные тенденции и динамика развития	236
ПЕРЧУК О.В. Бюджет для граждан как инструмент повышения открытости бюджетной системы	244
РЫБАКОВА Т.А., АНДРОСЕНКО А.Н. Финансовое регулирование миграционных процессов между Украиной и Европейским Союзом в условиях евроинтеграции	254
ТИРБАХ Л.В. Мировой опыт бюджетного регулирования общественного развития	265
ГОРДЕЙ О.Д., ПАЦАЙ Б.Д. Приоритетные направления финансового обеспечения уровня жизни населения в Украине	275
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П. Управление финансовыми процессами децентрализации и формирования территориальных общин	285
КАЧУЛА С.В. Совершенствование государственной финансовой политики поддержки публично-частного партнерства как инструмента социального развития	293
КУЖЕЛЕВ Н.А., ПЛАХОТНЮК В.В. Формирования местных бюджетов в условиях бюджетной децентрализации	302
УНТОН Н.А., ГЕРАСЕНКО В.П. Прогноз развития валютного рынка Республики Беларусь	313

CONTENTS

Topical Issues of Education and Science (in Memory of Tatiana Maksimovna Bogolib)

VARNALII Z.S. Financial support of higher education institutions of Ukraine – state affair (In memory of T.M. Bogolib).....	9
STUDINSKI V.A. Presentation of actual economic issues of educational sphere in scientific works of T.M. Bogolib	17
BOGOLIB T.M. , BOHOLIB M.A. Ensuring openness and transparency of public finance, expanding public participation practice	23

Knowledge economy, innovative economy

BAZYLEVA M.N. Human capital and human potential in modern Belarus	33
DROK P.V. The role of information systems in modern city development	46
KUCHERENKO S.YU. Current state, trends and problems of education development in Ukraine.....	51
SERGIICHUK O.M., TANANA S.M. Innovation system of quality management of services sector as compulsory component of tourism development	59

Economy and management

VERESHCHAKA I.M., GORBATENKO O.A. The development strategy of joint-stock companies with state share in Ukraine	65
GRISHCHENKO I.M., IGNATENKO S.A. Optimization tools for regulating investment activities in the agricultural sector	74
LYCH V.M., ZAYETS O.S. Formation of priorities of the systemic human capital stimulation of construction enterprises	86
POLONIK S.S., KHOROBRIKH E.V., LYTVYNCHUK A.A. Integrated estimation of the environmental state level and its impact on the social and economic development of the republic of Belarus	94
SLIUSAR S.T., BURLAKOV O.O. Ways of development of rural (green) tourism in Ukraine	103
CHEREP A.V., KUSHNIR V.V. Wages as a control lever on the example of the agricultural industry	113

Accounting, analysis and audit

GUDKOVA A.A. Methodical fundamentals for the realization of a development analysis of the federal subjects of the Russian Federation	120
LISETSKYI A.S., CHABAN G.V. Organization of internal audit of income from the basic activity of trade enterprises	139
SHAPOSHNIKOVA I.O. Time series analysis of the primary residential real estate market in Kyiv	147
YAREMENKO L.M. Formation of accounting information of accounts receivable and accounts payable	147

Economic theory

MACELUKH Y.V. Institutional problems of economy and risk of development of the credit market of Ukraine.....	155
SMIESOVA V.L. Interrelations in the system of reproduction of economic interests	162
SHYMCHENKO L.A. Problems of internally displaced persons in the context of ensuring social security in Ukraine.....	170
SHULGA O.A. Specificity and transparency of transformation of agricultural relations in central and eastern Europe	175

Finance, monetary circulation and credit

ALEKSANDRIUK T.Y., BARANNYK L.B., DULIK T.O. Fiscal policy: theoretical axioms and applied antitheses.....	188
GAYDUK I.S. Problems of population aging in the context of pension reform in Ukraine.....	200
KOSHULKO O.P. Personal remittances of labor migrants to Ukraine: benefits for the country.....	207
LEVAIEVA L.YU., KUCHERENKO M.A. Analysis of the current state of pension system in Ukraine.....	215
LYSIK L.V., SHCHYRYI H.L. Excise taxation in the system of indirect taxation in Ukraine	229
MATVIYENKO I.L. Market of deposit services in Ukraine: development, modern trends and dynamics of development	236
PERCHUK O.V. Citizens' budget as an instrument for increasing the openness of the budget system.....	244
RYBAKOVA T.O., ANDROSENKO A.M. Financial regulation of migration processes between Ukraine and the European Union: european integration context.....	254
TIRBAKH L.V. World experience of budgetary regulation of social development.....	265
HORDEI O.D., PATSAJ B.D. Priority directions of the financial support of the population's living standards in Ukraine	275
GOROSHKOVA L.A., VOLKOV V.P. Management by financial processes of decentralization and forming of territorial communities	285
KACHULA S.V. Improvement of the state financial policy of support of public-private partnerships as an instrument for social development.....	293
KUZHELIEV M.O., PLAHOTNIUK V.V. Local budgeting in a budgetary decentralized context.....	302
UNTUN N.A., GERASENKO V.P. Forecast of development of the currency market of the republic of Belarus.....	313

До авторів збірника Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

1. Умови опублікування статті.

1.1. Подана до публікації стаття повинна актуальною, мати новизну, містити постановку завдань (проблем), опис основних результатів дослідження, отриманих автором, висновки.

1.2. Відповідати правилам оформлення.

2. Правила оформлення.

2.1. Рекомендований обсяг статті – 8-12 сторінок, формату А4 через інтервал 1. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 1 см. Шрифт; Arial. Розмір – 12. Вирівнювання тексту по ширині. Автоматична розстановка переносів включена. Нумерація сторінок не ведеться. Мова – українська, російська, англійська. Текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними. Формули чіткі, із загальноприйнятим використанням символів. Таблиці компактні, з назвою та нумерацією. Ілюстративні матеріали повинні бути якісними, розміщуються в тексті.

2.2. Обов'язковим є список використаних джерел у кінці статті (не посилатися на підручники та застарілу літературу; роботи не тільки вітчизняних, а й зарубіжних авторів). Посилання на інших дослідників та на ту чи іншу роботу повинні позначатися в тексті у квадратних дужках порядковим номером.

2.3. Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему.

2.4. Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним.

2.5. Рубрикація тексту – необхідний елемент всіх статей. Стаття має містити вступ: актуальність, ступінь дослідження даної проблеми вченими, предмет дослідження, мету дослідження, завдання дослідження, методи, постановку проблеми, результати дослідження, висновки.

2.6. Стаття має обов'язково містити:

Блок 1 – українською мовою: УДК; назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 2 – російською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

Блок 3 – англійською мовою: назва статті, прізвище і ініціали автора; анотація; ключові слова.

За умови, якщо стаття подається російською чи англійською мовою анотація українською мовою не подається.

Блок 4 – повний текст статті.

Блок 5 – бібліографічні дані.

Блок 6. – бібліографічні дані в романському алфавіті (References). Бібліографічне посилання містить: прізвище, ім'я, по-батькові (всіх авторів в транслітерації). Транслітерація назви статті [Назва статті англійською мовою]. Транслітерація назви журналу, том, випуск, рік видання, сторінки.

Блок 7. – дані про автора: прізвище, ім'я, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, (додатково: службовий та домашній телефони);

Блок 8 – дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

Анотація має включати наступні аспекти:

- предмет, мету роботи;
- метод або методологію проведення роботи;
- результати роботи;
- галузь застосування результатів;
- висновки.

Обсяг анотації до 1 сторінки формату А4.

Анотація подається українською, російською та англійською мовами.

Англомовна анотація має бути написана якісною англійською мовою, без використання on-line – перекладачів. У разі використання on-line – перекладачів стаття до друку не приймається.

Цитовані посилання мають бути подані літерами латинського алфавіту.

3. Обов'язковими є рецензії фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

4. Назви файлів повинні відповідати прізвищам авторів.

5. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

6. Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: www.economik.phdpu.edu.ua Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна комісія

**К авторам сборника
Уважаемые авторы!**

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий
государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике
«Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

1. Условия опубликования статьи.

1.1. Представленная к публикации статья должна быть актуальной, обладать новизной, содержать постановку задач (проблем), описание основных результатов исследования, полученных автором, выводы.

1.2. Отвечать правилам оформления.

2. Правила оформления.

2.1. Рекомендуемый объем статьи - 8-12 страниц, формата А4 через интервал 1. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое - 2 см. Абзац - 1 см. Шрифт: Arial. Размер - 12. Выравнивание текста по ширине. Автоматическая расстановка переносов включена. Нумерация страниц не ведется. Язык - украинский, русский, английский. Текстовый шрифт и шрифт формул должны быть разными. Формулы четкие, с общепринятым использованием символов. Таблицы компактные, с названием и нумерацией. Иллюстративные материалы должны быть качественными, размещаются в тексте.

2.2. В конце статьи помещается Список использованных источников (не ссылаться на учебники и устаревшую литературу; работы не только отечественных, но и зарубежных авторов). Ссылки на других исследователей и на ту или иную работу должны обозначаться в тексте в квадратных скобках порядковым номером.

2.3. Название статьи должно быть коротким, но максимально точно отражать исследуемую проблему.

2.4. Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

2.5. Рубрикация текста – необходимый элемент всех статей. Статья должна содержать введение: актуальность, степень исследования данной проблемы учеными, предмет исследования, цель исследования, задачи исследования, методы, постановку проблемы, результаты исследования, выводы.

2.6. Статья должна обязательно содержать:

Блок 1 - на украинском языке: УДК; название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 2 - на русском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

Блок 3 - на английском языке: название статьи, фамилия и инициалы автора; аннотация; ключевые слова.

При условии, если статья представляется на русском или английском языке аннотация на украинском языке не подается.

Блок 4 - полный текст статьи.

Блок 5 - библиографические данные.

Блок 6. - Библиографические данные в романском алфавите (References). Библиографическая ссылка содержит: фамилию, имя, отчество (всех авторов в транслитерации). Транслитерация названия статьи [Название статьи на английском языке]. Транслитерация названия журнала, том, выпуск, год издания, страницы.

Блок 7. - Данные об авторе: фамилия, имя, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, (дополнительно: служебный и домашний телефоны);

Блок 8 - данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

Аннотация должна включать следующие аспекты:

- предмет, цель работы;
- метод или методологию проведения работы;
- результаты работы;
- область применения результатов;
- выводы.

Объем аннотации к 1 страницы формата А4.

Аннотация подается на украинском, русском и английском языках.

Англоязычная аннотация должна быть написана качественной английским языке, без использования on-line - переводчиков. При использовании on-line - переводчиков статья в печать не принимается.

Цитируемые ссылки должны быть представлены буквами латинского алфавита.

3. Обязательными являются рецензия специалиста в соответствующей области науки, для аспирантов и соискателей - виза научного руководителя.

4. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.

5. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

6. Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: www.economik.phdpu.edu.ua. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

**To the authors of Bulletin
Dear authors!**

Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles
for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

1. Conditions of publishing the article.
 - 1.1. Article for publication shall be up-to-date, have novelty and contain description of tasks (problems), the main results of research and conclusions.
 - 1.2. The article shall comply with the designing rules.
2. Designing rules:
 - 2.1. Recommended size of article is 8-12 pages of format A4 with interval 1. Fields: upper, lower, left, right – 2 sm. Indent – 1 sm. Font: Arial. Size – 12. Text justification is on width. Automatic hyphenation is on. Pages are not numbered. Languages are Ukrainian, Russian and English. Text font and formula font shall be different. Formulae shall be clear with generally accepted symbols. Tables are compact with name and numbering. Text shall contain qualitative illustrative materials.
 - 2.2. Presence of list of references at the end of the article is obligatory (please do not refer to manuals and old sources; refer not only to the works of Ukrainian, but also to the works of foreign authors). References to other researchers or to other works shall be marked in the text by the sequence number in square brackets.
 - 2.3. Name of the article shall be short and shall maximally reflect the object of research.
 - 2.4. Text of the article shall be proof-read, understandable and concise.
 - 2.5. Headings of the text constitute necessary element of all the articles. The article shall contain introduction: actuality, volumes of researches performed on the problem, subject of research, aim of research, tasks of research, methods, formulation of problem, results of research, conclusions.
 - 2.6. The article shall contain:
 - Block 1 – in Ukrainian: UDK; name of article, surname and initials of author; annotation; key words.*
 - Block 2 – in Russian: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.*
 - Block 3 – in English: name of article, surname and initials of author; annotation; key words.*
 - On condition of submitting the article in Russian or English, annotation in Ukrainian is not necessary.*
 - Block 4 – complete text of article.*
 - Block 5 – bibliography.*
 - Block 6. – bibliography in Latin letters (References). Bibliographic reference shall contain: surname, name, patronymic (all the authors in transliteration). Transliteration of the article name [Name of the article in English]. Transliteration of name of magazine, volume, issue, year of issue, pages.*
 - Block 7. – information about the author: surname, name, position, science degree, address, employment (educational) institution, e-mail, (additionally working and home phone numbers.*
 - Block 8 – information about the author in the same sequence in Russian and English.*
- Annotation shall include the following aspects:
 - subject and aim of research;
 - method or methodology of research;
 - results of research;
 - application of results;
 - conclusions.
- Volume of annotation should not exceed 1 page of A4 format.
- Annotation is provided in Ukrainian, Russian and English.
- Annotation in English shall be written in good English, without using the on-line translators. In case of using on-line – translators, the article is not accepted for printing.
- Citations shall be given in Latin letters.
3. Review of the specialist in the corresponding branch of science, for post-graduate students and doctoral candidates – visa of research advisor are obligatory.
4. Name of files shall correspond to the surnames of authors.
5. In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.
6. Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Tel.; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320
Website of scientific bulletin: www.economik.phdpu.edu.ua E-mail: ekon.dek@ukr.net

Editorial Board

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 36/1

Головний редактор Л. О. Мармуть

Переяслав-Хмельницький
2018

Підписано до друку 22 лютого 2018 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 31,23.
Ум. др. арк. 38,01. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 36/1

Главный редактор Л. А. Мармуль

Переяслав–Хмельницкий
2018

Подписан к печати 22 февраля 2018. Формат 60х84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 31,23.
Ус. п.л. 38,01. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 36/1

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnytskyi
2018

Signed for print on February 22, 2018. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 31,23.
Issued sheets 38,01. 100 copies.